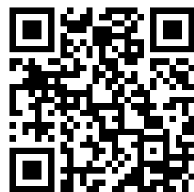
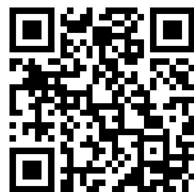
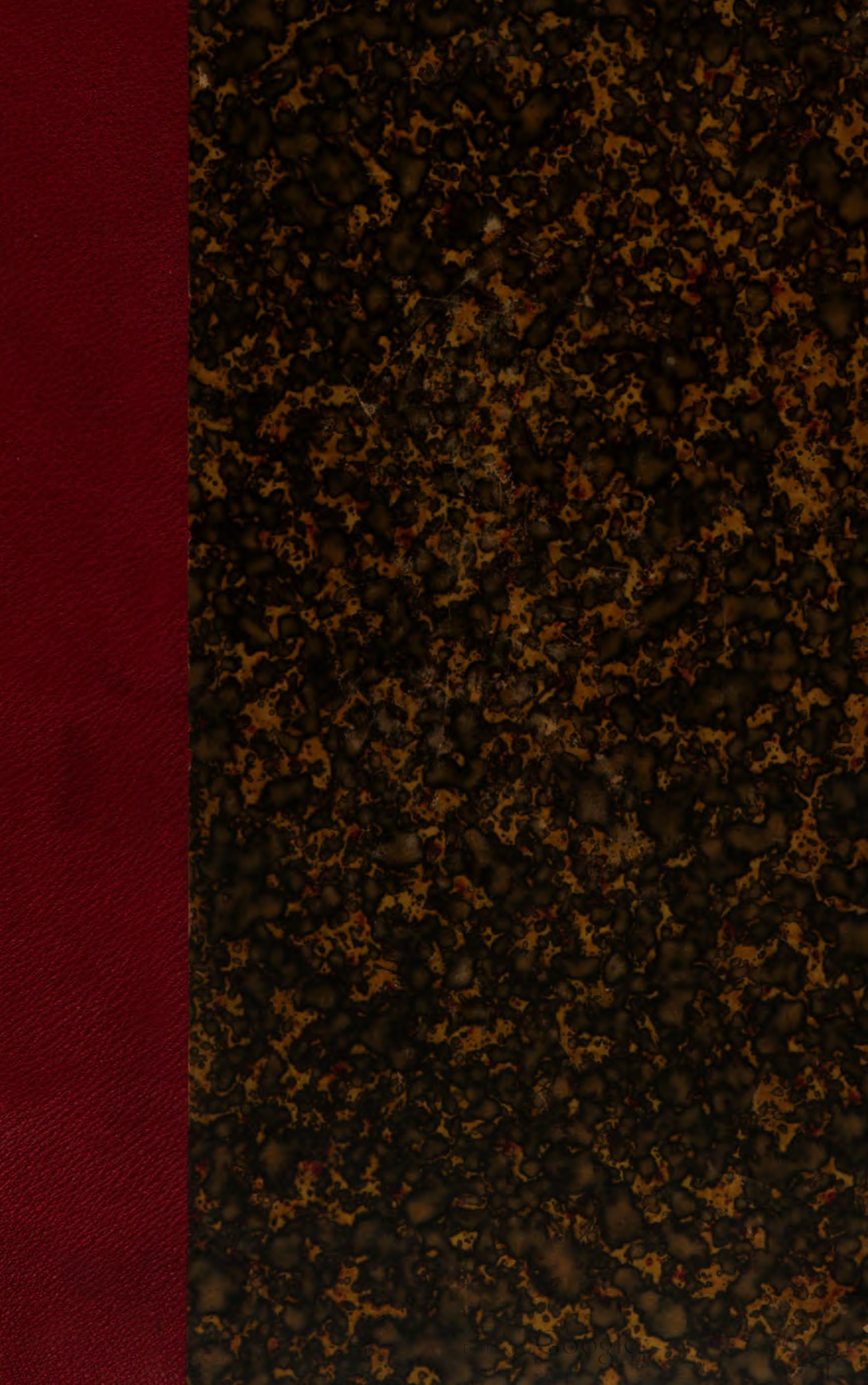

SIGILL: COLL: HARVARD: CANTAB: NOV: ANGL: 1650.
CHRISTO ET ECCLESIAE
The Gift of the
Upsala Univ. Library
26 Dec. 1884.

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1878.

UPSALA
AKADEMISKA BOKHANDELN.
(C. J. LUNDSTRÖM.)

Anal.

Sweden

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1878.

UPSALA
AKADEMISKA BOKHANDELN.
(C. J. LUNDSTRÖM.)

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1878.

FILOSOFI, SPRÅKVETENSKAP
OCH
HISTORISKA VETENSKAPER.

1884 Dec. 26,
Gift of
Upsala Univ. Library.
(1878–1883)

[1.]

COLLATIO CODICUM LIVIANORUM

ATQUE EDITIONUM ANTIQUISSIMARUM.

CONTULIT, COLLEGIT, COMMENTATIONIBUS INSTRUXIT

Dr ANDREAS FRIGELL.

PARS I
LIBROS I—III CONTINENS.

UPSALIAE MDCCCLXXVIII.
TYPIS DESCRIPSIT JESAIAS EDQUIST.

PROLEGOMENA.

Ab urbe condita, qui vocantur, libri T. Livii Patavini, ut gravitate rerum et sermonis elegantia inter scripta veterum excellunt, sic tum antiquissimis temporibus in Italia utique sedulo lectitabantur crebroque describebantur tum inventa arte typographica confestim ac certatim sub prelum missi deinceps a doctis viris permultis inde ab tirociniis Antonii Sabellici et Alexandri Minutiani usque ad Weissenbornii et Madvigii egregia opera certiore in dies critica ratione summa cura emendati sunt. Neque eo minus iure dici potest tot tantisque laboribus nondum id effectum esse, ut omnibus locis talis a quoquam exhiberetur oratio scriptoris, qualis accuratius perspectis atque inter se collatis libris manu scriptis fuisse reperitur. Atque etiamsi quae in textu, qui dicitur, emendando adhuc restant perficienda, si cum iis, quae iam perfecta sunt, comparantur, vilia omnino habeant nonnulli, ac vix umquam ita restitui possint verba scriptoris, ut nihil amplius desideretur, tamen poscit usque res ipsa, ut quidquid ullo modo corrigi posse videatur, corrigere conemur. Qui nimirum haud in facili est conatus: nam, si ut decet id negotium agetur, quaecumque ab aliis lecta aut inspecta sunt, de integro perlustrare vel dicam detexta prope retexere opus erit. Ubi vero primis e fonte haurientibus larga in promptu erat copia, ibi continuato auctoque labore paucae restant guttae absorbendae. Verum ne eas quidem sperni patitur pietas.

Quae ad artem criticam in annalibus Livianis factitandam pertinent instrumenta cum per cultiores Europae terras dispersa sint, haud sane est mirandum, si iis temporibus, quibus impeditius erat commercium populorum, quae in singulis terris prodibant editiones patrium quendam traxerunt colorem atque ex una vel altera praecedentium forte oblata plus minusve pependerunt, et si nostris temporibus, qui et literis Latinis doctissime eruditi et praestantissimo ingenio praediti in libros Livii recensendos singularem operam impenderunt, iidem impediti fuerunt, quominus provectiore praesertim

aetate longinqua itinera susciperent, fieri non potuit, quin eos in isto labore certa et continua notitia codicum deficeret, qua subinde destituti scriptura codicum deteriorum aut editionum, quibus potissimum confisi sunt, decepti fuerunt ac nonnumquam in erratis, quae ab aliis dudum remota erant, haeserunt. Ceterum vel peregrinas literarum sedes adeuntibus haud ita prompta ea notitia et parabilis est. Expertus novi egomet, qui apud exteros in ditissimis literarum thesauris et sudaverim et alserim. Etsi mihi quidem per biennii spatium ante plus viginti annos peregrinanti nulla usquam causa fuit querendi, tamen non est infitiandum ad quasdam bibliothecas antiquis libris instructissimas ipsum aditum interdum perdifficilem esse; tum, ubi inventi erunt optimi libri, ea fortasse, quae praecipue quaesiveris, vel radendo vel commutando ita depravata invenies, ut prima scriptura discerni nequeat. Ad hanc vero, quatenus fieri potest, indagandam attentissime oculi advertantur; namque in eo saepe deliquerunt priores codicum scrutatores, quod, utrum prima esset scriptio, an secunda, parum curaverunt. Maxime vero interest scire, quaenam coniunctio familiaritasque inter codices intercedat, ut stirpes eorum certo constituantur et, quid cuique tribuendum sit, appareat; quo quidem consilio eos locos inprimis perpetuo inquisivi, quos ad cognationem istam eruendam et universam fidem singulorum codicum probandam praeter ceteros idoneos esse intellexeram. Qua quidem in re magno est impedimento, quod longissime inter se distant urbes invisendae, quamobrem, quotienscumque, ut fit, ansa data est vel verbi aut dicti alicuius dedita opera persequendi vel totius libri plenius conferendi, ad prius tractata recurrere non licet. Nam in magno numero librorum ita semel ex instituto omnia pertractare, ut nihil umquam restet repetendum, non est unius hominis; neque facile est postea aliorum opera et benevolentia id assequi, praesertim cum nullae sint in antiquis membranis per capita aut paragraphos divisiones, sed indigestae molis instar omnia. Itaque ubi rei natura ita fert, ut non sufficiat unius studium, aliorum erit olim inceptum exsequi.

De eo quidem, qui nunc est aut nuperrime fuit, harum rerum statu ita in historia literarum Latinarum iudicat Bernhardy, Livianorum codicum veram aestimationem magis praeparatam quam absolutam esse; atque in eandem sententiam Mommsen "Caremus" inquit "adhuc nescio quomodo in ipso Livio et omnium maxime in decade prima pleno et absoluto critico instrumento." *Utcumque erit, iuvabit tamen rerum gestarum memoriae principis terrarum populi pro virili parte et ipsum consuluisse.*

Quam operam codicibus Livianis conferendis impendissem, in dissertatione narravi, quae inscribitur *Livianorum librorum primae decadis emendandae ratio* (Upsaliae 1875), ad quam in sequentibus locis nonnullis legentes delegare liceat. Iam vero id mihi propositum fuit, ut quaecumque ad primos tres Livii libros ex codicibus ipse excerpsissem in unum congererem brevique in conspectu posita scripturae discrepantia commentationes aliquot subiungerem. Quia in praesens novae horum librorum editionis parandae occasio mihi non est, Madvigii editionem alteram (Hauniae 1873) delegi, cui perpetuam scriptionis varietatem annecterem, quamquam ne ea quidem satis idonea est non notatis ad singulas paginas versuum numeris, cui incommodo ad regulam et lineam celeriter inventis vel appositis numeris facili arte medebuntur qui has res perscrutari volent. Nam paragraphorum monstratio, ubi de rebus minutis quaeritur, non satis definita est et cum brevitate scribendi conveniens. In ipso autem libros manu scriptos conferendi labore illa editione Weissenbornii Teubneriana, quae eo tempore recentissima erat (Lipsiae typis B. G. Teubneri 1854), utebar, a qua quaecumque in iis codicibus, quos totos me legisse infra narrabo, discrepantia inveneram diligenter enotabam, pariterque multa cum illa congruentia, quae ex proposito contuitus eram, diserte et plane exscribebam. Iam indefessa opera correctoris doctissimi saepius immutata et novis mutationibus obnoxia editione illa stereotypa, ita ad secundam Madvigianam omnem discrepantiam transtuli, ut, ubi nihil notatum sit, certe in codicibus illis plene lectis orationem scriptoris, qualis a Madvigio exhibeatur, talem esse intelligas. Apposito parenthesi (cdd.) significabo me ita legentem nullam diversitatem animadvertisse, nec fieri potuit, ut quater — nam quattuor sunt codices plene lecti — eandem rem praetermitterem. Quaenam praeterea ceterorum librorum, qui complures sunt, dissimilitudo esset, id perpetuo enarrare infinitus fere erat labor ac paene inutilis, quare contentus fui, si ea sola, quae vel ad depravationes locorum difficiliorum uberius exponendas vel ad indolem cognationemque tum codicum tum editionum prodendam vel denique ad quaestiones ortographicas explanandas apta et utilia essent, protulissem. Ubi de parte dumtaxat vocabuli quaestio est, velut de assimilatione literarum, id breviter indicare suffecerit. In scriptionibus coniunctim proponendis unius vel alterius literatum compendia et alia minutiora seorsum describere nihili referre arbitrabar. Ne Veronensis quidem codicis lectiones separatis literarum formis describere opus esse videbatur, ubi ea re nihil profici poterat. Interdum quasi praeteriens leviorum codicum pro-

prietates attigi occasione oblata, etiamsi in summam rei nihil plane valeant. Qua quidem in re multa pendent ex ipso initio operis et eo ordine, quo mihi in libris quaerendis progrediendum erat. Ad editionem Weissenbornianam, ut iam dixi, omnia instituebam atque ut quisque codex prior mihi praesto fuit, intentiorum quarundam animadversionum prior causas praebebat. Quo modo Upsaliensem nostrum primum omnium lustrabam et, quae ibi inveneram variata, sedulo perquirebam. Peregre codicum legendorum causa primum Hauniae, deinde Vindobonae, tum Venetiis, postremo diutissime Romae, Florentiae ac Parisiis commoratus sum. Leidensis Livius alibi in usu erat, quare in hoc uno in aliorum indiciis standum est. Veronensis autem immortali merito Mommseni iam cuilibet in promptu est. Reliquorum, quos non ipse vidi, lectiones parcissime allaturus sum.

Quatenus hucusque codices Livianos primae decadis cognovi, si omnes iam sub uno aspectu ponam, in duo genera discedunt, quae cisalpinum et transalpinum appellaverim. Illius quidem generis exempla aliquot posteriore tempore in terras ad septemtrionem vergentes allata sunt, huius meridiana Alpium regione inveni nullum. Diversae sane originis sunt, diversa eorum sors fuit, utrumque suis vitiis laborat, suis antecellit virtutibus, neque eo minus utrumque sua gaudet generositate. Transalpinum genus satis aequabile est, cisalpini plures species vel dicam classes sunt. De antiquis codicibus loquor et minus depravatis: nam integri nulli sunt. Temporis autem progressu librorum numero aucto comparandi copia maiore ex utroque genere mixtum quoddam exstitit. Stirpes vero illae, quibus aliena inserebantur, sua forte nobilitate praecellebant, quamobrem hi ipsi codices mixti, sive a cisalpinis sive a transalpinis originem traxerunt, quamvis frequenti labe suspecti omnino habeantur, minime sunt contemnendi, summa certe cautela adhibendi. Per omnem enim deformationem in istiusmodi codicibus prae ceteris raro quidem, at aliquando verae verborum formae tamquam e tenebris elucent. Cuius quidem generis longe plurimi — quotquot sunt a me inventi — a cisalpinis originem habent, quo in numero etiam is fuit, qui primus opera Itali viri typis descriptus est. Mox vero ea editio, Romanam illam Campani dico, quamvis saepe rectas ipsas et quae hodie maxime probantur scriptiones nacta esset, iis oppressa est, quae in Italia effectae sunt ab Germanis typographis, qui codicem mixtum transalpinae originis importasse videntnr; quod iactum semel fundamentum diutissime mansit. Ista vero omnia ita se habere in sequentibus identidem exemplis docebitur. Partem exemplorum eorum, quibus probatur cognatio codicum, in ea dissertatione, cuius supra feci mentionem, attuli.

Cisalpini generis codices dividi posse videntur in rariores sive unicos, qui duo sunt duas quasi classes praecipuas effingentes, et vulgares communesque, quos in usum frequentiorem olim venisse documento est tum relicta maior pars exemplorum tum horum potissimum in deteriores propagatio, quos mixtos vocavi. Vulgares autem antiquos purioresque quattuor contuli (unum a sexto libro incipientem), quintum collatum aliis debeo. Mixtos ad vulgares illos propius accedentes octo inspexi, unum praeterea unici codicis similiorem vidi atque alterum huic parem primum cura viri Romani literarum formis exscriptum esse intellexi. Transalpinos denique vetustiores tres legi, quorum duo eximiae sunt bonitatis. Ex mixtis ab hoc genere oriundis maxime memorabilis is est, qui primus Romae ab alienigenis typis descriptus in sequentes editiones formandas maximi fuit momenti.

Ceterum quid de ratione primae Livii decadis emendandae sentirem, dissertatione, quam supra commemoravimus, explicavi (p. 20—31), ubi nondum omnium codicum rationem habebam. Percommode accidit quod, qui vir magno bonarum literarum fructu per longam vitam omni cura in id incubuit, ut Livii libros emendaret atque explicaret, Wilhelm Weissenborn, suum de ea ratione iudicium per literas mihi declarare dignatus est, quod quidem ad me cohortandum et iuvandum multum valuit (cf. libellus, quem *Filologiska Tvistefrågor* inscripsi), ob quam benevolentiam ei coram omnibus gratias ago. Acceptissima mihi ea quoque fuerunt, quae in ultima relatione anniversaria societatis philologorum annalibus Berolinensibus adiecta de rebus Livianis exposuit H. I. Müller.

His praemissis ad codices, quibus usus sum, enumerandos transeo, idque ita, ut singulis ea nomina praefigenda seligam, quorum sola litera initiali satis inter se distinguantur. Minuscula vero litera manus secunda significabitur. Numeris solis editiones antiquissimas indicabo, quibus usus eas descripsero. Sicubi attingam eorum codicum varietatem, quos nisi ex aliorum scriptis cognitos non habeo, horum nomina satis nota paulo plenius efferam.

DESCRIPTIO CODICUM.

Cisalpini generis hi unici sunt:

VERONENSIS CODEX RESCRIPTUS bibliothecae capitularis Veron. n. 40, quem contuli descriptum et paene repraesentatum volumine ex Commentationibus reg. academiae scientiarum Berolinensis an. 1868 separatim edito et sic inscripto: T. Livii ab urbe condita lib. III—VI quae supersunt in codice rescripto Veronensi descripsit et edidit Th. Mommsen. Berolini in commissis librariae F. Duemmleri. Existimat vir ille doctissimus tempus, quo descriptus sit is codex, certo determinari non posse, scribendi vero proprietates ab saeculo quarto nequaquam abhorrere adeoque reliquis eum quinque minimum saeculis aetate praestare. Definitius Zumpt, qui et ipse Veronensem aliqua ex parte tractavit, hunc scribit exeunte saeculo quarto esse confectum (Aug. Wilhelmi Zumptii de Livianorum librorum inscriptione et codice antiquissimo Veronensi commentatio, Berol. 1859, p. 38 cf. pp. 17 et 37). Investigari autem potuerunt verba Livii modo abrupta modo continentia in his locis: lib. III. capp. 6—9. 11—14. 18—24. 26. 27. 29—31. 34. 35. 37. 38. 42—45. 50. 51. 56. 57. 60—68. lib. IV. capp. 7—15. 17. 18. 21—27. 33—37. 54—59. lib. V. capp. 2—9. 23. 24. 27. 28. 30—33. 39—41. 43—46. 49—53. 55. lib. VI. capp. 1—4. 6. Plane desinit ab initio cap. 7. Saepius autem accidisse videmus, ut interirent graviora, levioribus parceret fortuna. In varietate huius codicis pariter cum ceteris exponenda commoditatis causa uno eodemque litterarum genere uti nullum afferet detrimentum. Ceterum vide dissert. meam, cuius supra mentionem feci, pagg. 12—16.

MEDICEUS CODEX, qui Florentiae asservatur in bibliotheca Laurentiana plut. 63 n:o 19, saec. XI a duobus saltem librariis in membrana scriptus est binis columnis tricenorum quinorum versuum in foliis 210 (long. 35, lat. 29¼ cent.); quaterniones sunt 27 octonorum foliorum exceptis septimo, qui dimidius est, et vicesimo primo, ubi vix sex foliis opus erat ad eam partem exsolvendam, quae priori librario proposita erat; nam a quaternione XXII. verbisque *merito cuiusque statueretur* (8, 14, 1) excepit alius scriba nec tam rudis nec tam diligens quam antecedens ille, quem eundem esse suspicior, qui ad finem quaternionis XIV ipse nomen scripsit leo diac. Soli libri III. et X. subscriptionibus carent. Distinguendi notas constanter apposuit m. 2., cuius, ubi erraverat m. 1. vilissimae sunt

atque in deterius saepe vergunt correctiones: vid. e. gr. 2, 27, 1 ad *qui ante*, 2, 41, 8 *vilior*, 2, 50, 5 *rara*. Nonnumquam tertiam manum deprehendi, ut 2, 12, 13 ad *vident*. In folio praefixo adnotatum: "A. M. Saluinius contulit." Hunc librum, quem contulerat Alschefski, denuo totum legi.

Cisalpini generis vulgares hi sunt:

Colbertinus codex, qui est in bibliotheca Parisiensi n:o 5726, fuit olim cod. Colbert. 2298, quem ante Colbertium possederant Pithoeus (Pithou) et Thuanus (de Thou). Solos libros VI—X continet. Librarium agnoscere mihi videor unum ex iis, qui codicem Caesaris Parisinum n:o 5763 in monasterio Floriacensi ineunte saeculo X confecerunt. Itaque iam ante id tempus huius quoque generis exemplar in Galliam invectum erat. Ad finem quaternionis XXI, qui a verbis *inuidia est ad plebem* 10, 46, 6 desinit, haec est annotatio Pithoei: "Desunt ex lib. X. paginae duae." Quam fortasse ob causam subscriptionibus plane destitutus est. Foliorum longitudo 33, lat. 24 cent. Prima folia maculata, scriptura spatiosa, pauca literarum compendia. Manus 2. antiquissima nonnumquam transalpini generis codici obsequitur. Paucissimis locis in margine manus quaedam 3. apparet. Hunc codicem non ante cognitum ob eximiam bonitatem paene totum contuli; paucas enim partes librorum VII. et VIII. praetermisi.

Romanus codex membraneus, qui est in bibliotheca Vaticana n:o 3329. Hunc olim possedit Fulvius Ursinus, qui a fronte haec annotavit: "Livio, La p:a Decade, di L'ra di 600. anni." Mihi vero certissimum videtur confectum esse saeculo undecimo. Singulae paginae 42 versus habent. Foliorum numerus 117, long. 37 centimetr., lat. $27^2/_3$. Liber primus usu valde tritus est, in quo rasuris frequentibus prima scriptura detrimentum accepit; sequentes libri minus damnum fecerunt; ultimi admodum integri sunt. Omissiones in libris quinque primis non numeratis singulis verbis neglectis triginta sunt, quarum plerasque saeculo XIV explevit m. 2., a qua etiam sunt mutata alia satis prudenter, alia insulse et effrenate, velut 3, 61, 3 *vincerentur prius sepe esse*, ubi scriptum erat *vincerentur pe esse* (pro *vincerent*, *turpe esse*, 4, 15, 7 *concoquere* a librario mutatum in *conquoq. uere*, pro quo m. 2. substituit *quoq. ferre*. Etiam librarius ipse nonnulla emendasse atque adscripsisse videtur, in quibus argumenta, ut fol. 4 med.: Trecentos armatos ad sui custodiam romulus non solum in p̄lium set & in pace habuit; fol. 8 v.: Ubi contra sabinos tarquinius pugnat & uincit eosque ad deditionem com-

pellit. Quam vero ignarus is ipse fuerit, ex his apparet: 3, 40, 5 *decor & tulissent* pro *de quo retulissent*, 3, 62, 2 *aut socio antiquum animalibus* pro *haud scio an qui tum animi ab.* Verum istiusmodi exempla etiam e Veronensi, Mediceo, aliis optimis erui possunt. Addendum est, omnes libros in hoc codice, quem totum contuli, subscriptiones habere exceptis I. et X.

Dominicanorum codex suo iure nominetur is, qui Florentiae servatur in monasterio Sancti Marci, quod est monachorum ordini S. Dominici ascriptorum, ubi eum ab Henrico Keilio et in Philologo (an. 1846 p. 182) et in colloquio benevole indicatum inveni et maiore ex parte contuli. Obtinet in catalogo numerum 326; scriptus est in membranis saec. XII. eadem fere forma atque Romanus huic cognatus. Frons libri haec habet adnotata: "Ex hereditate peritissimi uiri nicolai de nicolis de florentia." Singuli libri, si discesseris a primo et decimo, subscriptionibus instructi sunt. Manus 2. codicem alius generis interdum secuta est. Varias aliquot lectiones a Keilio excerptas M. Hertz sibi commodatas in adnotatione critica protulit: ego vero tum in hoc tum in aliis mea constanter utar collatione, nisi quid me aut mutuatum esse aut correxisse disserte indicavero.

Nitidus codex Vaticanus membraneus n:o 1840 saec. XIV. scriptus binis columnis constat ex foliis 95 long. $34^1/_2$ lat. 23 cent.; singulae columnae versuum 53. Libri I. et X. soli carent subscriptionibus. Romae confectum esse ex eo colligi posse puto, quod ubi 5, 54, 4 de saluberrimis collibus et alia opportunitate urbis loquitur Livius, antiquissima manu in margine notatum est: "Nunc uero minime." Valde mundus purusque is codex est clarissimis literis summa cura exaratus ac praecedentibus aequalis, etsi aetate paulo inferior est. Mutationes, rasurae, adiectiones haud multae sunt, pleraeque ipsius antiquarii. Non totum contuli.

Leidensis codex, Drakenborchii primus, a Mommsenio excussus et cum Veronensi comparatus.

Transalpini generis vetustiores sunt hi:

Floriacensis codex, qui est in magna illa bibliotheca nationis Francogallicae n:o 5724, "Saeculo nono videtur exaratus", ut est in catalogo. Ante saeculum XI. scriptum esse apparet idque in monasterio S. Benedicti Floriacensis, quod prope Genabum fuit. Indicio est in supremo folio ultimo hoc annotatum: *Hic est lib. sci Bened.* Saeculo autem XIII. emendare conata est manus altera,

Constat ex 22 quaternionibus octonorum foliorum (long. 31²/₃ lat. 26 centimetr.) exceptis decimo, qui sex, et ultimo, qui tria folia habet. Singulae paginae tricenorum fere versuum sunt. Subscriptione ornatus est liber I., carent reliqui. Permultis locis scriptura radendo perdita est ac deinde recentiore manu mutata, ut lectu difficillima sit aut legi nequeat. Ubicumque vero discerni poterat, ob nativam excellentiam codicis, qui iam diu neglectus iacet, sedulo exscripsi. Atque, ut omnia acriter contemplari possem, effecit imperantium et bibliothecariorum insignis liberalitas, qua omnes primae decadis codices manu scriptos in habitatione mea legere licebat.

Parisiensis codex n:o 5725 (olim Colbertinus) in 172 scriptus est foliis (long. 28 cent. lat. 25 vel interdum paulo plus, nam in hoc ut in aliis multis membranae inaequales sunt); singulae paginae tricenorum versuum. Quaterniones sunt 21¹/₂ numeri ordine omnes notati (folia non item), praeterea separatim quaterniones XIII. sqq., qui tamen ab eodem ac priores scripti esse videntur. Cernitur quidem nonnumquam, ut in quaternionis XVI. folio secundo averso, paululum varians literarum forma, tamen vix credo plures fuisse librarios. Qui scripsit, ubi dubius fuit, vacua interdum reliquit postea explenda. Alius ei de scripto praeisse videtur; nam, ut exemplis utar, minus recte audiendo (non videndo) perperam reddidit 1, 41, 7 *ierant* (gerant), 1, 46, 4 *octoribus* (auctoribus), 1, 51, 9 *coniestis* (congestis), similia. Ignorantiae unum exemplum afferam: 2, 29, 12 *d&ergo*. Per totum codicem pallido vel subflavo atramento conspicua est manus secunda antiquissima, adeo ut dubitaverim, num ipse librarius esset, qui ad aliud exemplar vel suppleret vel mutaret vel in margine aliquid adscriberet. Accessit ad illam altera quaedam corrigens manus perantiqua atramento plerumque rubido interdum nigricante usa, cuius sunt tum in margine multae adscriptiones tum in ipso textu emendationes. Itaque is codex, si deinceps factae mutationes recte discernuntur, ternas nonnumquam praebet lectiones, velut 2, 54, 1 prouincie uenit m. 1., prouinciae uenit m. 2., prouincia euenit m. 3. In universum vero conspirant quodque altera scripsit altera supplevit et adauxit. Neque semper dignosci possunt neque utra prior sit pro certo statui potest. Utraque modo bonas scriptiones praebet modo vehementer errat. Itaque perpetuum inter eas discrimen facere nihil refert: ea sola, quae in margine sunt, disiungenda. Ceterum post librum tertium pallida illa manus rarior est ac vulgo in verbis distinguendis versatur, raro apicem apposuit, ut bis ad vocabulum *os* 2, 32, 10. Denique paucis locis quarta vel quinta manus in margine argumenta subiecit. Vid. quat. II. fol. 7 v., quat. III. 1,

IV. 7 v. Soli libri I. et IV. subscriptiones habent. In hoc codice perlustrando diutissime occupatus fui.

UPSALIENSIS CODEX foliis 182 (long. 35, lat. 29¹/₄ cent.) decem libros complectitur; singulae paginae tricenorum quinorum versuum. Anno 1724 Rigae, Livoniae urbe, emptus testamento Ol. Celsii an. 1794 bibliothecae academiae Upsaliensis donatus est. Exeunte saec. X. aut ineunte XI. scriptus esse videtur. Caret subscriptionibus. Folia 173—178 valde maculata sunt, sequentia quattuor ultima, quae sine dubio etiam magis deformata fuerunt, removere et recentiore scriptura compensare necesse fuit, quae incipit ab *iureiurando* 10, 38, 9. Eadem manu recentiore substituta etiam sunt folia 19 et 20 in locum eorum, quibus oratio Livii 1, 56, 4 *implevit curis* --- *plus virium in senatu* 2, 1, 10 continebatur, quae unde descripta sint, ex varietate lectionum cum signo uu infra allata et cum aliis libris comparata apparebit. Ab ignaro homine, qui licentius verba finxerit, codicem nostrum exscriptum esse haec satis documento sint: 9, 34, 7 *enscores ceati* (ubi censores creati scribi debuit), 9, 46, 11 *remoratam* (nemo ratam), 10, 2, 4 *striges* (Istri gentes), 10, 23, 2 *in unum actae per biduum* (vinum ac tus praebitum). Accessit denique manus emendatrix interdum ipsius librarii. Contulit ante paucos annos F. W. Häggström: Excerpta Liviana Upsaliae 1874, qui libellus anno demum insequenti dissertationis loco foras datus est iis ipsis diebus, quibus meam de hoc et aliis codicibus Livianis dissertationem publicavi.

Jam enumeravi eos codices antiquos et minus depravatos, quorum pleniorem et veram cognitionem consecutus sum. Quibus vero nominibus unus vel alter eorum ceteris antecellat, tum demum certius iudicabitur et commodius disputabitur, cum per totum opus tentatio facta erit et parata occasio ad vera exempla exposita legentes revocandi. Multo minus convenit de iis codicibus, quorum sparsim scriptiones ab aliis relatae sunt, in præsens definitius iudicare. Pergo igitur ad mixtos illos utriusque generis, quos examinare mihi licuit, describendos.

Eorum, qui ex cisalpino genere mixti profecti sunt, duos codicis Medicei similiores cognavi, quorum alterum Romae in bibliotheca gentis Barberinianae inspexi, alterum typis exscriptum esse novimus, de quo vide infra, quae de ed. 2. referentur.

BARBERINIANUS CODEX membraneus n:o 2504 in folio saec. XV. scriptus primo folio amisso incipit] a verbis [*incerte stirpis patrem nuncupat* (cap. 4 in.). Primam decadem continet.

Hi autem mixti ad similitudinem vulgarium codicum generis cisalpini propius accedunt:

ORNATUS CODEX S:TI VICTORIS Parisiensis n:o 213 membraneus "optimae notae", ut est in catalogo, saec. XIV. scriptus binis columnis duoquinquagenorum versuum, non solum primam, sed etiam tertiam et paene totam quartam decadem continet; caret subscriptionibus. Habet etiam summaria quaedam et capitula numeris modo Romanis modo Arabicis, qui dicuntur, nempe lib. I. viginti duo, lib. II. septemdecim, lib. III. quindecim, et sic in ceteris. Ornatus vero est ad initia librorum cum aliis picturis tum imaginibus virorum illustrium Romanorum tanta arte perfectis, ut nec ante nec multo post medium saeculum quartum decimum ponendae videantur.

EDELBERGENSIS CODEX appellandus qui est in bibliotheca Palatino-Vaticana membraneus n:o 875, saec. XV. scriptus in foliis 215, long. $33^1/_2$, lat. $23^1/_2$ cent. Versuum singularum paginarum numerus 22. Initio ea referuntur, quae habet Hieronymus de vita Livii. In folio iuxta tegumentum anticum vacuo annotatum est: "Hunc librum voco Palatinum Primum", atque ad initium orationis Livianae: "Vide de hoc hom̄ sigonius lib. I. Emend. cap. 47." Multa verba Livii linea subter ducta conspicua reddidit, qui olim legit. Non solum ad finem singulorum librorum, excepto decimo, sed etiam ad initium primi subscriptiones sunt, neque vero ob id certior fideliorque is codex habendus, quippe qui huc illuc inclinet et mirum quam bonas et perquam perversas praebens scriptiones.

TERSUS CODEX PARISIENSIS n:o 5727 chartaceus, olim Puteaneus, binis columnis 52—60 versuum; foliorum longitudo $41^1/_2$, lat. 29 cent. In capita minora divisus est, caret subscriptionibus. Ad extremum cum alia tum haec annotata sunt: "Opus ... ceptum fuit transcribi per me paulum de bernardo Venetum scribam die Martis primo mensis septembr. anno huius etatis ultime 1388. et finitum die martis itidem II:o ms. Marcii 1389. --- De opere ipso ... hoc dixerim pro veritate cuilibet non esse perfectum aut correctum ad unguem quippe qui nullum credo hac etate reperiri posse. Hoc tamen audacter affirmare possim minus corruptum multis aliis quos etate mea uidi et hic et alibi. Nam ad transcribendum hunc librum quam pluribus exemplaribus usus sum cum quibus et ingeniolo meo paruo admodum non nihil ad tergendum sordes multimodas insudaui." Idem ad Livii 3, 36 §§ 7 et 8 haec in margine scripsit: "Hic status aut non longe dissimilis erat Rome tempore quo ego scriptor presentis operis fui ibi videlicet anno etatis huius 1388. Erant enim

tunc .VIII. vel .X. qui summam rei habebant. homines plebei quos Banderesios uocabant. res feda auditu nec minus oculis abhominabilis."

AURATUS CODEX VENETUS, qui est in bibliotheca S:ti Marci n:o 362, auro et picturis et characteribus elegantissimus, membraneus saec. XV. scriptus, foliis 281 (long. $37^1/_4$, lat. $26^3/_4$ cent.) libros decem primos continet; orditur ab iis, quae de Livio refert Hieronymus.

SECUNDUS CODEX VENETUS n:o 363 membraneus folia habet 340, longa 37, lat. $26^1/_4$ cent. Etsi eidem saeculo ac superior ille adiudicandus est, tamen valde dissimilem praebet literarum formam et maiorem licentiam scribae. Uterque et rasuris caret et subscriptionibus.

HAUNIENSIS CODEX membraneus, qui est in bibliotheca universitatis, saec. XIV. scriptus esse videtur. Foliorum longitudo 33, lat. $23^1/_2$ cent.; singulae paginae 34 versuum.

QUINTUS CODEX PARISIENSIS ex Livianis copiae antiquae, n:o 5728, tenuissimis membranis confectus latis marginibus saec. XV. exaratus.

IMPERIALIS CODEX VINDOBONENSIS n:o 5 membr. saec. XIV. binis columnis 60 versuum pallido atramento compendiose scriptus; fol. long. $42^1/_2$, lat. $28^1/_2$ cent. Fuit "Parrhasii et amicorum." In huius locis conferendis non ultra tres primos libros progressus sum.

E transalpino genere ortum alteriusque scriptionibus commixtum codicem nullum vidi, at editionem principem ita comparatam esse perspicuum est.

DESCRIPTIO EDITIONUM ANTIQUISSIMARUM.

1. Romae circa an. 1469 typis descripta. "Conradus suueynheym: Arnoldus pannartzque magistri Rome impresserunt talia multa simul. Petrus cum fratre Francisco maximus ambo Huic operi optatam contribuere domum." In epistola dedicatoria ad pontificem Paulum II missa laudantur cum alii Livii interpretes tum Victorianus Feltrensis, quem Mantuae Livium interpretantem se audisse narrat scriptor (Ioannes An. episcopus Aleriensis). "Quod ideo", inquit, "non fuit silentio prætereundum: ut si quid in recognitione profeci: autori acceptum Victoriano referatur." Itaque non immutatus codex tum descriptus est. In exemplari bibliothecae Parisiensis nonnulla ascripta sunt, quae signabo; 1. Paris. m. 2.

2. Sine loco sine anno (Romae 1470) impr. Udalricus Gallus. Incipit ab epistola Campani, quae sic orditur: "Campanus Cardinali Papiensi meo salutem. Tres T. Livii decades: tot enim supersunt librariorum inscitia magna ex parte depravatas iussu tuo recepi emendandas: operosam quidem rem et plenam laboris: sed utilitatis ut arbitror non minus quam fuit difficultatis habituram. Unde tantum abest quo mihi aliquid uendicem glorię: ut plane tractum in religionem me censeam qui tantę rerum maiestati: tantęq. magnitudini iniecerim manus. Quippe cum diuinam Livii historiam: tamquam numen aliquod attrectare nefas sit. -- librariorum cohorti errores dum aut quod ipsi non capiant nimium esse, aut quod non cernunt obscurum: aut quod inversum est studio auctoris: deprauatum putant: et de librariis emendatores facti ibi plus adhibent iudicii, ubi minus intelligunt. Horum ego deprauationes quas tanta diuturnitate temporis, tantaque barbarie necesse fuit esse quam plurimas corrigere aggressus, feci quod tu iussisti: et feci quam potui diligenter: ut huic nouę mirę q. industrię impressorum ipse quoq. pro uirili auxiliarer. -- nusquam curiosus interpres aut diuinator, nihil meum prę ter laborem et diligentiam attuli: quę utinam tanta fuerit ut librariorum tollendis erroribus suffecerit. -- Locorum nomina dumtaxat uetustissima quod diuerse posita sunt a multis: fallere me fortasse et ea perpauca potuerunt: cetera ut spero non fefellere." Videtur igitur Campanus in codice suo, quem Barberiniano cognatum fuisse monui, depravationes manifestas ad normam aliorum exemplarium modeste et circumspecte correxisse, desperasse interdum de nominibus locorum.

In versibus lepidis, quibus Udalricum Gallum (qui fuit Vindobonae natus) laudat Campanus, hic est:

Imprimit ille die: quantum non scribitur anno.

3. Anno .M.CCCC.LXX. (Venetiis) Vindelinus (Spirensis). In versibus adiectis hi sunt;

Proderat haud multum Livi abs te scripta fuisse
  Maxima si rome facta pari eloquio.
Et Vindelino debebis tu quoque: formis
  Egregie impressit has modo qui decadas.

Falso perhibent hanc editionem nihil aliud esse nisi principem illam typis repetitam. Iam in epistola episcopi Aleriensis incertus editor menda correxit (velut urbitate in ubertate, edificerentur in ediscerentur), nec pauca in oratione Liviana. E. gr. afferam 2, 45, 14 natos ed. 1. iratos ed. 3., 3, 20, 1 Consularis Consularem offi-

cii 1., consularis officii 3., 3, 70, 6 interdum 1., integrum 3., 10, 2, 15 oppidi medio 1., flumine oppidi medio 3. Tamen non est dissimulandum spuria multa retenta esse. Omnia vero spuria ex editione principe sumpta retinuit, nihil, quatenus vidi, emendavit altera illa editio, quam Romae an. 1472 in domo Petri de Maximis confecerunt, ut est in versu, "Conradus Suuenheym: Arnoldus Pannartzque magistri." Quid? quod vel apertissima errata typographica retinentur, velut 1, 17, 9 Id enim uisui adempta, 1, 14, 9 quique cum eo nisi erant. In editionibus 1. et 3. haud raro u (sive v) pro f scribitur, ut uacessere pro facessere (1, 48, 6), et f pro u: foueo pro uoueo (1, 12, 6), fera pro uera (1, 51, 5). Cui permutationi cum neque Italorum neque Gallorum lingua obnoxia sit, in eam opinionem adducor, ut credam in Germania scriptum esse eum codicem, quem secuta est editio princeps, transalpinis similiorem.

4. Mediolani arte & impensis Philippi Lauagniæ anno domini M.CCCC.LXXVIII. Vehementer errant, qui credunt hac editionem Campani denuo typis exscriptam esse, nam sequitur aperte ed. 3., quamquam interdum sua ac propria habet: ab 2. vero longe discedit: ut 1, 13, 2 hi liberum 2., liberorum hi 4., 1, 13, 5 equum 2., equos 4., 1, 16, 4 per obscura 2., obscura 4. et alia innumerabilia. Cf. 3, 32, 4.

5. "Tris Titi livii decadas Petrus Iustinus philelfus, ut amicis quibusdam suis morem gereret: quandiligentissime recognouit: Impressit autem Mediolani opifex consumatissimus Antonius Zarothus opera et impensis Iohannis legnani" an. 1480. Procedit paululum deflectens ea via Philelfus, quam aperuerat editio princeps, muniverant quodammodo duae subsequentes; Lavagniam plerumque in vestigiis sequitur. Colon illud, quo abundaverant priores, remotum videmus aut in comma, quod dicitur, mutatum. Etiam in epistola illa introductoria Ioannis Aleriensis parvae sunt verborum factae immutationes. Ascripta antiquitus nonnulla in exemplo bibl. Parisiensis notabo 5. Paris. m. 2.

6. "Titi Liuii decades a Luca porro quamdiligentissime recognitas: Taruisii Ioannes Vercellius impressit Anno salutis Millesimo quadringentesimo octogesimo secundo." Iam retenta nonnulla menda typographica (ut 2, 40, 8 misi peperissem, 3, 62, 5 reliquum dei) documento sunt ex ed. 5. hanc (vel praecedentem Tarvisiensem, quam non vidi) desumptam esse, a qua nihilo minus multis locis differt. Inter hanc vero et alteram editionem Tarvisiensem (an. 1485) nullam inveni diversitatem memoratu dignam.

7. Venetiis 1491. Incipit: "M. Antonii Sabellici breuissime in Livium Annotationes locis suo ordine aut in integrum restitutis: aut in fronte ne quid temere offenderetur breui indice relatis." Ex his annotationibus excerpta signabuntur 7. Sab. Ad sextam editionem haec praecipue est accommodata, sed nonnumquam quinta praelata est vel nova scriptura praebita. Ceterum vide paulo post de editone 9.

8. "Impressit Vldericus Sinzenzeler impensis Alexandri Minutiani: ex quam emendato exemplari quam facillime intelliges candidissime Lector: cui etiam librariorum culpam: quantum licuit Idem Alexander praestare conatus est: Mediolani: pridie quam Lud. M. SF. Anglus Princeps Sapientissimus huius Inclyti Imperii sceptrum: & Ducalia insignia a Maximiliano Imperatore per legatum acciperet. Anno salutis .MCCCCLXXXXV. Die.xxv Maii." Praefatur Alex. Minutianus Bartholomeo Chalco a secretis ducalibus primario cum alia tum haec: "Cum in tam laudati historici recognitione Io. Ant. Aleriensis episcopus uir sane de emergentibus tunc literis benemeritus Romæ: & alii eruditissimi uiri quantum pertinaci studio: & diligenti lectione assequi potuerunt pro uiribus laborauerint: existimaui ad eam operam quam in tanti scriptoris reliquias & eas quidem: neq. sinceras: neq. satis integras impendissent tum demum aliquid operis nostra industria accessurum, si quid aliud prestitissem: quam eorum locorum castigationem: quæ per impressorum incuriam corrupta fuissent: Quare adhibitis ueluti in huius nostræ editionis consultationem uetustissimis exemplaribus: & diligentissime cum recentioribus exemplis comparatis: didici ueteris iacturæ: quam temporum iniuria fecerat non nulla adhuc uestigia remansisse. Nam excepto quod in plerisq. locis integras clausulas reposuimus: dimidiatas redintegrauimus: prepostera in ordinem redegimus: duas certe nobilissimas Scipionis conciones sarctas tectas ut aiunt reddidimus .. Dictiones preterea quam plurimas: quibus liuiana maiestas correctorum temeritate defraudata fuerat eorundem exemplarium ope asseruimus: Cum interim M. Ant. Sabellici in Liuium annotationes quam diligentissime pensitarimus: & quæ uir ille elegantissimus ratione & auctoritate integriora reddidisse uisus sit comprobarimus. Non inficior tamen inter varias nonnullorum emendationes: inter dissidentes exemplarium scripturas: paucula quædam mihi: tum dubia: tum ignota occurrisse: in quibus intelligendis cum diuinandum fuisset: ea intacta penitus reliqui: ne corrupto magis quam correcto loco in eam uittuperationem incurrerem: qua temerarios nonnullos nostri temporis correctores notari uideo." Ut ex hocce prooemio coniicere licet,

Minutianus non, quod moris erat, proxime antecedentes comes sectabatur, sed circumspectius rem agebat. Videtur quidem ad ed. 5. potissimum se applicasse, tamen haud ita raro tum ab hac tum a ceteris discedens sive ope codicum nobis ignotorum nisus sive coniectura ductus novas lectiones partim meliores partim deteriores recepit.

9. "T. Liuii patauini Decades expliciunt. Venetiis per Bartholameum de Zanis de Portesio: summa cura & diligenti studio. Impresse. Anno ab Incarnatione domini 1498. die.20. Iunii." Frons vero libri haec est: TITI LIVII DECADIS. In hac igitur editione prima index est, qui solus primo folio recto continetur, versum vero idem folium habet epistolam episc. Aleriensis, quam sequitur "L. Flori Epitoma", et deinde epistola, quam dedit M. An. Sabellicus "Magnifico et praestanti viro Benedicto Cornario Patritio Veneto." In qua queritur, novam illam imprimendi rationem magis lucri causa quam ex usu publico adhiberi coeptam: quo modo multos velut amfractus esse exortos. "Id ego vitium", inquit, "quum in aliis aegre: tum in Liuio quod toties imprimi contigisset ægerrime ferebam in quo pene plura mercenaria opera quam ulla temporum iniuria inuerterat. Nec interea solus ego eam molestiam sentire. Erant & alii quam plurimi qui ob id ipsum eam lectionem cunctantius adirent: quum nulla alioqui uel utilior uel suavior adiri posset. Huic igitur multorum siue querelæ siue sollicitudini occurrendum ratus Bernardinus Herasmius Nouocomensis homo ut te non ignorare arbitror fide & industria singulari a me nuper petiit: qua potissimum ratione Liuium in integrum posset restituere: cui ego uetustissimo aliquo exemplari opus esse respondi: ut pauca hæc quæ ex tanto naufragio fragmenta adhuc restant emendatius legerentur: tum ille quando id inquid haud facile datur: tu si potes da operam quæso ut clarissimam historiam aliquanto integriorem nouæ impressioni subiiciamus. Recepi ego quum ipsius causa tum ut iis qui sacra colunt litterarum aliquid gratificarer me id facturum: sed quum multo plures loci quam putaram uno atque altero exemplari parum integri occurrerent pro magno habui negotio cum iis quæ obseruata a me essent uetustioris libri alicuius lectionem conferre: qui diutissime requisitus: ex ornatissima Bibliotheca tua officiose mihi est demum oblatus. Multa fateor eram in medio relicturus quæ lectione illa confirmatus a uitio uindicare perseueraui: Contra plura quidem in eo sunt quæ nihilo sinceriore fide (ratione enim & auctoritate conuincitur) quam in cæteris notata deprehendi: quorum ratio ut aliquanto tibi facilior cognitu esset: quum decadum ordine tum librorum seruato ad ducentos & amplius locos tibi certa serie digessi quibus

sapientissimo iudicio tuo pensuatis (!) facile prospicies uerissimum esse illud sophoclis gratia gratiam parit qui quum cæteris paribus satis emendatum mihi librum concesseris pari officio acceperis per quæ illum adhuc emendatiorem habere posses." Repetuntur inde eædem annotationes Sabellici, quae editioni 7. annexae erant. Falluntur vero qui existimant hanc editionem a Sabellico denuo typis expressam esse, a qua deflectens multis locis vel meliora exhibet vel deteriora, cuius rei pauca iam hic afferam exempla: 1, 30, 2 Iulios 7., Tullios 9.; 3, 22, 6 suæ quemque parti 7., suæ cuique parti 9. 3, 17, 3 si uos urbis Quirites 7., si uos urbisque 9. 3, 26, 9 fossam fodiens 7., forsan fodiens 9.

Ob eam causam praecipuas saeculi quinti decimi raras editiones paulo accuratius commemoravi, quod et perperam ab aliis iudicatae sunt et in subsequentium longam seriem magnam vim exercuerunt. In congerendis postremo atque adornandis variantibus scriptionibus nulla quidem earum mihi adfuit, suppeditarunt vero eae pleraeque, quas tulerunt haec quattuor saecula. De quibus ubi pro re nata mentionem faciam, hac utar scriptura compendiaria:

Ald. Venetiis in aedibus Aldi, et Andreae soceri, mense Decembri, M.D.XVIII. in 8:o.

Sob. Coloniae apud Io. Soterem an. MDXXV. Libri triginta "castigatiores quam antehac unquam visi, auctore Jacobo Sobio." Fol.

Grut. Francofurti ad Moenum typis Guolphgangi Hofmanni an. M.DC.XXVIII. "Libri omnes superstites recogniti et emendati ad manuscriptorum codicum Fuldensium, Moguntinensium & Coloniensium fidem a Fr. Modio, nunc etiam comparati cum membranis Bibliothecae Palatinae Electoralis, melioresque facti cura tertia Jani Gruteri." Fol.

Gron. Amstelodami 1665. J. F. Gronovius. 8:o.

Drak. Amstelaedami apud J. Wetstenium, & G. Smith. 1738. Cum notis integris Laur. Vallae, M. Ant. Sabellici cett. Curante Arn. Drakenborch, qui & suas adnotationes adjecit. In 4:o.

Crev. Parisiis, apud Desaint & Saillant, M.DCC.XLVII. Recensuit et notis illustravit J. B. L. Crevier. In 8:o.

Reliquae editiones ad nostra tempora propius accedunt notissimaeque sunt, ut Strothii et Doeringii (Gothae 1816), Lemairii (Parisiis 1822), Alschefskii (Berol. 1846), Hertzii (Lips. 1857), Weissenbornii (apud Weidmannos Lips. 1853, ed. 5. Berol. 1871, ed. 6. ib. 1875), quae literarum compendiis memorabuntur.

COLLATIO

CODICUM ATQUE EDITIONUM.

Pag. 1. Inscriptiones: *Titi Liui ab urbe cond. Lib. I. Huius Praef.* M. *Titi Liui ab urbe condita Lib. I. incipit* P. *Titi Liuii ab urbe condita primœ decadis incipit primus liber.* U. *In hoc codice sunt Titi Liuii Libri numero X.* DN. *Ab urbe condita.* T. *Titi Liuii ab urbe condita Liber primus incipit Lege feliciter.* E. *Historici T. Liuii Patauini ab urbe condita Liber primus incipit feliciter.* H. *Titi Liuii Patavini Historiographi Liber Primus incipit ab urbe condita feliciter.* O. *Titi Liuii Patauini Historiographi Oratoris excellentissimi Prohemium.* A. *Titi Liuii Patauini Oratoris clarissimi Historiographi probatissimi Prime Decadis Liber incipit feliciter.* Q. Quorum pleraque rubro literisque grandibus scripta sunt.

13 Facturusne operæ pretium sim 7. 8. 9. Grut. Drak. *Facturusne sim operæ pretium* MRDNFPUOETASHYQI Ald. Sob. "Sic vulgo omnes liuiani codices habent: uerum Fabius Quintilianus docet non ita liuium exorsum: sed facturus ne opere precium sim atque eo auctore ita reponendum curaui." 7. Sab. — 14 sciam MRDNFPOE cett. 1. 5. 9. *scirem* U. — 15 quum Madv. *cum* cdd. edd. constanter. Quod semel monendum est. — 16 aut in MRP cett. *aucti* U. — 17 all. MRFP. — 19 et ipsum DFPU. Crev. *me ipsum* (M?) RNOEQ. *et me ipsum* 1. 2. 5. 7. 8. 9. Drak. "Pronomen *me* eleganter hic supprimitur." Crev. M incipit versum ab *e ipsum*, inter quae nulla litera fuit. Juxta *e* in margine (ut solent interdum in hoc codice principia nominum eminere) litera aliqua deleta est atque supra *e* manu recentiore adscriptum *me* et *e* in *&* leviter mutatum. — 21 sit RDNFPUOETQ 1. 2. Drak. *est* MSt 5. 8. 9. — 21 eorum me MFPU. *eorum* RDNOETQ 1. 2. 5. 8. 9. Drak. Crev. — qui nomini officient meo MFPROET 1. 2. *meo qui nomini officient* m. Drak. Crev. — 22 consoler MRFPU. *me consoler* OETm 1. 2. 5. 8. 9. Drak. Crev. — 22 *inm.* MFP. — 23 *repp.* M. — 30 illa tota RDNOETQ 1. 2. 9. *tota illa* MFPU. — 31 *repp.* M. — 33 possit NEr Ald. Drak. *posset* MRFP. — 35 *decorata* M, ubi inter literas r et t rasura est. — **Pag. 2.** 5 sui parentem MRP cett. *parentem sui* U. *parentem* N. — 7 imperium patiuntur cdd. edd. *paciuntur imperium* U. — 13 desidentes Drak. *desidentis* E 5. 9. *dissidentis* MRDNFPA 1. *dissidentes* UOTSHm 2. — 18. *inl.* MP. — monumento Mr. *monimento* RDFP. — 20 *inceptum* M. — *exitū* M. — 22 quam ciuitatem cdd. *quam* 2. 3. 5. 8. 9. — 23 serae (vel *sere*) MRDNOETA Ald. *sera* PU 1 *sero* HSt 2. 5. 6. 8. 9. — 26 *habund.* M. — 28 querelae (vel *querele*) RDNU 1. 8. *querellæ* MFPT. — 32 tantum P. *tanti* (cdd.) Ald. Drak.

Pag. 3. 6 *ospicii* RD. — 7 fuerant P corr. et in marg. Ald. Drak. *ferunt* P scr. pr. *fuerunt* (cdd.). — *abstinuissem* P. — 8 *uenetum* m. *netum* M. — 9 Pylaemene 7. 9. *philemene* RDNUS 1. 5. *pilemene* M. *pylemene* P. 8. *philomene* EA "Nec illud ferendum duxi quod tam recentia quam uetera exemplaria habent rege philemene: quum Homeri lectio manifeste demonstret pylemene esse legendum eius carmen ex secundo iliados est." 7. Sab. — 10 intimum Mp. *intumum* RDFP. — Hadriatici maris MU 2. *maris adriatici* (vel *hadr.*) RDNFPOETAS 1. 5. 8. 9. Drak. Crev. — 11 *euganesq.* M. *euganiisque* U. — 12 Ei Madv. *et* (cdd.) — 13 primum M Ald. *primo* RFPU. — 13 Troiano inde M2. *inde troiano* RDNFPUOETAS 1. 5. 7. 8. 9. Drak. *inde troia* H Ald. — 14 *eneti* M. — 14 Aeneam SHp 5. *aenean* MRDNFPU. — 18 tenuisse RDNFPOETSQ 1. 5. 8. 9. *uenisse* MA2. *tendisse* U. — 18 Troiae Drak. *troia* MRFPU Ald. — ibi RP cett. Ald. Drak. *ubi* M, qui eodem modo paulo infra (v. 35) differt a ceteris. Sequitur utrobique Hertz. — 19 ut MR. *in* PU, sed in U ut incommodum iam deletum. — 20 superesset MRDNUOTASHQI 1. 2. 5. 8. 9. *superessent* FPE Alsch., qui dubius esse videtur, num quod in M est (quod non satis accurate indicavit) legi possit *superessent*. Scriptum vero est *super eēт* quod vulgare est siglum; aliud vero in M *eēnт*, ut pag. 4 v. 18, pag. 7 v. 20 (ex ed. Madv.). — 20 atque agris MRDFPAS cett. 1. 5. 9. *agrisque* U. — 23 duplex inde MFPUE Harlej. 1. 5. 8. 9. Drak. *duplex exinde* RDNT 2. Ald. Sob. Grut. Crev. Recurrit idem mendum infra pag. 34 v. 27, 28. — 24 aff. MR DNEf. *adf.* FPU. — 27 *conl.* P. — percontatum Madv. *percunctatum* (cdd.) Ald. Drak. Crev. Wb. — 28 quidve MRDNETASH 2. 3. 5. 9. *quid* FPU. — 29 Laurentem Ald. Sob. Grut. Drak. Crev. *laurentinum* (cdd.) Wb. "Verum paulo ante habuimus *classe Laurentem agrum insedisse*" Drak. — 29 *audiuit* m. — 30 Aeneam MRDNPU. *enean* F. — 31 domo (M) Wb. *et domo* RU Ald Sob. Grut. Drak. *æ| domo* P, ubi m. 2. induxit *æ* et supra scripsit *u* atque ante *domo* adscripsit *e*. — urbi RDNFPUEASH scr. corr. 1. 5. 8. 9. Drak. *urbis* MH scr. pr. Wb. *condendeque locum ur querere urbis* T. (*ur* inductum est). — 33 dextra MF p5. Wb. *dextera* RDNPUEASH 1. Ald. Drak. — *sancxisse* F. — 35 ibi (cdd.). *ubi* M. — **Pag. 4.** 2 utique res M 2. 3. 5. 8. 9. Als. Hertz. *res utique* RDNFPUETASH 1. Ald. Sob. Grut. Drak. Wb. ed. 6. — 4 stirps RD scr. corr. NETf. 2. 5. Drak. *stirpis* MD scr. pr. FP Wb. *styrpis* U. Cf. p. 5 v. 24. — 6 petiti M. *simul petiti* RDFPU cett. Ald. Grut. Als. Hertz. Wb. — *paciens* M. — 9 et 11 *rutili* P. — 12 *cœre* R. *cere* MFPU. — 15 *iunx̃* M. — 16 sibi om. M. add. m. — 17 *ne sub* U. — 18 *apell.* M. — 19 Aeneam MFP. *aenean* RD. — 20 *iis animis* D. — 21 *ſryria* P. — 21 *nt etiam* PU. — 26 mortalium operum M2. Als. Hertz. *operum mortalium* RDNFPUETASHI 1. 5. 8. 9. Drak. Wb. — 27 fluvium M2. Als. Hertz. Wb. *flumen* RDNFUET p. 3. 5. 8. 9. Drak. *fluminum* P, confusa, ut fit in duplici scriptura, utraque forma. — 27 *indigitem* M. — 29 *incolome* P scr. pr. — 31 auitum P corr. in marg. *habitum* P. — haud M. cett. *haud nihil* E2. Ald. Drak. *Aut nichil* N. *At nichil* O. — 33 hicine FP scr. pr. Ud. *hiccine* MR P corr. OEAf 1,

5. 8. Ald. Drak. *hiene* DNTSH2. — fuerit om. U, tenent reliqui. — 34 *incolomi* RD. — 35 *nuncupauit* U. — Pag. 5. 2 *lauini* MRDU. *labini* P. — *multitudinem* P. — 4 *relinquid* P. — 6 coloniam deductam RDNFPUETASH 1. 5. 6. 8. 9. Drak. *deductam coloniam* M2. Als. (*did.*) Hertz. Wb. — 10 ulli alii MRDNFEAS1. *ulli* P. *alii* U. — 12 *tyberim* FU. — 14 Aeneam EH. aenean MRDNFPU. — 15 coloniae aliquot RDNFPETS 1. 5. 8. 9. *ali coloniæ aliquo* M (prius *ali* inductum). *aliquot coloniæ* U 2. — 15 *eductae* FPU. — 17 regnaverunt MEAS Als. Wb. *regnarunt* RDNFPUTH 1. 5. 6. 8. 9. Drak. Crev. — 17 *Atys* p. 5. 6. 9. *attys* p. *atis* MRDNEASH. — *Atye* P in marg. *atyæ* M. *atyne* PU 1. *atine* F. *ate* DNES. *Aty* 5. 6. 8. 9. *Athe* 2. — Capys FP 5. 6. 8. 9. *capis* MRDNEAS. — Capye M 1. *capyæ* P. *capie* F. *capy* U. *Capi* ASH 2. 5. 6. 8. 9. — 18 *Calpetus* 5. 8. 9. — *tyberinus* FU. — *traiecto* MPU. — 21 *uentino* PU. — fulmine mp. *flumine* MP. — 24 stirpis MRDUf Ald. *stirps* FPN. — 26 *; At uerecundia* M. — 27 Addit MRDNFPTASHQ 1. 2. 5. 9. *addidit* UOE. — 28 interimit MRA 1. 2. 9. *interemit* DNPFUOETSHQr. — 29 *conuestalem* P (*cum uest.* p). — 30 adimit MRDNFPTASHQ 1. 2. 9. *ademit* UOE. — 32 Vi RD. *ut* MFPO. *et* U. — 35 patrem MNFP 1. 2. *esse patrem* R. *patrem esse* Dp. — *noncupat* P (*nun.* p). — Pag. 6. 1 *si sacerdos* P (*sac.* p.). — 3 an divinitus Madv. ex coniectura Gruteri. *diuinitus* cdd. edd. Nititur Gruterus praecipue loco quodam Suetonii, Claud. c. 13 extr. *casu quodam, an divinitus.* At ibi hodie e contrario legimus *ac divinitus.* "Non insolitum antiquis Fortem ipsam, sive ea quae casu eveniunt, divinae curae assignare. Sic aliquoties Plutarchus *θείᾳ τινὶ τύχῃ.*" Crevier. — 4 iusti MPFU 1. 5. 8. 9. *iustum* RDNOET. — 6 eluvie Madv. e coniectura Gronovii. *alluvie* (vel *adl.*) MRDFPUAS cett. — 7 *quam romularem* m. — 8 *his* MRFP. — 9 *quo iam expositi* M Als. Hertz. — 10 *pertenuis* U. — 13 *sicien.* M. — 11 *summissam* P (*-as* p). — 14 et 15 larent. M D. *laurent.* RFPUEm. — 18 circa saltus RDTp 2. Drak. Crev. ("saltus qui circa sunt"). *saltus* MNFPUBOE 1. 5. 8. 9. Wb. — 20 subsistere MRDFP cett. 1. 5. 9. *sternere* Uf. — 21 in dies om. M, add. m. — 23 Palatio monte DFPU Als. *palãtio monte* M (i. e. palantio). *palatino monte* RNEmd. 1. 5. Ald. Drak. — 24 Pallanteo MFP. *palanteo* R. *pallantea* U. — *archad.* UEA. — dein MP Wb. *deiñ* R (i. e. deinde). *deinde* DUBTSHm 1. 5. *dehinc* NFEA. — 25 *apell.* M. — 26 tenuerit MR cett. *tenuerat* Br. — 27 *liceum* MUEA. *licaeum* R. *lycæum* F. — 28 *iusum* P. *usum* U. — vocaverunt MBEA 1. 4. 5. 7. 9. Wb. *uocarunt* RDNFPUTSH Ald. Drak. — 33 iis MP. *hiis* F, *his* RDNETf 5. — 34 ad supplicium Numitori MB2. *numitori ad supplicium* RDNFPUETASH 1. 5. 8. 9. Wb. ed. 6. — Pag. 7. 2 eos om. P, add. p. — 6 aperiri MRDNEASH Ald. Drak. *aperire* FPUBTn 1. 2. 5. 8. 9. — 7 et aetatem eorum MBp2. *aetatem eorum* RFPUE 1. 5. 8. 9. *eorum aetatem* DNTASH. — 9 haud Mp. *haut* RP. — 11 *con globo* P. — apertam vim MB Als. *tam apertam uim* 2. *uim apertam* RDNFPUETASH 1. 5. 8. 9. Drak. Wb. — 14 obtruncant DNBETASHmr 1. 5. 8. 9. *obtruncat* MRFPU. — 15 *hostis* M. — 17 avocasset MRDFP Drak. *aduocasset*

NBETASmrd 1. 5. 8. 9. *euocasset* UH. — 19 scelus MB2. Als. *scelera* RDNFPUOETASH 1. 5. 6. 9. Ald. Drak. Crev. — "Nihil muto. Plura enim Amulii in Numitorem scelera fuerunt, quae potius ad commovendum populum amplificanda, quam extenuanda, erant," Drak. — 20 *tiranni* RDN. — 21 *actorem* M. — 25 re permissa MFPUB 2. 3. 6. 9. Als. *permissa re* RDNOET Ald. Grut. Drak. — 16 *cupido* M. — 26 iis 5. Ald. Drak. Crev. Wb. *his* MRDNFPUOE Als. — 28 *quoque pastores* U. — 30 *inter* ||||||||. *Deinde* M. *uente* in rasura m. 2. — 33 *uerecundiam* PU. — 33 quorum tutelae MRp Gron. *quorum tutele* DNBOETAS 2. *quorum tutelã* F. *corum tutelam* P. *quorum tutela* f. *quorum in tutela* U. *in quorum tutela* 1. 5. 6. 8. Ald. Sob. Grut. "Cur hic cum Grutero non sequamur Andream, sed optimos quosque Mss. edentemque Campanum, dicat ipse Livius, qui non fortuito in elegantiam suam incidit" Gron., qui confert Liv. 24, 22, 15. 24, 37, 9. 42, 19, 5. — **Pag.** 8. 2 nuntiato MDNFPU. *nunciato* R. — 3 sese quodam modo M, ubi deletum et inductum est quod ad plicam quandam scriptum fuit *se*, post quam rugam in plana membrana exstat alterum *se*. sese 1. 5. 6. 9. Als. Hertz. Wb. *se* RDNFPUETAS Ald. Grut. Gron. Drak. — 5 *hii* M. — 8 transiluisse MRDNFPUE Ald. *transiliisse* rd. — 12 *palacium* M. *pallantinum* E. — 12 muniit MRDFPAS 1. 5. 9. *muniuit* UOEH. — 13 *rutu* P. — 14 Geryone (P) 3. 5. 9. Ald. *gerione* MRDUEAS 1. — interempto (cdd.) 1. 6. 8. 9. *interfecto* 2. — 17 laeto reficeret RDFPU 1. 2. 9. *Laetiores efficeret* M. In P, ut fit, non distincta sunt, sed uno tenore scripta (non *laetor eficeret*). — 20 pulchr. MP. *pulcr.* RDE. — 20 et 31 *bouum* P. — 21 *quasi* MP. — 21, 26, 31 *speluncam* R. — 22 *dominom* P. — *auersus* P. — 29 occepit MRDAp in marg. 1. Ald. *occipit* U. *accepit* P. concepit H. — 36 *expelunca* MP. — 31 ad speluncam uadentem MB2. Als. Hertz. *uadentem ad speluncam* RDNFPU OETA 1. 5. 6. 8. 9. Gron. Drak. Wb. ed. 6. — 33 mortem Madv. cum Wesenbergio. *morte* cdd. edd. — 34 *peloponesso* MRDUE. *peleponesso* P. — **Pag.** 9. 2 *sibill.* RDF. — 3 eae MRDP Als. *hae* UAmp 9. Ald. Drak. — 13 *Istum* M. *Isto* m. — 4 *manifeste* P. — 6 *aliquantulo* pm. 3. — 8 *hercule* u in marg. — 10 *dicat uiri* M. *dicant uiri* m. — 12 dextra MRDFP Ald. *dextera* US. — 12 *seonem* P. — 13 tum BTN 3. 8. 9. *dum* MRDNFPUOE. — 14 Herculi adhibitis ad ministerium dapemque MBOESQ 2. Gron. Drak. *adhibitis ad min. dap.* 1. 5. 6. 8. 9. Ald. Sob. Grut. Omiserunt (et *Herculi* et reliqua) RDNFPUTAHI. — 15 inclitae MDNFPUOETAI. *inclutae* R. *inclyte* 1. 5. 8. — *potitis* MRDP. — 16 et 17 *potiti* P. — 19 extis sollemnium MNBOEHI 2. Gron. Drak. *extis eo solemnium* RD. *extis sollemnibus* FPUTSQ 1. 3. 8. 9. Ald. Grut. — 20 antistites MNU Ald. *antestites* RDP. — 21 *sollempnis* U. — 23 *inm.* FP. — 24 partae Sob. Grut. Gron. *parta* MRDNFPUFTAS HQI 1. 2. 6. 8. 9. Ald. *parata* O. — fata MRDNOTASHQp in marg. 1. 2. 8. *facta* FPUE. — 30 *duodecim lictoribus* U. — 31 *portemderant* P. *portenderunt* U. — 33 hoc genus Jac. Gron. *et hoc genus* cdd. edd. "Et apparitores et hoc apparitorum genus, nempe lictores." Crev. "Expedio rem deleta altera particula, *quibus et apparitores hoc genus.* Nempe varii

sunt apparitores, et eorum plurimum et vulgarem strepitum ab Albae imitatione habuit; sed unum ex iis genus, quos lictores vocaverunt, petitum credit Livius ex Etruria, illis scilicet insignibus ornatos, et istum numerum." Jac. Gron. "Recte ex usu loquendi, apparitores hoc genus pro apparitorum hoc genus dicitur." Döring. — 34 sumpta est (cdd.). *sumpta* BO. — et numerum Wb. ex coniectura Heumanni. *numerum* cdd. edd. — **Pag.** 10. 3 *adp.* RFP. — 5 *ne urbis uana magnitudo* F. *ne uana magnitudo* R. — 6 alliciendae Madv. cum ed. Ascens. *adiiciendae* (adic.) cdd. edd. — vetere MRDFP cett. Ald. *ueteri* U 1. — 9 *asilum* MRD. — 10 aperit in M radendo mutatum in apellant. — sine om. RD. — 14 *his numerus* RDF. — 18 civitatum MDNOETASHIrf 1. 2. Gron. *ciuitatium* RLFPU Drak. — 19 *deerat* U. — quippe om. PU. — *finitumis* RP. — 20, 22, 31 *conub.* MFP. — 21 legatos circa MNFPUOET 1. 2. *circa* R. — 23 dein (cdd.) Als. *de* T. *deinde* OAt 3. Ald. Drak. — quas sua Ald. Gron. Grut. Drak. *qua sua* MRDNFPUETHQ 1. Sob. *quia sua* OAS m 2. *quã sua* p. — 24 magnas sibi opes M corr. (nam supra additum ẹst *sibi*, incertum num ab ipso librario) Als. *magnas opes* M. *magnas opes sibi* RFPU Grut. Drak. Crev. Hertz. Wb. Dativum illum caesurae loco inter duo obiecta hic collocatum fuisse testatur etiam Quinctilianus (9, 2, 37). *magnas opes, magnumque nomen sibi facere* Ald. Sob. — 25 aff. M. *adf.* RPU. — 27 *numquam* M. — 29 a plerisque NEArd 2. 1. Paris. m. 2. Ald. Sob. Grut. Gron. Drak. Hertz. Wb. ed. 6. *ac plerisque* MRDFPUTQ Als. Nominatim monendum in D et R scriptum fuisse *ac*, deletam literam *c*. *plerisque* 1. 5. 6. 8. 9. — 30 ecquod RPd. *et quod* M 2. *eo quod* NFUEp. — *asilum* M. — *apper.* P. — 31 *conpar* P. — 32 *exspectare* P. — 33 daret MNFPUEd 1. 2. *donaret* RDT. — 35 vocat FPETASHr 1. 2. *uocãt* N. *uacat* RD. *uocauit* U. om. M. — **Pag.** 11. 1, 2 concelebrat ,.. faceret Madv. *concelebrant ... facerent* cdd. edd. — exsp. P. *exp.* M. — 3 *maxume* MRP. — 4 *amtemnates* M. — etiam Madv. auctore Scheibio. *iam* cdd. edd. — 8 *aduenit* U (*uenit* reliqui omnes). — 10 rapiendas MRDNEASH 2. Grut. Gron. *capiendas* FPU 1. 3. 6. 8. 9. Ald. Sob. — 10 in quem quaeque MDL (R erasus) p in marg. 4. 8. 9. Als. Wb. *in quẽq: quae* F. *in quenq. que* P. *ut in quem quaeqne* Nd 2. 6. Ald. Drak. *ut in quem quæ* 1. Paris. m. 2. *ut in quenquam* 1. *ut in q̃cũq;* E. — 11 *quaedã* m. — *forme* P scr. pr. Correxit ipse librarius. — *excellente. sunt primorib.* M. — 12 *destinatae quas ex plebe* m. — 13 *deferunt* U (*deferebant* reliqui omnes). — 14 insignem specie ac pulchritudine Als. *specie ac pulchritudine insignem* cdd. edd. *specie ac pulchritudine* M. *insigne specie ac pulchritudine* m. Nam post *alias* (in quo desinit versus) in marg. scriptum est *insigne*. — 14 Talassii RD. *thal.* MPU. — 16 *uiolarent* P (*-ret* p). — *Thal* (cdd.). — 18 *turbatam* P (*-to* p). — 19 *hospiti* P (*-tii* p). — 25 *genere* MP. — 26 *dedissent* MR. — 28 quod MRDNFPEASHI 1. Ald. *quo* UB 2. — 28 annisurus UB 2. *adnisurus* (MRP) Drak. Wb. *adnixurus* 1. *annixurus* Ald. Gron. — 29 *suam uim factus* M. — 29 parentium MRDLFP Als. *parentum* UEASr 1. Ald. Drak. — 30 *banditiæ* P (*blan.* p). — 52 *precesserunt & iam admotum mitiganti* P. — tum maxime M PUd Ald. Gron. Drak. Wb. *tunc maxime*

F. *cum maxime* RDLE. Notabile est hic facilius cum in tum vel tunc, quam tum in cum, mutatum esse. — 34 *querellis* MPR. — **Pag.** 12. 2 iis MN. *hiis* E. *his* FPU. — 4 *caencinenses* P. — *atemnates* M. — 5 iis Ald. Drak. *his* (cdd.). — 6 ipsi inter se MREp in marg. Ald. *inter se* PU. *& ipsi inter se* A. — 7 ne MRDNLF Harlej. I. 1. Jac. Gron. Drak. *nec* PUEASH mdn 2. Ald. Grut. — *adque* P. — 8 *cencinensium* P. — *inp.* RFP. — movent MRDNOTApf 1. 2. *moveant* FPU scr. pr. *mouebant* U scr. mut. — 6 *ceninum* MP. — 11 iram esse MRDNOETH 2. Ald. Drak. *esse iram* AS. *iram* FPU 1. 5. — 14 *tunc factis* P. — 17 escendit MP Als. Wb. *ascendit* RDNFUETASH p 1. Ald. Gron. *ascendit* m. — 19 fines Erd. *finis* MRDFPU. — *do* U. — 22 *ostium* M. — 25 *inr.* MP. — 26 compotum (conp.) MRD p in marg. *conpositum* P. *compositam* U. — 30 *hostiliter* om. U. — 31 *et* om. F. — *ad os* M. — *ad* om. PU. — 32 *inp.* M. — 34 coniux RFU. *coniunx* MDPETAH 1. 2. — **Pag.** 13. 1, 5 *crustim.* RD. — 2 *bellum infecerunt* P. (*inferentes* p). — 7 *maxum.* RD. — 10 *archi* P. — 15 fabula Madv. auct. Glarean. *fabulae* cdd. — 16 *bracchio* MP. — 18 haberent MRDNBOEASI 1. 2. 6. 8. 9. *esset haberent* FPTH. *esset haberet* Up. *esset* Q. — Sunt om. M add. m. — 19 esset cdd. edd. *haberent* Wb. ante ed. 5. — 20 directo BTSHQrd 2. Drak. *derecto* MRDFP Wb. ed. 6. *decreto* U. 1. 8. 9. Ald. *detecto* p. *delecto* NEAI. delectu directo O. — *petistis* P. (*-isse* p). — 22 *postera* R. — 26 *romanis ubierem* P. — 27 *utrique* P. *utrimque* cett. cdd. p in marg. — *sciebant* M. — mettius MN *metius* FP. — 28 Hostius om. U. — 29 *hostilius* U (*hostius* rell. cdd.). — *cedit* P. — 31 *et ipsa* R. *ex ipsa* r. — 35 *saltim* U. *altem* M. *alte* m. — **Pag.** 14. 2 monumento P scr. pr. *monumentum* M(RF) P scr. mut. (mutavisse videtur ipse librarius). *monimentum* U. — 3 *presentiopseruatum* M. Itaque post *presenti* fuit *oper*, reliquum fortasse ex *opera.* tua *presentia perseruatam* m. I U post *ope* est *re* ad sequens traductum, nempe *reseruatam*, ubi *seruatam* reliqui omnes. — 3 *foueo* 1. 3. — 4 velut si M 2. *ueluti* RDNFEASH. *uelutis* P. *ueluti si* UO 1. 6. 8. 9. — 7 Mettius M P, qui etiam in sequentibus habet *m&tius.* — 8 *arche* R. — decucurrerat MNFPT d Drak. *decurrerat* OE 1. 2. 6. 8. 9. *cucurrerat* RDL. — 9 *procol* M scr. pr. — 10 imbelles (inb.) RFPU. *inbellos* M. — 15 *persecuntur* M. — 16 *sabinus* P (*-os* p). — 18 ann. MRDFPU. *adn.* Wb. — 20 *cum ualle* P. — *sedintegrant* P. — 22 *cissaq.* M. — 24 *factu* P. — 25 sanguine se (M?) 2. Als. *se sanguine* RDNFPUOETQ 1. 6. 8. 9. Drak. In M versus longius eminens desinit in *ne sanguine*, post quod aliquid erasum forsitan fuerit *se*, ibi aliquamdiu additum ut suo loco omissum. Incipit sequens versus ab *nefando.* — 27 hi liberum MRDNFPEAH 2. *hi liberorum* UQ. *liberorum hi* 1. 4. 5. 6. 8. 9. *liberum hi* Ald. Drak. — 27 *progenie* FU. — affin. RD. *adfin.* MFP. — 30 Movet MAQr 1. 2. *mouent* RDNFPUOEH. *mouit* Tfh. — 35 *aliquid tamen* U. — **Pag.** 15. 2 equus p in marg. Drak. *equos* NFPUE. *eques* DT 1. 4. 6. 7. 8. 9. *equum* AHmrd. Prima terminatio in M et R deleta est. — Curtium 7. Drak. *curtios* P. *curtius* MFUp. 6. 8. 9. Ald. 'Quid illud: ubi primum inquit ex profunda emersus palude eques curtius in uado statuit curtium lacum appellarunt: ego lectorem admonui uideret

ne curtium legendum sit potius: ut ueteri uoce usus Liuius quod et Maro et Hennius fecere eques & equus posuerit: statuit enim actiuo significatu hoc loco accipias necesse est." 7. Sab. — 8 *inp.* MRP. — cum aut P. — *aetati* M Als. — 11 *ab tacio ticienses* U. — 17 *lauini* RDFP. Als. — 17 *ad* om. F. *ob* f. — 18 *couenisset* M (?). *conuenisset* m. — *cum cursu* P. — 20—22 *caesum .... iniuriae* om. R add. r. — 23 renouatum est (cdd). *renouatum* M Als. — 25 *proprius* P. — *portis ... prope* om. P. add. p in marg. — 27 occupant cdd. edd. *occupabant* M Als. — 28 imm. MP. *inm.* RF. — *uastantur* MP. — *quo dinter* P. — 29 *qua dextra* MP. — *dexterã tum* U. — *tum magna* P. — 31 *inl.* MP. — 32 *romolus* M scr. pr. — tam MRD 1. *tantum* FPU. — 35 *obsit auirgulta* M. *obsita uirgultis* T. — 6 *pugnam* FPU 1 Cf. p. 29 v. 19. — 7 *& fusi* P. — 10 *e* om. M. — 12 quique cum eo uisi erant U. *quiq. cum eo quisierant* P. *quiq. cum eo equis ierant* Fp. Gron. Doering. Drak. Crev. Lem. Hertz. *quique cum eo equis abierant* Wb. ed. 1. 2. *quique cum eo nisi erant* 1. *quiq. cum eo cum equis abierant uisi erant* m. *quiq. cum eo quiq. cum equis abierant usi erant* M. *quiq. cum eo* ||||||||| *abierant uisi erant* R (fuisse credo *cum eo cum equis*). *quiq. cum eo equites abierant uisi erant* r. *quique cum eo quique cum equi* |||||| *erant uisi erant* D (fuisse suspicor *cum equis abierant*). *quique cum eo quique cum equites erant uisi erant* d. *quique cum equis abierant* p in marg. *quique cum eo equites erant* NBOE TSHQI 1. Paris. m. 2. 2. 3. 6. 8. 9. Ald. Sob. Grut. Als. *quique cum eo abire uisi erant* Wb. ed. 5. et 6. *quique cum eo equites erant quiq. cum equis abierant ubi erant* A. — 15 *reppet.* P. — 17 *uelud* M. — 17 *uno agmine* U. — 17 et 18 *inr.* MFP. — 21 *stimulabant* MRP. — 23 *exp.* MP. — 24 *romanos* P scr. pr. — 29 arte f Grut. "Sic placuit Petro Nannio." *parte* cdd. 1. 2. 9. Ald. Sob. — adiutis RPU 2. Ald. *aduitis* 1. *adiutus* 9. *adiuti* M. — *tum* M. — 30 *uincit* U. — *persequutusq.* R 2. — 32 *ulciscendo* P. — 33 *uæ gentes* U. — 35 *induciæ* P. — **Pag. 17.** 11 *inm.* MP. — 13 *subita* U. — 14 *ut in* P. — 18 *proxumi* MP. — *sublimen* P. — 19 *uicta* U. — *ictam mestum* P. — 20 *opt.* M. — 24 *aliquos* MRDp cett. *alios* FPU. — 25 *eum hec* P. — sed perobscura MRDNOEASHpt 2. Ald. *sed obscura* P. 1. 4. 6. 8. 9. *subobscura* FU. *semp pobscura* T. — 27 et consilio MFP U. Harl. I. 1. 2. 6. 8. 9. Als. *consilio* RDNOET Ald. Sob. Grut. Gron. Drak. — 30 *romulandinquit* P. — 32 *obuiam* U. — venerabundus MS Als. *uenerabundusque* RDNFPUOE TAHQI 1. 2. 6. 8. 9. Ald. Drak. — 33 adstit. MP. *astit.* OET 1. 2. 9. — **Pag. 18.** 3 fidei Madv. *fides* cdd. edd. — 4 *inm.* MFP. — 7 ad singulos Græviu probante Gronovio. *a singulis* cdd. edd. *singulis* F. — 8 pervenerat MFPU. "Intellige certamen et cupido regni", Gron. — *peruenerat. Factionib; inter* MFPU. *peruenerant factiones. Inter* RDNOET 1. 2. 9. Drak. — *necdum a singulis, quia ... populo, per vim aut factionibus, inter ordines certabatur.* Wb. — 10 aequa cdd. *quia* M. *qua* m. — 13 regnari "ex regnare nullo negotio fiat", Grut. Drak. *regnare* MR DFPUT. *regem* OErd 1. 6. 9. Ald. Sob. — 13 *nondum dulcedine* U. — 15 civitatium MRDP. *ciuitatum* NFUOETASH 1. — *inr.* MP. — 21 quinque cdd. edd. *quinis diebus imperabant* p in marg. — 24 plebs

MDNF r p. *plebes* R. *ples* P. — 26 nisi om. M,add. m. — 27 *censissent* P. *censuissent* U. — ea moueri M. *et amoueri* PU. — 28—30 *summa ... iussisset id* om. R. — 30 sic ratum NOT f 9. Ald. *sic gratum* DU. *si gratum* MRFP. — 42 idem f 2. Gron. *id enim* MRDNFPU 8. 9. Ald. — 33 *in* om. MP. — **Pag. 19.** 2 *dinumeretur creatiris* M. — 3 *fierent* U. — 4 ut M. *quod* m. — 6. inclita RDNFPUTA 2. *inclyta* M 1. 8. — 9 *extat* MP. — 10 *pytagoram* M. *pythagora* P. — 12 Crotona Glareanus. Drak. *crotonam* cdd. edd. *grotona* M. — 14 qua Sigonius. *quae* cdd. edd. — *commertio* M. — 23 *ne* M (*nec* m). — 27 ergo MRDNFP Gron. *erga* U n f, *gratia* E d 1. 2. 4. 6. 9. — 28 in lapide NOETAHr. 3. 4. 6. 8. 9. *in lapidem* MDLS p 2. *lapidem* FPU Harl. I. 1. — 30 *coepit* M. — 31 *appellarunt* MFPUT 1. 2. *appellauerunt* RDNOE. — 31 *prospectum* M. — 33 septentr. MRP. — 34 quo p 3. 8. Drak. *quó* M. *quod* RDNFPUTAS 1. 2. *quoad* Wb. — **Pag. 20.** 1 *capite* 3. 4. 8. 9. — imposita MFPU 1. 4. 9. *posita* RDNET 2. — precatus ita est MFPU 1. 2. 4. 9. *precatus est ita* RDNOET. — 3 adclarassis MRD p. *adclarussis* P. *adclaressis* m. *ac clara sint* NOETrd 1. 4. 6. 8. 9. *ac clara des* 2. — 9 *adsuascere* P. — 10 efferari militia animos MFB p Harl. I. Als. Hi in verbo solo discrepant: *effariri* P, *afferri* R, *aferri* r, *eferre* L. *efferos militia animos* U d 1. 3. 4. 5. 6. *efferatos militia animos* Gron. Drak. Crev. Incidunt ante *quippe* et post *militia* Drak. Lem. Doer. *efferatis militia animis* (D?) NOETASHQ. 2. 7. 8. 9. Sob. Grut. — 11 *argiloetū* U. — 12 *in* om. U. — *pacatus* P. — 15 *postfectum* P. — 19 *luxuriarent* MFPUB Harl. I. 1. 7. 8. 9. Sob. Als. *luxuriarentur* RDNLO ET p in marg. 2. Ald. Grut. Gron. Drak. Crev. — 20 *disciplinaue* NET. — 22 *inic.* MDFP. *init.* R. — 23 *conm.* P. — 26 *esset* R. — *pficere* M. — 28 describit MRDNFPTASQ 1. 2. 9. *descripsit* OE, *distribuit* U. — 27 *in* om. M add. m. — 30 *intercalariis* Heerwagen et Th. Mommsen. *intercalares* cdd. edd. *intercaleres* P. *inter calares* R. — interponendis MR(?)DPU 1. 4. 7. 8. 9. *interponendos* NFBOETAI. — 34 *agit* M. — **Pag. 21.** 4 *flamm.* P. — 6 *martinū* M scr. pr. — 8 iis M r p in marg. *hiis* E. *his* NUAH 1. *is* FP. — *adsidue* MFP. *assidue* RDNU. — *antest.* P. — 14 *deinde numen* U. — 16 exscr. MP. *excr.* RF. — 17 *atque* P. 18 *erogarentur* R. *rogarentur* P. *rogaretur* M. — 19 plebes MDFP. *plebs* R. — *necleg.* MP. — 23 *doceret* U. — 24 *elicenda* P. — 27 *oñidñi* M. — 29 assidua MRFP. — 31 pro obnoxio Madv. *proximo* MRDNLFPUEA 1. Grut. ("Revocandam putavi lectionem authenticam"). Drak. ("Ego vero optimorum codicum scripturam reducendam existimavi"). Doer. ("Verba explicanda videntur sic: dum post fidem et iusiurandum demum legum ac poenarum metus vim aliquam in regundam civitatem habebat. Fides scilicet et iusiurandum in regunda civitate primum quasi locum, metus vero legum et poenarum secundum vel proximum locum occupabat"). Wb. (cf. Hor. Od. 1, 12, 51 *tu secundo Caesare regnes*). ("Codicum scriptura enarrationem non recipit", Madv.). *pulso* r. *propulso* SH Ald. Sob. Aliter Gron. Crev. alii: *proxime legum ac poenarum metum.* — 32 *ipsis homines* M. — 33 *finitumi* MP. — 34 *antea* M Als. *ante* RDN FPUEAS 1. Drak. — *sollicitandum* P (-*am* p). — **Pag. 22.** 1 violare

FPU Wb. ed. 6. *violari* MRDNEASH 1. Ald. Drak. — 33 medium M cett. *medius* m. — 5 ibi Nannius (improbante Gebhardo) Gron. Drak. Wb. *sibi* cdd. 1. 2. 3. Ald. Sob. Grut. — 5 *consilia* M. — 6 soli Rycquius (de Capit. c. 42) delet ut male natum ex *sollemne*, quod citius scribi coeptum erat. — 7 *usque ad* M. — 9 dexteris MRp. *dexteram* P. — 10 *faciundis* U. — 17 *tullium* U. — *hostili* MP. — *infirma* R. — 21 etiam quam Romulus MFPU 1. 2. 6. 8. 9. *etiam romulo* RDNTQ. *romulo etiam* OE. — cum MNFPUO 2. *tum aetas* ETn 1. 6. 7. 8. 9. — 25 Cluilius Drak. *cluliua* M. *ciuilius* EArnpt 1. *ciuib.* DNT. *publius* U. Erasum in RP. om. F. — 27 *tullius* U. — 29 *rex acte* M. *res actæ* m. — 30 comi fronte E Hertz. Wb. ed. 6. *comiter* U Harl. I. TQ scr. corr. p (nam expuncta sunt reliqua) 1. 4. 5. 6. 9. Ald. Grut. Gron. Drak. Doer. Wb. edd. 1—5. *comi fronte comiter* NFPOASr 2. *cū fronte cōmiter* R. *cū fronte comit̃* | *munit̃* D. *comiter fronte* d. *concomi fraterniter* M, ubi tamen quattuor literae *ater* ex parte erasae sunt ab eo, qui supra scripsit *fraterniterq.* Quod praecedit *comi* alius in *comiter* mutandum significavit, adeo ut utriusque cura duo exsisterent adverbia copula (que) coniuncta. Syllaba *con* ante *comi* non expuncta est. *communiter* Q scr. pr. *cum fronte communi* L (debebat esse *communit̃*). — 31 *tantis promani* P. *tantis romani* R. — 33 *Tum* DFP 1. 2. *Tunc* M. — 34 *uenerunt* P (*-int* p). — facit RDFPUOETASHQ 1. 5. 6. 9. Drak. *fecit* M 2. Als. Hertz. Wb. — Pag. 23. 4 *aspernatos* U. — 6 et 28 *utrimque* cdd. constanter. — *summe* P scr. pr. — 14 *aut plus* M. — *passum* MP. — 15 *Cluilia* Grut. Gron. Drak. Wb. ed. 5. *cluili* M Als. Wb. ed. 1. *Cluilii* Wb. ed. Teubn. 1854. *ciuili* DLFP Harl. I. *ciuilii* R (ut videtur) Uf. *ciuilia* Ald. — *secula* M. — 16 *quoque nomen* U. — *cum uetustate* MPU. — 17 *cluiuilius* M. *ciuilius* RDFPU 8. 9. — fufetium MRFP. *suffettiū* U. *sufetium* A. — *rex tullus* U. — 19 *magnum* R. — numen cdd. *omen* 3. 4. 6. 8. 9. — 20 *inp.* MP. — 21 *infecto* P. — 22 ducit MRDFPAE. *duci* U. *ducem* p in marg. *ducitque* 2. *Is ducit* TH. *ducit exercitum* 1. 3. 6. 8. 9. *Is ducit exercitum* Sr. *Is ducit agmen* f. — 23 qua U. *quam* MRDNFPETASH 1. 2. 3. 6. Als. Wb. "*quam proxime* potest tolerari, si intelligas proxime Romanos castra posuisse Mettium. Sed de ipso itinere potius dixit *qua proxime*", Gron. "Si libri suaderent, recipiendum censerem *qua proxime;* nunc invitis libris mutare non sustineo", Drak. — *ducit exercitum quā* | (folium incipit) *abolevit. In his castris Civilius .... ducit exercitum quam proxime ad hostem* 3. Quorum versuum repetitio non est in 5. 6. — *pxume* M. — 25 allat. MRFP. *adlat.* Wb. — *nihilhominus* M. — 27 tametsi vana afferri rebatur Tan. Faber. *tametsi vana adferebantur* cdd. edd. "Unde sciebat vana afferri? Suspicabar legendum *t. v. afferri rebatur*", Tan. Faber. "*vana aff.;* nam Tullus pugnandi cupidus erat", Lem. "*vana* ad Tulli mentem. Feroci enim regi, quidquid moram dimicationi allaturum erat, vanum videbatur", Crev. "*vana adferebantur* i. e. nihil nisi vana adferri poterant. *vana* dicuntur, quoniam Tullus, quaecumque etiam adferrentur, animo constituerat aut vincere Albanos aut vinci ab iis, atque sic bellum dirimere", Stroth. *tamen, si vana adferantur* e conj. I. H. Vossii Wb. ed. 5. — *suos in aciem* r. — 28 in-

structi 9. Ald. Drak. *structi* cdd. Als. Wb. — 29 procedunt FPU 1. 4. 5. 6. 8. 9. Drak. Wb. *prodeunt* RDNOET p in marg. 2. Als. Hertz. *prodeunt procedunt* M. Cf. p. 25 v. 20. — 25 *infit* 3. 4. 5. *misit* 1. — *res ex* M. — *ex foedere res* U. — 31 *Cluilium* M. *ciuilium* RDNFPU. — *huiuscæ* R. *huisce* M. — 32 *praet. efferre* M. — **Pag. 24.** 1 *albini* P. — 2 uelim etrusca mp. *uelli metrusca* MP. *uellem etr.* U. — 3 propior es Tuscis Als. ex coniectura non sua, sed Strothii. Wb. *propior es Etruscis* 2. Harlei II. Stroth. *proprior uulscis* M (*uul. scis* m) F p (in quibus *propior*). *proprior uulsis* P. *ppio*||||| *uul scis* R. *ppior es uolscis* r. *ppio*|||||*es uulscis* D. *propior es uulscis* NETAI Harl. I. d. *propior es uolscis* OSH Ald. Sob. *propior uolscis* U 1. 4. 6. 8. 9. *propiores uos* Grynæus. Grut. Gron. Drak. *propior es Veiis* Iac. Gron. "Mihi potius legendum videtur *quo propior es Tuscis;* quam facile *Tuscis* in *Vulscis* mutari potuerit, apparet. Neque displicet Heynii viri summi coniectura, qui abiecto plane gentis nomine legendum censebat *quo propior es, hoc magis scis.*" Stroth. — 36 *signo* M. — 7 di M. *dii* DNFPE m. — 8 *certam* M. — 9 *uiam quam* MFP. — utri utris MRDNEASH p in marg. 1. *uterutri* F. *ututri* P. *utri* U. — *quamquam* cdd. constanter. — cum MR DN p. *tum* FPEASHI dn 1. — 12 utrimq. M. *utrũq.* R. — 15 *curiaciosq.* PU. *curatiosq.* MF p. — 16 *Tam in* R. — 17 *curiati* MP. — 19 *oratios* MP. — 24 cuius Ald. Sob. Grut. Wb. ed. 5. *cuiusque* (cdd.) Gron. Drak. Crev. Doer. Als. Hertz. — 27 *illius* P. — *fecialis* P. — 29 *ter exposco* M. — 31 *paciene* P scr. pr. — 32 *causa* U. — 34 is patrem MP 2. Als. *patrem* RDNFUOETASHQ 1. 4. 6. 8. 9. Drak. — **Pag. 25.** 1 *ius iurandũ patrono umide sanciendũ* M (*umide* in *idẽ* mutatum voluit m. 2.). — id est PU 1. 2. 3. 4. 6. 9 *idẽ* FNET m. *idem* (alio siglo) RD. om. O. — 2 sanciendum MRDNFPU 1. 6. 8. 9. *sarciendum* 2. *faciendum* 3. 4. om. O. — fit MFPU 1. 2. 3. 4. 9. *est. Fit* RDNOTQ 8. *est fit* Ald. — 4 Iuppiter audi om. U. — *audi inquit pater* P. — 6 postrema NOEHQ rdt. *postremũ* MRDFPUTA 1. *postremoq;* 2. *postremaue* 3. 4. 6. 8. 9. — 8 defexit MFPU. *defecit* RD f. *defescit* r (vel R scr. corr.). *defecerit* NBTASd 1. 2. 6. 9. *decesserit* OE. *deffecerit* Q. *deficit* m. — 9 *dollo* A. — tum MRDFPUTH 2. Hertz. Wb. *tu* NBOEA SQ rd 1. 6. 8. 9. Ald. Drak. *tum tu* Als. Wb. ed. 1. quod probaverat Crev. — illo die, Iuppiter NBOETASHQ rd 1. 2. 6. 8. 9. Ald. Gron. Drak. Wb. ed. 5. *ille dies iuppiter* MRDFP. In M *iup* etasum est; scalptum et quod praecedit *s;* ceterum *ille* in *illo* mutavit m. 2. *illa die iuppiter* U. *ille Diespiter* Als. Hertz. Wb. ed. 1. — populum Romanum. .PR. M. *p. r.* DFPU. *p̃camur* E. *punitor* T. Po. Ro. 8. — 11 ubi dixit MRDp. *dixit ubi* PU. *dixit. Ubi* F. — 15 *Phoedere* RD. — 16 cum MRDNOET ASH 1. 2. Drak. *armati cum* FPU Wb. ed. 5. — 17 quicquid civ. MRDNFE. *quidquid* P. — quicquid in MF p *quiquid* P. — *in* om. RD. — 18 tunc arma illorum om. U. — 20 utrimque M suprascript. *aduerbialit̃.* — *p̃sentis magis periculi* U. — 23 Itaque ergo MRDNFP UOET Ald. *Itaque eo* d. *Itaque* 1. 6. 8. 9. Cf. p. 154 v. 29. p. 177 v. 9. — 24 intenduntur Madv. *incenduntur* (cdd.). — 25 *animos gerentes magnorum exercituum* U. — 27 obversatur MF rdp. *observatur*

RDP. — 29 *amma* p. — 30 spectantes RDFP m. *spectantis* M. — 34 exsp. P. *exp.* MF. — 35 conclamasset MFPU dn 2. *clamasset* OTQ r 1. 6. 8. 9. *clamassent* RNE. — **Pag. 26.** 2 vicem Madv. monitore Gronovio. *vice* cdd. edd. "Quamvis *exanimes vicem* recte dicatur, id genus loquendi tamen ubique invitis codicibus scriptis obtrudendum non videtur", Drak. — 5 *ut* om. M. — 6 *Tum iam* M. — 7 *utfegerat* P. — 8 videt legendum. — 8 *ab se* PU (*sese* p). — 10 *curiatis* P. *curiatios* M. — 12 qualis esse Madv. *qualis* (cdd.) — faventium MFPU. *paventium* RD p in marg. Ald. — 17 *dabant* RD. — 20 *exult.* MRFP. — 21 causae Gron. Wb. ed. 5. *causa* B. *causam* MRDNFPUOETASHQI 1. 2. 5. 6. "Priores, inquit, singulorum fratrum manibus inferias cecidi, tertium impendam in causam belli, quae est, uter populus imperet: tertius caesus causam faciet obtinere Romanos" (cf. 4, 19, 3 et 22, 6, 3 *manibus dabo*, Tac. Ann. 2, 13 *perfidos ultioni mactandos*) Gron. — 26 *dit.* MR. — 27 *sepulchra* MP. — *ext.* MRFP. — 28 *pprius* M. — 29 ut et MFPU Grut. Gron. Als. Wb. *et ut* RDNLOETQ 2. Ald. Sob. Crev. Lem. Drak. *ut* B 1. 3. 5. 6. 8. 9. — 30 *metitio* M. — **Pag. 27.** 1 *umeros* P. — 3 *conpl.* MP. — 5—12 *puellam .... Horatio* om. 3. — 6 *inm.* MRFP. *immaturato* 4. 5. 6. (*immaturo* 7. 9.). — *ad sponsum* om. 4. 5. 6. 7. (non 9.). — 7 *uiuitq.* M. *uiniq.* 7. — *& oblita* 4. 5. 6. 7. — eat 4. 7. *erat* 6. — 9 *factum* R. — raptus om. R. (tenent DN cett.). — 10 in ius RN p in marg. 1. 2. 8. *intus* DFPU. *initus* M. *ius* 9. — 11 ac f Rhenanus (1535). Als. Wb. *ad* MRDLFPU Harl. I. *aut* NOETASH rd 1. 2. 4. 6. 9. Ald. Grut. Gron. Crev. Drak. Doer. "Revocavi scriptum Pall. omnium, immo editionum ante Rhenanum. Is persuasit criticis, reponerent *ac*, quoniam in ms. suo invenisset *ad*. Nescio, quam recte." Grut. — 14 carminis (cdd.) 7. 8. *criminis* 4. 6. "Nos Cic. pro Rabirio secuti integram vocem carminis pro criminis reposuimus", 7. Sab. — 15 *puocari* D. *puocarint* N. *puocauerit* E. — *capud* U. — 17 vel extra pomoerium om. M. *uel extra hac* m (ex parte in rasura). — 19 *condempn.* RE. — iis Madv. Wb. ed. 5. *his* cdd. edd. — 20 I, lictor Modius (Frcf. 1588), Gron. Drak. *lictor* cdd. edd. antt. Als. Wb. — *conl.* M. *conlisa* P. — 22 provocatione Tan. Faber. *de provocatione* (cdd.) Ald. Drak. Wb. "Foedum mendum: non enim dicebant *de provocatione certare*, (alioqui sensus longe alius foret) sed *provocatione certare*", T. Faber. Cf. Wb. — 24, 25 iure caesam ..... iure in filium om. F Harl. I. *iure cesã iudicare ni ita eẽt in filiã patrio iure usurũ* f in marg. — 25 filium t 1. 3. 5. 6. *filiam* MRDNFPUOETASHQI 2. — 27 *senes* P. — 29 huncine MRNFPU. *hunccine* r. — 31 *uebera* M. — *cruciatis* P. — 33 I lictor MRFU p. *lictor* P. — *conl.* MP. — 34 I caput MRF. .II. *caput* P. *caput* m. — **Pag. 28.** 2 *sepulchra* FP. — 4 foed. P. *fed.* p. — 8 *his* M. — 12 *sepulchrum* RP. — 13 *perierat icta* OE. — constructum est MFPUQ 1. 2. *constructum* T. *constructum est ibi* RDLE. *constructumque est ibi* NOE. — 15 *conm.* MP. — 15 fuerat r. Madv. Wb. ed. 5. *fuerit* MRFPU. Ald. Drak. — 22 ass. R. *ads.* MP. — 25 transiit NAHQ 1. *transit* MRDFPUOETS 2. — 26 confluentes RDN OTS. *confluentis* MFPU Wb. — 26 coll. MP. — 26 et 29 *uehient.* R. —

29 *derigit* P. — 30 *fidemnatium* M. — *conl.* MP. — 33 *se* U (*sese* rell.). — 34 qua MNPUE d 2. Ald. *quo* (R?) f *quã* F (?). — 35 ea RO d p 1. Ald. *eo* DNUEASH r f 2. *eã* MFP. — **Pag.** 29. 5 *exaudirē sedire* P. — 6 albanum MDNFPUOET 2. 3. *albanorum* R. — 7 invadant FPU m 3. 6. Gron. Drak. Als. Wb. *inuada* M. *inuadat* RDN p (vel P radendo mutatus) OETH 2. Ald. Sob. Grut. Impatienter Gronovius "Flor. *inuadant:* Multo melius" inquit. "Nec aliter veteres omnes ante Frobenianam: cuius curatores cum hoc offenderet, mirum cur etiam fecerint *Albanorum* ... Frustra laborant Rhenanus et Modius." Nec in Flor. (ita M appellat) genuina scriptura est *inuadant* nec in omnibus edd. vett. Ad *inuada*, in quo desinit versus, alia manu minutioribus literis adscriptum *nt;* Quod non magis animadvertit Alschefski quam in P eiusdem verbi literam penultimam ex parte erasam. — item Wb. *idem* MRDFPU cett. edd. *Inde* 2. *Id ideo* H. — hastas MP rd. *asta* RD. — equites MP. *sequentes* RDNOE 2. — erigerent U Hertz. *erigere erigerent iubeat* M. *erigerent iubeat-* FP. *erigere iubet* DLm. *erigere iubeat* NTASH r f 1. 2. 6. Drak. *erigere studeat* OE. — 11 *audierant* P. — 15 *inuenientem aliaeno* P. — 16 redit MNFPUOE 1. 2. *rediit* RDT. — 19 *pugnae fugaeque* UH. — *obpr.* M. — 21 *deductos* M scr. pr. — 25 *inl.* MFP. · 27 Hi UAH 1. 2. Gron. Drak. Wb. ed. 6. *hii* MRDNFPE. *ii* Wb. ed. 1. — 29 *conp.* MP. — exseq. F. *exeq.* MP. — 32 dis M. *diis* RDNFPUEAH 1. — *inm.* MRDFPU. — 23 hesternum RU p. *externum* MP. — **Pag.** 30. 2 *subier* /// *at montes* M. *subierant montes* m. — 4 *aduert.* P (*auert.* p). — 5 *circumvenire* MRP (*-ri* r). — 8 *Metus* M. *metcius* U. — 9 *mettus* M. — 10 *talia alius deinde* U. — nisi in hunc MRDFPU 2. Ald. *nisi hunc* NLO 3. 6. 8. 9. *nisi nunc* T. *non hunc* E. — *hunc migrantes cernitis insigne* R. — 11 *mettum* M. — 13 *factum* P (*faustum* p in marg.). — *populo* | *rum ac* M. — 15 *clare plebis* E. — plebi MFPUO T. 1. 2. *plebei* RDN. *plebeis* d. — 17 redeat RDNFPUOETAHI 1. 2. 4. 6. 8. 9. Gron. Drak. Hz. Wb. ed. 5. *redeant* M Als. Wb. 1. — 19 *cogentes* P (*-te* p). — 25 *remq. romanã* U. — *anticipē* M. — 27 *distantium* P. — *inl.* MRFP. — *mettum* M. — 28 *corru* M scr. pr. — *ineserant* P. — **Pag.** 31. 8 *domus* U. — 9 *pervagerentur* RD. — 12 *imp.* R. — 15 *inp.* MP. — 17 *p̃cipuae* M. — 19 Egressis MNFPOEd 1. 2. *egressisq.* RDT. — urbem Madv. *urbe* cdd. edd. — 26 ibique deinde M 2. Grut. Gron. Crev. Als. Hz. Wb. *ibique* RDNLFPUETASHI 1. 5. 6. 7. 8. 9. Ald. Sob. Drak. Doer. Lem. "Tot itaque codicum testimoniis confossam vocem. quam Rhenanus unius Wormaciensis auctoritate addiderat, ex contextu eieci", Drak. "Excludunt *deinde* recte. Neque enim in ullo visitur Palatino. Immo, si quid sentio, abiiciendae praeterea duae reliquae voces *ibique habitavit*", Grut. — 28 Tullios (cdd.) 5. 6. 8. 9. *Iulios* 7. — *quintios* MFP 8. — 29 *curatios* MP. — 30 *nr̃m* U. — 31 *Et* om. M, add. m. — 32 *adic.* (cdd.). — 23 *legiones veteres* M. — **Pag.** 32. 3 *fenonie* N. — 5 servos suos Madv. *suos* (cdd.). — 6 *locum* M. — 7 *patrum* M. — 9 *circũinspicere* MPU. — 10 *aetruriaque* U. *ẽtruria quæ* FP. — 13 *merces fuit ualuit* M. — 18 malitiosam FU m p 1. *maliciosã* DN. *malitiosa* MP. *malitiam* R Ald. — 23 *res humana* M. — 25 *conspectũ* RL. — 32 no-

vendiale MRDFPUETA 1. 8. Ald. *novemdiale* Drak. Wb. — 34 *aruep.* U. — **Pag. 33.** 2 oreretur MFP Als. Wb. *oriretur* RDNUOETAH m f 1. 8. 9. — 4 implicitus (vel inpl.) RDNFPUOETAH 1. 2. 8. 9. Drak. *inplicatus* M Als. Wb. — 5 *foraces* M. — *ratus est* U (*r. esset* u). — *munus* P. — 7 *degere* M (*-et* m). — 8 *inpl.* MP. — 9 *fuerant* P (*-rat* p). — 11 *comm.* M. — 13 *elitio* R. — iis Wb. Hz. *hiis* E. *his* RDNU Ald. Drak. *is* MFP Als. — 14 *inritum* P. — 15 *prauia* | *a religione* P. — *conflagrasset* MRD (*-et* m r d). — 19 hique PR. *hiique* MU. — 21 *nume pompili* MP. — 23 cetera cdd. *ceteris* r. Cf. p. 38 v. 6. — 25 *prauem cultis* M. *praue incultis* m. — 25 longe e coni. Gron. Drak. Wb. ed. 5. *longeque* (cdd.). — 27 regiis (M?). *regis* cdd., ubi *i* pro *ii* vulgare. — album M cett. *albam* m. *altum* NE. — elata M cett. 4. 5. 6. *elatũ* m. *relata* 8. 9. 5. Paris. m. 2. Wb. ed. Teubn. 1871. "Si quis Macrobium & alios plærosq. respiciat relata livium potius quam elata scripsisse dixerit." 7. Sab. — 29 *habit.* MP. — **Pag. 34.** 4 *contempni* M. — fetiales M. *feciales* RFPU. — 9 *quae res* U. — *petuntur* M. — 11 *lenæ* P. — 12 nominat audiat MU f p 1. 6. *nominata audiat* FP. *numina audiant* RD NOTEQ 2. *nominant: audiat* 5. 8. 9. — 16 dedier M (*p dari* supra scr.) NFP scr. mut. UBAt 2. 3. 6. 8. 9. Ald. Wb. *dedeier* P scr. pr. (?) d. *dediere* 1. *dedi ei* Q. *dedi &* OE. *redier* S. *reddier* s. *dedi* THr. — mihi MB Als. Hz. Wb. *PO. R. mihi* RD. *p. r. mihi* FPUO. *populi Romani mihi* NETA. *Populo Romano mihique* 1. 3. (*Romano* 3.) 6. 8. 9. Sob. *po. Ro. nuntio mihi* 2. *nuntio populi Romani mihi* SHQr Ald. Grut. Gron. Drak. Lem. Doer. Clarigationi admixta sunt nonnulla ex eo carmine, quo patribus consultis bellum indicebatur. Cf. infra §. 13. Gell. N. A. 16, 4, 1. — 17 *umquam* U. — siris M (supra scr. *p sciatis*) RNFP. "Verum vetus *siris:* quod frustra tentat Rhenanus", Gron. *siueris* U. *sinas* BTASHQr 1. 2. 6. 8. 9. Ald. *sinatis* OE. — 18 fuit Madv. auct. Wesenb. *fuerit* cdd. edd. — 22 *uerbum ita* M. — Iane Wb. ed. 5. cum Perizonio. *Iuno* cdd. Madv. ed. 1. — 27 his FUOT d p 1. *is* NPBQ 2. 8. *hiis* ME. *iis* m. Omisit R. — *rediit* Tr. — rex his Grut. *rex ex his* MRDNFPU BOETASQI 1. 2. 9. Ald. Sob. — 29 causa Madv. *causarum* cdd. edd. — 30 hominibusq. MDFPUB 8. 9. *omnibusq.* RNOESHQ. — 30 Priscis Latinis Q. 1. 2. 6. 8. 9. *priscis uel latinis* MRDNLFPUBOETASH. *priscisue latinis* r. — 31, 32 quas res nec dederunt nec solverunt nec fecerunt, quas res dari solvi fieri oportuit, dic inquit Als. Wb. ed. 1. Hz. *quas res nec dederunt nec solverunt nec fecerunt, quas res dari fieri solvi oportuit, dic inquit* MRD p in marg. 2. Ald. Wb. edd. 5. 6. (idem fere TSH). *quas res dari fieri solvi oportuit, dic inquit* PB (*quas re dare* P) 1. 3. *quas res dari fieri solvi oportuit. quas res nec dederunt nec solverunt nec fecerunt dic inquit* EA 8. 9. Sob. (qui habet *eas res nec*), Grut. *quas res dari fieri. solvi oportuit, quas res nec dederunt nec fecerunt nec solverunt, dic inquit.* Gron. Drak. Crev. Doer. Lem. (Sic etiam O, in quo tamen *nec fecerunt nec dederunt*). *quas res dari fieri solui oportuit nec dederunt neo solverunt nec fecerunt quas res dic inquit* FU (*fieri* om. F). *Dic inquit . quas res dari . fieri . solui oportuit . quas res nec dederunt . nec soluerunt . nec fecerunt* N. Laudat Alsch. codicem Harl. I.,

de quo Drak.: "Ab Aldo usque ad Gruterum editum fuerat hoc ordine, *quas res nec dederunt nec solv. nec fec., quas res dari, solvi, fieri oportuit*, quod exstat etiam in Harlej. antiquiori." Id vero nec de Aldi nec de Sobii ed. recte dici iam docui: num verius de cod. Harl.? — 32 ei MA r d 2. *Et* RDFPU. — 33 *qui dicens es* M. — *puropio quae de uello* M. *puro pio duello* RD. — 34 *cons | cicoq*. P. scr. pr. — **Pag. 35.** 1 *eadem sententia* P. — *consensu fieri solitum*. RDNFUBOTAS 1. 2. 9. Ald. — 2 fetialis M. *fecialis* RDPU. praeustam sanguinem Madv. *sanguineam praeustam* cdd. edd. — 3 *pauperibus* P. — *dicere* P. — 4 hominesque Sigonius ("quia haud ita multo post ait *populis prisc. Lat., hominibusque priscis Latinis*"). *hominesue* (vel *-uæ*) RDFPU 1. 2. 6. 9. *omnesue* LOET. *homines* MB. — 6 *censuit cum* P. (*bellum cum* p). Citius scriptum mansit. — 7 senatusque ed. Froben. 1531 (Grynæus). *senatusue* MRDFPU 1. 6. 9. *senatus* OET 2. — hominibusq. MFPU. *omnibusq.* RDNOE. — *facioquae* M. — 12 *repetita* RD (*-te* d). — 14 *cure* P scr. pr. — *flamm*. P. — 16 *coepit* FP. — *sequut*. R. — 17 *romanorum* U. — 18 *romanam* P. — 19 veterum Romanorum M Harl. I. p(m. 3.) Drak. Doer. Lem. Als. Wb. *veterem romanorum* RDNLFPUOET Vormaciensis. *veteres romanorum* 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. *veteres Romani* 2. Ald. Gron. Crev. — 9 *celiũ* M. — 10 impl. R. *inpl*. MP. — 21 eodem MFPU Harl. I. 2. Gron. *eidem* RDNET 1. 4. 7. 9. Ald. *etiam eidem* O. — haud ita multo FPUOETd 1. 2. 4. 9. *aut ita multo* MN. *addita* (audita?) *multo* D. *multo* R. — *postellenis* P. — 26 comp. M. *conp*. FP. — 18 aliquoties Ald. *aliquotiens* MRFPU Wb. — *comminus* (cdd.). — 30 connisus RNUE 2. *conisus* MDFPT. *connixus* 1. Ald. — *atie* R. — potens MRDLFPU Harl. I. Als. *potitus* m r Ald. Drak. — 31 milibus M R p. *militibus* FPU. — 32 *murtiae* MR. — 34 arx FP m t 1. 2. 9. *arae* M. *arua* RDNOET. — *hostilium* P. — esset MPD. *essent* R(?)NOT d. — 35 *ab* P (*ob* p). — *sulpicio* U. *sullitio* R. *sullicio* D. — **Pag. 36.** 1 *tiberim* M Als. Hz. Wb. ed. Teubn. 1871. — 2 *aut* M. — *auditu* M (*u* erasum). *aditum* 2. *additum* E Als. — 3 *auctus* P (*-is* p). — 5 *atterrorem* P. — 6 *inm*. MP. — 7 *ob rege* R. — 8 Mesia MP. — *uegentib*. P. — 9 *tyberis* R. — 10 aedes Iovis Ur Ald. *aedis Iouis* MRDFP Wb. — *aedim ouis* P. — 12 *inp*. MP. — 14 *tarquinis* P. — *cuius adipiscendi dum esset in etruria sub patre tarquinio facultas non fuerat. Is enim ibi quoque peregrina stirpe oriundus erat demarathi chorinthii filius* ||||||||||| *ob seditiones* f in rasura. — *nam ubi* M. — 15 *demarathi* MP. — 18 *lucomo* R (saepius) FP. — 18 et 19 *aruns* M, *arruns* m. — 21 *inm*. MP. — 22 decessisset MFPNTAQ r d 1. 2. 9. Ald. *discessisset* U. *incessisset* R(D?)L. *occidisset* E (quod probavit Gebhardus). *cecidisset* O Lips. — *portaui* P. — 23 ab inopia MRDFPUTQ 2. Ald. *ob inopiam* 1. 3. 4. 5. 6. 9. — 26 nata et quae haud facile his in quibus nata MU rdp. *nata* RDFPOE. — 26 iis 6. Ald. Sob. Grut. Gron. Drak. Hz. Wb. ed. 5. *his* Als. — 27 *sentiret* r in marg. — 27 ea quo innupsisset Wb. (quem omnes sequuntur). |||| *cum innupisset* M (una litera ante *cum* deleta. fortasse *e*). *ea cũ* ||||| *nupsisset* RD. *ea cum innupsisset* FPU Grut. *ea cum illi nupsisset* NOETASI r 1. 2. 7. 9. Ald. Sob. *hec cum*

innupisset m. *Hec cum illi nupsisset* B. *Ea causa illi nupsisset* H. *ea quae innupsisset* Gron. Crev. Doer. *ea in quae innupsisset* Als. — 28 exule Srf Ald. *exulem* MRDNFPUBOAH 1. 2. 8. 9. — *aduenā* DNO. — *ortum* om. N. — 31 potissima Madv. *potissimum* cdd. edd. — 32 sit MDFPBOETASH 2. 5. Paris. m. 2. Ald. *fit* RNUQ 1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. — 33 *regnass&atium* P. — **Pag.** 37. 4 leniter BSH 1. 2. 9. *leuiter* MR DNFPUETA. — *pilleum* MRDFPU 3. 8. — *afert* M. *auferr&* P. (*aufert* m p). — 6 abit NBd. Wb. *habit* M. *abiit* RDFPUOETQ 1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. Gron. Drak. Doer. — 8 compl. MR. *conpl.* P. — 10 fecisse P cett. *fuisse* p in marg. — *humo* M. — *super positā* U. — 14 edidere.nomen.Romanis MP (*nome* P) r Drak. *edidere; Nam et romanis* R(?) DNOET 2. *edidere nomen. Nam et Romanis* Ald. Sob. *edidere nomen. Iam Romanis* 3. 4. 5. 7. 8. 9. (*œdid.* 5. 6. 9. *Romanus* 9.). *edidere nomen. Iam et Romanis* Grut. Gron. — 15 *adl.* MRFP. — 18 *aput* R. — 18 *dextereq.* MRFP. *dextreq.* Drak. — 20 belli Crev. (cf. 39, 11. 112, 2). *bello* (cdd.) Ald. Drak. — 21 *tutor* om. P. — 22 annos *.IIII. & XX.* DFP. Ald. *annos X. et XX* M. *quattuor et XX annos* 1. 6. *.IX. quattuor et XX annos* 3. *is quattuor et XX annos* 4. 5. 8. 9. — *quilibet* 3. — 24 Eo magis MR scr. pr. NFP 1. 9. *Cum eo magis* R scr. mut. *C ||||||||| magis* D. — 25 instare NOET mrdf 1. 2. *instaret* MRDFP. — 26 *ablegaui | hisq.* M. — 28 *conp.* MP. — 29 quispiam Madv. *quisquam* cdd. edd. — 30 possit Madv. *posset* cdd. edd. — 31 *adf.* (cdd.). — *etiam exostes* P. — 34 *coniunge* P. — commigr. MP. — 35 *quam* P. — **Pag.** 38. 1 et 10 *aut* M (*haud* m). — 9 *in* om. m. — *in partes* P. — 12 *ēlatinis* R (i. e. conlatinis). — *appiolas* U. — 13 *coepit predaq.* M. — 15 Tunc M Als. Wb. *tum* RDNFPUOETASH Ald. Gron. Drak. — 16 ubi. *urbis* M, *urbi* m. — 18 *furtis* E. *foris* U. — *duodenis* RD. — 20 *uariæ* MR. — 21 *regem* M. — 26 *roma est* FP. *est romae* U. — *prima* N. — 27 utrimque (sic cdd.) *utrum que* P. — 29 *œquitem* R. 30 Ramnes Rf Gron. *ramnis* MFPU. *ramnenses* NA 1. Ald. Cf. p. 203 v. 28. — Titienses MNFP 1. *ticienses* UA. — 31 *scriberat* M. — 33 *negabat* S. — inclitus RDNFPUOEASH. *inclytus* Mr 1. Ald. — 35 mota eludensq. M (supra scr. *despiciens*) BTH p 1. Ald. *mota ē ludensq.* RDA. *mota ludensq.* NFPUOES d a. Ita *e* revulsum aut periit aut in *est* mutatum. — *eludensq. artem||iuben||q.* M (*iubensq.* m). Est igitur dittographia: mutantur inter se L et l. — **Pag.** 39. 1 *inaugur* M. *augur* m. — 2 augurio, "Ex Floro (1, 5 *ille rem expertus augurio*) et Latinitatis ratione deleto *in*", Tan. Faber. "Sed utrumque potest ferri", Gron. *in augurio* cdd. edd. — 7 *comitio est in* P (*comitio in* p). — 9 ad p. *ut* P. — 12 *admiss.* MP. — 14 alterum tantum Grut. Gron. Drak. Als. Wb. *tantum alterum* cdd. Ald. Sob. Wb. ed. Teubn. 1854. *tantum alteram* N (supra scr. *ptem*). *tantum* B 2. — 15 mille et octingenti Gron. Drak. Als. Wb. ed. 5. *mille et DCCC* MB. *mille octingenti* Hz. *mille et CCC* (vel *trecenti*) RDNFPUOETASHQ 1. 2. 4. 5. Ald. Sob. Grut. *mille et ducenti* Wb. ed. 1. — 16 iisdem O. *hiisdem* E. *isdem* FPUT. *hisdem* M RDN. — 18 hac Mrdp 1. 2. *ac* RDFPU. — 20 *occulto* P. — 21 *conic.* MRFP (sic constanter). — 23 *imp.* R. *inp.* MDNFPU. — sublicis M 2.

sublicüs FPUB. *sublitiis* R. *sublitis* 3. *sublitium* 1. — *cum hererent* MR DFP. *cum inhererent* U. — *eaq.* UE. — 24 et fusis Iac. Gron. Wb. ed. 5. *effusis* (cdd.) Ald. Drak. Als. "*Fusi* recte opponuntur pugnantibus, non item *effusi*", Crev. — 25 impediit r Ald. Gron. Drak. Wb. ed. 5. *inpedit* (*imp.*) MRNFPUE Als. Hz. Wb. ed. 1. — hostem RFPU Ald. Drak. Wb. ed. Teubn. 1854. *hostes* M Als. Wb. — 27 *tiberim* M p. *tiberis* P. — *poene* M. — 28 *facere* P (*fec.* p). -- 30 *non modo sisterent* U. — 23 *instantum* P. — **Pag. 40.** 2 *quamquam* cdd. constanter. — gesta res erat RDFPUOT 1. 2. Drak. Wb. edd. Weidm. *gestae res erant* M Als. Hz. Wb. ed. Teubn. 1871. In M non *gestae* sed *gestæ* idque ita, ut haud sciam an primum scriptum fuerit *gesta* posteaque ad *erant* accommodatum effecta forma illa *æ* quae in hoc codice rarissima est. Prodit ceterum immutationem dissimilitudo quaedam atramenti, nisi oculi me fefellerunt. — 4 *ire* MRFU (*iere* r). — 6 quicquid RFU 1. *quidquid* MP. — 8 *deditos* P (*deditosque* p). — 10, 11, 13 *conl.* MRDFP. (*coll.* U). Cf. Verg. Aen. 6, 774 *Collatinas*. — 11 dederetis MR 1. *dederitis* FPU. *dederatis* U scr. pr. — 15 dic. MP. *dit.* RF. — At M Vormac. FPU 1. Coel. Sec. Curio 1549. *Et* RDNL Harl. I. BOETQ 2. 3. 7. Ald. — 16 *triumfans* R. — 19 *omne* om. R. — 20 *ficuleam* RFP. *ficulnea* B. — 20 Medullia Ald. *Medulia* 3. *medulla* MRDNFPU. *medula* EA. *medillia* B. — 22 *inde est* PFU. — *est* om. R Ald. Gron. — *facta est* T. — 25 *bellum* M scr. pr. — 26 qua RDP Rhenanus. *quam* (vel *quā*) M (F?) UBOTQ 3. 5. *quia* ASd 1. 2. — 28 *euesbant* MP. *ueniebant* RD (*euehebant* rd). *eueniebant* H. — 29 cloacis R(D?)NBOEASHQI 2. 6. 7. Ald. *secloacis* M. *e cloacis* FPUm 1. 4. 5. 7. 8. 9. — fastigio MRDPU 1. 3. 6. 7. 8. Als. Wb. *e fastigio* BOEASHQI rd 2. Ald. Grut. Doer. "Ducere fastigio est per proclive ducere", Gron. "Videtur supprimenda praepositio ... Totum opus a Tiberi flumine ad caput cloacarum in fastigium assurgebat." Crev. — 31 *ollim* P. — 33 visu B Ald. Grut. Gron. Doer. Als. Wb. ed. 1. *visum* MRFPU Sob. Hz. Wb. ed. 5. — 34 Puero dorm. cui S. T. fuit om. FPU Harl. I. Bamb. (Tenent MRDNBOETAHQI 1. 3. 8. 9. Praeterea in 1. *fuit omen* est post *mirabile*). Ante *fuit nomen* f addidit *pueri cuiusdam. seruio tullo.* — nomen, caput MP cett. *Nam pdigiū seruio tullo dormienti nom̄ caput* RD (*nom̄ dormienti* D). Iterantur igitur verba ex praeteritis. — **Pag. 41.** 1 *excitū regē* r. — 3 eam Gron. Drak. Crev. Doer. Wb. ed. 5. *iam* cdd. Ald. Grut. Als. Wb. ed. 1. Hz. "*iam* prorsus superest. Non enim intervallum fuit inter sedatum tumultum et interdictum reginae, quasi postquam tumultum compressisset, tum demum vetuisset puerum moveri: sed illa statim ut intervenit, verbo simul iussit quiescere familiares et puerum intactum relinqui", Gron. — 4 *experfectus* M, *expergefactus* m. — *abisset* R. — 5 *adducto* RE 3. Ald. Viden tu m Gron. *uidene tu* d. *uidine tu* MRD (in M erasum est *e* atque alterum *i* mutatum in *e*). *uidesne* FU Bamb. p. *uidi* ... P lacuna relicta. *uidistine* Harl. I. si verum refertur (nam plura hoc loco falsa exponuntur). *uidesne tu* NBOETASHQI r 1. 2. 8. Ald. — 8 *adfl.* MRFP. — 10 *cepto* R. — 12 est coni. Grut. *esset* cdd. edd. "Aut omnia me fallunt aut legendum erat *cordi est*, ut istud substruat quasi dogma. & sic est *Quod*

Deo curae atque cordi est, evenit facillime." Grut. — 15 *dispondit* P. *despondet* U p. *desponsauit* O. — 17 *serui tulli* MRDFP. — 21 *in Prisci T. domo* Grut. Gron. Crev. — domi Madv. *domo* cdd. Ald. Sob. Drak. Als. Wb. — 22 familiaritatem auctam BQ. 8. Gron. *familiaritate auctam* RDNOETASH 2. 9. Ald. *familiaritate aucta* M 1. 4. 5. 7. *familiaritate acta* FU p. *familiaritatem acta* P. — ut in domo MFPU 1. 4. 5. 6. 7. 9. *in domo* DNBOEQ 2. 8. *ut domo* RT. — 23 *educatum* NO 7. — *karitate* R. — 27 *seruo* MP. — 28 *umanci* M. — 30 *aduene* P (*-nã* p). — *non modo non* U. — 31 vicinae (vel *vicine*) MDPBO 1. 2. 3. 4. 6. 7. Sob. Grut. Als. Wb. *viciniæ* 5. 8. 9. *civicae* NFASHQ rd Ald. Gron. Drak. Crev. Doer. Lem. *cinicæ* R (ut videtur) E. *ciuem* f 1. Paris. m. 2. *auite* T (exortum e ciuice). — *instirpis* P. — tamen "in duobus mss. pro *tum* legitur, quod maiorem orationis concinnitatem efficere videtur. Dicendum est, hoc *tum* ab Livio repetitum, quemadmodum, interpositis compluribus vocibus, saepe apud omnes fere scriptores fieri solet." Stroth. *tum* MRFPUOT Ald. Madv. ed. 1. Wb. *tunc* 1. 3. 8. 9. — 31 *inp.* MRDFPU. — iis Ah. *is* MRDNFP. *his* BOS rdnu 1. 3. 8. 9. *hiis* E. — 34 quod Madv. *quam* cdd. edd. — **Pag. 42.** 1 servus FU scr. pr. r 1. 8. *seruius* MRDNPU scr. mut. EASH. Cf. p. 48 v. 30. — 4 *romam* P. — 5 sed et MRDL Harl. I. B 2. Ald. Gron. Drak. *sed* NFPUEAS HQd 1. 4. 5. 6. 7. 9. — 8 *delegisset et* FPU. — 9 *|||a past.* M. *ea past.* m. — 10 quibus M Vorm. FPU Rhenanus Gron. *qui* RDNLBOETQ 1. 2. 9. Ald. — 11 uterque MDNFPUBOQ 1. 2. 8. 9. *utrique* LTr. *uterique* R. — 12 tumultuosissimae Madv. cum Bauero. *tumultuosissime* cdd. edd. — 14 vocati MFPU 1. 8. 9. Rhenanus. *euocati* RDNLO ETQ 2. Ald. Sob. — *ad regiam* R. — 17 *conp.* MP. — 17 Quum (Cum) e coni. Gronovii Drak. Doer. Lem. *Dum* cdd. Ald. Sob. Grut. Crev. Als. Wb. — 19 *eiciunt* cdd. — 20 *excoep.* M. — 21 *conp.* MP. — 22 mirantium OEASHI r 3. Ald. *mirantum* NU. *mirandum* MRDLFPT. — *regi* RL (*rei* r). — 23 eiicit (eicit) ed. Ascens. 1530. Grut. Gron. Crev. Hz. Frey, Tücking. *eiecit* MRLFPU Harl. I. Ald. Sob. Drak. Doer. Als. Wb. Mor. Müller. — 24 *tamquam* cdd. (ut semper). — 25 *conp.* MFP. — 26 *pene* M. — *exang.* MPU. — 27 dextram MRU p. *dexteram* P. — 30 *facere* P Bamb. (*fecere* p). — 32 *. Uere et nos* U. — 33 natus sis cdd. edd. *sis* Wb. ed. Teubn. 1854. — 34 re MRDFP 2. 3. *in re* r. *re in* O. — mea Modius (Frcf. 1588). Grut. Gron. Drak. Crev. Doer. Tücking. *mea consilia* MRLFPU Ald. Sob. Als. Wb. ed. 1. Hz. Frey. *mea* [*consilia*] Wb. ed. 5. Müller. — 35 *ut superiore* P Bamb. — **Pag. 43.** 1 versas ed. Basil. 1535. Grut. Gron. Drak. Hz. Wb. ed. 5. *versus* cdd. Ald. Sob. Wb. ed. 5. — 5 *inconspectum* M, *inspectum* m. — abterso cruore Ald. Als. *abiter socruore* M. *abinterso cruore* m. *abterso cruore* R FPU Wb. ed. 1. — 7 *tullo* RFP. — 8 munia esse MDNFPUT 1. 2. *munia* R. *esse munia* O. *esse munera* E. — *contrauea* P. — 11 exsp. P. *exp.* MRF. — 12 *firmavit suas opes* U. — 13 palam factum est Wb. *palam factum* (vel *factũ*) *et* MRD (in quo *factu* pro *factũ*) FPU Bamb. 1. 3. (Post *factum* incidunt MRU 1.). *palam facto.* NOE 2. Gron. Drak. *palam facta et* THr Ald. — *conpl.* MFP. — 15 cum conprensis sce-

leris ministris MRDNFPBTAH 2. Wb. ed. 5. (*conpressis* FPU, *comprehensis* NBTH 2.). *comprehensis sceleris ministris* U (in quo *compressis*) OE SIrp (i. e. in R et P *cum* expunctum est) 1. 3. 8. 9. Ald. Sob. Grut. Gron. Crev. Drak. Doer. Als. Hz. Wb. ed. Teubn. 1871 (hi tres *conprensis*). Interpunctum voluit Doer.: *Anci liberi iam tum*, *compr.* &c. (non ut plerique *A. liberi*, *iam tum compr.*). *cum comprensi sceleris ministri sunt* Wb. ed. 1. — 16 vivere B Madv. Wb. ed. 5. *ut uiuere* cdd. edd. (1. 2. 8 sqq.). — 16 *opus serui* P. — 17 *sessam* MRDFP. — *gerant* P. — 18 *priuatus muniri opus* P. — 19 adversus se MNFPd. *se* RD. *contra se* r. — 21 rupit tamen cdd. 2. *tamen rupit* 1. 4. 5. 6. 9. — 10 quin RDNBOETSHI 1. 2. 8. 9. *quicum in* M. *qui cum* FP. *Cui cum* Uf. — 24 *peroport.* MRFP. — 28 animos MRFP. *animus* DNUOETASHI mrf 1. 2. 6. 9. Ald. — rediit MRD scr. corr. NFP 1. 6. 9. *redit* D scr. pr. U 2. — **Pag. 44.** 1 iis Ald. *his* MRDNFPUO 1. *hiis* E. — 2 *haut* P, *haud* p. — LXXX MP. — 3 prima rf. *primo* MDN(F?)PU. *prime* R(?)E. — 4 classis MNFPrd. *classes* RD. — *presto* M. — 6 *clypeū* F. — *ocraeae* P. *hoc rege* R. — 10 LXX M. — 11 iis MFP. *his* RDNUO 1. *hiis* E. *is* f — 12 XX M. — 13 *propter* R. — Tertiae m. 1. 3. *tertia* MRDNFPU. *tertiam* SH (tertiam classem). — *in quinquaginta* (vel *in* L) cdd. Ald. Drak. [*in*] *quinquaginta* Wb. ed. 5. Iam Sob. *in* eliserat. — 14 hae Grut. *haec* (cdd.). *eae* Ald. Sob. — 15 aetatium M(R?)DNFPU. *aetatum* nf. — 18 verutum UAHdf 1. *uerrutum* MRDN FP. — *datur* MP. — 18 *classis acta* U. *classis* P. — 20 tubic. m. ed. Ascens. 1513. Als. Wb. *tobic.* M. *tibic.* RFPEH. 1. Ald. Gron. Drak. *tybic.* A. — 23 *ita de ped.* M. — 24 distributoque p loco vacuo a scriba relicto. — 28 attr. R, *adtr.* MP. — 30 *in dies* P. — 31 *ceteri traditum* OE. — servaverant MRDNFpu 1. 8. *seruarant* P scr. corr. U. *seruarent* P scr. pr. — 32 promisce M(F?) PU. *promiscue* RDNOETQmf p in marg. 1. 8. Ald. — 34 *et uix* M. — 35 equites MRNfp. *quites* (F?)P. *quirites* U. — LXXX. M. — **Pag. 45.** 2 classis R(?)DS 1. *classes* MNFPUd. — 5 *ut triginta* P. — 6 ad NOET 2. 3. *se ad* MRDFPU. *sed ad* L. — *institutem* P scr. pr. *institutas* U. — *summas* U. — 7 regionibus collibusque RDNOETAHQf 1. 2. 5. 9. Ald. Gron. Drak. *regionibusque collibus* MFPU Bamb. (*regionib. quae collib.* M) Als. *regionibusq. collibusq.* S. *regionibusque et collibus* Wb. — 8 qui MRNFPU. *quæ* r, *que* OA. — *regionibus*, *quae* (*collibus qui*) *habitabantur partes*, *eas tribus* Hz. — 8 *abit.* M. — eas tribus MFPU 1. 2. 8. 9. *tribus eas* RDNOETA SQ. — collibusque (vel *et collibus*), qui habitabantur, partes eas tribus Als. (apud quem *collibus qui*) Wb. Mühlmann, Frey, Tücking, Müller. *collibusque*, *quae habitabantur partes*, *tribus eas* Ald. Sob. Gron. Drak. Crev. Doer. Lem. Wimmercranz. — 9 a tributo MOTQ Als. *ab tributo* BNFPSHdua 1. 3. 8. 9. Ald. Gron. Drak. *adtributo* DU. *attributo* EA. — 10 eae MFP Als. *heae* Dr. *hee* N. *hae* RUH 3. 8. 9. Ald. Drak. *he* TASQ 1. *de* OE. — 11 *a centur.* D. — 13 *aurauerat* M. — de incensis MR(?)DLFP Harl. I. 1. ed. Ascens. 1513. *de censis* U. *deinceps* NOEASHQr. 2. 3. 8. 9. Ald. — 17 suovetaurilibus Rhenanus. *sucouetaurilibus* F P (in quo *suc* in *sue* radendo mutatum). *sucubae taurilibus* U

sucuuetaurilib. Bamb. *suae oue taurilibus* M. *sue oue taurilib.* RDNLS m p. *sue oue tauris tribus* OEAS 2. *sue oue taurisque tribus* r Ald. *sue: oue: taurisq.* 1. 3. 8. 9. — 18 *qua* FP (*quia* p). — is Gron. ex codice Mureti. *in* MRDNFPUOETASH 1. 2. — 19 adiicit r. *adicit* MRDFPU. — 22 *bimalēq.* R. — 23 Esquiliis e coniect. Gron. *esquilias* cdd. edd. "Non Esquilias ampliores reddit Tullus, sed urbem receptis intra eius ambitum Esquiliis", Gron. — 24 circumdat urbem MRF cett. 2. Ald. *urbem circundat* 1. 5. 8. 9. — 24 ita, "quod in suo Rhenanus reperit, solus servat Harlei. antiquior." *Ir̃* F. *Iter* U. *iter* P, *ĩt̃* D. *inter* NOE. *Itē* R, sed in scr. restaur. *Item* (*item*) ASH 1. 5. 8. 9. Ald. In M relicta lacuna minore omissa tria verba (ita pomoerium profert), ubi in marg. m. 3. "quid pomerium interpretatur." — 25 *pomerium* (cdd.). — *post meriū* M. — 26 circamoerium MR. *circa moerim* PU. *circa murum* Nr. — 27 *quam* P (*qua* p). — 28 *inauguriato* U. — 29 *continuerentur* P (*continuar.* p). — 30 coniungunt MRFP. *coniunguntur* Tr. — **Pag. 46.** 1 *aut aciuitate* M. — 2 *et pacis* U. — *adq.* MRFP. — 4 *urbi decius* P. *decus urbi* U. — iam tum erat RDNOEASH p in marg. 1. *tantum erat* M. *uel tamtum erat* P (*tantum* p). *uel tantum. Erat* FU. — inclitum RDN FPUE. *inclytum* M 3. — 5 *asaie* P. — 6 eum consensum M Als. *cum consensum* RD(?)NFPUEASH 1. Ald. Drak. *comuni consensu* Or. — laudare MFPU Als. *laudaret* N 3. Ald. Drak. *laudare id* O. *laudare hoc* r. — 8 *hospicia* M. — 11 et 13 *totiens* MRNFPUE. — 13 *tempt.* cdd. — 14 *fros* P. — 17 *monimentum* UE. — *miraculū* M scr. pr. *miracula* M scr. mut. — *habitauerat res* D. *habita ue ea res* 2. — 19 civis PL Rhenanus ("Sequitur enim de antistite Romano et illo patre familiae Sabino"), Gron. Drak. Wb. ed. 5. *ciues* MRFU Ald. Als. Wb. ed. 1. — immolasset Rhen. Gron. Drak. Wb. ed. 5. *immolassent* cdd. Ald. Als. Wb. ed. 1. — 20 antist. Mrf. *antest.* RFP. — Sabinus Ald. Drak. *Sabinusque* cdd. Wb. — 22 antistes MRFPU. — 23 *magnitudine* DN OEH. — victimae celebrata EAHm 1. 2. *victumae cælebrata* R. *eccele brata* P. *uictumae & celebrata* p (partim in marg.). *victimæ et celebrata* FU a. *uictum et celebrata* M(?). — 24 all. R. *adl.* MFP. — quidnam tu MDNFPUOETr 1. 2. *quid tu* R. — 25 *pararas* M. — *incestae* U. — 27 et 29 *tyb.* M. — 31 *haut* P. — *dubium* PU. — *possid.* P. — 34 *plebi. sacro* M. — 36 *haut* r, *aut* R. — 36 *est declaratus est* P. — **Pag. 47.** 1 regni minuit FOETASHrd p 1. Ald. *regni imminuit* 2. *regni diminuit* U. *rediminuit* R(D?). *reg////iminuit* M. *regnandi minuit* P. — 2 *inp.* MP. — adversa M scr. mut. P 2. *aduersam* (*aduersā*) (M scr. pr.?) RDNLF p. *aduersum* UTAHr 1. *aduersus* OES. — voluntate m 2. *uoluntatem* MRDNLFPUOETASH 1. — *aduersā patrū uoluntatē senserat. Agi* R. *advrsum patrum voluntatem senserat agi* r Ald. — 7 *tedio* M. — 9 *tarquin* MP. — 10 *o toribus* P. — 12 *tullii* NE. — 12 *filiam* P (*filiae* p). — 15 *serui* P (*seruii* p). — 17 *neque audaciam* U. — aversa Gebhardus. *uersa* FPU 1. 3. Drak. *adversa* MRDNEASH 2. Ald. — 18 ac regio p. *agregio* MP. *egregio* m. — *regiæ sanguinæ* R. — 22 *ads.* MP. — 25 cum impari Madv. *cum inpari iungi* cdd. Ald. Wb. *cum impari coniungi* 1. 5. 6. 8. 9. — nunc el. al. ig. esse Madv. *ut el. al. ig. esset* M

Grut. Gron. Crev. Doer. Drak. Als. Hz. Wb. *ut el. al. ig. esse* RDFP Harl. 1. Bamb. *et ... esse* Uf. *at ... esse* p in marg. *avt ... esse* NLSH d 1. 5. 6. 8. *haut ... esse* r. *haud ... esse* OEA n 9. Sob. — 26 dii MP. — 27 *se* om. U. — 28 *adul.* MFP. — *impleat* P. — Arruns MRDNFPUTAS. Wb. ed. 5. *aruns* OEH 1. 5. 8. 9. Drak. *Armis* 2. *Lucius* Als. Wb. ed. 1. *ita Lucius* Wb. ed. Teubn. 1871. — 29 minor cdd. 5. 6. Ald. *maior* ("verius legitur: nam si Aruns minor natu fuit fratre quod Dionysius scribit: oportuit maiorem tulliam periisse quæ Tarquinio maiori natu nupserat") 7. Sab. 8. 9. — 30 *nuptis* M. — 31 *adp.* MP. — 32 *tulli* MFP. — 33 ad aliud MD (scr. corr.) FU p 1. 2. *aliud* RNPOET. — *exspectare* P. — **Pag. 48.** 1 *parracidia* U. — *cui .... defuisse* om. 1. — cui nupta M (ubi *nubta*) RDNOETASH 2. 3. *cui innupta* F(?)PU Bamb. — 2 *defuiss&* P. — 6 *isti* P. — 7 quin RDNOAS 1. *qui* M. *qui non* PU Bamb. *quid* E. *quid non* T. *quia non* f in ras. — *ad chorinthus* M(?) *ab chorinthiis* m. *ab chorintho* PU. — *ap|tarquinis* M. — 8 *dii te* RDFPE. *dite* M. — 10 vocatque DNFPmr 1. 2. *uocat quae* M. *uocanq.* O. *uocat* R. — 12 conspici sinis MN(F?) E. *conspicis in his* Pm. *conspicimus* f in ras. — *facesce* N. — 13 *corintum* P. — fratris similior quam patris Als. Hz. Wb. ed. 5. *fris imilior quam patris* M. *fratri ·similior quam patri* RFPU edd. — 14 his RFU. *hiis* MP. *iis* p. — 16 *potuiss& &* P. — 18 momentum EAr 1. *momen tum* N. *monumentum* MFPU. *monimentum* H. — 19 *instintus* M, *instinctus* m (supra scr. *irritatus*) p. *instinatus* P. — 21 *reppet.* P. — all. MRFP. *adl.* Wb. — 22 *reis* R. — omnibus locis MR p. *locis* (F?)PU. *eius laus* f in ras. — 23 ut iam MR p. *ut & iam* P. *ut eciam* U. — 24 irrupit T 1. 9. *inrupit* MNFP. *inrūpit* RD (P scr. pr.?) OE. *irrumpit* 2. Cf. 93, 26. 62, 29 (nutriendo). — 31 *parentis ui* N. — antea MRDN 1. *ante* FPU Bamb. — comitiis habitis MRDNEAH 1. *comitiis* FPU Bamb. — **Pag. 49.** 3 parata cdd. 2. Ald. Grut. Gron. *parta* 1. 5. 6. 8. 9. Sob. — unde ubi M Gron. *ubi* rell. cdd 1. 5. 6. 9. Sob. — 4 Servius om. U. — 5 *exemplo* M. — *excitatus seruius* U. — 9 *seruium* U (*seruum* u). — 11 ab utriusque MPd 1. 2. *ab utrisque* RFOE. *abuti iisq.* D. — 13 iam Ald. Sob. Drak. Doer. *iam etiam* (cdd.) edd. antt. Rhenan. Grut. Gron. Crev. Als. Hz. Wb. — 15 *gradum* FPU. — deiiocit 1. 5. 6. 9. Gron. Drak. *deiecit* cdd. Als. Wb. — 16 redit B 2. 5. 6. 9. *rediit* MD (om. R)NFP UOETQr 1. Ald. Wb. — 17 exsanguis ab iis e coniectura Drakenborchii. Wb. ed. 5. *exanguis cum semianimis regio comitatu domum se reciperet peruenissetque ad summum cōs primum* (vel simile) *uicum ab his* MR DNFPUOETSHQ 1. 5. 6. 9. Ald. (Et sic, paucis mutatis, omnes editiones antiquiores). *exanguis cum sine regio comitatu domum se reciperet, ab his* Als. *exsanguis cum [semianimis regio comitatu] domum se reciperet, ab iis* Wb. ed. 1. Differt a reliquis codicibus A, qui sine ulla reditione sic pergit: *exsanguis cum semianimis regio comitatu domum se reciperet: peruenissetq. ad summum ciprium uicum ubi dianum nuper fuit: flectente carpentum* sqq. Minutior haec est discrepantia: *exsanguis* R. *exang.* rell. *semianimes* P. *semi anim//s* M (semianimis p m). *regi* R. *regio conatu* B. *recipere* M (-*et* m). *ciprium uicum* RD(scr. corr.) NOE 2. *cyprium uicum* BS fp

p 1. 5. 6. 9. *concyprium uicum* TH *cōs primum uicum* FPU (*coñs* U). *ab iis* 1. 5. 6. 9. — 21 *necreuerit acoetum* M (*ad coetum* m). — 23 quum regio comitatu se domum Madv. *cum se domum* cdd. edd. — 24 cyprium MFPUS 1. *ciprium* RDNBETA 2. — 24 *nuper dianium* U. — *flectente* B. — *flectere carpentum in dexteram aurigam iussit ut in collem* S. "Qui sic habent, unus et alter, corruptissimi sunt", Gron. — 25 dextra MRDFP. *dextera* U 1. — Esquiliarum Bamb. Ald. Sob. Wb. ed. 5. *esquiliarum* S. *esquiliarium* MRFPU Grut. Gron. Als. — 28 foedum P, *fedum* p. — *inhumatumq.* U (ad Servium refertur). *Inde* RDU. — monumentoque M (*quae*) FPr. *monimentoq.* DNUA. *monumentiq.* R. *monumento* B. — 29 sceleratum MFPB 1. 9. Rhen. Gron. Crev. Wb. *quem sceleratum* RDNLOETS Ald. ("*quem* pronomen asinus aliquis adsuit". Rhen.). — 32 *ueiculū* R. — tulisse BOEAS mrdnf 1. 9. *tulisset* MRDNFPU. — 33 *ppedie* P. — **Pag. 50.** 1 IIII. & XL. RDFPTA 1. .IIII. & LX. M. *quatuor et triginta* O. — 2 *regi succedenti* U. — 6 ac tam mod. imp. tamen om. FPU Bamb. — 6 esset M R (scr. restaur.) NOES p in marg. *est* FPU Bamb. — 8 *agitandi* PU. — 10 occepit MNA rpu Ald. *accepit* RPU. *cæpit* S. *cepit* O 1. *coepit* Bamb. 3. — 11 *genere* M. — 12 primoresque MRL 2. Rhen. Grut. Gron. Wb. *primores* DNFPUOASHI 1. Ald. Sob. Drak. — 16 ad ius regni om. FPU. — 21 *exil.* MP. — bonis M, *bonos* m. — multare MRDNFPU scr. pr. Hl Ald. *mulctare* U scr. corr. EAS r 1. — poterat MRDNFPEASHI 1. *quos poterat* U. — 23 *inm.* MRFP. — 26 traditum Grynæus. *ut traditur* MRDNFPUOETA SHI 1. 2. Sob. — 28 *foedare* M. — 30 peregrinis quoque MDNFPU. *peregrinis quo* E. *peregrinis* R. — 32 aff. R. *adf.* MFP. — 34 circa MRLFP Harl. I. *circæ* m r. *circe* UASH f 1. Ald. Drak. — 35 *nuptam* P. — perque eas nuptias m p Ald. *per quem et nuptias* PU Bamb. *pque meas nuptias* M. — **Pag. 51.** 2 *conueniat* P Bamb. — 6 toto PU Wb. ed. Teubn. 1871. *tota* MR Wb. ed. 6. — *concilia* P Bamb. — 7 *aritia* R. — 9 mussit. Pm. *musit.* MRDF. — *uolgo* FP. — 11 *longe a domo princib.*/*excitis* M, ubi *princib.* (sic!) ad marg. add. m. 2. *Longe ab domo principibus excitis* 2. — *principibus longe ab domo* RDNFPUOEASI 1. 3. 6. 9. (*a domo* T. *a domib.* H.) — 12 concilium MFPU 2. *consilium* RDNOET. — indixerit MFPU 3. 9. *indixerat* NOET d 2. *dixerat* RD. — *adessē* P (-*se* p). — 13 *obnoxius* M (-*os* m). — 14 *appareret* M. — 17 *quidā* M. — debere M Gron. *deberet* FPUE. *deberent* RDNOTASHI p in marg. 1. 2. 6. 9. Ald. Grut. — sin 1. 6. 9. *si in* MRDFPUOEI. *si* Tr. *Sin etiam* 2. — 18 *aliis* P. — *exul.* MP. — bona amittant RDNFPUO ETASHI 1. 2. 6. 8. 9. Ald. Drak. Wb. ed. 5. *amittant* M. *amittant bona* m Als., qui hanc nativam scripturam perhibens multos in errorem induxit. — 21 qui indixerit NUOET p d 2. Ald. *quindixerit* P. *qui dixerit* MRD (cf. supra v. 12). *qui indixit* 1. 3. 8. 9. — 22 facinorosusq. NFUOETAS m r p 1. 2. 9. Ald. Drak. Wb. ed. 5. *facinerosusq.* M RDP Als. Wb. ed. 1. — hisque NU. *isque* P. *iisq.* RD. *hiisq.* M. — 23 nactus M d. *natus* DPU. — *maxime* om. U. — *diserevet* M. — 25 *munitus* M. — 26 *funisset* M, *fuisset* m. — 28 quia ea res scr. corr. — 32 *uerbis post se* P. — 33 *aricinius* P. — 34 aegrius P, *egrius* p. —

Pag. 52. 4 servum M, *seruos* m. — 4 ut in r Ald. Gron. Wb. ed. 5. *in* cdd. Als. Hz. Wb. ed. 1. "Particula exstabat in editis ante Rhenanum, quam malo consilio ille sustulit." Gron. — *deuers.* M. *diuers.* P. — 5 sineret M, *sinerēt* m. — 8 *inl.* MP. — 12 *re* U. — 12 *actor consilia fecerit* E. — afuerit MRDFP Drak. *abfuerit* m r 1. 3. Ald. *defuerit* U. *defuisset* H. — 17 *narum* R, *uerum* r. — *nec sit* M, *nec ne sit* m. — *exemplo* M. — 20 *caedis* P. *caedes* p in marg. — 22 *existimatur* M, *existimantur* m. — 24 *conpræh.* P. — 25 devert. MRDFP. *diuert.* UAS Hr 1. — 28 *immedio* P. — 29 *letis* M. *loeti* Ump. — deiectus RD scr. corr. OEASH 1. 2. 9. *delectus* M D scr. pr. NP. *delatus* F p. *deletus* U m. — 30 *grate* MP. — *coniestis* P. — 31 *conl.* MP. — 33 *adf.* MRP. — 35 in eo cdd. "Usitatius sine praepositione dicitur teneri foedere", Duk. "*in* natum videri posset ex ultimis literis vocis praecedentis *sint*", Drak. Uncis inclus. Madv. Wb. alii. — *quod ab* MPU. — **Pag. 53.** 1 coloniis Wb. *colonis* cdd. edd. ante Wb. — 2 *utilius* U. — id magis cdd. edd. *id* uncis incl. Madv. — 3 *post ius* MFPU. *pocius* E. — 6 exsp. P. *exp.* MF. *spectent* RDNOET. — *difficiliter* UH. — *persuasum est* U (*persuasum* rell. omnes). — 9 videbant MRDFPU Rhen. Gron. *videbantur* NErd 1. 2. 5. 9. Ald. — 11 *ut* om. U. — 12 *ad dictum* M. — 17 *inp.* MRFP. — 18 *paruus fuit* M. — 19 *ne* U. — 20 *Iis primis* M. — 21 *suos* P (*suam* p). — 22 iis Madv. *his* (cdd.). — divendenda Gron. *diuidenda* RDNFPU 1. 3. 9. Drak. *diuidenta* M. *diuidendo* OETA 3 rn. *in diuidendo* 2. *diuendita* Wb. ex ed. Mogunt. 1518. — 23 XL. M. — *argenti aurique* ASH 1. 2. 9. — refecisset Drak. *refecisset coepisset* M. *refecisset ac recepisset* RD (*rescep.* R). *reque cepisset* FP. *recepisset* ASH p marg. 2. Ald. Gron. *recoepisset* U. *cepisset* 1. 3. 9. — 25 *inperio* P. — 28 eum om. M, add. m. — 29 nequicquam M, *nequiquam* P. — 31 *ante* U. — *dollo* A. — *adgr.* M. — 32 iaciendis ed. Vascosan. Grut. Gron. Drak. Crev. Doer. Wimm. Wb. ed. 5. *faciendis* cdd. Ald. Sob. Als. Hz. Wb. ed. Teubn. 1871. — 34 *sese* (F?)U. — **Pag. 54.** 2 fecerit om. P, add. p. — 3 ne quem MNOETAr 1. 2. *neq.* RDFPUS. — 5 hostes MRDOETAS 2. Ald. *hostem* FPU 1. 5. 6. 8. 9. — L. Tarquinii MFPUAS 1. 2. *tarquinii* RDNLOETHQ. — 6 manere MNFPr. *manere enim* RD. — iis p 1. *his* MNFUOA rd. *is* RDP. — 8 *uulscosq.* FP. — 10 *a* om. R, add. r. — *inpiis* MP. — 11 *scient* R (*-ant* r). — 13 *eum si* M. — 17 adventum eius esse MDNFPU 1. 2. *eius adv. esse* R scr. pr. *esse eius adv.* R scr. mut. — 19 *concilia* M. — 20 ass. RDN. *ads.* MFP. — 21 eae MP 3. *hae* US 9. *ecce* R. *hee* (D?) r. *ee* 1. — *nociores* D. — esse et in eo Als. Wb. Hz. *esset . in eo* MRDNFPUOETASQ 1. 2. 3. 6. Ald. Sob. *esse, in eo* Harl. I. Sigon. Grut. Drak. Crev. — 22 praecipuam prudentiam MRFPU Ald. Sob. *p̃cipue prudentiam* DNOTQ. *prudentiam prӕcipue* 3. 6. 8. 9. *prudentiam precipuum* 1. — ass, RD. *ads.* MP. — utriusque populi MDNP. *utriusque* R. — 27 et dictis (M?) RFPU. *ut dictis* m (*u* in ras.). — *fellendũ* M. — 28 adcresceret MR FP. *cresceret* DE. — *ibi cum scia* M. — 29 *praua* P. — *romanos* OE 2. — 20 gabiosq. RDNFPAH 1. 2. *gabinosq.* MOTS. *gabiniosq.* U. *gabiesq.* R. — **Pag. 55.** 1 ex suis MFPU 2. Als. Wb. *e suis* RNOA Ald. Drak.

esius E. — *uinũ* M, *unũ* m. — *sciscitatum* MFPOAS 1. 2. *scitatum* RD NE (cf. p. 161 v. 13). *exsciscitatum* U. — 3 Gabiis OEI d n 1. 2. 5. 9. Gron. Drak. Doer. Wimm. Wb. *p̃ gabiis* MRDNAS. *p. gabinis* FP. *prae gabinis* T f Als. *populis gabinis facere* U. — *posse* MP. — dii MP. — 5 *deliberandus* M. — 6 sequente RA m d 1. Ald. Drak. Wb. edd. Teub. *sequenti* MDLFPU r Als. Wb. edd. Weidm. — 8 *exp.* MP. — *inp.* MFP. — 9 redit (cdd.). *rediit* T. — *reffert* R. — ipsos MDNFP. *ipsa* RE. *ipse* O. — 16 diuisui RD p in marg. Gron. *diuisi* FP. *diuisa* M(?)NU OH f p 1. Ald. Post *diuis* in M scriptum m. 1. videtur *a* in rasura quae angustior est quam ut duas literas capere potuerit. — 21 *gabis* MP. — 24 *monim.* U. — 25 vovisse SH m r 1. *uoluisse* MRDNFPUOEA. Cf. p. 81 v. 8. — 27 inaedificaretur MFP 1. *in ea ædif.* RDNOET. — *ex augurato* U. — 28 quae aliquot NFPUOE m d 1. (*aliquod* F). *||||aliquot* M. *qua aliqua* R (D?)· *quia aliqua* r. *que aliquando* T. — 28 Tatio (cdd.). *T. Tatio* Wb. ed. Teubn. 1871. — 32 *cum ex omnium* FP. — *ammitt.* RU. — 36 sacratis sibi MRDE. *sacratis ibi* N(F?)PUASH r d 1. Ald. — **Pag.** 56. 2 *ptendens* M. — 7 *inp.* MFP. — 8 Pomptinae MFU p 1. 6. *promptine* P. *pontinæ* (*pontine*) RDNOEASH Ald. *pometinae* d 8. 9. Grut. Gron. Crev. Drak. Als. Hz. Wb. "Ego *pometine* Dionysio & Livio auctoribus reposui. uterque auctor est pometia capta eius prædæ manubias in capitolini templi erigendi usum a rege sepositas." 7. Sab. *Pometianæ* Sob. — 9 *subp.* RU. — 11 fuisse om. U. — 12 summam Gron. Crev. Doer. Als. Hz. Wb. ed. 5. *quia summa* M (in exitu versus) Bamb. *quia summam* RDNLFPU Harl. I. OEA. *quam summam* SH 1. 3. 5. 9. Ald. Sob. Grut. *quæ summa* 2. *quippe summam* Bekk. Wb. ed. 1. Mühlm. — 14 magnificentiae cdd. edd. — 15 exsup. FP. *exup.* MRU. — 17 *etiam operis* U. — *aud* M. — parvus NAH mrd p in marg. 1. *patruus* MRD(F?)P. *patrius* U p. — 18 *ipsi* N. — *grauatur* M. — 19 *edificare suis manibus* 1. — quam Bekk. *Quae* (*que*) cdd. 1. 2. 3. om. H. — postquam M (*postqu.*) RFPU 2. 3. *posthac* NOEASH r. *post hec* T. *post* 1. — *Quae posthac* Ald., ad quod in marg. exempli bibl. Upsal. antiqua manu *postea*. — 20 ad alia MDNFPU r h. *alia* RSH f. — aliquanto m r. *aliquando* MRDFPU. — *traducebatur* DT r. — 22 terra PU Wb. ed. 6. *terram* MRDNFEASH 1. 2. Ald. Drak. Wb. edd. 1—5. — 25 *plebe quæ turbi* P. — 27 *circeosq.* R. — 29 ex col. scr. corr. — 30 *ligneælapsus* F scr. pr. *lignea delapsus* aut *ignea lapsus* F scr. mut. — *ælapsus* R. — regia Bauer, Wb. ed. 5. *regiam* cdd. edd. — 31 anxiis om. R. — impl. P. *inpl.* M. — 34 inclitum RDF uu. *inclytum* MP. — 35 *forcium* uu. — **Pag.** 57. 2 arruns MRP. *aruns* FOAH uu 1. 2. — 3 longe om. uu. — ingenii Madv. *ingenio* cdd. edd. — 8 *iniurea parum* M, *iniuria parum* m (De P nihil adnotavi). — 9 factus (cdd.) *fatuus* f in ras. — 10 *aut abn.* R. — *obtentu eius* uu. — 12 opperiretur P Gron. *operir.* MRDNFOEAI 2. *aperir.* TSHQ 1. 5. 6. 9. Ald. — tempora sua MR(D?)FP Gron. *tempore suo* NOETASHQI 1. 2. 5. 6. 9. Ald. — istum DNETSQ 1. 9. *Is cum* MFPO 2. *Isq.* R. — ab MRDN FP 2. *a* ETS uu 1. 9. — *tarquinis* MRFP (*-niis* DN r). — 15 effigiem cdd. *tegens effigiem* r. — est om. M. — 20 Tarquinii, ut Sextus uu

1. 3. 5. 6. 8. 9. Sob. Grut. Gron. Drak. Wb. ed. 5. *tarquinius sextus* MRDN scr. pr. FPOEA Ald. Als. Wb. ed. 1. *tarquinio sexto* T N scr. mut. — ignarus FP uu 1. 3. 5. 6. 8. 9. Sob. Grut. Gron. Drak. Wb. ed. 5. *ut ignarus* MRDNOEAH p 2. Ald. Als. Wb. ed. 1. *ut ignaro* T. — 21 *expresq.* P. — 22 redissent OET m. 1. 2. 6. 9. Drak. Doer. Als. Wb. *redisset* MRDN f p Ald. Sob. Grut. Gron. Crev. *reddiss&* P. *reddidiss&* F(?). — matri OET m r d f 1. 2. *patri* MRDFP. — 24 *phythychã* 3. — 32 *regna* R. — *infestus* RP. — 33 *in* om. uu. — ministeriis RDNFPOE ASH 1. 4. 6. 8. Ald. Drak. Wb. ed. 5. *ministerio* M cod. Rhen. Als. Hz. Wb. ed. 5. — 34 *temptata* RFP m. *tempta* M. — **Pag.** 58. 1 *prœmi* P. — *histatiuis* P. — 4 comisat. MP. *comissat.* R. *comesat.* O r p 1. *comessat.* DF 4. *commessat.* NETASH 9. — 5 his MNFASH d. *iis* uu 1. 3. 4. 6. 9. *is* D. — *conlatinus* MRFP. — 6 Tarquinius cdd. 4. 8. 9. *& Tarquinius* 5. 6. "Particula copulativa tollenda est. Dionysius auctor est Egerii filium Tarquinium Collatinum appellatum." 7. Sab. — 7 *conl.* MP. — 9 quin si DNFPE m r. *qui//n si* M. *quis* R. — 10 *concendimus* R, *conscendamus* r. — *œquos* RP. — 11 necopinato EAS r Ald. Drak. *inopinato* p in marg. uu 1. 3. 4. 6. 8. 9. *necinopinato* MRDNFP. — 13 avolant MRNLFP d Drak. *auolat* D. *aduolant* EAS r uu 1. 6. 8. 9. Ald. Gron. — 14 coll. M. 18 *poenes* F. — 19 excepti benigne cdd. 2. Ald. *benigne susscepti* uu 1. 3. 5. 6. 9. — 20 comiter MDFPTS r 1. 2. 5. 8. 9. Ald. *comites* RNOEA uu. — *inuitauit* S. — *regies* P. — *sex ex tarquinium* P. — 22 ab MRDNFP. *a* uu 1. 3. — iuvenali MRDFP Als. *iuuenili* NOEAS r f uu 1. 3. 6. 9. Ald. Drak. — 24 *conlatino* MRFP. — collatiam MRFP. — 26 deductus MRDNOEAS Rhenan. *ductus* FP Bamb. uu 1. 3. 6. 9. Ald. — 30 moriere MRDNFOEASQ p 2. Ald. *morieres* P. *morieris* uu 1. 4. 5. 6. 8. 9. — 31 ex somno MRDN p 2. *ex omni* FP Bamb. *ex sopo* 5. *e somno* uu 1. 4. 6. *et exanimis* f. — nullam opem om. uu 1. 4. 5. 6. 9. — *inm.* MP. — **Pag.** 59. 2 vel vi Madv. *uelut* cdd. edd. — 4 *romam nuntium* uu 1. 4. 5. — *eundam* P, *eundum* p. — 5 *amicis fidelibus* uu 1. 4. 5. — 7 *conl.* MP. — 8 cum om. M. — 9 *mestam in cub. sedentem* uu 1. 4. 5. 6. — 11 *abortœ* M. — *uiros atin salue* P. *uiro sat insalue* M. *uiro satinsaluœ* R. — 14 dexteras MNFP. *dextras* R uu. — 15 *inp.* MP. — 16 priore MRDF P 2. 5. 6. 8. 9. *priori* uu 1. 4. — 18 *ordinem* P. — *noxiam* FP Bamb. — 19 ab cdd. *a* O uu 1. — 20 afuerit MRFPA. *abfuerit* OE r 1. *affuerit* uu. — 21 me etsi MFPT 1. 2. *me si* RDNE. *me* O. — 26 *uolnere* MP. — manantem OE uu 1. 6. Sob. Grut. Gron. Drak. Crev. Als. Hz. Wimm. *manante* MRDNFPAS Ald. Wb. Mühlm. — 29 liberorum scr. corr. — 30 *ignique* uu 1. 3. 6. — denique Madv. *dehinc* cdd. edd. — ui p, *uim* P. om. M (exeunte versu). — possim MRDFPOEA 1. 6. 9. *possum* NS uu. — exacturum Rhenan. *exsecuturum* MRDFP Ald. *psecuturum* O r. exceterum E. — 32 tradit MRFPAS 9. *tradidit* uu 1. 6. — ac M cett. *et* uu 1. 6. — 33 *re* P, *rei* p. — 35 *secuntur* P 3. — **Pag.** 60. 3 regium . *regnũ* p in marg. — movet M cett. 3. *mouent* uu 1. — cum MRDFP. *tum* NOAS uu 1. — patris O r 1. *patres* MD NFPS. *patre* R. — 4 maestitia (*mest.*) cdd. *moestitia* 3. 6. *tristitia* uu

1. — 5 *querell.* MRP, *querel.* r p. *quaerel.* F. — *auctor* RD. — 6 *ferocissimos* P. — 8 parte. *patri paris* F Bamb. *paris* P, *patri* p in marg. at litera *t* rasa est. *pari* MRDNOETASI 1. *pars* Harl. I. relicta. *relicto* cdd. iidem omnes. — *pari praesidio relicto* 1. Ald. Drak. Als. Hz. Wb. ed. 1. ed. Teub. 1871. *pars praesidio relicti* e coni. Gronovii Wb. ed. Teub. 1854. Wimm. *parte praesidio relicta* e coni. Heerwageni Wb. ed. 5. Frey, Tücking, Müller. — 11 incedit om. P, add. p. — 12 *quidquid* M. — *aut* R. — 16 *celebrum* P. — 19 *des trupo* P. *de strupo* 2. — 21 ac miserabilior RFP 1. 3. *miserabiliorque* uu. — 23 *dimersae* M. — romanos homines MRFP uu 4. 5. 6. *romanos* O 7. 8. 9. — victores omnium MRFPOQ 2. 7. 8. 9. *uict. hominum* T. *ominum uict.* 1. *omnium uict.* uu 3. 4. 5. 6. — 25 *serui tulli* MFP. — caedes et m p in marg. uu 3. *cœde . sed* P (F?) . *caedis et* M(?) R. — nefando MRDN OTS. *nephando* EA uu 1. *nefandoque* FP Bamb. — 28 *scribitorib.* P. — *subicit* MRFP. *subiecit* r. — 29 exsul. M. *exul.* FP. — 32 adversus MFPOET 3. *aduersum* RDN. — in castra est prof. MRFP 3. *est prof.* uu 1. — **Pag. 61.** 1 *execr.* RFP. — 2 *muliebr.* P. — 3 *praelatis* M. — 7 *uenere* uu 1. — 11 simultatium MRLFP. *simultatum* f uu. — 12 *papinisq.* M. — concierat M Als. Wb. *conciuerat* RDNOEAS Ald. Gron. Drak. *concitauerat* FP Bamb. uu 1. — 13 quinque et xx. ME. *quinq. et* XL. RDNFPTAS 1. 2. v. *et* XXX:*ta* O. |— 15 CCXL.IIII. MRFP. CC LIIII. uu. — 13 *conm.* P. — 16 *seruii tulli* MFP. — 17 lucius MP. — *conl.* MP. TITI LIVII AB URBE CONDITA LIB. I. EXPLICIT:INCP. II. R (et sic fere rell.). *Uictorianus uo* (sic!) *emendabā domnis gymmachis* M. *Uictorianus emendabam dominis symmachis* FPE. (Subscriptione vacant RD).

Pag. 62. 13 pace belloque cdd. 2. Ald. *bello paceq.* uu 1. 3. 4. 9. — 14 *proxumi* MP Wb. — 15 *regnauerunt* uu. — *inm.* MP. — omnes deinceps cdd. 2. Ald. *deinceps omnes* uu 1. 3. 4. 7. 9. — 16 certe MFP. *cepte* N uu. — 17 *absaucte* M. *abauctae* m. — multitudinis MRL Vormac. Harl. I. Helmst. Rhenan. Als. Wb. Frey. Tücking. *multitudini* NFPAS m r uu 1. 3. 4. 6. 9. Ald. Grut. Drak. Crev. Doer. Wimm. "Placet mihi lectio *multitudinis.* Refertur ad acc. *sedes*", Rhen. "Miror, quae urtica tetigerit Rhenanum, ut ista contra omnes mss. cdd. permutaret", Gebh. "Placet *multitudinis.* Est enim integrum: quas partes, sedes ab se auctae multitudinis, ipsi addiderunt urbi a Romulo conditae." Gron. "Diffiteri tamen nequeo, *multitudini* magis placere; nam *sedes multitudini* eodem modo dictum accipio, quo *locum seditioni quaerere*, eiusdemque generis plura alia" &c. Drak. "*addiderunt* non iungendum est *multitudini*, sed potius hic sermonis ordo constituendus: *quas* partes *novas ipsi addiderunt* urbi, ut essent *sedes multitudini ab se auctae.*" Str. "Nimirum *multitudini* est dat. commodi: in gratiam et usum auctae a se multitudinis." Doer. — 20 *inm.* MP. — priorum MRNFPA Ald. *priori* S uu 1. 3. 4. 9. — *alicui extorsisset* regnū | *quid* M. In extremo versu *regnū* add. m. 2. — 21 *conuenerūq.* P. *aduenarumq.* uu 1. 3. 4. 6. 8. 9. — 23 imp. R. *inp.* MFP. — 25 pignera Als. Wb. *pignora* RDNOET 3. 5. 6. 9. Ald. Drak. — 26 *adsuesc.* MRF. *aduesc.* P. — 28 moderatio MRDFPAS Ald. *temperatio* uu 1. 3. 4. 9. — 29 *nūtriendo* P scr.

pr. — *libertatem* M (?). — 29—31 *maturis .... Libertatis* om. P, add. p. — 30 possent Ald. Grut. Gron. Drak. Crev. Wimm. Frey. *posset* (cdd.) Als. Wb. Tücking. — 32 dem. RDFP Gron. Drak. Wb. *dim.* MASr uu 1. 4. 6. 9. Ald. Grut. — 34 *retinuere* uu 1. 3. 4. 6. 9. — 35 *faces* P. — **Pag.** 63. 2 fuit om. uu 3. 4. 5. 6. — 5 virium in senatu MNFOET 1. 2. 4. 9. *uirum in senatu* P. *uirium senatu* RD. *uirium senatui* r. — 6 dem. RDNFPA. *dim.* MUESH 1. 6. 9. *dimm.* 3. 5. — 7 lectis MRD Rhen. *electis* NFPUEASH 1. 5. 6. 9. Ald. — 10 novum MRDNFPUETASh 1. 2. 4. 6. 9. Ald. Wb. ed. 5. Frey. *in nouum* OH Sigon. Grut. Gron. Drak. Crev. Als. Wimm. Wb. ed. 1. ed. Teub. 1871. Tücking. "Qui in novum senatum lecti erant, ii conscripti vocabantur", Sigon. "Postea obtinuit, ut senatores omnes promiscue Patres conscripti appellarentur." Crev. — 13 necubi NTSH m 1. 2. 3. *necubitibi* M. *nec ubi ibi* RDFPU. *nec ut ibi* EA. *nec ibi* O. — 14 sacrificulum 2. Drak. *sacrificolum* MFUS p 1. 4. 6. 9. *sacrificorum* DP. *sacrificiorum* RNOEAH Ald. *sacrificum* r. Cf. 9, 34, 12. — 15 *subiacere* M scr. mut. (fuisse videtur *subiecere*). — 17 nimis undique eam minimisque MRDNOEA p in marg. Als. Wb. *nimis undique eam minimis* F P scr. mut. U (at P scr. pr. *nescio animi undique eam minimus rebus*). *minimis undique eam* H. *nimis eam undique minimis quoque* 1. 3. 5. *nimis undique eam minimis quoque* Ald. Gron. Drak. Doer. Mühlm. Wimm. — 18 offenderet e coni. Baueri ("Vix est, quin legendum putem *offenderet*"). *offenderit* cdd. edd. — 19 *adsu.* MRFP. — 21 *oblatum* U. — 23 *pulpso* P. — *conl.* MP. — 25 Hic Grut. Gron. Drak. Wb. ed. 5. *hinc* (cdd.) Ald. Sob. Als. Wb. ed. Teubn. 1871. — temptantium MRP. *temptantum* p. *temptatum* U. — 27 *concion.* M. — 33 recup. M scr. corr. RDNUETAH f 1. *recip.* M scr. pr. FP. — **Pag.** 64. 1 meminimus DN r f. *meminus* R. *meminimeis* M P(F ?). *memini . mecū* U. — 6 *habit.* RP. — 12 *post modo* P. — 15 *latinium* RD. — *tullit* M. — exs. P. — 20 *id* om. U. — 22 et 24 *adul.* MRFPU. — 22 ii Wb. ed. 5. *hi* (cdd.). — 27, 8 *uis ubi in curia sit opus* U. — 33 *sua* om. M. — **Pag.** 65. 1 *Post aliquot* R. — 2 essent FPUOE 1. 2. 5. Ald. Drak. *esset* MRDNT Harl. I. — 3 alia Crev. ("*alia*, quam quae supra memorata sunt de regiorum bonorum restitutione"). *alia alia* P. *alii alia* MRDNFUOETASH 2. Ald. Wb. ed. 1. ("Turbat vox *alii*", Crev.) *cum aliis alia* 1. 3. 5. 9. — 5 *uidebantur* M. — *ambigentes* U. — *adul.* MRFP. — 6 *placede* P. — iis MRFP. *his* U. — litt. MRFP (constanter). — 8 *conloquntur* M. — 12 aliquot nobiles MRDNLOASH 2. Wb. *aliquot et nobiles* FPU Als. *et nobiles aliquot* 1. 4. 6. 8. 9. Drak. — ass. R. *ads.* MFP. — 19 *tantis rebus* U. — 22 cenatum H. *et cenatum* (cæn.) MRNFPU. *et cenati* 1. 3. 4. 9. — *essent* 1. 3. 4. 9. — 31 *uincula* UOA. — *quamquam* cdd. ubique. — 33 regiis Grut. *regis* cdd. Ald. — 34 ii victi ira Wb. *ibi victi ira* MR(?)FPU 1. 5. 6. 9. Ald. Sob. Als. Hz. |!|||| *uicturā* D. *illi uecturā* Erd. *Isti uecturam* NA. *Isti uicti ira* A in marg. *Illi uicti infectaq. ira* S. *isti infecti ira* T. *Illi* O. *Illi victi ira* 2. Grut. Drak. Wimm. *Ibi vicit ira* Frey. Ceterum in his sic scriptum est: *Illi et reddi vetuere et in publicum redigi* O. *illi uecturā uecture reddi* E. *Illi bona uicti ira uetuere* &c. H. Etiam T habet *uetuere bona*

reddi. — 35 vetuere in publicum MFPU 2. 3. 4. 5. Drak. *in publicum uetuere* RDNLET. — **Pag.** 66. 1 contacta MRDN. *contecta* P(F?) *conuecta* f. *contracta* U. — iis MRDFP 2. 3. 4. *his* UOAH. — 3 consecratus Marti Martius deinde campus fuit om. FPU. Tenent MRDNOETASH p in marg. 1. 2. 9. — Forte MRD. *hd forte* FP. *Hoc forte* U. *haud forte* f. — 4 matura messi M (post messi rasurae quoddam vestigium est) FPUO 1. 2. 9. *maturæ messi* DET m. *maturæ messis* R. *messi mature* N. — 6 *coruib.* P. — 8 haesitantes Madv. Frey. *haesitantis* (*hes.*) cdd. edd. — *inl.* MP. — 10 *additos* U. — 12 *dampnati* MRP. — 13 *conspetius* U. — 15 *quis* P. — *admou.* M. — 18 *miserabatquae* M. — 19 *poena* P. — 21 *quiquid* P. — 23 *proderant* P scr. pr. *proderentur* p in marg. — 25 *sequuriq.* R. — 27 *patrio animo* A 1. 5. 9. — *secundam* U. — 31 *uindicie* MN. *uindiciae* U. — 32 observatum MPU 2. *seruatum* 1. 5. 8. 9. *obseruatum est* RDNLOET. — **Pag.** 67. 2 *maxume* RP.. — 3 se ab se Madv. *se* cdd. edd. — 4 *adul.* MRFP. — 5 *perirent inerent* RD. — *senirent* P scr. pr. — 9 *sua* om. R. — 10 *expres* P. — 13 *ac* om. U. — 14 *romanos* R. — *duci* MR. — 15 *admissa* U. — 17 civitatium MP. *ciuitatum* RD(?) T p 3. — 22 *agmini* M. — *fecit* U. — 24 *haud procul* U. — 26 en ille MFPU 1. 2. *ē ille* RDNT. *est ille qui* Er. *ē qui* O. *enim ille* p in marg. — 28 *equm* M. — 29 dirigit NFUOETH d p 1. 2. Ald. *diregit* P. *regit* RD. *ru//it* M (*g* erasum esse videtur). *ruit* m. — tum MRDNA f p 1. *cum* UOES. *dum* P(F?). — 31 *armis concurrerant* U. — 32 *uoln.* MP. — 35 neque. *aeque* P. *equo* U. — **Pag.** 68. 2 utrimque cdd. *utrumq.* P. — 6 *inr.* MRFP. — 7 *ueniens* P. — 10 *tosc.* P, *tusc.* p. — 12 *inl.* MP. — quisquam MN POE d f 1. 2. *quicquam* RDFT. — 14 rediit MRDNFPOEAS 1. 2. *redit* UH. 15 maius MNFPO d 1. 2. *magis* RD(?)ET. — 16 maest. M. *moest.* R. 3. 9. *mest.* FP. — annum om. 1. *eum* f in ras. — 17 eum luxerunt MR 3. *luxerunt* FPU. — 19 *inde* U 1. — *superfuerant* RD (*-rat* r d). — *uolgi* MR. — 20 *suscipitio* R. — 23 *uelia* R m. *uella* M(?)P. *uellia* N. *uilla* U. — alto M Wb. ed. 5. *ibi alto* RNFU p in marg. Ald. Gron. Drak. Doer. Wb. ed. Teubn. 1871. *ubi alto* P. — *archem* R. — 24 fore NETASHI d 1. 2. 9. *fieri fore* MRDFPU. — 25 *animo* M scr. pr. — *consilium* M. — 26 escendit M p Gron. *ascendit* RDNFPETASHI m u 1. 2. Ald. Grut. *uocat* U. — Gratum id MRDNEASI 1. 2. *Tum gratum id* TH. *tum id gratum* FPU. — *multitudinis* FP. — 27 *subm.* MRN FP. — 29 Ibi MFPU Hz. Wb. *Ubi* RDNLOET 1. 2. 8. Ald. Sob. Grut. Gron. Drak. Als. — *audiere* RDL. — iussis MFP Wb. *iussit* U. *iussi* RDNOET m. 1. 2. 8. Drak. — 30 *liberatam patriam* P. — 31 *in* om. P, add. p. — inuidiam RD. *inuidia* MPU. — mortem (*mortē*) MNF PU Ald. *morte* LE n 2. — *occubuisse* M (*-et* m). — 34 vobis e coni. Gron. *a uobis* cdd. edd. — **Pag.** 69. 2 *subitorum* P. — si in RDN F(?)POETASI 1. 2. 8. *si* MH. *in* U. *quamvis in* u. — *archæ* R. — 3 crederem posse MDNPT Grut. Gron. Wb. *credere possem* R f 1. 5. 6. 9. Ald. Sob. *credere posse* F. *posse crederem* Harl. I. OE 2. — *ac* P, *a* p. — momento mea apud vos fama pendet MFPU (*monumento* FPU) 1. 2. 5. 6. 8. 9. Wb. *momentaneaque apud uos fama pendere* RDNLET (*pen-*

dere fama R scr. pr. *fama pendeo* r. *atq. momentanea* E). "Etsi vix decerno, tamen infinitus hic modus elegantior est, quam ut a scribis profectum opiner, & Livium non abhorruisse a voce *momentaneus* docent similia supervacaneus, consentaneus, quibus alibi usum memini." Iac. Gron. "Et mihi quoque haec lectio magis blandiretur, ita tamen. ut infinitivum referrem ad proxime praecedens *crederem*, modo vocem *momentaneus* huius aut proximi aevi esse constaret." Drak. — Addendum: *tam leuis atq. momentanea mea apud uos fama pendet?* O. — 4 adeone MRD. *adeo non* PU. — 5 *refferat non obstupabant publi ualieri* P. — 7 Velia m f. *uella* FP. *uellia* R. *uilla* U. — 8 *subic.* cdd. — Velia m f. *uella* MFP. — 10 Veliam MRFPU. — 11 Vicae Potae aedes Madv. acceptante Weissenbornio. *uicæ p|||e* M. *uice pocae* RFPU. *uicus publicus* m. *uia publica* r. — 18 iis Madv. *his* cdd. edd. — tum demum e coni. Alschefskii Wb. ed. 5. Frey, Tücking. *tum deinde* cdd. edd. ante Madv. — 22 *suffectos* P. — *lucreti* MP. — 25 *consulatū eius* u. — memoriam Lem. (Doeringio "magis probatur") Wb. ed. 5. *memoria* MRFPU edd. rell. — 27 *uenit* M. — 28 *aduenientium* P scr. pr. — 29 *necessariam* NE m. — incliti RFUEO. *inclyti* MP. — 30 *inp.* MP. — 34 *crediderint* M (*-it*) m). — factum MRFT d. *fatum* D r. — **Pag. 70.** 1 *aduersus* MP. — 2 *afferri* S. — *iuberet et* U. — 4 *exhactos* P. — 6 *porsennam* MRDNFPUO ETAS. *porsenam* H r 1. 2. 9. — 9 *exulares* P. — 12 nihil quod MR DNETASH 1. 2. *quod* FPU. *nisi quod* O. — 13 supra cetera MDNFPU Ald. *supra* R. *super cetera* 1. 2. 9. — 14 *porsenna* MRDNFPUAEH. *porena* d 9. — 16 *nonnumquam* P. — 17 *inuasit senatum* U. — 18 *porsennae* MRDFPU. — 23 *conp.* MP. — *uulscos* MRP. — *alis* P. — 24 inpenso MRFPU. — *praetio* MF. — venibat NSH r 1. *ueniebat* RDF PU m 3. *ueniebant* M. — 25 omne sumptum coni. Gron. *omni sumptu* MRDNFPU 3. Wb. — portoriisque D Drak. *portitoriisq.* M. *portoriis* S. *portoriis quaeq.* F p. *fortoriis queque* P. *portoriis quoque* (R?)NUAH 1. Ald. Gron. — 26 plebes Gron. *plebe* MRNFPU Ald. *plebi* p in marg. — 27 educerent Latinius, Wb. ed. 5. *educent* cdd. Ald. Wb. ed. 1. *educarent* Sigon. — 34 *dim.* M. — 35 *sulpicius* U. — **Pag. 71.** 5 *rep̄hensā* R. — 6 *optēptans* R. — *hominem fidem testebatur* P scr. pr. — nequicquam MP. *nequiquam* p. — *desertos* M (*-to* m). — 8 *relinq.* P. — iam plus hostium MFPU 1. 4. *Amplius hostem* RDNOET Ald. — 10 possint M FPU 1. 8. *possent* RDNOET. — 13 pugna coni. Gron. *pugnae* cdd. edd. — 15 *hostis* M (*-es* m). — *lartium* R. — 16 *terminiū* P. *terminum* MR. — 19 *resciderant* U. — 20 truces minaciter MNFP d 2. *atroces minaciter* r in ras. *đruscis minacit̃* D. *minaciter truces* 1. 4. 5. — 22 *inm.* MP. — 23 *oppugnatam* P. — 26 *conic.* cdd. (sic semper). — 31 *te* om. FPU. — 32 ita sic MRDNFPU 1. 2. *sic* r. — 33 desiluit MRDNFP OEA 1. 2. *desiliit* UTSH. — multisque super MDNFPOETASH 1. 9. *multisque desuper* R. *multis superque* U. — *incolomis* DF. — **Pag. 72.** 3 *prae* U. — 4 *ipsū* m, *ipse* M. — 5 Porsinna MP. *porsenna* RDNFU TS p. — *repulsis* P. *repulso* U. — 8 et ad custodiam MRFPAH Ald. *ad custodiam* U. *ad custodiendum* 1. — 9 *ut praedam* U. — 12 comp. MP. — 15 *inp.* MP. — 16 *negleg.* (cdd.). — 17 eliceret NP r d. *eli-*

cerat RD. *eligeret* M. — 20 *et scire* R. *exiere* N. — 21 ut in r. *& in* R. — 22 inde T. Herminium Sob. Grut. Gron. Drak. Wb. *inde T. Hermenium* Als. *iñ τ herminium* R. *m̃.τ. hermenium* PU (*herminium* U). *ω̄. herminium* M. *T. Herminium* Hz. Wb. ed. Teubn. 1871. — 23 *gabinia* RF. — *gabiniam uiam* MD. — 24 *largium* cdd. 1. — 25 *hostes praetereant* U. — 26 *.p̃. lucretius* M. — 30 *Lucretium* cdd. 1. 2. Ald. *Valerium* Glarean. Sigon. Gron. sqq. — *dextera* U. — 12 vagandi (correx. Madv.) Ald. Sob. Grut. Gron. *euagandi* cdd. Drak. ("tot codicum fide stabilitam et adsertam scripturam Livio reddidi"). Als. Wb. *auagandi* P. — **Pag. 73.** 3 Porsinna M(?)P. *porsenna* RNU m p. — *adul.* P. — 6 *hisdem* MRD p. *histem* P. — 9 *deinde* P (*dein* p). — 12 *discrimen* U. — *adf.* MP. — 13 *in castra si possim intrare hostium* U. — 15 *adp.* MRFP. — 16 *eo uentum est* U. — 19 eum MNFP 2. Grut. Drak. Wb. *eũ ue* RD(?). (Forsitan fuerit *eumque*). *eumque* Ald. Sob. *cum* 1. — *sicscitari* M. — Porsinna RP. *porsina* M(?). *Porsena* 1. 2. *porsenna* DNFOE m r p. — 23 *viam concursu* M. — 24 *conp.* MP. — regii Ald. *regi* MPUA scr. pr. *regis* RNOA scr. mut. SH 1. — 25 *constitutus* A. — *tunc* U. — *metuendas* P. — 32 *ferrom* M scr. pr. — 35 incensus Madv. *infensus* cdd. edd. — **Pag. 74.** 1 *ignis minutabundus* P. — expromeret M, supra scr. m. 2. *manifestaret.* — 3 iis M(?) p 1. *his* RNFPU m. — *his quia* R. — 4 vident M. *petunt* m. — tu MTSH 1. *tum* RDNFPUOA 2. — 14 *crass.* RD. — *priua* P, *prima* p. — 15 ut cuiusque Madv. *utcumque* MRLPU cod. Rhen. Harl I. Ald. Als. Wb. — primi MP. *primo* DN (R deletus). — *utcumque ceciderit primi* Rhenan. Als. Hz. Wb. ed. Teubn. 1871. *utcumque ceciderit primo* Wb. ed. 5. *ut cuique ceciderit primo* Sigon.Gron. Drak. — quoad D (*coad*) (R?)FPU. *quod ad* N u. *quot* M. — 17 a clade RDNP(?)AHI 1. *ab clade* S. *clade* MU. — 13 *porsenna* MRNP. — 20 texisset MR DN 1. *exisset* F(?)P. *exuisset* U f. — *totiens* cdd. — 21 quot RU m p. *quod* MP. — *pacis ditiones* M. — 25 ignoraret MFP r d. *ignoret* RD NE. — 27 *conp.* MP. — 18 Porsinna MFP. *porsenna* RN m f. — 30 *honorandis uirtutibus honerata uirtute* R. — 34 *transnauit* M. — 35 propinquos MPU f 1. 2. *propinquas* F. *propinquum* RDNOT. — **Pag. 75.** 2 *in* om. P, add. p. — 3 supra MFPUT 1. 2. *super* RDNOE. — *clocliles mutiosq.* DN. — 5 *deditam inuiolatamque* cdd. — 7 *etruscum regem* U. — non tuta solum om. RD. — 10 *inp.* MP. — *et* om. M. — 14 *nouo in genere* MPL. — 18 *sollempnia* R. — *porsennæ* MFP. — 20 *amiciciore* U. — 21 *utiliter* R. — 22 iis 1. *is* MFP. *his* RDU m f. — Porsinnam MP. *porsennam* MFP. — 26 Porsinnae MP. *porsennæ* F m p. 27 *gratia* M. — muneris magis signif. MFP 1. 5. 9. *magis muneris signif.* RDNTQ. *muneris signif. magis* 2. — 28 potestate FPUS 1. 2. 9. *potestatem* MRDNAH Als. Wb. — 29 Porsinna MP. *porsenna* RDNF m p. *Porsena* 8. — 31 *oppugnatam* P. — 34 concitato impetu se MR DNASH 1. *concitato impetus* FP. *concitatos impetus* U. — **Pag. 76.** 1 *uim sae* M. — 2 *adhortæ* MP. — 4 *inhermes* MR. — 6 *uoln.* M. — 7 *domus* P. — nuntii om. R. — 8 His MFPU. *Is* RDN. — 9 *appellauerunt* DOT. *appellauere* 3. 4. — 10 Publius Lucretius NFPUOETASH d 1. 3. 6. *Spurius lucretius* RD (*Purius* D) Wb. ed. 1. *Spurius publius*

lucretius M. *Sp. Larcius* Wb. ed. 6. — P. Valerius MNFP 1. 4. 6. 8. Wb ed. 1. *titus ermenius p̃. ualerius* RD (*erminius* R). *tertio P. Valerius* 2. *T. Hermenius* Wb. ed. 6. — *Publicola* om. F. — 11 Porsinna MP. *porsenna* RDF m p. — 13 *misurum ad regnum* P. — 14 e patr. DNmp. *e*///*patr*. M. *& patr*. P. *ex patr*. E. — 17 neu in tantis MR p in marg. 1. *neuitandis* FPU. — 18 *illi peterent* RD. — 22 induxisse MFPU 1. 4. *induxisse se* RDNOET 2. — *hospitib*. 3. 4. 6. — portas quam regib. p Wb. *quam regib. portas* RDNOET 2. Ald. Grut. Gron. Drak. *quam portas regibus* MFPU cod. Rhen. 1. 4. 6. 8. In P signa ordinis verborum mutandi non m. 1. sed m. 2. adscripta sunt. Alschefskio obsequi non debuerunt editores. — 23 ea esse vota Hz. *eam ea esse vota esse voluntatem* M. cod. Rhen. *ea esse voluntatem* P. *eam esse voluntatem* RDNFOETH p 1. 3. 4. 6. 8. Ald. Gron. Drak. Wb. ed. 5. *ea esse vota eam esse voluntatem* Als. Wb. ed. 1. — *et qui* R, *ut qui* r. — 27 *optandam* R. — 29 *quieto exilio querat* PU. — *ex illo* M(?)N, *auxilio* m. — 31 *amitiora* R. *maiora* U. — *obsidium* P. — 34 *octauũ* M. — 35 Porsinna MP. *porsenna* F m p. — **Pag.** 77. 5 oriretur M scr. corr. R scr. corr. DN FPU 1. 6. *oreretur* R scr. pr. p. *oretur* M scr. pr. — 6 *cõs s̃ facti* M. — 8 *nam . q̃*. RDFP (i. e. quae). — Attus Drak. *attius* (cdd.). — 10 *praem*. P. — Inregillo Wb. ed. 5. *Regillo* r 2. Sob. Grut. Gron. Drak. Lem. Wb. ed. 1. ed. Teubn. 1871. Wimm. Frey. Tücking. *ciñ.rigillo* M. *cñ rigillo* FPU m (*reg*. U). *c̃ rigillo* DN. //////*gillo* R. *icous regillo* E (nempe *abicous*, in quo latet fortasse *a uico* vel *uicus*). *ciuitate regillo* u. *Gneo Rigillo* O. *gneo tigilo* A. *consule tigilo* a. *Cn. Regillo* 1. 3. Ald. *Gn. Regillo* 5. 6. 8. 9. *Laui:Regillo* 7. *vico Regillo* e coni. Iac. Gronovii Wb. ed. Teubn. 1854. *vicino Regillo* Hz. — magna MNFPrd 2. *magnam* RD. — 11 manu NFPrd 2. *manum* MRD. — His cdd. 2. *iis* 1. 5. 7. — 13 tribulibus MDNFPr 2. *tribubus* ROETm. — venirent agro MR DFP 1. 2. *agro uenirent* U. *agro uenerant* H. — 13 appellati Madv. *appellata* cdd. edd. — 16 dein MR (ut videtur) DNFPU. *deiñ* r. *deinde* OT 1. 2. 6. 8. — *adfl*. (cdd.). — *opus* P. — 17 timeri posset e coni. Duc. (sic scriptum voluit Madv.) Wb. ed. 5. *timere possent* (cdd.). — 20 *manenio* M. — 22 funeri MNFPd 1. 2. *funeris* RD. Cf. pag. 94 v. 5. — 30 *obstinuit* R. *abstinauit* P. — 32 *cos s̃* M. — 33 *primo ut* PU. — 34 inexpiabili RPUm. *inexpugnabili* M. — 35 quam om. U. — **Pag.** 78. 1 *conp*. MP. — 3 sed nomen Madv. *sed uerum nomen* MRDNFPU OETASHI 1. 2. Ald. *sed utrum, nomen* Lipsius. Gron. Drak. Tück. *verum nomen* Als. Wb. ed. 1. *sed utrum* Hz. Frey. *ceterum nomen* Wb. ed. 5. — *uolnerae* P. — 4 *gestam rem deditũ* M. — 5 relatus e coni. Dukeri Als. Wb. *relictus* cdd. edd. ante Als. ("in castris ad Pometiam", Crev.). Cf. p. 80 v. 33. — 7 maiore. *maiore bellum* M(R?)LPU. — 8 *inl*. MP. — 9 refectis P cett. *relictis* p in marg. — 10 foeda Madv. Wb. ed. 5. *foede* cdd. edd. — 11 passi Madv. Wb. ed. 5. *passim* cdd. edd. — 13 *corana* U. — dirutum NFU. *diritũ* M. *diruitum* P. *diruptum* RT. — veniit DNFPU mr. *uenit* MRT. — 15 *postumium* MRFPU. — *quominiũ* R. *comunium* FPU. — *largium* MRDFPUTH Ald. Sob. *Lartium* Grut. Drak. Als. — 16 *quam per* M. — 18 ad rebell. spect. res MFPU 1. 2. *res*

ad rebell. spectare RDNOETQ. — 19 *uidebantur* P (*-batur* p). — Super e coni. Duk. *supra* cdd. edd. — Latini MRDNFPUOETAH 1. 2. *sabini* Qr Wb. ed. 1. — 20 *quadriginta* U (*quadrag.* u pro quod trig.). — 21 *octauo* MP. — 22 *exp.* M. — Sed nec Madv. *sed nec quo anno* cdd. edd. — quibus consulibus Madv. *nec quibus factis consulibus* DNOE TQr 1. 2. 8. Ald. *nec quibus facti consulibus* MRFP (*facta* U). *nec quibus consulibus* Rhenan. Drak. — 24 Tarquiniana Pu. *tarquinia* MRU. — *quamuis parum* u. — 26, 29 *largium* MRDP 1. — 30 *m̃.ualerium* MFP. — M. filium Drak. *marci fufium* M. *m̃.fufiũ* F. *m̃.f.ufium* P. *fufium* RDA.*Fusium* H 1. 4. 6. *m̃.ũ.filium* U (i. e. marci ualerii filium). — 32 quia si. *qui si* MRNU p. *quis in* P (U scr. pr.?). — legi MRP. *lege* U. *legere* u. — 33 *expectatæ* R. — **Pag.** 79. 2 *plebis* N. — *incessisset* (R?)DN. — 9, 10 *adul.* MRP. — 12 *inpensa* P. — *sabiniũ* M. *sabinum* PU m. — 14 *//quitũ* M (*quietũ* m). — 15 *seruilius sulpicius* MR DNFPUT 2. 9. — *.m̃. manlius tullus* MP 9. *m̃· manilius tullus* RDNFUT 2. (*mamlius* F, *mamilius* U). — 16 *actum est* U. *egere* TH. — *ebucius* M. *ebutius* P. — *et* om. M. — C. Vetusius F. *c̃.uetusius ueturius uetusius* M. *censorius uetusius* RDNOT. — his NFPOT 2. *Hiis* M. *iis* RD. — 19 Aulus 7. 8. 9. ("Dionysius et alii Aulum scribunt." 7. Sab.). *Aurelius* MLPU 4. 6. — 26 *adf.* (cdd.). — ipsi e coni. Gron. *ipsis* cdd. edd. — 29 adhortantem MFPU 2. 3. 9. — *hortantem* RDNOTQ. — 32 *ad* om. RD. — *cornũ* M. — 33 *manilium* M. — 34 contraque Madv. *contra quem* cdd. edd. — 35 uenientium MPUOQ f 2. 3. *inuenientium* RDNE. *hieniensium* F. *in ueyentium* T. *ueientium* 8. 9. — **Pag.** 80. 1, 2 *ebut.* RP. — 3 *bracchio* MN. *brachiũ* D. — 4 *uoln.* MP. — *praeliũ* M. *pelium* P. — Ea quo MRDNPOETASHI Ald. Sob. Grut. Als. Wb. ed. 5. *Eo quo* FU p. *Ea quoque* 2. *Ea quoniam* 1. 3. 8. 9. *Ea quod* Drak. Wb. ed. Teubn. 1854. — 10 *primam exulum aciem* M. — 11 *electi* M. *lecti* RP (*eiecti* m r). — 14 *in extransuerso* RD. — 16 *uoln.* MP. — 18 *cito* U. — 20 delectam manum MRD Gron. *detectam manum electa manu* M. *delecta manu* FPUASHI d 1. 2. 4. 9. Ald. — 32 uerruto MRFP. *ueruto* Um. — 33 relatus MFP r. *relictus* R. — 34 *expir.* M. — **Pag.** 81. *ante signis* P (*antesignanis* p in marg.). — *obiciunt* P, *piciunt* p in marg. — 5 *inp.* MP. — 6 *e quia ut p se quia hostes* P. — 7 acies om. RD. — 8 vovisse FP m r. *uouissent* M. *uoluisse* R. *nouisse* E. — 15 larcius MRFP. *largius* S. *lartius* UA 1. — 16 aedes USH. *edes* A 1. *aedis* MRP. — 21 *inpl.* MP. — 22 *qui consulibus* M. *quibus Consulibus* 2. — quos e coni. Crevierii ("ut incertum sit, quinam praecesserint, quinam secuti fuerint"). *quosdam* MRDNFPUOETASH 1. 2. Drak. Als. *quosnam* Haupt. Wb. ed. 1. — nec MFP 2. *ne* RDN. — 27 *et quo* U. — 31 *quem* R. — 33 una om. M. — xx F. xxx MRDNPUET 1. 2. *triginta* OAH. *.trib.* | *et* xxx. *facta* M. tribus et xxx *dieb. facta* m. — aedes M cett. — 34 est idibus Maiis RDNPEAH 1. 2. (*mais* P). *est idibus magis* M (*maii* m). *est* FU. — **Pag.** 82. 2 *conp.* MP. — 4 *uulscoq.* MP. — 6 *uulscos* MFP. — 7 *inm.* MP. — ccc. MRP. *tum* U. — 9 inde. *in* M. *in̄* m. — Volscis MFP. — 13 clades NUr. *cladis* MRDFP. — 15 *conp.* MP. — 16 Volscos FP. *uulscos* MR. — 17 re MFT p 1. 2.

res RDNPOE. — gratum MRDNFPT 1. 2. *grata* Or. — et capt. M FP 1. 2. *capt.* RDNOETQ. — 20 reiicerent ed. Froben. 1535. Wb. ed. 5. *traicerent* cdd. Ald. Als. — 24 *domus* P, *domos* p. — 28 *uulscum* R NP. — imm. MP. — 30 *premebant* M. — 32 *quam* | *& inter* P. — et inter MFPU 1. 2. 4. *inter* RDNOETQ 8. 9. — 34 cliscentem M. *crescentem* m supra scr. — insignis om. P add. p. — 35 malorum Lipsius. *maiorum* cdd. — **Pag. 83.** 1 *qualore* M (*squ.* m). — foedior P, *fedior* p (sic saepius). — *pemptus* m. — *plixa* m. — 4 *ordine* P. — *agebant* M. — 8 turba est M sec. Alsch., quod oculis praetermisi. — 10 *peccora* M. — 11 *inp.* P. — 12 *exuisse se* M. — 17 tenet Madv. *sustinet* MRDNFPUOTASHI 2. *substinet* E. *se sustinet* H. — *continet* 1. 3. Wb. — 18 nexi R scr. corr. (A?)SH Sigon. ("ob quod acriter olim vapulavit"). Wb. *nexu* (R scr. pr.?) DNFPUOEI 1. 2. Ald. Drak. Als. *inexsui* M. — *uinctis solutiq. secundiq.* M. — 19 inplorant M(?)DNFPU. *inprobant* m. om. R. — 20 *deesse* R (D scr. mut.) O. — 24 *a . p̃ . claudius* MP. — *conp.* MFP. — 25 at in RNOEASI m 2. Ald. *ad in* M. *Ac in* H. *in* F PU 1. 6. 8. — 27 multo minaciter magis MRDNASHI 2. Ald. *multo magis minaciter* O. *minaciter magis* FPU. *magis minaciter* 3. 6. 8. — 31 ab consulib. MP. *ad sonsules* RN. Cf. pag. 90 v. 6. — 33 tum MDN FESH 1. 2. *cum* RPUOAI f. — 34 putare NESH 1. *putaret* MRFPUOAI. — *inp.* MP. — **Pag. 84.** 1 *dubiae* MU. — *ut nec* R. — 2 *coercere* P. — 4 *tandem* (cdd.). *inde* U, supra scr. *tandem*. "Ingrata repetitio vocis *tandem*. An fuit *iam?*" Gron. — 7 arr. U. *adr.* MP. — *quietur os* | *alius* M. — 11 *uuls.* MP. — *adfecere* MRP. *afficere* U. — *exult.* MP. — plebes M p. *plebis* P. — 22 *cura esset* M, *cura esse* m. — 25 praeverti Hz. *praeuertisse* RFPU Ald. Drak. Wb. ed. 1. Tück. *puertisse* M. *praeverti se* Wb. ed. 5. quicquam RPU. *necquicquã* M. — 26 *si* om. M. — 28 *postmodum* U. — 30 *quo* | *dixit* M. — 31 *quominu* | *se inomnis* M. — 32 *sedendi* MRDF. — 32 neu FPU 1. 8. *ne* MRDNOET 2. — 33 esset MNFPUOE rd 1. 2. *essent* RDT. — 34 eius om. U. — *moraret* M. — **Pag. 85.** 3, 6, 10 *uuls.* MP. — 7 posset MNFPQ 1. 2. 6. 9. Als. Wb. *possit* RDOET Ald. Sob. Grut. Gron. Drak. — tentant T, *temptant* MR. *temtant* 2. *temptant et* PU 1. 6. 8. 9. — 9 *uulscis fuit relicum noctis utrumque* P. — 10 et 20 *postera* U. — 24 *roma mecetranorum* RNP (*macetr.* N). "Inutiliter hic et parum concinne iteratur vox *Romam*. Ea posteriore loco deleri potest." Crev. — 28 urbem MP Rhen. Als. *urbe* RNFUASHI Ald. Drak. — 31 *copis* P. — 33, 34 *manu ... peditum* om. M, add. m. — **Pag. 86.** 4 partae M 1. *paratae* (*-te*) RNUSI. *parata* FP. *peracte* A i. — 5 *uulsco* MP. — 7 *famae* U. — 7 visi RNPI (M deletus). *uis* FU. *uisa* 1. — *ut consuli* R. — 10 *agnitur* P. — 11 *conl.* MP. — 13 *cum* (nusquam *quum*) MDNP 1. *tum* ROT 6. — 15 *pecc.* R. — *diceret* P. — 16 qui ante R p. *quante* MP. *quanti* m. — 18 illius MFPU 1. 2. *At illius* DNE. *Ac illius* ROT. — 19 exprobrabant MR DNOTHI f 1. 2. *exprobrant* FPU. — 20 ut aut (cdd.) Ald. Sob. Drak. *ut* Grut. Gron. Crev. — aut ut (cdd.) Ald. Sob. Grut. Drak. *ut* Gron. Crev. — 22 cogebat MRDNOETASHI f p 1. 2. *cogebant* FPU. — 23 praeceps erat E f 2. Wb. *praeceperat* (*prec.*) MRDNFPUOAI 1. 3. 4.

praeceps ierat r 7. Sob. Gron. Drak. *præstiterat* H. *perstiterat* TS h. — 27 adaequasse MS 2. Als. Wb. *aequasse* (*equ.*) RDNFPUOETASHI 1. 4. 7. 9. Ald. Gron. Drak. — 30 *collegia* RO. — sollemnia M. *solemnia* FP. *sollempnia* DN. *solempnia* RE. *solennia* 4. — 31 *populos* P. — dat om. U. *tat* P. — 33 *curatio alterior* M. — 34 utique MRP. *utrumque* U. *utrimque* p. — **Pag.** 87. 1 *constituerant uiã* M. — *crass.* RN. — 5 *obtemperabatur*. *agebatur* M. — 6 periculum M. *periculum libertatis* RDN FPUOETASHI 1. 9. Wb. ed. 6. — 8 dil. M. *del.* NF. — 11 ne dilectum MD(?)FP r. *nec dilectum* R. *neglectum* N. — 14 *et patrum* om. U. — 15 *cotidiana* RNFPU. *cottidiana* M. — arr. MRFP. — 18 *ni egrœ* U. — 19 *et* om. M. — 22 *conl.* MP. — 25 Verg. MFP. *uirg.* RDN. — 26 plebs MNFPU. *plebes* r. *plebis* RD(?). — 27 *aesqu.* M p. — 29 *erant* M. — 30 consulere M(?). *consuli* m. — *ordinẽ* U. — 32 *inp.* P. — *exequ.* FP. *ex sequ.* M — 35 consilium NOTH scr. pr. a 1. 2. *concilium* MR DFPUSH scr. mut. 4. 5. 9. *conscilium* AI. — **Pag.** 88. 1 *aesq.* MP. — dissipatam MFP. *dispensatam* RDN. *desperatam* T. — 2 hercule MR NF. *ercule* P. *hercle* UH. — 6 *percunct.* (cdd.). — 8 esc. MP. *asc.* FUS m p 1. 2. 9. *desc.* RDNOTAHI. — 10 negare MASH. *negaret* RDNFP UOT 1. 2. 9. — 12 *publicam* M. — 13 *tanda* P. — 18 propere m Ald. Sob. Grut Gron. Crev. Wb. ed. 5. *prope* MRFPU Drak. Als. Wb. ed. 1. — convolavere RDNFPUOTA 1. 2. 4. 9. Ald. Sob. Grut. Gron. Crev. Wb. edd. Weidm. *conuolare* MH Als. Wb. edd. Teubn. — 20 *at* M (*ad* m.). — 22 *p.c̃.* M. — 23 *ii* 1. *hii* MRNFP. *hi* U. — *assint* U. — 24 *quanto* M. — 26 erant NFP. *erat* MR. — 27 *stare tacitus* M. *staret acitus* m (i. e. accitus). — **Pag.** 89. 1 iis MP. *is* F. *his* U. *hiis* p. — 3 *ira resedissent* M. — 4 esse om. P, add. p. — 6 *de his* F. — *publi seruili* MFP. — *uulsco* MP. — 8 *largius* MRNFP. — 10 *possent; omnib.* M. — *condicio* FP. *conditio* MRN. — 12 *inm.* MRFP. — *ut patrum* M. — 14 saevire (*seuire*) RNFPASI p h 1. 9. *saeuere* M. *seruire* UOH. — 17 *agendum* MP. — *inquid* M. — 18 conticiscet MDNP. *conticescet* FOT n p 2. 3. 9. Ald. *conticesset* U. *c̃tis&* R. *concitescet* E. — *pulset et* PU f in ras. — mihi RPU. *Ihi* M scr. pr. *hic* M scr. mut. 2. — 20 violarit S r t Crev. *uiolauerit* O 2. *uiolauit* MRDNFPUETAHI 1. 9. Drak. — 21 *ut* om. M. — 22 *uergini largi.* | *itaq.* M. — 22, 23 *largii* RDNFPUHI 1. — *aut* R. — *salubrẽ* NE f. — 24 *uirginii* M. — 26 *officerentq.* m. — 29 *omnis* M. — 30 *fuit* om. M. — imperii vis uehemens Madv. *imperium suo uehemens* r t i 1. 2. 9. Ald. Sob. Grut. Gron. Drak. Wb. ed. 1. *imperium suum ueh.* O. *imperium sua natura ueh.* S Harl. II. i. *imp. natura sua v.* 2. *imperio suo veh.* MRDNFP (*inp.*) UTAHI. *in imperio suo veh.* E. *magistratus imperio suo veh.* Wb. ed. 5. — 31 *mansuetudo pmitterentur* M. — 35 *seruili* MP. — **Pag.** 90. 3 *excerc.* P. — *effectæ æternæ* M. — 4 *quattuor* MFP. *quatuor* RN. — 5 *differre qui* M (*differri* m). — 6 *ad senatum* R. — 10 is finis MRU. *his finis* FP. *His finitis* N. — populationibus f. *nihil populationibus* PR(?). ||||||||*populationibus* F. *illis nihil populationibus* U. *illis populationibus* u. *nichil populationis* N. *populationis* r. — *loco q̅q̅;* RN (i. e. quoque). — 12 *aliter* R. — *alte cos in uulscos puectus* P. — *consul ẽ in* R, — *etereret* M scr. pr.

dēterent M scr. corr. — 15 *consistere multitudinē* M. — 17 *inire* M. — *n pmouit* R. — 19 *cohortos* MRP. *cohortes* DNFUOTASH p 1. Ald. — 21 *inp.* MP. — 23 *si* om. M. — in insidias 8. Ald. *insidias* MRNF PUOT. — *sed ne* r. — 24 *prolium erant* P. — 25 *a principio* A. *in princ.* U 1. — *uigent* M. — 26 *adorti fessos* r. — impetu cep. et castris om. M. — 27 *uelires* P. *uelitres* p. *ueliras* p in marg. *uelites* U. — 28 *inr.* MP. — promiscua RPU m. *pmisca* M. — 32 *fugaq.* M, *fugatq.* m. — exuitq. M (At q. et supra et infra expunctum, etsi ab inferiore parte iam deletum est quod fuit punctulum) AS 3. 5. 6. 8. Ald. Drak. Als. Wb. ed. 1. *exuit* RDNFPU cod. Rhen. OH m 1. Wb. ed 5. *et exuit* T Wb. ed. Teubn. 1854. — 33 quam L Harl. I. probante Gronovio. *qua* MRFPU edd. — 34 *latiusius spandunt* M scr. pr. (?). — *se parum* M. — firmaverant e coni. Gron. *aciem firmauerant* cdd. edd. — **Pag.** 91. 3 *solutos* R. — *ad expect.* P. — 5 *colonia* M. — 9 *inr.* MP. — 11 *montis* P. — *conm.* P. — 14 aversas Tan. Faber. Gron. ("quae videlicet ipsis a tergo essent"). *adversas* cdd. "Infinitis locis stupidi librarii voces aversus et adversus (avertere et advertere) inter se commutarunt." Gron. — *disil.* R. *dissil.* N. — 15 Ibi T. Faber ("nam non in vallibus, sed in castris"). *ubi* cdd. edd. ("nicht allein auf *valles*, sondern auch auf das Lager zu beziehen", Wb.). — 17 *tantam* U. — tum OH, *cum* rell. — 18 gratia tum arte DNOAHI m r f 1. *gr̄a cum arte* M. *gratia tum artē* R p. *gratiam tum artem* FPU (*arte* F). — *foen.* M. — 20 *uetusi* MP. — 21 senatu UO f ed. Frob. 1535. *senatum* MRDNFPT Ald. — rettulitq. Wb. *retulitq.* MRDNFPUOAHI 1. Drak. Als. Hz. — 24 plebes FU m 1. *plebis* M(R?)P. *plebs* NOAH 3. — *habeant* M. — 27 *fecerat hoc* M. — 28 *inp.* MP. — 30 *aparuit* P. — plebi p 7. *plebis* P 4. 5. 6. 8. Ald. — 31 abisse MRNFP 1. *abiisse* US. — **Pag.** 92. 2 iurasset. *iurassent* cdd. edd. — 4 *maturata* | *seditio* M. — 8 amnem est MR. *amnem* N PU r. — *passū* MP. — 9 *aduent.* MP. — 11 *quiet* P. — 14 plebes NF m p. *plebis* MRP. — 18 *existat* MP. — *nullum* P. — 20 civitati esse NFPUOETSHI m r d 1. 2. Ald. *ciuitatis eē* M. *eē ciuitati eē* RD. — Placuit RDNFPU cett. *sic placuit* M Wb. Omnes vero cdd. *placuit* cum praecedentibus coniungunt distinguendo ante *Igitur*. — 24 consententia Heerwagen, Wb. ed. 5. *consentiant* MRDNPEI Wb. ed. 1. *consentiunt* U r n. *consentiebant* OA f in ras. i. 1. 2. 6. Ald. Drak. Als. *consenserant* TSH. — 26 fuerit MRNFAS. *fuerat* P f 1. 2. 8. — *indignitas* P. — 28 *deinde* U. — 29 *necós* P. *ne os* U scr. pr. — nec dentes NFP (in P intervallo quodam a sequenti verbo seiungitur) OTASI r d 1. 2. 8. Ald. Drak. *ne dentes* U. *nec dentesq.* M. *nec dentesquae* RD m. *dec dentes quae* Als. Wb. ed. Teubn. 1871. — 33 *aliquem* MU. — *omnis* M. — 34 *hinc* RN. — 35 *maturo* N. — **Pag.** 93. 1 *quō* U. — 5 *nene cui* M. — 6 *albinus* (cdd.) Wb. — Hi U 1. Drak. *hii* MRDNFP. *ii* Als. — 10 *latam per sec. plebis.* cdd. 1. Deinceps novum caput. — 11 *postumius* cdd. — Cominius MNA 1. *cōminius* RD. *comunius* FPU. — 12 inierant e coni. Reizii Wb. ed. 1. 5. *inierunt* cdd. Wb. ed. Teubn. 1854. — His UASHI 1. *hiis* RDN. *iis* MFPWb. ed. 1. — 14 *uulsc.* RFP. — 15 *persequutus* R. — 16 protinus Poluscam item Cluverius, Als. Wb. ed. 5. *protinus mu-*

camitem MRDNFUOAI p 1. 2. Ald. Sob. *ptinus mus camitem* P. *protinus nuscamitẽ* H. *protinus Vuscamiẽ* S. *ptinus in uocamitem* E. *ptinus imitantem* T. *Poluscam item* Sigon. Grut. Gron. Drak. Wb. ed. 1. ed. Teubn. 1854. — *coepit* M. *capit* 1. 3. 9. — 18 *c̃.martius* M. — *adul.* MRFP. — 20 Romanum scr. corr. — 22 *inm.* M. — 24 Is RDN m 1. *his* M. *quis* F(?)P. *qui* U f. — 25 rettudit Madv. *retudit* MNE d p 1. 2. 9. Drak. Wb. *retrudit* RDOTASHI 1. Paris. m. 2. Ald. *retulit* FPU. — irrupit NET 1. 2. *inrupit* MDFP r. *inrũpit* R. — in proxima urbis caedeque Madv. *caedeque in proxima urbis* cdd. — *proxima* F cett. *proxima parte* f. *proximo* Ald. Sob. — 27 arreptum Ald. Sob. Grut. Drak. Crev. *abreptum* (cdd.) — *inm.* MP. — 29 primum orto Madv. Wb. ed. 6. *primo ortu* MRDNFPUOET 1. Drak. *primo ortus* ASH f n 2. 8. Ald. *primum ortus* Wb. ed. 1. — 30 cui ed. Mogunt. Drak. Wb. ed. Teubn. 1854. *qui* cdd. 2. 3. 8. Wb. edd. Weidm. — *quia deferendam* F scr. pr. *qui ad deferendam* F scr. mut. — 32 *ob|tit* M. *obtinuit* m. — 34 afuerat MR p in marg. *abfuerat* m r. *fuerat* NFPU 1. — *postumium* MRFPU. — *Cominium* M. *cõminium* R p. *communium* FP. *comunium* U. — 35 *cessisset abissent* D. — **Pag. 94.** 1 omni EH i 1. 2. 4. 8. 9. Ald. Drak. Wb. ed. Teubn. 1854. *omnium* MRDNFPUOTAS. *omni in* I Wb. edd. Weidm. — 4 romanae MDNP. *romae* R. Cf. pag. 169 v. 32. — 5 *extantibus conlatis* MRPU. — 7 *gegnanius* P. — *minutius* RN. — 8 a bello MR DAS Gron. *bello* NFPUHI 1. 9. Ald. — 9 malum om. P, add. p. — 11 esse clausis Madv. *clausis* cdd. edd. — 12 ni MDNFP. *in* R. *si non* r. — 13 *frumentum sed tantum* FPU. — 14 *dexteris* RD. — 14 per MRDNOEASHI p 1. 2. *post* FPU. — *marique usque* P. *marisque usque* p. — 15 *comas* P. — *quaesitum in Siciliam* (cdd.) Rhenan. ("Expone, dimissis non in Hetruriam modo, sed in Siciliam quoque, *quaesitum*, hoc est, ad quaerendum"). Drak. Als. Hz. Wb. *quaesitum in Sicilia* Ald. Sob. Grut. ("Sed quid *quaesitum?*" Gron. "Vox *quaesitum* vacare videtur", Crev.). — 16 *coeperant coegerant* M. — 17 *coeptũ* M. — *navis* P (*-es* p). — 18 *aristodimo tiranno* U. — 19 pompt. p n. *pont.* F. *prompt.* MRNP. — 21 sustentata U m. *sustenta* MRP. — *plebes* U. — 22 *uulscos* RFP. — 23 ea UN. *eam* MRFP. — 24 *eam remisset* M. — 26 Norbam. *norbae* (norbe) cdd. "Non apparet ratio, cur ita potius scribatur, quam *Norbam.*" Duk. — Pomptino MF p. *promptino* RP. — 28 *semphronio* P. — 33 volunt ius FP d in ras. *soluentium* M. — 34 *ergo* P (*ego* p). — 35 potentem MRNOHI Drak. *pollentem* FPU 1. 5. Ald. Sob. *potentem pollentemque* T Grut. Gron. — **Pag. 95.** 3 avocet MRN 1. 9. *uocet* FPU. — 4 agris nostris cdd. edd. *agris* Wb. ed. 1. ed. Teubn. 1871. Hz. — 5 fruantur Als. Wb. edd. Weidm. *utantur* RFPU Ald. Gron. Drak. Wb. ed. Teubn. 1854. *fruantur utantur* M. — 6 *cultore sacrorum* M. *cultores sacrorum* PU. — 8 tam P cett. *tam̃* p (i. e. tamen) — *dictum* MP. — 31 *pite* P (*peti* p). — 14 Cn. 1. *gneo* MRNFPUA (*rapinis igneo* M). — 18 Ibi MRDPU. *Ubi* NOAS r d. — 17 peroportunae P. — ira est suppressa MRDNOASHI 1. *ira est suppresse* (F?)P. *iraest suppresse* p. *irae tum suppressae* U. *ira suppressa est* 2. — 19 *se dnm* P. — 21 *poena ẽ* M (i. e. eius). — 23 poena OTSH f p 2. 3. *poenae* F(?)PU. *poene* MR. *pene*

DNA 1. — 24 *quam suis quisq. quam* U. — 26 *absternendo* M. — coitionib. MRNP Rhenan. *contionib.* UOAH n 1. 2. Ald. — *consilisq.* MA. — disiicere NOA r 2. 3. *disicere* MRP. — 27 deinde MFPUOT 1. 2. *dein̄* N. *dein* RD. — quicquid erat RDNOT 1. *quidquid erat* FPU. *quid | erat* M. *qui aderant* 2. — 29 *domarent* M scr. pr. — 31 *uulscos* MP. — *ministrans* M. — 33 benigne Ald. Drak. Wb. edd. 5. Weidm. *benigni* cdd. "Cum *benigniusque* sequatur, praefero *benigne*." Drak. — 34 *suo seminabat* MP. — 35 querelae NFUAH r p. *querellae* MRP. — percipiebantur Ald. in erratis. Sob. Grut. *praecip.* (vel *p̃cip.*) MN FPU Ald. — *atti tulli* MNFP. — **Pag.** 96. 1 istū̃ MP. *iste* N. — *principes* P. — 4 imp. FN. *inp.* M p. *inb.* P. — 5 *temtata* P, *temptata* p cett. — 6 *factos* M (*fr.* m). — 7 *recentia* M. — instaurandi M scr. pr. RNFPTH Rhenan. *instaurandis* M scr. mut. UA r p h 1. Ald. Trahebatur ad sequens illud *ludis.* — 12 *uelud* P. — 13 latinio MRN. *lacinio* p in marg. *latino* FPU 1. — 15 *instaurentur* M. — 16 ii FPN. *hii* M. *hi* U 2. — 17 *quamquam ludi ex instauratione quos displicuisse ioui latinius ab eo p somnium monitus ut nuntiaret debereq. repeti. nondum (dum non* cod. Vormac.) *uult magistratib. nuntiare; taciturnitas orbitate punita est; haud sane* M cod. Vormac. — *relegione* P. — 21 *nem causa* M. *nemini causa* m. — in somnis MP r. *somnis* R. — 23 eat propere ac nuntiet RP Ald. *ea propere annuntiet* MN r. — 24 iam praesentior res erat MFP. *Iam p̃sen||||||||||res erat* R. *iam p̃senserat* DNT. *quae p̃senserat iam* r. — 26 ira FP r d. *uira* m. om. RD. — 27 *instantib. usq.* M. — consilio MFPU 1. 6. *consilioq.* RDNT. — *athib.* MP. — 28 *totiens* cdd. constanter. — 29 *minasse* PU. — *repraesentatis* RDN. — 30 dubio Ald. Drak. Wb. ed. 5. *dubie* (vel *dubiae*) cdd. Als. — lectica MFP. *lecto* (R?)NOT d. *lectio* D(?). — defertur MFPU 1. 6. *adfertur* (*aff.*) R(?) DNT. *infertur* O. — 31 *iussu con̄s.* MP. — 35 *reddisse* M. — **Pag.** 97. 2 *uuolscorum* P. — 3 comp. MP. — 5 *intus* M. – 6 sequius sit RP. *sequi quod sequius ussit* M. *aequius sequi iussit* p. — 7 iis Ald. *his* MRPU. — 8 vellem coni. Wesenb. *uelim* cdd. edd. — 9 id (M?). iā m. — 10 *incolomes* M. — nunc Volscorum RP. *nunc uulscorum* M. *uolscorum nunc* U. Codicum in illo nomine inconstantiam amplius notare nihil refert. — 11 *In tanta* M (*intenta* m). — 12 *occass.* P. — *ad* M, *a* m. — 13 *nequit* R. — 16 *ambire* M. — *dictiuae* M. — 17 *loquutus* R. — 20 urbe Harl. I. cod. Sigon. edd. antt. Perizon. *urbem* MRPU Ald. Wb. — 21 qui. *ui* M. *ut* m. — 22 *discurrentis* MP (*-es* RN m p). — 27 veniret H scr. pr. Grynaeus. *eueniret* MRDNFPUOTAS H scr. mut. 1. 2. Ald. — 31 adversus veteres Madv. *veteres* cdd. edd. antt. Als. (cum defensione). Wb. ed. Teubn. 1871. Hz. Wimm. Tücking. *ut veteres* e coni. Drakenborchii Frey. *in veteres* e coni. Dukeri Wb. ed. 5. — 34 *commissere an non* FP. *commiseruā non* RD(?). *commisere non* m. — **Pag.** 98. 2 *uras* P. *ur̃os* p. — 5 quo ed. Vasc. 1542. Grut. Gron. Drak. *quod* cdd. Ald. Sob. Als. Wb. Hz. Frey. Tück. — 6 *idenos piorum* P. — 7 *plorum* M. — *c|||||metu* M. *cū metu* m. — *consilioq.* PU. — 14 *efficere* M. — 16 *C. N. marcius* M. Cf. 99, 5. — 34 *romanos* P. — 19 *cerceios* MP. — 20 *uuolscis* P. — 22 Longulam FPN. *longu iam* M. *longa iā* R. — 22 novella Si-

gonius ("novella haec oppida vocat, quia triennio ante in potestatem populi Romani venerant"). *nouellam* cdd. 1. 2. Ald. — 23 recepit MO 2. 6. 8. Ald. *recipit* RNFPUATH 1. — tum 2. Als. ("scripsimus *tum* pro *tunc*"). Wb. Hz. *tunc* MRNFPUOTAH 1. 6. 8. Ald. Drak. Wimm. — 24 Vitelliam Grut. Drak. *ueteliam* MRFPU cod. Vorm. Harl. I. *Vetelliam* Wb. ed. 6. — 25 *ad pedo* M. — *cluuillas* M(R?)F (vel *duuillas*) P scr. mut. U 3. Ald. *cluuilias* P scr. pr. — 28 plebi magis MFPU 2. Ald. Wb. edd. Weidm. *plebei magis* RN. *plebi ratus* H. *magis plebi* 1. 3. 5. 7. *plebi* Wb. edd. Teubn. — 29 oreretur MRNFP. *oriretur* UAH r n f 1. 2. 6. 7. — 32 *quam* P (*quamvis* p). — **Pag.** 99. 3 *distribuendis* P (*-tes* p). — 5 *cn̄. marcium* M. — 6 *lauare* P. *leuare* U. — *retul.* MRP. — 11 *inr.* MRP. — *idem* MRPU. — 17 *magna* M scr. pr. — 22 *mulierem* P. — primo S Ald. *primum* 2. *in primo* MRDNFPUAI. *inde primo* TH. omis. 1. 3. 4. 5. 6. 8. 9. — 24 *releg.* P. — 26 *maestitiā* RP. — 27 *frustantur in quid* M. — 28 *tibi* om. P, add. p. — coniuxq. RN. *coniunxq.* MP. — 29, 30 *conp.* MP. — 32 *tuis* | *in hoc* M. — 33 *transigit* U. — 35 *p uenerant* M. — *ingrediente* R. — **Pag.** 100. 1 *finis* R. — 3 coniux N. *coniunx* MRDFP 2. — nisi MRDNO TAH p in marg. 1. 2. *si non* FPU. *misi* 5. 6. *nisi te* S. — 4 *mortuam* M (*-tua* m). — 5 nec mihi Bekker. Wimm. Frey. Tück. *quam mihi* cdd. edd. rell. Cf. Crev. Als. Wb. — 6 sim RDNFPUOTASHI 1. 2. 4. 5. Ald. Gron. Drak. *sum* M Als. Hz. Wb. — 7 *inm.* MRFP. — 8 *deinde ac deinde* U. *deinde et* S. — *fletus quae* M. — 9, 10 *conp.* MP. — 10 ipse RPU. *et ipse* M Als. — 14 *reffert* R. — seni M. *se in* m. — 16 laude sua cdd. Als. Wb. *laudes suas* Ald. Sob. Grut. Gron. Drak. — 17 monumentoque e coni. Gronovii. *monumento quoque* cdd. edd. ("in Beziehung auf *laude sua*", Wb.). — 23 *exercitu* R. — *hortum* M. — 26 *titius siccinius* P. — 27 hii MRNFP. *hi* U. — *puinciae uenit* M. *prouincie uenit* P. — 30 *Sp.* om. R. — uerg. RP. *uirg.* RNU. — **Pag.** 101. 6 isse NFPU NT d 3. Wb. ed. 1. *esse* RD Wb. ed. Teubn. 1871. *egisse* M. *exisse* Wb. ed. 6. — 8 *uatigin.* M. — 9 iis RDNP a 1. *hiis* MA. *his* FUOTSH. — acceperint Grynaeus. *acceperant* cdd. 1. Ald. — attinuisse NOAH r d. *attinuisset* MRDFPUS 1. — 12 eae gentes Wb. *hae gentes* FU p 1. 3. Ald. Drak. Als. *egentes* M(R?)DNPH. — duce M 2. Ald. Drak. Wb. ed. 5. *ducem* R(?)PU Als. Wb. ed. 1. — 13 *aberant* D. — *popular////iam* M. — *eē. sedis suasor* P. — dissuasor et intercessor MFPU 3. *dissuasor* R DNO. — 14 *ut certatim* M. — 17 *eosq.* M. — *uiolor* M. *uiolentior* m. — 18 reconciliaret MFPU 3. *conciliaret* RDNOT. Cf. p 106 v. 24. — 19 *peccun.* M. — 20 *aspernati* (*-ta* r). — plebes MRNFP. *plebs* UAH. — 21 *suspit.* P. — *habund.* MP. — 22 *respuebatur* P (*-antur* p). — 23 dampnatum necatumq. MN scr. corr. FPUOT 3. *damnatūq. negatū* N scr. pr. *necatum dampnatumq.* RD. — 24 ferant MRF scr. corr. P 1. *ferunt* DNU. *fuerant* F scr. pr. — 28 *e quaest.* U. — 29 *p duelliones* U. — *dampn.* RN. — 30 *publice* | *des ea est area* M (*edes* m). *publicae dess starea* P. *publice edes. eas stare* N. — **Pag.** 102. 1 quicquid RN. *quidquid* MF. — 5 *ceso* M. — 6 *plebs* U. — 10 *assumpsit* RN. — 12 *quintilis* U. — a Postumio Wb. ed. 5. *postumio* cdd. edd. — 14 *solli-*

citi M. — 15 plebi MRNP. *plebis* FUO r 1. — 16 *cælebr.* R. — *fauoris immultitudinem* M. — 17 *largitionis* RN. — 20 Fabium. *babinium* P, *fabinium* p. — 21 *accuss.* P. — 24 irr. N. *inr.* MRFP. — 28 *uegens* P. — 29 *uiros* M. — iis RFP. *is* M. *his* m. — 30 *certandos* P. — 31 *cel.* M. — *cottidianas* MRNAH (*cotid.* RN). *cotidiana* FPU. — *ostentia* P, *ostendentia* p. — 32 ita MLNFPUA 1. Wb. ed. 6. ("wie es in den erwähnten Drohungen seinen Zorn aussprach"). om. H. *ira* ROS 2. 3. Ald. Gron. Drak. Crev. Wb. ed. 5. Hz. Tück. ("Vates nullam aliam causam afferebant, cur irati dii numen suum per illa prodigia exercerent." Crev.). — *nullam causam* U. — 34 tandem Madv. *tamen* cdd. edd. — **Pag. 103.** 1 *opia* PU. — *incaesti* P. *incerti* M. — 3 Iulius Sigon. *tullius* MRNFPUA 1. — 4 non om. M. — 6 *ceso* M. — 7 ortonam MR. *artonam* FPU. — 8 *aequii* M. — *opb.* R. — *populationem* P. — 9 *conp.* MP. — 10 *rediebatq.* MPU. — 11 spurius MPU Glarean. *spurius publius* RDN 4. Ald. — 16 ipsius ME Wb. ed. 5. *ipsius eius* RDNFPUO ASHI 1. 2. 3. Ald. Drak. Als. *ipsi eius* n Wb. ed. 1. — *cohortis̃* M. — 18 *inuenientes in aequos* M. — furio MRP. *spurio* FU 1. — *equis* MF. — 16 *adort.* RNP. — 27 *post modo* M. — 28 *adc.* MRFP. — 20 *ausi alid* M. — *nihil aliud* U. — stare Muretus. *instare* cdd. Drak. Als. — 31 *gnauẽ actã nauatã* N. — *aequ.* M. — *Redeunti* U. — **Pag. 104** 1 ut in p. *in in* P. — 2 *fabinio* P. — 3 Cn. r. *Gneus* F. *neus* M. *c.neus* P. *Cneius* R. *c̃.neius* N. — *manilius* MRFPU 3. — 4 *actorem* R. — 5 Tib. *t.b.* FP. *tatius* N. — 8 *rẽ.p̃. exemplo* N. — *extemplo* U. — *in* om. M. — 10 et ex MNPU r 2. *ex* RFO 1. 6. 8. — 14 omnes om. R, add. r. — 15—17 *Praeceptis .... et consulares* om. R, add. r. — 17 cuique eorum MFPU 3. *cuique* RDNOT Gron. — 18 *erant* P. — 20 nouemque M scr. corr. RDNFPUOETAS 1. 2. Wb. ed. 6. *noque* M scr. pr. *quattuorque* e coni. Sigonii Gron. Drak. Wb. ed. 5. — *unũ oratorẽ* MRDN. — 28 *inp.* MP. — 20 *adex|tra* M. — 31 *factos* M. — *partem* P. — 34 *militaris* M. — **Pag. 105.** 3 *in* om. U. — 4 *in||||stetur* M. — 5 *indicio* MP. — *ostenditque* P. — 6 hae MFU d p. *hec* PEQ 2. *ea* R(D?). — *et rusticos arma uertat* R. — *armauerat* DQ r 2. — 7 Consules quoque MNFP r. *Consulesq.* RE. — 9 *pximi* P. — terrebat MPU cod. Vorm. castigatus 1. 5. 6. 9. Sob. Drak. Wb. *terrebant* R (rasura proditum) DL. *terrebantur* (vel *terrebant*) NOETQ d 2. Ald. Grut. Gron. Crev. ("Quidam in Vormacensi codice castigarat *terrebat*, ut *memoria* casu nominativo legeretur", Rhenan.). — 11 *ancipiti proelio* U. — *aduersi* R (*au.* r). — 12 *ira* P (*iras* p). — 14 *obsequ.* M. *abœqu.* R. — 16 *exercitumque* U. — 17 non om. M. — 20 qua falsa qua MRFP Ald. *quas falsa quae* U. *quã falsa.quã* N. *tam falsa quam* 1. 6. 9. Cf. 136, 5. — 21 At (cdd.) 2. Ald. *Ac* 1. 3. 5. 6. *sed* Q. — *inp.* MP. — 22 multitudini MFPU 1. 5. 6. 9. Crev. Wb. *multitudinis* Harl. I. RDNLOEQ 2. Ald. Drak. — 23 *successũ* R. — 25 adeo om. R, add. r. — 27 detur MDNFPU 1. 2. *daretur* R. — 28 *conl.* MRFP. — 29 retro om. U. — *retro uocanda* TSH. — abdenda e coni. Gebhardi Gron. Drak. Wb. *addenda* cdd. 1. 2. Ald. — 30 *incitatos* P. — 31 *inp.* P. — *inm.* MFP. — 32 *esse pugnae* U. — 33 *iniussus* m (-*su* M). — 35 Accendunt M

RDNFPUAH 1. 2. Ald. Sob. Als. Hz. Wb. edd. Weidm. Frey. *Anendunt* I. *Accenduntur* E. *Accedunt* OS Grut. Gron. Drak. Crev. Stroth. Lem. Wb. ed. Teubn. 1854. Mühlm. Wimm. Tück. — **Pag.** 106. 1 *et stat.* M. — 2 *inp.* MFP. — *crediti* M. — 3 *ultim* M. *ultima* m. — 7 iam R. *tam* MPU. — 8 *maturas* M (*-ra res* m). — 11 *manili* MRNFPU 1. 2. 4. — *uellem ne* M. — 12 itaq. MP r 1. 2. 9. *ita* RNOT Ald. — *certum est* P. *certum est atque decretum* FU p (correx. in marg.). (*certum atq. decr. est* cdd. rell.) — 13 *uictores se dituros* M. *uictores redituros* m — iurant M (*iurant*|!||||*Consulem*) cod. Vorm. R (ut videtur) LFP Drak. Wb. *iurent* N UOTASHI r 1. 2. 6. 8. 9. Ald. Sob. Grut. Gron. Crev. — 15 *flauoeius* M. — 17 *gradiuumquae matrem* M. — iratos MFPU 3. 4. 5. 8. 9. Rhen. *iuratos* T. *iuratus* N r 2. 6. 7. Ald. *ratos* R (aut *ratus*). *natos* 1. — 20 *nuncq. iubent* M Als. — 21 armati sibi M cod. Vorm. RLFP Harl. I. B 2. Wb. ed. 6. Frey. *armatis ibi* D. *armatis sibi* NOETASHI r d Ald. Grut. Gron. Drak. Crev. Str. Als. Wb. edd. 1. 5. Wimm. Tück. *armato sibi* U 1. 3. 4. 5. 7. 8. 9. Sob. — 23 maxime om. UH. — 24 *infessos* M. — *sibi pugna* U. — 26 detrectant DNFU r p. *detractant* RP 1. *detraectant* M. — 27 pugnarint M Als. Wb. *pugnauerint* RDNFPUQ 1. 3. 5. 6. 9. Drak. *pugnaverant* O 2. — aliquod MDNBOTAS 1. 2. 6. *aliquot* FP. *aliud* UH. omis. RQ. — 28 *inr.* MFP. — 29 nam om. U. — 31 *exaceruauerant* MP. — 32 ordines r ex coni. Gron. & Crev. Wb. *ordinis* cdd. edd. ante Wb. — 35 insigni ex coni. Reizii. *insigne* cdd. edd. ("gehört wol zu *inter primores* und steigert dieses." Wb. — **Pag.** 107. 3 *uersantes* MP. — 5 *in uulnus fabius* U. — 7 transiluit MR FP Harl. I. O. *transiliuit* DLNUEAH. *transiliit* TS 1. 5. 6. cett. ante Iac. Gron. — iacentis corpus MRFPU 1. Ald. *corpus iacentis* DNOET. — 9 hostes RDNU m. *hostis* MFP. — 11 Caeso. *ceso* E. *gaius* MRDNFPA. *G.* H 5. *c̃*. U. *c.* S 1. 8. — 13 *imperaturum* MU. — 16 *adort. acend.* M. — 16 infestis hastis Sob. Grut. Drak. Wb. ed. 5. *infensis hastis* M (*hostis*) RLPU Harl. I. Ald. Als. Wb. ed. 1. *in infensos hostes* m. — *fabi* P. — 18 *C̄N̄. manlius* M. *gn̄ manlius* FP. *cn. manilius* U. — 19 *cornumque fabium* P. — 21 *hostis* FPU. — *inp.* MP. — *utile* P (*ut ille* p). — 23 *retulere* MRNFPU 1. — 28 *tam erat* M (*tum e.* m). — 30 *obp.* RF. — in quae MRDN. *inde* FPU. — cum Gron. ("nam si malis *dum, terunt* faciendum"). *dum* cdd. edd. — 31 tererent MNPU f edd. *terrerent* F. *terrent* R. *terunt* r. cod. Hearnii Oxon. Drak. — 32 *in primam* RD. — *inr.* FP. — potuerant MNOTA d 1. 2. *poterant* RDLH. *potuerunt* FPUS a. — 33 *concl.* P. — **Pag.** 108. 1 *appos.* M. — 4 *essent* U. — globus iuuenum unus U scr. corr. *globus iuuenum* U scr. pr. — 5 *sustinere* P. — 6 *uiis nequid* P. — 10 *eam* P (*ea* p). — 11 *consulem incidunt* U. — 13 consul MR 1. *consuli* NFPUOTASHI. — si M. *ne* m. — 17 amisso RNOASHI f 1. *omisso* MFPU. — *deformen* M. — 18 *actu* P. — 19 redit Ald. Drak. *rediit* (cdd.) Wb. — 22 *inm.* MP. — 23 *inb.* MP. — 24 *curando* U. — 24 *fabii* M (*-iis* m). — 26 ulla Grut. Gron. Drak. Crev. ulla re (cdd.) p Ald. Sob. Wb. Frey. Tück. *nulla re* P. *ualerẽ* L. — arte Grut. Gron. Drak. Crev. Als. Wb. *parte* MRNPU Ald. Sob. — 27 *Cæso* SH. *Ceso* r. *G.* M. *g* P. *c̃* NUA. *Q* f. in ras. — 28

uirg. P. — belli e coni. Madv. Wb. ed. 5. *bella* cdd. edd. ante Madv. — 30 *incoacta* U. — 33 *exist.* MP. — *patre se* R, *patres se* r. — 34 verum cdd. *aequum* r in marg. — **Pag.** 109. 2 *lusoriare* P. — 3 caesonis RFP. *eisonis* M. — 5 caeso MF p. *caesso* P. *ceso* RN. *ceso fabius* U. — 6 *transiit* U. — 8 *ad* P (*at* p). — 9 *ni ceso* MFP. — 9 proxime Grynaeus. Drak. *proxime in* cdd. 1. Ald. — 12 *venerant* U. — 13 *bello quietem* U. — 14 nec MRFP. *neque* UAH 1. — 15 *aut ab* U. — 17 aut M r, *haud* R. — moturos Madv. *moturos se* cdd. edd. *moturos esse* Wb. ed. 5. Frey. Tück. — 18, 22 assid. RN. *adsid.* MFP. — 20 *neglegi* RFU, *neclegi* MP. — 24 *hostis* P. — 25 *uelud* P. — 30 redit MRLH Ald. Sob. Als. Wb. *rediit* FPUOT 1. 5. Grut. Gron. Drak. — *iussui* M. — 31 discedunt MRP. *descendunt* FU. — 32 *honus* RPU. — **Pag.** 110. 5 *ut minor* M. — *in numero* U. — 7 ducem om. R, add. r. — 11 *inm.* MRP. — 12 favore MNFPO 1. Sob. Grut. *ex fauore* RD Ald. *pauore* T. — *ire fortes* p (om. P). — 13 (*inceptus* errore Wb. ed. Teubn. 1854). — 14 *spectare* M. — 15, 16 quicquid RNF. *quid quid* M. — *praec.* M. — 21 *C.* RN. *G.* M. *g.* FP. — 23 *quan|tuscus* M. — 26 dum et MROT 1. *et dum* P. *dum* FU. — 31 subito om. R, add. r. — 34, 35 *Cuius ... pœnituit* om. U. — **Pag.** 111. 2, 3 *modo ... incursantes* om. RD (non ita MNFPOT). — 3 in incursantes Gæbel. Wb. ed. 5. *incursantes ium* P. *incursantes lupi* M. *incursantium* NFOT p 1. 2. Wb. ed. 1. — 4 *conl.* MP. — 5 *opol.* P. — 9, 15, 19 *peccora* RP. — 12 pavore refugerunt RDNFPTASHI m Ald. *pauorem refug.* M. *pauore fugerunt* U. *pauore defugerunt* O 2. *bello refugerunt* 3. 6. 8. 9. — 16 *quamquam pare* M (*parata* m). — 17 *inp.* MFP. — *effiiso* R. — *interlocas* M, *inter loca* m. — 20 *conterruit* 2. — 21 accidebant Gebhardus. Grut. *accedebant* cdd. 1. 2. Ald. Sob. — 22 *continentim* P. — 23 coll. MP. — 24 et paucitatem eorum M 2. Grut. *et eorum pauc.* 2. *paucitatem eorum* cdd. rell. 1. 6. 9. Ald. — 26 *partis* P. — 28 leniter AH 1. *leuiter* MRNFPU. — 31 *uincebant que* P. — 32 *euass.* R. — 34 aetate RDNFPOEASHI 1. 2. Ald. Drak. Wb. *aetatẽ* MU. Lineola illa in *ẽ* utrubique ipsius librarii esse videtur. ("Videndum, num fuerit *prope puberem aetatem.* Certe sic loquitur Liv." 1, 3, 1. 1, 35, 1. Gron.). — **Pag.** 112. 3 est e coni. Crev. *esset* cdd. edd. R et D in rasura, ubi plus quam tres literae scriptae fuerunt, iam praebent *esset.* — 4 **T.** M FPU. **L.** RDNT. — 10 *spem* U. — 14 *p̃. seruilius* MPU. — 15 proxima pugna e coni. Gronovii Wb. ed. 6. Frey. *proximam pugnae* cdd. edd. — *aciem* P, *aciẽ* U. — 16 Ianiculo e coni. Madv. Frey. *Ianiculi* cdd. edd. — 17, 20 *peccora* MRP. — *tuta erant* U. — 19 *inl.* MP. — 24 *sae aegrae* M. — 25 postero MRNFP. *postera* 1. Ald. — 26 *felicitates* M. *felicitas* U. — 27 in praecipitia MFPU cod. Vorm. Rhenan. *praecipitia* RDNOET 1. 2. Ald. — 28 agebat U r. *agebant* MRP u cod. Vorm. — 31 *ẜruscium Inuicem* P. — 32 *obsid.* RN (*occid.* r n). — *Itaque* U. — **Pag.** 113. 1 *inoppiæ* M. — 2 *lasciui reuersus* M. — 4 *resistentis* P. — *in* om. RD (tenent MN cett.). — 8 ea oppressit e coni. Gron. ("nempe invidia Menenium") Als. Wb. *eam oppressit* MFPUB d Sob. *eam oppresserunt* RDNAT. *eum oppresserunt* OSHQ Drak. *Eum oppressere* 2.

Grut. — 10 hauddum A scr. corr. H scr. corr. 1. 5. Ald. *haud dudum* MRDNFPUOS A scr. pr. H scr. pr. — 10 *mulcta* r (*multa* R). — *temperunt* M. — 11 *inquis.* r (*anquis.* R). — 12 *tullisse* P. — 13 *absuptum. Alius* M. — 14 *consolato* M. — 15 *naucio* M. — 16 L. Caedicio R. *ceditio* M. *r̃*. *cedicio* U. *r. cœditio* P. — *et statio* M. — *menius* M. — 20 sic tum MNOTASH r 1. *ictum* FP. *id tum* U. — 22 *meneni* MP. — 28 *coniunxerunt* errore Wb. edd. Teubn. — 32 alii alia MRNFP 1. *alii alio* S n. *alii alii* AHI. *alii* U. — 33 *signũ* RN. — 35 *ueis* MRFP. — **Pag.** 114. 3 *aduersi* RN (*auersi* M r). — *uersi signis* M. — 4 *et||||œque* M. — *inmissos* M. *I. missus* FP. — 5 *ea | dem. hora* M. — 6 *finitumæ* P. — 8 ass. N r. *ads.* MFP. *abs.* R. — 10 recup. RNUOTASH fp 1. 9. *recip.* MFP. — 12 *exercitusq.* M. — 14 perpelli H scr. corr. r Ald. *perpeti* MRDNFPUOETA. *perduci* S. *perlici* 1. 5. 6. 8. — 16 *manilius* MRNFPUA. Sic constanter. — 17 prouincia euenit p (m. 3.). *prouinciæ uenit* p (m. 2.). *prouincia ueuit* P. — 19 paci r. *pacis* RNPU. *facis* M. — *exsterne* M scr. corr. (*externe* M scr. pr.). — 20 *meneni* P. — 21 seruilii MP. — 22 *arip.* M. — 23 *oppiter* RN. — *ineuntu | opis cũ* M. — 24 *opiscum* RNPUASH. — *inuenio consulem* U. — 26 sordidati M 1. *sordidatim* FPU a. *sordidatiq.* H r. *sortidatiq.* S. *sordidaq.* RT. *sordidãq.* NOA. — 31 *destineri* M. — 32 nunc M Ald. Drak. Wb. ed. 6. *tunc* PU Wb. edd. 1. 5. Frey. — 23 *aparit* M. — **Pag.** 115. *in rep. esse* U. — *rẽp.* M. — 2 proponatu Ald. Drak. Wb. ed. 5. *proponant* MRLP Harl. I. Als. Wb. ed. 1. Hz. — 3 concilia e coni. Gron. *consilia* cdd. edd. — 4 habere R scr. pr. NFPU Gron. Drak. *habuere* M R scr. corr. L Harl. I. ASH 1. Ald. Wb. — *ugiter* M scr. pr. *iugiter* M scr. corr. (igitur). — 18 *malam* M. — hanc pess. ex. victoriam e coni. Gron. *hac pess. ex. victoria* cdd. edd. — dil. RP. *del.* M. — 24 una cdd. edd. *uno* Wb. ed. 1. edd. Teubn. — 26 *quo* om. M. — 27 *nihil aliud* U. — 29 sonsulibus r. *consules* RN. *cõss.* M. *cõs.* PU. — 30 *sunt* M. — *contempn.* RNP. — 34 est MROTQ 1. 2. *est ẽẽ* P. *esset* FU p. — **Pag.** 116. 3 *ferocitius* M, *ferotius* m. — 7 recipit MPUAI 1. 6. 9. Ald. Wb. edd. Weidm. *recepit* 2. RDNLF8H Wb. ed. Teubn. 1854. — 8 *inp.* MFP. — 10 *exsped.* P. — 13 *optul.* M. — 15 *conp.* MP. — 16 Volero om. R, add. r. — 19 *irae* U, *ire* P. — 22 plebi MRFP. *plebis* r. — 23 *oppin.* RP. — 24 permissurum RDNOT A scr. corr. I Ald. *permissurum administraturum* M. *administraturum permissurum* PU. *administ* F (relicta lacuna, quam sic alius explevit: *raturũ. h. quidẽ uiolatis*). *administraturum* H scr. corr. 1. 3. 5. *admissurum* H scr. pr. Q. *ad permissurum* A scr. pr. — 25 *priuatam* P. — 27 *plebei* cdd. — 28 *speciem* P. — 31 nec quae U 3. 8. 9. Ald. *neque* (vel *neq.*) MRDNFPBOETASQ 1. 2. *nequae quae* Wb. — via. *vis* cdd. edd. — 32 ut MRDFPU. *neque ut‿* ETQ r. — 34 *ipsã olimine* R, *ipsa olimine* M. — **Pag.** 117. 1 *ap̃ f.* M. *ap̃.* P. om. U. — 2 *patrenis* P. 3 *quintius* MP. — 5 sic om. R. — 9 accus. e coni. Crev. *in accus.* cdd. edd. — 10 *ac crudel.* om. R. — 13 *subp.* R. — 14 tam facile ed. Mogunt. 1518. Sob. Grut. *facile* cdd. Ald. Gron. Wb. — 15 quam quod. *quicquid* 2. — 16 praesto. *peto* N 2. — crastino MF. *crastina*

TQ 1. 5. *crastino an* RD. — *adestem* RD. — 17 *occupabant* Wb. ed. Teubn. 1871. — 19 *contionem* P. — 20 *subfr.* R. — *adul.* MRFP (sic vulgo). — 22 *ius esset* RP. *iussit* F. — *tribunos* P (*-no* p). — *quen quam* M. — 26 contemptim T. (ita voluerunt Drak. Wb. alii) *et contemptim* cdd. edd. — 34 *quintius* MRFP. — *consul alter quintius* U. — **Pag.** 118. 1 *consil.* P (*concil.* p). — *potestate fore* U. — 5 *quintio* M RFP (sic vulgo). — 11—13 *petitur*|||||||||*sulare trahant* R. — 11 *consularem tantam* U. — 12 *in cor* | *dia ciuitatem* M scr. pr. *in concordia ciuitatem* M scr. corr. *in concordia ciuitatis* m. — 13 tribuni consulesque NFUOASH rp. *tribunique consules* MP. — 13 *trahunt* F. — 14 distractam MRN f. *districtam* FPU. — 17 *consulum* M. — 20 *tribuni primum trib. com. creati* U. — *tribunis numero* F (*s*, i. e. sunt, deletum). — 21 additos f ed. Mogunt. Duk. *addito.* MRNFPASH 1. *attito* P. — 21 *ante* U. — 22 *bisso* P (*piso* p). — 23 *sicinium* U. — *ilicium* MFPU. *illicium* RDN. — 24 *melicium* RDN. — 25 *et quicumque* MDNFPU. — est m 1. 9. *et* MRPU. — 29 *puintie uenit* P. — 31 *patreno* P. — se Rhenan. Drak. *quod se* cdd. *quid se* Wb. ed. Teubn. 1871. — *uinctum* M (*uictum* m). — 32 *eiecto* PU. — 33 spe priores RPU. *speriores* M. *superiores* m cod. Vorm. (si verum refert Rhenanus). — 34 impedierint Rhenan. Gron. Drak. *inpedierunt* (cdd.) Wb. *impedierant* Ald. — **Pag.** 119. 1 inbiberant MFPU. *inbiberat* RNT. — 3 *sicius* M, *sicicius* m. — 4 *hortator* U. — omnes U 1. *omne* MFP. *omnem* RDNOET m 2. — 5 *vultus dimittere* MRNFPU. — 6 exsecr. M. *execr.* RF. — 8 *ageret* M. — 9 plebei MNFPA. *plebeios* US 1. *plebis* H. — 10 *uocaret* M. — *instabant eo* M. — 18 *in uall*||| R. — *subm.* MRNFP. — 19 *apparet* U 1. — 20 alia e coni. Crev. ("ut sensus sit, militem Romanum capi tantum castra noluisse; ceterum, quod attinuerit ad reliquam cladem suam et ignominiam, nempe fugam ex acie, caedem plurimorum, ea gavisum fuisse"). *alii* cdd. *alibi* Wb. — 22 *concurrerunt* U. — 24 *oboed.* M. — 25 *militesque ad* R. — 26 *exaudire* PU. — *in castra* R (*ut c.* r). — 29 *acuersari* M. *obseruari* R (*obuers.* r). — 30 omissa Madv. *remissa* cdd. edd. — 31 *iusisset* M. — 32 *e* om. M. — 33 *plutus* FPU (*platus* M). — **Pag.** 120. 3 *fugare* M. — 6 *falsa* P Als. — 7 *desertorum* P. — 9 duplicar. MUOET Ald. *dupliciar.* RDNFP 1. 2. 9. — 11 *decumus* RDPU. — 12 milites MFPU 2. Als. *militem* RDNLOET 1. 6. 8. Ald. Drak. — 13—15 *lenior ... ducis* om. F. — 14 quo is MDNP. *quo* r. *qui* R. — 16 offerre M p. *efferre* RN. *aufere* P. — 17 passi UOH 1. 2. 6. 9. Drak. Als. Wb. ed. 5. *passim* M(R?)DNLFPT. *passi sunt* m (*passi s̃*) Wb. ed. 1. sqq. Quid in M in rasura m. 2. substitutum voluerit, facile discernitur. — *acte prae de eadomn* | *militi* M. *acte praede ea omnis militi* m. *acte p̃dae omnis mil.* R. *acte p̃dæ . om̃is mil.* D. *acte p̃de om̃is m.* F. *acte prædæ . omnis m.* P. *actae p̃dæ . Om̃is m.* U. "*ea* ab omnibus mss. ignoratur", Gron. ea omnis Grut. Gron. Als. Wb. *omnis* 1. 6. Ald. Drak. — 18 *addab.* M. — 19 *ducis* D. — *cum* U. — 20 *quoque patrib.* U. — redit MRDNTASH Als. Wb. *rediit* FPUO 1. 6. 9. Gron. Drak. — 23 *varia tum* U. *Variatum* 1. 3. — 24 *tributa comicia* U. — *tribunitia* A m 3. — 25 *suscepta* FPU. — 17 summovendis Ald. *submouendo* MR

NFPU. — 29 L. P. *ualerio* MRN. — Ti. Drak. T. MRPU Ald. *Tiberio* Grut. Gron. — 30 cum M, *tum* m. — 31 *appi claudii* M. — 33 consuli MFOT 1. 2. *consulibus* FP. *consuli*|||||||| U. — sustinenti ROT 1. 2. *sustinente* MFPU. — Duillius MRNU. *diullius* P. *duellius* O 1. 2. — 34 *populi est uocatus* U. — 35 *.m.plenus* P. — **Pag.** 121. 1 *ullo quae* P. *illoq.* U. — *anni s̃* U, *annisi s̃* u. — 3 *appos.* U. — 6 *saenatus* M. — 10 *subm.* MRFP. — 11 *idest* R, *idẽ* r. — 13 quo MRDNEASHI 1. 2. *quoque* FPU. — 14, 21 *accuss.* P. — *adeaque* P. — 15 *et* om. P. — 16 prodicerent d Gron. *pdiicerent* M. *producerent* RFPUSH 1. 2. Ald. Grut. *p̃ducerent* D. *p̃dicerent* NEAI. *p̃ciderent* O. — 17 prodicta (*pd.*) MFP Gron. *praedicta* (*p̃d.*) RDNUOEASHI f 1. 2. Grut. — 18 cum laudationem MP 2. 3. *conlaudationem cum* RDN (*coll.* N). *laudationem cum* O. — *tr̃. p̃l.* MRDNFPU 1. 3. *tribunus plebis* A 2. *tribuni plebis* (H?) S Ald. — conarentur HS m 1. 3. Ald. *conaretur* MRDNFPUTAI 2. — 23 *ualerios* P. — 27 ut MRP. *et* r. — velut OETSH r d 1. 2. Ald. Drak. Wb. ed. 5. *uelud* NA. *uelũ* I. *uel* MR(?)D(?)FPU Als. Hz. Wb. ed. 1. ("selbst schon von einer Gottheit"). — 28 *numẽ* | *in alico* M. — *fuit* R. — 29 *uertitur* r. — 31 *uastitati* M. — 32 *uictorum* M. — 33 *excitati* M. Als. — 34 *retul.* MRFPU 1. — **Pag.** 122. 1 *puictorei inquer&* P. — 4, 11 *numitius* RFP. — *uarginius* M. — 5 *plebs* U 1. — 13 *accepta magna* U. — 14 *negleg.* cdd. — 18 *oppul.* M. — cepit F. *caepit* P. *coepit* MR. — 20 ab duob. om. R. *duob.* add. r. — 21 fines N m r f. *finis* MRF. — *gladium* M. — 25 consularib. om. R, add. post *comitiis* r. — patrum om. R. — 26 T̄. FP. T̄. P̄. MRN. — quinctius MFP (primum in his *nct*). — 29 *incedia* M. — 30 prope. *plebe* M. — 31 *pecc.* M. — 34 relinquerent MRDNFP (*-ret* UOET d f). — **Pag.** 123. 1 *aegraegiae* M. — cum d. M, *tum d.* m. — 2. *conl.* MP. — 3 *retul.* MRFPU. — 6 vicere R. *uincere* MP. om. U p. — 8 *induciis* M. — 10 *habit.* MP. — 11 Quinctius MP. *quintius* R. — 14 tubic. FP. *tibic.* MRNU 3. — 16 *reliqum* M, *relictum* P. — 18 esse et MR. *esset* FP. *esse* U. — 21 *inl.* MRFP. — 22 *in uigiliis* U. — 26 *inicum* P. — 29 *cunctatus* U. — 31 *ardue* P. — 32 *effusus* U. — 33 obiac. MFPU. *abiac.* RDN. *adiac.* r. — 34 Sic om. RD. — **Pag.** 124. 1 *cornum* M. — 3 Restitere R 1. 2. 6. 7. Drak. Wb. ed. 5. *reisistere* (aut *reiistere*) P. *resistere* MDNFOET p Als. Hz. Wb. ed. 1. — 4 reficiebant Madv. *ferebant* cdd. Ald. Stroth. Als. Wb. ed. 1. Frey. Tück. *refecerant* Wb. ed. 5. — 6 exsup. RF. *exup.* M. — 8 *dere* M (*dedere* m). — 9 castra om. R. — 10 petunt. *poti*|||||||| M, *peti* m. — TITI LIUII AB URBE COND LIB. II. EXPLICIT INCIP LIB. III. FELICIT. M. et sic fere in ceteris. Accedit in DNE subscriptio: VICTORIANVS *ũc̃* EMENDABAM DOMINIS SYMMACHIS. In E $\overline{\text{uc}}$ in *hunc* mutatum.

Pag. 125. 11 *capio* P. — Ti. Drak. *Titus* (vel *T.*) cdd. — 12 *fabius quinctius* MFP, *fabius quintius* RU f. — 17 *consules manebant* U. — et magna MRDNFPUAS 1. *magna* Als. — 18 *iactari* U. — 21 L. *quintii* PU. — 24 querelis NPU r 1. *quaerellis* MR. — 25 *prebem* P. — *incordiam* R, *in concordiam* r. — 31 *aequa.q.* P. — 32 *inr.* MP. — 34 *Quinctius seruilius* MFU. — 35 *missum* FP. — *abiit;* F. — **Pag.** 126,

[castra]. Quies Wb. ed. 4. Tück. *castra quies* MRDNPUOETS Als. Wb. 1. .*castra quies* FH. *intra castra. Quies* A. .*intra castra quies* h 2. Ald. Grut. Str. Drak. Wb. ed. Teubn. 1854. *Quies* 1. 5. 6. 8. — 3 *qua is* FP. — 5 *pfectus* ē M. *nominis ui* RN (*sui* r). — *sequis* P, *aequis* p. — 8 *pacata* M. — 9 *dederant* R. — 11 *quam pacem* U. — 13 *gaudeat* M. — *diis* N r. — 14 *nichil* R. — 15 *sunt* MU. *sint* m u. — 18 *consularis* M (*-res* m). — 21 *In meminentem* P. — 24 *inr.* MRFP. — 26 certamini NFPUAI 1. 3. 6. Ald. Gron. Drak. Wimm. *certaminis* MRDLOETSH Als. Wb. Hz. — 32 *sustinere* P. — 33 *inclinatorib.* MP. — 35 res sit om. P, add. p. — **Pag. 127.** 3 *gererelicto* M. — 4 *ab* M, *ad* m. — 6 *uinctus* M. — 9 *tim. aug.* U. — 11 his PU. *iis* MRDN. — proximi Sob. *proxume* MRD. *proxime* NOETASH r 3. 6. *proximum* FPU 1. — 12 *aut multum* M. — 14 *redierat captae u. a. f. ab. a. qu. coss redierat romam id* R (octo verba repet.). — 19 *qui quia* PU. — 20 *incidentem* P (*inced.* p.). — 21 *ex ins. euas.* U. — 23 quatr. U 1. 4. 7. *quadr.* MRFP. — *quinti* MRDFP, *quintii* B 1. 7. — *reditus Quintio lustrum* 5. (cett. om.). — urbem MRDN 1. 3. 4. 6. 7. 8. 9. *urbe* FPU 2. — 24 *factus* RDNET. — 25 .cIIII.accxIIII. MFP. c̄.IIII̅.ac.c.xIII. U. .c.IIII̅.ac.cc.xIIII. T. c.IIII̅.&ccxIIII. R DNOEA. — 27 *actum mem.* U. — uri sua mn. *uiri sua* FPU. *urit sua* M. *sua* RDN. — 31 A. Postumius R(?). *an postumius* M. *postumius* DFPU 9. *Ap. Postumius* 2. — 31 Sp. Furius cdd. — 31 Fusus Sigon. Grut. *fuscus* cdd. *Fusius* 1. 7. *Furios Fuscus* 2. *siue fusius* e coni. Sabellici 8. 9. Sob. — 32 Furios Fusios Sigon. Grut. *furios fusios fabios* RDNFPUOET 7. *furius fusios fabios* M. — *cripsere* M. — *amoneo* M. — 34 *quintū* P. — 35 Aequi om. U. — **Pag. 128.** 1 *ciuitate saee* M. *ciuitate se* P. *ciuitates ae* R. *ciuitates* U. — 6 *conpulsus* F. *Compulsis* U. — 7 aequis ea mult. MRNASH Ald. *aequis emultitudo* FP. *aequi se multitudo* f. *aequis multitudo* U 1. 3. 6. — *antia* M. — 9 *nectum* PU. *cebtū* F, *ceptū* f. — 12 haud gravate FPU Ald. *aut grauatae* M. *aut grauata* N. *adgrauata* R. *haud grauati* r Drak. Tück. *aut grauatim* n. Cf. pag. 4 v. 15. — 18 *primo conpulsus* M. — 28 *quintius* FPU. — 30 *subsidiarios* U (*subitarios* in marg.). — 31 *ita cum* P. — *ulti* M (*multi* m). — 32 *acti* M. — 33 carpere MRA 1. Sob. *capere* FPU 3. Ald. — 34 *romanos* P u. — **Pag. 129.** 1 que om. M. — 8 *in* om. M. — 9 substitit RDNFPUEASH 1. 3. Drak. Wb. *subsistit* M Grut. Als. Hz. — 12 ab MRN. *a* FPU. — 14 *faceret et* M. — 15 pugnam dum OT 2. Grut. *pugnandum* MRDNFPU 3. 8. Ald. — 16 medio M. — *dimicationis* m (*-nem* M). — *fert* RDN. — 19 quin Harl. I. Crev. ("Videtur ratio loquendi imperare *quin compulsos in castra romanos rursus obsiderent*", Gron.). *cum* MRFPU Drak. Wb. Tück. — 21 NTTS. *Quintius* M. — 22 Latino Madv. *cum latino* cdd. Ald. Wb. ed. 1. Tück. [*cum*]*Latino* Wb. ed. 4. — 25 *ad se* M. — 26 caedes (cedes) UEASH r n. *caedis* MRNFP. — *effusiora* M. — 28 *longis* RN (*locis* r n). — 30 cum saucio ETSH rd 2. Ald. *cum a saucio* MNFP. *cum ausatio* R. *cum*///*saucio* D. *tum a saucio* UOAI n. *a saucio* 4. 5. 8. 9. Sob. *a Saucio* 1. 3. — 31 *erexitus* P. — *egregiae* M. — 35 *antius* U. — **Pag. 130.** 1 -ū.acc. MNFP. ū.ac.cc. U. ////a.ccc D. .V.M,CCC R. V.M,ac CCC r. IIa,ccc d. — 3 ∞.∞.&cccc M,

ꝏꝏ̄ & CCCC P. CXC̄X & CCC F. C̄.X̄C̄. & CCCC U. ꝏ ꝏ ꝏ . & CCCC D(R?). .III. *milia* . & CCCC. NE. *duo mil.* & CCCC r. — 4 *agentemq. incid.* M. — 6 *inter fectam* M. — 8 ut MFPUBE d 1. 2. 3. 5. 6. 8. 9. Drak. Als. Wb. *in* RDLNQ. om. O. *iñ* r. *Inde* B Ald. Sob. Grut. Gron. Crev. — reditum et T Drak. *reditum est* cdd. edd. — remissum est RPU Ald. Sob. Wb. *remissum* Grut. Gron. Crev., fortasse etiam M, ubi exstat *remissũ ẽ ardere* neglectis aut *est caelum uisum* aut, si ita fuit in archetypo, *caelum uisum;* nam ex vulgari omittendi ratione, ubi superest *remissũ*, ultimam syllabam dedit sequens illud *uisum*, post quod demum continuatur oratio. — 14 *domus* RDNE. *domum* O. — 15 *post p̃dam* RDOET. — 17 *ebucius* M. — 21 *terrores* SH r 1. 3. — *populationes* FPU. — *agrestibus qui* P. — 22 colluvio ed. Mogunt. 1518. *conluuione* (coll.) cdd. 1. 2. Ald. — 24 *angebant* UO. — 25 *uolgabant* MFP. *uolgebant* RN. *augebant* r. — 33 *opes* V. — 34 *reportantes* V. — 35 *se* om. M. — **Pag. 131.** 1 *sed in* P. — 3 *nemo obv.* U. — 5 *gauina* V. — 8 *ferae* V. — 10 *sationes* RN. — 11 *ualit.* P. — *se* om. M. — 13 deserta om. R, add. r. — 14 *capitae* R. — 15 tutata M scr. corr. UOT r p. *tuta* M scr. pr. RDNP. — 16 nullam spem VMRDNFPOTAHI Als. Wb. *nulla spes* UES r edd. ante Als. — 17 animus Wb. *animos* cdd. edd. — 26 moti si ne VF m 6. 8. Sob. *moti sinet* M. *motis nec* R(?)DLN *moti quod nec* OET r d n Ald. — 27 *ullam opem* U. — 29 *hostis* FP. — 30 Tusculana VMRD LNOT Wb. ed. 4. *tusculano* FPUE 1. 3. 6. Ald. Drak. Wb. ed. 1. — 32 *socii* V. — 33 *quam quamtam ferro sociorum quamquam* V. — 35 *circa uiri* V. *uiri clari* U. — *uirg.* M. — *rutilius* cdd. — *seruilius* V. — **Pag. 132.** 1 *lete* V. — 2 *auxilii romani* V. — 3 *iussos* V. — 5 *publice uocati* M. *publice uocat* V. — 6 *impleant* V. — 12 *tercia* U. — 13 *tricipitini* RN. *tricipitrinum* U (sic saepius). — 14 *sextilis* U 1. — 16 *etiam ultro* U. — 17 *finis* V. — *hostis* V. — 20 *agros* V. — procedit MRP. *prodit* V. — 23 demissum Gron. *dimissum* cdd. *missum* V. — 24 gabinumq. VRNF. *gabiniumq.* MPU. — gabino MRN. *gabinos* VP. *gabinis* FU p. — 26 re Nannius Wb. ed. 4. *res* V. *in re* cdd. edd. — 27 *praefectus erat urbis* V. — urbi.is RN 1. *urbis* VFP. urbi. U f p. — 28 *tranquillia* V. — 29, 30 *ex*...*redirent* om. R, add. r. — 31 *abced.* U. — **Pag. 133.** 1 X̄III.CCCC.LXX MRNFP. XIII.CCCC.L.XX U. — 2 ac fuga MFPU 1. *fugaque* R. *fuga* N r. — 2 ꝏ̄.acc.L. MN. ꝏ̄ accL P. co accL F. cc ac.c.L. U. cc.L. R. — 3 XXVII MNP r. XXVIII F. — 8 *ea* V. — 9 *capta castra* U. — 11 *belli uires* V. — C. V. *gaius* (cdd.). — *terentillius* MR. — 12 harsa M. *hrasa* PU. — *fuistis* V. — 17, 18 *prope*... *soluti* om. R. — 18 domino DLNO Harl. I. Drak. *dominos* (MF)PU edd. ante Drak. Wb. — 19 *omnis* RDNFPU 1. *oms̃* M. — 20 *lic.illis* U. — *leges me* RN. *leges se* r. — 21 creentur MFPT 1. 2. 4. *crearentur* RDNO. — 23 *ipso* P. *ipse* FU p. — 24 *habiturus* FU p. — 25 *acciperet senatus* cdd. — 28 circumstarent UOT 1. 3. *circuminstarent* MRNFP. — 29 *rem p̃ si* MR. *remisi* FP. *rem* U. — 30 *inter motum* U. — 32 *conluuionem* F. *conlu*|*omnium* M. — 33 e re publica Sob. Grut. Drak. Wimm. *re p̃* U. *reimp̃.* M. *reip̃.* RP. *rei publicae* Ald. Als. Wb. Tück. — 35 licere MRNOASH 1. *liceret* FPU. — *etsi quid* F. — **Pag. 134.** 2 *accusa* | *Ipsis* P (*re iis* add. p).

— 2 iis MA p. *his* UOH r 1 *is* RN. om. F. — 3 illum ed. Frob. 1531, Grut. Gron. Crev. Wb. ed. 4. *illud* cdd. Ald. Sob. Drak. Wb. ed. 1. Tück. ("jenes Auftreten des Tribunen"). — 4 plac. M Als. Wb. *pac.* cdd. rell. Ald. Drak. — 9 *uniuersum* RN (*-am* r). — 11 *inualidi* P. — 15 *com* P, *cum* p. — *terentillo* cdd. — 20 *extitere* MP. — 22 *antiquus* M. — 26 suae cdd. edd. Wb. ed. 4. *sunt suæ* S. *sunt* Wb. ed. 1. edd. Teubn. om. O. — 28 *terentilla* cdd. — *rel. ab toto* U. — 30 *uoluminius* M. — 33 carne M cod. Vorm. 4. 5. 7. 9. Sob. Grut. Crev. Als. Wb. *carnem* RDNFPUET 1. 3. Drak. Str. — *carnem pluisse* (pluuisse) BOASHQ Ald. — **Pag.** 135. 1 *sacrarum* M. — 6 accisae res sint Rhenan. *abscisae res sint* MRDNHQ 1. 2. 3. *abscisse* (*-sæ*) *res sint* POAS 4. 6. 9. Ald. *abscesserint* UTrfp. *abcesserint* Fu. *abscesserit* E. — 7 *eceterae* MR. *ceteras* P. *cetera* F, *cetero* f. *caeteros* U. *et ceteros* r. — 9 *est* | *dicitur* M. — 14 eludi Rhenan. *ludi* MR FPU 3. 6. — *quiaccidione* P. — 17 *annuntiatib.* M. — 21 *domit* M, *dormit* m. — *ogati* M. — *nec* R, *ne* r. — 23 *nullam* P. — 24 *cauisset eos* P. — 26 dil. MP. *del.* R. — 29 *iuuebat* MP. — 30 spes et FPU Wb. edd. Weidm. *spe*, *sed* 1. 4. 6. 8. 9. Ald. Gron. *spe et* MRDNOET ASHIQ p 2. Rhenan. Drak. *ope et* Wb. ed. Teubn. 1854. — 32 *delectus* R. — 33 *omnis comitialis* RN. — 35 *subm.* MRFP. — **Pag.** 136. 1 *ferre* RN. — 2 esset OSrh 1. 3. *essent* MRNPUEAHI. — 3 *conl.* MRP. — 4 *offerent* M. — 5 *quia nob.* R. — 13 mulcatus F. *mulgatus* MRN. *multatus* U f. *mulctatus* r n. — abibat M f. *ibat* RN. *habitabat* F. — 14 *se sic* RN. — *uotam* P. — 15 *ex* om. V. — *onus* V. — 16 *dixit* U. — 17 *carius* RN. — 18 *reum reuera* U. — 21 *multa ibi* V. — 22 *susceptum* V. — 24 *et quid* V. — 26 quid om. P. — 27 *sumperbia* V. — 31 *adp.* V. — 34 *quintius* V. — **Pag.** 137. 1 *decorae* M. — 4 Sp. Furius VUBASQ r 1. 2. 3. 5. 6. *sp̃ furium* MRDNPO q 8. — missum V 1. 3. 5. 6. Ald. Drak. Wb. ed. 4. *ipsum missum* MRDN(F?)PUBS r Als. *et ipsum missum* OAQ 2. 8. — 5 *subsidionẽ. inest in unũ ẽẽ* N(R del.). — *neminũ* | *esse* V. — esse om. FPU. — 6 *cum eius magis* V. — L. Lucr. VL. *P. Lucr.* MRDNPUOT 1. 3. 5. 8. Ald. — 10 fortunaeque VTr d. *formaeque* RDN. *oportunae quae* M. — 12 *uenissaet* V. — *malet* V. — 13 *offen* V. — *&tamen* P, *aetatem* p. — *cottidie* M. *cottidie magis* V(?). — auferre VOrfu. *offerre* RNPU. — 15 *maturasc.* U. — *sinnerent* V. — 16 Quinctius VM. — 17 *interando* V. — *nec* R, *ne* r. — 18 *adque adul.* V. — 19 *dicto facto* U. — 20 *auerseb.* P. — 22 *mulgatam* M. — 23 M. Volscius MU. *m. uulscius* R. *m. uolcius* F. *m. uolcios* P. *c. uiscius* V. — 24 *extiterat* | *haud* V. — 25 in iuvent. V. Ald. *iuuent.* MFPUT. — 26 *incidisset* V. — 26 *exequi rem* V. — 28 *ex cesone* U. — 30 Volscio VMP. — 31 *ad hoc* U. — afuerit RFP. *fuerit* M. *abf.* r. — 33 *patricii ius contra uim* M. *patri cuius contra ui* R. *patricius contra ui* DN. *patricii contra ui* r d. — 34 T. om. V. — rei VMR DNPU (Eiecit Alsch., quod in M non esset). *reo* O r h 1. 3. 4. 6. 8. Ald. — 35 *indampn.* U — **Pag.** 138. 5 vincula VUH. *uincla* MRNFP 1. — *reum sisti* U. — ni sistatur V Wb. ed. 4. Tück. *nisi sistatur* rell. cdd. edd. — 7 *quanta* U. — *aecũ* M. — 9 dari Madv. Wb. ed. 4. *dare* cdd. edd. — 10 tribus millibus Grut. Gron. Drak. Crev. *tria milia* VOAH r 2.

ꝏ.ꝏ.ꝏ. T. ꝏ ꝏ ꝏ M scr. corr. RDFP Als. ꝏ ꝏ *ex* M scr. pr. C X. CX CX. U. .III.ꝏ. N. III. *Mil.* Ald. Sob. *MMM* Wb. ed. 4. *trium milium* S. 1. 3. 6. 7. 8. 9. *trium qui millium* 4. 5. *ternis milibus* Wb. ed. Teubn. 1854. Tück. — 10 obligaverunt V(?)MO 2. *obligarunt* RNASH 1. 3. 5. 9. Ald. *obligarent* FPU. *obligare* f. — quot Srn 1. 2. 3. 4. 8. *quod* VRNOTA. *quae* FU. *que* P. — *quot darent* 5. 6. — 12 publico e coni. Gronovii ("nam nulli sunt privati vades") Wb. ed. 4. ("*publico*, der Staatskasse"). *publicos* cdd. edd. ("Si nulli, nisi *publici*, vades, nulli etiam, nisi *publico*, dabantur", Drak. "*vas publicus*, weil der Criminalprocess eine *causa publica* war", Tück.). — 13 in Tuscos VU m f p Gron. *intus cōs* MFP. *intus consules* RN. *credo in tusculum* r. *in tusculos* T. *in Tuscorum fines* 2. *insciis consulibus* O. *iussu Consulum in Tuscos* 3. 4. 6. 9. Ald. Sob. *insciis consulibus in Tuscos* Grut. — 14 *Iudiciiq.* U. — 17 *uelut* V. — 18 devio V 2. *deuo* M. *de ullo* RNFPU. *in uilli* T. — *agello quodam in tugurio* 1. 3. 4. 5. Ald. — 19 *et* om. V. — 21 *coesonis* M. — *platā* PU. — 24 *sodalicium fuit ausere* V. — 26 *primum* U. — 27 *partiq.* U. — 28 *subm.* MRFP. — 30 *odie gloriæ* P. — 32 agerent MF. *haberent* R (*tribuni mentionem de lege non haberent* r). — **Pag.** 139. 1 *esse et* M, *esset et* m. — 2 *peregre* MP. — 3 *in* om. M. — 3 *uocem* R, *uoce* r. — 4 incommodi Madv. *incommodā* R (*-da* r). *incommoda* cdd. edd. — *illa* MRPU (*-ulla* ru). — . *Paulatim* Crev. et edd. antiquiores. — 7 C. om. P. — 17 ab FUS p 1. 3. *ad* P. *a* MRDNOAH Wb. — statum MRNPOS Ald. *statutum* UAH 1. 5. 9. — *sollempne* RN. — 19 *necopp.* M. *necopianato* P. — exs. P. *exules* M. — ꝏ ꝏ *milia* MR. co co *milia* P. cccc *milia* FU p. *quattuor milia* 3. 5. 6. — 20 *quingentos* r. — 21 occupavere MRNO ASH. *occupauerunt* FPU 1. 3. 9. — 23 *aliis* P. — 24 et hostes MR. *ad hostes*. PU. *hostes* u. — *sunt in urbe* U. — 33 loca egere P r. *locae gere* M. *locae gerere* R. — *apparuit* P (*aper.* p). — 35 *semi sermini* P. — **Pag.** 140. 1 *seruitus* R. *seruitutis* r. — 3 *sibi* PU (*si ibi* pu). — *sit sed* U. — 12 *nec inf.* P (*ne inf.* p). — *obrogaret* P. — 16 tum quiesse e coni. *tum quiescere* Wb. ed. 4. e coni. *tumque esse* cdd. edd. — 17 At id U Ald. *ad id* MRDNFP 3. 8. 9. — *inclinatiis* P. — 18 *occubuit* R (*inc.* r). 19 *uertendos* RDN. — 21 *suplata* P. — *ēē sese nuntiant* M. — 22 *habit.* PR. — 23 inde legi perferendae MNU edd. *inde lege ꝑferenda* FP (*ꝑferendae* P). *de lege ꝑferenda* f. *inde legis perferendae* Harl. II. — avocato Ald. Drak. *aduocato* M cod. Vorm. RLPU Harl. I. Als. Wb. ("haud male, sc. in concilium", Doer.). — 24 *maiores* M. — ab MNP. *a* R. — 28 *quid hoc quod rei* P. — 29 *ducto* R. — 30 *corrumpendi* RFO (*-is* r). — 33 urbis Quirites 7. (coni. Sabellici) Sob. Grut. *urbisq.* (urbisque) MR FPU 1. 3. 4. 5. 6. 8. 9. Ald. *urbis inquit* r. *urbis* O 2. (*urbis vestrique* 2.). 35 *max. opt.* RO. — Iunoque Madv. *Iuno* cdd. edd. — **Pag.** 141. 5 *comotium* P (*cum ot.* p). — 10 *quam* P. — 11 *hisdem* MP. — 12 *incredi uiam quantū* M. — 15 qui MP. *quid* R. *quis* m. — 23 *capitolio* R. — 24 *mentes* M (*tim.* m). — 25—29 *inserentes ... plebem* om. R, add. r. — 26 *inserentesq. in singulos* U. — 32 *muros portasq.* U. — 33 Tusc. Madv. *et tusc.* cdd. 2. 8. 9. Drak. Wb. *in Tusc.* 1. 3. 4. 5. 6. 7. — **Pag.** 142. 1 magno opere MRNB. *magnopere* FPUOEAH 1. 2. 6. —

2 *atque discr. ipsum* U. — 4 demerendi 2. *demerendo* MDPEASI 1. 5. 6. Als. *de merendo* RNUOT. *deuintiendā* f in ras. — *in tam* U. — 7 *haud uolsci* P. — 9 *disc.* M. — 12 edoceri se sissent e coni. Rhenani Gron. Drak. Crev. Wb. *se doceri sensissent* M cod. Vorm. RDLNFP U (scr. pr.) BEI. *se doceri sensisset* OA. *se doceri siuissent* SQ u h 1. 2. 3. 4. 8. 9. Ald. Sob. Grut. *se doceri sciuissent* T 5. 6. — 13 quo e coni. Gron. Crev. Wb. ed. 4. *quod* cdd. edd. antiq. Drak. — 20 *loco feri* R (*l. fidere* r). — 27 *templa* V. — 28 recup. MRP. *recip.* V. — 29 *quocumque* M. — 32 efferretur f 6. *referretur* RDNOE. *ferretur* VMPUT. — 33 Pace parta VDLNOETQ 1. 3. 5. 6. Drak. Wb. ed. 4. *parta pace* MFP (*parte* P)U Als. Wb. ed. 1. — *ut ualeri* V. — **Pag. 143.** 1 *haec* V. — *acciperet* P. *acceperat* U. — 8 *uberes* RF (*ubi res* r f). — posceret VMNFP. *poscerent* R. — 9 *init* M. — 10 *in senatu* r. — 11 *perpetuiam* V. — 12 domo V d. *modo* MRDFPU. — *criminib. quaequae* R. — 18, 19 *meruit* .. *Herdonius* om. R, add. r. — 20 bellum Madv. *bella* cdd. edd. — 21 *nobis* m. — 22 *c. pace claudi* R. — *pupli ualeri* M. — 23 *hostis* M. — 27 *utrum Luuius* R. — 28 *censurius claudius* R. — 30 *si* R, *se* r. — 33 *obiecere* P. — 35 *adr.* P, *abr.* p. — *uestro* U. — **Pag. 144.** 1 *is* R, *his* r. — *oppressam* V. — 3 *saeptis* P (*-us* p). — 4 *ope humana* V. — hi VMDNFPB. *ii* R. *hii* T. — 5 *sacri neque* om. RDLNE. — At VMFPUB. 5. 6. 7. *et* RDLNETQ 8. 9. — 6 *obruptis* RDL. *abruptis* N. *abrupti* Q. — *anno hoc* U. — 7 *dictitastis* D. — quo (cdd.). *cum* V. — 8 *consulum creatus* M. — gesta res cdd. *res gesta* Wb. edd. Teubn. — 9 *perit* V. — periit Madv. *periit si tuleritis* cdd. edd. — 11 fato VU p. *facto* MRFP. *pacto* f Madv. ed. 1. — *bellantis* V. — 18 actiones tam graves I (*grauis* l) Heerw. Wb. (*grauis* Wb.) Tück. *actionem tam grauis* V(?)MRDNFPUT. *actionem tam grauis rei* EA d 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. Ald. Drak. Als. Madv. ed. 1. *actionem rei tam grauis* n. *rei actionem tam grauis* Wb. ed. Teubn. 1854. *actionem tam grauem* BOSHQ t. — 19 in peragendis consularis officii V (*offici* V)M (*peragentis* M)RDNBOEHIQ 3. 4. 5. 8. Ald. Gron. Drak. Wb. *in peragendis consularis consularem officii* F(?)PTS 1. 2. *in peragendis consularibus consularem officii* U Helm. f. *in peragendis consiliis consularis officii* e coni. Sigon. Grut. Madv. ed. 1. *peragendi consularis officii* 6. 7. ed. Mogunt. Sob. — 22 dil. VMRNFP. *del.* ASH r 1. — esset MRNBOETASHIQ 2. *sit* FPU 1. 3. 4. 5. 9. — 24 recipiund. M. *recipiend.* RNFPUB 1. 2. — 25 *iurauerunt* R (*-int* r). — 26 *in umbra iurastis* R. — *iuratis* M. *iurauistis* U. — 32 *adc.* V. — 33 *inpediente* P. — 34 *augeres* V. — **Pag. 145.** 2 *omnis id* P. *omnes ut* M. — 3 *uelint* V. — 4 veniant MFPB 1. 2. *aduen.* DNOETQ r. *auen.* RL. — 8 *isti* P. — 9 *solic.* M. — *ciuit. stat.* U. — 13 *inpl.* VMP. — 15 *tum* U. — 16 senatus consultum fit, ut cod. Sigonii, Klockius. *senatus consulta fiunt ut* V. *s. c. fiunt* MRPU. *senatus consulta fiunt* Ald. Drak. Wb. ed. 1. *sen. consulta fiunt, ut* Wb. ed. 4. Tück. ("Sigonius, quasi hoc argumentum non sit plurium, *Senatusconsultum fit* .. Sciendum non ita fuisse in unum consultum Senatus constipatas materias, ut de eadem re saepe plura facta non fuerint." Gron.). — 18 eosdem V ed. Frob. Grut. Gron. Drak. *eos* MRPU

Als. — 22 toto anno om. DNO, add. d. — 24 *senatumconsultum* V. s.∞.c. MP. — 25 continuandis Madv. *in cont.* cdd. edd. ("Die Nichtbeachtung des S. C. zeigte sich in der Verlängerung", Tück. Cf. Wb.). — 26 *ceditis* V. — 30 peccate Klockius. Wb. ed. 4. *peccatis* VM rell. omnes. 1. 2. 3. 9. Ald. Sob. *peccetis* Grut. Gron. Drak. Wb. ed. 1. — 32 *contra* .S.AC. *consulem* M. — 33 Gal Claudi V. *cō̄n claudi* R. — et ipse VMRNBS Ald. *ipse* FPUAH 1. — 34 *ac* RF, *hac* r f. — **Pag. 146.** 1 *autiam* V. — *inuidiam quae ex* V. — 2 *inpenderit* V. — 4 *sed id* V. — 5 *bibul.* V. — *tertio* MP, *tercio* U. .III. V. — actus VRNASH Ald. *auctus* MFPUB 1. 3. — 10 *anti* V. — 13 *parti* P (*-iti* p). — 14 *leges* V. — Cornelio Sigon. Drak. Wimm. Tück. *Cornelius* cdd. Wb. — 16 *batini* V. — 19 inde V. *in* M. — 20 *aut* P. — 22 *ammodum* R. — 26 observari Madv. *obseruare* cdd. edd. — 28 *suae quemque* 7. — coll. MP. — 33 *ad id exs* | *pectar&tor* P (*spectator* p). — 35 *extra castra munimenta* F p. *extra castra* f. — **Pag. 147.** 1 caedes USH m f. *caedis* RLP. *caede* M. *caedi* F. — 2 ni VRLPU Ald. Wb. *nisi* MHz. — fugientes USH m r 1. *fugientis* MRFP. — 3 siluae texissent MFP U (*silua etex.* M). *silue & exissent* R. *silue excepissent* r. |||||||||||*set* V. — 10 *seposc.* V. — 12 *conuehis* P, *conuehi* F p. — 14 cocti BSH r. 1. 3. 5. *coacti* MRNFPUA. — 18 *uinum quam* P. *unum quam* M. *ubi numquam* m. — subiri U Gron. *subire* MRNFP. *subigere* r. — 19 *traxit* U. — Qua e coni. Gron. *quo* cdd. edd. — 21 *recipientis* V. — 23 ad Columen MRU p. *ad colume* V. *Incolumen* P. — reducto V (coniecturam Rubenii et Creverii confirmans). *relicto* cdd. edd. — 24 iam romanis MF PU. *in romanis* R. *romanis* NBT r. — 27 *decisse* MU. — *anchtiates* M. — 29 id VMFP 1. 3. 5. *hic* RDLN. *hoc* OETQ. — 30 scriptores cdd. (om. Wb. edd. Teubn.). — 34 se om. V. — 35 Lucius V. P̄.L. M. P̄. cdd. rell. 1. 3. 8. — **Pag. 148.** 1 *differentur* MP. — 4 *extitisse dicens dixerat* V. — *dixerat* MPU. — *amanabat* M. — 5 *uulsci* P. *uolusci* V. — *aegeruntquam* V. — 6 visum in publico MRNPU. *in publico uisum* V. — 7 mensum VR(F?)PB. *mensuū* N. *mensium* UOETASHQ r f b 1. 5. 8. Ald. — iis. *his* VMRPU. — 8 *confecisset* V. — 9 meruerant VMR NBTASHQ. *meruerunt* FPU 1. 3. 5. 8. *militauerunt* u. — 10 frequentem cod. Sigon. Gron. Drak. Wb. ed. 4. *frequente* V. *frequentemque* MRL PU Ald. Als. — 10 nisi ita esset MRDNFPBOTQ 3. 5. 8. *nisi ut ita esset* 1. *nisi ita fuisset* U. *uisu ita esse* 2. *Ita esse* A 6. — 11 multi privatim RDNOETAQI 1. 2. 3. *multi priuatim multis priuatis* PU. *multi priuati in multis priuatis* F. *multi multi* | *priuatim is priuatis* M. *multi his priuatis* B. *multi priuati* S. — 11 *iudices* A 1. 5. — 12 *auderent* P. — eae d f 1. 3. *eas* cdd. — 14 fuerat BOSH r d f 1. 2. *fuerant* M RDNPUETA. — *faciebat* R (*-nt* r). — *moram* M. — 18 *exercitum* P (*-u* p). — *perculos* M. — 23 *tetendiss&* MFP. — 26 *res priores* P. *rex propriore* M, *ex propriore* m. — idque MRDN 1. 2. 3. *atque* FPU. — ferunt.censa BSH 8. 9. *Fuerunt censa* MRFPUAQ p t 1. *fuerant censa* DNOET. — CXVII.CCCXVIIII. MB. CXV̄II.CCCXVIII. FPU. CXXXII. CCCXVIII.CXVII.CCCXVIIII. RDN. C∞XXXV.CCCXVIII. E. CXXXII.∞. CCCXVIII. ex. VII.CCC. et XVIII. O. CXXXVII. mil.CCC.XVIIII, 2.

centū triginta duo milia tricenta decē & octo H. *centum triginta duo milia* **.CCCCXIX.** 1. 3. 5. 6. 8. 9. Ald. Grut. *centum triginta duo millia quadringenta nouem* Grut. Gron. Crev. *centum septemdecim millia trecenta nouemdecim* Drak. — 30 *non cors* M. — 32 *L. nautius* MPU. — **Pag. 149.** 1 Manii filio e coni. Sigonii Wb. ed. 4. *ualeri filio* cdd. — *uolesi* P. — 4 *innoxie* P. — 6 ex tribunis MBh 1. 2. 3. 8. *et tribuni* RDNPOETAS. *et tribuni ex tribunis* FU. — *agerent* UOETAS. — mensum MR. *mensuum* DNP. *mensium* FUBTAS r p 1. — 11 *dictum* RN (*ictum* r). — 13 *craccho* M. — Lavicanum Grut. *lanuuinum* MRFU p. *lanum uinum* P. *Latinum* 3. 5. — 17 ex foedere SH. *ex eo foedere* MRNFPUBOTA s 1. 3. 5. — 18 *mandat* P. — 19 *ducere* R. — 22 *ruptis* R. — 23 querelis NFU p 1. *querellis* MRP. — *assint* U 1. — 24 ut MFB. om. RDNPU alii. — 25 rediere NFPU m r. *redire* M. *redigere* R. — 29 *ui* M (*uis* m). — 33 *fretum* PU. — per. *ple* M. *plerūq;* m. — **Pag. 150.** 4 senserunt Ald. Sob. Grut. Gron. *senserant* M cod. Vorm. RLPU Drak. Wb. — 10 tam FPUH Wb. ed. 4. *tam nec* MRNBTAS 1. 5. Ald. Gron. *nec tam* OI Drak. — 16 qui RDNPU m b 1. 2. *quia* MB. — prae (p̃) MFPU. *p* RDNETQ. — 17 *putantes senis ubi* M. — 18 *effusae* (cdd.). — *affluent* PU. — 20 *nunc alia* M. — 22 palae Gron. *paleae* V. *palo* cdd. edd. ante Gron. "Sed cur non bipalio aut palæ potius quam palo legendum sit? si fossæ fodiendæ erat intentus." 7. Sab. — certe om. N. — quod om. R. — 23 *egresti* M. — 24 verteret VUE d. *uerterat* MP. *euerterat* RDN. — 25 satin salue VP. *satine salua essent omnia* R. *satisne salua essent omnia* DNFUBOETASHI p 1. 2. 3. *satiam satis* | *ne salua essent omnia* | *in saluem* M. — 27 absterso VRDNBOE 3. 6. abterso MFPU. — 29 *exercitui* V. — 30 *transuectumq* | *egressi* R. — 31 *amici tui et tum* V. — 34 virum ipso Q Wb. Tück. *uirum in ipso* VMRDNFPEASHI u 1. 2. 3. Drak. *uirium in ipso* UBOT. — **Pag. 151.** 3 dicit ...... proelio coepto ne (pag. 152 v. 11) desunt in M. — 3 Tarquitium Sigon. *tarquinium* cdd. — *patriae* LU. — 4 et qui Madv. *sed qui* cdd. edd. — cum (R?) Grut. Drak. Wb. *tum* LFPU 1. Ald. Sob. *tum qui* Harl. I. — 5 primus om. RDN, add. r d. — 7 *quaqua priuata* P. — 8 *aetatem* V. — 12 *quoquere* R. — *si* V. — 15 *inde in* P (*inde* p). — 16 *itinere* P. — apte Madv. *apti* RDNFPBTASHQI 1. 2. Wb. *apto* U. 5. Ald. *parati* O. — 20 perveniri f Wb. ed. 4. *peruenire* cdd. — posset RDFPUOAI Wb. ed. 4. *possent* NBTSHQ r. — *obsederit* RL. — 29 coniici 5. *coici* P. — 34 iacere RDNBOTASH 1. 5. *facere* FPU. — 35 *clamorem hostis* R (*-or -es* r.). — *circumuolat* U, *-sonat* u. — **Pag. 152.** 8 *legiones* U. *A legionib.* RDN. — 13 *consules* M. — 16 qui MRN. *quia* FPU. — 18 *urguente* P. — 21 iussi:is coniecit Ruperti. *iussis* cdd. edd. — infensus R (ut videtur) LN Ald. Drak. *insensus* M. *incensus* PU (F del.). — 27 iugum Dukerus ("Alibi semper Livius dicit *sub iugum*, ut et alii omnes"). *iugo* cdd. edd. — 34 his NU r. *is* MRP. *iis* p. — **Pag. 153.** 1 *oboed.* MRFP. — 8 domos (cdd.). — 9 et V. *ex* MPU. — iocis VR. *locis* MFPU. — *comisant.* VP. *commisant.* M. *comesant.* RU 1. *comessant.* SH f. *commessant.* NA. — 11 *adpr.* VMRFPU. — 12 data est MRPU. *data* V. Cf. p. 154, 16. — 13 *uolsci* VMRP. — *falsci* M. —

testes R (*-is* r). — 13, 14 *falsi... Volscius* om P, add. p. — *dampn.* RD. — 15 *lanuuio* RLN. — in exilium BASH. *exilium* VMRDNFPU. *exsulatū* 1. Ald. Sob. — 16 Per MFR. *Praeter* RDLN. — 17 *fretum* VM. — *pugnat uasta* V. — 19 quintus B. Q. S. *quintius* DFPU 1. 5. *quinctius* VMRN. — 20 ab VFr. *ad* R. — 21 *aberat* V. — 22 plebes MRPU. *plebs* V. — crearent MRPU. *crearet* V. — 24 .*Haec eo anno gesta secuntur cons.* MF (*sequitur* F). — 25 Quintus VMPN. *quinctus* R. — Minucius M. *minutius* RP. — C. Horatius Sigon. *m.horatius* cdd. — 27 iidem NO. *idem* VMRFPU. — 29 *corbionem* V. — 33 *terros* V. — — 34 agros romanos MRPU. *agrum romanorum* V. — 35 *his* V. — 35 perpulit Gron. *perculit* cdd. — **Pag.** 154. 1 *tribunis silerent* V. — *ipsis* V. — 2 *elusesset* V. — *it plebi* V. — 5 viderent VMRNFPUBOT 1. 3. Als. Wb. ed. 4. *iuberent* 5. Ald. Sob. Grut. Gron. Drak. Wb. ed. 1. sqq. Tück. — 6 *abita* V. — *tricesimos ex anno* M. — 7 *a* om. V. — 7 decem VMr. *ducem* RL. — 11 Ortonam VR. *hortonam* M. *hortanam* PU. — pugnat VMRNBOTSH. *pugnant* FP. *pugnans* U. — 15 *annonam* M. — 16 laboratum est MRPU. *laboratum* V. — 17 iidem BOTH. *idem* VMRDNFPU. — refecti MRP cett. *refectis* V. — Hi sequente MFP. *his sequente* V. *Insequente* U. *i sequente* D. *sequente* REd. — 18 celebrabant VRDLNOETQ Drak. Wb. ed. 4. *celebrant* MFPUB 1. 2. 5. 8. 9. Ald. Gron. Crev. Als. Cf. p. 166 v. 20. — 20 superiore MDNFPUBOET 1. 2. *superiori* R. — 27 *inuidia* RN (*-ae* r). — res om. 1. 3. 5. 9. — eademque UOTQ Crev. Stroth. Als. Wb. *Ea denique* MRFP 1. 2. 3. 5. 8. 9. Ald. Sob. Grut. Gron. Drak., qui postquam ad depravatam scripturam relapsus est, rectam restituit Alschefski, ut quam et in M et in P invenisset, at falsum id de utroque, quod de M etiam D:r du Rieu Hollandus mihi testatus est. In P paulo post (cf. ad v. 34) *denique* iterum scriptum. — 29 Sp. Tarpeio B. *spurio p̃. tarpeio* MRNFPU. — *a.aeternio* MF. *a.eternio* P. *a&ernio* R. *ã.ethernio* U. — 30 Calvio RN. *claudio* FPU. *caluio claudio* MB. *cicereno* M. — 33 *XV.* MQ 2. *XII* P. $\overline{XU}$ RFU. *XV. milibus* NBTAS Ald. *XII. milibus* 1. 3. 5. 8. — 34 *segniores ad exercitum fuit ea denique tribunis m. cr. ad p. c. p. i. e. ut magistratu nouos fecerat* P (expunxit p verba repetita). — damnari RN, add. r. — 35 *posset* RN (*posse* r). — **Pag.** 155. 3 *plebeiai* R (*-e* r). — *legumatores* M, *legum autores* m. — 5 *absp.* P. — 6 laturum Klockius ("Meus MS. recte *laturum leges neminem*"), Madv. ("necessariam emendationem"), Wb. ed. 4. *daturum* cdd. edd. — 8 Manlius MNFPB. *manilius* R. *mallius* U. — 9 inclitas RNUA. *inclytas* MFPr 1. — 13 Curiatio b. *curatio* MRNFPB 1. *curario* U. — *quintilio* cdd. — 17 ass. RN. *ads.* MP. — 18 *flammen* R. *famem* P, *filamem* p. — seruius P. *seruius sextus* M. — 19 *puluilius* cdd. Cf. 133, 11. — locum MBp. *iocum* P. *locotum* RDN. *loco* OT. — *quintilius* .IIII. MFP. — 22—24 Inde... fuit om. 1. 3. 4. 5. 8. 9. (Sunt in 2.). — 23 C. Menenius P. *G. menenius* MDN. — *sextius* MRU p. *textius* FP. *sextilius* DNQ. — 26 tandem (M) r p. *eandem* R. *earundem* N. *dandem* P. — *placeret* RDN. — 28 *admis* | *cerendum neplebi* P. — *plebi* M. — *aliquandiu* MB. — 29 *Icilia* Glareanus. *acilia* cdd. *acilicia* F. — 30 aliaeq. s. l. abrogaren-

tur om. RDN. add. rd. — 31 *trecentesimo anno altero* RDOT Ald. — 33 *ammodum* R. — ab MF. *a* RN. — 35 luxuriavere (cdd.). *luxuriaverunt* Als. — **Pag.** 156. 3 *sextius* cdd. — 4 Romilius N. *romulius* MRFPU. — 6 Sestio MRPU. — 8 *retul.* MRNFPUA 1. — 13 *regumen* P. — 14 fauore N scr. corr. H r f. *auore* P. *pauore* MRDU. — *plebi* M, *plebis* m. — 17 *decumo* MDP. — populo MRDN. *populi* FPU. — *singulis* DN (*-li* dn). — 19 *appellabant* PU. — 20 *utilis* RN (*inut.* r). — est coniecit Doering. *esset* cdd. edd. (recessit iam Wb. ed. 4.). — 22 erit MPU f. *erat* RNF. — 23 P. Sestium 1. 3. 8. Drak. Als. *p. sextium* R NFPUOASH. *sextium* MB. *Sestium* Wb. — 24 *contione* FU. 24 et 32 *contentionem* M. — *iusta* NFU p. *iniusta* O. — 25 *adcussator populum* P. — 27 iure 1. 3. 5. 7. 8. *ex iure* MRNFPUBTAS 2. Ald. *de iure* H. — 28 adiiceret S 1. 3. 5. 8. *adiceret* MRNFPB Wb. *addiceret* UOA 2. *adiieceret* 7. — 29 *pptum̃* U. — 30 iis MRNFP. *his* UB 1. — **Pag.** 157. 5 non iussisse PU r. 1. *inuasisse.ñ. iussisse* M. *non inuasisse* RN p in marg. — 6 *tulisset* MP (*-e* p). — 7 editos e coni. Dukeri Wb. *edito* cdd. (in quibus V) edd. ante Wb. — 8 *platę* U. — qui V Grut. Gron. Drak. Wb. ed. 4. *quae* MRU p 1. Ald. Sob. Als. Wb edd. Teubn. om. P. — 9 *inmense* P. — *aliorum super alios acinuatarum* V. — 10 fons VR. *frons* MPU. — 11 *mulgatur* V. — 12 Ea om. V. — 15 quam om. P (*qua* p). — 15 perosa erat VRNBOASH f 1. Ald. *per oserat* P. *peroserat* M p. *perosum erat* U m. *per hos erat* Harl. I. — 16 appellationi e coni. Drakenborchii Wb. ed. 4. *appellatione* cdd. (in quibus V) edd. — 18 trinum nundinum VF (ut vid.) P r. *trinum nundinium* MRLNA. *trinundinum* U BS 1. — 19 *ciuitates* P (*-is* p). — 20 *paterent* V. — 21 *pensaret* P. — 22 contenderant r 1. Grut. Gron. Wb. *contenderent* VMRNFPUBOASH Ald. Sob. — Demissa e coni. Gron. Drak. Crev. Wimm. Wb. ed. 4. Tück. *dimissa* cdd. 1. Ald. Sob. Grut. Als. Hz. Wb. ed. 1. — 7 iisq. O. *hisq.* MRNFPUB 1. *isq.* V. — 25 *an interdum petendo* M. — 28 *duellios* MRNF PU 3. Ald. Wb. *Duilios* Drak. — Iciliosq. Ald. *siciliosq.* V. *siliciosq.* M RDNPU 3. — 29 *plebe* V. — *quodque* V. — *magistratum* P. — 34 continuandum VE mu. *contionandum* (*concion.*) M(?)RDLNFPU. — 35 *ouiam* R. — **Pag.** 158. 1 ausi M. *aut si* RLN. — obsecundando VRDLNO a 1. 3. *obsequendo obsecundando* FUEAS r p. *obsequendo secum dando* M. *obsecundo* | *obsecundando* P. *obsequendo* f. — 2 *habendorum ius* U. — *natus sit minus* VE. *natu fit munus* NI. om. U. — 3 consensu iniungunt MPUET. *consensui iungunt* V. *consensum iungunt* RDLN. *concessum iungunt* r. — haec VMPU 1. 3. *ea haec* RDLNBET Ald. Sob. — 4 *posse* V. — plebi VMRNF. *plebis* r n f. — 7 occasione V. *ah occasione* RL. *hac occasione* N r. — coitionem Sigon. *contionem* VRNFPUA 1. *contentionem* MB. — 8 *quintiis* NB 1. *quinctius* P. *quincti|||* V. *quintio* U. — *suo claudio consulib. tantissimo* V. — 9 optimatium MRNFUO p 1. *optimatum* VPBH. — 10 *fastigiis ciuib.* V. — 11 inprobabant RLP. *inprobant* VM. *improbrant* U. — 14 *bibulanusque poetilius antonius* V. — *c̃. duilius* VPU. *c̃. duillius* MB. *eduilius* RN. — 15 *p. oppius* V. — *corniecm* P. — *rabulius* V. — 16 *aliaene* V. — 18 quotidie R. *cottidie* MFP. — 20 *iam aut* RN. — 21 *conl.* MRFP. — 23 Inito ig. magi-

stratu e coni. Dukeri Wb. ed. 4. *initio ig. magistratus* cdd. edd. — *denunciationē* MR. — 26 in om. M. — 27 .cxx. M. — 28 inpleverant MRDNFBOASHI 2. *inpleuerat* P. *implerant* 1. 8. *impleuerunt* U. — 29 *inlicatas* RDN. *inplicatas* n. — *illigatæ præferebantur* 1. 8. — *proferebant* RDN Ald. *portabant* r. — 34 populo Ald. Drak. *populum* cdd. 1. Als. — **Pag.** 159. 1, 2 *prouocatione collegae* R, omiss. add. r. — 2 *consensus* NPU. — *tulerant* N. — 3 ab Ald. *ad* MRNPU. *a* r. — 4 *quae uideri* M. — 6 libid. RNA 1. *lubid.* MPU. — 7 *consulabatur* RN. — 8 *ut caput* P (*apud* p). — 9pronuntiabant MFPB d 1. 2. *Pronunciabantur* RDN. — 13 *clamd.* MR. — 14 x*uiratū* MPU. — 15 *circum spectarent* P. — *plebei* (codd.). — 16 *auream* M. — 17 *primorum patres* RN. — 20 *iurare* U. — nolle MP r. *nollim* R. *nollun* N. *nolunt* n. —· cumulari Madv. *cumulare* cdd. edd. — 21 *prestinus* M. — 22 et proc. MFPU. *proc.* RDLN. — 24 *ea* |*e* M. *ea e* (equoque) P. *ea* R. *ee* N f. *hee* r p. *he* U. — 26 comitia edic. U p. *comitiae dic.* MP. *comitiaedic.* R. *comitia dic.* NBT. — 27 plebes ag. qu. modo om. M. — plebes r n. *plebe* (R?) DLNP. *plebem* FUOTASH p. *plebs* 1. — 29 *fieret*.. x*uiri* M. — 30 *quia populares quia id populare* M. — 31 *plebei* (codd.). — 32 obsederant RDNFPUBASH 1. *obsedebant* M. — .*inferre egre* Ů (*agere* u). — 33 aequa quicquid Madv. *qua quicquid* cdd. Ald. Drak. Als. Wb. ed. 1. Wimm. Tück. [*qua*], *quidquid* Wb. ed. 4. — 34 *fore* P. — 34 *nec ergo* RN. — 35 aliis RN. — *ne* om. RDN. — **Pag.** 160. 2 *ac* RDFP (*hac* rdf). — *correpta* RDLN. — 5 *uenire* M. — 8 *regno* M. — 14 Eretum B. *fretum* VMRN. *efretum* PU. — 16 *ea* V. — 17 *nuntiis* V. — *trepidatione* V. — 18 *sint* V. — 19 Addit MFPUB 1. 2. 3. 5. 8. Wb. *addidit* VRDLNOET. — 20 *fortunae*|*qui ex alia* V. — 21 excursionib. MRDLNBETASH 1. 3. *exincursionib.* FPU. *excursationib.* V. Cf. p. 184 v. 7. — *in tuscul.* u. — 22 ab MDNPUET r 1. *a* 2. *ob* RL. *ea ab* V. Wb. ed. 4. — *pauorum* L. — perpulit 5. Paris. m. 2. e coni. Gron. Drak. Wb. ed. 4. *perculit* VM(R)FPUBOTA d. *pculis* L. *pculi*/// D. *perculisse* N. *fertur perculisse* H. *ptulit* E. — *perculit pauor* 1. 3. 5. 6. 8. — 23 *sumul* P. — 27 que om. RDLN. — ni V. *in* M. — 30 *uocantes* MP. *conuocantis* m. — 32 *conuerti* M. — *exteruallo* RDLN. *exinteruallo* rdn. — 33 *usurpassent* U. — 34 civitati V (suspicatus erat Drak.). *ciuitatis* cdd. edd. Cf. 126, 26. — *circumspectaret* P. — **Pag.** 161. 2 consensu invisum MB 1. 2. 3. Grut. Gron. Crev. Als. Wb. *concensu inu.* P. *concessu inu.* F. *inuisum consensu* RDLNET Harl. I. cod. Sigon. Ald. Sob. Drak. Str. Wimm. Tück. *iniussum consensu* O. *inuisum conscensu* Q. — 4 patefieri lib. repetendi viam Madv. *caput fieri lib. repetentium* cdd. edd. — 6 *quoerant* RDN (*coeant* r d). — *annuat* RN (*abn.* r). — 10 *a* om. RN. — 12 *adp.* MP. — pignera MRDNETA p. *pignora* FP UOH a 1. 3. — 13 *scitand.* RDN. — *consolto* P. — detrect. MFPUB. *detract.* RNE. — 14 *praesentis* FPU. — 15 detrect. MRFP. *detract.* B. — 16 *dicunt* M. — 18 iis MRNF p 1. *iisis* P. *his* U. — 19 si vis f. *sius* M. *suis* RNP. *si ius* p. *uis* r n. — 20 *oboed.* MRFU. — *abn.* PU. — 22 *memoria ee* R. — 23 *stipulando* R. — 28 nominis U r 1. 2. 3. *nomen is* P. *nom̃ his* F. *nomen* MRDNE. *nominis huius* O. — 30 reges Madv.

reges appellatos cdd. edd. — 31 *reges quasi in* RDN. — 32 tum eodem (cdd.). — *qua laturiam* RDN (*Quã* D). — 33 *fuderent* RD. *funderent* N r. — 35 qui U r 1. 3. *quin* MRNFPO. *cur* f. — *contentionem* M. — **Pag. 162.** 2 fortior MPU 3. Sob. Als. Wb. *ferocior* DNET scr. corr. Ald. Grut. Gron. Crev. Drak. — in lib. OE r d 1. 3. *lib.* MRDNFPU Drak. Wb. — 3 in iniusta RNFPOET 1. 3. *iniusta* MU 2. Drak. Wb. — 5 iis Ald. *his* RNFUE. *is* MP. — ferend. RNUE m f p. *ferund.* F. *feruend.* MP. — 10 *partes* RF. — 12 nunc Madv. *tunc* cdd. edd. — 14 *alienos* P. — 16 *uociferanti* RDN. — 17 *repp.* RP. — *quod* P. — 19 similior r Sob. Wb. ed. 4. *similis* MRNPU Ald. Drak. — orantis F. *ꝑ orantis* (vel *perorantis*) MRNPU. — *sui patris* PU. — 21 *nefarii* F. — 25 alios Madv. *aliud* cdd. edd. — *decor & tulissent* RN. — *retul.* MFP. — 31 coire FUB p 2. 3. 5. *coniuere coire* M. *cocomiuere ire* P. *comiuere* RD. *coniuere* NE d. *conuenire* OQ r. — 32 quodcunque Madv. *quoscumque* MRPU. *quiscumq.* F. *non eos* r. — *ñ eẽ* U. — 33 *senatus* P. — iudicabat 1. 3. 5. *iudicabant* MRDNFPU 2. om. r. — 34 labante Grut. Drak. *labente* (cdd.) Wb. — **Pag. 163.** 2 serv. es. simulando om. M. — 3 *facto* RP. — 4 soli Crev. *socii* cdd. — hi NUB 1. 2. 3. *ii* MRFP. — 5 *oppugnarunt* M. — 7 fecerit U f. *fecerint* MRNFP. — 8 *ciuilis* RF. — *erant* M. — 9 etenim Madv. *neminẽ* (vel *neminem*) MR DNFPUBTASHQ 1. 2. Wb. — 10 haud fieri Madv. *afferre* (adf.) B 2. 3. 8. Wb. *auferri* MRDNFPUOETSI 1. — 11 quod NFBOTSQ 2. 3. 8. Wb. ed. 4. *quo* M(R)PU Als. — 12 abisse MNF. *habisse* R. *abiisse* UO TS. — magistratu OSH. *magistratum* MRNFPU. — 13 *.reip̃.* M. *reip̃r* RN. — *discrepante* U 1. 3. 8. — 14 *app̃* MN. *a.pp̃.* R. *asp̃.* P. *a spe .ap̃.* U. — ut om. P. — 15 decemvir U r. *xuirum* MRNP. — *sciant* RN. — 17 *pferentur* R. — 19 *uolg.* MPU. — *nuntio* MP. — 20 *adt.* MP. — 22 decemv. M. *et decemv.* RDNFPUBOETASHQ 1. 2. 5. Ald. Als. — 25 Horatiusque BAS. н *horatius* R scr. pr. *& horatius* R scr. corr. T. *enim oratiusque* FPUO. *oratius* N. *ualerius horatiusq. contra sententiã maluginensis oratiusq.* M. — 28 *imarginarii is* R. — 29 *censuros* RNE. — *Tunc* R. — 33 reticere MRNBOH 1. *redicere* FP. *rẽ dicere* U. — 35 cui Rhenan. *quid cui* M. *quid* RDNFPUBETQ. *quod* OAHI 1. 2. 3. 8. Ald. *quidem* S. — *dimittit diremit* M. — **Pag. 164.** 5 *mallebant* MRP. — *exsurgeret* U. — 8 *redissent* M. — 16 maius MRNBTSQ 2. (*maius domi* 1. 3.). *magis* FUO p. om. P. — *quam foagis* P. — 18 navum MRNF(?)Q p. *nauium* P. *nouum* Bt. *gnauum* UOH f 2. 3. 4. 8. *uanum* T 1. 6. — *malitia* cdd. 2. 3. 8. *militia* 1. 6. — *ingenium in militia* 1. 6. *ing. in malitia* 3. 4. 5. 8. — 21 *m̃. rabulleio* MFP. — 23 *cesone* (vel *caes.*) cdd. — Duillio MP. *duellio* RL. *duilio* U. — M. Sergio Drak. *L. Sergio* MRNFP 8. *sergio* U. — 28 noxia M. cod. Rhen. Wb. *noxa* RNFPUBOASH 1. 2. 3. Drak. — 29 *hospitio* RN. — 31 Eretum B. *fretum* MRNFPU. *efretum* fu. — 32 Ereto MB. *freto* RN. *efreto* FPU. — *proprius* M. — 34 nusquam MFPBOAHI 1. 2. 5. 9. Wb. — *numquam* VRNLUSTQ. — *se ex quo* R. — certamini V. *certamine* cdd. rell. edd. — 35 *comitantes* P. — **Pag. 165.** 3 *se* om. R. — *fidem* V. — 4 quae t. non fef. contul. VMRNPTASHQ 1. 3. 5. 8. Ald.

contulerat. Quae t. non fefellerunt FUB p 2. *contulerant* MRNP. — *roma* RL. — 5 *errores* P. — all. (non *aal.*) VMRNFP. — 6 *urbem* V. — 7 *ferre arma* V. — 8 ac V. *ad* cdd. rell. — 9 *arte* P. — degr. Gron. Drak. Crev. Wb. ed. 4. *digr.* VMRNFPUTAH Ald. Sob. Grut. Als. Wb. ed. 1. Hz. Tück. *disgr.* 1. — 10 *a* om. V. — 11 *hostis* V. — 13 *accepta* R (*-as* r). — 14 *ducium* V. — 21 *se* om. RL. — *praeualidis* UA. — *par* V. — 25 *sepell.* M. — 26 *permisso* V. — 27 armatum V. *armatumque* cdd. rell. edd. — 29 rettul. M. *retul.* VRFPU. — 30 *erant castra* V. — 31 *ne* RL. — 34 *in urbe aliud* U. — 34—1 nefas...urbe om. F. — ab MPN 1. 9. *a* VRDLB. — **Pag.** 166. 7 *desponderant* V. — L. *sicilio* V. *icilio iunio* U. — 9 amens VFPU 1. 3. 5. 6. 8. 9. *ardens mens* M (*mens* in *mentē* radendo mutatum). *ardens* RLNBOTASH 2. *ardens et eius mentē* m. — 10 animaduertit V. *animaduerterat* cdd. rell. edd. — 11 *c. claudio* P. — 13 *ederet* V. — secundum VMRN. *sēc* P. *sic* F. *sic̃* f. *sequi* U. — *petentib.* V. — uindicias VPU. *uindictis* MRLN. *defensiones* r. *indutiis* n. — 14 ratus om. V. — 15 *tabernaculis* V. — 16 *magnum inicit* V. — *iniecit* MRLPU. — serva sua VBTSH r 1. 5. *seruam suam* MRLNFPUOA 2. — 17 appellans V. *appellans esse* cdd. rell. — sequique se MRPU. *sequi* V. — cunctantem vi MRPU. *cunctantemq. ui* V (ut vid.). — 19 *uirginis* V. — 20 *sicili* V. — celebratur RDLNT 1. 3. 5. 6. 8. 9. Ald. Gron. Drak. Wb. ed. 4. *celebratum* V. *celebrabatur* MFPUBO 2. Als. Hz. Wb. ed. 1. *celebre erat* E. — 21 *uirginis* V. — *consilia* RL. — iam a vi tuta PU r. *iã ui tuta* M. *iam a ui ui* V. *Iaui tuta* R. — 22 *concita* V. — 23 *inuitus* M, *inuitis* m. — 24 ut sequeretur U. 2. 3. 5. ////*sequeretur* V. *ut sequerentur* MFPB d 1. *adsequerentur* (*ass.*) RDNOT. *assequeretur* n. *assequentibus* r. — 25 *iudicii* U. — *aut ipsum* V. — 27 *subp.* V. — 28 *ipsa* V. — 29 *iudicem* V. — 30 *aecum* V. *æqum* M. — 32 *inicum* V. *iniqum* M. — 34 *inducias det* m. — **Pag.** 167. 2 *uergini a mihi* V. — 3 *postulatione sue* P (*-nesue* p). — 4 *sine causis* P. — 5 qui om. RLN. — ass. RLN. *ads.* VMP. — in om. RLN. — *lege adsignare* V. — 6 *id uiris* P. — in patris VMRNOAHI 1. 3. *patris* FPU. *patris in* S. — 7 *patrem itaq. placere* U. — 8 arcessiri VMRPB. *accersiri* NUOTAHI 1. 3. 5. 6. *arcersiri* F. *accersi* S 2. — 12 avus VMRF cett. 1. 5. 6. Ald. Hz. Wb. ed. 4. Tück. *avunculus* 7. 8. 9. Sob. Grut. Gron. Drak. Wb. ed. 1. Cf. 179, 28. — *sicilius* V. — 13 *uiam* R. — 15 *sicilium* V. — *subm.* VMRFP. — 16 *cum tam* U. — 18 *celarius*|*uis* M. — nuptamque pudicam MFPUB d 2. Ald. *nuptam pudicamque* RD (*nupta* D)NOET. *nuptam pudicam* 1. 3. 8. 9. — 19 *quoq. colleg.* U. — *conuocans* RDNT. — 21 Icilii B 2. 3. *icili* MNF. *Icilis* PE. *ilici* D. om. R. — *sit* RN (*si* r). — 22 *rome* RN. — *artes* U. — ademistis MPUBE d 1. 2. *ademisti* R DNFOT. Cf. 176, 12. — 24 *seui* FPU. — 25 *huc* U. — 26 *sponsam* MR (*-a* m r). — 27 *unicam filiam* MR (*-a* m r). — *inplorauimus fide* P. — 31 *uend.* R. — 33 *desereret* M. — 34 *circumstit.* U. — **Pag.** 168. 1 *uerginiũ* U. — *acilio* P. — 4 *id* MPU. *ut* RDN. — *absentis* P (*-ti* p). — 5 ius eo PUBO. *iusto* MRL(D?)N Als. *isto* r. — 7 *dederet* RN. — 10 *dofore* M. — 13 *dilatatum* R. — 16 *adcel.* MRFP. — *acciriæ* M. — 20

darent FPU. — *adquæ* M. — 21 *internuntii* PU. — **Pag.** 169. 1 *obsoletā* R (*-ta* r). — 3 *onorare* P. *onerare* U. — *debito* U. — 10 *abstinato* M. — 12 *escendit* MP (*tribunales cendit* M). *ascendit* RNFUBOA m p 1. 2. — 13 ius sibi 1. 8. 9. *sibi* MRNFPUBOT 2. — 14 postulatum MRNPA u 1. *petitum* U. — 15 *respondenti* RN (*-di* r). — 16 *auctores qui* M. — 20 *atroci* M (*-is* m). — 22 prendendam Madv. Wb. ed. 4. *prehendendam* MRLU Grut. Gron. Drak. Als. Wb. ed. 1. Tück. *prehendam* P. Cf. 170, 3 et 16. — 23 *in tantas* P. — 26 promiscue BOA m r n f 1. *promisce* MRNPU. — 30 alienato B 2. 7. 8. 9. Ald. Sob. Grut. Gron. Crev. *alienatus* MRPU 1. Drak. Als. Wb. Tück. *alienatos* 3. — 31 ex hesterno M (*haest.* M) Rhenan. Grut. Gron. *ex sterno* P(F?). *externo* RN BA 1. *esterno* U. *hesterno* OS f 2. 3. 6. 9. Ald. Drak. — 32 romanum BT. *rom̄* OR. M. *romor* P. *rumor* FU p. *romae* RN. r. O. *ro:* 2. — *Romanum populum* 1. 3. 4. 5. 7. Ald. — 35 *disc.* P. — **Pag.** 170. 2 inquit MFPUET 1. 2. 5. 7. Als. Wb. *ii inquit* RDN. *i inquit* (vel *I, inquit*) B r d 8. Ald. Sob. Grut. Gron. Drak. — 3 *subm.* MRNPB. — prendendum MRNBETA 2. Als. Wb. *prehendendum* FPUO 1. Ald. Sob. Grut. Gron. Drak. *prehendum* S. Cf. 168, 22. — 5 puella M P scr. corr. r. *puellae* R. *puelle* P scr. pr. N. — 7 *doloris* P (*-ri* p). — quid BO TASH 1. Ald. Drak. Wb. ed. Teubn. 1854. *quod* MFPU d. *quot* RDLN. *quo* n Wb. edd. Weidm. Tück. — 9 *pc̄trari* M. — *ductus* RD (*dictus* N d cett.). — 11 ad tab. MRNB 1. *tab.* FPUOASH. — 13 *filiā* MRNP. — 15 consecro MRNBOASH 1. *secro* FP. *sacro* U p. *exsecro* f. — 16 conprendi MR Als. Wb. *conprehendi* (*comp.*) NFPUBOASH 1. Ald. Sob. Grut. Gron. Drak. — 19 *exangue* MRP. — 22 *condit.* P. — 23 *ceteraq: in* MU. — 24 magis om. U. — 25 *icilii uota* M. — 26 ac om. RDN. — *erecte* R. — 35 *uindicaret* P (*-e* p). — *aiebat* M scr. pr. N r. *agebant* P. *agebat* R. — **Pag.** 171. 1 conaretur UBETSQ r 2. Gron. Drak. *conarentur* MRNFPOAHI 1. 5. Ald. Als. Wb. — quoque MS 5. Als. Wb. *quoque se* RDNFPUBOETHQI 1. 2. 3. 6. 8. Ald. Gron. Drak. — 3 escendit P m. *æscendit* M. *ascendit* RDNFUBETASHI p 1. 2. — 4 *secunturq.* U. *secunt* M. — 5 *obstrepitu* RN. — 5 *metuens appius fugit* MP (*fugit* P). — 8 *recepit* US. — 10 inrumpit MF p. *inrump̄* P. *rūpit* RN. *irrupit* B. — *uidit* M. — 11 ad quae Stroth, quem secuti sunt Ruperti, Lem. Wb. ed. 4. *atque* cdd. edd. rell. — 14 sedauit MRNBOT f p. *cœpit. sedauit* U. *sedebat* P(F?). — 15 *inr.* MP. — 20 Ibi M f 2. *ubi* RDNFPUTASHI 1. 3. *Id* B. om. O. — 24 *telum tenens* UH. *telum gerens* S. — 25 *multifaria* MP. — 27 iam om. R. — 30 *conm.* MRP. — 31 *essed* M. — *adi.* MP. — 32 sua BS 1. *suae* cdd. rell. — *libere ac pudicè* cdd. 1. Ald. (*pudicae* FA). — **Pag.** 172. 1 nec se MRNBOAH Ald. *ne se* S. *nec* FPU 1. — 2 commil. P scr. corr. *cummil.* P scr. pr. (saepius in P primitus scriptum *cum* pro *com*). — 3 quoque enim MNFPBOAS r Ald. *enim quoque* R. *quoque* U n f 1. 6. — 4 *libinem* U (sic saepius). — 5 *effran.* M. — 8 *misera* m. — honestam (cdd. *honestā* M). *honesta* m. — mortem R p. *morte* MP. — 10 *quod* M. — 13 *inmixtæ* MPR. — 14 cum (cdd.). — 15 oportuerit Madv. *potuerint* cdd. — 16 insecutique e coni. Gron. *insecutosque* cdd. — *qui icilium* U. — 19 iis.

his cdd. — iisque MRNFP. *hiisque* r. *hisq.* U. — 21 Sed Madv. *et* cdd. edd. — *leuiter* cdd. — 24 *insidiunt* M. — *occurreret* U. — *petendam* V. — 26 *uiolentia* U. — 27 seditioni V (ut scribere voluerant Glar. Duk. Madv.). *seditionis* cdd. rell. edd. — 28 *q.iulius* V. — P. Sulpicius om. U. — 31 ab VMN. *ob* R. *ad* F. — 32 quod V. *quid* MNFPUBOT r d. *qui* RDL. — *responso* RN. — 35 iis F. *his* cdd. rell. — **Pag. 173.** 1 *legis* V. — 2 *est* U. — fuerit V (ut vid.) MRDNBOETA SHf 1. 2. 3. 8. *fuerint* FP Als. — 3 responsumque VMFPUB 2. 3. 5. 8. *responsum* RDLNOETAS. — 5 rei V. *rei.p̃.* MRNFPUOE. *rerum* B, cf. infra v. 25. 173, 27. — 6 appellari Grut. Gron. Drak. *appellare* cdd. Als. Wb. Tück. — *is hon. prim.* V. — 8 *michi* R. — inulta VB. *inuita* rell. cdd. — *illum* FU. — *iocundum* cdd. — 13 *quifuit* V. — 15 renovata VMFPUBO 1. 8. 9. *reuocata* RDLNETQ 2. — quam quem cod. Rhen. *quamq.* VMR. *quamque* P. *quamquae* FU p. — 17 accenderat VP. *acciaccenderat* M. *acciderat* U. — 18 ne VMRDN. *æ* P. *e* U, *et* u. — praerogativam V f. *praerogatiua* cdd. rell. — *urbanam* V. — 19 *hisdẽ* MP. — 20 ei Rhenan. *et* MRDNFPUBTS. *etiam* 2. Ald. om. OEAH 1. 5. 8. Sob. — 22 porta MFPUBE 1. 2. *|||rtam* V. P. *portã* RL. *p portã* r. — 23 *|||||entia agmine* V. — 28 *iurgis* V. — 29 *decora* RL. — 31 negabant V. *neglegebant* RL. — 34 se om. V. — 35 *alebant* M. *agebant* R. — *duilium* MRNPUE. — **Pag. 174.** 2 *montẽ moæ* R. — *ab auentino* r. — 4 sciturosque qua sine Madv. *sciturosq. sine* (vel *scituros que sine*) MDNFPUBETH 2. *sciturosquae sine* RA. *sciturosque si non* I. *sciturosque quod sine* r. *scituros quod sine* S 1. 3. 5. 6. 8. 9. Ald. Grut. Gron. Drak. *scituros sine* OQ. — 5 nequeant MRDNFPUBE THQI 1. 2. 3. 5. 6. 8. 9. Ald. Grut. Gron. Drak. *nequeat* O. — 6 Ficulensi 1. *figulensi* DNFPUBAS r. *figulensi. figulensi* M. *fingulensi* R. *fulgensi* H. — 14 plures OEASHQ 2. *pluresque* MRDNFPUBT 1. 3. 5. 9. — 17 quod autem MRNBOTASI 2. 3. 5. 8. *quid autem* H 1. *quid hoc* U. *quid enim* u. *quod* H vel *quod lr* P (typi non sufficiunt). *def,* p in marg. *quod* F. — 20 aliorum ed. Frob. *aliorumque* cdd. — 22 moveamur 1. Ald. Sob. Grut. Gron. Drak. Wb. ed. 4. *moueatur* MRPU Als. Wb. edd. Teubn. Tück. — 23 plebs MFPUBOT 2. *plebes* RDN. — 25 *illi plebeis* MFPU r. *illis plebei* R. — 27 ferant MFU p. *fuerant* RNP. *finiant* r. — 33 Tum MFPUBO 3. *Tunc* RDNET. — *oratiusque* M. *et oratius* R. — **Pag. 175.** 2 iis 1. 5. Ald. *his* MFPUBO. om. RDNET. — 6 ea postulavit RNFPUOASH 1. *exapostulauit* M. *expostul.* B. *ea expostul.* Als. — 9 concisse M. *conscisse* cdd. rell. 1. 3. 5. — 12 *sensebant* P (*cens.* p). — 16 et 17 *credul.* P (*crudel.* p). — 18 quiescet r n Ald. Drak. Wb. ed. 4. *quiescit* MRNFPU Als. Wb. edd. Teubn. Tück. — 21 superque MFPU r n. *super* RN. — humili P Madv. ("Satis superque habet is humilis, qui" cet.). *humilis* MRU edd. — aequo RP. *de quo* M. — 23 recup. UA m r n f 1. *recip.* MFP. *recep.* R. — 24 *penes suos* P. — 25 nunc M p. *Non* P. — 29 spem MRNOTASH 1. 5. *spes* FPU. — 30 *abnueret* M. — 34 invidia RN (*-ie* r). — *decemuiratum* MRNFPU (*-tu* f). — **Pag. 176.** 1 *magistratus* P. — 3 *milites* FPU. — plebisque RQ. TR.*plebisque* MFPUT. om. O. — 4 *pfectis* P. — 9 *ciuitate* P. — 12 *fuisti*

M. — 13 *tanto* P. — *forte* M. — 14 *ibi prima* M. — 15 plebi MRP. *plebis* N r. — 17 *adpr.* MRFP. — convellunt p in marg. cod. Vorm. in marg. 1. Sob. Drak. Als. Wb. edd. Weidm. *conuertunt* M cod. Vorm. Ald. Grut. Wb. ed. Teub. 1854. — 18 *obuis* P. — 21 L. Verg. Sigon. *aulum uerg.* cdd. — 22 Verginii U p Ald. *uergini* MP Hz. Wb. ed. 4. *Verginiae* (R) Drak. Als. Wb. ed. 1. — *auctoris* U. — *& secessionis* P. — 23 *progenies* MP. — 24 *memoria ẽ* F n. *memoria eẽ* N. *memoriae* R. — 25 qui om. RN, add. r. — 27 *pompilius* U. — 28 P. Villius Sigon. *appius uillius* FPU. *appius itillius* M. *appius esilius* RN. — C. Oppius. *coppius* M. *g. opius* PU. *gopius* F. *soppius* RN. — *lucinus icilius* M. — 32 *quam* RN. — 35 *accep.* PU. — Pag. 177. 3 cum velut MLN. *cum ueluti* PU. *uelut* R. — 4 plebi MRNFP. *plebis* UAH r. — 5 *tributum* U. *tribuni* m r. — plebes Drak. *plebis* MRNFPU. — *iussissent* m r. — 8 *euersum* U. — *resistunt* PU. — 9 *postremum* RN. — 9 *et* 16 *sancei.* U, *sancti.* RD. — 11 *quis* MRNPU. *si quis* r. — 12 noxae MRNOASH f 1. *noxiae* FPU. — 19 *irent* NET 1. 3. 9. — lege iuris M scr. corr. B 1. 2. 3. *iuris lege* M scr. pr. FPUOETASHQl r d n. *iuris legem* RDN. — 20 cum quis Doujatius Wb. ed. Teubn. 1854. *cum qui* BQ. *eum qui* MRDNFUBEASHI 1. 2. 3. 6. Ald. Drak. Wb. ed. 4. Tück. *eum quid* P. *eius caput qui* O. — 21 eorum POEQ 2. Wb. Tück. *deorum* cdd. rell. 1. 2. 3. 6. Ald. — *cuipiam* Madv. *cuiquam* UBOH d p 2. 3. 6. Ald. Drak. Wb. ed. 4. Tück. *cuiquem* M. *cuiquã cui* F. *quecui* P. *quem* RDNTAI. *cui* E Wb. ed. Teubn. 1854. *cuiq.* Q. *quemquam* S 1. 8. 9. — id sacrum cdd. Wb. ed. Teubn. 1854. *id ad sacrum* O Ald. *sacrum* Drak. Wb. ed. 4. Tück. — 23 cui MFP. *cum* RN. — *haec* M. — 24 sacrosancto FPUBEASHQ 1. 2. 3. 6. 8. Ald. *sacro sanctoque* MRNO. — vetere 1: 6. Grut. *ueteres* cdd. 2. 3. 8. Ald. Sob. — 26 *eadem ae* R. — 27 *legem* RN (*lege* r n). — *hisdem* M. — 29 *his* U. — 31 fuerit MRFU p Ald. Drak. *fuerat* P Als. Wb. ed. 4. — Hæ U. *Haec* MRF. *hec* P. — 32 iisdem BA 1. *isdem* F. *hisdem* MRNPU. — *c&reris* F. *ceteris* RN (*cereris* r n). — 33 *aedilis plebes* R. — *defferentur* P. *differrentur* UA. — antea MRNBES 2. *ante* FPUAH 1. 3. — 34 *supprimerentur* P (*-bantur* p). — Duillius MRP. *duilius* FU. — Pag. 178. 1 *reliquissent* N r. — *magistratus* FPU. — creasset BETASH d 1. *creassent* MRDNFPU. — 2 *ergo ac* MFP. *ergo* U. — *punirentur* RN. — 5 *lata deinde potestate* U. — 8 *dilig.* RNU (*delig.* r n u). — 9 *discend.* M. — *sedintegr.* P (*red.* p). — 12 *ego neque* U. — 16 *ó tibi* U. — impie P, *impune* p. — 18 *legis* U. — 19 *uinditias* MN. *uendicias* R. — vincla MRNFP. *uincula* U AH 1. — *deduci* FPU (*te duci* MR). — 21 *habeat* M. — tamen Madv. *attamen* cdd. edd. — 22 vindex om. DN. — 23 *ore euindici aenuper* P. — *a lib.* F. — dictae om. RDN. — 25 negligere E r f. *neglegere* MF PU. *neeglere* R. — 27 *inplorar&* MP. — 28 *obstrisset* R. *obtriuisset* f. — vincla MRFP. *uincula* U. — 29 *addux.* RN. — 30 *contiones* MU. — 33 *coaequ.* MRNU, *coequ.* P. — 35 *lector* R (*lator* r). — 35 *uincla* MR FPU. — Pag. 179. 1 *cõmmunii* M. — 4 *.r.p̃.* M. — 6 *tr. pl.* V. — 7 *si* om. RLN. — 9 appellationis V. *appellationis causa* MRFPU (*caussam* R) edd. Cf. Caes. b. G. ed. Frigell ad pag. 59 v. 8. — quod e coni.

Crev. Wb. ed. 4. *quam* cdd. edd. — sint VMFPU. *sunt* RDLNBOET. — at Iac. Gron. *ait* cdd. — 11 *consularis* V. — 12 indemn. VM. *indamn.* RN. — 14 *nobis* V. — 15 *ac lib.* V. — 16 *ei aduersus* FPUOT. — iniur. mag. MRF. *mag. iniur.* DN. — *ostenta* R. — *litteras* V. — 18 *expertan* M. — 19 *agebat* M. — 25 *obr.* P. — dono VMFPBET. *dono uindiciis* Or. *dono indiciis* RDLN. Cf. v. 26. — 27 *tollentis* VMRNP. — *semianimae* RU. — 28 avumq. cdd. *auunculumq.* 7. 9. sqq. Cf. 167, 12. — 30 *quo* R (*quod* r). — proinde VRN. *siro*|*inde* M. *deinde* FPUB. — 31 *ac* om. RN. — 32 ferre ni V. *ferre ne* MRDNOETAS 1. 9. *ferrent* FP. *ferre ut* UB. — *indicias* FP. — ab MP r. *ad* RDF. *a* d n. — *dederint* F. — 33 Si ad MFP r *S;* & R. *Si et* LN. — 34 *ut aut* R. — *improbantes hic* R. — **Pag.** 180. 1 *sua et* U. — 2 prodixit VMFP. *praedixit* (*pred.* vel *p̃d.*) RDLNBEATSH 1. *produxit* U. Cf. 121, 17. 181, 6. — 6 *ab ea* ɪ.*o*.*ɷ̄* V. — *optumo* MRFP. — *maximoque* U. — 8 *regiones* V. — Iisdem R scr. corr. *Isdem* VM. *hisdem* U. — 10 *apparere* VP. — 11 *euenerunt* V. — 13 *uolupt.* V. — 14 genere om. U. — 15 *firmiore* P. — 16 urbe FPU. *urbem* VMRNBAH. — 21 *superbiã* RN. — 26 Virum BA. *uerum* MRNFPU 1. — 30 *claudius* P. — 32 *generis* M. — *agnomini* P. — 34 *recuperandam* U. — *clementiam* P. — **Pag.** 181. 1 *aiebat* FUA. — *causam* R (*-a* r). — 3 *uirgini&* R. — 5 *lacrume* MP. — 6 prodicta MRNFPA. *praedicta* UH r n 1. — 7 *conciuit* U. — 11 *inuidia* R (*-ie* r). — 12 octies U f 1. *octiens* MRFP. — 13 *scisca* M. — 17 *oppii claudiiq.* UAH. — 21 *mortuæque uiuæ* P. — 22 felicioris Guilielmus. *feliciores* cdd. Ald. Grut. — 24 iidem E Grut. Gron. Drak. Wb. ed. 4. *idem* Ald. Sob. *inde* MFPU 1. Als. Hz. Wb. edd. Teubn. Tück. *indie* R. *indiẽ* N. *in dies* R. — 25 Duillius M 1. *duilius* RNPU. — 26 potestati Gron. *potestatis* cdd. — ut RN (*et* r). — 28 vincla MRNFP. *uincula* UAS. — 29 vetera EASH r 1. *ur̃a* MRNFPU. *alias uetera ur̃a* T. — *paccata* M. — 30 *iamiam* Tück. nescio unde. — *obliterata* MFP. *oblite rapta* R. — cum Rhenanus. *et cum* M. *cum et* rell. cdd. *cum etiam* 1. — 34 *demisit* P. — **Pag.** 182. 3 *mullius* p. *multi iis* P. — 6 iis MR 1. *his* FPU. — 6 *subc.* RN. — 7 *urb. reb.* U. — 11 *commisisse aut scio antiquum animalib.* xuiror. R. — *ab* om. M. — 13 *statutum* U. — 14 continebat H r. *continebant* MRPU. — 17 *fatigatis tandem* M. *pacati stando* R. — 19 *pras* P. — 21 reddit MRN 1. *reddidit* FPUASH. — *inl.* MRFP. — 23 detrect. r. *detract.* MRNPU. — 28 *predicatores* P. — 31 iam om. U. — 33 *exercitum* M. — 34 *egerent* RN (*teg.* r n). — **Pag.** 183. 1 *fortis* M. — *seruiebant* M. — 3 fulta U m r. *fuita* MR. *fuilta* P. *a* N, *functa* n. — *c̃trastaret* M. — 4 *necdum omnes* FUAH p. — *ceductos* P. *ductos* F. — 7 rettul. VM. *retul.* RPU. *p̃tul.* F. — 8 *hostis* U. — 9 *essent et undique duces* V. — 12 *ipsi* V. *ipsos* R scr. pr. — 13 ab VMP. *ac* RL. — 16 *uincerent' pe ẽẽ* R. — 19 at si p. *atri* P. *adsi.* F. — 20 *bellum* U. — *ad* RL, *a* r. — 22 iis VF. *his* MRPU. — 23 *admouebat* M. — *esset parta* U. — 24 *inlibertum* RL. — 28 *dedit dicta* V. — *auolat* R. — *uirtutem peditum* U. — 30 ordine om. FPU. — 31 *inmisis* MP. — *inmisisse quis* V. — *e* RLPU. *de* VM. — *sustinebant impetu* V. — 35 *capiss.* R. — **Pag.** 184. 1 *euertunt* P. — 3 *cede* P. *foede*

RL. — *maiora prede patitur* P. — 5 laetitia modo cdd. edd. *laetitia* V Wb. ed. 4. — 7 *exincursionib*. U. — excursionib. V Wb. ed. 4. *excursionib. sufficiendo* cdd. edd. — levibus VA 1. *lenibus* MRLNP. *lenius* FU. — 8 experiundo MRFPU. *experiendo* V. — *adsu*. MRF. — 12 latrocinii MFP. *latronicii* U. *latrocinio* VRLN. — procursantes pauci recurrentesque MFPUE. *proc. pauci recursantesque* V. *procursantesque* RLN. — 13 *ter* | *rentesmptis in multa* V. — in om. RLN. — *caperent* V. — 14 *quinilico creder*. U. — 19 se si MPU. *sensi* RLN. *si* V. — 23 consilio V Ald. Sob. Grut. Wb. ed. 4. *consulto* RLPU. *consultu* Gron. Drak. *consilio consulto* M 1. — 25 mihi feceritis e coni. Crev. Wb. ed. 4. Tück. *mihi* *feceritis* P (relicto intervallo adscriptum *ef* pallidiore atramento). *milneffeceritis* F. mihi effeceritis UES d p. Drak Wimm. *mihi feceritis* milites V ("sic ut suppleta recte respondeant spatiis"). *milites feceritis* A 2. *milites mihi effeceritis* 1. 3. 4. 6. 7. 8. 9. Ald. Sob. Grut. Gron. *milites geritis* M Als. Wb. ed. 1. *mihi tegeritis* RL(D?). *mihi dederitis* r. *mihi tetigeritis* NB. *uel tetigeritis mihi* O. — 27 *quam* U. — 28 agite dum MFPUE 1. 3. 6. 7. *agite cum* RLNB. *agite eum* O 2. *agite* V. — 29 acie VMFPU 2. 3. 4. 7. *aciem* RDNET 1. — *hinc* V. — 32, 33 in aciem ... Postero die om. V. — 33 diei MU 8. 9. *die* FP. *dei* 5. 6. 7. — *apparendie* DN. — est om. FPU. — 34 *simul ut* U. — Pag. 185. 2 gloriae MRP. *uictoriae* V. — *noua nuper* V. — 3 *uideres* P (*uires* p). — 4 milia VM p. *militia* P. *militiae* U. — 4 et 6 *cornum* V. — 7 duarum M. *earum* V. — sexcenti 1. 4. 9. *sescentis* V. *ac* ML FPU. *a.c̃* RN. — *exiliunt* V. — 8 *simul quoque* RL. — 9 *deinde pud*. U. — 10 *accedunt* P. — 11 *nec ad* U. — *digr*. UH. — *diegr*. 1. — 15 *sed equos* P. — 16 *trauolat* V. — *parte* P. — 17 *et hostis* V. — *fusos* M. — 19 *fortis* VPU. — 20 *castigat* M. — 21 operam 2. Gron. Drak. Wimm. *opera* VMRPU. 1. Ald. Grut. Als. Wb. — *debebant* V. — 22 *conisi* RP. *c̃sii* M. — 26 recipit MRP. *recepit* V. — 28 in om. V. — 29 *populi iussu* V. — frequens iit om. V. — iit MFP. *ut* RN. *fuit* r. — 32 *uocauere* V. — 33 *ad se* V. — Pag. 186. 1 *appoll*. M (bis). — iam tum VMRDNBOE 1. 2. 3. 6. *circum* TS. *circum iam tum* r Ald. — *apollinare* VE (*-rem* rell. omnes). — *aduoc*. VET. — 3 *q silicius* V. — 6 tribunum V m. *tributum* MRLPU. *tribunatum* r. — 13 *eadem* RLP. — 14 a ceteris VR scr. corr. FPUBOETASHI d 1. 2. 3. 8. Drak. Wb. ed. 4. *ceteris* M cod. Vorm. R scr. pr. DN Als. Hz. Wb. edd. Teubn. (Errant si qui P ita habere perhibent). — 17 *triumphata uictoria* U (cf. v. 16). — 18 *uerti* RLN. — iidem VR 1. *idem* MNFPU. — 20 consules (scr. corr.) Madv. *conss* V. *consulibus* (cdd.) Ald. Wb. Tück. — 21 quo VMRFP. *quod* US. — *iura tr. pl*. V. — 22 labefacta essent MRF (*labefactor* F) P U scr. pr. OA. *labefactata essent* NBESH r 1. 2. 3. *labefacta tum essent* V. *labefactassent* U scr. corr. — *quod* M (*quid* m). — 23 *nobos* V. — 23 factionis suae Madv. Wb. ed. 4. *factionis sua* V. *factiones suas* cdd. edd. — 26 Duillio VMN. *duilio* RFPU. — *sorti* V. — 28 se ullius (scr. corr.) cdd. — 29 *pugnarent* RLN. — 31 *se lege* M. — 32 *duilius* F. — 35 auct. populares Stroth. *auct. popularis* cdd. edd. ante Str. — haud popularis N scr. pr. Str. *haud populari*

V. *haud populares* odd. — **Pag.** 187. 1 *cum his* U. — 3 *quae rerum* V. — 5 *conl.* VMRFP. — 8 *ali* V. — 9 causa MRFP. *causam* VU 1. — 10 *agebat* MRFPU. — tribuni V Dukerus. Wb. ed. 4: *tribunis* edd. odd. — 11 iis V 6. *his* MRP. — 13 quo esset Madv. *quo* odd. edd. — Tribunos Madv. *si tribunos* odd. edd. — *tribunos pl.* V. — 14 *hodie ex tribuni pl* V. — feceritis V (ut vid.). — tum ut ii Wb. ed. Teubn. 1854. *tum uti* (V?) Als. Wb. ed. 1. Madv. ed. 1. *ii tum uti* M cod. Vorm. RDLNE (*hii* E) Hertz. *hi tum uti* BO Gron. Drak. Crev. *iis tum uti* FP (i istum). *his tum uti* U. *Iterum uti* A. *utique* 1. 6. 7. *hi tum utique* 8 Ald. *ut hi tum utique* 3. 4. 5. 8. 9. — quos hi sibi V. Wb. ed. 4. *quos sibi* M RP. *quos* N. — 15 cooptassint Rhenanus ("doctissimus quisque mihi pro hoc loco restituto gratiam habebit"). *cooptassent* odd. (*coapt.* UB). — legitimi (V?). *ut illi legitimi* odd. Madv. ed. 1. Tück. — 16 plebei MFP 1. *plebis* B. *plebeis* RLN. *pl.* V. — 19 plebeiq. VMRF. *plebiq.* UEA. — 20—22 Vomisit pleraque. — 22 *a.aeternium* MRFP. — 26 iis V (ut vid.). *his* MRP. — *coapt.* PU. — 28 usque eo (*usq. eo*) MD NEH r 1. 3. 5. *uso eo* RL. *usque* FPU. *adeo* V. — 29 plebi Drak. *plebei* MFP u 3. *plebeios* U. *pl.* VO. om. RDLNE. — 30 inditum est RL (P). *indictum est* MU. *inditum* V. — 31 *cñ gaeganius* MB. — *macrinus* V(?)UB 1. *m̃ acrinus* MFP. *m̃.agrinus* RDLN. — 32 contentiones VB. *contiones* odd. rell. — 33 *expectatione* P (*inspect.* U p). — 35 *dilectum* P. — **Pag.** 188. 1 otio foris quoque V. *quoque otio foris* odd. rell. — 2 *ciuilis* V. — 3 *causa* P. — 9 *plebis* R. — 9—11 ita .... nomina om. DN. — 11 *nominatam tum* M. — *senioris* V. — 12 esse BAH r. *essent* (V?)MRN. om. FPUES 1. — 13 *exercendus* RLNE (*exced.* MF r n). — 14 moderatio VMRNBEASH 1. *moderatia* FP. *moderantia* U. — 15 *extollat* RDLNEO. — 16 ab nobis MA. *a nobis* RL NFPUOEH 1. *nobis* V. — *nec ultra* V. — 25 *acui ac* RL. — *aequi uolsciquae* V. — 26 *his* U. *is* V. — 27 *habere* RF. — 28 *non nosse* V. — 29 *licentiam* V. — 30 *roma* V. — simultatiumq. MFPU. *simultatumq.* B r. *simul tacitumque* RL. — 33 perpopulati MB. *propopulati* FPU. *populati* RDLNOEASH 1. 3. — 34 *ac* RL (*ad* r). — 35 *exquiline* MRP. — **Pag.** 189. 1 *acexcessere* P. — 2 unde VMDNPUBOE 3. *inde* F. *Undiq.* R. — 3 *agmen egere* F. — *gere* P (*iere* p). — 5 Quirites om. V. — 6 contionem vestram MRPU. *conspectum uestrum* V ("fortasse receptum oportuit", Madv.). — 7 *ire* V. — 8 *pars est quintio* V. — 10 *ita uictu* V. — 11 *diuindet* V. — si huic VMRNBEASHI. *huic* FPU. — 12 anno scissem FPU. *annos cissem* M, *agnoscissem* m. *anno si scissem* u. — 13 *armilla* M, *armillã* m. — 14 *me roma* V. — 16 *ignauissimi hi* V. — 17 *annuos* PU. *annos* M. — 19 si in VRU. *sin* MP. — 21 *ignouiam* M. — 23 *non uere discordiam* V. — et venenum V Wb. ed. 4. *est ven.* odd. edd. rell. — 24 huius urbis V. *urbis huius* odd. edd. rell. — *Donec nobis* R. — 25 dum om. V. — 26 nos V Grut. Gron. *hos* (odd.) Ald. Drak. — illis Madv. Wb. ed. 4. *illi* odd. edd. rell. — 28 *ausam* V. — 30 *magistratum* M. — 31 *exulari* M. — *honer.* U. — 33 *creatis* P. — 34 *uidebatur* U. — iniquos Madv. *iniquum* odd. edd. — **Pag.** 190. 1 *domũ* F. — 4 (bis) *et quando* odd. (V quattuor verba omi-

sit). — 7 esse om. U. — 8 *acer* P. — *aesquilias* MRP. *exqu.* V. — vidimus Madv. *quidem* cdd. edd. — 9 captas et FP r. *capta se* RL. *capta | set* M, *capta esset* m. — *candentem* FP. — Volscum. Hostem Madv. *Volscum hostem* edd. rell. — 10 *subm.* VMRP. — 12 *isdem* V. *hisdem* MRP. — 13 *aesqu.* M. *exqu.* P. — 15 *passim incensa* V. — *ad* V. — *communisses* M. — 16 *obscidentur* M. — 17 hostes MRNB. *hostis* FPU. — vestrae om. DNO. — 18 in quo VRDLNOET 2. *quo* M FPUB. *quo in* 1. 3. 4. 8. — *nuntiabantur* V. — 19 *expletas* V. — 23 re fortuna VMFPU. *fortuna re* RDLN. — *donum* RN. — 24 ecquis 8. *et quis* MFPUB 1. 2. 3. *at quis* NO. *ac quis* RDA. — rettulit V 3. 8. *retulit* cdd. rell. — 27 *ad* VF. — hercules MRNFP 1. *hercule* UA n p. — 28 *nr̃m* U. — 30 *capta* V. — 31 *penatis* V. — 32 *redieb.* cdd. — 33 sequetur V. *sequitur* cdd. rell. — 34 *fungitis* V. — *aequos ac* V. — **Pag.** 191. 1 *repellitur* UOH. — 3 *persequentur* V. — 4 *abieri educi* V. — 8 *necessitas colligit* P. — 9 *uellet | mequidem* M. — 13 *adsenatores* RF. — plebicolas om. R. — 22 castris. *ur̃is* R. — 23 *qui* M (*quo* m). — 25 alias MFPU. *alia* RDNOE. — 26 quoque quae MRNPBOESH. *quae* FU. *quoque* A. In P post *quoque* haec repetuntur: *popularis aratio acceptior plebi quam tunc seuerissimi.* — 27 *detract.* MR PU. — 29 iis RFP. *his* MNU 1. — *subic.* MRFP. *subiic.* r. — 31 est om. P, add. p. — 32 unum MRNBASH 1. 3. *in unum* FPU. *uirum* O. — 34 *uitã* MR. — *plenã* R m. — **Pag.** 192. 3 *donando* R, *tonando* r. — fecisse m r n. *fecisset* MRNFP. *fecissent* U. — 4 ordinum MRFP. *hominum* U. — 8 *oboed.* RF. *obaed.* M. — 9 *appellaret* P. — 10 *obp.* P. — 11 Cum cons. in cont. M. *cum consules | cum in contione* P. *cum in cont.* RDNO. *cons. cum in cont.* FB d p 3. 8. *cons. in cont.* U. *Inde cum in cont.* A. — 17 quaeque MR. *quoque* DNFPUAH. — 19 *accep.* MDNF. *accip.* RO. — 20 *m hora mota* P. — 21 *nouis* U. — 30 facilitati U Ald. Sob. Grut. Gron. Drak. Wb. ed. 4. *facilitate* MRFP Als. Wb. edd. 1. Teubn. — 32 *cornũ* MR. — 34 ab MRFP. *a* U 1. — **Pag.** 193. 4 *aduersam* MPU. — *incors.* M. — 6 *aliquandiu* RO. — 9 integrum M BA r 2. 3. 4. 5. 6. 8. *interdum* FPUETH r d n 1. *intertiũ* RDN. *tutum* O. — 10 reveheretur MFB p 2. 3. 4. 5. 6. 8. *reuehereatur* P. *reuereatur* RDN. *reuheatur* 1. *reuertatur* E r n. *reuerteretur* OT. — 11 *quibus sibi* MU. — 15 nuntios MRNPASH 5. *nunciis* F. *nuncii* U p 1. — 16 mittunt MRNASH 5. *mittuntur* FPU 1. — 17 *auxit. | ireferentes* P. — 19 ordines MRNASH. *ordine* P. *ordinẽ* FU p 1. 5. — 22 *regeri* M. — arrepta e coni. Duk. Wb. ed. 4. *accepta* cdd. 1. Ald. Gron. Drak. Als. Wb. ed. 1. — 35 *his* U. *is* P. — **Pag.** 194. 8 ex hostibus om. RN. — 11 *pop. rom. iudicem* U. — 14 *inirei | ut fragium* M. — 15 *captius* RN. — Si om. U. — 16 dicere om. RN. — 22 *nonagesimum annum* RN. — 24 *eorum se* N. *eo rem esse* U. — 25 oblitter. NUAH. *obliter.* MRF PS. — 28 ore e coni. Klockii Wb. ed. 4. *more* cdd. edd. — 29 *incolomi coriola re* F. — 32 *uiri* M. — 33 eum FP. *tum* MRN. — 35 *dampn.* RN. — **Pag.** 195. 3 *iis* MRDB 2. *his* NUO d 3. *is* FP. — *circumiret* RND (*-ire* r n). — tribus Perizonius. *tribunos* cdd. 1. 2. sqq. — 5 *lucri sui* u. — iudici UB 4. 5. 6. 8. Grut. Gron. Drak. Wb. ed. 4. *iudicis*

MRDLNFPOTASI 1. 2. 3. Ald. ***iudicū*** **H.** ***iudices*** **E. — 6 acqu. NBA.** ***adqu.*** **MRFPUI. — 9** ***socies*** **P. — 10** ***scaptioni*** **MRFPU (-*ne* r). — 12 hac U Grut. Gron. Drak. Crev. Wb.** ***hoc*** **MRDLNFPBOTSH 1. 2.** ***hec*** **A.** — Scaptium; sed e coni. Als. (*set* Als.) Wb. *scaptium esse* MRDNFPU BOETASHI (variant in nomine OEAS). *Scaptium* 2. *Scaptii* 1. 5. 6. 8. 9. Ald. Sob. *Scaptium nomen* Grut. Gron. Crev. — 14 Quem enim MFP. *Quē*.H. R. *quem* DNUOET. — 16 *sit iam* U. — *consul* U. — 18 valet. Vocatae R *uoc||||||ualet* M. *uocare ualet* U. *uocate uell§* P. *uocate ual§* p. *uoce ualet* m. — 22 *acerbiusque* U. — 23 *extrenis* P.

TITI LIVI NICOMACHVS DEXTER VC EMENDAVI AB VRBE COND VICTORIANVS VC EMENDABAM DOMNIS SYMMACHIS.LIBER.III.EXPLICIT.INCIPIT LIBER IIII. RD.

Victorianus hunc emendabam dnis Symmachis. Titi Liuii ab urbe condita liber III. *explicit incipit* IIII. *eiusdem feliciter.* E. (In reliquis deest subscriptio).

COMMENTATIONES.

Quatenus ad normam codicum manu scriptorum, quorum discrepantiam religiosissime atque, ut spero, satis plene exposui, etiamnunc emendandi restent loci horum librorum, in quibus restituendis tot viri tamque docti per quattuor saecula omnem curam atque operam posuerunt, ea magna est quaestio, cuius pertractationem non capit parvum volumen, quamobrem non totius rei expediendae causa, sed speciminum loco ad tempus aliorum iudicio subiicienda pauca depromam temere excerpta ex iis, quae inter describendum, prout quidque mihi in mentem venit, festinanter in chartam conieci, reservatis in novam ipsius contextus editionem quae reliqua sunt. Praecipuam quidem diversitatem ortographicam retuli, minutissima quaeque perpetuo enotare longum erat atque inutile: satius esse duxi, ubi ad finem pervenero, quae ad id pertinent in unum conferre atque inter se comparare, ut, quid rectum sit, certius diiudicetur. Neque enim ex singulis locis neque ex codicibus singulis neque denique ex singulis librorum decadibus ipsius auctoris formula ratioque scribendi erui poterit, sed, ut verum tandem statuatur, quicquid exstat ex illius scriptis diligenter est perscrutandum; verum ne id quidem satis est, sed quaecumque literarum Latinarum vel in libris vel in lapidibus et metallis sunt reliquiae ad auxilium sunt revocandae.

Pag. 1. Qualia prima praefationis verba sunt in omnibus codicibus et sex ante Sabellicum editionibus, talia iam sua aetate emendatione fuisse ait Quinctilianus, sibi tamen notum esse Livium hexametri exordio coepisse, quod nimirum eum consilio aliquo rhetorico simulasse suspicari non licet, attamen monendum illum in locis Livianis referendis non semper in rebus minutioribus diligentissimum fuisse.

Pag. 1 v. 21 *magnitudine eorum me, qui nomini officient meo, consoler*. Videndum, an non huic ordini verborum praeferendus sit is, qui placuit antiquioribus.

Pag. 2 v. 5. Quod, si consuetudinem solitam secutus est, scripserat Livius, *ea belli gloria est* P. R., id certe nemini Romano in mentem venit ut sic enuntiaret: "ea belli gloria est po-

pulo Romano", sed potius populi Romani. Probe tenendum perparvam esse in tali re fidem librariorum. Cf. diss. Livianor. libr. emendandi ratio p. 31, 32.

Pag. 3 v. 18. Scripsisse Livium opinor: *Aeneam ... primo in Macedoniam venisse, inde in Siciliam quaerentem sedes delatum, ab Sicilia classe ad Laurentem agrum.* Nec amplius quicquam: cogitatur igitur *delatum*, quod addi non opus erat. Apparentibus vero paulo ante duobus infinitivis (*tenuisse* et *venisse*), antiqui emendatores (fuerunt vero, ut modo prabatum est, iam ante Quinctilianum) alteri alterum addendum selegerunt, alii denique tertium quendam praetulerunt. Quem elegerat auctor Medicei minus placuit, etsi eum, quem amplexi sunt reliqui plerique, novi aliquid et inauditi habere non est dissimulandum. Nam dicitur quidem "classis ad (in) aliquem locum cursum tenet" atque absolute, etsi hoc rarissimum est (Liv. 31, 45. 14) "ad locum tenere", sed "classe ad locum tenere" nusquam inveni. Ceterum hic non tam de directo cursu in quendam locum quam de adventu narrari oportebat. Adauctae in clausula scripturae exempla non desunt: vid. pag. 154 v. 33 *milibus* a nonnullis ascriptum.

Pag. 4 v. 27 *fluvium* qui praeoptant, persuasum habent M unum, ubicumque per se satis probabilia habeat, pluris esse quam ceteros omnes. Tanti vero eum aestimandum esse nec probatum est nec probari poterit. Ne ii quidem, qui hanc normam prae se ferunt, promisso stare potuerunt.

Pag. 10 v. 6 adiciendae *multitudinis causa ... Romulus asylum aperit*, i. e. ut hominum multitudinem adiiceret urbi crescenti. Id spectabat, ut civium numerum augeret, non ut in fraudem exteros illiceret.

10, 21 *legatos* perspicuitatis causa forsitan adiecerit quispiam. Quae ad rem explanandam idonea erant verba addebantur libentius quam demebantur.

10, 35 "*uacat*", qua nota deesse aliquid indicabatur, facile in *uocat* mutatum est. Omissum in M auget suspicionem.

11, 4 iam, i. e. immo vero, tum utique, *Sabinorum omnis multitudo cum liberis ac coniugibus venit;* id quod non in Caeninensibus aut Crustuminis aut Antemnatibus effectum erat. Non sine detrimento illa particula in aliam mutatur.

11, 33 *cum maxime* recte dicitur eadem vi ac *tum ut cum maxime* (,då som bäst', ,gerade da am meisten'), recte etiam *tum cum maxime* (Liv. 40, 13, 4. 40, 32, 1. 43, 7, 8) ac *nunc cum maxime* (Liv. 29, 17, 7); num vero ita etiam *tum maxime* dici posset, de

ea quidem re controversia fuit. Multum hoc loco valent codices cisalpini vulgares.

14, 4 *veluti sensisset* et cum cdd. et cum Livii loquendi more optime convenit.

16, 29 *nulla parte*, quod habent cdd., forsitan ortum sit ex *nulla ab arte*. Cf. Cic. N. D. 2, 54, 134 *quae confectio etiam a lingua adiuvari videtur*.

18, 7 Ex coniunctis MAGNOPEREEMINEBAT facile genita est glossa *peruenerat*, quo verbo remoto omnia apta erunt: *necdum a singulis, quia nemo magnopere eminebat in novo populo, factionibus inter ordines certabatur*.

22, 6 Innocua est origo rei valde molestae. Saepe factum est, ut, cum praepropere scribi verbum coeptum esset, detecto mox errore imperfectum illud relinqueretur, quasi ut legentibus pecccandi locum praeberet. Vid. 55, 32 ex, 107, 32 in, 162, 19 per, 179, 25 vindiciis, 187, 15 ut illi, 192, 20 m. Tali modo hoc loco in illud, quod sequitur, *sollemne* temere incidit is qui describebat, quo facto fieri vix potuit quin *soll fidei* in *soli fidei* verteret. Eadem ratione

24, 3 exstitit nomen gentis, quod haud parvum incommodum importavit; namque ubi paulo ante quam oportebat scriptum est *scis* (sequitur enim *hoc magis scis*), pro *es scis* factum est *es uel scis*, quemadmodum ante spuria *uel* interdum adiiciebatur (vid. exempli gratia 46, 4 *uel tamtum*), id vero in *uolscis* vel *uulscis* vel simile aliquid nullo negotio conversum est. Itaque longe consultissimum esse duco in Heynii sententiam concedere, idque eo magis quod repetita gentis mentione oneratur oratio.

24, 24 Si Livius, ut mea quidem fert opinio, *ut utriuscumque* scripsit atque, id quod fieri solitum est, similes literae iteratae exciderunt, *iuscumque* transpositis syllabis abiit in *cuiusque*. Cf. Cic. Fam. 6, 4 *copiae ita paratae ad depugnandum esse dicuntur, ut, utercumque vicerit, non sit mirum futurum*.

31, 26 *deinde*, quod contra reliquos M tuetur, minus convenit consuetudini sermonis Latini, qui omnino parcus est adverbiorum, quae etiam non expressa ipsa oratio suggerat legentibus. Probabilius est Livium non magis hic illud adverbium addidisse quam 1, 44, 3 (*ibique ipse habitat*).

31, 28 Tullios non Alba sed Corniculo oriundos fuisse constat (Liv. 1, 39, 5). Dionys. Halic. (3, 29), ubi de eadem re mentio fit, enumerat Ἰουλίους, Σερουϊλίους, Κορατίους, Κοϊντιλίους

ἀ. τ. λ. Cf. Dionys. 1, 70. T et I inter se mutabantur. Quare non *Tullios* sed *Iulios* hic scribi oportet.

33, 27 *elata* in *relata* corrigendum esse iure suo monuit Sabellicus. Cf. Liv. 43, 13, 2 *ea pro indignis habere, quae in meos annales referam.* De similibus verbis commixtis vid. Madv. Emend. Liv. ed. 2. p. 18.

34, 29 *causarum* alii aliter mutaverunt. Si scriptum fuisset *Quibus de rebus, litibus, causis condixit pater patratus p. R. Quir. patri patrato Priscorum Latinorum*..... (de iis rebus) *quid censes?*, nemo quidquam animadvertisset. At in verbis iudicialibus et forensibus insolita interdum in usu est structura: dicit enim Livius non solum *de perduellione anquirere* (6, 20, 12), sed etiam *perduellionis anquirere* (2, 52, 5. 26, 3, 7), dicit (1, 26, 5) *perduellionem alicui iudicare*; et (26, 3, 9) *perduellionis iudicare alicui.* Neque vero magis mirum videatur *condicere alicui alicuius rei.*

43, 15 tum cum com coniuncta iam ipso sono verborum minime commendantur. Ut brevi praecidam, res in eo est, ut necesse sit aut *ut* ante *vivere* aut *cum* ante *comprensis* tollere. Hoc, duplicata syllaba facile coortum, respuitur a compluribus et cdd. et edd., illud, utcumque res respicitur, multo firmius est. Itaque iis suffragor, qui scribunt: *iam tum, comprensis sceleris ministris, ut vivere regem* sqq.

49, 13 *iam ipsa necessitate cogente* correxerunt nonnulli, quod se abstinuisse dicerent Livium ista, quae in codicibus est, coniunctione verborum. Cf. Wölfflin ad Liv. 21, 48, 7. Verum incautius id perhibuerunt: *iam etiam* („nu tillochmed", „jezt sogar"), ut apud alios scriptores (Cic. Tusc. 1, 4, 7. Just. 2, 4, 6. Quinct. 1, 7, 6), sic apud Livium quoque saepius invenitur: 22, 15, 1. 22, 45, 4. 25, 26, 6. 33, 39, 7. 34, 2, 11.

49, 16 Ubi narratur de Servio per gradus deiecto primum sic est in cdd.: *Fit fuga regis apparitorum atque comitum. ipse prope exanguis cum semianimis regio comitatu domum se reciperet.* Duplici nomine (*exsanguis* et *semianimis*) status regis describitur, bis comites memorantur (*apparitores atque comites* et *regius comitatus*). Haec sunt glossemata vulgaria, quae aut supra versum scripta fuerunt aut, id quod saltem de posteriore illo usu venisse credo, ex margine immigraverunt: utique delenda sunt, ut voluit olim Weissenborn. Tum vero ortus est error, quo nullus frequentior est: nam ad similia verba paulo post sequentia facta est transitio in describendo, eaque in unoquoque genere codicum, ex quo coniicere licet singularem aliquam illecebram corruptelae fu-

isse: fuit autem, si tum de rege tum de Tullia scriptum esset *cum se domum reciperet*. Neque alioquin praeproperus transitus ad sequentia praesertim tam communis explicari potest. Deinde unius codicis (A) parens caeco impetu perrexit non animadverso errore, ceterorum principes sumptis quinque verbis (*peruenissetq. ad summum cyprium uicum*) ex narratione de filia redierunt ad illud *reciperet* quod est de patre ac tum demum, tenentes quae iam arripuerant (vide supra ad 22, 6), uno tenore perscribebant. Postquam diuturno usu codicum mores librariorum cognovi, hoc certissimum esse mihi persuasi. Si demuntur quae de patre sunt *cum domum se reciperet*, mireris cur miserit Tarquinius, qui exsanguem illum fugientem consequerentur, nisi ea fuga ullo verbo indicata esset. Peius est *regium*, qui dicitur, *comitatum* ex priore illa narratione, quae nullo modo est de Tullia, ad reditum huius describendum transponere. *Facessere iussa ex tanto tumultu* vix potuit subito regios comites sibi comparare, nisi credas e terra eos natos esse, neque postea in itinere illi regis corpus mortuum animadvertisse dicuntur, sed auriga solus.

50, 35 Apertam praebet M dittographiam, qua continentur haec duo *per quem* et *per eas nuptias*. Nam quod *m* ad *eas* retractum est, id ex vulgari huius codicis fit consuetudine verba perperam dividendi (cf. 24, 29. 49, 21). Cdd. transalpini carent pronomine *eas*, quod in P addidit eadem manus quae paulo post, p. 51 v. 17, *debere* in *deberent* mutavit: ex quo apparet, quam parvae fidei sit. Itaque credo *nuptias* interpretandi causa appositum esse. Melius dicitur per hominem quam per aliquam rem amicos sibi conciliare.

56, 14 Hic quoque dittographiam cernere mihi videor, in qua alterum *et ne horum quidem operum fundamenta*, alterum *et nullius magnificentiae operum fundamenta*. Hoc nimirum postponendum. Dividebantur haud raro glossemata. Desumpta ex capite sequente vox magnificentiae.

63, 10 Subest dolus, qui non facile detegitur. Conscripti, qui dicuntur, pars erant senatus, non novus senatus; neque *videlicet* ad appositum annectendum idoneum est, immo haec particula, quae additamentis adiungi solebat, et ipsa suspicionem movet. Si vero lenius agere volumus, satis ad rem apte legi posse videtur: *conscriptos videlicet novum in senatum appellabant lectos*, ubi novum in senatum lectos idem valet ac noves (nuper) in senatum lectos. Quo ordine verborum et, ut decet, eminentius fit adiectivum et invenitur causa omissae praepositionis. Nam

post *novum* sic *in* excidit ut paulo ante (v. 5) post *virium* atque omnino saepissime praecedente litera *m*.

63, 17 An credamus Livium hoc scripsisse: nimis muniendo libertatem modum excessisse? Immo vero fuit *nescio an minimis undique eam rebus muniendo modum excesserint.* Depulsum suo loco *minimis* alieno vacillat.

65, 34 *Ibi*, i. e. tum, tum quidem, in hoc statu rerum, animum attendit ad indicatam aliam temporis condicionem. Cf. 3, 14, 3. 2, 7, 8. 3, 69, 3. Non sine damno *Ibi* in *Ii* mutatur. In his vero, quae subsequuntur, *victi ira vetuere*, ita variant codices, ut magnopere verear, ne antecedens illud victi ira nihil aliud sit nisi falsa imago ipsius verbi *vetuere.* Non opus erat patribus ira victis, ut Tarquiniis de occupando regno molientibus bona reddi vetaretur.

68, 10 *haec dicta* ex §. 7. huius capitis in hunc locum, quasi explicandi causa, transposita esse suspicor.

69, 4 *pendet* si ab initio scriptum fuisset, nulla causa fuisse apparet, cur id in *pendere* mutaretur; contra pro infinitivo in proclivi erat statuere indicativum, cum minus apertum esset ad antecedens hoc annecti enuntiatum. Ita legendum censeo: *Ego . . . . . metui me crederem posse a civibus meis, tam levi momento meam apud vos famam pendere?*

69, 25 Praeclare se habent cdd.: *credo, quia nulla gesta res insignem fecerit consulatum, memoria intercidisse* (consulatum eius). Dicit quidem Livius (2, 4, 2) *memoria hominis vetustate abit*, item Seneca (Ben. 3, 1, 4) *memoria beneficii apud aliquem intercidit;* at ubi non de memoria evanescente cogitatur, sed de re aliqua e memoria (tamquam receptaculo) exeunte, abeunte, ea res animo, memoria (ex animo, e, de memoria) cedere, excidere, intercidere, effluere dicitur, velut Liv 2, 33, 9 *Postumum bellum gessisse memoria cessisset;* 29, 19, 3 *Hannibalem excidisse de memoria;* 34, 37, 6 *exciderat pacis mentio ex omnium animis.* Val. Max. 5, 2. Ext. in. *Sed dum honesti actus, etiam ab infimis editi, memoria non intercidant, licet separatum locum obtineant; ut nec his adiecti, nec illis praelati videantur.* Unum commemoraverat grati animi actum humili loco natorum sordidumque ministerium exercentium, neque tamen id dictum voluit eundem solum separatum locum in factis memorabilibus enarrandis obtinere debere, sed omnino honestos actus ab infimis editos seorsum tractandos, ut nec grate pieque factis nobilium virorum Romanorum adiecti illi nec eiusmodi exemplis exterorum praelati viderentur. Madvigius vero de hac re ita iudi-

cat: «necessario scribendum: *dum honesti actus memoria non intercidat* pro *intercidant;* nam unus honestus actus libitinariorum significatur».

77, 10 *ab Inregillo* cur scribant docti viri, nescio. Habent cdd. (M R) 8. 15, 5 *c. claudius inregillensis*, at *in* saepe frustra apponitur (vid. 79, 35. 80, 14. 107, 32. 109, 11). Regillum patriam urbem vel vicum fuissi Claudii constat. Liv. 3, 58, 1. Dionys. Hal. 5, 40 ἀνήρ τις ἐκ τοῦ Σαβίνων ἔθνους πόλιν οἰκῶν Ῥήγιλλον .. Τῖτος Κλαύδιος αὐτομολεῖ κ. τ. λ. Quod ante illud nomen exstat verbum varie deformatum, fortasse subditum est.

87, 30 *delata* scribendum est, non *delatam*, quae forma verbo subsequenti originem debet. Vide infra ad 97, 20. Pugnat cum usu loquendi.

89, 30. Sic Livium scripsisse existimo: *ut imperium sua vi vehemens mansueto permitteretur ingenio.* Ut 73, 32 ferrom, ita hoc loco fortasse *imperiom* fuit. Etiam ex *inperium* oriri potuit *in perio*, ex quo forsitan profectum sit, quod in E mansit, *in imperio.* SUAUIUEHEMENS elisa altera syllabarum consimilium factum est SUAUEHEMENS, quo facto *imperiom sua* (vel *inperio sua) vehemens* mutatum est in *imperio suo vehemens*, quod restat in cdd. Ut vero imperium, quod suapte natura et indole vehemens esset, mansueto permitteretur ingenio, consulibus et senioribus patrum curae fuit.

91, 15 *ubi* totum locum iniquum respicit, in quo Romani victoriam incruentam consecuti sunt ac satis praedae in castris invenerunt.

93, 16 Codicum scriptione non et *protinus* et *Polluscam* continetur, sed alterum tantum, nomen urbis, quod depravatum erat.

97, 20 *urbem excederent* praebentes codices nulla fide digni sunt, quippe qui sexcenties iuxta verba parum intellecta falsos habeant accusativos, cuius rei exempla aliquot afferantur: 47, 2. 59, 18. 91, 19. 111, 12. 112, 15. 113, 8. 157, 34. 159, 27. 163, 12. 175, 35. 181, 1. 187, 9. 189, 28. Pari modo 180, 16 *urbem egrederentur*, 87, 30 *delatam consulere*, 45, 23 *auget Esquilias*, 131, 17 *animos eorum cepit.*

102, 12 *Postumio dictatore* si vota erat Castoris aedes, etiam *a* Postumio votam fuisse etiam non addita, qua carent cdd., praepositione intelligitur.

102, 34 Quamquam moti ira numinis causam nullam aliam vates canebant, quam sacra haud rite facta, tamen, velut si alia causa fuisset, terrores eo evasere, ut incestu puniendo prodigia procurarentur.

115, 20 *Sub hac p. e. victoria*, i. e. hac victoria etiamnunc quasi impendente, memoria huius victoriae animos hominum premente et commovente. Af. Curtius ed. Mützell pag. 476. Liv. 25, 24, 7 *sub luce* proprie est ubi lux defunditur.

120, 17 *ea ante omnis* eo modo amissum est, ut a proxime antecedente *praeda* attracto *e* interiret *a*, quo facto ad *praedae* accommodatum est participium. Simili fere modo, ut in propinquo exemplum quaeram, 128, 7 *ea* dilapsum est. Adeo nativam scripturam hanc fuisse existimo: *acta praeda. ea omnis.*

137, 4 *ipsum* vel *et ipsum*, quod ante *missum* est in cdd., neque omittendum neque integrum relinquendum, nam accommodatione ad participium ortus est accusativus. Sic, nisi fallor, scripserat Livius: *Sp. Furius et ipse missum ab Quinctio . . . sibi eum . . venisse subsidio.* Furius, qui in bello cum Aequis gesto alter dux fuerat, is ipse erat, quem ab altera parte quod dederat testimonium T. Quinctius firmare oporteret.

138, 9 *Vades dare* (eum) *placuit.* Reus enim dat vades.

144, 19 Ita legendum mihi videtur: *in peragendis consularibus officiis partem ad se vindicabat.* In peragendo tum illo, quod prior susceperat Quinctius, officio consulari — actiones dico — tum reliquis comes erat Claudius animosior quam auctor. *officii partem* magis placuit iis qui antiquitus emendabant. In exitu nominum saepius *ibus* in *is* mutatum est.

164, 18 *militia* legendum mihi videtur (saepissime in cdd. *a* pro *i* scribitur) atque in hunc modum explicandum: In Fabio ceteri decemviri rebantur esse ingenium minus (non aeque) constans in iis consiliis persequendis, quae ipsis bona videbantur (non tam pertinax in ipsorum iure tuendo) quam navum ac strenuum in rebus bellicis, quamobrem is aptior iis videbatur, qui exercitui praeesset, qua de re quaestio erat, non de malitia maiore vel minore. Cui quidem iudicio admiscet adeo suum in sequentibus Livius, ut omnino non certam secutus rationem Fabius dicatur.

174, 5 Quae per plus trecentos annos in edd. obtinuit scriptura (*sciturog quod sine* cet.), ea neque cum edd. neque cum loquendi usu Livianae aetatis convenit. Mihi quidem, simul ac discrepantiam librorum antiquorum cognovi, persuasum fuit legendum esse *sciturog, quam sine restituta potestate redigi in concordiam res nequeant*, ut quae proxime ad cdd. accedens plana et evidens esset oratio. Hortatus plebem vir tribunicius, ut in Sacrum montem transiret, adfirmavit admoniturum illum locum constantiae plebis in suo iure tuendo; sciturog patres, quam non possent

res in concordiam redigi, nisi restituta esset illa potestas, quam in eo ipso monte plebs sibi acquisivisset. Cum iam Rhenanum ita legere voluisse videam neque id aliis improbabile visum esse, multo magis miror ex tanto editorum numero Tueckingium solum, quoad sciam, id exhibuisse. Quod scribitur *qua sine*, id, si dici potest, ita dici mihi videtur quasi sciverint quidem patres potestatem aliquam, ut res componerentur, esse restituendam, quaenam vero illa potestas fuerit, tum demum scituros, si in Sacrum montem plebs transisset.

179, 9 *in quam*, quae est antiqua scriptio, reiicere non est necesse. Ad nomen *appellationis* relativum referre vetare dicit Crevier vocem *eodem*, quae manifeste respiciat relativum sequens. Cum praecedentibus vero artissime cohaeret. Loquitur Appius de tribunis decemviros imitantibus atque eodem foedere se obligantibus. Monere enim se illos ait, ne imitentur quos oderint eodemque, atque illi coniuncti fuerint, foedere se obligent. Non dissimulabat quidem Appius foedus inter decemviros factum, in appellationem tollendam eos conspirasse tribunos facit criminantes.

181, 24 *iidem* si a principio fuisset, optimorum librorum qualis est scriptura non facile exstitisset. *iam inde*, i. e. iam tum atque ex eo tempore, tum apud alios scriptores tum apud Livium haud infrequens est: 3, 36, 1. 8, 16, 7. 9, 16, 1. 21, 31, 5. 27, 51, 10.

184, 5 *laetitia modo* in urbe pugnae fama celebrata esse inepte dicitur, itaque non, ut in castris alteris, etiam decoris aemulandi studium in animis hominum excitavisse. Ex verbis similibus versus praecedentis profluxit illud *modo*, cui Veronensem denique plagam extremam inflixisse sperandum erat.

184, 7 *excursionibus assuefaciendo* aliquando scriptum fuisse suspicor, nimirum explicandi aut variandi causa, atque inde ortum esse mirum illud *sufficiendo*.

184, 25 *mihi* genuinum esse satis apparet, at *effeceritis*, quod hoc loco parum idoneum est, agglutinatis literis exstitit. Monent quidem vestigia aliquid post *mihi* fuisse: quod si *mihi milites feceritis* in *mihilitesfeceritis* contractum est, diversae scriptiones facile ortae sunt. Frequentior appellatio militum est incitatae orationis. Ordinem verborum V saepe commutat.

186, 20 *consules*, non *consulibus*. Nam quod recte dicitur de populo (Liv. 9, 42, 2), non item de tribunis plebis. In iis nominibus plene scriptis, in quibus compendium literarum in usu erat, parva est codicum auctoritas.

189, 23 Iniquus sane ac vix tolerabilis est hic dicendi modus: Discordia ordinum et venenum urbis, patrum ac plebis certamina, sustulere Volscis animos. Non duo mala erant, sed unum idemque; neque commode patrum ac plebis certamina venenum urbis appellatur, discordia ordinum non item. Non disiungenda sunt quae explicandae causa sequuntur (*dum nec nobis* cet.), quippe quibus definitius hoc dicatur: dum de imperio, de libertate, de magistratibus inter nos certamus, hostes animos sustulere. In spem ventum esse discordia intestina dissolvi rem Romanam.

189, 24 *huius urbis* in V solo est, qui in iis, quae pertinent ad ordinem et collocationem verborum non per se plus valet quam ceterorum consensus. Vid. Livianor. libr. emendandi ratio p. 15.

195, 12 *hoc*, utpote quae est scriptio omnium fere codicum, ita interpretari voluerim: Scaptium hoc nobilem imagine fore, quod eo vindicante auctus esset ager publicus, etsi ita, ut populus Romanus eo ipso pessimum in se facinus admitteret: attamen nihilo minus splendorem isto merito collectum ei pro imagine futurum.

Corrigenda:

Pag. 3 v. 26 *dele* parenthesi.
— 60 v. 3 *pro* MFOT *scribe* MROT.
— 60 v. 8 *ab imo* *scribe* in RDNE.
— 71 v. 15 *ab imo* *scribe* RDNFPBETQ. quod UOAHI..

STUDIA CRITICA

IN

PAPINIUM STATIUM.

SCRIPSIT

C. E. SANDSTRÖM.

UPSALIAE MDCCCLXXVIII.
TYPIS DESCRIPSIT ESAIAS EDQUIST.

Studia Critica in Papinium Statium.

Scripsit

C. E. Sandström.

Præfatio.

Quoniam, quæ in critica Statiana summa virorum doctorum cernitur differentia, ea ex diversa poetæ ipsius æstimatione maxime pendet; in qua ita inter sese discedunt, ut alii nihil indignum Papinio ideoque in codicum auctoritate plerumque acquiescendum, alii non ita male de poeta, pessime autem de libris manuscriptis existiment: necessarium videtur, ne prorsus imparati legentes ad emendandi meos conatus accedant, quas ipse rationes in hac re secutus sim, breviter exponere.

Hoc igitur primum Statio tribuo, quod nisi ab initio tribuissem, ne minimum quidem operæ in carminibus ejus tractandis collocassem, ut nihil eum prorsus inane absurdumve, nihil sententiæ suæ directo contrarium, nihil rerum naturæ manifeste repugnans dixisse, id est, ut sana mente fuisse easdemque quas ceteros homines cogitandi leges secutum esse contendam. Quod ut in alio quovis scriptore ita diserte ponere supervacaneum erat, ita in hoc non sine causa a nobis poni, qui libellum meum perlegerint, facile agnoscent.

Deinde et latine locutum esse arbitror et ita aperte, ut etiam sine interprete intelligi posset. Quamquam in sermone quidem ejus dijudicando magna adhibenda cautio est, ne, si quid insolentius aut plane novo more dictum offenderimus, statim tamquam vitiosum ac barbarum removere conemur. Nam novas aliquot et structuras verborum et significationes apud eum inveniri certissimum est, præterquam quod verba etiam nonnulla vel primus usurpavit vel solus; neque desunt loci ita suspectæ latinitatis, ut tutius judicium nostrum prolatemus, non

totum latinarum litterarum corpus, sed partes tantummodo et quasi membra ad nostram ætatem pervenisse recordantes. Verum enimvero, quæ ita comparatæ vel structuræ vel locutiones sunt, ut eas non modo nullum exemplum, sed ne similitudo quidem ulla tueatur, quæque non modo ab usu et consuetudine, sed etiam ab ingenio naturaque sermonis abhorrent, eæ sine ulla dubitatione explodendæ rejiciendæque sunt, neque, si vel pertinacissime emendatrici manui restiterint, id iis ad jus latinitatis obtinendum prodesse oportet. Obscuritatis vero infamia, qua magna sane Statius laborat, ea sine dubio ex iis, maxime silvarum, locis exorta est, quos, quum corrupti essent, explicare tamen quam emendare docti viri maluerunt. Certe in Achilleide et Thebaide, ubi et multos codices et bonos habemus, nihilo sæpius quam in alio quovis carmine peritus poeticæ dictionis lector hærebit; unde etiam interpretes, in Silvis tantopere desudantes, quum ad hæc carmina perventum est, otio fruuntur altissimo, aut, si quid laboris habent, id in rebus, non in verbis illustrandis habent. Et quemadmodum ceteris scriptoribus, ita sane Statio quoque potuit accidere, ut minus perspicue nonnumquam quod vellet, præsertim festinans, exprimeret: omnino tenebrosa et ænigmatum simili oratione delectatum fuisse nihil invenio cur putem.

Jam vero poeta qualis sit, utrum tam bonus quam Marklando videtur, qui, quamdiu eruditioni, candori, benevolentiæ et humanitati suus mansurus sit honor, tamdiu cordatis hominibus gratum eum futurum esse prædicit, an pessimus et ex omni parte contemnendus et qualem nuper in adversariis breviter descripsit Madvigius: eam quæstionem pertractare non hujus temporis est; sufficiet proposito nostro, quæ in hac tanta dissensione tamen omnibus vera videri debent, ad quæ sola vel maxime censuram direximus nostram, proponere. Nam et qui plurimum Statio delectantur, tamen suum quendam colorem, suam dicendi proprietatem eum habere et ab illa laudabili norma, quam Augusti ætate optimus quisque poeta secutus est, haud parum deflexisse concedunt; et qui acerbissime reprehendunt, quoniam non omnia ei vitia, sed certum quoddam genus objectant, ut verborum sententiarumque tumorem, figurarum quum crebritatem tum etiam licentiam, affectatam denique et longius arcessitam elocutionem, hæc ipsa, inquam, objicientes contrario vitiorum genere absolvunt. Quamobrem, ut multa, quæ in Horatio aut Vergilio tamquam corrupta atque inflata vehementer offenderent, in Statio recte feruntur neque ullam mendi suspicionem movent, ita ne in hoc quidem, quæ a toto genere ejus abhorrent et ad vulgarem potius inornatamque et humi repentem orationem pertinent, nimis patienter tolerari debent.

In hoc autem genere ipso, quo natura et judicio inclinare videtur, quousque progredi potuerit, sane difficile est dijudicatu: sed hic quoque, ni fallor, inveniet viam, qui Statianæ orationis indolem penitus habebit perceptam et præterea illud meminerit, ejus ætatis hominibus in honore Statium fuisse, cujus de judicio atque doctrina ne nimis male existimemus, Quintiliani et Taciti nomine prohibemur.

De doctrina Statii et religione in scribendo novum plane et, ut opinor, minime probandum judicium novissimus ejus editor tulit Æ. Baehrensius, qui in præfatione editionis suæ difficilem illum in ecloga ad Claudiam uxorem attingens locum:

Heu ubi nota fides totque explorata per usus,
Qua veteres Latias Graiasque heroidas æquas!
Isset ad Iliacas — quid enim deterret amantes? —
Penelope gavisa domos, si passus Ulixes.
Questa est Ægiale, questa est Meliboea relinqui,
Et quamquam sævi fecerunt mænada planctus.
Nec minor his tu nosse fidem firmamque maritis
Reddere. (Silv. III, v. 44—51).

postquam recte animadvertit Ægialen pro conjugalis amoris specimine nequaquam poni posse, Meliboea autem quæ fuerit, prorsus ignotum nobis esse, ita difficultatem expedivit, ut mera nomina hic posuisse nominibusque imponere voluisse poetam statueret. Miror doctissimo viro, qui ceteroquin egregie Statianæ poeseos rationes explicavit, tale aliquid excidere potuisse. Quid enim? Adeone eorum, qui lecturi erant, despicientem, adeone de existimatione sua securum Statium fuisse censemus, qui tamen, ut Baehrensius ipse concedit, et cultioribus hominibus scribebat et obtrectatoribus non caruisse videtur vel minimam carpendi occasionem arrepturis avidissime? Tam reconditæ doctrinæ erat Ægialæ fabulam nosse? Tam difficile ex ipso, quæ tandem illa Meliboea esset, exquirere? Tam vel indoctus vel obliviosus fuit, ut fidæ uxoris, quæ Troicis temporibus fuisset, nomen quærenti non statim Laodamiæ occurreret? Aut tam duri ingenii poeta, ut, si invenisset, versu nequiret includere? Nihil usquam video, quod non istam opinionem oppugnet, vel, si cetera hujus loci recte sese haberent, explodendam, nunc quum, ut Marklandus probavit, corruptissima sunt, multo magis. Nam quod nuper excogitarunt *quamquam* pro *quamcunque* hic esse accipiendum, primum nemo umquam latinus scriptor, nisi forte Nævius aut Andronicus, ita locutus est, nimirum ne ambigua fieret oratio; tum, etiamsi ita accipi posse largiamur, quæ tandem sunt omnes illæ, quæ sævis planctibus mænades factæ

esse dicuntur? Solent poetæ mulieres luctu insanientes mænadum comparatione describere; luctu mænades factas esse nemo narravit. At illud ipsum voluit et *mænades factæ sunt* idem est ac si dixisset *mænadum ritu furuerunt.* Novum igitur vitium deprehendimus. Quæ est enim ista tam absurda et inficeta orationis conformatio? Quis umquam isto modo exemplorum enumerationem conclusit: *sic et hæc et illa fecit et quæcunque maxime fecit?* Nobis quidem duæ tantum hujus nodi solvendi reperiuntur viæ, ut versus 48—49 aut spurios esse aut pessime corruptos judicemus. Si corruptos esse statuimus, si vere Ægialen poeta nominavit, necessario huic alteram similis infamiæ adjunxit et posteriore versu, cur has quoque induceret, explicationem aliquam dedit. Quod, ut alias rationes omittam, vel in hunc modum fieri poterat: *relinqui tum dolebant, quamquam postea sævæ factæ sunt*, vel ita: *illæ quoque relinqui dolebant, quamquam a poetis sævæ fuisse narrantur*, Atque in hanc posteriorem sententiam ita temptavi:

Questa est Ægiale, questa est *Ledæa* relinqui,
Tot quamquam *sæva finxerunt mente poetæ*,

si modo *Ledæa*, quod nomen apud alios Helenæ tantum datur, hic pro Clytæmnestra accipi potest. *Sæva* autem *mente finxerunt*, ut *fuisse eas* audiatur, eadem brevitate dixit qua Vergilius Æn. XII, 218:

At vero Rutulis impar ea pugna videri
Jamdudum et vario misceri pectora motu,
Tum magis, ut propius *cernunt non viribus æquis.*

Ubi similiter et pronomen et verbum substantivum tacite supplenda sunt. Sin autem spurios hos versus esse judicamus, pro *his* v. 50 *hac* erit scribendum, ut ad Penelopen referatur. Et optime quidem ita procedet oratio: nisi quod neque quo casu indoctus interpolator in Ægialæ nomen inciderit neque quo consilio doctus absurdum illum qui sequitur versum procuderit, facile quisquam explicarit. Verum utcunque de hoc loco statuimus, ita ut nunc scribitur, a Statio non esse profectum ob eamque causam, quod inde Baehrensius concludit, concludi non posse certissimum est.

Quod vero idem dicit neglegentius in fabulis Statium versari atque etiam festinantia lapsum errores in hoc genere commisisse manifestos, id et facile fieri potuisse et uno alterove loco factum esse concedo. Quamquam quod hujus incuriæ ponit exemplum ex carmine in equum maximum Domitiani:

Hunc neque discissis cepissent Pergama muris

Nec grege permixto pueri innuptæque puellæ,
Ipse nec Æneas nec magnus duceret Hector.

ubi reprehenditur Statius, quod vivum Hectorem, quo tempore equus Trojanus in urbem invehebatur, induxisse videtur, id si non apud Statium, sed apud Vergilium legeretur, minime dubito quin promptam et paratam haberet defensionem continuoque enarratores omnes, ut suo jure facere possent, *Hectorem, si tum vixisset* interpretarentur. Atque omnino festinantia illa, quam frequenter in præfationibus commemorat Statius, ne plus justo ad orationis præsertim vitia toleranda moveamur, magnopere cavendum est; neque enim omnes eclogæ illam celeritatis et subitæ scriptionis habent excusationem — epicedia, quæ in Priscillam et in patrem suum edidit, toto anno post mortes ipsas composuerat — et si hæc carmina cum eo comparabimus, quod quum plus ducentorum versuum esset, biduo scriptum esse ipse testatur, epithalamio Stellæ et Violantillæ, non sane plures in hoc quam in illis reperiemus difficultates.

Ita de arte, sermone, sanitate Statii judicans — ut vel ob eam Statianorum carminum partem, cujus sinceritatem multitudo et bonitas codicum præstat, vel ob litterarum quæ illis ipsis temporibus erat conditionem universam recte judicare mihi videbar — ita, inquam, existimans quum ad Silvas me recognoscendas emendandasque conferrem et judicium illud traditæ scripturæ tamquam regulam applicarem, magis magisque in eam opinionem adductus sum, quamquam semper illa satis depravata habita esset, tamen multo quam putaretur depravatiorem esse, non modo ut mendosi loci plures exstarent quam qui essent a criticis deprehensi, sed etiam ut ii, in quibus opera eorum jam esset versata, multo graviore, quam illi putavissent, corruptela laborarent. Quod verum esse quamquam multifariam in hoc opusculo demonstrare conabor, tamen ut jam nunc, quam penitus adfecta et ulcerata vulgata scriptura sit, illustri exemplo ante oculos ponatur, considerent mecum legentes velim hunc ex consolatione ad Claudium Etruscum locum: cujus ut emendatio perquam lubrica et incerta, ita vitia et magna et certissima sunt:

Præcipuus sed enim meritos subvexit in actus
Nondum stelligerum senior dimissus in axem
Claudius et longo transmisit habere nepoti.
Quis superos metuens pariter tot templa, tot aras
Promeruisse datur? Silv. III, III, 76—80.)

Sic vulgo edunt neque codices variant, nisi quod in omnibus non *dimissus*, sed *demissus* legitur. Hic primum, quod post Marklandum

probare supervacaneum est, absurdissimum illud *longo nepoti* pro *Neroni* neque ullo artificio defendendum. Deinde in sequenti versu non modo *superos metuens* pro *sacerdote* dici non potest — neque multo melius *superum famulus*, quod Baehrensius, vel *superis parens*, quod Marklandus, uterque qua par erat diffidentia, proposuit — sed etiam quod est *pariter*, in quo nemo offendit, ab hujus loci sententia prorsus alienum, quoniam senior Etruscus non *pariter* omnes illos imperatores, sed deinceps alium post alium promeruerat. Accedit illud *datur*, ut non vitiosum, ita mirifice languidum: accedit versus ipse, tria anapæstica verba continuans, qualis, ut opinor, apud ipsum Statium vix alter exstat; quorum utrumque, quamquam per se levius est, tamen cum ceteris conjunctum valere nonnihil debet. Jam vero versum 77 videamus, quem, postquam *demissus* in *dimissus* correxerunt, continuo optime se habere editores putant. Quid est igitur *subvexit nondum in coelum dimissus Claudius?* Quam insulsa et ambigua locutio, si hoc tantum voluit poeta: *subvexit olim in coelum escensurus Claudius? Subvexit nondum dimissus*, quasi verendum esset, ne a consecrato jam imperatore promotum esse Etruscum putaremus. Sin *nondum senior dimissus* conjungas, neque, quam grandis natu Claudius obierit, hic quicquam ad rem et tam provectus ætate decessit, ut senior rectissime dici posset. Atque hæc in singulis verbis vitiosa: illud ad universam sententiam pertinet. Inceperat poeta totum quasi curriculum Etrusci inde ab initiis ejus exponere: nominaverat Tiberium, Caligulam, Claudium: cur hic subito consistit, cur non ad Flaviam gentem illam seriem perducit, cum in horum aula fuisse, ut nullam adulandi occasionem dimittit, pro maxima gloria commemorare deberet? Atqui novissimos denique imperatores si vel nomine vel descriptione aliqua addidisset, apta erat concludens illa de dominorum, qui templis arisque colerentur, multitudine sententia; quæ nunc, nondum illa enumeratione finita, ineptissime inculcatur. Hinc efficitur hanc poetæ sententiam fuisse: "in meritos honores Claudius evexit, qui per longam interjectorum principum seriem Flaviæ genti transmisit." Deinde epiphonemate ad conclusionem transitur: *tot templa, tot aras promeruisse datur.* Neque temere a Claudio potissimum Flaviæ genti transmissus Etruscus dicitur, vel quod is primus in meritum fastigium extulit vel quod ejus memoriam præcipue gratam Vespasianus et filii ejus habuerunt. Sed quo melius perspiciatur, quomodo conformatum a poeta hunc locum putem, iterum vulgatam exscribam, pro *longo* id quod est *longe* reponens interpunctionemque commutans, tum, quæ falsa vel suspecta videntur, inclinatis literis notans:

Præcipuus sed enim meritos subvexit in actus
Nondum stelligerum *senior dimissus* in axem
Claudius et longe transmisit habere, *nepoti*
Quis *superos metuens pariter:* tot templa, tot aras
Promeruisse datur.

Nam illud *quis* verum esse puto: quod etiam, quum per interrogationem captum esset, ansam hujus tantæ corruptelæ præbuisse verisimile est. Jam, si arctioribus finibus circumscribere sententiam conamur, quoniam ex verbis *stelligerum axem* de consecratione imperatoris agi apparet, *nondum* autem neque ad id tempus, quum Etruscum promovit, neque ad id, quum ipse decessit, referri posse ostendimus, sequitur, ut poeta aliquid significaverit, quod eo ipso tempore, quum hæc scribebat, nondum in consecrato Claudio factum esset. Hoc porro non ignominiæ causa dixisse certissimum est, quoniam, ut modo animadvertimus, in honore Flaviæ genti semper fuerat divus Claudius. Restat, ut nihil aliud eum voluisse statuamus quam Flaviorum cum adulatione conjunctam descriptionem præparare, ut, quod in Claudio consecrato nondum factum esset, id quibus principibus jam pridem contigisset, eis Etruscum a Claudio transmissum significaverit. Quid autem illud sit, quo præstare Claudio Vespasianus ac Titus dicuntur, de ea re quam suspicionem habeamus, tum quum ad hunc ipsum locum instituto ordine pervenerimus, exponetur.

Tales locos, qui multi in Silvis extant, sine graviore mutatione plene restitui non posse et eos, qui nisi lenibus remediis in Statio agendum non putant, vehementer errare satis per se ipsum perspicuum est. Auget vero periculum emendandi et difficultatem, quod in his carminibus non modo negligentia librariorum ac stupor, verum etiam correctoris cujusdam audacia grassata esse videtur, ut, quæ primum simplici oculorum manusque errore exstiterint menda, ea maximam partem non jam nuda atque aperta, sed perversæ correctionis tamquam crusta quadam obducta reperiantur. Neque enim aliter, unde ingens illa gravissimarum corruptelarum multitudo nata sit, intelligere possum, quam si statuerim exemplar illud, ex quo Sangallensis primum, per hunc deinde omnes, qui etiamnum exstant, Silvarum codices fluxerunt, a semidocto confectum librario, qui quum et ipse librum sequeretur male et negligenter exaratum et fortasse etiam vetustate adfectum, ut evanescentibus litteris extrema versuum et initia nonnumquam vix percipi possent, ita pro suo captu corrigendo supplendoque negotium gesserit, ut, modo latina verba et aliquam rectæ structuræ speciem efficeret, de re ipsa et sententia

plerumque minime sollicitus esset. Cujus quidem infelici sedulitate quemadmodum non ita raro pro uno quod erat vitio duo vel plura invecta sint, hoc optime illustrabit exemplum: quo posito ad disputationem ipsam legentes dimittam. Silv. II, II, v. 93 ita in omnibus codicibus concipitur:

Hic Nomadum lucent flaventia *saxa Thasosque*
Et Chios et gaudens fluctus spectare Carystos.

Ubi neque de sententia dubium est — manifesto enim color marinus Carystici marmoris significatur, quemadmodum alio loco (S. I, V, 34) *undosam Caryston*, alio (S. IV, II, 28) *glaucæ Doridi certantia saxa* appellat — neque quod nunc legitur *spectare* — pace Imhofii dixerim — ullo pacto defendi potest. Quæ vero proposuit Salmasius, *fluctu certare* vel *fluctus æquare*, eorum ut utrumque sententiæ aptum, ita neutrum a litterarum ductibus probabile est. Atqui præter hæc duo — si modo cetera recte se habere censemus — quod apte restitui possit nihil in tota latinitate exstare contendo. Ita in perpetuum inter aperte mendosam vulgatam et conjecturam aperte improbabilem erit errandum. At si ita ab initio scriptum fuisse statuimus:

Et Chios et *glaucos* fluctus *victura* Carystos,

gravior quidem erit mutatio, non tamen sine ratione et probabilitate. Nam *victura s* littera ex præcedente voce adsumta in *spectare* transire facile potuit: tum librarius ille, quum ita scriptum invenisset *glaucos fluctus spectare*, ut infinitivus quo referretur haberet, pro *glaucos* id quod est *gaudens* substituit. Atque quod hic videmus, inter veram scripturam (*glaucos*) et interpolatam (*gaudens*) litterarum aliquam similitudinem intercedere, id in ceteris quoque locis, ubi ejusdem correctoris manus deprehenditur, animadverti licet. — Præterea de forma verbi *victura* conferenda sunt, quæ de usu participii futuri ad S. II, II, 9 disputavi.

Silvarum Liber I.

Præfatio.

Quid enim oportet me hujus quoque auctoritate editionis onerari, quo adhuc pro Thebaide mea, quamvis me reliquerit, timeo?

Verba oportet hujus supplevit Domitius. Quo codicum omnium scriptura est: pro quo Domitius *quod*, Marklandus *quum*, novissimus editor *qui* vel *quoad*, sed cum dubitationis significatione proposuit. Quorum primum illud, quod frusta ita Handius defendit, ut pro eo quod est *quamquam* accipi velit, sinc dubio omnium pessimum: posteriora tria tolerabilia fere sunt, nullum tamen ejusmodi, quo sententiæ plane satisfiat. Unde in suspicionem adducor veram esse codicum scripturam, contra vitium in iis quæ Domitius supplevit latere. Certius est verba quamvis me reliquerit, quæ item in omnibus codicibus leguntur, corruptelam aliquam traxisse. Nam quod idem Handius relinquendi verbum hic recondita aliqua vi positum esse contendit, ut perfecti et absoluti operis notio sponte nascatur, quasi dixerit poeta: "quamvis limata et perfecta illa me reliquerit", ea vero significatio plane aliena ab hoc verbo videtur. Relinquit enim auctorem quodcumque ab eo dimittitur, neque minus relinquit si malum quam bonum, si inchoatum quam absolutum: perfecti autem operis notio, sicubi cum hoc verbo conjuncta invenitur, ex iis, quæ adduntur, exoritur: ut in eo ipso, quod unum affert, exemplo, quod proximi carminis initio legitur:

Siculis an conformata caminis
Effigies lassum Steropem Brontenque reliquit?

ubi artificii laus omnis artificum ipsorum nominibus adjuncta etiam lassitudinis eorum mentione continetur. Hac autem Handii ratione

explosa nulla hujus loci probabilis explicatio est. Quare vide, ne ita commodius scribatur: Quid enim? *satisne mihi tutum eo tempore hujus* quoque auctoritate editionis onerari, quo adhuc pro Thebaide mea, *qua avi* me reliquerit, timeo?

Ibd. Ceterum hos versus, quos in equum maximum feci, indulgentissimo imperatori postero die quam dedicaverat opus tradere jussus sum.

Jussus est a quo? Deinde quid jussu opus fuit? Non eo ipso consilio fecerat, ut traderet? Præterea vis omnis argumenti ex eo pendet, quo die tradiderit, non quo die tradere jussus sit. Vix dubito quin a Statio scriptum fuerit: *tradere ausus sum*, quod ei quæ præcedit indulgentissimi imperatoris appellationi optime convenit.

Ibd. Respondebis illi tu, Stella carissime, qui epithalamion tuum quod mihi injunxeras scis biduo scriptum. Audacter mehercles; sed tamen tantum non CCC hexametros habet. sic Baehr.

In hac scriptura quid sed particula sibi velit, parum intelligitur. Immo quo plures versus, eo major audacia. Aut igitur illud audacter corruptum rescribendumque fortasse erit *abjecte* quod apud Gellium eadem qua negligenter significatione invenitur; aut una litterula ejecta distinctio in hunc modum corrigenda: *Respondebis — scriptum — audacter mehercles! — et tamen* cett., ut versuum multitudo non audaciæ poetæ, sed augustiæ temporis opponatur.

Ibd. In fine sunt Kalendæ Decembres, quibus utique creditur: noctem enim illam felicissimam et voluptatibus publicis inexpertam.

Sic codices non ad finem perducta sententia. Vulgo *habent* post felicissimam inseritur: Bæhrensius post inexpertam *celebrant. vale.* addidit. Verum subito illud carmen effusum esse non eo probatur, quod illam felicissimam noctem continet vel celebrat: nisi forte postridie harum ipsarum calendarum editum hunc primum librum esse statuimus. Quod ut fieri potuit, ita, cur factum esse credamus, nihil sane exstat. Apparet præter verbum sententiæ alia quoque nonnulla excidisse, quæ quum restitui certo non possint, tutius editores lacunam tantummodo significabunt.

I. Equus maximus Domitiani.

v. 22.

Hinc obvia limina pandit,
Qui fessus bellis adscitæ munere prolis
Primus iter nostris ostendit in æthera divis.

Inepte *fessum bellis* C. Julium Cæsarem dici ab omnibus sani judicii interpretibus conceditur. Sed etiam, quæ sequuntur, ut mea quidem opinio fert, parum commode se habent. Nam et illud offendit, quod Augusti potissimum munus et beneficium in ejus consecratione commemoratur, qui, ut Suetonii verbis utar, non tam ore decernentium, quam vulgi persuasione in deorum numerum relatus erat; et, si verba *adscitæ munere prolis* cum sequentibus, ut in hac quidem scriptura necessarium est, conjungimus, non modo productius membrum et tardius quam pro Statiana consuetudine existit, sed etiam sententiæ ipsius vis et elegantia corrumpitur; quoniam, si quis ab alio missus in coelum escendit, non magis ipse quam qui mittit primus consecrationis exemplum imbuere dici potest. Quamobrem nullam equidem verborum *fessus bellis* emendationem veram habebo, nisi qua efficietur, ut illa *adscitæ munere prolis* non ad sequentia, sed ad priora referantur. Conjicio:

Hinc obvia limina pandit,
Qui *visus populis* adscitæ munere prolis
Primus iter nostris ostendit ad æthera divis.

Significat poeta stellam illam, quæ ludis, quos Cæsari consecratos heres Augustus edebat, apparuit vulgoque Cæsaris in coelum recepti anima esse credita est. Suet. Julius Cæsar, LXXXVIII.

v. 25.

Discitur e vultu, quantum tu mitior armis;
Qui nec in externos facilis sævire furores
Das Cattis Dacisque fidem.

Potest ex vultu alicujus disci, quanto is alio mitior sit; verum quanto mitior armis, vultu qui indicari potest? Scribendum est:

Discitur e *titulo*, quantum tu mitior armis;
Qui nec in externos facilis sævire furores
Das Cattis Dacisque fidem.

Nimirum hoc ipsum: Cattis Dacisque Domitianum pacem concessisse: pro titulo in basi operis erat inscriptum; et enuntiatio relativa, quæ

in vulgata lectione minus apte cum prioribus cohærebat, jam explicandi causa eleganter adjungitur.

v. 27.

Te signa ferente
Et minor in leges iret gener et Cato pacis.

Quæ in hoc loco aut interpretando aut emendando viri docti tentarunt, omnia enumerare neque libet neque attinet. Optime vel dicam minime male Baehrensio res successit, qui, quum ita edidit:

Te signa ferente
Et minor in leges iret gener et Cato *pacis*,

si nihil aliud, saltem latinum sermonem et sententiam tolerabilem effecit. Neque enim ita conjecturam ejus probo, ut in ea acquiescendum putem. Nam et collocatio verborum satis, ut mihi quidem videtur, insuavis et oratio ipsa nulla certa locorum aut temporum significatione distincta miserum in modum, ut in poeta, exilis et arida. Accedit etiam ex verbo *minor* obscuritas quædam. Quod qui pro eo quod est *victus* hic accipi volunt, non attendunt minorem quidem esse, qui victus sit, non tamen, qui minor, ideo statim victum: ut in dubio relinquatur, victine Pompejus et Cato an nullo adhuc proelio facto humiles tantum et summissi ad pacem faciendam fuerint venturi. Atqui necessaria victoriæ reportatæ mentio videtur, quoniam Domitiani clementiam non omnem, sed quæ in victoria temperanda appareret, hoc loco illustrat poeta. Hæ fere causæ sunt, cur rejicienda Baehrensiana conjectura videatur. Ipse tentavi mutatione traditarum litterarum admodum illa quidem magna — est enim hic locus ex eis, de quibus in proemio diximus, graviter adfectis et nisi fortioribus remediis non sanandis — non tamen, ut opinor, prorsus improbabili:

Te signa ferente
Haud minor *ad Lagos* iret gener *aut* Cato *Syrtes*.

"Si tu signa Cæsaris ferres", ait poeta "non aut Pompejus Lageæ aulæ perfidiam aut Cato Syrtium tempestates potius subisset quam ut tuam fidem misericordiamque experirentur." Plurali numero *Lagos* offendi non debet, quoniam regia tum domus Ægyptiorum præter regem ipsum etiam sororem ejus Cleopatram continebat. — Ceterum *Lagos*, non *leges*, *Syrtes*, non *castris* ab Statio profectum pæne certum habeo; de initio versus non item mihi constat. Fortasse enim vel ita scriptum erat:

Te signa ferente

Hæmonia, ad Lagos iret gener *aut* Cato *Syrtes?*

ut *Hæmonia signa* eodem modo appellet quo *ferrum Emathium* Lucanus:

Fortuna cuncta tenentur

Cæsaris: Emathium sparsit victoria ferrum. (IX, 245)

vel etiam, quo maxime inclinat animus, pro *et minor* poeta *haud reor* reliquit.

v. 54.

Hic domini numquam mutabit habenas

Perpetuus frenis atque uni serviet astro.

Locutio *perpetuus frenis* num, quod sententia requirit, *semper eadem frena gerens* significare possit, vehementer dubito. Repono mutatione fere nulla:

Hic domini numquam mutabit habenas:

Perpetuum his frenis atque uni serviet astro.

v. 81.

Quod si te nostra tulissent

Sæcula, temptasses me non audente profundo

Ire lacu; sed Roma tuas tenuisset habenas.

Verba *me non audente,* si eam, quæ prima occurrit, interpretationem sequare, ut sit, "si ego non ausus essem", indecora esse statim apparet, quoniam Domitiani virtutem supra suam extollere, non infra deprimere debebat Curtius. Quod vero alii decori rationem magis habentes ita accipi volunt "quum ego me offerre veritus essem, quod te unum tam pulchra morte dignum putarem", ut omittam satis miram illam verecundiam inferri ac nescio an principibus parum gratam futuram, si, quotienscumque pro patria oppetendum esset, ipsis statim ab omnibus ea gloria deferretur, incredibile est, si hoc voluisset poeta, tam obscure, tam languide expressurum fuisse. Atqui quid sententia poscat, dubium non est. Neque enim aliter Domitianus Curtium superare potuisset nisi ita, ut *ante* Curtium ipsum morti se fuerit oblaturus. Scribendum igitur:

Quod si te nostra tulissent

Sæcula, temptasses me *nondum* audente profundo

Ire lacu.

i. e. "prævenisses tu me et quum ego adhuc animum ad mortem obeundam firmarem, tu jam" e. q. s.

v. 64.

Continuus per septem culmina coelo
It fragor et magnæ vincit vaga murmura Romæ.

Coelo præeunte Handio Baehrensius edidit pro eo quod codices exhibent *montes*, quod a versu 59 librariorum errore huc delatum apparet. Malim:

Continuus per septem culmina *ferri*
It fragor cet.

Sic Statius Silv. IV, III, 51 de via munienda:

Hi ferro scopulos trabesque lævant.

v. 100—102.

Apelleæ cuperent te scribere ceræ
Optassetque novo similem te ponere templo
Atticus Elæi senior Jovis.

Verbis *Atticus senior* Phidian parum apte significari omnes fere senserunt. Offendit præterea compositio molesta atque etiam subambigua, quum eo loco illud *Elæi Jovis* inseratur, ut, utrum cum *similem* an *templo* conjungi debeat, dubitari possit. Deinde tota sententia: "Tuam imaginem Phidias novo Elæi Jovis templo ponere voluisset": et languida et longius arcessita. Neque enim Phidias, quum templum Olympiæ ornaret, omnia signa, quæ ob pulchritudinem tam magnifica sede digna videri possent, sed ea tantum, quæ cum cultu Jovis et religione cohærerent, ibi ponenda curavit, et formæ Domitiani tanta in hac ipsa re prædicatio est, quod eum effingere summus artifex optasset, ut præ hac laude, quo loco deinde imaginem ejus fuerit positurus, parvi sane momenti esse videatur. Accedit quod in hac ipsa sententia illud *novo* molestissime frigidissimeque abundat. Erat nimirum illud templum Phidiæ ætate recens ac novum: sed quid tandem novitatem ejus hoc loco premere oportuit? Nam quod Gronovius interpretatur, nisi in templo et magnificentissimo et novo tantæ pulchritudinis imaginem digne collocari non potuisse: novum quidem templum tantum abest ut augustius et venerabilius sit quam vetustum, ut contra vetustate, id quod ex multis scriptorum locis perspicitur, fama templi et religio augeatur. Videamus jam, an illo *senior* remoto sanari locus possit, et sensum tantummodo, non litterarum similitudinem sequentes, ita paullisper legamus:

Optassetque novo similem te ponere templo
Atticus Elæi *sculptor* Jovis.

Plana erit structura: sententiam nihil admodum juverimus. Nam, ut omittam ineleganter *Atticum Elæi Jovis sculptorem* Phidian appellari, quasi vero, quæ patria ejus fuerit, quicquam ad rem pertineat aut non homo ipse ceteris verbis satis notetur, restat illud *novo*, quod in hac lectione etiam difficilius expedias. Quid igitur agimus? Nimirum fefellit sententia interpretes, qui omnes hoc tantum a poeta dici putant: tanta formæ dignitate præditum esse Domitianum, ut veterum artificum nobilissimus quisque, ut Apelles, ut Phidias, certatim ejus imaginem fuerint expressuri. Immo longe aliud et quidem exquisitius a poeta conceptum videtur. Nam ut in iis, quæ sequuntur:

et tua mitis
Ora Tarans, tua sidereas imitantia flammas
Lumina contempto mallet Rhodos aspera Phoebo.

ita laudat formam Domitiani, ut eam et Herculi Tarentino et Rhodio Apollini anteponat, ita hic quoque non de artificibus eum agere credo, sed de operibus ipsis, quæ, quamquam pulcherrima sint, tamen Domitiani sibi formam præoptare poetica audacia fingantur. Ut igitur in priore membro non Apelles, sed *ceræ Apelleæ*, sic in posteriore non Phidias ipse, sed opus ejus, Elæi jovis signum, subjectum sententiæ est itaque corrigendus locus:

Apelleæ cuperent te scribere ceræ,
Optassetque novo similem te ponere templo
Auctius Elæi *signum* Jovis.

Jam omnia recte se habent. *Auctius* signum adulatorie dicit, tamquam id, sicut erat, nondum tantæ majestati responderet; *novum* autem templum, quod vetus illud, quum jam antea signi magnitudini vix sufficeret, multo minus auctum id et grandius factum continere potuisset.

C. II.

v. 7.

Quas inter vultu petulans Elegia propinquat
Celsior adsueto divasque hortatur et ambit
Alternum fultura pedem decimamque videri
Se cupit et medias fallit permixta sorores.

Recte Handius in eo priores interpretes reprehendit, quod in verbo *fultura* vel explicando vel corrigendo ipsam formam verbi eique inhærentem temporis significationem neglexerunt. Verum ne ipse quidem, ut mea opinio fert, quum vulgatam scripturam tuetur, eundem

scopulum effugit. Nam quod futuro participii *gestiendi* et *conandi* notionem inesse contendit, id, ut omnino probari possit, vehementer vereor: certe non ex iis, quæ attulit, exemplis efficitur. *Ceras* enim *locuturas* (Silv. IV, 5, 21) non eo sensu Statius dicit, ut iis voluntatem loquendi attribuat, sed ut potestatem: quemadmodum haud infrequenter hoc participii tempus poetis ponitur. Sic jam Horatius:

O mutis quoque piscibus
Donatura cycni, si libeat, sonum. (Carm. IV, III).

Sed multo frequentius posteriores. Ut Martialis, V, 69:

Antoni, Phario nil objecture Pothino,
Et levius tabula quam Cicerone nocens:

Nihil objecture i. e. qui nihil potes objicere, qui nihil quod objicias habes. Similiter idem X, 63:

Marmora parva quidem, sed non cessura, viator,
Mausoli saxis Pyramidumque legis.

parva quidem, sed quæ Mausoli saxis *non cedere* i. e. certare possint. Item Lucanus:

æquaturusque sagittas
Medorum, tremulum cum torsit missile, Mazax. (IV, 680).

Quamquam in his posterioribus exemplis adeo obscurata facultatis notio est, ut, si pro *non cessura* "non cedentia", pro *æquaturus* "æquans" rescribas, nihil admodum sensus ipse mutetur; unde illam ipsam locutionem, unde principium sumpsimus, *locuturas ceras* sic etiam interpretari possis, ut idem valeat quod "tabulas loquentes" (cf. Mart. IX, LXXVII, 9) i. e. "argutas". Quem vero Lucani locum laudat: (II, 37)

Non aliter placitura viro sic mæsta profatur.

hic futurum participii propria et usitata vi usurpatur: "hoc habitu — neque aliter erat placitura — profatur." Rejicienda igitur Handii explicatio, et potius, num quid corrigendo efficere possimus, videndum. Atqui in promptu emendandi ratio est. Cupit se Elegia decimam musam videri et fallit turbæ sororum sese immiscens. Debet igitur non fulcire alternum pedem — quod quale sit vix intelligo, quum non addatur quo fulciat — sed oculis subtrahere et occultare. Certum habeo ita a Statio scriptum:

divasque hortatur et ambit
Alternum *furata* pedem decimamque videri
Se cupit e. q. s.

Furata pro *furans* sollemni poetarum usu. *Alternum pedem* i. e. inæqualitatem pedum. De verbo ipso cf. Sen. Agam. 972:

Germane, vultus veste furabor tuos.

v. 19.

Nec blandus amor nec Gratia cessat
Amplexum niveos optatæ conjugis artus
Floribus innumeris et olenti spargere nimbo.
Tu modo fronte rosas, violis modo lilia mixta
Excipis et dominæ niveis a vultibus obstas.

Mire, qui modo conjugem amplexu tenere dicebatur, jam tergum ei obvertere fingitur. Mire etiam vultus, cujus modo (v. 12) dulcis rubor laudabatur, subito niveus factus est. Putida deinde tota imago: qua Stella 'flores, quos Amor et Gratia jaciebant, prohibere a Violantilla inducitur, tamquam adeo delicatula illa esset, ut ne violis quidem ac rosis tangi pateretur. Ne multa: corruptum esse totum posterius hemistichon v. 23 pro certo habeo. Quid scripserit poeta, magis obscurum, quum, quæ sententia ejus fuerit, e prioribus vix colligi possit. Suspicor tamen in hunc modum ab eo relictum:

Tu modo fronte rosas, violis modo lilia mixta
Excipis et dominæ, *Veneri velut Evius*, *adstas*.

v. 121.

Huic quamvis census dederim largita beatos,
Vincit opes animo. Querimur jam Seras avaros
Angustam spoliasse domum cett.

Sic Handius primus edidit. Ante eum *queritur* legebatur pessimo sensu, si quidem ita nihil nisi luxus et emacitas Violantillæ laudabatur. Sed nondum persanatus mihi locus videtur. Quid enim tandem significant illa "vincit opes animo"? Nihil invenio, nisi hoc dixit poeta, animi bonis eam etiam fortunæ amplitudinem superare. Si hoc voluit, nonne mirum est ita, ut facit, pergere? Nonne exspectes, ut jam adjungat aliquid de istis animi virtutibus, ad quas dedita opera munivisse sibi transitum videtur, quoniam de iis adhuc ne verbum quidem fecit, in formæ tantum laude versatus? Contra Venerem inducit de bombycinorum aliarumque rerum, quæ ad muliebrem cultum pertinent, deficiente copia conquerentem: quæ quidem querela, quomodo cum iis, quæ antecedunt, commode conjungi possit, non video. Ac recte quidem oratio se haberet, si pro *animo* "forma" scriberetur, ut sententia esset: "majoribus tamen opibus dignam forma

egregia reddit", sed longius ab codicum scriptura recederemus. Jam talem fere requiro sententiarum complexum: "huic quamvis maximam fortunam dederim, nondum tamen mihi ipse satisfacio. Semper plura largiri gestio. Querimur igitur" cett. Ad hanc rationem non nimis audacter, ut mihi videor, conjicio:

Huic quamvis census dederim largita beatos,
Jungere opes *aveo.* Querimur jam cett.

Jungere opes latine dici posse opinor pro eo quod est "opes opibus addere". Certe ita ipse locutus est Silv. IV, VI, 17. "O bona nox junctaque utinam Tirynthia luna", ubi *juncta* luna idem est quod geminata. Cf. S. I, V, 10. S. II, VI, 11.

v. 131.

In litore Naxi
Theseum juxta foret hæc conspecta cubile,
Gnosida desertam profugus liquisset et Evan.

Nihil in vocabulo *profugus* morabor, quamquam sine dubio non tam recte in Baccho quam in Theseo ponitur: gravior in verbis *juxta Theseum cubile* offensio, quæ, ut nunc editur locus, nullam probabilem interpretationem admittunt. Nam quum dicit poeta Bacchum Ariadnen relicturum fuisse, hoc quoque dicit, eam jam in chorum ejus esse receptam: quid igitur attinet Violantillam ab eo juxta Thesei cubile potius quam alio quovis loco conspici? Ita demum Thesei cubilis recte mentio fieret, siquidem eum sensum, qui unus ex tradita nobis scriptura erui potest, etiam poetæ fuisse censemus, si ille id ipsum tempus significare voluisset, quum primum in Ariadnen Bacchus inciderat et quum illa adhuc in Theseo cubili jacebat: at tum si Violantillam conspexisset, hanc eum Ariadnæ prælaturum, non hujus causa Ariadnen deserturum fuisse scribi debuerat. Plana et recta sententia restituetur non ita magna litterarum mutatione:

In littore Naxi
Theseum juxta foret hæc conspecta cubile,
Gnosida desertam *profugo laudasset* et Evan.

Dicit igitur poeta: "Si Theseus Violantillam juxta cubile suum conspexisset et illius forma captus Ariadnen deseruisset, perfidiam ejus Bacchus ipse, Ariadnæ conjux, non modo non reprehensione, sed etiam laude dignam judicasset.

v. 134.

Quod nisi me longis placasset Juno querelis,

Falsus huic pennas et cornua sumeret æthræ
Rector, in hanc vero cecidisset Jupiter auro.

Tuetur vulgatam scripturam Handius ita exponens, in Violantilla Jovem non falsum, ut in Danaë, sed verum futurum fuisse amatorem. Quæ sententia quomodo ex his verbis extundi possit, alii viderint: mihi perspicuum est, si, quam nunc habemus lectionem, a Statio profecta est, id eum egisse, ut inter falsas pennas falsaque cornua et verum aurum oppositio aliqua arguta intercederet: inde sequi, ut, quamcunque verbis *vero auro* tribueris significationem, ejus contrariam illis prioribus esse adsignandam. Quid igitur Handii explicationi fiet? Nempe, si hic verus amator Jupiter significatur, necesse est illic falsus significatus sit et quantum posterior versus extollat, tantum superior deprimat. Præterea satis in propinquo vera scriptura:

Quod nisi me longis placasset Juno querelis,
Falsus huic pennas et cornua sumeret æthræ
Rector, in hanc *rivo* cecidisset Juppiter *aureo.*

Aureo in *auro* mutato, ne huic substantivo adjectivum suum deesset, ex eo quod est *rivo* librarii *vero* concinnarunt.

v. 201.

Macte toris, Latios inter placidissime vates,
Quod durum permensus iter coeptique laboris
Prendisti portus.

Scribendum opinor:

Quod, durum permensus iter *sævique* laboris,
Prendisti portus.

vel si quod aliud illius *laboris* epitheton malis, ut *crudi*, ut *vasti.* (Baehr. *certisque sub oris).*

C. III, 1.

Cernere facundi Tibur glaciale Vopisci
Si quis et inserto geminos Aniene penates
Aut potuit sociæ commercia noscere ripæ
Certantesque sibi dominum defendere villas:
Illum nec calido latravit Sirius astro
Nec gravis adspexit Nemeæ frondentis alumnus:
Talis hiems tectis, frangunt sic improba soles
Frigora Pisæumque domus non æstuat annum.

Multa hæc ingressio habet mirabilia. "Si quis villas tiburtinas Vopisci cernere potuit, illi non Leonis sidus molestum fuit." Tantane vis in ipso aspectu villarum, in ipsa contemplatione locorum fuit? *Potuit* autem cur dicit? Tam aut dominus inhospitalis aut longinquum Tibur aut asper et difficilis villarum situs? His commotus fuit quum ita scribendum putarem, præeunte partim Barthio:

Cernere facundi Tibur glaciale Vopisci
Ecquis et inserto geminos Aniene penates
Aut *petiit* sociæ commercia noscere ripæ
Certantesque sibi dominum defendere villas?
Illum cett.

Sic *illum* dominum ipsum diceret, in quem ea, quæ sequuntur, multo sane melius quam in hospitem conveniunt. Commendant aliquatenus hanc conjecturam, quæ sub hujus ipsius carminis finem leguntur:

Hæc per et Ægeas hiemes Pliadumque nivosum
Sidus et Oleniis dignum petiisse sub astris,
Si Maleæ credenda ratis Siculosque per æstus
Sit via. Cur oculis sordet vicina voluptas?

Verum obruit omnia verborum collocatio satis insuavis ac molesta, ut ferenda potius utcunque codicum lectio videatur. — Jam *Pisæus annus*, ut haud incommode pro quadriennio aut quinquennio poneretur, ita pro ferventissima parte æstatis obscure affectateque dicitur, neque ullum hic usus non modo apud latinos, sed ne apud græcos quidem scriptores exemplum habet. Tum etiam casus nominis offendit, quum pro illius ætatis more *anno*, non *annum* scribi debuerit. *Non æstuat* vero quam languidum, quam nihili est post *hiemis* et *frigorum* mentionem! Fortasse scriptum erat:

Talis hiems tectis: sic frangunt improba soles
Frigora *primævumque* domus non *exuit* annum.

Hoc est: semper tale frigus habet, quale primis mensibus anni esse solet. Credo autem *primævum annum* pro incipiente anno tam recte dici quam pro modo exorto sole "tenerum jubar", ut loquitur Statius ipse Silv. II, II, 46.

v. 15.

Ingenium quam mite solo; quæ forma beatis
Arte manus artemque locis! Non largius usquam
Indulsit natura sibi.

Sic codices. Una litterula mutata veram Statii manum recipiemus:

Quæ forma beatis
Ante manus artemque locis!

Beata, amoena hæc loca jam ante manus artemque i. e. jam ante adhibitam humanam operam artemque erant. Frequens poetis hujusmodi brevitas. Sic Luc. VI, 144:

Castrorum in plebe merebat
Ante feras Rhodani gentes.

i. e. antequam cum illis gentibus pugnavit. Idem de basilisco loquens, IX, 724.

Sibilaque effundens cunctas terrentia pestes,
Ante venena nocens cett.

i. e. antequam venena emittit.

v. 17.

Nemora alta citatis
Incubuere vadis: fallax responsat imago
Frondibus et longas eadem fugit unda per umbras.

Cur *eandem* undam poeta dicat, ut nunc locus scribitur, nulla causa comparet. Corrigendum est:

fallax responsat imago
Frondibus et *geminas* eadem fugit unda per umbras.

Per geminas umbras i. e. per duas silvas amnis dicitur labi, et veram illam, quæ ripas ejus obumbrat, et hujus imaginem, quæ aqua repercutitur.

v. 20.

Ipse Anien, miranda fides! infraque superque
Saxeus, hic tumidam rabiem spumosaque ponit
Murmura.

scribendum videtur:

Spumeus, hic tumidam rabiem *saxosaque* ponit
Murmura.

Sic Statius Theb. IV, 801: *Saxosumque impulit aures Murmur* et Vergilius ipse *saxosumque sonans Hypanis* Georg. IV, 370, quamquam incerta hic lectio est.

v. 27.

Sestiacos nunc fama sinus pelagusque natatum
Jactet et audaci junctos delphinas ephebo,

Junctos quid sibi velit non video. Natabat Leander; delphinibus junctis vectum esse nemo narravit. Scribendum puto:

et audaci *suetos* delphinas ephebo.

Ita Leander apud Ovidium:

Jam nostros curvi norunt delphines amores,
Ignotum nec me piscibus esse reor. Epist. XVII, 131.

Et pertinet ad angustias freti indicandas sæpe id eum transnatasse.

v. 31.

Sic Chalcida fluctus
Expellunt fluvii: sic dissociata profundo
Bruttia Sicanium circumspicit ora Pelorum.

Manifestum est hoc poetam dicere voluisse: "Sic inter Chalcida et Boeotium litus brevissimum fretum intercedit"; quæ sententia ex traditis verbis extorqueri nullo pacto potest. Scribendum videtur:

Sic Chalcida *littus*
Explorat Glauci: sic cet.

Ut Bruttia ora Pelorum, sic Glauci litus (Chalcedonium) Chalcida explorat atque circumspicit: tam breve interjectum mare est.

v. 48.

Labor est auri memorare figuras
Aut ebur aut dignas digitis contingere gemmas,
Quicquid et argento primum vel in ære minori
Lusit et enormes manus est experta colossos.

Sic Baehrensius edidit, pro eo, quod antea vulgo legebatur, *Myronis*, codicum auctoritate, quam etiam conjectura præcesserat, *minori* reponens et jam omnia recte sese habere confirmans. Ac *minori* quidem quin recte revocaverit, haudquaquam dubito; persanatum locum esse nondum credo. Nam et illud *primum*, licet pro *primarium* accipi possit, tamen quum propter ambiguitatem vehementer offendit, tum in hoc contextu, ubi multo melius sine ullo omnino epitheto procedat oratio, moleste inseritur; et quod liberiore constructione usum Statium dicit ad *quicquid* illud *enormes colossos* adjunxisse, quum regula sermonis *enormium colossorum* expectari juberet, vereor, ne ejusmodi constructio barbara rectius quam liberior appelletur. Quod si latine locutum Statium putamus, ita interpretari codicum scripturam cogimur: "quicquid enormes colossos experiens manus in ære minori lusit": qui sensus nihil, ut opinor, ad poetæ mentem facit. Duæ tantum, ut jam ad emendandi rationem veniamus,

hujus loci sententiæ esse possunt: aut verum est illud *primum* et hoc dixit poeta: "quicquid artifices, priusquam ad colossos fingendos aggressi sunt, in ære minori proluserunt": aut, si falsa illa vox, hoc voluit: "quicquid in ære minori luserunt ii artifices, qui antea etiam colossos effingere ausi erant." In illam priorem quomodo probabili mutatione verba deflectam, non reperio: ad hanc posteriorem recte ita scribitur:

Quicquid et argento — *mirum!* — vel in ære minori
Lusit et enormes manus *ante* experta colossos.

Eadem sententia Lib. IV, VI, 44:

Quis modus in dextris, quanta experientia doctis
Artificis curis, pariter gestamina mensæ
Fingere et ingentes animo versare colossos!

IV, 13. ita scribendus videtur:

fausteque ex ordine colles
Confremite et sileant pejoris murmura famæ:

ut faustus fremitus pejoris famæ murmuri opponatur. Nam fremere ipsum, opinor, tam dolentium quam gaudentium est. (Collatio Politiani *nosterque*, cod. *noseque* vel *nosceque*).

v. 61.

Prægressusque moras "nunc mecum, Epidauria proles,
Hinc, ait, i gaudens.

Progressus cod. habent. Scribendum puto:

Præquestusque moras cett.

v. 68.

Genus ipse suis præmissaque retro
Nobilitas.

Quid sit *retro præmissa nobilitas*, equidem non intelligo. Omnia plana fient, si scripseris:

Genus ipse suis præmissaque retro
Nobilitat.

"Quum ceteri majorum suorum gloria decorentur, hic inverso ordine suis laudibus majores nobilitat." Similiter Sid. Apoll. in panegyrico Aviti:

priscum titulis numeret genus alter, Avite;
Nobilitas tu solus avos,

Præmissa i. e. quicquid gentis suæ ipsum præcessit. Præterea dubito, an commodius *genus sui* scribatur pro *genus suis*, ut homines novi *ex se nati* dicuntur.

v. 86—88.

Gaudet Trasimenus et Alpes
Cannensesque animæ primusque insigne tributum
Ipse palam lacera poscebat Regulus umbra.

Illud *poscebat*, quod Marklandus in *plaudebat*, Baehrensius in *noscebat* mutavit, corruptum esse omnes fatentur. Accedit vox *palam*, quæ, sive Marklandi conjecturam recipias, inaniter abundat — nihil enim erat, cur lætitiam suam Regulus occultaret — sive Baehrensii scripturam probaris, prorsus alienum est. Neque enim hoc potuit Statius dicere, nisi forte delirabat, *palam*, hoc est, ab omnibus conspectum, tributum illud Regulum inspexisse. Jam voces *ipse* et *primus* numquam ita explicaveris, ut non pugnent inter sese et altera alteram tollat. Recte *primus* lætari Regulus diceretur, quum consentaneum esset, qui gravissima ab hoste passus esset, eum etiam maxime ejusdem hostis clade gaudere. Minus bene, tolerabiliter tamen, *ipsum* Regulum dixisset, ut fingerent legentes, tristem alioquin umbram et inflicti cruciatus memoria mærentem, tamen audito illo triumpho lætitiæ aliquem fructum percepisse. *Primum* autem Regulum *ipsum* esse lætatum nequaquam recte dici potest, quum nulla causa reddatur, cur, quem minime gaudere exspectandum erat, re vera maxime gavisus sit. Non igitur unius tantum vocis mendum, sed latius diffusam corruptelam tenemus. Certum habeo a Statio in hunc modum scriptum:

Gaudet Trasimenus et Alpes
Cannensesque animæ *Poenisque* insigne tributum
Increpitans laceram pensabat Regulus *umbram.*

Domitiani triumphum Poenis exprobrando cruciatus suos Regulus solabatur.

C. V, v. 10.

Junge puer cyathos atque enumerare labora.

Hæc codicum scriptura est, sine dubio in hunc modum corrigenda:

Junge puer cyathos, *octo et* numerare labora.

Octo cyathos sibi infundi jubet, ut tot fiant, quot amici nominum, vel Claudius vel Etruscus, litteræ. Cf. Mart. XI, 36. IX, 94.

v. 34.

Non huc admissæ Thasos aut undosa Carystos;
Mæret onyx longe queriturque exclusus ophites:
Sola nitet flavis Nomadum decisa metallis
Purpura, sola cavo Phygiæ quam Synnados antro
Ipse cruentavit maculis liventibus Attis,
Quæque Tyri venas secat et Sidonia rupes.
Vix locus Eurotæ, viridis quum regula longo
Synnada distinctu variat.

Haud immerito Marklandus miratur vix Eurotæ hic locum esse dici, quum constet tamen aliunde viridium marmorum nullum Laconico pretiosius fuisse. Poterat addi mire quoque poetam, quum modo et exclusa et admissa genera diserte appellaverit, hic exclusum tantum nominare, id, quod ut præstantius huic prælatum sit, prorsus omittere. Cod. *Quoque Tyri niveas*, nisi quod coll. Pol. *quæque* profert. Unde ita constituendum locum puto:

Quoque Tyri*ve vias secet aut* Sidonia rupes,
Vix locus, Eurotæ viridis quum regula longo
Synnada distinctu variat.

Hoc est: quum Laconici marmoris regula Synnadicum distinguit, vix locus est, quo Tyrium Sidoniumve vias secare i. e. inter media illa procedere et inseri possit. Solum igitur Laconicum marmor aut pæne solum variandæ Synnadi inservit, Tyriis Sidoniisve saxis posthabitis.

Lib. II.

C. 1, v. 31.

Ego juxta busta profusis
Matribus atque piis cecini solatia natis,
Et mihi, quum proprios gemerem defectus ad ignes
(Quem, natura!) patrem.

Duo fere sunt, quæ mendi hunc locum convincunt. Primum quomodo uno eodemque tempore et solatia sibi canere et defectus gemere potuit? Nam illud *defectus* adflictum animum significat et desperantem ac dolori plane succumbentem; in quo statu qui sunt, tantum abest, ut se ipsi consolari possint, ut vix aliorum alloquia patiantur. Deinde, si mox *patrem* erat appellaturus, quid erat, cur *ad proprios ignes* præmitteret? Rectum unum alterutrum erat; aut *patrem* aut

ad proprios ignes: recte etiam per anaphoram efferretur: *cum ad proprios ignes, cum patrem gemerem:* hoc vero modo utrumque conjunctum necessario pravam sententiam facit. Accedit exclamatiuncula illa "Quem, natura!" quæ — pace eorum dixerim, si qui aliter judicabunt — tam putida videtur quam quod putidissimum. Scribendum censeo:

Ego juxta busta profusis
Matribus atque piis cecini solatia natis,
Heu! mihi, quum proprios gemerem defectus ad ignes,
Collatura parum.

Similiter in epicedio in puerum suum scripto:

Ille ego qui totiens blandus matrumque patrumque
Vulnera, qui vivos potui mulcere dolores,
Deficio medicasque manus fomentaque quæro.

v. 67.

Muta domus, fateor, desolatique penates
Et situs in thalamis et mæsta silentia mensis.

Illud *fateor* ferendum non esse satis apparet. Sed quod Marklandus proposuit *pariter*, alienissimum ab hoc loco est: *stat hero* autem, ut Baehrensius conjecit, ne a Statio profectum esse credamus, ipse sonus injucundior vetat. Suspicor ita legendum:

Muta domus *jam adeo* desolatique penates.

Elisionem consimilem Theb. III, 3, 374 habemus: "Hospes adhuc scio: nec me adeo res dextra levavit." *Adeo* autem eadem fere significatione positum qua *immo:* quam significationem Handius de hac particula agens exemplis comprobavit. (Turs., Adeo, V, 4.)

v. 122.

Illa (Invidia) genas et adultum comere crinem
Et monstrare artes et verba effingere, quæ nunc
Plangimus.

Non verba pueri, sed puer ipse plangebatur et omnia ejus et corporis et animi bona. Mirum, ni ita scriptum erat a poeta:

Et monstrare artes et *cuncta* effingere, quæ nunc
Plangimus.

v. 123.

Jam tamen et validi gressus mensuraque major
Cultibus et visæ puero decrescere vestes;

Quum tibi quas vestes, quæ non gestamina mitis
Festinabat erus? Brevibus constringere lænis
Pectora et angusta telas artare lacerna
Enormes non ille sinus, sed semper ad annos
Texta legens modo puniceo velabat amictu cett.

Sic codices. Primum cum Marklandio pro *sinus* "sinens" reponendum, quocum infinitivi illi *constringere* et *artare* conjungantur. Tum in his: *angusta telas artare lacerna enormes*, quoniam verba: *angusta lacerna artare* præcedens locutio *brevibus lænis constringere* egregie tuetur, nihil in suspicionem vocari potest præter *telas enormes*, pro quibus, ut supra pectus, sic hoc loco corporis aliqua pars nominari debet, adjuncto epitheto, quo illa angustæ lacernæ contraria ponatur. Nam *enormes* quoque non potest non corruptum esse neque enorme quicquam in eo puero poetæ erat appellandum, quem cetero carmine tamquam egregiæ formæ extollit et nunc celeriter quidem crevisse narrat, non tamen præter naturam aut usque ad immanem corporis magnitudinem. His vero sanatis etiam illi *vestis* v. 127, quod intolerabiliter ex superiore versu repetitur, sua medicina sponte nascetur. Totum locum ita constituo:

Jam tamen et validi gressus mensuraque major
Cultibus et visæ puero decrescere vestes:
Quum tibi quas *telas*, quæ non gestamina mitis
Festinabat herus? Brevibus constringere lænis
Pectora et angusta *latas* artare lacerna
***Cervices* non ille sinens, sed cet.**

Profecta est corruptela ab *cervices*, quo in *enormes* mutato pæne necessario adjectivo *latas* substantivum *telas* substitutum est. Tum pro *telas* v. 127, ne idem nomen bis in tam exiguo spatio poneretur, *vestes*, quod nostri codices habent, librarius aliquis intulit, oblitus eandem vocem superiori versu præcedere. — *Quum* v. 127 cur in *tum* corrigatur, nullam causam video. (Baehr. tum — et angusta *talari* artare *lacertos* Enormes.)

v. 191.

Noverat effigiem generosique ardua Blæsi
Ora puer, dum sæpe domi nova serta ligantem
Te videt et similes tergentem pectore curas.

Neque inde effigiem et os Blæsi cognitum habere poterat Glaucias, quod serta herum ligantem, sed quod illius imaginem his sertis ornantem sæpe domi viderat; neque qui mortui amici memoriam honore prosequitur, hoc ipso tempore, quo consentaneum est eum cum mærore quodam et desiderio mortuum recordari, apte *curas pectore tergere* i. e. depellere dicitur. Persuasum habeo a Statio aliquid in hanc formam profectum:

Noverat effigiem generosique ardua Blæsi
Ora puer, dum sæpe domi nova serta ligantem
Te videt et similes *nectentem vellere ceras.*

Nam præter *similes ceras*, quod verum esse omni pignore adfirmem, de ceteris verbis adhuc dubito.

C. III, 37.

Omnia questus
Immitem Bromium, stagna invida et invida tela.

Bromium deum nihil hic negotii habere perspicuum est. Pro eo Jos. Scaliger *Brimo* induxit; quæ conjectura summa admiratione a viris doctis excepta, mox, auctore Gronovio, etiam in textum, qui vocatur, ab editoribus admissa est tantum non omnibus, et litterarum cum tradita scriptura similitudine commendata et nonnihil etiam, ut opinor, magnifica quadam doctrinæ specie adblandiens. Vereor tamen, ne non sine causa de veritate hujus emendationis addubitaverit Marklandus, vir sagacissimus, et rectius venerabilem illam Brimo eodem quo Bromium abire jubeamus. Licet enim, ut ex scholio ad Apoll. Rhod. 3, 861. apparet, Hecatæ hoc nomen fuerit, ut eo etiam Diana significari quodammodo possit, tamen, ut omittam parum convenienter id nomen, quum græcis tantum fabulis celebratum sit, in ea re narranda, quæ in medio Latio geritur, induci, dea ipsa, quum ita appellatur, tristis quædam atque horribilis cogitatur, magarum præses ac domina, subitis terroribus nocturnisque simulacris mortales exagitans — talis denique, qualis in hac rustica et amoena fabella cogitari minime debet. Deinde quum in Thebaide, opere non modo ad ingenii laudem, sed etiam ad doctrinæ composito, numquam hoc vocabulum usurpaverit poeta, ne eo quidem loco, ubi aptissime poterat, in sacrorum illorum descriptione, quibus ad vaticinandum ex inferis Lajus elicitur — cur hic usurpasse credamus, re ipsa, quæ narrabatur, non modo non invitante, sed etiam respuente, in carmine tam inaffectato, tam simplice, ut hæc interiorum litterarum, ut ita

dicam, aspersiuncula non ut lumen, sed ut macula cum offensione statim in oculos esset incursura? Una tantum poterat esse hujus appellationis excusatio, metri necessitas; quæ nulla erat, quum ita scribi liceret vulgatissimo nomine:

Omnia questus
Immitem *Triviam*, stagna invida et invida tela.

Et sic poetam scripsisse confido.

C. VI, 2.

Miserum est primæva parenti
Pignora surgentesque (nefas!) accendere natos:
Durum et deserti prærepta conjuge partem
Conclamare tori, moesta et lamenta sororum
Et fratrum gemitus. Arcte tamen et procul intrat
Altius in sensus majoraque vulnera vincit
Plaga minor.

"Acerbus est dolor", ait, "quem ex nati vel conjugis vel fratris sororisve morte percipimus. Multo tamen altius minor plaga intrat in sensus, etiam majora quæ putantur vincens vulnera." Quid? Tam perverse Statium locutum esse censemus, ut sic universe contenderet vinci majorem plagam minori, levius esse domesticum vulnus externo? Nonne debuit dicere, quamquam ita natura ferret, ut magis propinquorum quam alienorum amissione doleremus, converti tamen hunc ordinem *posse* aut in *hoc* saltem Flavii casu esse conversum? Ad harum alteramutram sententiarum corrigendus hic locus videtur. In codicibus est *ad te tamen at.* Conjicio:

Est, est tamen, *ut* procul *intret*
Altius in sensus majoraque vulnera *vincat*
Plaga minor.

v. 27.

Nec Paris Œbalios talis visurus amores
Rusticus invitas dejecit in æquora pinus.

Posterior versus ita scribendus videtur:

Rhoetia funestas dejecit in æquora pinus.

Nam *Rhoetia* pro *Rhoetea* eodem jure Statius dixit, quo Lucanus pro *Rhoeteum* promontorium *Rhoetion* posuit, IX, 963;

Rhoetion et multum debentes vatibus umbras.

Ubi, si Rhoeteum reponamus, etiamsi nulla, quod viderim, scripturæ discrepantia adnotatur, salebrosus oriatur versus ac sono prorsus intolerabili.

v. 48.

Jam pudor innocuæ mentis tranquillaque morum
Temperies teneroque animus maturior ævo,
Carmine quo nota esse queant?

Nota esse Baehrensius ex conjectura Marklandi. Sed præteritum infinitivi, num aoristice etiam in passivo genere usurpetur, ut *nota esse* pro *innotescere* accipi possit, vehementer dubito. Codicum scriptura *potasse queant* pæne manu ad veritatem ducit:

Carmine quo *patuisse* queant?

v. 60.

O quam divitiis censuque exutus opimo
Fortior, Urse, fores! Si vel fumante ruina
Ructassent dites Vesuvina incendia Locros,
Seu Pollentinos mersissent flumina saltus,
Seu Lucanus ager seu Thybridis impetus altas
In dextrum torsisset aquas.

Primum v. 62 ita corrigendum puto:

Vastassent dites Vesuvina incendia *colles.*

Nam illud *Locros*, non magis a Statio profectum credo quam aut *Molorchus* Silv. III. II, 30 aut *Menandri* Silv. III, V, 93 vel in eodem carmine quod legitur *Meliboea.* Et omnino ad nomina propria potissimum concinnanda, sicubi hæsisset, confugisse videtur librarius is, cuicumque hæc quæ in Silvis plurima exstant menda debemus. Deinde v. 64, quemadmodum in prioribus cum Vesuvio vastati Locri vel colles, cum fluminibus mersi saltus Pollentini conjunguntur, ita hic quoque damnum, quod ab inundanti Tiberi acceptum cogitatur, propius definiri debet. Unde suspicor hujusmodi aliquid a Statio scriptum:

Quave Latinus ager *si* Thybridis impetus altas
In dextrum torsisset aquas.

Nam *quave* præcedentis versus primo vocabulo *(seu)* facile expelli potuit: quo facto metri fulciendi causa *Latinus* in *Lucanus* mutarunt.

v. 75.

Attendit torvo tristis Rhamnusia vultu,
Ac primum implevitque toros oculisque nitorem
Addidit et solito sublimius ora levavit,
Heu, misero letale favens seseque videndo
Torsit et invidia mortemque amplexa jacenti
Injecit nexus carpsitque immitis adunca
Ora verenda manu.

Quod in verbis *videndo et invidia se torsit* lusum aliquem verborum quæsisse poetam volunt, tam inepte et infacete ludere quemquam sustinuisse vix credibile est. Tum illud animadvertendum est, incipere hanc narrationis partem a formula *ac primum:* cui quod respondere debebat, *inde* vel *deinde*, ut nunc quidem locus constitutus est, nusquam comparet. Deinde *mortemque amplexa* quid sibi velit, nemo, opinor, probabiliter explicarit. Cur enim Mortem Invidia amplecteretur? Ideone, ut illa se puerum opprimere pateretur? Unde hoc intellegi potest? An ut Mors ipsa socia sibi et adjutrix esset? Cujus nulla postea mentio fit; Rhamnusia nexus injecit, Rhamnusia ora laceravit. Videtur in hanc sententiam poeta scripsisse; nam verba ipsa præstare non audeam:

Seseque videndo
Torsit; *at inde avidos artum complexa* jacenti
Injecit nexus.

Nexus brachiorum intelligo. (Baeh. torsit ab invidia *mortis*que amplexa.)

V. 82.

Non sævius atros
Nigrasset planctu genetrix sibi sæva lacertos.

Verbum *sævius* cur præ ceteris sollicitetur, nihil causæ est. Intolerabile vero: *atros lacertos nigrare* neque eo, quod Lucanus *atra liventes lacertos* (II, 37) dixit, defenditur. Sed *lacertis* epitheton sine dubio dedit poeta, ut potius *nigrasset* quam *atras* in suspicionem vocaverim. Restant verba *sibi sæva*, quibus, si *sævius* retinemus, nullus hic locus est. Corrigendum puto:

Non sævius atros
Foedasset planctu genetrix, *si viva*, lacertos.

Mortuæ matri infra vivus frater opponitur:

Et certe qui vidit funera frater
Erubuit vinci.

v. 52.

Nocturnas alii Phrygum ruinas
Et tarde reducis vias Ulixis
Et puppem temerariam Minervæ
Trita vatibus orbita sequentur:
Tu carus Latio memorque gentis
Carmen fortior exeres togatum.

"Alii", Calliope inquit, "græcas fabulas tractabunt: tu, Lucane, Latio carus eris et togatum carmen fortior exseres." Quid? Non civibus suis grati, etiam qui in illis tritis argumentis elaborarunt? An illi ubivis potius quam domi faventes invenerunt? Non faventium, sed rerum diversitas notari debet. Quidni scribamus:

Tu *condes* Latium memorque gentis
Carmen fortior exeres togatum.

Condes Latium i. e. *res Romanas celebrabis.*

Lib. III. c. III.

v. 76.

Præcipuos sed enim merito subvexit in actus
Nondum stelligerum senior demissus in axem
Claudius et longo transmisit habere nepoti.
Quis superos metuens pariter tot templa, tot aras
Promeruisse datur?

De vitiis hujus loci et de emendandi ejus ratione in præfatione disserui. Venio jam ad suspicionem istam exponendam, quam de vera scriptura habere me significabam: quæ tamen mihi ipsi tam incerta et anceps videtur, ut cunctabundus ac pæne invitus in medium proferam. Dedit autem occasionem ejus ille in prooemio Valerii Flacci Argonauticon locus, ubi Vespasianum adpellans post mortem eum in coelum receptum iri ita prædicit:

Ille tibi cultusque deum delubraque gentis
Instituet, quum jam genitor lucebis ab omni
Parte poli; neque enim in Tyrias Cynosura carinas
Certior aut Grajis Helice servanda magistris,

Sed tu signa dabis, sed te duce Græcia mittet
Et Sidon Nilusque rates.

Ex quo loco, licet non modo mendosus, sed, ut mihi quidem videtur, etiam mutilatus sit, hoc tamen intelligitur in septentrionali parte coeli Vespasiani illam stellam locari, ut inde navium cursus, æque ac Cynosura et Helice, dirigere possit. Quod sive poeta ipse primus invenit, quod, tamquam Castor et Pollux, sic Vespasianus quoque decore fingeretur, quæ pericula inter mortales fortiter feliciterque superasset, ex iis jam deus factus alios esse erepturus: sive, quod fere credibilius est, quum sic sine ulla dubitandi eligendique significatione scriptor loquatur, vetus jam ista et usitata Vespasiani adulatio fuit, fortasse ab astrologo profecta, qui boreale aliquod sidus ejus nomine designasset; potuit inter aulicos poetas ea consuetudo existere, ut certam aliquam stellam septentrionalem tamquam Vespasiano primum, deinde cum Vespasiano etiam Tito consecratam celebrarent. Hanc consuetudinem, si modo ulla fuit, fortasse etiam noster secutus ita hunc locum reliquit:

Præcipuos sed enim merito subvexit in actus
Nondum *stelligero cerni gavisus* in *axe*
Claudius et *longe* transmisit habere, *Bootæ*
Quis *procul ut temo premitur.* Tot templa, tot aras
Promeruisse datur.

Hoc est: Claudius, cui nondum id gaudium contigit, ut propria ejus aliqua stella in coelo cerneretur, ex longinquo transmisit habendum eis, qui in Bootæ vicinitate jam pridem certum sibi sidus adsignatum habent. *Procul* pro "longum", ut Theb. XII, 810:

Durabisne procul dominoque legere superstes?

Ceterum litterarum mutatio, ut magna, ita non prorsus incredibilis. Nam quum *longe Bootæ* in *longo nepoti*, *premitur* in *pariter*, *temo* in *timens* transisset, quid aliud faceret ille corrector nisi ut pro *timens*, quod metrum aspernabatur, *metuens* reponeret, deinde ex litteris illius quod restabat *procul ut* objectum hujus verbi, *superos*, concinnaret?

v. 179.

Haud aliter gemuit perjuria Theseus
Littora, qui falsis deceperat Ægea velis.

Et alienum, ut nunc locus scribitur, *perjuria* et *littore* frigidum est. Haud dubitanter repono:

Haud aliter gemuit perjuria Theseus
Altera, qui falsis deceperat Ægea velis.

Plane pro more suo *altera Thesei perjuria* Statius appellat, ut sic obiter etiam Ariadnæ fabulam tangat. Perjurum autem dici, qui rem promissam non præstiterit, licet jurejurando non fuerit adstrictus, in poetica oratione non debet offendere.

C. IV, v. 12.

Pergame, pinifera multum felicior Ida!
Illa licet sacræ placeat sibe nube rapinæ cett.

Vox *nube* nihili est. Scribendum est:

Illa licet sacræ placeat sibi *nota* rapinæ.

C. V, v. 54.

Nec pietas alia est tibi curaque natæ:
Sic ut mater amas, sic numquam corde recedit
Nata tuo.

Verba *ut mater* molestissime intruduntur, quoniam hoc loco *sic* particula non simplici comparationi inservit, sed cum adfirmatione præcedentis sententiæ rationem reddit. Moleste etiam *nata* iterum ponitur. Conjicio:

Sic *constanter* amas, sic numquam corde recedit
Mota tuo.

v. 60.

Et nunc illa tenet viduo quod sola cubili
Otia tam pulchræ terit infoecunda juventæ;
Sed venient, plenis venient connubia tædis.

Baehrensius post *cubili* graviore distinctione utens et pro *tenet*, quod codices habent, *tepet* rescribens quem rectum sensum effecerit, equidem non assequor. Scriptum fuerat a poeta:

Et nunc *illacrimas*, viduo quod sola cubili
Otia tam pulchræ terit infoecunda juventæ;
Sed venient, plenis venient connubia tædis!

Voce *illacrimas* in duas partes divulsa, ex posteriore id, quod nunc circumfertur, confinxit librarius.

v. 93.

Quid laudem lusus libertatemque Menandri,
Quam Romanus honos et Græca licentia miscet.

Pro magnifica illa voce *Menandri*, quæ nullum hic sensum habet, paullum abest quin suspicer simpliciter *meorum* i. e. popularium meorum Statium scripsisse.

Lib. IV, 1, 8.

Subiere novi palatia fasces
Et requiem bis sextus honos precibusque receptis
Curia Cæsareum gaudet vicisse pudorem.

Consulatum *bis sextum honorem* appellari posse tamdiu negabo, quamdiu nullum hujus locutionis prolatum erit exemplum. Consulatus autem requiem se vicisse gaudere quo sensu dicatur, nisi perversa subtilitate expediri non potest. Persuasum habeo hanc veram esse Statii scripturam:

Subiere novi palatia fasces,
Ad quintum bis sextus honos, precibusque receptis
Curia Cæsareum gaudet vicisse pudorem.

Neque huic conjecturæ refragatur, quod ita carmen exorsus est:

Læta bis octonis accedit purpura fastis
Cæsaris.

Post hunc enim versum septimum decimum honorem appellare non magis ineptum erit aut abundans quam si una sententia dixisset: jam sedecim Cæsaris consulatibus septimus decimus accedit. — *Quintum* quum librario *quietem* visum esset, hoc metri causa in *requiem* mutavit.

v. 23.

Adspicis ut templis alius nitor, altior aris
Ignis et ipsa meæ tepeant tibi sidera brumæ?
Moribus atque tuis gaudent turmæque tribusque
Purpureique patres lucemque a consule ducit
Omnis honos.

Scribendum est:

Adspicis ut templis alius nitor, altior aris
Ignis et ipsa meæ tepeant tibi sidera brumæ,
Mensibus æqua tuis? Gaudent turmæque tribusque cett.

Domitiani menses appellat eos, qui ejus nomine dicti erant, Septembrem et Octobrem. Similiter Mart. IX, 11. "Dum Janus hiemes, Domitianus autumnos, Augustus annis commodabit æstates."

C. II, 5.

Ast ego cui sacræ Cæsar nova gaudia cenæ
Nunc primum dominaque dedit consurgere mensa.

Pro *consurgere* Baehrensius *concumbere:* quod verbum in hac re a nullo, quod sciam, scriptore usurpatur. Suspicor:

dominæque dedit *consortia* mensæ.

v. 20.

Stupet hoc vicina tonantis
Regia teque pari lætantur sede locatum
Numina, ne magnum properes escendere coelum.

Duplici vitio, sententiæ et orationis, hic locus laborat. Nam qui prima fronte videtur esse sensus, lætari numina Domitianum jam pari sede locatum in coelum escendere non properaturum, is quum per se ipse perversissimus sit ac poetæ menti plane contrarius: quasi Domitianum invitos in coelum recepturos deos, ac non potius, tritissima adulationis formula, jam pridem terris eum invidere voluerit: tum etiam parum recte exprimitur, quoniam, quæ nunc exhibentur, si acrius examinamus, nihil aliud significare possunt nisi hoc: «lætantur numina ideo te pari sede locatum, ne in coelum escendere festines», quum tamen effectu hujus ædificationis, non consilio lætari deberent numina. Quare, qui nihil sententia ipsa offenduntur, potius ita edidissent:

teque pari lætantur sede locatum
Numina nec magnum *properare* escendere coelum.

Et habent codices *nec*, non *ne*, pro *escendere* autem *excedere*. Unde mihi, meliorem sententiam quærenti, ita scribendum videtur:

Stupet hoc vicina tonantis
Regia teque pari lætantur sede locatum
Numina nec magnum *properos excludere* coelum.

"Gaudent vicina jam et pari sede te locatum, ut ad te properantibus non magnum coelum obstet, quo antea a commercio tuo excludebantur."

C. III, 9.

Sed qui limina bellicosa Jani
Justis legibus et foro coronat,
Qui castæ Cereri diu negata
Reddit jugera sobriasque terras.

"Sobriis terris" quoniam e contrario opponuntur "Cereri negata jugera", eodem hæc redeunt ac si eadem in utroque nomine translatione usus dixisset: qui ebria jugera sobriasque terras Cereri reddit. Quod certe ferri non potest, ut duobus nominibus, quæ prorsus ex æquo ponantur et inter sese respondeant, epitheta contrariæ significationis adjungantur, ita ut alterum ad præteritum spectet, alterum futuri temporis effectum significet. Quare videndum est, ne potius ita a poeta fuerit relictum:

Qui castæ Cereri diu negata
Reddit jugera *sobriatque* terras;

licet hoc verbum sobriandi qui præterea usurpaverit, excepto Paullino Nolano, nemo reperiatur.

v. 59.

His parvus nisi deviæ vetarent
Inous freta miscuisset Isthmos.

Sic codices non interpolati. Equidem de hoc loco ita ratiocinor. Si adjunxit poeta causam, cur Isthmus, quem illis manibus perfodi potuisse dicit, tamen perfossus non esset, quam tandem causam attulisse eum maxime probabile est pro adulatorio totius carminis consilio? Nempe eam, quod huic laudi bellicam gloriam prætulisset Domitianus, quod longinquis bellis ita implicitus fuisset, ut nihil ei curæ et temporis ad hujusmodi opera relinqueretur. Jam epitheton *parvus*, quod alias recte huic Isthmo tribuitur, ab hoc loco alienissimum est, ubi non extenuari, sed augeri difficultas operis debet. His rationibus ductus ita scribendum arbitror:

His, *laurus* nisi deviæ *vocarent*,
Inous freta miscuisset Isthmos.

C. IV, v. 65.

Sunt membra accommoda bellis
Quique gravem tarde subeant thoraca lacerti.

Fortasse reponendum:

Quique gravem tarde *fugiant* thoraca lacerti.

Hoc est: qui thoracis pondus non cito abjiciant, quippe qui diu id ferre sustineant.

v. 81.

Credetne virum ventura propago,
Cum segetes iterum, cum jam hæc deserta virebunt,

Infra urbes populosque premi proavitaque toto
Rura abiisse mari.

Si pro *abiisse* "deusta" scribimus — ed. Veneta *deesse* præbet — *toto mari* autem pro *tota ora maritima* dictum accipimus, nihil jam, ut mihi videtur, hic locus habebit difficultatis.

C. VI, v. 5.

Neque enim ludibria ventris
Hausimus aut epulas diverso e sole petitas
Vinaque perpetuis ævo certantia fastis.

Scribendum, opinor:

Vinaque perpetuis *ævum testantia* fastis.

Vina, quorum ætatem si noscere velis, perpetuis fastis i. e. longa consulum serie sit computanda,

v. 38.

Et cum mirabilis intra
Stet mensura pedem, tamen exclamare libebit,
Si visus per membra feres: "hoc pectore pressus cett.

Non mensura, sed res ipsa mirabilis erat, tam brevi spatio tam ingentis habitus, tanti roboris imaginem exprimi potuisse. Corrigendum videtur:

Et cum — *mirabile!* — *citra*
Stet mensura pedem, tamen cett.

C. VIII, v. 20.

Ergo quod Ausoniæ pater augustissimus urbis
Jus tibi tergeminæ dederat lætabile prolis,
Omen erat. Venit totiens Lucina piumque
Intravit repetita larem. Sic fertilis oro
Stet domus et donis numquam mutata sacratis.

Pro *mutata* Markl. *nudata*, ut sacrata dona non de jure trium liberorum Menecrati dato, sed de liberis ipsis intelligeretur; quos ita poeta appellaret, quod post illud jus datum tamquam ad ejus omen comprobandum nati essent. Quæ ratio longius arcessita et paullo contortior videtur. Leniore mutatione, sententia, ut opinor, magis aperta ita scribemus:

Sic fertilis oro
Stet domus, *a* donis numquam mutata sacratis,

Hoc est: numquam a sacrati doni similitudine domus recedat semperque, quot liberorum jus a Cæsare datum est, tot etiam liberis fruatur.

v. 25.

Macte quod et proles tibi sæpius aucta virili
Robore; se juveni lætam dat virgo parenti:
Aptior his virtus, citius dabit illa nepotes,
Qualis maternis Helene jam digna palæstris
Inter Amyclæos reptabat candida fratres.

Vulgatam lectionem nihili esse nemo negaverit. Nam et totum illud membrum *se — parenti* infertum potius et intrusum quam interno aliquo vinculo cum præcedentibus conjunctum videtur, et, si singula verba consideramus, quid est aut illud *lætam se dat* aut cur *parenti*, quod per se ipsum otiosum est, multo otiosius additur *juveni?* Jam ut emendandi viam patefaciamus, primum illud apparet *juveni* et *virgo* opposita inter se et contraria esse, et illud pro puero, hoc pro puella accipiendum. Deinde, omisso versu vicesimo septimo, qui orationis contextum ita moleste interrumpit, ut cum Marklando pro interpolato ejicere non dubitem, si ad illud simile, quod sequitur, animum transferamus, quid est cur tamquam maternis palæstris dignam Helenam describat, nisi ut Menecratis puellæ vires præsertim et robur significet? Efficitur ex his hanc poetæ sententiam fuisse: "gratulor tibi, quod et ex tribus liberis duo mares, una femina est et ipsam puellam pueri pæne instar et fratrum robori comparandam habes." Totum igitur locum ita constituendum puto:

Macte quod, *ut* proles tibi sæpius aucta *virilis*,
Robore sic juveni *contendat* virgo *potente:*
Qualis maternis Helene jam digna palæstris
Inter Amyclæos reptabat candida fratres.

Lib. V, c. I. v. 16.

Sera quidem tanto struitur medicina dolori,
Altera quum volucrem Phoebi rota torqueat annum;
Sed quum plaga recens et adhuc in vulnere primo
Ægra domus questu miseramque accessus ad aurem
Conjugis orbati: tunc flere et scindere vestes
Et famulos lassare greges et vincere planctus

Fataque et injustos rabidis pulsare querelis
Coelicolas solamen erat.

Correxit Baehrensius *miseram hautque*, in quo et inauditum nulliusque exempli illud *hautque* et quod in apodosi poni debebat, perverse in protasi ponitur. Apparet enim ita continuari orationem oportere: "sed quum recens plaga erat et adhuc confusa primo doloris ictu domus, tum ad te accedere non potui neque ullus consolanti cuiquam locus fuit: tum flere et plangere et deis invidiam facere unum solamen erat." Scribi debet:

Sed quum plaga recens et adhuc in vulnere primo
Ægra domus: *quis tum miseras* accessus ad *aures*
Conjugis orbati? Tunc flere cett.

v. 45.

Illa quidem nuptumque prior tædasque marito
Passa alio; sed te ceu virginitate jugatum
Visceribus totis animaque amplexa fovebat.

Paullo infra de eadem Priscilla prædicatur:

Ex te major honos *unum novisse cubile*,
Unum secretis agitare sub ossibus ignem.

Bis igitur nupta Priscilla unum tantum cubile novit et univira mulier duos maritos habuit. Hæc conciliari inter sese posse tum credam, si quis antea unum et duo idem esse effecerit. Interea mendosa esse illa priora et ita corrigenda arbitrabor:

Ægra quidem nuptumque *foret* tædasque marito
Passa alio: sed te ceu virginitate *fugata*
Visceribus totis animoque amplexa fovebat.

"Ægre quidem illa et invita alio marito nuptias subiisset, sed te, quasi omni virginea timiditate deposita, statim toto animo et pectore complectebatur." Ita igitur Priscillæ in conjugem amor laudatur, ut longe tamen is a vulgari libidine et cupiditate abfuisse significetur.

v. 94.

Præterea fidos dominus si dividat enses,
Pandere quis centum valeat frenare, maniplos
Intermissus eques, quis præcepisse cohorti,
Quem deceat clari præstantior ordo tribuni cett.

Scribendum puto:

Præterea fidos dominus si dividat enses,
Pandere quis centum valeat frenare, *maniplus*
Quem tremuisse queat, *quem* præcepisse cohorti,
Quem deceat clari præstantior ordo tribune cett.

Quem posterius in *quis* facile mutare potuit librarius *intermissus eques* cum sequentibus conjungens.

v. 105.

Quæque tuas laurus volucri Germanice curru
Fama vehit prægressa diem tardumque sub astris
Arcada et in medio linquit Thaumantida coelo.

Prægressa diem quid sit, non reperio. Neque enim credo *diem* quisquam pro vento posuit. Tento:

Quæque tuas laurus volucri Germanice curru
Fama vehit; *quæ jussa deûm* tardumque sub astris
Arcada et in medio linquit Thaumantida coelo.

Jussa deûm et Arcada et Thaumantida familiari poetis figura dicit pro eo quod est: Arcada et Thaumantida deorum jussa portantes.

v. 215.

Ille etiam erecte rupisset tempora vitæ.

Miror neminem vidisse in eo, quod codices habent, *erecte* vocabulum *crudæ* latere, quod et a codicum scriptura minimum discedit et sensum huic loco præbet aptissimum. Cruda vita est, quæ ad maturitatem, id est, ad fatalem diem, nondum pervenit.

v. 232.

Hoc ære Ceres, hoc lucida Gnosis,
Illo Maja tholo, Venus hoc non improba saxo.

In eo quod est *tholo* non materiæ alicujus nomen subesse, tot viris doctis frustra elicere conatis, pro certo jam habendum est. Quodsi non materiam aliquam novam nominavit poeta, si illud *Maja* vere ab eo profectum est, nihil præter epitheton ejus deæ addere potuit. Ne tale quidem, quod et versui et sententiæ quadret et traditarum litterarum similitudinem aliquam retineat, facile quisquam reppererit. Reliquum est, ut utrumque vocabulum et *Maja* et *tholo* corruptum esse et, quoniam ex *Maja* non magis quam ex tholo materiæ nomen erui potest, in illo epitheton deæ, in hoc deæ ipsius nomen latere

statuamus. Cui ratiocinationi concurrit, quod inter deas pulchritudine formæ præstantes, quales sunt, quæ hic nominantur, Ceres, Ariadne, Venus, nemo, quod sciam, Majæ mentionem fecit. Conjicio:

hoc ære Ceres, hoc lucida Gnosis,
Illo *magna Thetis*, Venus hoc non inproba saxo.

C. III, v. 51.

Hic ego te (nam Sicanii non mitius halat
Aura croci, ditis nec sic tibi cara Sabæi
Cinnama, odoratas nec Arabs decerpit aristas)
Inferni cum laude lacus et carmine plango
Pierio: sume o gemitus et munera nati
Et lacrimas, rari quas umquam habuere parentes.

Sic Baehrensius; in qua scriptura et illud *cum inferni locus laude* offendit — nam, qui patrem mortuum luget, nihil habet, opinor, cur inferos laudet — et extremi versus qui sensus esse possit, equidem non assequor. Codices *inferni cum laude loci sed* præbent. Totum locum ita constituendum puto:

Hic ego te (nam Sicanii non mitius halat
Aura croci, ditis nec sic tibi cara Sabæi
Cinnama, odoratas nec Arabs decerpit aristas)
Inferni *non lege* loci, sed carmine plango
Pierio: sume o gemitus et munera nati
Et lacrimas *hauri*, quas *numquam* habuere parentes.

"Non sepulchrali ritu, non solito lugentium more te plangam, sed pierio carmine: carmine expressos filii tui dolores et gemitus accipe et hauri lacrimas, quales nulli umquam habuere parentes."

v. 80.

Non ego quas fati certus sibi voce canora
Inferias præmittit olor nec rupe quod atra
Tyrrhenæ volucres nautis prædulce minantur,
In patrios adhibebo rogos: non murmure trunco,
v. 84. Quod gemit et diræ queritur Philomela sorori:

v. 89. Te pietas oblita virum revocataque coelo
Justitia et gemina plangat facundia lingua
Et Pallas cett.

Sic optime gravissimeque procedet oratio: illam vero farraginem, quæ a versu octogesimo quarto ad undenonagesimum in codicibus exstat, totam ejiciendam sine ulla dubitatione contendo. Singula enim videamus:

Nota nimis vati. Quis non in funere cunctos
Heliadum ramos lacrimosaque germina dixit
Et Phrygium silicem atque ausum contraria Phoebo
Carmina nec victa gavisam Pallada buxo?

"Non morientis cygni, non Sirenum, non Philomelæ cantum in patrium funus adhibebo." Cur? Quia nimis nota vati sunt. Quod vero Justitiam et Musas et Pietatem ad mortuum plangendum hortatur, id non cognitum vati, id novum atque inauditum, id nunc demum ab hoc primo inventum, neque ullam istius figuræ suspicionem aut Horatius habuit, quum carmen in Quinctilium Varum scripsit, aut Ovidius, quum mortem Albii Tibulli deflevit? Additur: "quis non in funere Phaetontis sororum luctum et transformationem dixit?" Primum, quomodo hæc cum prioribus cohærent? An nimis illa nota, quia hæc nemo non dixit? Deinde percurrant viri docti memoria et cogitatione omnia, quæ in mortui alicujus honorem conscripta sunt, antiqua carmina; et proferant unum, ubi non dico *cuncti*, sed unus Heliadum ramus celebratus sit. Præterea Phaetontis sorores tum apte inducuntur, quum diuturnus et immodicus luctus describitur: hoc vero loco quid negotii habent, ubi non moerorem sibi et lacrimas optat poeta, sed voces quam suavissimas et quum patre tum se ipso quam maxime dignas? Non plus mehercle quam ille Phrygius lapis, qui deinde inculcatur. At hæc leviora: pæne prodigiosa quæ sequuntur:

Atque ausum contraria Phoebo
Carmina nec victa gavisam Pallada buxo.

"Omnes in funere Marsyan et Arachnen dixerunt." Quis hæc in funere dixit aut quando hæc in funere dici possunt? Vererer ne inepta hæc esse probare inepti videretur, ni, quod vix putaram, Imhofium nacta essent patronum: cui, si dis placet, omnia hic perspicua esse et egregie oratio procedere videtur tali sententia: "non ego patrem meum invidiæ deorum obnoxium fuisse dicam, cui olim

Phaeton, Niobe, Marsyas, Arachne occubuerunt." Ut largiar, quod negare meo jure possum, extundi tale aliquid ex hoc loco posse: quid tum? Quid assequimur, nisi ut ridere jam possimus, quod antea mirari tantummodo poteramus? Quid enim magis ridiculum quam hujusmodi laudatio: "Deorum invidiæ pater meus numquam obnoxius fuit. Nam neque idem, quod Phaethon, facinus ausus fulmine Jovis combustus est neque ob invidiosam foecunditatem Niobæas poenas dedit. Evasit Marsyæ casum: numquam cutis ei detracta est: Arachne textrice felicior fuit: ad extremum in sua forma permansit." Sed tædet in re aperta et perspicua diutius morari. Si hæc non interpolata sunt, quo vera et spuria dinoscantur, nullum indicium est.

v. 119.

Si tu stirpe vetus famæque obscura jaceres
Nil gentile tenens, illo te cive probabas
Graiam et Euboico majorum sanguine duci.

Illud *vetus* corruptum esse apparet. Rescribo

Si tu stirpe *levis* famæque obscura jaceres cett.

i. e. si vili, si contemnendo genere putarere. (Baehr. stirpe *carens*.)

v. 116.

Non tibi deformes obscuri sanguinis ortus
Nec sine luce genus, quamquam fortuna parentum
Artior extensis — etenim te divite ritu
Ponere purpureos infantia legit amictu.

Hæc codicum scriptura. Baehrensius dedit:

Non tibi deformes obscuri sanguinis ortus
Nec sine luce genus, quamquam fortuna parentum
Artior *expensis;* etenim te divite ritu
Sumere purpureos infantia *vidit* amictus.

Sed et otiosissimum est illud *expensis* — quid enim plus *artior expensis* significat quam simplex *artior?* — et locutio *infantia te sumere vidit* pro eo quod est *infans sumpsisti* num defendi possit, jure, opinor, ambigi potest. Accedit, quod post paupertatis familiæ mentionem satis mire *divite ritu* purpureos amictus sumpsisse dicitur, quum potius nobili ritu dici deberet. Denique de sententia ipsa longissime a Baehrensio discedo, quippe qui contrarium ei, quod ex ejus lectione efficitur, a poeta dictum putem. Neque enim ille avi-

tam paupertatem fassus esset nisi magna aliqua et gravi causa adductus: ea vero vix alia esse potuit quam ne cives ejus, qui nulla in domo Statiana vidissent nobilitatis insignia, nisi ea propter rei familiaris tenuitatem deposita dixisset, ementitam ipsam nobilitatem putarent. In hanc igitur sententiam ita temptavi:

Non tibi deformes obscuri sanguinis ortus
Nec sine luce genus, quamquam fortuna parentum
Artior *ac tenuis nimium pro* divite ritu
Ponere purpureos, *infandum! luget* amictus.

Fortuna parentum amictus ponere luget eadem figura dictum qua "mediæ patuit reverentia flammæ" (Silv. III, III, 189) vel quod etiam magis appositum est, "nec erubuit famulantis fistula Phoebi". (ib. 58)

v. 169.

Quosque Dicarchei portus Bajanaque mittunt
Littora, qua mediis alte permixtus anhelat
Ignis aquis et operta domos incendia servant.

Fortasse scribendum:

Et operta *domus* incendia servant:

ut intelligantur ædificia illa, de quibus loquitur Corn. Celsus II, XVII; Siccus calor est et arenæ calidæ et laconici et clibani et quarundam naturalium sudationum, ubi e terra profusus *calidus vapor ædificio includitur*, sicut super Bajas in murtetis habemus.

v. 209.

Me quoque vocales lucos Boeotaque tempe
Pulsantem, cum stirpe tua descendere dixi,
Admisere deæ; neque enim mihi sidera tantum
Æquoraque et terras quam vos debere parenti,
Sed decus hoc quodcumque lyræ primusque dedisti,
Non vulgare loqui et famam sperare sepulchro.

Sic codices, nisi quod *Boeota* Baehr., vere, ut videtur, correxit. Ex his Marklandus, pro *tantum* id quod est *tanti*, quod tamen non ita necessarium videtur, pro *sed* autem *tu* reponens, deinde post *parenti* maximam distinctionem adhibens, tolerabilem saltem orationis structuram effecit. Neque enim bonam appellare possum, quum et illud *enim* satis molestum sit, licet ita accipi possit, ut non rei ipsius, sed commemorationis ejus rationem reddat, et Statiano mori prorsus repugnet, inter has duas parentis allocutiones (v. 209 et 213) sic

abrupte Musarum ipsarum inserere. Unde suspicor multo simpliciorem apertioremque sententiarum complexum fuisse, in hunc modum: "me Helicona pulsantem, quum tuum me filium esse dixissem, Musæ faventes admiserunt; neque enim nobis vitam tantummodo, sed etiam poeticam artem et facultatem dedisti", eique congruenter ita esse scribendum:

neque enim mihi sidera tantum
Æquoraque et terras, *quovis ventura parente*,
Sed decus hoc quodcunque lyræ primusque dedisti
Haud vulgare loqui et famam sperare sepulchro.

Ventura i. e. "quæ mihi obtigissent." — Ex Baehrensiana hujus loci constitutione quis idoneus sensus existat, nequaquam perspicio.

v. 215.

Qualis eras, Latios quotiens ego carmine patres
Mulcerem, felixque tui spectator adesses
Muneris! Heu quali confusus gaudia fletu
Vota piosque metus inter lætumque pudorem!

Malim:

Heu quali *confessus* gaudia fletu
Vota piosque metus inter lætumque *pavorem!*

Pudoris certe nulla causa videtur fuisse.

v. 52.

Ignosce puer! tu me caligine inerti
Obruis, a! durus. Viso si vulnere caræ
Conjugis invenit caneret quod Thracius Orpheus
Dulce sibi, si busta Lini complexus Apollo
Non tacuit: nimius fortasse avidusque doloris
Dicor et in lacrimis justum excessisse pudorem.

Sic Baehr., prava distinctione totam sententiam pervertens. Necessario scribendum est:

Ignosce puer! tu me caligine inerti
Obruis. A! durus, viso si vulnere caræ
Conjugis invenit caneret quod Thracius Orpheus
Dulce sibi, si busta Lini complexus Apollo
Non tacuit. Nimius fortasse sqq.

Hoc est: "Durus Orpheus, si — invenit, durus Apollo, si — non tacuit." Molestior quidem verborum compositio est; sed aut illa admittenda aut sensus loci funditus peribit.

Achilleis.

Lib. I, v. 174.

Insequitur magno jam nunc connexus amore
Patroclus tantisque extenditur æmulus actis,
Par studiis ævique modis, sed robore longe,
Et tamen æquali visurus Pergama fato.

Apparet poetam hoc velle, omnia in Achille et Patroclo prope paria et æqualia fuisse. Cui sententiæ verba *sed robore longe* eo manifestius repugnant, quod modo æmulum Achillis Patroclum appellavit. Deinde id quod est *tamen* nullum hic sensum habet. Scribendum videtur:

Par studiis ævique modis *nec* robore longe,
Et *tandem* æquali visurus Pergama fato.

v. 355.

Tu frange regendo
Indocilem sexumque tene.

"Sexum tenere" quid sit non intelligo. Sine dubio scriptum fuit: *sexuque tene* i. e. "intra fines muliebris sexus coerce."

v. 528.

Tu diva profundi,
Et me Phoebus agit.

Pro *et* necessario *at* scribendum. "Si tu æquoris dea, at ego, quod non minus est, Phoebi vates sum."

v. 657.

Sed pater ante igni ferroque excisa jacebit
Scyros et in tumidas ibunt hæc versa procellas
Moenia quam sævo mea tu connubia perdas
Funere. Non adeo parebimus omnia matri.

Et ridicula illa distributio et absurda *pater igni, ferro Scyros jacebit* et perinepte ita loquitur Achilles, quasi in ipsa morte nihil acerbius virgini futurum esset quam conjugii istius, quod tamen invita

subierat, amissio. Scribendum est correcta interpunctione et una littera mutata:

"Sed pater" — Ante igni ferroque excisa jacebit
Scyros et in tumidas ibunt hæc versa procellas
Moenia quam sævo mea tu connubia *pendas*
Funere.

"Sed pater", dicis, "pater, si rescierit, occidet". Non faciet; prius e. q. s. *Pendas* Lind. codd. exhibent.

Lib. II. 144. ubi de vigilante Ulixe dicitur:

lucemque cupit somnoque gravatur

persuadere mihi non possum tam ambigue loqui poetam voluisse, quum liceret scribere: *somnumque gravatur.*

Thebais.

Lib. I. 266 sqq.

Quod si prisca luunt auctorum crimina gentes
Subvenitque tuis sera hæc sententia curis
Percensere ævi senium, quo tempore tandem
Terrarum furias abolere et sæcula retro
Emendare sat est. Jamdudum ab sedibus illis
Incipe cett.

Correxit Madvigius *a quo tempore.* Sed quum in iis, quæ sequuntur (v. 273—79), nulla diversorum temporum ratio habeatur neque ulla ad antiquiora ab recentioribus appareat progressio, rectius ita scribi interpungique credo:

Percensere ævi senium *atque hoc* tempore tandem ...
Emendare sat est: jamdudum ab sedibus illis
Incipe.

In eo enim maxime moratur et hæret Juno, quod tunc demum illud consilium ceperit Jupiter, quod non multo ante istam emendationem sit aggressus, sed ad hoc potius tempus distulerit, quum non ipsius, sed aliorum deorum cultores essent affligendi: ut moveatur suspicio non hominum mores eum curare, sed Bacchi et Junonis invidia moveri.

v. 345.

Densior a terris et nulli pervia flammæ
Subtexit nox atra polos.

A terris quomodo explicari possit, prorsus hæreo. Scriptum erat fortasse:

Densior *Athraciis* cett.

i. e. densior iis noctibus, quæ thessalarum magarum carminibus efficiuntur.

v. 648.

Quodsi monstra effera magnis
Cara adeo superis jacturaque vilior orbis,
Mors hominum, et sævo tanta inclementia coelo cett.

Frigidior et otiosior ille extremus versus, quam ut ab Statio proficisci potuerit. Adscripserat aliquis in margine *mors hominum*, ut illud *jactura orbis* explicaret: quod deinde in ordinem receptum causam pleni hexametri concinnandi dedit.

v. 716.

Adsis o memor hospitii Junoniaque arva
Dexter ames, seu te roseum Titana vocari
Gentis Achæmeniæ ritu, seu præstat Osirin
Frugiferum, seu Persei sub rupibus antri
Indignata sequi torquentem cornua Mithram.

Non Achæmeniæ, sed Græcæ gentis ritu Titan Apollo vocabatur. Conjicio:

Seu te roseum Titana vocari,
Gentis *ut Inachiæ ritus*, seu cett.

Lib. II.

v. 79. descriptionem noctis orgiis transactæ ita poeta absolvit:

Ipse etiam gaudens nemorosa per avia sanas
Impulerat matres Baccho meliore Cithæron.

Adjungitur deinde similitudo:

Qualia per Rhodopen rabido convivia coetu
Bistones aut mediæ ponunt convallibus Ossæ.
Illis semianimum pecus excussæque leonum
Ore dapes et lacte novo domuisse cruorem
Luxus: at Ogygii si quando afflavit Iacchi
Sævus odor, tunc saxa manu, tunc pocula pulchrum

Spargere et immerito sociorum sanguine fuso
Instaurare diem festasque reponere mensas.

Comparantur igitur mitia tunc et innocua Thebanorum orgia cum iis, quæ Bistones celebrare solent, sævis, rabidis et in sanguinem cædesque prorumpentibus et ita comparantur, ut similia esse dicantur. Quid agimus? Aut insanus Statius et inutilis ac ridicula omnis eorum opera, qui verba ejus ad sensum communem perpendunt, aut versus 81—88 non ab eo, sed ab interpolatore profecti. Nam ut pro *qualia* "quam quæ" rescribamus, nemo, credo, suadebit. Ceterum versus per se ipsos Statii arte et ingenio non indignos esse concedendum est.

v. 184.

Non fugeret diras lux intercisa Mycenas
Sæva nec Eleæ gemerent certamina valles
Eumenidesque aliis aliæ sub regibus et quæ
Tu potior, Thebane, queri.

Versus 185 et 186 O. Müellerus quum nullo modo inter sese cohærere videret, mutilatum hic textum esse statuit. Dubito tamen, an hac desperata ratione opus non sit, si parva mutatione ita scribamus:

Sæva nec Eleæ gemerent certamina *vallis*
Eumenidesque aliis *alias* sub regibus.

Præcesserat (v. 181):

Atque utinam his manibus permittere gentes,
Juppiter æque, velis, quas Doricus alligat undis
Isthmos et alterna quas margine submovet infra.

ut jam non valles, sed gentes gemere dicantur.

v. 255.

Tunc ora rigantur honestis
Imbribus et teneros lacrimæ juvere parentes.

Scribendum videtur:

et *generos* lacrimæ juvere *paventes*.

Paventes lacrimas dicit, ut 1, 538 *verentes oculos*.

v. 316.

Tunc quos excedens hilares, quis cultus iniqui
Præcipuus ducis et profugo quos ipse notarat

Ingemuisse sibi, per noctem ac luce sub omni
Digerit.

Satis incommode atque adeo intolerabiliter relativa illa enuntiatio *quis* — *ducis* ita inter duas ejusdem generis enuntiationes interponitur, ut non ex æquo cum illis conjungatur, sed priori tantum membro explicationis vice adhæreat. Quare vix dubito, quin a Statio ita fuerit scriptum:

Tunc quos excedens hilares, *quia* cultus iniqui
Præcipuus ducis, et profugo quos ipse notarat cett.

v. 670.

Jam sublata manus cassos defertur in ictus
Tardatique gradus, clipeum nec sustinet umbo
Mutatum spoliis.

Neque hostilia tela clipeo excepta recte *spolia* dicuntur neque *umboni* ullus hic locus est: qui sive clipei pars est, non is clipeum, sed eum potius clipeus sustinet, sive hominis, propellimus umbone et removemus et pungimus, gestare autem vel sustinere umbone non possumus. Nihil igitur proficiunt, qui his duobus vocabulis retentis in id quod est *mutatum* omnes conatus suos dirigunt. Immo id ipsum verum esse judico, cetera autem in hunc modum corrigenda:

clipeum nec sustinet *umbra*
Mutatum *toties*.

Sententiam autem horum verborum optime illustrat hic Vergilii locus:

Ter secum Troius heros
Immanem ærato circumfert tegmine silvam.
Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula tædet
Vellere cett. (Æn. X, 886)

Quam igitur *silvam* telorum Vergilius, ipse alio loco (Th. VIII, 706) illum aperte imitans *ferratum nemus*, eam hic *umbram* solito hujus vocabuli usu appellat. Ea autem umbra totius mutatur, quotiens spicula illa evelluntur.

v. 606.

sæpe aspera passum
Vulnera, sed nullum vitæ in secreta receptum,
Nec mortem sperare valet. Rotat ipse furentem
Deilochum cett.

Scribendum opinor:

sed nullum vitæ in secreta receptum.
Nec mortem sperare *vacat*. Rotat *ecce* furentem
Deilochum.

Etiamsi letale vulnus accepisset, tamen hostibus mortem ejus sperare non vacasset. Tanto impetu modo hunc modo illum rapiebat.

Lib. III, v. 99.

Tu tamen egregius fati mentisque nec umquam
Indignum passure situm, qui comminus ausus
Vadere contemptum regis cett.

Alii *regem* scribunt et *contemptum* pro supino verbi accipiunt. Quamquam *vadere contemptum* quin latine dici non possit pro eo quod est *contemnere*, vix dubium est. Quod vero proposuit Madvigius *vadere contemptim regi*, id propterea minus probandum videtur, quod duo adverbia, ut hic *comminus* et *contemptim*, ad unum idemque verbum relata a poeticæ dictionis indole abhorrent. Accedit quod *comminus vadere*, si non semper, at plerumque in eo usurpatur, qui vi et ferro adgreditur ob eamque causam in Mæonis facto minus proprie dicitur. Propono:

qui comminus ausus
Fundere contemptum regis.

Hoc enim ipsum erat illud egregium Mæonis facinus, quod contemptum regis coram et aperte promere ausus erat.

v. 706.

Et nunc *mæsta* quidem grave et inlætabile munus,
Ut timeam doleamque, rogo. Sed quum oscula rumpet
Mæsta dies, quum rauca dabunt abeuntibus armis
Signa tubæ sævoque genas fulgebitis auro
Hei mihi, care parens iterum fortasse rogabo.

Pro priore illo *mæsta* necessario *multa* scribendum, ne pereat illa oppositio, quam posteriore *mæsta* poeta quæsivit.

Lib. IV, 158.

Dat Nemee comites et quas in proelia vires
Sacra Cleonæi cogunt vineta Molorchi.

Cleonæi Molorchi vineta quum nihil aliud significare possint nisi ipsas Cleonas, primum in hoc loco mirandum videtur, qua ratione, quas vires Cleonæ miserint, eas non ipsæ, sed Nemea dare dicatur. Quæ una explicatio est Cleonas Nemeensis regionis partem Nemeensiumque imperio subjectas fuisse, ea certe non confirmatur iis, quæ de his locis comperta habemus, sed magis refellitur. Deinde *comites et vires:* in quo *et* particulam sive pro *etiam* accipias, nulla in superioribus aliarum Nemeensis populi copiarum mentio facta est, ad quas hæ tamquam novæ accessisse dicantur, sive addendi vi, non copulandi usurpatam putamus, ut recta sententia oriatur, necessario audiendum erit, quod audiri non potest: "dat Nemee *suas incolas* comites et" cett. Quæ quum ita sint, verba *et quas* sincera esse non possunt. Quid autem substituendum sit, incertum habeo; haud absone tamen vel *æquasque* vel *cunctasque* reponas.

v. 192.

Hoc aurum vati fata exitiale monebant
Argolico: scit et ipse nefas, sed perfida conjux
Dona viro mutare velit, spoliisque potentis
Imminet Argiæ raptoque excellere cultu.

Scribendum est:

Scit et *ipsa* nefas,

ut habet unus Beh. codex, cujus hic auctoritatem injuria spreverunt editores. Nam Amphiaraum et ipsum, quæ sibi ex auro illo pestis immineret, cognitum habuisse nihil attinebat dicere, quum id superiore jam versu satis declaratum esset. Contra Eriphylen scivisse neque antea dictum erat et jam necessario dicendum: aut, quomodo dona viro mutasse diceretur, nemo intelligeret.

v. 352.

Dejecti trepidas sine mente, sine ira
Promisere manus.

Pro eo quod est *trepidas* "tepidas" malim. Trepidas enim manus vel timidam operam vel festinantem et sedulam intelligi licet: altero verbo segnis et ignava sine ulla ambiguitate significatur. Ceterum *promisere* neque idem quod *protenderunt* neque quod *polliciti sunt* valet, sed idem est ac si dixisset: "dejecti lentæ tantum et frigidæ operæ spem vel exspectationem fecerunt."

v. 360.

Tamen et Boeotis urbibus ultrix
Adspirat ferri rabies, nec regis iniqui
Subsidio, quantum socia pro gente moventur.
Ille velut pecoris lupus expugnator opimi
Pectora tabenti sanie gravis hirtaque setis
Ora cruentata deformis hiantia lana
Decedit stabulis, huc illuc turbida versans
Lumina, si duri comperta clade sequantur
Pastores magnique fugit non inscius ausi.

Faciles sane hic locus vel dicam oscitantes habuit lectores, quorum nemo, quod sciam, pendere plane hoc simile nullaque cum ceteris ratione cohærere viderit. Nam neque in iis, quæ sequuntur, congruens quicquam aut respondens habet neque cum iis, quæ antecedunt, copulari ullo pacto potest: ubi rex, quem unum hæc comparatio spectare possit, nominatur ille quidem, sed non primario sententiæ loco, neque de illo tum maxime agitur, sed de Boeotis urbibus, quæ non tam illius causa, quam Thebanorum consanguineorum suorum bellum parare dicuntur. Statuendum est igitur aut excidisse aliqua vel ante hos versus vel post, quibus alterum illud comparatum contineretur, aut suppositiciam totam comparationem esse: quo quidem multo magis inclino, vel quod antea quoque in hoc carmine ejusdem generis additamentum deprehendisse nobis videmur et omnino tam lectitatum librum tamque frequenter descriptum verisimilius est interpolatum ad nos quam lacunosum venisse: vel quod hoc simile ipsum in Eteoclis factum minime convenit, siquidem lupo ovium cæde madenti vix comparari potest is, qui, quum quinquaginta homines in unum armasset, illum interficere non potuerit, ipse omnes suos amiserit.

v. 409.

Atque ipse sonantia flammis
Virgulta et tristes crepuisse ut sensit acervos
Tiresias — illi nam plurimus ardor anhelat
Ante genas impletque cavos vapor igneus orbes —
Exclamat.

Particula *nam* nullam hic videtur habere rationem. Neque enim ideo strepitum flammæ cæcus audit Tiresias, quod calorem ejus percipit,

sed, quod et hunc et illum sentit, inde ardere rogum intelligit. Opinor sublata parenthesi *illi et jam* scribendum.

v. 641.

Certa est victoria Thebis,
Ne trepida! nec regna ferox germanus habebit.
Sed furiæ geminumque nefas miserosque per enses,
Hei mihi, crudelis vincet pater.

In hac sententia: *vincent Thebæ, sed furiæ geminumque nefas vincet* offendor languida quadam et inani obscuritate, quæ certe ambagibus vaticiniorum propriis defendi non potest. Qui sunt enim illi, quos Furiæ et pater vincet? Scilicet fratres intelliguntur, qui tamen non minus erant nominandi, quam Argivi, quam Thebani. Optime omnia sese habebunt, si ita scribemus, mutatione non illa quidem minima, fidem tamen non excedente:

Hos terræ monstra deumque
Tela manent pulchrique obitus et ab igne supremo
Sontes lege moræ — certa est victoria Thebis,
Ne trepida! nec regna ferox germanus habebit —
Vos furiæ geminumque nefas miserosque per enses
Hei mihi! crudelis *victor* pater.

ut extrema quoque sententia verbo *manent* nitatur.

v. 713.

Et numquam in ripis audax Erasinus et æquus
Fluctibus Asterion.

Æquus fluctibus quid sit, nemo facile dixerit. Scribendum est *æquor* similiter dictum atque *æquoreo* Theb. IX, 462. Idem igitur de Asterione prædicatur, quod de Erasino, audaci flumine et numquam se ripis continente. Atque hanc loci sententiam esse jam Gronovius vidit; quod ex vulgata eam extundi posse putavit, falsus fuit.

v. 741.

Illi quamvis et ab ubere Opheltes
Non suus, Inachii proles infausta Lycurgi,
Dependet, neglecta comam nec dives amictu,
Regales tamen ore notæ.

Intolerabiliter hiat oratio, verbis *neglecta* — *amictu* nulla copula cum prioribus connexis. Necessario igitur admittenda lectio codicum nonnullorum *nec læta* ac fortasse etiam pro *comam* "comam est" scribendum.

v. 759.

Tu refugas vires et pectora bello
Exanimata reple.

Defendi fortasse potest vulgata scriptura vel ita, ut *bello* cum *reple* conjungamus, bellum autem pro militari robore vel viribus ad bellum sustinendum idoneis dictum putemus, vel sic, ut *bello* pro casu dativo habeamus, ut sit "ad bellum", "ut bellum tolerare possimus". In utraque ratione offendit tamen *bello* ita collocatum, ut etiam *exanimata bello* struere possis. Quamobrem paullum abest, quin ita a Statio scriptum esse contendam:

Tu refugas vires et pectora bello
Exanimanda reple.

I. e. "refice pectora, quæ bello, non hac ignava morte exanimari debent."

v. 841.

Tu pace mihi, tu nube sub ipsa
Armorum festasque super celebrabere mensas;
Ab Jove primus honos, bellis modo cett.

Parum recte in extremo versu *tibi* pronomen vel *tuus* omittitur, quoniam in pronomine, ut modo *tu* bis repetitum ostendit, vel maxime nititur sententia. Tolletur hoc vitium et simul figuratior erit dictio, ita interpunctione mutata:

festasque super celebrabere mensas,
Ab Jove primus honos, bellis cett.

Primus ab Jove honos Langia dicitur eodem modo quo, ut unum exemplum e multis ponam, et apud Vergilium et Statium *prima palma* appellatur, qui primam palmam acceperit aut accepturus sit.

Lib. V, v. 20.

At tamen o, quæcunque es, ait, cui gloria tanta
Venimus innumeræ fatum debere cohortes,

Quem non ipse deum sator aspernetur honorem,
Dic age cett.

Neque *fatum debere* pro eo quod est *vitam debere* latinus quisquam dixit, neque recte se illud *venimus debere* habet, quoniam, quæ in ejusmodi structura semper inest voluntatis aut consilii significatio, ea hujus loci sententiæ prorsus repugnat. Fortasse scribendum:

At tamen o, quæcunque es, ait, cui gloria tanta
Venimus, innumeræ *et fantur* debere cohortes,
Quem non ipse cett.

v. 400.

Attonito manifestus in agmine supra est
Amphitryoniades.

Pro *attonito*, in quo jure offendit Gronovius, quum inane hoc loco hoc epitheton esset — quamquam quod ipse rescribi voluit, *attonitæ* cum præcedenti *cernimus* (v. 398) jungendum, callenti Statianam compositionem probari non potest — Statius sine dubio scripsit *at cuncto*.

v. 454.

Cineres furiasque meorum
Testor, ut externas non sponte aut crimine tædas
Attigerim: scit cura deum, etsi blandus Iason
Virginibus dare vincla novis: sua jura cruentum
Phasin habent, alios, Colchi, generatis amores.

Non modo ob languidam et arcessitam dictionem *scit cura deum*, sed etiam quod cinerum furiarumque obtestationi moleste nova hæc deorum superadditur, ita potius a poeta relictum arbitror:

Sit cura deum, *sit* blandus Iason
Virginibus dare vincla novis, cett.

v. 488.

Fremit inpia plebes
Sontibus accensæ stimulis facinusque reposcit.
Quin etiam occultæ vulgo increbrescere voces:
"Solane fida suis, nos autem in funera lætæ?
Non deus hoc fatumque quod imperat urbe nefanda."

Talibus exanimis dictis — et triste propinquat
Supplicium, nec regna juvant — cett.

Versus 490—92 sine dubio spurii sunt. Nam et illud *quin etiam* prorsus alienum hoc loco, ubi nihil ad majus augetur: neque enim *occultæ vulgo increbrescere voces* fortius est quam, quod præcedit, *fremit impia plebes*, et ea ipsa, quæ dici finguntur, pæne languida videntur præ brevi illa sententia *facinus reposcit.* Tum obscurissimum illud *in funera lætæ*, et abrupta oratio extremi versus an omnino continuari possit, vehementer dubium. Neque enim *sinat* vel tale aliquid audiri potest, siquidem ne dei quidem facta infecta reddere valent. Apparet interpolandi causam fuisse, ne poeta, si nullas singulas incitatæ plebis voces præmisisset, perperam illud *talibus dictis* posuisse videretur. At *talia dicta* sunt dicta, qualia ita animatam turbam fundere consentaneum erat. Et secutus est in hoc quoque Vergilium, qui XII libro Æneidos, descripto rerum statu et opinionibus vulgi expositis, nullis vocibus prolatis, ita narrationem continuat:

Quem simul ac Juturna soror crebrescere vidit
Sermonem cett. (v. 222)

v. 681.

Ille refert. "Equidem non vos ad moenia Thebes
Rebar et hostiles huc advenisse catervas."

Varias hujus loci interpretationes, quarum nulla non verbis vim adfert, enumerare et redarguere nihil attinet. Una littera mutata et recta et aperta sententia orietur:

Ille refert. "Equidem non vos ad moenia, *Theben*
Rebar et hostiles huc advenisse catervas.

Scilicet librarius, quum non intelligeret *nostra moenia* dici, ad moenia definienda genitivo casu *Thebes* scripsit.

v. 725.

Ut vero et vultus et signa Argoa relictis
Ensibus atque humeris amborum intextus Iason,
Cesserunt luctus cett.

Durissima hæc et prorsus inaudita ellipsis, si *in conspectum venit* vel tale aliquid audiendum est. Scribendum videtur:

Ut vero *ad* vultus et signa Argoa relictis
Ensibus cett.

I. e. ut ad vultus aliæ quoque res, quibus agnosceret filios, accesserunt, signa ensibus impressa et vestimenta imaginem patris intextam habentia. Accedendi notio ex præpositione facile suppletur.

Lib. VI, 76.

Jam tunc et nota stabulis de gente probatos
In nomen pascebat equos cinctusque sonantes
Armaque majores expectatura lacertos.
Spes avidæ quas non in nomen credula vestes
Urgebat studio cultusque insignia regni
Purpureos sceptrumque minus? Cuncta ignibus atris
Damnat atrox suaque ipse parens gestamina ferri,
Si damnis rabidum queat exsaturare dolorem.

Versus 79—83, quod et in duobus codicibus absunt et a scholiasta prætereuntur, tamquam interpolatos uncis includit O. Müellerus. Cujus argumenta quam vim habeant, quum prolegomena ejus nondum viderim, judicare non possum. Illud dubito, an cum verbo *pascebat*, ut *equos*, sic nomina *cinctus* et *arma* conjungi non possint nisi per zeugma tam inauditum ac præceps, ut etiam Statii insignem in hoc genere audaciam excedere videri debeat. Neque enim *pasci* i. e. nutriri et ali res inanimæ dicuntur, nisi quæ crescendi dumtaxat augendique facultate ad animantium similitudinem accedunt. Quare subsistere in his nominibus orationem non puto quærendumque aptum, unde pendeant, verbum in iis, qui proximi traditi sunt, versibus: qui præter 79, quem maxime suspectum facit repetitum illud *in nomen*, omnes, sive rem sive orationem intuemur, satis bene se habent. Totum locum ita recte constitui posse arbitror:

Jam tunc et nota stabulis de gente probatos
In nomen pascebat equos cinctusque sonantes
Armaque majores expectatura lacertos
[Spes *avidi*, *quam* non in nomen credula *gestis!*]
Urgebat studio cultusque insignia regni
Purpuréos sceptrumque minus. Cuncta ignibus atris
Damnat atrox suaque ipse *parat* gestamina ferri,
Si damnis rabidum queat exsaturare dolorem.

Spes avidi jam Gronovius conjecit.

v. 242.

Mirum opus accelerasse manus: stat saxea moles,
Templum ingens, cineri.

In prima sententia nullus inest sensus. Suspicor:

Mirum opus *ac celebranda* manus, stat saxea moles cett.

v. 340.

Ecce et Iasonidæ juvenes nova gloria matris
Hypsipyles subiere jugo, quo vectus uterque,
Nomen avo gentile Thoas atque omine dictus
Euneos.

Ita enim distinguendum est. Vulgo in voce *uterque* consistere sententiam volunt, ut, quum ita procedere oratio deberet: "illi Thoanti nomen, huic Euneo", abrupte et frigide non hominibus nomina, sed nominibus origo sua ac causa reddatur.

v. 358.

Orsa deum — nam sæpe Jovem Phlegramque suique
Anguis opus fratrumque pius cantarat honores —
Tunc aperit, quis fulmen agat, quis sidera ducat
Spiritus cett.

Prave *orsa* i. e. actiones *deorum* Jovis, Apollinis fratrumque ejus operibus opponuntur, tamquam contraria ac non in eodem genere sint, neque *orsa deum* recte hæc appellantur, quæ Apollo de rerum natura causisque naturalibus canit, in quibus deorum nulla omnino est mentio. Immo hæc est partitio carminum: antea deos Apollo celebraverat, tunc rerum naturas canebat. Scribendum, opinor:

Orsa deum *et jam* sæpe Jovem Phlegramque suique
Anguis opus fratrumque pius cantarat honores:
Tunc aperit cett.

v. 495.

Anguicomam monstri effigiem, sævissima visu
Ora movet, sive ille Erebo, seu finxit in astu
Temporis, innumera certe formidine cultum
Tollit ad astra nefas.

In vulgata scriptura, ut aliquam omnino sententiam obtineamus, sequenda sine dubio Muelleri interpunctio est, ut post *ora*, non post *movet*, comma ponatur, et verba in hunc modum: "sive ille Erebo movet" struantur. Negari tamen non potest molestissimam hanc esse verbi traject ionem neque eo, quod attulit vir doctus, exemplo satis defendi, quod hic versus ipsius modulatione pæne cogimur ante *sive*, non ante *movet* subsistere. Equidem ut scripturam, non interpunctionem vulgatam laborare arbitror, ita emendationem omnibus numeris probabilem invenire non potui. Temptavi tamen in hunc modum:

Ora movet, sive *illa Erebus* seu finx*erat æstus*
Telchinum, innumera certe cett.

Lib. VII. v. 81.

Nec longa moratus,
Sicut anhelabant, juncto sudore volantes
Mars impellit equos residesque in proelia Grajos
Ipse etiam indignans.

Scribendum esse apparet:

Mars impellit equos, *resides* in proelia Grajos
Ipse etiam indignans.

Nam illud *que*, quod post *resides* codices addunt, excepto Regio B., qui *residens* exhibet, nihil aliud nisi disturbat orationem.

v. 134.

Ter concussit equos (Mars), clipeum ter pectore plausit,
"Arma, arma, insani": sua quisque ignotaque nullo
More rapit cett.

Ridicule hic omnes, quos adii, editores citationis, quæ vocantur, signa verbis *arma* — *insani* apposuerunt, quasi Mars, quos ad pugnam instigabat, insanorum nomine vocaverit aut ex clipeo pectori colliso existere hæ voces potuerint. Poterat ferri: "*arma, arma*", *insani*, ut intelligeretur *clamant:* melius nulla omnino alienæ orationis significatione cum eo quod sequitur *rapit* hæc verba conjunguntur.

v. 179.

Quo sacra tamen ritusque peremptæ
Gentis? Et in tumulos, si quid male foeta reliquit
Mater, abire jubes?

Sic omnes ediderunt mira neglegentia. Quid est enim hoc: *jubes in tumulos abire, si quid mater reliquit?* Utrum Semelæ cinerem an Bacchum ipsum in tumulos abire juberet Juppiter? Meræ ineptiæ. Interpungendum est:

Quo sacra tamen ritusque peremptæ
Gentis et, in tumulos si quid male foeta reliquit
Mater, abire jubes?

"Quo sacra religionesque et si quid ex matre fulmine tuo combusta, quod tumulo inferri posset, rclictum est, abire jubes?"

Lib. VIII, 150.

Stupet hæc et credere Adrastus
Cunctatur: sed Mopsus idem trepidusque ferebat
Actor idem; nam fama novis terroribus audax
Non unum cecidisse refert.

Quum Mopsus et Actor idem quod primus nuntius narrent, hic vero unum Amphiaraum occubuisse retulerit, *nam* particula plane aliena est et *jam* scribendum.

v. 267.

Sic ubi per fluctus uno ratis obruta somno
Conticuit tantique maris secura juventus
Mandavere animas cett.

Certi alicujus maris nulla in prioribus mentio facta est, ut hic magnitudo ejus intelligi possit. Certum habeo a Statio in hunc modum relictum:

tantique *mali* secura juventus cett.

Scilicet, quantum mare est.

v. 552.

Cupit ille tamen, pugnasque virosque
Forsitan ut caneret: longa jacet ipse canendus
Laude, sed amissum mutæ flevere sorores.

In hac interpunctione vox *caneret*, quæ præcipua vi efferri debebat, iis, quæ antecedunt, *pugnasque virosque* obscuratur et obruitur. Mutanda igitur ita:

Cupit ille tamen pugnasque virosque,
Forsitan ut caneret: longa jacet ipse canendus cett.

v. 555.

Pactus Agenoream primis Atys ibat ab annis
Ismenen, Tyrii juvenis non advena belli,
Quamvis Cyrrha domus, soceros nec tristibus actis
Adversatus erat, sponsam, cui castus amanti
Squalor et indigni commendat gratia luctus.

Hic locus ita interpungi et scribi debet:

Pactus Agenoream primis Atys ibat ab annis
Ismenen, Tyrii juvenis *nunc* advena belli,
Quamvis Cyrrha domus, soceros nec tristibus actis
Aversatus erat: sponsam cui castus amanti
Squalor et indigni commendat gratia luctus.

Tyrii belli *non advena* Atys dici non potest nisi longe arcessita et contorta ratione, quasi a bello Thebano non alienus propter affinitatem Labdacidarum. Contra si *nunc* scribitur, et voci *advena* sua et usitata significatio redditur et *juvenis* nomen, in priore interpretatione satis otiosum, *primis annis* apte respondet. Pro *adversatus* quin recte *aversatus* reponatur, jam nemo dubitabit. Nexus autem sententiarum hic est: "Venerat in bellum Thebanum Atys, quamquam Cyrrhæ domicilium habebat; neque enim soceros in rebus adflictis deseruerat; atque etiam acrius exarserat in sponsam ipsius luctus gratia commendatam."

v. 589.

Neque enim has Marti aut tibi, bellica Pallas,
Exuvias figemus, ait, procul arceat ipsum
Ferre pudor: vix si cett.

Moleste hic abest copula, qua id, quod de se ipse prædicat Tydeus, iis, quæ antecedunt, conjungatur. In cod. Regio B. *habeat* legitur. Unde suspicor ita scriptum fuisse:

Neque enim has Marti aut tibi, bellica Pallas,
Exuvias figemus, ait: procul *absit! et* ipsum
Ferre pudor.

Lib. IX, v. 125.

Imbellem non sic amplexa juvencum
Infestante lupo, quum primum foeta tuetur
Mater et ancipiti circumfert cornua gyro.

Impedita nunc atque etiam ambigua oratio, quoniam æque bene vel *primum foeta* vel *primum tuetur* conjungi potest, sic aperte et æquabiliter decurret:

Imbellem non sic amplexa juvencum
Infestante lupo, *quæ* primum foeta, tuetur
Mater et cett.

v. 345.

Opposuit cumulo se densior amnis
Tardavitque manum, vulnus tamen illa retentum
Pertulit atque animæ tota in penetralia sedit.

Manus hastam jacientis quomodo in animæ penetralia sedisse dicatur, equidem non intelligo. Scribendum puto vel ita:

Tardavitque *trabem*

vel in hunc modum:

Tardavitque manum; vulnus tamen *hasta* retentum cett.

v. 418.

Stetit arduus alto
Amne manuque genas et nexa virentibus ulvis
Cornua concutiens, sic turbidus ore profundo
Incipit.

Mirus hic ac prorsus ridiculus habitus Ismeni, manu genas et cornua concutientis; ac genas quidem quomodo *concutere* possit — neque enim *percutere* dicitur — cogitatione effingere vix possum. Necessario corrigendum:

Stetit arduus alto
Amne *madensque* genas et nexa virentibus ulvis
Cornua concutiens, sic cett.

Nam capitis quassatio doloris et iræ indicium est.

v. 621. In hoc versu post *poposcit* non, ut vulgo, maxima distinctio, sed media ponenda. Neque enim hic periodus absolvitur, sed protasis tantum, quæ a versu 612 incepta deinde liberiore quidem sententiarum connexu huc usque protenditur.

v. 838.

Contra premit hinc Mavortia cuspis,

Hinc plenæ tibi, parve, colus, Jovis inde severi
Vultus, abit solo post hæc devicta pudore.

Si "post hæc devicta" i. e. post et Martis minas et fatorum legem et Jovis voluntatem contemptam pudore solo commota Diana abit, quis tandem ille pudor erat aut cujus eam vel rei vel personæ puduit? Sin autem ita verba conjungimus — potest enim utrumque estque ex hujus loci vitiis unum hæc ipsa ambiguitas — *post hæc solo pudore devicta abit*, tamen pro eo quod est *post hæc*, ut Jovem verita discessisse intelligeretur, *tum* saltem scribi debuit. Una littera mutata recte omnia sese habebunt:

Contra premit hinc Mavortia cuspis,
Hinc plenæ tibi, parve, colus; Jovis inde severi
Vultus *agit* solo post hæc devicta pudore.

Lib. X, 581.

Hi reddere fratrem
Nec mussant, sed voce palam claroque tumultu
Reddere regna jubent.

Apparet pro *fratrem* "fratri" scribendum.

v. 624.

Mox plenum Phoebo vatem et celerare jubentem
Nunc humilis genua amplectens, nunc ora canentis
Nequicquam reticere rogat: jam fama sacratam
Vocem amplexa volat, clamantque oracula Thebæ.

Prave tamquam ejusdem divisionis membra ea inter sese opponuntur, quorum alterum subjecti rationem agendi definit (*humilis genua amplectens*), alterum (*ora canentis*) objecti vice fungitur. Prave etiam hoc ipsum objectum post illud *vatem* inducitur. Permutata inter sese versuum extrema videntur et totus locus ita corrigendus:

Mox plenum Phoebo vatem et *celanda canentem*
Nunc humilis genua amplectens, nunc *ore jubentis*
Nequicquam reticere rogat.

v. 632.

Diva Jovis solio juxta comes, unde per orbem
Rara dari terrisque solet contingere, virtus.

Interpungendum est ita:

Diva Jovis solio juxta comes, unde per orbem
Rara dari terrisque solet contingere, Virtus.

Diva enim quæ solio Jovis adstat, Virtus ipsa est.

v. 702.

Illius hæc forsan remur, quæ verba deorum
Ille monet.

Sic editores verba distinguunt nulla sententia. Mutata interpunctione omnia expedita erunt:

Illius hæc forsan, remur quæ verba deorum:
Ille monet.

"Quæ nos verba deorum putamus, hæc illius forsitan sint, (ab illo Tiresiæ dictata) ille tantum monet." Creon regem in suspicionem vocat, tamquam ad illius voluntatem, non divino instinctu Tiresias cecinerit.

Lib. XI, v. 57.

Jamque potens scelerum geminæque exercita gentis
Sanguine Tisiphone fraterna cludere quærit
Bella tuba.

Aptum sententiæ ac plane Statianum esset:

fraterno cludere quærit
Bella *rogo.*

Nam rogo demum, non morte, quoniam in rogo quoque dissidia fratrum durarunt, conclusum domesticum bellum est.

v. 157.

Tunc tempus erat, quum sanguis Achivum
Integer, ire ultro primamque capessere pugnam,
Non plebis Danaæ florem regumque verendas
Objectare animas, ut lamentabile tantis
Urbibus induerem capiti decus; aspera quando
Præcepit virtus; nunc saltem exsolvere fas sit,
Quæ merui.

In hac Polynicis querela verba *aspera — virtus* vera esse non posse argumentis evincere opus non est. Fortasse ita scribendum:

Hospita cuncta
Præcepit virtus.

Hoc est: ubique me hospitum virtus antevenit omnesque sanguinis profundendi occasiones præripuit. Vel ita et melius hoc erit, opinor:

Hospita laudem
Præcepit virtus: nunc saltem exsolvere fas sit,
Quæ merui.

v. 338.

Me miseram, vinces. Prius hæc tamen arma necesse est
Experiare domi.

Uter utrum victurus esset, mater scire non poterat. Melius "Vincis!" exclamat, quum filium contemptis precibus suis seque ipsa remota in campum pergentem videt.

v. 642.

Illius exili stridentem in pectore plagam
Ismene collapsa super lacrimisque comisque
Siccabat plangens: qualis Marathonide silva
Flebilis Erigone cæsi prope funera patris
Questibus absumptis tristem jam solvere nodum
Coeperat et fortes ramos moritura legebat.

Non recte Ismenæ adhuc plangenti Erigone consumptis quæstibus comparatur, neque solvere nodum suspendium parans, sed nectere dicitur. Scribi debet:

qualis Marathonide silva
Flebilis Erigone cæsi prope funera patris:
Questibus absumptis tristem jam *volvere* nodum
Coeperat et fortes ramos moritura legebat.

Extremi versus adduntur, ut, quanti questus ejus fuerint, ex facinore absumptis questibus perpetrato intelligatur. *Volvere nodum* scil. animo.

XII, v. 86—87 ita distinguendi:

Et nunc Œdipodi par est fortuna doloris
Ac mihi? Quam similes gemimus, bone Juppiter, umbras!

v. 378.

Junge, age, junge fidem, proles ego regis Adrasti,
Hei mihi, numquis adest? — cari Polynicis ad ignes,
Etsi regna vetant.

Sic vulgo editores et volunt audiri *veni*, quod num ita omitti possit, satis dubium videtur. Mihi probabilius est ita poetam scripsisse:

proles ego regis Adrasti —
Hei mihi! numquis adest? — cari Polynicis *et* ignes,
Etsi regna vetant.

v. 661.

Noctem adeo placidasque operi junxere tenebras
Certamenque immane viris, quo concita tendant
Agmina, quis visas proclamet ab aggere Thebas,
Cujus in Ogygio stet princeps lancea muro.

Non quo, sed quam celeriter tenderent agmina, certamen erat. Scripserat poeta:

Certamenque immane viris, *cui* concita tendant cett.

i. e. cui concitatissima tenderent agmina vel qui milites suos celerrimo agmine duceret. Suppressa superlativi gradus significatio, ut et alias sæpe apud nostrum et in ea ipsa, quæ sequitur, enuntiatione ("quis — proclamet"), ubi *primus* necessario audiendum est.

v. 715.

Hunc saltem miseris ductor Thebanus honorem
Largitur Danais, quod non super ipsa jacentum
Corpora belligeras acies Martemque secundum
Miscuit: at lacera ne quid de strage nefandus
Perderet, eligitur sævos potura cruores
Terra rudis.

Quoniam Eteocles, quod super Danaorum corpora institutam pugnam noluit, in eo honorem iis habuit, non ea simul poterat esse causa, *ne quid de strage infandus perderet.* Apparet duas diversas et contrarias causas induci; quarum utra Eteoclen moverit, poeta ipse dubitare se dicit. Scribendum igitur:

An lacera — — — — — —
Terra rudis?

Ceterum Guyeto verba *at — perderet* expellenti non valde restiterim: quamquam interpolatorem ipsum non *at*, sed *an* scripsisse confirmem.

v. 755—58 ita interpungendi:

Hortantem dictis frustraque extrema minantem
Conspicit; abscedunt comites: et Thesea jussi

Linquebant fretique deis atque ipsius armis,
Ille tenet revocatque suos.

v. 694.

Armari populos tamen armaque ferri
Ipse jubet pallens.

Vitiosum est *ipse*, pro quo *ipsi* vel *sua ipsius* debebat esse, ut inter populos et regem recta oppositio fieret. Facilis et certa emendatio est:

Armari *populus* tamen armaque ferri
Ipse jubet pallens.

EMENDATIONES

IN

PROPERTIUM, LUCANUM, VALERIUM FLACCUM

SCRIPSIT

C. E. SANDSTRÖM.

UPSALIAE MDCCCLXXVIII.
TYPIS DESCRIPSIT ESAIAS EDQUIST.

I. Emendationes in Propertium.[1]

Lib. 1.

El. II v. 9—14.

Adspice quos submittit humus formosa colores,
Ut veniant hederæ sponte sua melius;
Surgat et in solis formosior arbutus antris;
Et sciat indociles currere lympha vias.
Littora nativis collucent picta lapillis,
Et volucres nulla dulcius arte canunt.

In hoc loco, tam nitido et perpolito tantamque scriptoris curam fatente, ut vel maxime declarat egregia illa in naturæ notione exprimenda orationis variatio, macula iterati tam brevi intervallo vocabuli *formosus* tolerari vix potest. Sed *formosior arbutus* cur sollicitemus, nihil causæ videtur: ubi et necessaria pulchritudinis significatio est et vox ipsa per se minime inepta. Contra in primo versu non modo supervacaneum tale epitheton — pulchros enim illos colores esse ex tota conformatione orationis intelligitur — sed etiam, ut mihi quidem videtur, ceteris verbis parum conveniens. Nam vestita floribus humus quin apte formosa dicatur, negari non potest: submittens flores non æque bene, quoniam hic non tam de specie ejus, quam de vi gignendi cogitamus. Quamobrem verisimile est aliud hic verbum a Propertio positum fuisse, magis illud cum tota sententia loci connexum, quod quum excidisset, librarius aliquis quod nunc legitur *formosa* substituerit. Et fortasse vera scriptura hæc erat:

Aspice quos submittit humus *non jussa* colores.

Non jussa, ut Vergilius Georg. 1, 55:

Injussa virescunt
Gramina.

Præterea versu 13, ubi Groninganus *collucent*, Neapolitanus autem *persuadent* exhibet, *corrident* a poeta scriptum fuisse

[1]) Admonitos legentes velim in locis Propertianis afferendendis veterem me librorum et carminum dispositionem sequi.

opinor: quod et exquisitius est verbum quam quod proposuit Herzbergius *prælucent* et propter ipsam insolentiam corrumpi facilius potuit.

El. VIII v. 21—22.

Nam me non ullæ poterunt corrumpere tædæ,
Quin ego, vita, tuo limine verba querar.

Sic codices. Herzbergius Passeratii conjectura *vera* pro *verba* recepta sensum loci ita exponit: "non alienus amor me ita corrumpet, ut tibi injuriam faciam et ante tuas fores (ut solet improba turba) iniqua querar". At si alieno amore implicitus esset Propertius, magis consentaneum erat, ut nihil omnino, quam ut "iniqua" in Cynthiæ limine quereretur. Quare, si illud *vera* a poetæ manu esset, potius id pro *vere* vel *ex animo* dictum putarem. Sed multo aptius hoc loco magnitudo querelæ quam veritas significatur; in hunc modum:

Nam me non ullæ poterunt corrumpere tædæ,
Quin ego, vita, tuo limine *acerba* querar.

Eadem significatione *acerba gementem* Ovidius dixit Her. VIII, 107.

El. XIX, v. 17—20.

Quamvis te longæ remorentur fata senectæ,
Cara tamen lacrimis ossa futura meis.
Quæ tu viva mea possis sentire favilla,
Tum mihi non ullo mors sit amara loro.

Primos duos versus Passeratius ita enarrat, et adprobavit Herzbergius: "tu mortua etiam mihi misero, quem curæ nec in ipsa morte relinquunt, cara eris teque mortuam complectar". At isto pacto nihil non expediri potest. Unde enim illud extremum: "te mortuam complectar"? Hujus sensus ne vestigium quidem in traditis verbis exstat: qui tamen unus, si ea poetæ mens fuit, quam voluit esse Passeratius, vel maxime erat exprimendus. Nunc hoc tantum dicit ossa lacrimis suis cara futura; in quo et *ossa* pro *umbra* minus apte ponuntur hoc loco, ubi propter Heroidas modo nominatas, quarum formas non Cynthiæ gratiores sibi futuras esse testatur, non de ossibus Cynthiæ et cinere, sed de umbra pristinam pulchritudinem referente cogitandum, et *lacrimæ* quoque istæ magnam offensionem habent, quoniam amator diu et ardenter desideratam dominam, quum tandem apud inferos convenisset, non lacri-

mis et dolore, sed amplexibus et gaudio salutare deberet. At quid voluerit poeta, versus 19 satis ostendit; "utinam tu hoc viva in me mortuo possis sentire"; unde intelligitur in prioribus eum dixisse, quomodo se ipsum vivum illius decessus esset affecturus. Quamobrem excidisse aliquid inter versum 17 et 18 et talem sententiarum fuisse complexum existimo: "quamvis longa tibi destinata senectus sit, si me superstite supremum diem obieris, numquam ego mærere mortem tuam desistam. Quod utinam tu potius viva in meo funere sentias cett".

El. XX, v. 45—50.

Cujus ut accensæ dryades candore puellæ
Miratæ solitos destituere choros,
Prolapsum leviter facili traxere liquore.
Tum sonitum rapto corpore fecit Hylas.
Cui procul Alcides iterat responsa: sed illi
Nomen ab extremis fontibus aura refert.

Jure in versu 48 Jacobus hæsit. Hic enim vitium, non in sequentibus latet. Scribendum censeo:

Tum *comitem* rapto corpore *civit* Hylas.

Jam nihil difficultatis habet locus. "Invocat Hylas Herculem: respondit ille, iterum iterumque "Hyla, Hyla" clamans. Sed nomen tantum ab extremo stagno ventus refert; puer ipse nusquam comparet".

Lib. II.

El. I, 43—46.

Navita de ventis, de tauris narrat arator,
Enumerat miles vulnera, pastor aves:
Nos contra angusto versantes proelia lecto;
Qua pote quisque, in ea conterat arte diem.

Non *versantes proelia* enumerabat, sed proelia ipsa describebat Propertius. Scribendum opinor:

Nos contra angusto, *versatis*, proelia lecto:

Versatis i. e. "cum cura et intentione occupatos tenetis". Præterea pro *contra* id quod est *grata* reponenti non sane repugnem.

El. VII, v. 13—18.

Unde mihi patriis gnatos præbere triumphis?
Nullus de nostro sanguine miles erit.
Quod si vera meæ comitarent castra puellæ,
Non mihi sat magnus Castoris iret equus.
Hinc etenim tantum meruit mea gloria nomen,
Gloria ad hibernos lata Borysthenidas.

Corruptum esse versum 15 nemo dubitabit, qui Herzbergii interpretationem, contortam supra modum et spinosam, perlegerit. Sensus, si non optimus et apertissimus, at tolerabilis tamen neque nimis abstrusus orietur, si ita minima traditæ scripturæ mutatione corrigemus:

Quod si *vestra* meæ comitarent castra puellæ cett.

"Si ista castra, quæ tu quique tecum sentiunt identidem crepatis, non imperatori alicui, sed meæ puellæ comitarent, si ejus signa iste vester exercitus sequeretur, non ipse Castoris equus satis mihi magnus iret; tum ego, qui castris me natum esse nego, militarem dignitatem obtinerem amplissimam. Propter eam enim i. e. ejus laudes celebrando hanc tantam gloriam comparavi". Alloquitur poeta eum, quem in eis, quæ ante hos versus deperierunt, ad uxorem ducendam sese cohortantem induxerat. *Vestra* autem *castra*, ut Lib. II, XXIX, 22, ubi Cynthia Propertium increpans ait:

Me similem vestris moribus esse putas?

El. IX, v. 17.

Tunc igitur veris gaudebat Græcia natis.

Pro *natis*, quod ambiguum est, *nuptis* scriptum fuisse suspicor.

El. XXII. 13—14.

Quæris, Demophoon, cur sim tam mollis in omnes:
Quod quæris, quare, non habet ullus amor.

Pro *quare*, quod defendi nullo pacto potest, Huschkius *curæ* conjecit, quod a Luciano Muellero receptum in ordinem est. Et sententiæ quidem hoc verbum optime satisfacit: vulgata an hinc oriri potuerit, magis incertum. Æque bonum sensum probabiliore traditarum litterarum mutatione hæc scriptura præbebit:

Quod quæris, *gnarum* non habet ullus amor.

El. XXIV, v. 11—14.

Et modo pavonis caudæ flabella superbæ
Et manibus dura frigus habere pila
Et cupit iratum talos me poscere eburnos,
Quæque nitent sacra vilia dona via.

Iratum scilicet avaritia mulieris Herzbergius interpretatur, laboranti sententiæ, re pro arbitrio, ut solet, extrinsecus adsumpta, subveniens. Primæ notæ critici, ut Heinsius, ut Lachmannus, depravatum esse illud vocabulum judicaverunt. Tum *vilia dona* ineptissime appellantur, quoniam damnosos Cynthiæ mores quum maxime describit Propertius, et statim subjungitur:

Ah peream, si me ista movent dispendia!

Quæ obtestatio, si modo vilia ista dona esse dixisset, prorsus supervacanea erat. Scribendum puto:

Et cupit *intrantem* talos me poscere eburnos
Quæque nitent sacra *levia* dona via.

"Vix pedem intra limina ejus posui, quum statim me munuscula flagitare incipit". Levia dona, ut hi ipsi eburnei tali, alia ex eadem materia aut ex electro vel aliquo metallo fabricata, quæ propter levitatem ipsam splendescunt i. e. *nitent*.

El. XXIV, v. 45—46.

Jam tibi Jasonia nota est Medea carina,
Et modo servato sola relicta viro.

Neque ablativi *carina* ratio constat neque participia *nota* et *relicta* recte sic per *et* copulam conjunguntur. Nam Herzbergii interpretationem: *notum est Medeam in Jasonia carina fuisse et modo servato viro solam relictam:* vel illud unum evertit, quod talis verbi substantivi *(fuisse)* omissio non modo a latini, sed a cujuscunque sermonis natura prorsus abhorret. Nobis veri simile est *Medeam*, quum explicandi causa supra lineam scriptum esset, per errorem in contextum receptum et a Propertio ita hunc locum esse profectum:

Jam tibi Jasonia nota est *quæ vecta* carina,
Ut modo servato sola relicta viro.

Ibd. v. 51—52.

Ii tibi nos erimus. Sed tu potius, precor, ut me
Demissis plangas pectora nuda comis.

Licet defendi hæc scriptura possit, molestia certe non caret. Quamobrem vide, ne commodius ita scribatur:

Sed tu potius, precor, ut *mi*
Demissis plangas pectora nuda comis.

usu dativi omnibus poetis satis familiari, ut *mi* idem fere quod *propter me* valeat.

El. XXV, v. 1—4.

Unica nata meo pulcherrima cura dolori,
Excludit quoniam sors mea sæpe veni:
Ista meis fiet notissima forma libellis,
Calve, tua venia, pace, Catulle, tua.

Jacobii interpretationem, verba *sæpe veni* materialiter vel substantive capientis, exosculari, ut Herzbergius se fecisse dicit, nequaquam sustineo. Quod vero Lachmannus conjecit:

Excludi quoniam *fors* mea sæpe *vehit*

et in eandem sententiam Madvigius, traditæ scripturæ propius accedens, sed verbis nescio an minus bonis:

Excludi quoniam sors mea sæpe *venit*

ea propterea dubitationem mihi movent, quod post primum illum versum, gravissimum eundem et suavissimum, talis sensus "quod sæpe excludor" paullo levior et, ut verum dicam, frigidiusculus ad animum accidit. Majorem aliquam causam et latius patentem assignare debebat poeta, non unum tantum ex iis, quæ plurima ei Cynthia afferebat, malis proponere. Quare potius in hunc modum scripsisse eum putem:

Excludit quoniam sors mea *sæva vicem.*

Ideo scilicet unicam curam et dolori suo natam Cynthiam dicit, quod sors illa sæva, qua cum ea in perpetuum juncta sit, nullam mutationem admittat neque alio eum cum meliore successu amores suos transferre patiatur.

Ibd. v. 15—18.

Teritur robigine mucro
Ferreus, et parvo sæpe liquore silex:
At nullo dominæ teritur sub limine amor, qui
Restat, et immerita sustinet aure minas.

Versum 17, molestissimæ farraginis plenum, præter Herzbergium nemini in mentem veniat defendere. Ceterum verbum

teritur falsum esse et a versu 15 huc adsumptum Luciano Muellero facile crediderim, eidem Davisii conjecturam *molimine* probanti et pro *amor qui* id quod est *amator* reponenti minime assentiens. Ipse versum ita refingere temptavi:

At *nulla* dominæ *removetur* limine *amans vi:*
Restat et immeritas sustinet aure minas.

Talis hexametri, in unius syllabæ vocem exeuntis, si ab hoc uno corrupto versu secesseris, nullum Propertianum exstare exemplum optime scio: sed quod omnino facere evitavit poeta, id vel semel facere non potuisse quis ausit contendere? Præterquam quod ex conjectura pæne certa, ut mox videbimus, huic exemplo alterum addere licebit.

Ibd. v. 19—20.

Ultro contemptus rogat et peccasse fatetur
Læsus, et invitis ipse redit pedibus.

Vox *ipse* quid in hac sententia sonet, quo magis obscurum videatur, ille ipse locus Tibullianus facit, qui hujus Propertiani illustrandi causa afferri solet:

Juravi quotiens rediturum ad limina numquam!
Quum bene juravi, pes tamen ipse redit. (II, 6, 13).

Similia et paria omnia sunt. Ille numquam se rediturum esse juravit: hic læsus et contemptus et ipse non redeundi causam habet idoneam. Redit tamen uterque; sed illi "pes ipse redit", hic "ipse invitis pedibus redit". Adnotat Herzbergius: "elegans figura, qua corpus animi voluntati repugnans poetæ faciunt". At cur hic pedes animo ire jubenti repugnant? An sapientiores hi quam dominus ipse et, dum ille nequitiæ se ferendum tradit, hi bonæ mentis et modestiæ causam agunt? Nihil hac interpretatione absurdius. Quare aut ita scribendum censeo:

et invitis *usque* redit pedibus,

ut *invitis pedibus* idem valeat quod simplex *invitus*, ut frequenter hominis affectum parti hominis poetæ tribuunt; aut si vulgatam retinere placet, ita interpretanda, ut non de corpore animi imperium recusante, sed de animo ipso secum discordante et dissidente cogitemus, ut talis existat sententia: "redit et sponte *(ipse)*, ut qui cupiditati suæ indulgeat, et invitus *(invitis pedibus)*, quippe qui stulte se facere sentiat.

Ibd. v. 31—34.

Namque in amore suo semper sua maxima cuique
Nescio quo pacto verba nocere solent.
Quamvis te persæpe vocet, semel ire memento:
Invidiam quod habet non solet esse diu.

Numquam mihi persuadebitur *semel* idem esse posse quod *non statim.* Confidenter repono:

Quamvis te persæpe vocet, semel *illa* memento:
"Invidiam quod habet non solet esse diu".

"Semel i. e. in perpetuum, ut numquam elabi possit, vetus illud "quod invidiam habet, breve est" in animo inscriptum habeto, hujusque præcepti memor, quamvis sæpe domina te vocaverit, tecum gaudeto neque felicitatem tuam apud quemquam jactaveris".

Ibd. v. 35—36.

At si sæcla forent antiquis grata puellis,
Essem ego, quod nunc tu: tempore vincor ego.

Scribendum est:

At si sæcla forent antiquis *casta* puellis e. q. s.

Id est: "si nunc antiquæ illæ puellæ viverent itaque casta sæcula forent" vel: "si nunc casta illa sæcula essent, quibus heroides viverent"; ita ablativo usurpato, ut in vulgata, quam frustra tuetur, usurpatum voluit Herzbergius.

Ibd. v. 39—40.

Quantum sic cruciat lumina vestra dolor.

Inornatior sermo et ignavior videtur, quam ut a poeta profectus esse possit. Tempto:

Ventosus cruciat lumina vestra dolor.

El. XXVIII, v. 19—20.

Ino etiam prima terris ætate vagata est:
Hanc miser implorat navita Leucotheen.

Parum credibile est Propertium, si Ino ejusque casus attingere voluisset, nihil aliud, quod de ea narraret, invenire potuisse quam aut terris vagatam, quod, ut in Io convenit optime, ita in hac prorsus alienum est aut, ut ex conjectura alii legunt, *Thebis fugatam;* quod quam leve, quam nihili est in ea, quæ

dum insanientem maritum suorumque sanguinem sitientem fugit, projicere in mare se ipsa cum parvulo filio coacta est! Certe benignus Propertii existimator ab interpolatore quam ab ipso hos versus profectos esse multo libentius crediderit.

Ibd. v. 25—28.

Quod si forte tibi properarint fata quietem,
Illa sepulturæ fata beata tuæ:
Narrabis Semelæ, quo sis formosa periclo:
Credet et illa suo docta puella malo.

Hunc locum ita scribendum puto:

Quod si forte tibi properarint fata quietem,
Illa sepulturæ *debita* fata tuæ:
Narrabis Semelæ, quo *sint* formosa periclo e. q. s.

Debita sepulturæ tuæ fata similiter atque Lib. I, XIX, 2: *extremo debita fata rogo.* Tum necessario, generali sententia, *sint formosa* scribendum, non *sis* vel *sit*, quum illud ad Cynthiam, hoc ad Semelen referretur, neutri autem harum apud inferos jacenti ullum ex forma periculum oriri possit.

Ibd. v. 31—34.

Nunc, utcumque potes, fato gere saucia morem,
Et deus et durus vertitur ipse dies.
Hoc tibi vel poterit, conjux, ignoscere Juno:
Frangitur et Juno, si qua puella perit.

Hæc quomodo inter sese cohæreant, prorsus non video. "Quamvis adflicta, fato morem, utcunque potes, gere. Mutari deus, mitigari ipsa temporis tristitia solet. Hoc tibi, Juppiter! vel Juno ignoscere poterit". At quid est, quod ignoscet? Quod fieri potest, ut, quod amicus hortatur, æquo animo puella præsentem necessitatem ferat? Ubi nulla Junonis offensio est. An quod vertuntur humana et adversitatem fortunæ plerumque prosperitas excipit? Si hoc Jovis delictum, si hoc ignoscere debet Juno, quando ignoscendi necessitas non erit? Apparet in alienum locum posterius distichon esse delatum; quod, ut hic nullum, ita initio carminis aptum habebit sensum:

Juppiter, adfectæ tandem miserere puellæ!
Tam formosa tuum mortua crimen erit.

Hoc tibi vel poterit conjux ignoscere Juno;
Frangitur et Juno, si qua puella perit.
Venit enim tempus e. q. s.

Quæ transpositio, si ulla alia in his carminibus, recta, id est necessaria videtur.

El. XXIX v. 23.

Mane erat et volui, si sola quiesceret illa e. q. s.

Ab hoc versu novum carmen incipere multis rationibus inducor ut credam. Primum, quoniam Cynthiam statim exordiens appellat:

Externa, mea lux, quum potus nocte vagarer

ad Cynthiam scripta hæc elegia est, et, quicquid hic narrat poeta, id ipsi Cynthiæ narrat. Quæ ratio in priore carminis parte nihil nisi rectum ac conveniens habet: quam totam illa de Cupidinibus fabella consumit, qui poetam, quum ebrius noctu vagaretur, comprehendisse vinctumque ad Cynthiæ domum duxisse narrantur. Quæ vero in posteriore parte exponuntur, quomodo puella mane se visentem poetam excepit, quæ ipsa tum fecit, quæ ipsa tum dixit — hæc ei tamquam nescienti ingerere nonne tam ineptum est quam quod ineptissimum? Quid, quod, ut extremus versus ostendit:

Ex illo felix nox mihi nulla fuit —

dissidium tunc ortum erat inter amantes, nondum, quum ista scribebat, compositum? Quam lentus igitur ille ac plane frigidus amator, qui sic, quum dominam ipsam alloquatur, nihil aliud quam originem illius dissidii repetit, ut autem satisfaciat ei vel se ipse defendat, ne digitum quidem, ut ajunt, movere dignatur! Jam, si unum hoc carmen est unoque tempore ac consilio scriptum, ut, quæ in extrema ejus parte gesta esse narrantur, ea in initio quoque ejus pro gestis habenda sint, unde hoc factum esse dicamus, quod in prioribus illis ne vestigium quidem istius dissensionis ac frigoris exstat, contra omnia felicis amatoris securitatem atque etiam confidentiam spirant? Hinc illa blanda et amatoria vox, qua primo versu, nullam querelam, nullam doloris significationem adjungens, utitur. Hinc etiam, quod Amores inconstantiam sibi objicientes non veretur inducere:

Hæc te non meritum totas exspectat in horas:
At tu nescio quas quæris, inepte, fores.

quod, si ita a Cynthia nuper erat perstrictus:

Quo tu matutinus, ait, speculator amicæ?
Men' vestris similem moribus esse putas?

magnopere cavisset, ne ipse merito se ab illa exclusum fateretur. Accedit, quo magis non unam ac continuam narrationem hic esse credamus, summa inter eos, qui in priore et in posteriore parte inducuntur, affectus diversitas atque discrepantia. Nam quum ductus ab Amoribus Cynthiæ domum poeta venisset, ipse a levitatis nequitiæque crimine non remotus, illius fidelitatis deos laudatores ac testes habens, quo animo domum ejus intrare debuisse censemus? Non eo, ut tam sanctæ constantiæ pari caritate responderet brevemque oblivionis ac neglegentiæ culpam summo ardore, singulari observantia redimeret? Nihil minus:

Volui, si sola quiesceret illa,
Visere.

Ita, quem modo sua conscientia vexabat, jam in alienam vitam inquirere sustinet et eo tempore puellæ fidem suspicatur, quum de ea vel maxime securus esse debebat. Quid, Cynthia ipsa, quæ eum "totas in horas" exspectaverat? An obviam procurrit, exprobrat moram, venisse utcunque lætatur? Immo

Quo tu matutinus, ait, speculator amicæ?

Hæc quoque alia repente nobis facta est neque illius quicquam habet, quæ in amatoris adventum suspensa et anxia vigilabat. His fere commoti separandos a prioribus versus 23—42 et pro integro carmine habendos esse existimamus. Quod si recte collegimus, illud quoque sequitur vocem *hesterna*, quam primo versu omnes codices præbent, veram et genuinam esse neque, ut vulgo, in *extrema* mutandam. — Præterea versus 37—38, utpote intolerabilem in modum crassos et inficetos, Propertii non esse judico.

El. XXXIII, v. 3—6.

Atque utinam Nilo pereat quæ sacra tepente
Misit matronis Inachis Ausoniis,
Quæ dea tam cupidos toties divisit amantes!
Quæcunque illa fuit, semper amara fuit.

Extremus versus ita scribendus videtur:

Quocunque illa *venit*, semper amara *venit*.

Nimirum, quo cultus deæ propagatus sit, eo ipsa quoque venisse recte dici potest.

El. XXXIV, v. 17—20.

Lecto te solum, lecto te deprecor uno:
Rivalem possum non ego ferre Jovem.
Ipse meas solus, quod nil est, æmulor umbras,
Stultus quod stulto sæpe timore tremo.

Obscurum et ambiguum est illud *solus*, quod sic demum conciliari cum sententia potest, ut non *omnino solus*, sed *apud dominam solus* vel *rivalibus carens* interpretere. Deinde putidissime otiosissimeque *quod nil est* adjicitur, quasi umbram nihil veri solidique habere admonendus quisquam sit. Latet hic aliquid, quod felicioribus eruendum relinquo. Nam quæ ipse temptavi:

Ipse meas — *solum esse adeo libet* — æmulor umbras

vel:

Ipse meas — *securum adeo* nil — æmulor umbras

ea, ut ad sententiam fortasse non inepta, ita a litteris parum probabilitatis habent.

Lib. III.

El. III, v. 31.

Et Veneris dominæ volucres, mea turba, columbæ.

Vere Lachmannus "columbas illas haud paulo rectius hic Veneris turbam dictum iri quam Propertii". Nec minus vere Herzbergius Lachmanni conjecturam *sua turba* post genitivum *Veneris* vehementer languere contendit. Dedit poeta, ni fallor:

Et Veneris dominæ *famularis* turba columbæ.

Qua scriptura numeri quoque versus meliores fiunt, in vulgata tribus illis anapæsticis verbis nimis exultantes atque præcipites.

El. VII, v. 45—46.

Viveret ante suos dulcis conviva penates,
Pauper, at in terra, nil ubi flere potest.

Emendatio Jacobi, *flare* pro *flere*, quomodo non modo probari, sed etiam applaudi a viris doctis potuerit, minime intelligo. Itane vero? Nihil in terra flare potest? Numquam in terra ventus est? Quid hoc dici potest absurdius? Veritati respondens et poetæ menti, quantum video, unice accommodatus

hic erit sensus, ventos, qui in mari tot calamitates afferant, in terra nihil posse i. e. nullas nocendi vires habere. Quod vel ita exprimere potuit:

Pauper, at in terris, nil ubi, *Caure, potes.*

Caurum hic appellat, ut alio loco (II, XXVII, 12), maris pericula designans, "Boreæ flabra".

El. VIII, v. 23—26.

Aut in amore dolere volo aut audire dolentem,
Sive meas lacrimas, sive videre tuas.
Tecta superciliis si quando verba remittis,
Aut tua quum digitis scripta silenda notas.

Hæc disticha, quæ, ut nunc scribuntur, nullo sententiæ vinculo cohærent, coire rursus inter sese et coagmentari quodammodo possunt, si ita duobus verbis transpositis legas:

Aut in amore dolere volo aut audire dolentem,
Sive *tuas* lacrimas, sive videre *meas*,
Tecta superciliis si quando verba remittis,
Aut tua quum digitis scripta silenda notas.

Ex multis, quæ poterant esse, suarum lacrimarum causis unam hanc exempli causa proponit, si quando cum rivali suo secretis eam signis ac notis colloquentem vidisset.

El. IX, v. 7—8.

Omnia non pariter rerum sunt omnibus apta;
Fama nec ex æquo ducitur ulla jugo.

Sine dubio ita a poeta scriptum fuerat:

Fama nec *hæc ex quo* ducitur *illa* jugo.

Hæc verbo seu casu seu propter præcedentis vocis similitudinem ejecto, in proclivi erat librariis ad eam, quæ nunc circumfertur, scripturam delabi.

El. XV, v. 3.

Ut mihi prætextæ pudor est velatus amictu
Et data libertas noscere amoris iter cett.

Ex codicum scriptura nihil aliud efficere possum nisi hoc: "ut prætextæ amictu pudor mihi velatus est" i. e. "ut togam prætextam sumpsi", quum sensus "togam virilem" requirat. Ve-

rum Herzbergius dispexit, quum Guyeti conjecturam adsumens ita scribi auctor fuit:

Ut mihi *prætexti* pudor est *elatus amictus*

in qua scriptura *amictus* et *prætexti* etiam codicum aliqua auctoritate nituntur. Sed offendit illud *elatus*, fortior vox et gravior quam hic vel opus est vel etiam decet. Satis enim erat "ademptus pudor prætextæ vel exutus vel positus": cui vero *elatus* et sepultus est, is non jam libertatem togæ, sed impudentiam nactus videtur. Quare rectius, opinor, ita scribetur:

Ut mihi *prætexti* pudor est *laxatus amictus*.

i. e. "ut illa tamquam vincula, quibus ligatum me prætextæ pudor tenebat, laxata sunt".

Lib. IV.

El. V. V, v. 19.

Exorabat opus verbis, ceu blanda perurat
Saxosamque terat sedula culpa viam.

Sic codices. Lucianus Muellerus ita:

Exorabat opus verbis, ceu blanda *pererrat*
Saxosamque *terit* sedula *lympha* viam.

Et sic sane erit scribendum, si comparationem illam cum aqua "saxosam viam terente" retinemus: non ut Herzbergius dedit, qui quum idem de tota sententia judicaret, *culpa* tantum in *lympha* mutavit, cetera, ut codices habent, retinuit: in qua lectione et conjunctivi *perurat* et *terat* sermonis legem migrant et *blanda* cum *perurat* foedissime pugnat. Videndum est tamen, ne aliud quiddam voluerit poeta et sic potius locum reliquerit:

Exorabat opus verbis, ceu blanda *parum sit*
Saxosamque terat sedula culpa viam.

Certe longe fortior graviorque sic erit sententia. "Precibus et oratione ad flagitium impellebat, quasi culpa non satis per se ipsa adblandiatur et saxosam illa et impeditam viam, non facilem ac planam sedula terat". Scilicet tamquam persona hic culpa inducitur, quæ dum attrahere et pellicere ad sese homines conetur, assiduam eandem et facilem operam navet, quandoquidem peccare in proclivi omnibus sit. Ceterum ex *parum sit* primum *perussit*, deinde propter sequens *terat* corrigendo

perurat oriri potuit. Et si ita poeta scripsit, ut scripsisse eum censeo, alterum jam habemus exemplum propertianum hexametri in monosyllabon exeuntis, præcedente plus quam monosyllabo.

II. Emendationes in Lucanum.

Lib. I.

v. 84—86.

Tu causa malorum
Facta tribus dominis communis, Roma, nec umquam
In turbam missi feralia foedera regni.

Regnum numquam in turbam missum esse i. e. numquam inter plures esse partitum dicere poeta non potuit nisi et cum historiæ fide et secum ipse foedissime pugnans. Debuit contra, numquam bene, numquam feliciter missum. Scribendum igitur:

nec umquam
In turbam missi *felicia* foedera regni.

Lib. III.

v. 181—83.

Exhausit totas quamvis delectus Athenas,
Exiguæ Phoebea tenent navalia puppes
Tresque petunt veram credi Salamina carinæ.

Phoebea navalia quæ vocentur, explicare adhuc contigit nemini. Puto corruptissimum esse versum et ita refingendum:

Exhausit totas quamvis delectus Athenas,
Exigua *est*, *quæ bella tenet* navalia, *pubes*
Tresque petunt *(vetant?)* veram credi Salamina carinæ.

v. 408—411.

Nec ventus in illas
Incubuit silvas excussaque nubibus atris
Fulgura: non ullis frondem præbentibus auris,
Arboribus suus horror inest.

Hunc locum qui ita expediunt, ut *præbentibus* cum *arboribus* conjungant, *auris* autem dativo casu prolatum accipiant,

næ illi satis obscure et languide poetam nostrum loqui volunt. Veram hanc esse scripturam arbitror:

non ullis frondem *turbantibus* auris,
Arboribus suus horror inest.

v. 474 e. q. s.

Ut tamen hostiles densa testudine muros
Tecta subit virtus armisque innexa priores
Arma ferunt galeamque cett.

Non *priores* tantum, sed totum agmen hunc armorum habitum servabat. Una littera mutanda:

armisque innexa *prioris*
Arma ferunt.

Prioris i. e. ejus qui quemque præcedebat.

v. 594—96.

Nec lux est notior ulli
Crastina, seu Phoebum videat seu cornua lunæ,
Semper venturis componere carbasa ventis.

In hac scriptura pendere illud *componere* nec quicquam quo referatur habere statim intelligitur. Tolerabilis saltem orationis erit structura, si ita scribemus:

Nec lux est notior ulli
Crastina, seu Phoebum videat seu cornua lunæ;
Nec par venturis componere carbasa ventis.

ut intelligatur: "nec par ei quisquam erat".

v. 605—8.

Discrevit mors sæva viros unumque relictum
Agnorunt miseri, sublato errore, parentes,
Æternis causam lacrimis: tenet ille dolorem
Semper et amissum fratrem lugentibus offert.

Verbum *tenendi* num latine sic usurpetur, dubito. Puto poetam dedisse:

novat ille dolorem cett.

v. 618—22.

Jam clipeo telisque carens non conditur ima
Puppe, sed expositus fraternaque pectore nudo

Arma tegens, crebra confixus cuspide perstat
Telaque multorum leto casura suorum
Emerita jam morte tenet.

Emerita mors quo sensu dicatur, parum liquet. Sive enim mortem fortitudine et hostium cæde commeritam interpretamur, nihil id ad hujus loci sententiam facit; sive ad similitudinem locutionis quæ est *emerita stipendia* peractam et ad finem perductam intelligimus, vivere etiamnunc militem illum ex iis quæ sequuntur apparet. Quamobrem in mendo cubare hæc verba et veterem scripturam hujusmodi fuisse existimo:

Telaque multorum leto casura suorum
In certa jam morte tenet.

Tela, quæ alioquin cum multa suorum clade cecidissent, suo corpore utique moriturus excepit itaque nocendi potestatem eis eripuit. *Certa mors* idem igitur est quod corpus certæ morti destinatum.

Lib. IV.

v. 445—47.

Nec mora: complentur moles avideque petitis
Insula deseritur ratibus: quo tempore primas
Impedit ad noctem jam lux extrema tenebras.

Verba quæ sunt *ad noctem* et moleste ponuntur ob id quod præcedit *quo tempore,* quum tempus jam non directa appellatione, sed circumlocutione designari deberet, et abundanter, quum initium noctis "extrema luce" et "primis tenebris" satis aperte significetur. Fortasse a poetæ manu sic erat:

quo tempore primas
Impedit *obluctans* jam lux extrema tenebras.

v. 648—49.

Hærebis pressis intra mea pectora membris:
Huc, Antæe, cades.

Satis mire Antæum *intra pectora* sua pressurus Hercules dicitur. "*Contra* pectora" expectes, non *intra,* vel "*brachia* intra", non *pectora.* Et fortasse relictum erat a Lucano, id quod priore loco proposuimus.

Lib. V.

v. 224—27.

Nec te vicinia leti
Territat ambiguis frustratum sortibus, Appi:
Jure sed incerto mundi subsidere regnum
Chalcidos Euboicæ, vana spe rapte, parabas.

Neque regnum omnino neque, quod rideas, Chalcidos regnum ab Appio esse quæsitum historicus ullus narravit. Scripsit poeta, ni fallor:

Jure sed incerto mundi subsidere *in agro*
Chalcidos Euboicæ, vana spe rapte, parabas.

v. 442—445.

Sæva quies pelagi mæstoque ignava profundo
Stagna jacentis aquæ: veluti deserta rigente
Æquora natura cessant pontusque vetustas
Oblitus servare vices non commeat æstu.

E verbis *deserta rigente* corruptum necessario alterutrum est. Pro *deserta* quod apte reponatur, non invenio: pro *rigente* haud invitus *vigente* vel *movente* restituam.

v. 533—35.

Si jussa secutus
Me vehis Hesperiam, non ultra cuncta carinæ
Debebis manibusque inopem duxisse senectam.

De vitio loci post Madvigium disputare opus non est. Quod vero idem correxit:

non ultra cuncta carinæ
Debebis manibusque, inopem *ducesve* senectam.

malim — improbabilius quidem a litteris, sed forma versus, ut mihi videtur, haud paulo concinniore — ita rescribere:

non ultra cuncta carinæ
Debebis *metuesque* inopem duxisse senectam.

v. 665 e. q. s.

Nesciet hoc quisquam, nisi tu, quæ sola meorum
Conscia votorum es cett.

Nesciet quisquam pro eo quod est *nescient omnes* num satis latine dicatur, haud immerito, credo, dubitaveris. Licuit per sententiarum nexum *nec sciet* scribere; quod si scriptum erat, quam facile in id quod legitur *nesciet* transire potuerit, nemo non videt.

Lib. VI.

v. 225—27.

Lætus fragor æthera pulsat
Victorum: majora viris e sanguine parvo
Gaudia non faceret conspectum in Cæsare vulnus.

Nihili est illud *e parvo sanguine.* Scribendum opinor:

Majora viris *hoc* sanguine parvo
Gaudia non faceret conspectum in Cæsare vulnus.

"Non majora gaudia ipsius Cæsaris vulnus faceret, quam hic plebejus sanguis fecit".

v. 285—87.

Torquato ruit inde minax: qui Cæsaris arma
Segnius haud vidit, quam malo nauta tremente
Omnia Circeæ subducit vela procellæ.

Corrigendum necessario:

qui Cæsaris arma
Segnius haud *vitat*, quam cett.

Lib. VIII.

v. 5—8.

Pavet ille fragorem
Motorum ventis nemorum comitumque suorum,
Qui post terga ferit, trepidum laterique timentem
Exanimat.

Hunc locum, ut nunc legitur, sensu cassum ita refingendum arbitror:

comitumque suorum
Quæ post *turba subit* trepidum laterique timentem
Exanimat.

Post subit, ut Verg. Æn. II, 725 "Pone subit conjux".

v. 294 e. q. s.

Regnandi sola voluntas.
Celsior in campis sonipes et fortior arcus:

Nec puer aut senior letales tendere nervos
Segnes cett.

Et nimis breve obscurumque illud: "Regnandi sola voluntas" et in sequenti enuntiatione *celsior* et *fortior* comparativi omni ratione carent. Fortasse datum erat a poeta:

Regnandi sola *facultas*
Celsior in campis sonipes et fortior arcus.
Nec puer cett.

"Sola regni obtinendi facultas est, si quis equitando et jaculando ceteris præstat".

v. 637—39.

At non tam patiens Cornelia cernere sævum
Quam perferre nefas, miserandis æthera complet
Vocibus cett.

Qui interpretantur: "non tam patiens cernebat nefas quam tulisset": primum omissionem verbi substantivi *(fuisset)* constituunt talem, qualem consuetudo sermonis nequaquam admittit, deinde etiam, quid inter *ferendum* et *perferendum* intersit, negligunt. Scripsit Lucanus gravi et forti sententia:

At non tam patiens Cornelia cernere sævum
Quam *vir* ferre nefas, miserandis æthera complet
Vocibus cett.

Non tam patiens Cornelia in scelere spectando quam in ferendo Pompeius, qui supra constantissime fortissimeque occubuisse narratur. *Virum* etiam in epico sermone pro *conjuge* dici Ovid. Met. 7, 41 probat.

v. 701—3.

Hac Fortuna fide Magni tam prospera fata
Pertulit: hac illum summo de culmine rerum
Morte petit.

Jure omnes in *de* præpositione offenderunt. An scriptum fuit:

hac illum summo *dea* culmine rerum
Morte petit.

"Hac illum morte in summo fastigio stantem petivit dea".

v. 778—79.

Sed jam percusserat astra
Auroræ præmissa dies.

Non sequitur Aurora, sed præcedit diem ideoque ducere eum et agere et subvehere passim apud poetas dicitur. Potuit haud absone scribi:

Sed jam percusserat astra
Auroræ *provecta* dies.

Lib. IX.

v. 866—67.

Coeunt ignes stridentibus undis
Et premitur natura poli.

Quomodo "premi natura poli" dicatur, haud facile quisquam explicaverit. Conjicio:

Coeunt ignes stridentibus undis,
Æquoreæ natura poli.

Lib. X.

v. 22—24.

Sacratis totum spargenda per orbem
Membra viri posuere adytis: Fortuna pepercit
Manibus et regni duravit ad ultima fatum.

Corrigo sine ulla dubitatione:

Fortuna pepercit
Manibus et regni *durantis* ad ultima fatum.

"Ea tantum res violari prohibuit manes Alexandri, quod ex ordine fatorum nutuque Fortunæ usque ad ultimum regna permansere, quod numquam in terris post illum regnari desitum est:

Nam sibi libertas umquam si redderet orbem,
Ludibrio servatus erat.

v. 313—15.

Mox te deserta secantem,
Qua dirimunt nostrum rubro commercia pontum,
Mollis lapsus agit.

Conjungunt locos, non dirimunt, commercia. Scriptum fuisse suspicor:

Mox te deserta secantem,
Qua *temerant* nostrum rubro commercia pontum,
Mollis lapsus agit.

"Mox illa deserta molli fluminis lapsu secas, qua commercia *nostrum pontum*, hoc est: terras nostrum mare cingentes,

rubro ponto i. e. illatis mercibus, quæ isto mari gignuntur, *temerant*, vitiant, in luxum corrumpunt". In qua scriptura neque sententia neque elocutio a Lucani colore ac genere discrepare videtur.

III. Emendationes in Valerium Flaccum.

Lib. I.

v. 12—17.

Versam proles tua pandet Idumen
(Namque potest), Solymo nigrantem pulvere fratrem
Spargentemque faces et in omni turre furentem.
Ille tibi cultusque deum delubraque genti
Instituet, cum jam, genitor, lucebis ab omni
Parte poli.

Vox *ille* quum per consuetudinem sermonis vix alio referri possit quam ad subjectum præcedentis enuntiationis i. e. ad Domitianum, illum autem hic solum nominari, Tito fratre majore omisso, non modo parum decorum, sed ne satis tutum quidem necesse sit fuerit; tum, etiamsi Titum designari putemus et cum Hauptio pro eo quod est *genti*, quod in hac ratione constare non potest, *centum* rescribamus, offendat tamen vehementer a Domitiano Judæos triumphos canente ad Vespasianum post mortem divinos honores habiturum transitus orationis abruptus ac præceps: vereor, ne hic quoque, ut multis aliis locis, mutilata ad nos poetæ verba pervenerint et post versum quintum decimum exciderint nonnulla, quibus mentio ista consecrationis imperatoris præpararetur, ejus autem enuntiationis, cujus initium eodem versu contineretur, talis fuerit sententia: "Ille tibi Palæstinorum cærimonias ac templa describet", ut *gentis*, non *genti* a Valerio profectum esse statuendum sit.

v. 64—67.

Mox taciti patuere doli nec vellera curæ
Esse viro, sed sese odiis immania cogi
In freta, qua jussos sectantem quærere Colchos
Arte queat. Nunc aërei plantaria vellet
Perseos cett.

Madvigii conjectura:

In freta. Qua jussos, *scitatur*, quærere Colchos
Arte queat.

propterea minus probabilis videtur, quod et parum aptum hic verbum *scitandi* — "secum volvit" aut ejusdem aliquid notionis potius exspectes — et ægre particula desideratur, qua hæc enuntiatio cum præcedente conjungatur. Baehrensii autem:

In freta. Qua jussos *scrutans tum* quærere Colchos
Arte queat, nunc aërii cett.

vel ob intolerabilem *tum* et *nunc* particularum conjunctionem rejicienda. Mihi ita expediri res posse videtur, mutatione lenissima:

In freta; qua jussos, *sic tectum*, quærere Colchos
Arte queat.

Ab odio et per insidias sibi istam expeditionem imperari inde Jasoni patebat, quod, qua arte feliciter peragere posset, plane *tectum* i. e. occultum et ignotum sibi esset.

v. 170—73.

Sed læta recurret
Cum ratis et caram cum jam mihi reddet Iolcon,
Quis pudor heu nostros tibi tunc audire labores!
Quam referam visas tua per suspiria gentes!

Malim, ut concinnior existat oratio:

Quæ referam visas tua per suspiria gentes!

Id est: "Quis tibi pudor, quæ suspiria erunt"! Proximos versus:

Nec passus rex plura virum. "Sat multa parato
In quæcunque vocas: nec nos", ait cett.

immerito Baehrensius vexavit. Recta oratio est, aperta sententia: "sat multa (dixisti) homini ultro parato, in quoscumque casus vocas".

v. 264—67.

Lætus at impliciti Peleus rapit oscula nati,
Suspiciensque polum "placido si currere fluctu
Pelea vultis "ait" ventosque optare ferentes,
Hoc servate caput.

Parum recte hæc ex æquo conjunguntur, *placido fluctu currere* et *ventos ferentes optare.* Nam ut ex eo quod est *optare,* sicut nomen *ventos,* sic *currere* verbum pendere statuamus, constructione putidissima eadem et molestissima, nemo, opinor, suaserit. Sensit hanc difficultatem Pius pro *currere* conjiciens *quærere:* sed si hæc Flacci sententia fuisset, sine dubio *quærendi* verbo *poscendi* prælaturus fuit. Mihi in mentem venit fortasse ita poetam dedisse:

"placido si *murmure fluctus*
Pelea vultis" ait "ventosque optare ferentes cett.

Placido murmure fluctus id est: fluctus placide, non, ut in tempestate, minaciter murmurantes.

v. 270—71.

Omnibus inde viæ calor additus: ire per altum
Magna mente volunt.

Cod. V.[1]) *indeme.*

Unde verisimile fit a poeta ita scriptum fuisse:

Omnibus *inde idem* calor additus e. q. s.

v. 330—31.

Quoties raucos ad littoris ictus
Deficiam Schyticum metuens pontumque polumque
Nec de te credam nostris ingrata serenis!

Pro eo quod est *polumque* cod. V et P *cretamque.* Scribendum videtur: *notumque. Notus* pro quolibet vento, ut sexcenties apud poetas.

v. 380—82.

Te quoque Thessalicæ, Nestor, rapit in freta puppis
Fama, Mycenæis olim qui candida velis
Æquora et instantes mirabere mille magistros.

Codd. extremo versu *nec stantes.* Fortasse scribendum:

Mycenæis olim qui candida velis
Æquora nec *tantos* mirabere mille magistros.

"Qui nunc unum tantum novisti, tunc mille magistros mirabere non jam tantos i. e. tam nobiles quam ille Tiphys, quicum hoc tempore maria experiris; nam pervulgata tunc erit navigandi ars neque tantam jam admirationem habebit".

---

[1]) In codicibus notandis Thilonis siglis utor.

v. 405—6.

Tantum hæc aliis excelsior hastis,
Quantum Peliacas in vertice vicerat ornos.

Offendit illud *vertice*, nullo epitheto definitum. Suspicor:

Quantum Peliacas *incædua* vicerat ornos.

v. 447—49.

A quotiens famulo notis soror obvia silvis
Flevit, ubi Ossææ captaret frigora quercus
Perderet et pingui miseros Boebeide crines.

Scribendum puto:

Funderet et pingui miseros Boebeide crines.

In crinibus maxime Apollinis miseria cernebatur, neglectis atque incomtis neque odoribus jam et unguentis, sed Boebeidos tantum aqua madentibus.

v. 514—16.

Cederet his etiam et sese sine honore referret
Ulterius, sed nube rigens ac nescia rerum
Stat super et nostros jam zona reverberat ignes.

V. *regum.* Quidni igitur scribamus:

sed nube rigens ac nescia *frugum* e. q. s.

v. 659—63.

Ergo humeros ductor sacro velatur amictu
Æsoniamque capit pateram, quam munere gaudens
Liquerat hospitio pharetrasque rependerat auro
Salmoneus, nondum ille furens, cum fingeret alti
Quadrifida trabe tela Jovis e. q. s.

Durissima oratio et vix latina *(nondum ille furens, quum* pro eo quod est "nondum furens, ut eo tempore furebat, quum") mollietur haud paullum, ut opinor, si ita scribemus:

Salmoneus; nondum ille *furor,* quum fingeret alti e. q. s.

"Nondum ille i. e. illius temporis furor exstiterat, quum Jovis fulmina ac tonitrus imitaretur". In epitheto *quadrifida* non ita offendor, ut correctio ejus necessaria videatur. Baehrensiana hujus loci constitutio:

Salmoneus, nondum ille furens *tum,* fingeret alti
Qui trifida trabe tela Jovis e. q. s.

quum ob alia minus probabilis videtur, tum maxime propter illud *tum* cum particula *nondum* frigidissime conjunctum displicet.

v. 836—840.

Rara et sponte patet, siquando pectore ductor
Vulnera nota gerens, galeis præfixa rotisque
Cui domus aut studium mortales pellere curas,
Culta fides, longe metus atque ignota cupido;
Seu venit in vittis castaque in veste sacerdos.

Hic locus ita, ut nunc habetur, a poeta profectus esse non potest. Apparet enim duo genera hominum inter sese diversa ac separata describi, primum duces fortitudine et bellica gloria claros, deinde eos, qui pietatis et sapientiæ laude floruerint; quæ nunc genera perversissime in unum confunduntur, quoniam cum eo quod est *cui*, quod ad præcedens *ductor* spectat, ut vox *domus*, ita reliqua nomina *studium* cett. conjungi sermonis regula jubet. Sed corruptelæ nulla suspicio est; ut necessario sit statuendum post illud *curas* excidisse versum, relativum pronomen, quo illud alterum genus comprehenderetur, in sese habentem.

Lib. II.

v. 101—06.

Quocirca struit illa nefas Lemnoque merenti
Exitium furiale movet; neque enim alma videri
Jam tum ea, cum reti crinem subnectitur aureo,
Sidereos diffusa sinus; eadem effera et ingens
Et maculis suffecta genas pinumque sonantem
Virginibus Stygiis nigramque simillima pallam.

Baehrensius dedit:

neque enim alma videri
Vultum ea nec *tereti* crinem subnectitur auro,
Sidereos diffusa sinus; eadem cett.

haud sane improbabiliter, nisi quod pronomini *eadem* nullus hic locus est. Equidem minime dubito, quin a poeta sic relictum sit:

odio effera et ingens e. q. s.

v. 110—12.

Læta mari tum signa refert plenasque movebant
Armentis nuribusque rates: his barbara vestis
Et torques, insigne loci.

His ex conjectura Baehrensius et melius hoc quam quod in Aldina editione legitur *it*. Codd. *et* nulla orationis structura. Sed probabilius, credo, inter v. 111 et 112 lacunam esse statuemus: adeo jejuna et imperfecta ista captivarum descriptio videtur.

v. 156—57.

Scis simile ut flammis simus genus; adde cruentis
Quod patrium sævire Dahis.

Mire frigida et indefinita ista similitudo, qua cum flammis feminæ comparantur. Quanto melius omissa illa sic simpliciter poeta scripsisset:

Scis ut *femineum* simus genus; adde cruentis
Quod patrium sævire Dahis.

Neque prorsus improbabile videtur id quod est *femineum* in *flammis* vocem corrumpi potuisse, deinde et sensus et metri supplendi causa a correctore infultum id quod nunc legitur *simile*.

v. 200—03.

Inde novam pavidas vocem furibunda per auras
Congeminat, qua primus Athos et pontus et ingens
Thraca palus pariterque toris exhorruit omnis
Mater et adstricto riguerunt ubere nati.

Hic non modo *palus*, sed etiam *primus* corruptum videtur. Neque enim Veneris voce, quum ipsa in Lemno insula staret, Athos *primus* i. e. etiam prior quam interjacens mare feriri potuit, et si primum Athon pro parte montis accipias vel summa vel clamanti proxima, ad vim soni significandam non pars montis, sed totus contremuisse dici debebat. Quin etiam Athos ipse, præsertim primo loco nominatus, non nimis apte cum ponti et Thraciæ mentione conjungitur. Videndum est igitur, num ita a poeta hic locus proficisci potuerit:

Inde novam pavidas vocem furibunda per auras
Congeminat; *tremuere æther* et pontus et ingens
Thraca *plagas* e. q. s.

Vox *plagas* pro *palus* quin recte reponatur, minime dubito. Verba *tremuere æther* ut vera esse adfirmem, nemo expectaverit, licet mutatio ipsa litterarum non sane omni probabilitate carere videatur. Tutius interea in Perlkampii conjectura, pro *primus* id quod est *pulsus* scribentis, acquiescemus.

v. 217—19.

Heu vatem monstris quibus intulit ordo!
Quæ se aperit series! O qui me vera canentem
Sistat et hac nostras exolvat imagine noctes!

Fortasse scriptum fuit:

Sistat et hac nostras exolvat imagine *metas!*

Nam quemadmodum poeta VI, 310:

Ipse hac occumbere dextra
Maluit atque ultro segnes abrumpere metas.

abruptas metas dicit pro eo quod est "abruptum ad vitæ metas cursum", ita hic *metæ* dici posse videtur "ad destinatum operis finem progressio". Sententia igitur hæc est: "utinam aliquis faciat, ut etiam his omissis ad legitimum finem perduci carmen possit!" — Præterea vox *vera* satis suspecta mihi est. Neque enim quod *vera,* sed quod dira, foeda, horribilia narraturus est, idcirco, ut hac parte supersedere sibi liceat, optat; et omnino in epico poeta fabulas tractante, tali loco, quo nihil proprie prodigiosum naturæve repugnans exponetur, hujusmodi de veritate narrationis asseveratio satis et aliena et insolens est.

v. 244—46.

Non ulla meo te carmine dictam
Abstulerint, durent Latiis modo sæcula fastis
Iliacique lares tantique palatia regni.

Hæc locutio: "durent sæcula Latiis fastis" quomodo accipienda sit, parum me intelligere fateor. Scribendum puto:

Non ulla meo te carmine dictam
Abstulerint, durent *Latii* modo, sæcula, *fasti* cett.

Audax quidem *sæcula* vocis trajectio est, sed, quum sine ambiguitate sit, admittenda, præsertim apud Valerium Flaccum, poetam in hac figura creberrimum.

v. 335—39.

"Hæc antra videtis
Vulcanique" ait "ecce domos: date vina precesque.

Forsitan hoc factum taceat jam fulmen in antro;
Nox dabit ipsa fidem, clausæ cum murmura flammæ,
Hospes, et incussæ sonitum mirabere massæ.

Neque *taceat* ullum hic sensum habet neque *noctis* notio cur pronomine *ipse* adjecto præ ceteris intendatur, causæ quicquam est. Scriptum fuisse opinor:

Forsitan hoc factum *feriat* jam fulmen in antro.
Mox dabit *ipse* fidem, cett.

Hoc est: "forsitan hoc ipso temporis momento feriat alicubi terrarum fulmen in hoc, quod vidis, antro factum". *Ipse* scil. Vulcanus est.

Lib. III.

v. 120—21.

Talis in arma ruit. Nec vina dapesque remota
Statque loco torus in quo omen mansere ministri.

Sic codd. Quum Medontis hujus nulla postea fiat mentio, necesse est in extremo versu, manifeste mendoso, in proelio eum cecidisse significaverit poeta. Dederat, ni fallor:

Statque loco torus: *in vanum* mansere ministri.

v. 133—36.

Tollitur hinc totusque ruit Tirynthius arcu
Pectore certa regens adversa spicula flamma
Per piceos accensa globos, et pectus harundo
Per medium contenta fugit.

Scribendum videtur:

Tollitur hinc totusque ruit Tirynthius arcu,
Perdere certa *gemens* adversa spicula flamma.
Per piceos e. q. s.

Dolebat Hercules, quod spicula hydræ veneno tincta, quæ alioquin recipere ex hostili corpore potuisset, jam propter obstantes flammas necessario esset perditurus.

v. 163—64.

Ac veluti magna juvenum cum densa securi
Silva labat e. q. s.

Vox *magna* aliena ab hoc loco videtur. Expectes *multa.* Fortasse transpositis verbis ita legendum:

Ac veluti *densa* juvenum cum *magna* securi cett.

v. 169—70.

"Occumbens i nunc", ait, "Herculis armis,
Donum ingens semperque tuis mirabile fatis".

Quum "ingens donum" Admoni datum hoc ipsum esset, quod Herculis armis occumberet, i. e. mors propter auctorem insignis, hoc donum *fatis* occumbentis *mirabile* non minus prave dicitur quam si "fata fatis mirabilia" dictum esset. Temptavi:

"Occumbens i nunc" ait, "Herculis armis
Donum ingens semperque tuis mirabile *fari*".

"I nunc ad inferos et tuis i. e. majoribus tuis ingens et mirabile Herculis donum commemora".

v. 173—75.

Nec tibi Thessalicos tunc profuit, Ornyte, reges
Hospitiis aut mente moras fovisse benigna
Et laribus sacrasse diem.

Extrema sic corrigo:

Et laribus *sociasse diu*.

v. 343—46.

Ille suam vultus conversus ad urbem
Sceptra manu veterum retinet gestamen avorum.
Nam quia nec proles alius nec denique sanguis,
Ipse decus regnique refert insigne paterni.

Parentis duo codices Vaticani; unde *parenti* Madvigius reponit. Sed quum nihil causæ appareat, cur Cyzicus, si alicui omnino, parenti potius quam primo generis auctori retulisse sceptrum debuerit, non aspernandum illud *paterni*, quod Itali cujusdam conjecturæ debemus, sed potius inchoata ab illo correctio ita absolvenda:

Ipse decus regnique *aufert* insigne paterni.

v. 428—29.

Utque metum numenque loco sacramque quietem
Addidit, ardenti nitidum jubar evocat alto.

Solem Mopsus quomodo evocare potuerit, non video. Scripserat Flaccus:

ardenti nitidum jubar *emicat* alto.

v. 439—41.

Tunc piceæ mactantur oves, prosectaque partim
Pectora, per medios partem gerit obvius Idmon.
Ter tacitos egere gradus, ter tristia tangens e. q. s.

Vox *pectora* nihili est. Requiritur aliquid, quod sequenti *per medios* respondeat. Tum mirum videtur, quomodo, quum in iis, quæ præcedunt, Mopsus omnibus cærimoniis præfuerit, jam subito tamquam primas partes agens Idmon inducatur, Mopsi ab hoc versu usque ad finem narrationis nullo loco fiat mentio. Quamobrem suspicor ita a Valerio hunc locum scriptum fuisse:

Tunc piceæ mactantur oves, prosectaque partim
Per loca, per medios partem gerit. *Adnuit inde:*
Ter tacitos e. q. s.

Nutu capitis, non verbo, circumire viros jubet, ut ipse quoque, tamquam illi, religiosum illud silentium servet.

v. 560—61.

Nil umbra comæque
Turbavitque sonus surgentis ad oscula nymphæ.

Illud *comæque* nullam hic habet explicationem. Puto a poeta relictum:

Nil umbra *cubantem*
Turbavitque sonus cett.

I. e. surgentem nympham neque vidit neque audivit.

v. 598—600.

At sociis immota fides austrisque secundis
Certa mora est; nec parvus Hylas, quamquam omnibus æque
Grata rudimenta; Herculeo sub nomine pendent.

Correxit Madvigius:

At sociis immota fides austrisque secundis
Certa; *moræ est* nec parvus Hylas e. q. s.

apta sententia, sed versu, ut mihi quidem videtur, satis insuavi. Veram poetæ manum restituere nobis videmur ita scribendo:

At sociis immota fides austrisque secundis
Certa mora est: nec *tantus* Hylas, quamquam omnibus æque
Grata rudimenta: Herculeo sub nomine pendent.

Tantus eadem significatione qua apud Ciceronem Sex. Am. 43, 125: "non fuit *tantus* homo Sextus Roscius in civitate, ut de eo potissimum conqueramur" et apud Senecam Rhet. Contros. III, VIII: "tantus scilicet sum, ut in ea civitate populum concitare potuerim, in qua filium servare non potui". Utrum *certa moræ* an *certa mora est* scribendum sit, adhuc dubito; utrumque enim recte et latine scribi posse videtur. Si illud probaverimus, hæc erit sententia: "At sociis immota fides erat et quæ manendi certa esset, omne abeundi consilium respueret". Sin hoc receperimus, idem valebit quod "certum morari sociis erat". A codicibus posteriori lectioni magis favetur. — *Tantus* in *parvus* mutare librario de ætate pueri cogitanti satis in proclivi esse potuit.

v. 645—48.

Rursum instimulat ducitque faventes
Magnanimus Calydone satus, potioribus ille
Deteriora fovens semperque inversa tueri
Durus e. q. s.

"Pro moribus ille" Baehrensius dedit, et recte, si modo jam, quid tunc faceret Meleager, non quæ omnino natura ejus ac consuetudo esset, poeta describeret. Nunc ita eum scripsisse paullum abest quin adfirmem:

potioribus *hostis*,
Deteriora fovens e. q. s.

v. 670.

Et ego quocunque voces qua tegmina ferro
Plura metam, tibi dicta manus, tibi quicquid in ipso
Sanguine erit jamque hinc operum quæ maxima posco.

Sic. codd. Neque Madvigii conjecturam:

En ego *eo* quocumque vocas. *Quanta* agmina? ferro
Plura metam e. q. s.

neque quod Baehrensius dedit;

En ego *eo* quocumque *voles; quaqua agmina* ferro
Rupta metam e. q. s.

verum esse arbitrari possum, nimirum ob gloriationem, quæ in extremis verbis inest, Plautino aliquo milite digniorem quam Meleagri hujus persona, qui superbus ille quidem virtuti

suæ confidens, non tamen molestus atque inflatus sui jactator inducitur. Ex iis, quæ ipse ad hunc locum temptavi, unum tantum in medium proferam, non quod verum id esse confidam, sed quod haud absurde ita scribi potuisse arbitror:

Et *comitem* quocunque voces. *Quatis agmina* ferro
Sauromatum? Tibi dicta manus, tibi e. q. s.

Eadem orationis conformatio est, quæ apud Vergilium:

Voltis et his mecum pariter considere regnis?
Urbem quam statuo, vestra est. (Æn. 1, 572—73)

v. 703—04.

Jamne animis, jam gente pares, atque inclita vulgi
Dextera?

Pro *vulgi* in antiquissimo libro *vulvi*. Una littera mutata poetæ manum recuperabimus:

Jamne animis, jam gente pares, *æque* inclita *vel vi*
Dextera?

Æque jam Vossius conjecit.

v. 719—21.

Hic vero ingenti repetuntur pectora luctu,
Ut socii sedere locis nullæque leonis
Exuviæ tantique vacant vestigia transtri.

Quæ illa transtri vestigia fuerint, non video, nisi transtrum ipsum — quod tamen vix fieri potest — pro vestigiis pristini possessoris habemus. An scriptum fuit:

tantique vacant *fastigia* transtri.

v. 7C3—35.

Amphitryoniades nec quæ nova lustra requirat,
Nec quo temptet iter, comitis nec fata perempti
Quæ referat, videt, aut socios qua mente revisat.

Illud *parenti,* quod pro eo quod est *perempti* codices præbent, num, ut voluit Madvigius, a poetæ manu sit, ad patrem Hylæ Thiodamanta — nam mater ejus in nulla fabula reperitur — referendum, jure dubitari posse arbitror, vel quod Thiodamanta alibi nusquam a poeta commemoratum videmus, vel quod ille, ut ab Apollonio quidem hæc historia narratur, adfirmantibus etiam scholiis, in vivis isto tempore non erat, ab Hercule ipse

jampridem interfectus. Quamobrem videndum est, ne rectius ita hunc locum constituamus:

comitis nec fata perempti
Quive ferat, videt, aut socios qua mente revisat.

Perempti condicionaliter accipiendum esse non opus est dicere.

Lib. IV.

v. 44— 47.

Fluctus ab undisoni ceu forte crepidine saxi
Cum rapit Halcyones miseræ fetumque laremque,
It super ægra parens queriturque tumentibus undis,
Certa sequi, quocumque ferant e. q. s.

Mirum ni dederat poeta:

It super ægra parens *vehiturque* tumentibus undis cett.

v. 364—65.

Qua fronte negaret
Aut quos inventus finxisset Juppiter astus?

Finxisset pro eo quod codices habent *timuisset* Perlkampius reposuit. Potest tamen fieri, ut verum hoc ipsum sit, cetera autem sic refingenda:

Aut *qui commentos* timuisset Juppiter astus?

"Qui potuit suspicari, quem dolum servandæ puellæ gratia commentus esset, ex hoc ipso maximum ei periculum nasciturum?"

v. 714—16.

Non alibi effusis cesserunt longius undis
Littora, nec tantas quamvis Tyrrhenus et Ægon
Volvat aquas, geminis et desint Syrtibus undæ.

Sic codices nullo sensu. Correxit Madvigius:

conjunctas quamvis Tyrrhenus et Ægon
Volvat aquas e. q. s.

hac sententia: "etiamsi Tyrrhenum mare et Ægæum in unum contrahantur, his deinde etiam Syrtium geminarum fluctus accedant". Sed de Syrtibus illud, magnopere vereor, ut ex traditis verbis sine artificiosa interpretatione effici possit. Mihi persuasissimum est sententiam loci non aliam esse quam quæ vulgo

putatur et hoc tantum voluisse poetam, pontum Euxinum in tantam magnitudinem porrigi, ut neque Tyrrheno mari neque Ægæo neque geminis Syrtibus cedat. In codicum scriptura primum illud *nec* offendit, nulla ratione explicandum; tum posterius membrum ("geminis-undæ") manifesto contrarium significat ei quod significari debet. Scribendum puto:

rex tantas quamvis Tyrrhenus et Ægon
Volvat aquas *geminisque haud* desint Syrtibus undæ.

Rex Tyrrhenus i. e. regium mare Tyrrhenum, prorsus eodem modo dictum, quo Vergilius (Georg. II, 98) Tmolium vinum "regem Tmolium" nominat. Regium autem hoc mare noster vocavit, utpote Italiam alluens, dominam rerum et orbis terrarum reginam. — *Haud* particula quum casu esset omissa, *que* in *et* mutari metri causa potuit.

Lib. V.

v. 101.

Altius hinc ventos recipit ratis.

Vox *altius* quid hic sibi velit, non intelligo. Scriptum fuisse puto *largius*.

v. 207—08.

Veneranda fluentis
Effigies te, Phasi, manet e. q. s.

Fluentis nihili est. An a poeta fuit *tuenti?*

v. 273.

Jamque aderat magnis regum cum milibus urbi.

Molibus Baehrensius. Sed aptius hoc loco multitudo regum quam ingentes habitus significantur. Potuit ita a poeta scribi:

Jamque aderat magnis regum cum *nubibus* urbi.

v. 368—72.

Non secus, autumno quam cum magis asperat ignes
Sirius et sævo cum nox accenditur auro
Luciferas crinita faces, hebet Arcas et ingens

Juppiter: ast illum tanto non gliscere coelo
Vellet ager, vellent calidis jam fontibus amnes.

Vox *tanto* nihil hic loci habet. Requirit concinnitas membrorum, ut, quemadmodum amnes, sic ager quoque vi sideris adustus esse dicatur. Conjicio:

Ast illum *tostus* non gliscere coelo
Vellet ager, e. q. s.

v. 635—37.

Quin age, quid tantæ coeunt in proelia gentes?
Quid tuus Æsonides? Imus nos, protinus imus
In nemus auriferum et sumptis decernimus armis.

Sic editores, quo sensu non capio. Sententia manifesto tale aliquid poscit:

Quin nos, nos protinus imus
In nemus auriferum et sumptis decernimus armis?

Lib. VI.

v. 14—17.

Ergo consiliis dum nox vacat alta movendis,
Legatos placet ire duces, mandataque Perses
Edocet, adfari Minyas fraudemque tyranni
Admoneant.

Sic codices nulla neque structura neque sententia. Scribendum sine dubio est:

mandataque Perses
Edocet, *altæ iræ* Minyas *fraudumque* tyranni
Ut moneant.

v. 108—10.

Inde etiam par mortis honos tumulisque recepti
Inter avos positusque virum.

Fortasse a poeta sic erat relictum:

Inter avos, *pars usque* virum.

Et vivi et mortui isti canes "pro parte virorum" i. e. in numero virorum habebantur; parem in bellis operam præstabant, pari post mortem sepulturæ condicione fruebantur.

v. 152—53.

Omnibus in superos sævus honor, omnibus artes
Monstrificæ.

"Sævus honor in superos" quid sit, non intelligo. Videtur aut "*lævus* honor" aut "saevus *tumor*" scribendum. Magis posterius placet, quoniam contumaces adversus superos esse et vim quoque quandam eis inferre magici sæpe narrantur.

v. 213—15.

"Hunc age vel cæso comitem me reddite fratri,
Primus et hic nostra sonipes cadit impius hasta,
Credita qui misero non rettulit arma parenti e. q. s."

Apparet sententiam hanc esse, vel sua morte Medoren infidelis equi ultionem redimere paratum esse. Eam hæc scriptura præstabit:

"*Nunc* age vel cæso comitem me reddite fratri,
Primus *at* hic nostra sonipes cadet impius hasta cett.

Primus i. e. priusquam ipse cado.

v. 219—21.

Quis tibi fatales umquam metuisset Amyclas
Œbaliamque manum, tot, Rhyndace, montibus inter
Diviso totidemque fretis?

Absurde et ridicule inter Rhyndaci domum et Amyclas totidem freta quot montes interjacere dicuntur. Veram scripturam hanc esse confido:

tot, Rhyndace, montibus inter
Diviso *totque inde* fretis.

Inde scil. ab Amyclis.

v. 330—32.

Feror arctois nunc liber in arvis
Cuncta tenens mecum; omnis amor jacturaque plaustri
Sola, nec hac longum victor potiere rapina.

De hoc loco, toto fere corruptissimo, hoc tantum pro certo adfirmare possum extremum versum ita esse scribendum:

nec hac *larga* victor potiere rapina.

i. e. "Neque si hoc ipso plaustro victor eris potitus, largam habebis prædam, videlicet ob paupertatem nostram et simplicem vitæ cultum". In codicibus quod legitur *longum*, nihil omnino, quod videam, sensus habet.

v. 343—44.

Ac simul Œnides pariterque Menoetius et qui
Bebrycio propius remeavit ab hospite victor.

In verbo *propius* aliquid cum re et sententia conjunctum frustra quæsiveris. Unum est, quod his verbis *B. r. a. h. v.* ita addi posse videtur, ut simul accrescat aliquid sententiæ. Id est *primus*.

v. 417—19.

Haut usquam Colchorum animi, neque ....
Tela, sed implicitos miseraque in peste revinctos
Confodiunt e. q. s.

Fortasse ita recte lacunam supplebimus:

Haut usquam Colchorum animi *nec fortia quæri*
Tela e. q. s.

Quum nusquam ab hostibus resisteretur, nusquam fortitudo Colchorum et acrior dimicatio requirebatur.

v. 449—50.

Ergo opibus magicis et virginitate tremendam
Juno duci sociam conjungere quærit Achivo.

Scribendum videtur:

Ergo opibus magicis *atque arcana arte* tremendam e. q. s.

Madvigius *virga atque arte* conjecit.

v. 579—83.

Conspicit Æsonium longe caput ac simul acres
Huc oculos sensusque refert animumque faventem,
Nunc quo se raperet, nunc quo diversus abiret,
Ante videns quotque unus equos, quot fundereret arma
Palantesque viros quam densis sisteret hastis.

V. 83 Baehrensius ingeniose et vere ita refinxit:

Ante videns quotque unus *eques confunderet arva.*

Sed restat etiamnunc illud *ante* tollendum, quod ab hoc loco alienissimum est. An fuit a poeta *tota* i. e. "tota mente"? Præterea versu 581 *hunc-hunc* pro eo quod est *nunc-nunc* scribendum puto; neque enim tam diversa hæc inter se "rapere se aliquo et diversum abire", ut diversis temporibus recte distribui possint.

v. 564—66.

natumque vocavit
Jam non per ripas, jam non per curva volantem
Stagna nec in medio truncantem marmore cervos.

Pro *truncantem* malim *trudentem*, ut quod ei, quod præcedit, *volantem* respondeat melius. Neque enim, opinor, id hic venationis genus Valerius tangit, quod in Georgicon libro tertio (370—75) exponit Vergilius.

v. 594.

Nec nunc laude prior generis, nec sanguine quisquam.

Mutata interpunctione nihil hic video, quod jure reprehendamus:

Nec nunc laude prior, generis nec sanguine quisquam.

Generis sanguis i. e. is sanguis, unde genus aliquis ducit, ut Verg. Æ. 1, 19: "Trojano a sanguine duci progeniem". *Laus*, ut sæpe, i. q. virtus.

Lib. VII.

v. 162—63.

I precor atque istum, quo me frustratur, amorem
Vince, precor, patriis ut tandem evadere tectis
Audeat e. q. s.

Et vox *amorem*, sententiæ plane contraria, et illud *precor*, inepte repetitum, mendi locum coarguunt; quem ita recte refecturi nobis videmur:

I precor atque istum, quo me *frustrata*, *rigorem*
Vince *procax* e. q. s.

"Vince procax i. e. procacitate atque illecebris tuis"; ut hic, quemadmodum sæpe apud antiquos, una notione numen ipsum et effectus ejus comprehendatur.

v. 229—30.

Nec nos, o nata, malignus
Cluserit hoc uno semper sub frigore *mensis*.

Sic codices. Hunc locum a viris doctis varie vexatum equidem ita scribendum puto, sententia apta, perspicua, simplici:

Nec nos, o nata, malignus
Cluserit hoc uno semper sub frigore *rumor*.

Malignus rumor i. e. rumores sermonesque maligne perigrinationes nostras interpretantium.

v. 259.

Cum levis a superis ad te modo laberer auris e. q. s.

Aeriis Madvigius scripsit. Propius hoc traditæ scripturæ, non pejore sententia:

Cum levis *Hesperiis* e. q. s.

Nam ventus, ut ab Hesperia euntem secundus prosequeretur, Hesperius esse debebat.

v. 290—91.

Tu laude nova, tu supplice digno
Dignior es.

Valeriano genere dicendi prorsus alienus et indignus hic lusus in verbis *digno dignior* videtur. Nihil invenio, quod aptius a poeta scribi potuerit quam hoc:

tu supplice *tanto*
Dignior es.

v. 341—42.

Hunc quoque, qui nunc est, crudelis, Iasona nescis
Morte perire tua, e. q. s.

Repono: Hunc quoque, *quicunque* est, e. q. s.

Cum acerbitate quadam illud "quicunque est" interponitur, tamquam reprehendat se ipsa Medea, quod in ignoti hominis casu tantopere commoveri se sinat.

v. 420—21.

Cur pater ille tuus tantis me opponere monstris,
Quid meritum aut tales voluit me pendere poenas?

Sic interpungendum est, remotis uncis, quibus vulgo verba *quid meritum* includunt; perperam, quoniam hæc verba eundem in hac enuntiatione obtinent locum, quem *cur* particula in ea quæ præcedit.

v. 559—63.

Fixerat ille gradus totoque ex agmine solus
Stabat, ut extremis desertus ab orbibus axis,
Quem jam lassa dies austrique ardentis arenæ

Aut quem Riphæas exstantem rursus ad arces
Nix et cærulei Boreæ ferus abstulit horror.

Correxit Baehrensius:

Stabat, ut extremis *deserta sub* orbibus *arbos*,
Quam jam lassa dies cett.

Sed cur arbor hic potissimum inducatur, nihil causæ videtur. Manifestum est enim nihil aliud poetam velle, quam Jasonem propter magnitudinem periculi, quæ neminem ex sociis accedere pateretur, non minus solum ac desertum fuisse, quam si ad alium orbem terrarum repente delatus esset, quem aut nimium frigus aut maximus calor a ceteri mundi commercio separasset. Videndum est igitur, num ita a Valerio relinqui potuerit:

Stabat ut *extremi* desertus *in* orbibus axis e. q. s.

"In orbibus axis extremi" i. e. in eorum orbium aliquo, qui extremis coeli regionibus subjecti sunt, plurali numero haud dissimiliter usurpato atque apud Lucanum (VII, 710):

Adspice possessas urbes donataque regna
Ægyptum Libyamque et *terras* elige morti.

Ceterum *lassa* dies in zona fervida quomodo dicatur, satis obscurum est. An scripserat *spissa*, ut idem Lucanus (IX, 604):

Jam *spissior* ignis
Et plaga, qua nullam superi mortalibus ultra
A medio fecere die e. q. s.

v. 604—06.

Non secus ac medio quam si telluris hiatu
Terga recentis equi primumque invasit habenis
Murmura et in summa Lapithes apparuit Ossa.

Sic codices. Primum *ac* et *quam* particulæ simul constare non possunt. Tum *si* conjunctio nullum hic locum habet, quoniam res gesta, non ficta et similitudinis tantum gratia cogitata comparatur. Deinde *murmur* in equo nemo dixit latinus, nedum *habenis murmur invadere.* Ad extremum illud *apparuit* omni sensu caret. Totum locum ita constituo:

Non secus ac medio *quum se* telluris hiatu
— — — — — — — — —
Terga recentis equi primumque invasit habenis
Munera et in summa Lapithes *artem imbuit* Ossa.

In versu, quem deperisse notavimus, primum verbum continebatur cum *terga* et *se* pronomine conjunctum, velut "rupere", "fudere", aliud aliquid ejusdem significatus, tum in eodem etiam Neptunus commemorabatur, quem veteres fabulæ auctorem istius muneris esse perhibebant. "Artem imbuit" i. e. artem equitandi invenit, instituit.

Lib. VIII.

v. 60—63.

"Ipsius en oculos et lumina torva draconis
Aspicis; ille suis hæc vibrat fulgura cristis
Meque pavens contra solam videt ac vocat ultro,
Ceu solet, et blanda poscit me pabula lingua.

E versu 62 nullum idoneum sensum eruere possum. Conjicio:

Meque *petens* contra *lucem vomit* ac vocat ultro e. q. s.

v. 224—25.

Ipse autem invitæ jam Pallados erigit aras,
Incipit Idaliæ numen nec spernere divæ.

Satis mire in Jasone depositis curis nuptias parante conjunctim hæc dicuntur, et Pallados aras erexisse et Veneris numen coepisse non spernere, quasi ab uno eodemque mentis habitu hujus et illius deæ cultus proficisceretur. Superiora consideranti hujusmodi sententia magis consentanea videatur, jam Venerem præcipue eum venerari coepisse posthabita Pallade. In verbis ipsis neque *invita* Pallas cur appelletur apparet et genetivus *Pallados*, quum post *erigere* "Palladi" potius expectes, offensione non caret. Unde suspicor mendum hunc versum traxisse gravissimum, a Flacco autem ita fuisse conceptum:

Ipse autem *invictæ* jam *linquere virginis* aras
Incipit, Idaliæ numen nec spernere divæ.

Vox *Pallados* quum e margine in versum irrepsisset, extrudi verbum *linquere* et id quod est *virginis* in *erigere* depravari potuit.

v. 285—86.

Dixerat itque orans iterum ventosque virosque,
Perque ratis supplex et remigis vexilla magistris.

Sic codex vetustissimus. Corrigendum opinor:

Dixerat itque *urgens* iterum ventosque virosque
Perque ratis *subit extremis vox* illa magistris.

Vox *extremis* male divulsa, adhærescente etiam præcedenti verbo prima ejus syllaba, corruptelæ occasionem dedit. — Urguet ventos, qui vim omnem eorum expansis velis excipit.

v. 345—48.

Jam digna videbis
Proelia jamque illud carum caput ire cruenta
Sub freta, semiviri nec murra corpus achivi,
Sed pice, sed flammis et olentis sulphure crines.

Sic codices exhibent, structura verborum impeditissima vel dicam nulla. Recta oratio erit, si ita scripserimus:

Sed pice, sed flammis et *olenti* sulphure *fragrans.*

v. 363—64.

Ast inter tantos succurrere fluctus
Nulla potest, aut ille velit.

Sic optimus codex. At quomodo succurri sibi noluit, qui supra ad naves mæstas voces intendisse narratur? Fortasse scribendum:

Nulla potest aut *nulla audet.*

Deinde in proximo versu pro *errat* vel *enat* vel *adnat* conjecerim.

v. 422—24.

Scis te mihi certe,
Non socios jurasse tuos. Hi reddere forsan
Fas habeant, tibi non eadem permissa potestas.

Quod unum Jason Medeæ poterat opponere, non, ut se, ita socios quoque suos jurasse ob eamque causam ab illis eam sine piaculo tradi posse, id illa non commonefacere eum, tamquam, ne oblivisceretur, periculum esset, sed præripere potius et ante quam proponeretur redarguere debuit. Non *scis* igitur, sed *scio* scribendum. Deinde quum *fas illi habeant* pro eo quod est *fas illis sit* vix recte et latine dicatur et particula aliqua desideretur, qua id, quod Medea contra Jasonis argumentum concludit, inducatur, cetera ita constituenda arbitror:

His reddere forsan
Fas *igitur*, tibi non eadem permissa potestas.

Sic enim Medea argumentatur: "scio — neque me hujus rei commonefieri opus est — scio te, non socios tuos jurasse. Illis ergo reddere me forsitan liceat, tibi non item: qui tamen et ipse me reddideris, si ita otiosus et ignavus sedebis neque conatibus illorum obviam iveris."

v. 434—36.

Nunc remeant meque ecce (nefas) et reddere possunt,
Nec spes ulla super. Quin tu mea respice saltem
Consilia et nimio comitum ne crede timori.

Desperare se Medea dicere non potest, quæ quum maxime alium ad animum tollendum cohortatur. Scribendum necessario est:

"Sed spes nulla super." Quin tu cett.

Nam Jason quidem desperabat, quomodo eripere se ex instanti periculo Medea non tradita posset.

Σ' V.J

OM

OBLIKA KASUS OCK PREPOSITIONER

I

FORNSVENSKAN

FRÅN TIDEN FÖRE ÅR 1400.

AF

EUGÈNE SCHWARTZ.

UPSALA 1878.
ESAIAS EDQUISTS BOKTRYCKERI.

Om användningen af oblika kasus ock prepositioner i fornsvenskan från tiden före år 1400.

Af

Eugène Schwartz.

Till de mest genomgripande omgestaltningar, som vårt modersmål undergått, höra utan tvifvel de förändringar i böjning ock ordfogning, genom hvilka det småningom i likhet med andra flekterande tungomål utvecklat sig från att vara ett jämförelsevis mera syntetiskt till ett allt mer ock mer analytiskt språk. Självständiga ord — såsom hjälpverb, prepositioner o. d. — eller vissa ordställningar måste ofta i nutidens svenska användas för att uttrycka hvad fornspråket betecknade med endast vissa modifikationer i ordens ljudmassor. Redan den älste skepnad, hvari svenskt språk är oss bekant, visar verkningar af en utveckling i antydda riktning och af än mer omfattande beskaffenhet. Fäster man blicken särskildt vid kasussystemet och jämför i afseende härpå fornsvenskan — eller fornnordiskan öfver hufvud — med äldre indogermanska språk, så visar sig, att hon, hvad till exempel antalet kasus beträffar, lidit ganska betydliga förluster. Latinet har tvänne kasus, som fornsvenskan saknar: vokativ ock ablativ. Den förra har i vårt fornspråk gått upp i nominativen, den senare har sammansmält med dativen till en kasus, ock de olika förhållanden, som i följd häraf icke utmärkas genom olika ändelser, uttryckas genom prepositioner. Men latinets ablativ är i sin ordning en synkretistisk kasus, ersättande icke mindre än trenne ursprungligare, i sanskrit ännu lefvande: ablativ, instrumental ock lokativ. Den sanskritska instrumentalen åter är måhända själf en sammansmältning af en instrumental och en sociativ i det indogermanska urspråket, hvilket i sådant fall skulle ha egt nio kasus, således mer än dubbelt

så många som fornsvenskan. Följer man sedermera vårt modersmål framåt i dess utveckling, ser man det vid början af 1700-talet ha reducerat sina fyra kasus till tvänne, så vida man icke vill medtaga i räkningen några enskilda företeelser, såsom ackusativformen hos pronomen. Denna utveckling omfattar egentligen endast skriftspråket ock det bildade talspråket. Dialekterna hafva haft sin egen historia. Än hafva de gått riksspråket i förväg, än hafva de kvarstått på ett stadium, som detta för länge sedan lemnat. Så har dalmålet i vissa socknar ännu i våra dagar bibehållit dativformen ock användt honom i ungefär samma utsträckning som fornsvenskan; med afseende på genitiven har däremot samma munart intagit en mera framskriden ståndpunkt än högsvenskan.

Det stadium i vårt modersmåls historia, som kan betraktas såsom utgångspunkten för angifna utveckling, har varit hufvudsakliga föremålet för de undersökningar, hvilkas resultat här meddelas. För att erhålla ett rikare material måste dessa undersökningar i följd af vår älsta literaturs fattigdom — för så vidt nämligen som den samma är oss tillgänglig — sträcka sig öfver en större tiderymd. Uppgiften har därför varit att iakttaga den olika omfattning, användningen af oblika kasus å ena sidan egde under första skedet af vårt språks utveckling, ock den utsträckning å andra sidan, hvari prepositioner eller andra s. k. hjälpord kunde vid denna tid brukas såsom uttryck för de relationer, som betecknats med kasus.

Såsom bekant, förskrifver sig vår älsta svenska handskrift från slutet af 1200-talet. Den andra epoken åter i vårt modersmåls historia förlägges (Söderwall: Hufvudepokerna af Svenska Språkets Utbildning) till tiden för Kalmareföreningens ingående. Med anslutning till denna fördelning blir det således tiderymden mellan dessa båda gränspunkter — fjortonde århundradet ock möjligen en obetydlig del af det trettonde —, som kommer att lemna material för efterföljande framställning. Hon bör i enlighet härmed endast omfatta handskrifter från tiden före 1400-talets början. Senare afskrifter af arbeten, författade under denna period, kunna icke här användas, då man vet, att afskrifning i dessa tider ofta var ett slags omredigering i stil ock språk, eller, där icke detta var händelsen, dock aldrig skedde med den noggrannhet, att icke svåra misstag skulle kunna begås, därest man på en afskrift ville grunda uppgifter om det språkliga uttrycket i ett äldre original. Afvikelse från den angifna grundsatsen har föranledts endast af det märkliga arbetet «Um styrilsi Kununga ok Höfdinga», så vida man icke vill i Bures upplaga se ett återgifvande af en handskrift från 1300-talet. Detta arbete är nämligen genom inne-

håll ock omfattning af allt för stor vigt i språkligt hänseende för att lemnas obeaktadt utan fullt giltiga grunder, ock ännu torde man ega rätt att antaga, att Bures handskrift tillhört fjortonde århundradet. För att emellertid utmärka dess mindre tillförlitlighet bredvid andra källor, anföras här exempel ur den samma först efter citat ur andra skrifter. — Hvilka de urkunder äro, som finnas för oss tillgängliga i handskrift från tiden före år 1400, torde få anses allmänt bekant. De uppräknas för öfrigt i literaturförteckningen. Blott en torde bland de där anförda förtjäna att särskildt omnämnas, då dess språk kanske icke förut varit föremål för undersökning. Det är den från Paris åt riksbiblioteket nyligen förvärfvade handskriften af 1385, omfattande trenne arbeten, Ängelens Diktamen till H. Birgitta, en samling järtecken om Kristi lekamen, namn m. m. ock en öfversättning af Apostla Gärningar. — Att icke runinskrifterna kommit att användas för vårt ändamål, beror icke blott på sparsamheten i de underrättelser, de lemna oss om fornspråkets grammatik, särdeles hvad ordfogningen beträffar, utan hufvudsakligen på det språks beskaffenhet, hvarpå de i de flesta fall äro affattade. Detta är mera samnordiskt än speciellt svenskt ock kan därtill på grund af sin i allmänhet vida högre ålder icke gärna behandlas såsom ett med 1300-talets. Af underordnad vigt är här också Gutalagen ock Gutasagan, affattade på en för Gotland egendomlig munart, hvilken visserligen är samtidig ock nära beslägtad med den här behandlade fornsvenskan ock därför ock bör kunna sprida ljus öfver den samma, men som egentligen icke tillhör dess historia.

Om man på detta sätt begränsat materialet för undersökningar af första periodens svenska, skulle kunna ifrågasättas, huruvida ens återstående skrifter ock särskildt landskapslagarne kunna behandlas såsom ett helt. Samfärdseln var den tid, som här är i fråga, icke af den beskaffenhet, att en utjämning af dialektiska egenheter kunde försiggå på långt när i en omfattning ock med en hastighet, som vore jämförlig med hvad i våra dagar eger rum, då likväl ganska skarpa dialektiska skiljaktigheter förefinnas. Att åter en splittring i dialekter vid denna tid existerade, kan man af flere skäl antaga. Om man ock stundom på ganska lösliga grunder velat i de särskilda landskapens lagar se återspeglingar af deras olika dialekter, kan det icke nekas, att landskapslagarne själfva lemna stöd för antagandet af skilda munarter i vårt land vid tiden för deras tillkomst. Men å andra sidan är det också tydligt, att en söndring i dialekter icke kan hafva framskridit särdeles långt. Vidare egde denna på vissa områden säkerligen i flere förhållanden en icke obetydlig motvigt. Inom de kretsar af lan-

dets befolkning, som på grund af en något större bildning eller högre samhällsställning kunna antagas ha varit i vissa afseenden tongifvande — såsom kyrkans målsmän ock de verldslige stormännen —, eller där odlingens framsteg voro snabbare än annanstädes, såsom inom det andliga ståndet öfver hufvud, bland de store, hos stadsbefolkningen, egde en beröring rum, som sträckte sig vida utöfver landskapets område. Denna föranleddes till exempel af jordbesittningar ock slägtskapsförbindelser i olika landsdelar, af handeln, af de andliges ombyte af verkningskrets, klosteranläggningar ock dotterklostrens förbindelse med moderklostren, af uppfostran i kloster m. m. I dylika förhållanden lågo utan tvifvel förutsättningar till en begynnande sammanhållning i språkligt hänseende mellan landets skilda delar ock till ett visst sammanjämkande af dialekter. Hufvudbygderna i de båda götalanden ha ock i detta afseende kunnat verka enande. Bildningen kom söderifrån. Götaland var förr tillgängligt för kristendomens ljus ock fick därmed ock ett försteg i kultur framför svealanden. Särskildt borde Östergötland vara af stor betydelse; fruktbart, tätt befolkadt, med ett i vissa afseenden centralt läge, var det äfven den ort, där konungarne företrädesvis uppehållit sig, hembygd för rikets mäktigaste stormansätt, de lagkunnige folkungarne, den ort, där påfvens legater höllo möte med kyrkans målsmän, ock hufvuddelen af rikets näst ärkestiftet förnämsta stift, inom hvars område bland annat landets mest ansedda kloster voro belägna. Öfver götalanden började kanske också danskan göra sitt inflytande gällande på ombildningen af landets språk. Huru än härmed förhållit sig, om tillkomsten af vårt älsta riks- ock bok-språk måste blifva oss dunkel, kan dock ej betviflas, att ett högre, från landskapsdialekterna skildt mål funnits, enheten i det samma må ha varit än så svag. Redan af äldre Västgötalagens språk har man uppvisat en söndring från den åt minstone i större delen af landskapet förekommande dialekten. De anförda skälen torde för öfrigt tillräckligt tala för vårt förfarande, i synnerhet som här är fråga om att erhålla mera ett öfverslag af språkets tillgångar i visst afseende intill en bestämd tid — utgångspunkten för en följande utveckling — än en beskrifning på tidens språk i ock för sig.

En i syntaktiskt afseende större skiljaktighet än den, som möjligen kunnat bero på dialektiska egendomligheter, härleder sig från de olika sätt, hvarpå de särskilda literaturalstren tillkommit. Man jämföre t. ex. språket i äldre Västgötalagen ock i Ängelens Diktamen. Den ena kärnfull, abrupt, sentensartad; i den andra en omständlig stil ock långsläpiga perioder. Motsatsen mellan de äldre lagarnes ock den religiösa literaturens språk och framställningssätt fram-

träder här skarpast. De förra stodo också på fullt inhemsk grund; de ledde sina anor från en muntlig tradition, som i ordspråk eller i den nordiska poesiens egendomligt ordkarga form fortlefvat genom ansenliga tiderymder. Därför kunna de också framvisa ett mera rent nordiskt språk, men som ock efter all sannolikhet redan för 1300-talet var i viss mån ett något föråldradt fackspråk. Den öfriga literaturen åter stödde sig på en främmande odling, med hvilken bekantskapen merendels skedde genom latinet. Däraf de ständiga påminnelserna om latinet i allt, som skrefs af klosterbildningens alumner. Legenderna närma sig visserligen mera ett talspråk; men, när man i uppbyggelseliteraturen rörde sig med en mera resonnerande framställning, eller när de handlingar af olika art skulle uppsättas, som finnas bevarade i våra permebref, blefvo periodbyggnader, konstruktioner m. m. så troget som möjligt efterbildade medeltidslatinet. I Ängelens Diktamen äro sålunda participialbildningarna på *-skolande*, motsvarande latinets gerundium eller gerundivum, ock *hulkin* (*som*) såsom relativ — ofta ersättande ett demonstrativ ock en ren konjunktion liksom det latinska *qui* — ganska vanliga företeelser. Här har man tydligen ett språk, som endast lefde på papperet, ett så till vida verkligt *skrift*språk. Så konstlad denna latiniserade svenska än är, blef hon dock af jämförelsevis ganska stor betydelse. I yngre tillsatser till lagarne återfinnes diplomernas stil ock språk, ock i våra dagars kanslistil fortlefver ännu till viss grad samma latinisering. Genom dessa nu påpekade skiljaktigheter få uttryck från de olika skrifterna i följande framställning en något olika betydelse. Såsom här skall visa sig, beröres dock kasusläran i ganska få punkter af de samma (se t. ex. dativus consequentiæ), hvarför de icke häller ansetts böra ha något väsentligt inflytande på anordningen af följande framställning.

I det följande citeras nedanstående arbeten. Några därvid använda förkortningar anföras här inom parentes.

Ambrosius, N.: Undersökningar om ordfogningen i Färöiskan. Lund 1876.
Cleasby, R.: An Icelandic-English Dictionary, enlarged and completed by *G. Vigfusson.* Oxford 1869—74. (Cl.)
Codex Bureanus = Ett Forn-Svenskt Legendarium, innehållande Medeltids Kloster-Sagor om Helgon, Påfvar och Kejsare. Efter Gamla Handskrifter af *G. Stephens.* B. 1—2. Stockholm 1847—58. (Cod. Bur.)
Curtius, G.: Erläuterungen zu meiner Griechischen Schulgrammatik. Aufl. 2. Prag 1870.
— —: Griechische Schulgrammatik. Aufl. 10. Prag 1873.
Delbrück. B.: Ablativ, Localis, Instrumentalis im Altindischen, Lateinischen, Griechischen und Deutschen. Berlin 1867.
Dietrich, F.: Syntaktische funde. Zeitschrift für Deutsches Alterthum, herausgegeben von *Moriz Haupt.* Berlin 1867.
Diplomatarium Dalekarlicum, utg. af *C. G. Kröningsvärd* och *J. Lidén.* D. 1. Stockholm 1842. D. 2—3. Fahlun 1844—46. Supplement. Stockholm 1853. (Dipl. Dal.)
Erdmann, O.: Untersuchungen über die Syntax der Sprache Otfrids. Th. 2. Halle 1872.
Fragment af Östgöta Lagen. [Sammanhäftadt med] Svenska Fornskrift-Sällskapets allmänna årsmöte 1873. Stockholm 1873. (Fragm. af ÖGL.)
Fritzner, J.: Ordbog over det gamle norske Sprog. Kristiania 1867.
Grimm, I.: Deutsche Grammatik, Vierter Theil. Göttingen 1837.
Handlingar till upplysning af Finlands Häfder. Utg. af *A. I. Arwidsson.* D. 1—8. Stockholm 1846—56. (Finl. Hand.)
Hübschmann, H.: Zur Casuslehre. München 1875.
Hästläkeboken = En receptsamling i hästläkedom från senare hälften af 1300-talet, skrifven å ett kvartblad i handskriften n. 54 i Benzelius' katalog å Upsala Universitets bibliotek. — Aftryckt i *[Klemming, G. E.:]* Ur En Antecknares Samlingar. Stockholm 1868—73. Sid. 136—37. (Hästläkeb.)
K. Magnus II.s privilegier för Norberg 1354. K. Albrekts privilegier för Norberg 1368. [Sammanhäftade med] Svenska Fornskrift-Sällskapets allmänna årsmöte 1876. Stockholm 1876. (NP.)
Landtmanson, C. J. G.: Undersökning öfver språket i skriften: Um Styrilsi Kununga ok Höfdinga. — Upsala Universitets Årsskrift. Upsala 1865.
— — — — — — —: Om ordböjningen i den svenska fornskriften Codex Bureanus. Lund 1875.
Liljegren, J. G.: Run-Urkunder. Stockholm 1833. (Lilj.)

Lund, G. F. V.: Oldnordisk Ordföjningslære. København 1862.
March, F. A.: A Comparative Grammar of the Anglo-Saxon Language. New York 1871.
Nygaard, M.: Eddasprogets Syntax, fremstillet. [I—]II. Bergen 1865—67.
Paris-handskriften af år 1385, omfattande a) Ängelens Diktamen till H. Birgitta (Sermo angelicus), b) Järtecken om Kristi lekamen namn m. m., c) Apostla Gärningar (Actus Apostolorum). Ängelens Diktamen är utgifven i Samlingar af Svenska Fornskriftsällskapet. H. 62. Stockholm 1874 (sid. 215—276). — (Dikt., Järt., Act.). Siffrorna vid citaten utmärka pagineringen i originalet.
Rydqvist, J. E.: Svenska Språkets Lagar. Kritisk afhandling. B. 1—5. Stockholm 1850—74. (Sv. Spr. L.)
— — — — —: Den historiska språkforskningen. Uppl. 2. Stockholm 1863.
Samling af Sweriges Gamla Lagar:
I. Westgöta-Lagen, utg. af *H. S. Collin* och *C. J. Schlyter.* Stockholm 1827. (VGL.)
II. Östgöta-Lagen, utg. af *H. S. Collin* och *C. J. Schlyter.* Stockholm 1830. (ÖGL.)
III. Uplands-Lagen, utg. af *C. J. Schlyter.* Stockholm 1834. (Upl. L.)
IV. Södermanna-Lagen, utg. af *C. J. Schlyter.* Lund 1838. (SML.)
V. Westmanna-Lagen, utg. af *C. J. Schlyter.* Lund 1841. (VML.)
VI. Helsinge-Lagen, Kristnu-Balken af Smålands-Lagen och Bjärköa-Rätten, utg. af *C. J. Schlyter.* Lund 1844. (Hels. L., Smål. L., Bj. R.)
VII. Gotlands-Lagen, utg. af *C. J. Schlyter.* Lund 1852. (Gotl. L.)
X. Konung Magnus Erikssons Landslag, utg. af *C. J. Schlyter.* Lund 1862. (MELL,)
XI. Konung Magnus Erikssons Stadslag, utg. af *C. J. Schlyter.* Lund 1865. (Stads. L.)
S. Birgittas Avtografer: — Två egenhändiga utkast af Hel. Birgitta. — Heliga Birgittas Uppenbarelser. Utg. af *G. E. Klemming.* B. 4. Stockholm 1862. Sid. 177—85. (Birg. Avtogr.)
Styffe, C. G.: Bidrag till Skandinaviens Historia ur utländska arkiver. D. 1—2. Stockholm 1859—64.
Svenskt Diplomatarium. Utg. af *J. G. Liljegren.* B. 1—2. Stockholm 1829—37. Utg. af *B. E. Hildebrand.* B. 3—5. Stockholm 1842—65. (Dipl.)
Säve, C.: Gutniska Urkunder: Guta Lag, Guta Saga och Gotlands Runinskrifter språkligt behandlade. Acad. Afh. Stockholm 1859.
— —: Sigurds-Ristningarna å Ramsunds-Berget och Göks-Stenen. — Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Handlingar. D. 26. Stockholm 1869.

— —: Runstenen vid Fjuckby i Uppland. — Nordisk Universitets-Tidskrift. Årg. 3, h. 4. Uppsala 1858.
Söderwall, K. F.: Hufvudepokerna af Svenska Språkets Utbildning. Lund 1870.
— — — — —: Undersökningar i Svensk Språkhistoria. Om Verbets Rektion i Fornsvenskan. Akad. Afh. Lund 1865.
— — — — —: Några anmärkningar öfver de Svenska kasusformerna under medeltiden. — Lunds Universitets Årsskrift. T. 2. Lund.
Um styrilsi kununga ok höfdinga: (Kg. St.)
1) En nyttigh Bok, om Konnunga Styrilse och Höfdinga (utg. af *J. Th. Bure*). (Stockholm) 1634.
2) Kununga ok Höfdinga Styrilse . . . illustr. *J. Schefferus*. Holmiæ 1669. — Sidorna i denna senare upplaga angifvas inom tecknet ().
Wadstein, A.: Kasusläran i Äldre Vestgötalagen. Akad. Afh. Lund 1874.
Wisén, Th.: Om Ordfogningen i den äldre Eddan. Akad. Afh. Lund 1865.
Äldre Västgötalagen. Normaliserad text. Upsala 1876.

Vid åberopade språkprof ur Finl. Handl., Styffes Bidrag, Dipl. Dal. ock Dipl. anföres inom parentes med mindre stil urkundens årtal.

Växlingarna i bruket af kasus utan preposition ock kasus med preposition i samma betydelse eller af andra uttryck, som kunna anses ersätta en ensam kasus, ock de gränser, som för användningen af det ena eller det andra kunna uppdragas, behandlas i sammanhang med redogörelsen för hvarje särskild kasusbetydelse. Till undvikande af långa rubriker sättes öfver hvar afdelning blott namnet på den kasus, hvars användning ock betydelse är utgångspunkt för framställningen.

1. Ackusativen.

Ackusativformen anses ha varit tecken för det opersonliga i allmänhet. Därigenom har den kunnat användas dels såsom i viss mån ett genusmärke för neutrum i nominativ, dels för att angifva den satsdel, som betecknar det overksamma föremålet, objektet för handlingen, i motsats mot det handlande subjektet. Söker man att fatta ackusativens allmänna karakter genom att bortse från det egendomliga i dess särskilda betydelser och fasthålla det lika och gemensamma i dem alla, måste det blifva omöjligt att vid den samma fästa någon bestämd betydelse. Att han betecknar icke-subjekt eller utmärker, att en föreställning står i något förhållande till den verbala, anger ingenting, som tillkommer ackusativen mer än hvilken oblik kasus som hälst. Om man således vill finna de gränser för dess användning, som språkbruket i vissa fall uppdrager, måste man uppsöka dess mera speciela betydelser.

Ackusativens ursprungligaste betydelse framträder i dess användning såsom objektskasus, i hvilken egenskap han också oftast förekommer i fornsvenskan. Såsom objekt betecknar han antingen ett utom handlingen existerande föremål, som af den samma påverkas — det yttre objektets ackusativ — eller någonting i och med handlingen existerande, med handlingens innehåll mer eller mindre sammanfallande eller genom den samma frambragt — det inre objektets ackusativ.

Oaktadt bruket af **det yttre objektets ackusativ** i fornspråket lider något intrång genom de konstruktioner med dativ eller genitiv,

hvilka regelbundet förekomma vid verb, som betyda gagna, skada, råda öfver, verb, som beteckna ett närmande, en rörelse, en sträfvan o. s. v., återstår likväl en tillräcklig mängd af s. k. transitiva verb, — d. v. s. verb, som oftast användas i förbindelse med en yttre objektets ackusativ, — för att det gamla språket i vidsträckt användning af ackusativen skall kunna täfla med det nyare. Transitiva äro verb, som utmärka förändring med afseende på rummet (*föra*, *leþa*, *bæra*, *sænda*, *læggia*, *sætia*, *dragha*, *giva*, *sælia*, *læa*, *lata*, *taka*, *hænta*, m. fl.), förändring af tillstånd eller form (*bryta*, *slita*, *fla*, *strö* m. fl.), förtära (*æta*, *drikka* o. d.), förnimmelse med sinnena, föreställning eller tanke (*hyggia*, *sea*, *höra* o. d.) o. s. v. Exempel därpå, att fornsvenskan sätter en objektsackusativ vid verb, som till betydelse och användning i öfrigt motsvara intransitiv i det nyare språket, äro *grata* (*sin* skaþa, Cod. Bur. 30), *syrghia* (*sin skaþa*, därst. 524), *þænkia* (*þina pino*, därst. 72)[1]), *undra* (t. ex. *vndra hon hans buþ*, därst. 19; jfr 144; Kg. St. 39 (101); ett sådant verb är också *standa* i t. ex. *domin standæ* (underkastas, undergå), Upl. L. Kk. 19: 4; jfr M. 15: 1; SML. Kk. 17: pr., m. fl.; *biscups buð standa*, SML. Kk. 10: 2; jfr Add. 1: 1, 5; o. s. v. *standen* [vare berättigade till] þe *barn arf oc vrf*, SML. Æ. 3: 1; jfr därst. pr. 3; 4: pr., 2, o. s. v.), som dock äfven i nutidens språk användes på samma sätt. Ett sådant är *fasta* i *þen man fasta* (undergå penitens för dråp å den person), SML. M. 24: pr.; *eþ fasta* (undergå penitens för återgångseden), Add. 3, m. fl. Jfr *fara* med rummets ackusativ.

Gränsen mellan bruket af yttre objektets ackusativ å ena sidan ock dativen eller genitiven å den andra är ofta i fornspråket icke fullt bestämd. Någon gång kan väl detta bero på ursprunglig vacklan, oftast likväl på den utsträckning i bruk, som ackusativen vid denna tid erhåller. När en dativ ock en ackusativ eller en genitiv ock en ackusativ förekomma jämte hvarandra, kan visserligen högst sällan något utbyte ske. I många fall, där dativen omväxlar med ackusativen, växlar äfven verbets betydelse. Så t. ex. har *varþa* dativ i betydelsen: vårda, bevara, ansvara för, ackusativ i bet.: angå; *raþa* dativ i bet.: råda öfver, äga, aga, ackusativ i bet.: skaffa, föranstalta; *böta* dativ i bet.: bota, ackusativ i bet.: böta för, dativ eller ackusativ i bet.: böta[2]). I många fall åter begagnas ackusativen ock dativen eller ackusativen ock genitiven utan åtskilnad. Så är förhållandet vid *stæmna*, *væria*, *fylghia*, *neka*, *halda*, *valda*, *styra*, *orka*, *kasta*,

---

[1]) *Söderwall*: Verbets Rektion, s. 12.

[2]) Exempel anföras under dativen och genitiven.

skiuta, *samna*, *flytia*, *koma*, *riva*, *skipta* o. s. v.; *biþa*, *beþas*, *dylia*, *göma*, *mista* o. s. v.[1]).

De opersonliga verben åtföljas oftast af dativen, men äfven ackusativ förekommer, såsom vid *lysta* ock *söma*, hvilket senare äfven konstrueras med dativ. Exempel på opersonliga eller opersonligt använda verb äro *gamblan* [en hdskr. från 1400-talet har *gamblom*] *karl lyste leka*, Cod. Bur. 157; jfr Upl. L. Kk. 4: 1; VML. I.B. 26; jfr *Riddarin lyste þöm alla höra*, därst. 24, där personlig konstruktion tyckes vara använd; *skil þæm a bonda ok prest*, VGL. I. Kk. 14: 4 (jfr därst. 8: 2: *presti*); jfr J. 4: 2; 16; pr.; II. Kk. 15; ÖGL. B. 11: 2; Cod. Bur. 508[2]); *Mik ræþe, at thænne diæwls man* . . ., därst. 414; *Mik drömde som iak la hær dræpin*, Järt. 217.

Äfven vid vissa adjektiv sättes en objecksackusativ. Sådana adjektiv äro *skyldugher* ock *skylder* (jfr verbet *skylda* med dat. ock ack.); t. ex. *þræ siælæmessur ær hanum præstær skyldughær*, Upl. L. Kk. 8: 1; 6: 7; jfr SML. Kk. 11: 1; VML. II. Kr. 7: 1, 2; MELL. B. 28: 6; o. s. v. *skyldoghen hedherlicom reenliuis folke* . . . *hundradhæ mark*, Dipl. 3702 (1343); jfr Cod. Bur. 509; *han ær skyldær præste sinum atta pænninga*, ÖGL. Kr. 10: pr.; 11, 12, o. s. v.; (jfr got. *þuk silban mis skula is*, σεαυτόν μοι προσοφείλεις, Fil. 19).

Icke så ofta som det yttre objektets ackusativ användes objektackusativen af det andra slaget. Denna senare är däremot icke såsom den förre till sin användning hufvudsakligen bunden vid vissa verb (transitiverna). Det **inre objektets ackusativ** är antingen a) ett substantiv af samma ursprung som verbet; t. ex. *þæn gyærþena giorþe* (föröfvade brottet), VGL. II. Add. 7: 26; *gengyærþ geræ*, VGL. I. Kk. 2; jfr II. Kk. 4; *gærningena gyorthe*, VGL. II. Kk. 22; *tala talu sina*, VML. I. þg. 9; *köpa nokra handa köp*, Stads. L. Kp. 23: 2; *öpti þry hær op*, Upl. L. Kg. 12: 1; *böte þæn bot*, Upl. L. Kk. 14: 7; *læggia þe viþer læghe vm hiorþhald sit* (förening för vallgång), MELL. B. 35: pr.; *ryþia skogh ryþio*, MELL. B. 24: 7; *sova langan symn*, Cod. Bur. 523; *löpe gatulup*, Dipl. 4142 (1347); *waþa waþ* (uppgå gräns mellan ängslotter), SML. B. 4; eller b) ett till betydelsen med verbet beslägtadt substantiv; t. ex. *eeþ sin suæria*, MELL. Kg. ind. 5; *baþ sina böne*, Cod. Bur. 133; *sculde al værulden dela eet mal*, Cod. Bur. 507; eller c) ett till betydelsen med verbet beslägtadt substantiv, men angifvande en föreställning af mera begränsadt om-

---

[1]) För dessa verbs konstruktion redogöres vid behandlingen af dativen ock genitiven.

[2]) *Söderwall:* Verbets Rektion, s. 13.

fång än den verbala; t. ex. *allan sin vilia göra*, MELL. Kg. 23: 7; *sina orskuld* [bevisning om oskuld] *göra*, MELL. Dr. Vl. ind. 21; *læk söta noto i pipo*, Cod. Bur. 182; *disputera mz gæste pröuelse*, Cod. Bur. 145; *foro þe . . . sin ærande*, därst. 26; jfr SML. Kg. 7: 1; Stads. L. Kg. 15: 11; *sum* [var. *i*] *leþong fara*, VML. II. þg. 24: 1; o. s. v.; *giordhe brodhordraap*, Dikt. 24; jfr *sighr älla witna fals*, Kg. St. 69 (170); eller d) anger han det genom handlingen frambragta (produktobjektet); t. ex. *æriæ men forar eller waþa waþ*, SML. B. 4; *mylnu gæræ*, VGL. I. M. pr; *Nu slar kona man fulla skenu*, ÖGL. Vaþ. 22; *guþlikan ælskogha tænda*, Cod. Bur. 75. Produktobjektets ackusativ står på gränsen mellan de båda slagen af objektsackusativ och föres också ofta till det yttre objektets ackusativ. Till det inre objektets ackusativ sluter sig ganska nära utsträckningens ackusativ, använd om rum ock tid, måttets ackusativ öfver hufvud, sättets ackusativ ock den vanligen såsom adverb betraktade ackusativen af adjektiv i neutr. sing. Alla dessa kunna anses såsom utvidgningar i bruket af innehållets ackusativ eller till ock med såsom speciela arter af den samma. — Liksom det yttre objektets ackusativ kan också denna ackusativ vid verbets förbytande till passivt företrädas af en nominativ; t. ex. *Hvar sum puster varþer slaghin . . . þer . . .*, MELL. S. Vl. 2; jfr *Nu slar man pust annan*, därst. Man kan också få se denna ackusativ bibehållen vid passiv konstruktion; t. ex. *Nu varþer man huggin kötsaar ællæ slaghin fulla skeno*, därst. 9.

I st. f. det inre objektets ackusativ kan sättas en dativ eller en preposition med sin kasus; t. ex. *um maþer ræne man handrani*, VGL. II. R. ind. 12; *Farr annær broþer köpferþum*, VGL. I. A. 19; *til bloþwite slar*, VML. II. Kg. 4. pr. Dessa konstruktioner komma att omnämnas i sammanhang med den modala dativen.

Vid samma verb kunna **tvänne objektsackusativer** förekomma. Den ena har oftast karaktären af en det inre objektets ackusativ. Vid *kræfia* kan man dock anse båda beteckna yttre objekt, den ena personen, den andra saken, som är föremål för den verksamhet, som verbet angifver. Såsom exempel kan anföras: *maþer kræver man skuld*, VGL. I. R. 7: pr; jfr Upl. L. Æ. 25: 1; VML. II. Æ. 20: 1. I st. f. sakens ackusativ kan sättas en genitiv, i st. f. personens ackusativ prepositionen *af* med en dativ; t. ex. *cræwær þem syna*, SML. B. 25; jfr ÖGL. ES. 15: 5; B. 1: 2; *Kræuer maþer skulð af manni*, VGL. II. R. 16 (jfr det motsvarande stället I. R. 7: pr., som anförts förut); jfr SML. M. 22: pr.; B. 3; VML. II. Æ. 12: 2; Hels.

L. þ. 3: 1.[1]) — Vid andra verb förekomma en det yttre objektets ock en det inre objektets ackusativ. Sådana äro *sla*, *kalla*, *mana*, *læra*; t. ex. *Nu slar man annan fulla skenu*, ÖGL. Vaþ. 21: 1; jfr därst. 22; 27: 2; SML. M. 9: pr.; Upl. L. M. 28: pr.; Cod. Bur. 499; o. s. v. *þu kallæþe mik vkvaþins orþ*, VGL. I. R. 5: 2; II. R. 6; *georgius manaþe kunungen þry þing*, Cod. Bur. 492; *Confessores lærdhe hon helsonna kænnedom*, Dikt. 77. Hit hör också *Rænir maþær man handran*, VGL. I. R. 6, såvida icke *handran* skall föreställa ett *handrani*, som användes i *Rænir maþer man hand rani*, VGL. II. Add. 3: 3, ock ind. 12. Vid verbets förbytande till passivt kan personens ackusativ förbytas till subjekt ock det inre objektets ackusativ bibehållas; t. ex. *Nu varþer man huggin kötsaar ællæ slaghin fulla skenu*, MELL. SVI. 9; jfr Stads. L. SVI. 9: pr.; *lærdhir alla sannind J fædhernis laghom* (jfr Ap. Gern. 22: 3), Act. — I st. f. det inre objektets ackusativ kan en dativ användas; t. ex. *kallær maþær man okvæþinsorþum*, Bj. R. 21: pr.; jfr *Warþer man slaghin blok hoggum*, SML. M. 8: pr.; jfr därst. 10: 2; *læra hænna son godhum sidhum*, Järt. 159. I st. f. det yttre objektets ackusativ användes en dativ i *Slar owormaghi bloþsar manne* (var. *man*), SML. M. 2: pr.[2]). Slutligen kunna ackusativerna ersättas så, att den ena företrädes af ett nomen med prep., af en sats, en infinitiv el. d., såsom *manadhe them idhkelika ther til*, Järt. 146; *manadho hona at hon sculde . . .*, därst. 105; *Hon lærdhis aff them hælgha anda at atirga*, därst. 226.

Vid vissa verb förekomma tvänne ackusativer syftande båda på ett ock samma föremål. Den ena ackusativen kan vara ett adjektiv ock öfverensstämmer i sådant fall med den andra såväl i genus ock numerus som kasus. Denna — den **predikativa ackusativen** — kan sägas, liksom det inre objektets ackusativ vid bruket af tvänne objektsackusativer, tillsammans med verbet beteckna en verbalföreställning, till hvilken den med den andra ackusativen uttryckta föreställningen förhåller sig såsom objekt[3]). Verb, som konstrueras på detta sätt, äro *göra*, *skipa*, *döma*, *læggia*, *giva*, *lata*, *leva*, *vælia*, *fa*, *hava*, *halda*, *biþia*, *kalla*, *næmna*, *vita*, *tea*, *pröva*, *svara*, *sighia*, *sea*, *finna*, *höra*,

---

[1]) Jfr *Söderwall:* Verbets Rektion, s. 14. Jfr *rana* under genitiven.

[2]) För färöiskan omnämner *Ambrosius:* Undersökningar, s. 12, *högga einum banahögg*, «i strid mot Isländskans och Fornsvenskans språkbruk» (?).

[3]) Den af *March:* A Comparative Grammar, antagna benämningen faktitiv — «factitive, a product or result in fact or thought» — passar endast för vissa fall. I t. ex. *hvi segst þú mê gôdne* (på a. st. s. 138) kan icke gärna *gôdne* anses utsäga en produkt eller ett resultat af verbets handling.

röna, *rækna*, ock likaså *æta*, *drikka*, *stuppa* m. fl.; t. ex. *giorþo þöm slætta böndar*, Cod. Bur. 533; *skipadhe hona ænglanna fru æwærdhelika*, Dikt. 79; *vildo han alle biscop vælia*, därst. 28; *Executores . . . vælyom vi heþirlicæ herræ*, Dipl. 4069 (1346); *læggi siþan vgildæn han a þingi*, VGL. I. M. 11; jfr G. 12; Add. 7: 25; III. 64, 80; ÖGL. Eþs. 11; Vaþ. 32: 6; jfr *leua engin guz riddara liuandis*, Cod. Bur. 509, r. 12; ock *corntiunt querra laifa*, Gotl. L. 3: 4; 35; *pæninga sina qwarra halda*, Stads. L. Kp. 15: 3; jfr *daga aigu menn alla helga halda þa sum . . .*, Gotl. L. 6: pr.; *far han eig sökn fræmdæ*, VGL. II. R. 20; *hawæ ingin iurdrikiz man swa kiæræn*, VGL. IV. 12; jfr Cod. Bur. 74, 102; *hafþe þeophilum mindre man*, därst. 29; *teþe han hænne guz vald ok naþe mera æn diæwlin*, Cod. Bur. 135; jfr *tee sik of mykit gladhan*, Kg. St. 38 (89); *Andreas pröuaþe mz fæm skælum ihesum corsfæstan mæþ hans vilia*, Cod. Bur. 138; *saghþe sik sændan a guz væghna*, Cod. Bur. 492; jfr 500, r. 25—26; *ypolitus suarar sik eigh af clædan*, därst. 421; *sa þöm sua staþugha*, därst. 518; *sa ii symne sik ledan firi guz dom*, därst. 28; jfr Stads. L. Kp. 3: pr.; *þa fan han georgium sua staþughan at eigh . . .*, Cod. Bur. 493; *hörþe han sik callaþan*, därst. 499; *Sua hauar iak þo rönt mik sialuan skö-ran ok orenan*, därst. 135; *reknadhe aldra sötasta . . . al thing gudhi thækkelikin*, Dikt. 50; *hwilkra værdh the ræknadhe fæm thusande penninga*, Act. 283; *forewiste han thik oatskillika bliwaskolande vtan ænda mz sik*, Dikt. 9[1]); *som han at sik væl mættan af*, Cod. Bur. 175; jfr därst. 71; jfr *ät tik mättan ok ey fullan, drik tik otyrstan ok ey druknan*, Kg. St. 24 (58); *stuppa hans strupa fullan mz limi*, Cod. Bur. 533.

Efter *hava*, *fa*, *gita* o. d. kan sättas ett particip i ack. sing. neutr. i st. f. ett med objektet till genus ock numerus öfverensstämmande particip; t. ex. *Far han eigh sokn fræmt* (jfr VGL. II. R. 20 *fræmdæ*), VGL. I. R. 9; *sva at han gitær egh sialvær sina sak sot*, ÖGL. R. 14: 1; — *hava* till sammans med «supinum» bildande de sammansatta tempora.

När predikatsackusativen är ett substantiv, kan i dess ställe användas en preposition *(til, firi, at)* med åtföljande substantiv; t. ex. *gör hona til thin win*, Järt. 180; *þen sum kununger til laghman væl*, MELL. þg. 1; *fiiri þöm þu valde þik til folk*, Cod. Bur. 77; (jfr *til kronunnæ . . . forman waldoms*, Dipl. 4069 (1346); *af guþi til konung valdar*, S. Birg. Avtogr. B.); *han for konung haua*, MELL. Kg. 6: 1;

[1]) För öfrigt hänvisas till de af *Söderwall:* Verbets Rektion, s. 13, anförda exempel.

haua þik firi son, Cod. Bur. 13; *hafþe . . . baptistam tel patronum*, därst. 50; *mæn til domæræ næmpnæ*, Upl. L. þg. 1: pr.; jfr M: 9: 3, 4; 44: 2; VML. I. M. 6; o. s. v. *sva skyldæ kono hava at sinni kono*, VGL. I. G. 7; jfr *giefj bana at botum*, Gotl. L. 16: 2; — *þa skal laghmaþær han fyrst til konungs dōmæ*, VGL. I. R. 1: pr; II. R. 1; Upl. L. Kg. 1; SML. Kg. 1; o. s. v. *giwæ sik til giæff þræls*, Upl. L. Kp. 3: 3; *bedes hana tel husfru*, Cod. Bur. 522; *baþ varn hærra sik tilværn*, därst. 501; *man til barnæ faþurs witæ*, Upl. L. Æ. 23: pr.; *han . . . uita til ughrmagha*, ÖGL. Dr. 18: 2; *han firi konung halda ok haua*, SML. Add. 1: 5; jfr *Han halda alle vitre män firi ovätughan* [= *ofætughan*, för mycket begifven på mat] *slukara*, Kg. St. 42 (109); *takær hana siþan sik til husfru*, ÖGL. G. 5. — Är predikatsackusativen ett adjektiv (eller particip), kan det ensamma adjektivet utbytas mot en infinitiv med samma adjektiv såsom predikatsfyllnad; t. ex. *calla ey frith brutin uæra*, VGL. II. K. 25; men *kalla eigh friþ brutin*, VGL. I. K. 12: 2; *Witr . . . hana upbuþna hawa warit*, SML. J. 9: pr.; men *then sama gardh wita opbudhnan*, Stads. L. J. 3: pr.; *sighær nokor sik eig laghlikæ stemdan waræ*, VGL. II. Add. 9: 1; *þe sum han veet þer fallnæn til vara*, MELL. þg. 2; jfr *Mik witin ir nu faigastan oc fallastan*, Gotl. L. Hist. 2.

Ofta användes en **ackusativ med infinitiv** («ackusativ ock infinitiv» eller «ackusativ med infinitiv» [1])) i fornspråket, då nyare språket har en konjunktional bisats. Ackusativen är här ursprungligen en yttre objektets ackusativ [2]), liksom den ena ackusativen af tvänne objektackusativer eller objektsackusativen med predikativ ackusativ. — Ackusativ med infinitiv förekommer vid verben *sighia*, *kalla*, *kænna*, *kungöra*, *ōpa*, *siunga*, *lata* (*sik*, säga sig, visa sig, låtsa), *liugha*, *neka*, *svara*, *vidhir kænnas*, *vita* (bevisa), *vitna*, *prōva*, *sanna*, *tekna*, *sværia*, *iatta*, *lova*, *sea (forsea)*, *synas*, *finna*, *vita* (veta) (*fore vita*), *kænnas viþ*, *hōra*, *frægna*, *nima*, *undir standa*, *for sta*, *aminnas*, *troa*, *væna*, *vænta*, *hughsa*, *hyggia*, *þænkia*, *rækna*, *iæva* (misstänka, tvifla), *ræþas*, *biþia*, *lata* (låta, tillåta, föranstalta) o. d. samt uttryck sådana som *gōra kunnught*, *vara vitirlikit*, *omōghelikit*; t. ex. *sighær nokor sik eig laghlikæ stemdæn waræ*, VGL. II. Add. 9: 1; jfr 7: 29; Upl. L. Kk. 16: 1; Æ. 18, 25: 1; SML. J. 11: 1; B. 7: 2; ÖGL. Kr. 18: 2; Bj. R. þg. 7: 3; Stads. L. J. 3: 1; *Bonde kallær han havæ lōnt bo bæggiæ þerræ ok bort skutit*, VGL. I. A. 17: 1; jfr M. 14: 1; II. Dr. 29;

---

1) *Lund:* Oldn. Ordf. § 144.

2) Jfr *J. Jolly:* Geschichte des Infinitivs im Indogermanischen (München 1873), s. 243; *Curtius*: Erl., s. 197.

ŐGL. Kr. 13: 2; med det reflexiva pronominet tillfogadt det finita verbet: *Kallær annær sik hauæ erft skipt ok annar copt, sa a vitu ær ærft kallæs havæ*, VGL. I. J. 7: 1; II. J. 16; jfr I. G. 9: 7; likaså *latz* [säger sig] *siþan hafa kient mann*, Gotl. L. 22; *kona kenne* [säger] *sik hauande vara*, MELL. G. ind. 23; jfr Stads. L. G. ind. 17; *hwilckæ sex marker jak kyænnis* [erkänner] *myk hava redelikæ opburit*, Fin. Handl. III. 7 (1377); jfr III. 9 (1380); *kongiordhe ... mangom ... han wara sannan guz son*, Dikt. 75; *ŏpte þŏm alla vara bansatta*, Cod. Bur. 187; jfr 189; *swa som kyrkian siongir gudhz son hafwa warit utgangin aff fadhrenom*, Dikt. 47; *læt sic haua gripit goþan fanga*, Cod. Bur. 25; jfr 197, 494; *lŏgh sik wara hans wæknara*, Järt. 159; *nekaþo christum haua sannan licama*, Cod. Bur. 200; jfr Järt. 217; *suarar sik ræþas diæwlen næmpdan*, Cod. Bur. 497; jfr 500; *widhirkænnas thik wara gudz thiænisto qwinno*, Dikt. 27; *Witr þa cŏpman hana vpbuþna hawa warit*, SML. J. 9: pr.; jfr MELL. Egn. 31: pr.; Kg. 29; *vittnæ a þinge han sannæn þiuf væræ*, VGL. I. þ. 3: pr.; jfr Järt. 108; *prŏuaþe han fara mz fals for hemsko folke*, Cod. Bur. 101; jfr 20; *sannaþe* [visade] *han vara bæstan ok wisastan mæstara þere const*, därst. 181; *Annor skal þænna hŏghtiþ haua tekna* [betecknar, att] *mariam guz moþor varaa rena mŏ ok skæra*, Cod. Bur. 10; *þa skal næmd swæriæ han varæ femton aaræ gamblan*, VGL. II. Add. 7: 29; *iate sik aldre æta ælla drikka*, Cod. Bur. 55; *lowadhe sik stadhlika skula bliwa ... j klostreno*, Järt. 127; jfr *þa suor sanctus iacobus sik aldre æta ælla drikka ...*, Cod. Bur. 195; *sa ii symne sik vara ii vænasto mŏnstre ok þær koma moiok fagharan skara*, Cod. Bur. 11; jfr därst. 205; *fore saa thic ... wilia lydha gudhi*, Dikt. 26; *synis þŏm annan uægh æmgoþan ok æmgenan uara*, ŐGL. B. 5: 2; jfr Cod. Bur. 12, r. 3; 20 r. 23—24; *funno stephanum sighia mæsso*, därst. 398; jfr 12, r. 8; Finl. Handl. III. 4 (1342); *þen sum han ... veet þer fallnæn till vara*, MELL. þg. 2; *hon viste sik hauande vara*, därst. Æ. 9; jfr Stads. L, Æ. 8; *han fore wiste thin wilia skula wardha swa godhan*, Dikt. 7; *hŏræ mæn ... man i iorþ rynia*, SML. M. 30; jfr Järt. 180; *frægnande gudz ark wara fanghna*, Dikt. 72; *wi namom aff the hælgha læst sannind hwariom enom wara atirmælande mz the samu skæppo j hulke han mælir androm*, Dikt. 78; *Ok þæssæ samu uærn vndir standum vir væræ gildæ ...*, VGL. I. Br. 1; jfr Järt. 227; *þen ... han for star almoghanum nyttan vara*, MELL. þg. 1; jfr Act. 299; *tho at skriften ey aminnis hona nokot hafwa talat j them tima*, Järt. 176; *tro som fŏr ihesum vara guz son*, Cod. Bur. 15; jfr 185, r. 8—9; *þær han vænter* [tror] *sit innæn wara*, SML.

þj. 12: pr.; *þa alle vænto han soua mz sinne bruþ*, Cod. Bur. 27[1]); jfr 21, 102; *iak huxaþe mina systor wara dara*, Cod. Bur. 187; *iak hughþe þik vara væloghan hærra*, därst. 498; *Alle þænkto þæt vara skæl*, därst. 144—145; *the thænkto han dödhan vara*, Act. 276; *han reknadhe sik wara owærdhoghan*, Järt. 115; jfr Dikt. 56; *iæuer nakan vildoghan vara*, MELL. þg. 31; jfr Dikt. 56, 88; *rædes han vara fra gangen*, Cod. Bur. 519; *biþia þer hæræþs höfþinga almænningx uægh uanda* (var. *wända*), ÖGL. B. 5: 2; *baþ sina kæro dottor offra fæþernes guþum*, Cod. Bur. 503; jfr därst. 502, 514; *bedis iac ... inzighle ... sætias fore thetta bref*, Dipl. 3827 (1344); *þa latær iak þik iorþ j byrþ kiöþæ*, Upl. L. J. 1; *lætin nu cuma sara lækiarana*, Cod. Bur. 501; jfr 514; *lati guþ han længi liwæ*, Upl. L. Kg. 3; *Gör iac allom mannom kunnuct mic waræ skyldoghen*, Dipl. 3702 (1343); *þæt skal allom wytyrlykyth wara myk hawa vp burit*, Dipl. 4063 (1373); *omöghelikit ware thz ordhit wara gudh*, Dikt. 3. Någon gång kan man framför infinitiven få se ett *at;* t. ex. *iak ... kænnis mik ... at hafua*, Fin. Handl. III. 11 (1390); *Monstro me esse matrem* &c. *Hulkit som swa thydde jak tee mik at wara modhor*, Järt. 209; *Jak yskir aff gudhi ... ey at enast thik vtan alla the som mik höra i dagh at wardha tholika som iak ær*, Act. 296—97.

Det är förut visadt, att ackusativ ock infintiv eller ackusativ med infinitiv ock tvänne ackusativer kunna användas om hvarandra, såsom uttryck för samma sak. Det finnes ett annat ofta användt uttryckssätt, med hvilket de nämda konstruktionerna äro liktydiga. I deras ställe kan nämligen sättas en konjunktionalsats, inledd med *at* eller *þat;* t. ex. i st. f. ack. med inf. i *þa skal næmd swæriæ han varæ femtan aaræ gamblan*, VGL. II. Add. 7: 29, har hdskr. D: *at han war eigh ...*, därst. not. 94; jämte *hon viste sik hauande vara*, MELL. Æ. 9, har man *nu veet hon ei æt hon hauande ær*, därst.; jfr Stads. L. Æ. 8; *sigher nocor at eig com loter ... viti ... at þar com loter*, VGL. IV. 142; jfr Cod. Bur. 500, r. 12; ÖGL. Kr. 13: pr.; *sæghi thet han löögh*, Stads. L. R. 31: pr.; *at han æi wisti þæt* [var. *at*] *hun fæst war*, Upl. L. Kk. 15: 1; jfr Kp. 2: 1; *vara kunokth ath iak ... fan*, Fin. Handl. III. 4 (1352); *gör thet witerlikt at ...*, därst. III. 9 (1380); jfr III. 11 (1390); *Kennes jac thet met thesso ... ath ...*, därst. II. 10 (1390); *sa at georgius var o vinneliken i allom pinom*, Cod. Bur. 494; *siþan hon hörþe at han var cristen wrþen*. Cod. Bur

[1]) Impf. *vænte, vænto* kan tillhöra såväl *væna* som *vænta*. Jfr Sv. Spr. L., s. 112.

519; *A krist skulu allir kristnir troæ at han ær guþ*, Upl. L. Kk. 1: pr.; *wæntir iæk þæt* [var. *at*] *iæk ær æi at meru komin*, Upl. L. Æ. 10: 1; *Thænkyande oc at* ..., Dipl. 4069 (1346) o. s. v.; en frågesats, inledd af *huru*, såsom *se huru cristet folk pintis*, Cod. Bur. 510, en direkt anföringssats, såsom *teknaþe þe ærleka þre natura komo samman ii guz son*, Cod. Bur. 63.

Från objektsackusativen har man skilt ackusativen i adverbiel användning, såsom tidens, rummets, måttets ock sättets ackusativ. Dessa adverbiela ackusativer har man ock sammanfattat under en grupp med den beslägtade inre objektets ackusativ såsom alla tillhörande den «frivilliga» ackusativen (Hübschmann). Mot denna indelning i nödvändig (kompletterande) ock frivillig ackusativ kan det samma invändas som mot motsvarande indelning af dativen (se här nedan). Den låter icke häller fullt förena sig med den andra, grundad på betydelsen (yttre objektets ackusativ o. s. v. Jfr här sid. 9).

Ackusativen af tidsord användes för att angifva **tiden, när** något sker. I stället för en ensam ackusativ användes lika ofta en prep. med sin kasus. Någon gång kan man få se en dativ med samma uppgift.

Ex. *dö* [var. *dör*] *han thæt aar han skal* ..., VGL. II. K. 73: pr.;

med preposition:

Nv kan præster dö a þæt ar biskuper skal, VGL. II. K. 73: pr.; —

utan prep.:

þæn daghen haldar kirkian höghtiþ af hanom, Cod. Bur. 166;

med prep.:

A thæssum daghum a bonde oc husfru ofra: paska dagh ..., VGL. II. K. 54; —

utan prep.:

do sama dagh, Cod. Bur. 50, r. 3.

med prep.:

vm samu nat do vrbanus, Cod. Bur. 505;

þa skal han annan dagh twa men fa ... at þriþia dagh skal han þrea men fa, VML. I. þj. 11, där båda konstruktionerna förekomma jämte hvarandra i samma mening;

a þrætiughunda are ok tuem arom warþ, 72, ett exempel på den Sv. Spr. Lag. II. s. 580 omtalade sammanställningen af ordningstal och grundtal — angående dat. *tuem arom* hänvisas till den temporala dativen —;

vidare:

Sargha[r] man vm hælghan dagh, VML. I. Kr. 15, ock *Gangir man at wægh helghan dagh*, därst. B. 44 pr.; *hænna daghar cumbar*

sancti iacobi apton, Cod. Bur. 506; ock *hans daghar cumbar a sancte katerine apton*, därst. 489; jfr därst. 533 ock 502; *hws ... skal man vpbiudha thre mano dagha*, Stads. L. Kp. 10, ock *tha skal han ... gardh a threm manadaghum a radhzstufw laghlika vpbiudha*, därst. J. 1: pr.; *Nu kærer biscops lænsman ... om þrea sonnodagh* [var. *sonnodagha*], VML. II. Kr. 24: 3, ock *þa scal þem þrea sonnodagha lagh kræffwia*, därst. 24: 9; *han scal morghon* [i morgon] *palm quista bæra*, Cod. Cur. 499; därst. 502; eller *at thu scalt morghon dö*, Järt. 205, ock *þik kombar i morghon goþar kompan*, därst. 102. — Ackusativen är i vissa fall vanligare. Det heter *baþe vintir oc somar*, VGL. II. J. 21; Kk. 26; *baþe war og höst*, III. 140; *winter ella somar* (en var. från i fråga varande tid har *vm*), Stads. L. Kp. 33: 4; *nat ok dagh*, Cod. Bur. 499; *baþe dagh ok nat*, därst. 79: *bidhia gudh ... dagh ok nat*, Järt. 215, o. s. v. eller också med användning af preposition, såsom *vm anð oc waar*, SML. Kk. 17: 1; *vm nat ella dagh*, Stads. L. B. 22: 9. Däremot är prepositionen regelbundet använd vid dylika tidsord, när de icke samordnas på detta sätt, såsom *Latær maþær grip sin i tiuþær vm dagh* (interdiu), VGL. I. F. S. 6: 4; jfr II. F. 29; ÖGL. B. 49; *Nu ma ... egh um nat eþ ganga*, ÖGL. R. 12: pr.; *kom vm morghonin til stadhen*, Järt. 234; *Gudz ængil vplæt myrkæ stuuonnæ dör vm nat*, Act. 255; ock på samma sätt *um sumar*, *um höst*, *um vinter*, liksom det heter *um liusan dagh*, *um sialvan dagh*, *um morghin*, *um miþian dagh*, *um miþia nat*, *at qvældi*, *um næter*, *um vintertima*, *um vartima*, *um anfriþ* o. s. v. — Stundom användes preposition i sådana fall, där icke ack. utan prep. kan användas utan tillfogande af ett biord. Så användes i samma bet. som *hvart ar*, *um ar hvart* blott *um arit*, Upl. L. Kg. 10: 2; SML. B. 24: 2; Add. 9; VGL. II. J. 6; ÖGL. Kr. 11 o. s. v. eller *wm ar*, VGL. III. 57 o. s. v. — *um daghin*, ÖGL. R. 21: 1, står liktydigt med *(a) sama dagh*, *um en dagh*.

Biordet tyckes stundom haft inflytande på valet af uttryckssätt. När *hvar (hvart)* eller *hviliken* står vid tidsordet, har ackusativen afgjordt företräde.

Ex. *thær tiundas huart aar aff*, VGL. K. 72: 1; jfr *hwart ar*, Upl. L. Æ. 7: 3; MELL. G. 21; Stads. L. Kg. 15: 11; G. 15: pr.; B. 22: 5; Dipl. 3702 (1343), 4069 (1346); Cod. Bur. 171, r. 15; 9, r. 14—25; 23, r. 20, 22; *huart þriþia ar*, ÖGL. R. 3: 2; jfr Gotl. L. Hist. 5; *Huart femta aar*, Cod. Bur. 9, r. 8; jfr VGL. IV. 20: 4; *ær huærriæ nat ligger hoss*, VGL. I. A. 8: 1; jfr II. A. 11; *giui örtogh naat huariæ*, VGL. I. K. 15: pr. (II. K. 31: *fore huaria nat*); *huara nat stoþ han vp vm försto höns gallo*, Cod. Bur. 100, r. 23—24;

honum twa pænninga ... faa hwarn dagh mæn han ..., Stads L. R. 23; jfr Dipl. 4069 (1346), 4142 (1347); Gotl. L. 1, 10; Cod. Bur. 195, r. 11; *huar*[1]) *daghen*, därst. 175; *Hwarn siundæ dagh*, Upl. L. Þ. 1: pr.; *Huarn attunda dagh*, MELL. Kg. 11: 1.
bōte ... hwart sin, Stads. L. R. 2: 1; jfr G. 15: 1 o. s. v. Jfr dativen *hwario* [var. *huart*] *sin* [var. *sinne*], därst. 2: 5; jfr Kg. 20: 8, *ee huarn timæ þessir tuer kræfiæ ... þa vrækin*, VGL. II. F. 46; jfr Cod. Bur. 100, r. 19—22, Stads. L. R. 2: 2; Kg. St. 24 (60); *hulkin timæ maþer fangær þiuf*, VGL. III: 111; *Nu hwiliken timæ vapnasyn skal skuþas*, MELL. Kg. ind. 5; *sæghi til ... hwilikin dagh han wil eþ ganga*, VML. I. Þg. 13: pr.; *hwilken tima arsins, ...*, Stads. L. Kp. 20; jfr *huilikin tima*, Kg. St. 59 (148); *han skulde dō hulikin dagh han ate*, Cod. Bur. 20, r. 15—16;

med preposition:

bōte vm ar huart, MELL. Egn. 34: 1; *Nu skal maþer væræ fore hampnu hwarri ... ok þo en vm ar hwært*, Upl. L. Kg. 10: 2; jfr *þe aghu j allum timum gildær wæræ*, därst. V. 23: 1.

Ofta tycker man sig kunna spåra en dylik inverkan af substantivet självt. Ord, som betyda: gång, vicis, såsom *timi*, *tiþ*, *sin*, *sinni*, begagnas nästan aldrig med preposition.
Nu riþær han annæn timæ, Upl. L. Æ. 2; jfr *þriþiæ timæ*, därst.: jfr Upl. L. Æ. 22: pr.; SML. G. 2: pr.; B. 1: 1; VML. I. G. 7; ÖGL. Vaþ. 35; G. 16: pr.; MELL. G. ind. 16; *annan tima*, Stads. L. Kg. 20: 9 (= andra gången); Dr. VI. 31 (= en annan tid); Cod. Bur. 167, r. 10—11; 176, r. 13—14; *annan tiidh gifftis*, Stads. L. G. ind. 12 (jfr MELL.: *annan tima giftis*, G. ind. 12); *gyptis þridia sin*, VGL. I. A. 6: pr.; jfr Stads. L. Kg. 20: 9, not. 85; R. 21: 1; 2: 2, not. 11; 7: 1 not. 71; VML. I. G. 15; *annat sinnæ*, därst.; jfr VGL. I. F. S. 4.

Såsom exempel på användningen af dativen kan anföras *adru sinni*, VGL. II. F. B. 16; jfr VML. I. G. 16;

af prep.:

Vm þriia tima a natene com ... Cod. Bur. 14, r. 10—11; *i andrum*

---

[1]) *Hvar* såsom ack. förekommer icke så sällan, t. ex. *fore bolka huar* (var. *hwan*), VGL. II. Kk. 26; *huar tima*, Cod. Bur. s. 23, 100, 102; *hwar daghen*, därst. 175; Stads. L. G. 7: 2; *hwar dagh*, Dipl. 4069 (1346); jfr MELL. Kg. 11: 1, not. 21; *þua huar dagh*, — *þva huar dagh*, — *lat ... huar dag*, Hästläkb. (men *þua væl mz brent salt huarn annæ dag ok annæn mz lwt*, därst.), *hwar dagh*, Järt. 126, 149, 155, *hwar langa fredagh*, därst. 123, *hwar tidh*, därst. 127 (men ock *hwa(r) n dagh*, *tidh*, därst. på fl. st.).

tima, Stads. L. Kp. 18; *com tel constantinopolim i försto daghningh*, Cod. Bur. 523.

Likaså utan prep.:
En tima þa andreas ..., Cod. Bur. 136; jfr 55, r. 1—2; 63, r. 11; 64, r. 1; 71, r. 8[1]), 15; 156, r. 2; 171, r. 15; 490. r. 3; 496, r. 14;
En tiþ þa iak var ..., därst. 135, r. 12;
æi ma optæri en þiuff sak bötes æn en timæ, Upl. L. M. 39: 1; jfr VGL. II. Add. 12; K. 72: 4; *meer æn entima*, VGL. II. K. 6; jfr ÖGL. V. 6: 2; *vtan en timæ*, VGL. II. Dr. 7; K. 72: 5; VML. II. B. 16: 1; jfr Hels. L. M. 38; o. s. v.
suenen sköt entima ok flere sinnom, Cod. Bur. 157, r. 8; *haui ei valð ... vtan een tiþ* (semel), MELL. B. 20: 1; jfr þg. 10; *en tiþ* [var. *tima*] *vm arit*, þg. 8; *een tiidh*, VGL. II. Kk. 74: 4 not. 73; *et sin um arit*, ÖGL. Kr. 11; jfr VML. I. G. 15, 16: 1[2]).

I st. för ackusativen *sin*, *sinni* begagnas i VGL. I dativ: *mer en enu sinni*, K. 4.

När det skall angifvas, huru mycket som uträttas eller sker **inom en viss tidrymd**, eller huru ofta något sker inom en viss tidrymd, användes preposition:
Ex. *Moþir skal til faræ þrysvar a iamlangæ*, VGL. I. A. 4: 2; jfr II. A. 6; *ther skulu een tima a areno rekna* (göra räkenskap), II. Kk. 65; *eig sculu flere þingh wæræ a eno are*, VGL. III. 57; jfr VGL. II. F. 43; *et sin um arit*, ÖGL. Kr. 11; *flerum (um) daghin stæmna, ... þrim mannum um daghin stæmna*, därst. R. 21: 1; *þer sculu sighiæs twa messur i hvarri wiku*, Dipl. 4069 (1346); *tyswær i hwarre viku*, Dipl. 4142 (1347); *tysw vm aret*, därst.; *hundraþa knæful gör han vm dagh ok hundraþa vm nat*, Cod. Bur. 204; *koma i trem timum vm arit*, Stads. L. Kp. 30: 2; jfr Upl. L. Kg. 10: 2; SML. B. 24: 2; Add. 9; VML. I. B. 51: pr.; Cod. Bur. 100, r. 12, 491, r. 6; 493, r. 3; MELL. þg. 8; B. 14: 2; Stads. L. Kg. 18: 1; B. 21: 3; Kp. 19; o. s. v. Flere hithörande exempel hafva redan förut blifvit anförda under *kvar*.

Någon gång förekommer ackusativ utan preposition, såsom: *Stadzens lagh book skal læsas en tima hwart aar*, Stads. L. Kg. 23; *helsadhe hundradha sinnom hwarn dagh*, Järt. 211.

Ackusativen såsom bestämning åt ett verb användes också till svar på frågan **huru länge?** för att utmärka den tidrymd, öfver

---

[1]) Här liksom på flere andra ställen (t. ex. VGL. II. K. 6; 72: 4) förekommer sammanskrifningen *entima*.

[2]) Om *ezinne* se den temporala dativen.

hvilken handlingen sträcker sig. Mera sällan förekommer preposition vid dylika tidsbestämningar. Såsom exempel på användningen af ack. kunna följande tjäna:
liggær attæ daghe, VGL. I. VS. 3: pr.; jfr II. VS. 10; *þigher han þry aar*, VGL. III. 112; *han war laghmaðþær litlæ stund*, VGL. IV. 14: 5; *stander lik ænæ natt owight inne*, Upl. L. Kk: 12: 1; *þa aghu þer han föþe halfft annæt ar*, J. 21 pr.; *Siter* [näml. *i forbuþi*, i mindre bann] *siþan iamlangan allan*, SML. Kk. 10: 2; *Nu sitær han i banne nat ok iamlanga*, ÖGL. Kr. 25; *þa þe naat haua saman lighat*, MELL. G. 6: 1; *halder ok föþe mera æn et maal*, Eþs. 25; *boa at minsto thry aar*, Stads. L. 5: 1; *gingo blinde allan sin aldar*, Cod. Bur. 15; *vara nokra stund guz ridda*[*ra*] *husfru*, därst. 520. Jfr VGL. I. Kk. 15: pr.; A. 4: pr.; 9: 1; þj. 19: pr.; VGL. II. Kk. 31, 72: 3; A. 4: 13; Add. 7: 21; Upl. L. J. 19: 1; Kp. 9: 3, 11: pr.; V. 2: 5; 11: 3; SML. J. 12: 1; B. 26: 2; Kp. 11: 1; o. s. v.; Cod. Bur. 4, 5, 12, 20, 24, 26, 27, 30, 55, m. fl.

Såsom exempel på användningen af subst. med preposition: *siti um þry ar* VGL. I. Br. 2, *haldær inni um nat enæ*, Upl. L. V. 7: 1; *siter siþan æn i forbuþi vm* [var. utan *vm*] *iamlanga allan*, SML. Kk. 10: 2 (jfr exemplet på ack. utan prep. från samma ställe); *Stander þet skipti oqualð vm nat oc manaþ* (jfr *Stander* ... *þet nat oc manaþ*, därst. J. 12: 2), SML. J. 5: 1; *þa skal i tak lata um fæm næter*, ÖGL. Vins. 6: pr.; *föþir han vm it mæl ællæ enæ nat huus læna*[*r*], MELL. Dr. VI. 18 (jfr det från Eþs. 25 ofvan anförda citatet); *han skal at minzsto i* [var. utan *i*] *siex aar byaman wara*, Stads. L. Kg. 15: pr. Jfr Upl. L. V. 10: pr.; 21: pr., 1; SML. Kk. 18: 1; Kg. 9: 3; ÖGL. Kr. 13: pr.; 25: 1; Dr. 5: 1; B. 41: pr.; o. s. v.

Af rummets ackusativ urskiljer man olika slag. Till en del ega dessa motsvarigheter i olika slag af tidens ackusativ. Mot ackusativen utmärkande tiden, när något sker, svarar en ackusativ, som anger stället, hvarest något försiggår. Liksom man har en ackusativ, som svarar på frågan: huru länge? har man också en ackusativ, som svarar på frågan: huru långt?

För att uttrycka **stället, hvarest** något sker, användes ofta ackusativen af *staþer*, ställe med ett pronomen (eller ett adjektiv) såsom biord (*sin, hvilken, en, ængen, annan, hvarn, alla, manga, sama*). Såsom en accusativus in loco är också att anse ackusativen af *vægher* i bet. sida, håll med ett pronomen eller adjektiv såsom biord (*þæn, annan, hva(r)n, hulkin, hin, venstra, höghra*). På samma sätt användes i Hels. L. på ett ställe *twa siþær*.
Ex. *sökes huar þerræ sin staþ* (hvar på sitt ställe eller för sig), VGL.

II. Dr. 7; *hvarn staþ* [hvar som helst] *hindradax gæf ær*, VGL. I. 4: 1; jfr II. G. 3; Järt. 207; *han blifwir hwan stadh*, Dikt. 55; *æru annanstaþ flere ok annanstaþ færre* (å ena, å andra sidan), VGL. II. A. 3; jfr Upl. L. M. 34; Gotl. L. 22, 35: pr.; MELL. S. Vþ. ind. 2; *þa ma han alla sina lagha soknir sama staþ ut sökia*, ÖGL. R. 24; *ther samastaþ*, Dipl. 3827 (1844); *ther sama stadh*, Styffe II. 19 (1836); 20 (1897); jfr Järt. 102, 119, 121; *Allæ staþi þær*, Upl. L. M. 34; jfr Kk. 20; J. 8: 3; o. s. v. SML. Kk. 15: pr.; 19; Kp. 2: pr.: o. s. v.; Hels. L. þ. 10: pr. *(allastaþi)*; MELL. þj. 37: pr., not. 40; Kp. 12, not. 19; Stads. L. J. 6: pr., not. 1; Kp. 3: pr., not. 31; jfr Järt. 121; Act. 291—2; jfr Gotl. L. Hist. 2 *(alla steþi)*; Kg. St. 61 (151); *swa mangæ staþi bondæn hawr boskap*, Hels. L. Kk. 10: *Hwilken stadh*, Stads. L. Æ. 10: pr.; *Æ hwat stadh*, därst. Æ. 2: 1; *þön huila sik en staþ a væghenom*, Cod. Bur. 10; *ok stados ængen staþ*, därst. 168; jfr *ingestædþi*, VGL. IV. 1; jfr Kg. St.: *flästa stadhi*, 6 (13); *swa sum ær mangæstaþe pröuat*, Dipl. 813 (1285, afskr.);
a annan man egnh annan vægh [på andra sidan] *i gen*, VGL. II. M. 4; jfr 6; A. 3; Add. 11: 18; Upl. L. V. 2: 3; þ. 2: 1; *uart sylf kors med ligno domini scriwæt annæn væghin med latin . . .*, Dipl. 4069 (1846); jfr Cod. Bur. 155, 176, 420, 507; *Annan vægh tiberim ælf ii rom var eet hus*, Cod. Bur. 64, där *annan vægh* är användt såsom preposition med ackusativ: «på andra sidan om Tibern»; på samma sätt: *hörþe han röst fatöks barns annan vægh sundet*, Cod. Bur. 499; *annan vægh uaghena*, därst. 420; *a annar maþær eing annænuagh*, VGL. I. M. 4; jfr *annanuagh*, därst. 6; *annan uagh*, ÖGL. B. 14: pr.; *þa a han annanuagh til þingxs ganga sum han orar viþ*, ÖGL. Dr. 7: 1, där betydelsen mera närmar sig den ursprungliga, vägen, på hvilken man färdas; *Ænglane frambaro annan væghin hans dygde*, Järt. 190; *annar i varu landi ok annar hinvagh kiægglu*, VGL. I. þ. 12: 2 (jfr det ofvan anförda *annan vægh* ur Cod. Bur.); *hinuegh kiægglu æller hinuegh colmarþ*, II. þ. 45; *hinuægh kiægglu mæn* (män från andra sidan om skogen Käglan), därst. ind. 45, *bygge siþan þen væghin gatu*, Upl. L. V. 2: 3; *bygge siþan þen vægh gatu*, MELL. B. 4: 3; jfr Kg. St.: *tän wäghen* (på den sidan, åt det hållet), 86 (210); *hwarn wægh* [på ömse sidor] *wiþ almannæ vægh*, Upl. L. V. 3; jfr V. 20: 1, not. 45; *æru þær till sex manæ vitni hwarn wæghin*, Bj. R. 12: pr.; jfr MELL. B. 6: pr., not. 11; jfr Kg. St. 82—84 (204—287): *huarn wäghen* (på hvilkendera sidan); *wænde sin ögon mildelika til skriwarans æ hulkin wæghin han stodh widh herran*, Järt. 142; *þær iorþaþes han ok tua (hans) döttar annur venstra uægh ok annur höghra vægh viþar han*, Cod. Bur. 200; *varo satte sua sum tua predi-*

karo stola annar höghra vaghin i þe palacio oc annar a vinstra væghin, S. Birg. Avtogr. A.; *thwa sina sidho höghra wæghin*, Järt. 111; *Han sa ok höghra waghin wid domarans stol manga utallika ængla ok winstra wæghin vtallika diæfla*, Järt. 168—169; *taki twa siþær styltingz rast lankt* (inhägne å båda sidor en styltingsrast[1])), Hels. L. V. 15. Såsom härmed analoga ackusativer skulle man kunna anföra *fiura vægna, viþa vægna* i Cod. Bur. s. 208; *fæste cors fiura vægna a mönstrens vægium*, s. 64; *viþa vægna vm væruldena fiollo þa niþar mönstar*, men såväl *fiura* som *viþa* kunna vara genitiver. Gen. *fiura* anträffas SML. Kp. 4: 1: *þeræ fiuræ*, Smål. L. 10: 1: *fiuræ dagha tithe*, 12: pr.: *fiuræ örtughæ malt, fiuræ örtughæ bröth;* Stads. L. J. 1: 1: *epte fira godha manna mæthzordhum*; jfr 2: 1, ock kanske på ännu flere ställen[2]). Om *viþa* är adjektiv, kan det lika väl föreställa en genitiv som en ackusativ[3]).

Vid sidan af ackusativerna *staþ* ock *vægh* med vidstående biord, använda för att uttrycka stället, hvarest något sker, stå bildningar, i hvilka samma element ingå som i de nämda uttrycken, men hvilka i följd af pronominets afvikelser från den normala böjningen ock ordfogningen med mer eller mindre skäl skulle kunna betraktas såsom adverb. Det är egentligen *staþer*, som lemnat material till dessa bildningar. Till dem höra följande med biord i den gamla nominativformen: *annarstaþ* (*annærstæð*, *annærs staþ* o. s. v.), VGL. I, II, III, Upl. L., ÖGL., SML., MELL., Stads. L., Dipl. 4069 (1346), Järt. 122, Act. 257; (*hwar staþ*, Upl. L., ÖGL., Hels. L., Bj. R., MELL., *æ hvar staþ*, MELL.) *nakar staþ*, MELL., *nokor stadh*, Stads. L.; jfr *allær staþy* (i st. f. *alla staþi*), Hels. L. M. 31: 2, troligen blott felskrifning. Vidare de som till *staþ* fogat *s*, under det biordet vanligen har samma form som i de nyss nämda, såsom *annar stadz* (*annar staz, annan staz, annars stazs*), VML. II., MELL., ÖGL., Styffe I. 44 (1371); *huar staz*, Stads. L.; *æ huar staþs*, MELL.; *nokor stads*, Stads. L.; *alla stadz*, därst.; möjligen ock *samastadz*, Fin. Handl. III. 4 (1352), I. 8; II. 10, Stads. L., *annarsstaz*, ÖGL., Stads. L., o. d. sammanskrifningar. (De nämda adverben begagnas än för att uttrycka stället, hvarest något sker, än för att uttrycka stället, till hvilket en rörelse syftar.) Slutligen det ganska ofta förekommande *alla staþa*, MELL. Egn. 12; Kp. 3: pr.; Þj. 37: pr.,

---

[1]) Hels. L. Gloss. s. 174, 178.

[2]) Jfr Sv. Spr. L. II. s. 558.

[3]) *Söderwall:* Hufvudepok, s. 19, *Landtmanson:* Cod. Bur. s. 20—21, Sv. Spr. L. II. 54.

Stad. L.J. 6: pr.; Kp. 3: pr., not. 31[1]). — Om de anförda *annarstaþ*, *hwar staþ*, *nakar staþ* o. s. v. äro att betrakta såsom adverb, är svårt att afgöra, då samma former af pron. stundom användas såsom ackusativer. Dock torde det hufvudsakligen ha varit blott *hvar*, som på detta sätt användts — nominativformen blef här grundform —, hvaremot *annar* ock *nakar* (*nokor*), som redan nu (Cod. Bur., Hels. L., SML. hdskr. B) började utträngas af de såsom nominativer använda *annan* och *nokon*, undantagsvis kunna sägas vara använda i egenskap af generela former, såsom när de företräda en genitiv, hvarpå exempel straxt skola anföras. Angående den andra gruppen hithörande uttryck — *annar stadz*, *huar staz*, *nokor stads*, *samastadz*, *annarsstaz* — kan man tveka, huruvida man här skall antaga lokal genitiv — egentligen *annars stadhs*, *hvars stadhs* o. s. v. — eller en verklig adverbbildning. I förra fallet vore *s* utelemnadt för det följande *s*, liksom i *for rikisins ærindi skuld*, Dipl. 4108 (1346), eller hade böjning uteblifvit i analogi med hvad som försiggått i sådana uttryck som *Eig ma fiskiæ i stæmmum manss annar æn þæn ær a eigh i diki annar* [VGL. II: *annars*] *manss* (där *annar* på senare stället troligen icke är nominativ[2]); VGL. I. M. *utan ræt giftærmanz iaa ok vilia*, VGL. II. Add. 8; *war nadughs herra*, Styffe II. 22 (1397); *war nadigs herra*, därst.; *wor nadigs herra*, därst. 21 (1387)[3]). I sådant fall vore också *annars staz*, ÖGL. Eþs. 4, *annars stadz*, Stads. L. E. ind. 6, mera korrekta skrifningar, i hvilka *s* eljes hade föga att betyda, då man har *annars staþ*, MELL. E. ind. 7 not. 26, SML. B. 9: 1. Mera tydliga adverb äro *alla stadz*, Stads. L., ock *alla staþa*, hvilket senare knappast torde få betraktas såsom verklig lokal genitiv eller ackusativ (*i andra stadha*, Stads. L., kan vara en falsk analogibildning. Jfr «i middags» o. d.). Till *annar stadz* ock öfriga på *-s* kunna uppvisas analogier bland adverben. *-s* har samma uppgift som *-s* (*-is*, *-es*) i de samtida lokala adv. *ingærþis*, *utgærdhis*, *inrikis*, *utrikis*, *midströmis*, *inlændis*, *utlændis*, *instædhis* (i staden, in eadem urbe, Stads L. Kp. 33: 2) o. s. v.

Af *vægher* finnas endast några få sådana adverbiela bildningar. De inskränka sig kanske till *hinnugh* (dit, af *hin vægh*), VGL. I, II,

---

[1]) Det af Schlyter för adverb ansedda *ennor staþér*, VGL. I. J. 2: pr., är däremot en nominativ. *Ennor* är det samma som *enhvar*, Sv. Spr. L. II. 516.

[2]) Äldre Västgötal. Norm. Text. s. 46, där textens läsart blifvit på a. st. bibehållen med stöd af en af akademi-adjunkten dr M. B. Richert föreslagen tolkning.

[3]) Jfr *Söderwall:* Kasusf. s. 16—17.

som aldrig användes såsom adverbium in loco ock *huar vægh*, Upl. L. V. 3, 20: 1; MELL. B. 6: pr. (jfr sid. 20). Hels. L. Kk. 14 står: *ær annar væghin* [på ena sidan] *III ok annar een*. Den bestämda artikeln vid *væghin* ock den friare ställning, som *annar* här intager, tala emot en uppfattning af *annar væghin*, såsom ett sammansatt adverb. — Bland de förut anförda exemplen på användningen af *vægh* såsom en accusativus in loco, upptogos några, i hvilka det af *vægh* bildade talesättet användes såsom preposition. När *hinvægh*, VGL. I. þ. 12: 2; jfr II. þ. 45, *þæn væghin*, Upl. L. V. 2: 3, MELL. B. 4: 3 [1]), stå vid substantiv, som kunna antagas vara genitiver, såsom *kiæglu* ock *gatu*, eller *venstra vægh* o. d. förbindas genom en preposition med ett substantivt ord, såsom *venstra vægh* ... *höghra vægh viþar han*, Cod. Bur. 200, kan man ännu fatta *vægh* såsom ett substantiv, i de förstnämda exemplen konstrueradt med en possessiv genitiv; men när det står till sammans med en tydlig ackusativ, såsom i de ur Cod. Bur. anförda *annan vægh sundet*, *annan vægh tiberim* o. s. v., visar det sig hafva fullkomligt förlorat sin karaktär af substantiv.

Högst sällan påträffas en dativ utan preposition använd i st. f. ackusativen *staþ* eller de deraf bildade lokala adverben. Sådana dativer äro *nokrvm staþ*, VGL. II. J. 1; *þrim staþum*, SML. M. 33: pr.; *enom staþ*, Cod. Bur. s. 5, 18. Däremot användes i st. f. den ensamme ackusativen eller adverbet ganska ofta en ackusativ eller dativ med föregående preposition, såsom *han taldi ræt lag oc gömde þerræ i hwarn stað* (iakttog honom allestädes), VGL. IV. 14: 13; *i huarn staþ* (allestädes), ÖGL. Æ. 1: 2; *ii huat stadh lyti coma* (i st. f. textens *Æ huar staþ lyti comber;* annan läsart: *Æ hwar staþz)*, MELL. S. Vþ. 7: 1, not. 37 (var. ur en urkund från slutet af årh.); *j hwarium stadh*, Järt. 93; *takis annær i samæ staþin*, Upl. L. M. 30: 3; jfr Hels. L. Kg. 6: 1; Æ. 16: 1; *skiptir i enum staþ ok kiöpir i aþrum*, Upl. L. J. 2: 3; *ii ængum staþ*, Hels. L. V. 8: 2; *i mangum stadhum*, Järt. 93; *stodhe i tholikom stadh*, Dikt. 36; *stadhlika sta j sinom stadh*, därst. 63; *suæria huar i sin staþ* (särskildt), MELL., Egn. 12; *i staþ sinum*, Egn. 1: 1; jfr Styffe I. 44 (1871); *möt mik atar i þæmma staþ*, Cod. Bur. 18—19; *jarn malm finder i noghrum stadh*, NP. I bet. urbs, oppidum har *staþer* alltid prep., såsom *I enom stadh, som hete tholosia* o. d. — Exempel på prepositionens användning vid *vægher* (sida) lemnar det ofvan anförda stället ur S. Birg. Avtogr. A.: *annar a*

---

[1]) Jfr *annan weg skogs liggia* (i handskr.: *annat vegsoogs*), Gotl. L. 13: pr.; Gloss., s. 303; *Säve:* Gutn. Urk., s. XXV, 7, 65.

vinstra væghin. — Vi hafva anfört några tvifvelaktiga ackusativformer *væghna*. På användningen af *væghna* (håll, sida) såsom genitiv finnas flere exempel: *fiughuræ vægnæ skulu vaghær af by rænnæ*, VGL. II. J. 20; *bæggia væghna*, Cod. Bur. 5; jfr Upl. L. V. 2: 3; MELL. B. 4: 3; VML. II. B. 2: 3. På ett ställe förekommer såsom variant gen. *væghæ*, nämligen Upl. L. V. 2: 3: *þa kan en bonde aghæ tompt bæggiæ wægnæ gatu* (hdskr. B. från förra hälften ock C. från medlet af årh.: *wæghæ um gatu*). *Væghnæ*, liksom det senare framträdande *siþa*, står ofta med prep. (*a*, *af*): *a bada sydor* o. d.

Såsom exempel på ackusativens användning för att angifva **vägen**, på hvilken man färdas, kunna följande anföras:
sum han [= *kirkiu uægh*] *skulu fara*, ÖGL. B. 5: 2; *þæ gingo rættan vægh*, Cod. Bur. 168; *vm han framhiolde ondan vægh*, Järt. 207; *foro þe huar sin vægh þæþan*, därst. 208; jfr Järt. 207, 143; *gingo fram enæ gatu*, Act. 272; *Bæra twe hwan wæghin* (om två bära åt hvardera sidan, två hålla med den ena parten ock två med den andra). Hels. L. Kk. 14; jfr *sum þan wegin aigu hinget sykia*, Gotl. L. Hist. 2; *riþa mæþ sik langa læt*, Cod. Bur. 19; jfr därst. 169 (såvida icke *leþ* i dessa båda exempel skall anses angifva väglängden); *ganga manga stigha þranga*, därst. 152; *rymde diæwlen ræddar ok cröktc* [gjorde en krok] *vm cring corset stenogha stigha ok þranga*, därst. 498; *Nu a han erix gatu riþa*, Upl. L. Kg. 2; jfr SML. Kg. 2; Add. 1: 7, 9; ÖGL. Dr. 5: 1; Dipl. 3106 (afskrift); MELL. Kg. i. 7. Uttrycker *eriks gata* icke själfva vägen, kosan, utan färden, har man i de sist anförda exemplen en vanlig innehållets ackusativ. På samma sätt kunna ackusativerna i flera af de förut anförda exemplen uppfattas. — En ackusativ uttryckande rummet, hvaröfver rörelsen äger rum, skulle kunna antagas i *Farr nokor gamblæ skipt* (brukar någon den jord, som han efter gamla delningen ägt), Upl. L. V. 1: pr.; *fara almæning, egn, iorþ, lot mans*, Upl. L. V. 20: 3; J. 15: 5; 20: pr.; V. 16: 2; SML. J. 14: 4; MELL. B. 1: pr.; Egn. 33: 3; B. 20: 2; 24: 1 o. s. v., där *fara* har bet.: bruka, ock *Far... sær iorð af handom*, VGL. III. 67; jfr I. J. 2: pr.; 7: pr.; II. J. 1, 3, där *fara* har bet.: afyttra[1]). Hit skulle också kunna föras *han troþ hauit*, Cod. Bur. 100; jfr *þit værulz uald ok heþar forsma iak som sör ok troþar som dy*, därst. 489; *stiga staþen*, därst. 496. Dock är det kanske riktigast att uppfatta alla dessa ackusativer efter *fara*, *troþa*,

[1]) Något bortkastande af ett *a* efter *fara* i bet. bruka, behöfver man ej antaga (jfr Schlyter, Gl. till Upl. L. s. 316: *Fara* «(abiecta præp. *a*) v. a. bruka (jord &c.)», då den gamla isl. har en dylik ack. utan *a*. Jfr *Lund;* Oldn., Ordf., s. 60, *Nygaard:* Eddaspr. Synt., s. 4. Jfr följ. not.

stigha såsom yttre objektets ackusativer. Man har då i dessa konstruktioner exempel på den användning af intransitiva verb såsom transitiva, som förut blifvit omnämd[1]). Äfven de ackusativer, som angifva vägen på hvilken man färdas, kunna med de exempel, som föreligga i denna tids språk, nästan utan undantag, fattas såsom det yttre objektets ackusativer.

Såsom exempel på användningen af preposition vid angifvande af vägen, på hvilken man färdas, kunna följande tjäna: *Nu farr man at uægh*, ÖGL. B. 37: pr.; jfr 37: 1; 41: 1; *alla þe þær fram foro at væghenom*, Cod. Bur. 7; *fram foro at væghenom*, Act. 262; *for siælwir a wæghin mz them til sanctum thomam*, Järt. 217; *Siþan for han mz suenom a ueghenam æpte þöm*, Cod. Bur. 170; jfr *æriæ a twa wægha* (först plöja åkern på ett håll ock sedan tvära på andra hållet), Smål. L. 3: pr. — Exempel på användning af adverb på *-es* med samma uppgift lemnar Cod. Bur. s. 526: *baþ han ryma mz smasuenom hafleþes;* Act. 289: *Jak skal sænda thik langlædhis wt i hædhindomin;* Söderk.R.: *af thöm ledhungenum sum giörs langwægis*, 21: 12. — När fråga är om rörelse öfver ett ställe, användes företrädesvis prep., såsom *ivir*, *um: gangæ um akræ*, VGL. I. J. 2: pr.; *gik owir ena hedh*, Järt. 108.

En ackusativ utmärkande utsträckning i rummet, men svarande på frågan **huru långt?** har man i följande: *baro iærnin mz sik en(a) stora milo til wara fru kyrkio*, Järt. 202; *fornatto the ey koma ena milo vt fran stadhenom*, därst. 143; *þa skal hanum uarþa* [föra i säkert förvar] *til þingxs ok fran uiku* [en sjömil] *at uatne ælla rost at lande*, ÖGL. Dr. 11: pr.; *Engin ma swalar længer byggia a almænningxs gatu... æn halffua andra alin*, Stads. L. B. 7; *thz hördhis ena rast thædhan*, Järt. 244; *syntis badhe nat ok dagh langan wægh*, därst. 100; *riþa mæþ sik langa læt*, Cod. Bur. 19; *fæmtan dagha leþ riþu þe*, därst. 169. Ackusativen i de trenne sista exemplen skulle möjligen kunna anses tillhöra vägens ackusativ. För öfrigt närmar sig den nu behandlade ackusativen, som anger utsträckning i rummet, liksom den motsvarande tidens ackusativ, som utmärker huru länge något fortvarar, måttbestämningens ackusativ, till hvilken dessa användningar af ackusativen ock skulle kunna hänföras. Synpunkten af mått framträder dock något tydligare i de fall, som straxt skola anföras, då ackusativen likaledes kan sägas uttrycka utsträckning i tid och rum.

---

[1]) Jfr *skipt þæssi var aldrigh farin*, VGL. I. J. 7: pr.; jfr 4: 3; *a farnum vægh*, VGL. I. Þ. 9; II. Þ. 49, där en förbytning till passivum förekommer liksom vid verb med objektsackusativ.

Måttbestämningens ackusativ användes om rum, tid, vigt ock värde.

Till denna kategori kan således hänföras den ackusativ, som vid verb med betydelsen väga eller gälla angifver vigten eller värdet; t. ex. *allt þæt minnæ giældær æn halfwæn öre*, Upl. L. V. 29: 1; *Faldir klucka þön þær standir* [den där väger] *pund*, VML. I. Kr. 5: 6; *þön ær wæghær pund ællæ pundi mera*, VML. II. Kr. 4: 5; *ær standær þry pund*, därst.; *vægha eth pund*, NP; jfr *fult*, Stads. L. Kp. 21: 2, 3; *veghi stelkir huer tuar marcr*, Gotl. L. 36: 1; *þumbling kustar fem ok tiuhu*, Lilj. Bih. till 2826.

För att angifva afstånd i rummet användes ackusativ till sammans med en preposition eller ett adverb (*fran*, *nær*, *ovan*); t. ex. *uaro þa fram comnæ tel montem gaudii halua milo fra compostella*, Cod. Bur. 169; *ssatto sin tiald atta milo vægh fran heþnom hær*, därst. 508; *skiær owan vid knolana þvara hand innæn a benino*, Hästläkeb.; *þa ma man ægh sætia skruf næmær bigarþe æn halua rost nær*, ÖGL. B. 35: pr.; *hawi e friþ sæxtighi fampnæ fran husum sinum*, Upl. L. M. 12: 1; *huilkit femtan dagxledher war fran thy som* . . ., Järt. 190. Jfr *Hest all binda*... *fiuggur stig fran durum manz*, Gotl. L. 17: 1.

Vid angifvande af afstånd i tid användes stundom en måttbestämningens ackusativ jämte en preposition (*æftir*), liksom i nyss nämda fall, eller ett adverb i komparativ, såsom *för*, *længer*; t. ex. *utan kirkiæ uighis æptir þæt tiu ar* (tio år därefter, VGL. Br. 2[1]); *Æfptir wars hærræ byrþ þusund aar ok þryhundruþ aar ok XX aar þæn næstæ oþunzdagh afptæ þar*... *þa staddis þættæ*, Hels. L. Æ. 16; pr.; *XIIII. næter æftir pascha*, VML. II. Kr. 6: 5; *fiurtan næter* [var. *notum*] *epter at*... *böte*, Stads. L. B. 9: pr.; *en manaþ for æn þing skal haldas*, MELL. þg. 2; *vari þy længer it aar* (ett år längre), därst. 21: 1; *til stighia siex wikor för æn han wil bröllöp göra*, Stads. L. G. 4: pr.; *þry aar længer æn war breff sighiæ*, Dipl. 4069 (1346). — I st. för denna ackusativ begagnas vanligen en dativ, en måttbestämningens eller differensens dativ: *æptir wars hærra fözllo dagh þusæn arum oc tu hundræð oc attatighi oc fæm arum*. VGL. IV. 19: 5; *XIII natum epte*, *enom manaþ för* o. s. v. Stundom kan man få se båda konstruktionerna jämte hvarandra, såsom *staðuæt þusand arum oc tu hundrad arum attatighi aar oc æn eet ar*

---

[1]) *Wadstein:* Kasusläran s. 13, öfversätter mindre rätt: »inom loppet af 10 år derefter.» Jfr VGL. Gloss. s. 358; IV. 21: 105: si longius tempus quam decennium &c.; II. Kk. 72; 4.

æftir wars hærra födslo tima, VGL. I. Br. 6, not. 63 (urkund från senare hälften af 1300-talet); jfr Fin. Handl. II. 10 (1390). Exempel på användning af preposition i ett dessa något liknande fall lemnar VGL. I. K. 3: *En a tiu vittrum er at þer hovodtiundaþo* (Om det är tio år sedan de gåfvo hufvudtionde). I *Manæþ æpti paschar skal giært... wæræ*, Upl. L. V. 6: 3, kan *manæþ* föreställa såväl en dativ som en ackusativ.

Såsom exempel på ackusativens användning vid en komparativ, där icke fråga är om tid eller rum, kan anföras *atta örtoghor minna æn fiurar markær*, VGL. I. þ. 16. — VGL. II. þ. 51 har dativ framför komparativen i enlighet med hvad eljest är brukligt i detta fall: *attæ örtughum minnæ æn fiurar marker*.

Adjektiv, som beteckna *a)* utsträckning i rummet, förbindas någon gång med ackusativ, såsom *Allær broær... skulu V alnær breþæ wæræ*, Hels. L. V. 18: 1; *late ater... enæ alin bret knutærum*, Bj. R. 2; *ena alin bret druprum*, Stads. L. B. 1; *styltingx rast lankt*, Hels. L. V. 15; *Rast* i det sista exemplet skulle kunna fattas såsom en stympad genitiv. I början af tidehvarfvet ock äfven mot slutet förekomma dessa adjektiv konstruerade med genitiv, t. ex.: *æptir ysmæ XV wiknæ langum*, Hels. L. þ. 15; *fingærs breþa*, Hästläkeb. — *b) Gamal* förekommer ständigt med genitiv, med undantag af endast några ställen, där man snarare kan antaga en ack., såsom *æn þæt ær wintær gamalt*, Upl. L. V. 23: 6; likaså Hels. L. V. 18: 1. Jfr *þan som minna ær æn fæmtan ar*, VM. L. II. J. 12. — *c)* Vid *værþer*, som i äldre tider konstruerats med genitiv, sättes ofta ackusativ, t. ex. *ær þet haluan öre vært*, MELL. B. 32: 1; *sua mykla iorþ sum þre marker værþ ær*; därst. E. 34: pr.; jfr därst. þj. 10. 1; 15; Kg. 11: pr.; B. 33: pr.; Stads. L. Kg. ind. 10; *sua æru ok alle hælghe mæn got lof værþe*, Cod. Bur. 49; *som band ella dödh ær wært*, Act. 297; jfr därst. 294; *litin lön wara wærdha*, Dikt. 21; jfr därst. 57. Genitiv har man i VGL. I.: *finghurræ markæ værdan*, M. 5: 7; jfr därst. R. 8: pr. o. s. v.

I det föregående är visadt, huru ackusativen af *vægher* eller *leþ* användes för att uttrycka vägen, på hvilken en rörelse försiggår, ock ackusativen af *vægher* för att utmärka sida, håll. I det följande skall visas, huru desse samma ackusativer användas för att angifva sättet.

För att uttrycka **sättet** användas ackusativerna af *lund* och *leþ* med vissa pronomen, räkneord eller med pronomen beslägtade adjektiv (*sina, þa, þessa, hvilika, hvaria, ena, ænga, samu, sama, andra, nokora, alla*). En gång förekommer ack. *væghæ* i samma be-

tydelse[1]). Ex. *þær æru allir ena lund sakir*, VGL. I. Þ. 4: pr.; jfr II. Þ. 29; IV. 19: 2; Cod. Bur. 62, r. 5—9; 78, r. 21; *hulkæ lund ... hun ær hælzt til comen*, VGL. III. 112; Upl. L. Kk. 6: 4, not. 17; Cod. Bur. 140, r. 8; *köpe iorþ meþ lösom örom oc vil samulund siæliæ*, VGL. II. J. ind. 8; jfr Dr. 3; VS. 11; A. 25; J. 2, 3, 28; VGL. I. Md. 1: 2; Upl. L. Kk. 22: pr.; SML, Add. 1: 8; MELL. B. 21:, 6 not. 17; Dipl. 4142 (1347); Cod. Bur. 188, r. 12; 529, r. 8; jfr Gotl. L. 20: 1, 63; pr.; *sværiæ samalund*, VGL. I. J. 2: 2; jfr Br. 2, not. 19; Hels. L. Kk. 7; *Nu æn sinalund* [för sig särskildt, eg. på sitt sätt] *kænnis huar uiþ iorþina*, ÖGL. ES. 18: pr.; *hwariæ lund han dræpær han*, Upl. L. M. 2: pr., not. 76 (urkund från förra hälften af 14:de årh.); VML. II. M. 2: pr.; I. M. 25; *Thæssa lund scal konungs leðung ut biuða*, SML. Add. 2; *ma eg andra lund köpa utan til bätra*, Fragm. af ÖGL. ES. 20; jfr Cod. Bur. 72, r. 4: *fiurum lundom ma maþar varþa ok eigh flerom lundom; ena lund: vtan faþur ok moþor ... andra lund: af manne ... þriio lund: ..*, därst. 62; *at han gat ængalund liþughar ælla lös wrþet*, därst. 15; jfr därst. 491, r. 26; 511, r. 11; *skipaði þæssæ leð þær iuir*, VGL. I. Br. pr.; *læti vp siælfuer dör huariæ leþ han giter*, II. Þ. 34; *hwilikæ leþ*, Upl. L. Kk. 6: 4; VML. II. Kr. 5; *þa leþ stolin*, VML. II. Kr. 5: pr.; 24: 12 (var. *þe leþ*); *far hon andra leþ til orþa*, VML. I. Kr. 12; *samuleþ*, VGL. II. Dr. 7; jfr A. 3; III. 76, 94; Upl. L. V. 28; Kk. 22: pr., not. 73; SML. Kk. 7: pr.; 9: pr., 1; B. 1: pr. o. s. v.; ÖGL. Dr. 1, 2: 2; G. 6: 1; ES. 20: 2; Dipl. 4069 (1346); MELL. Egn. 12; B. 12: pr. o. s. v. Dikt. 81; Järt. 181, 217, 139; *samaleþ*, Hels. L. Kk. 12: pr.; VGL. I. R. 9: 2; *giordhe allaledh som præstin hafdhe them förra sakt*, Järt. 105; — *han war marghæ væghæ wæl ffallin till þæs walz*, VGL. IV. 14: 17; jfr Kg. St. 87 (211). I Kg. St. förekommer *ena ledh*, *andra ledh*, *tridhia ledh*, *nokora ledh*, *huilka ledh*, s. 3 (5), 86 (211), 61 (153).

En mera godtycklig behandling af böjningen visar sig i *annurlund*, VGL. II, ÖGL. ock *annorledh*, *-leth*, Stads. L., Järt. 168. Så äfven i *andru luud*, Upl. L. Add. 6, enär fornspråket icke eljest nyttjar svag form af *annar*. I *hwariulund*, Upl. L. M. 2: pr., har man likaledes en till utseendet svag form (jfr isl. *ena niundu hverju nótt*), som fått detta utseende genom öfvergång af *a* i första sammansättningsleden till *u* (jfr Sv. Spr. L. IV. 20—21). Mera tydligt framträda såsom adverbiela bildningar *nokraleþis*, SML., MELL.,

[1]) Hit skulle ock kunna föras den af Rydqvist antagna läsningen *aþrauisu*, Sv. Spr. L. III. s. 296. Jfr VGL. III. 79 not. 48.

Stads. L., Dikt., Act., *enga ledhis (ægoleþes, enga ledz)*, Cod. Bur., Styffe I. 48 (1373), NP., Järt., *sinleþis (sinaledhis)*, ÖGL., *samuledhis hvilikaleþis (hulkaledhes)*, Dikt., MELL., Stads. L., *annarledhis, annorledhis, adhraledhis*, Stads. L., MELL. (hdskr. N.), *allaledhis*, Stads. L., Styffe I. 74 (1381), Järt., Fin. Handl. II. 11 (1392). Dessa adverbiela bildningar äro till största delen af något senare datum. — Jämte ock stundom omväxlande med de modala ackusativerna af *lund* ock *leþ* samt de nyssnämnda adverben användes, för att uttrycka sättet, en dat. pl. af *lund* med tillhörande biord, vanligen det samma som vid ackusativerna. — För dessa talesätt — *þessum lundum, hvarium lundum, hvilikum lundum* o. s. v. — redogöres närmare vid behandlingen af dativen. Det torde redan nu böra påpekas, att dessa ackusativer ock dativer af *leþ* ock *lund*, liksom de af dessa ord bildade adverben, användas endast i allmänna uttryck, då sättet icke behöfver närmare bestämmas än genom ett pronomen eller genom ett sådant adjektiv, som i följd af sin allmänna betydelse står pronominet ganska nära. Skall sättet närmare bestämmas, nyttjas andra uttryck. Stundom användes en modal dativ utan preposition, oftast substantiv med preposition eller modala adverb, isynnerhet sådana som sluta på *-lika*, såsom *skiælika, spaklika, trolika, braþlika, liuslika* o. d.

En ackusativ i absolut konstruktion jämte ett particip tyckes icke förekomma under detta tidehvarf. Ett exempel på en **absolut ackusativ** ur yngre VGL.: *Nv æn nokor af þeem sizskinum dör barnlöst faþirin liuande, þa ærui þerræ*..., Add. 11: 14, anföres af Rydqvist (Sv. Spr. L. I. s. 412), i hvilket formen dock snarare tyder på en absolut nominativ [1]).

Adjektiv ock **pronomen i ack. sing. neutr.** förekomma ofta använda såsom substantiv. Om dem gäller också hvad som ofvan är sagdt om ackusativen af substantiv i allmänhet. Det är emellertid i de allra flesta fall ganska svårt att afgöra, huru vida denna ackusativ är en det yttre eller det inre objektets ackusativ eller en måttbestämningens ackusativ o. s. v., om han ens är att hänföra till någon af de användningar, i hvilka ackusativen af vanliga substantiv förekommer, eller om man icke snarare har att i den samma se exempel på ett för det neutrala adjektivet egendomligt bruk af nämnda kasus. Företrädesvis användes han för att angifva handlingens inne-

---

[1]) Styffe II. 22 (dipl. dateradt Skara d. 12 Februari 1397) förekommer: *næruærende hæderligh fadher Her Thorstan Biscop i Scara oc hederlica men* o. s. v., men samme urkund har *ladom, mada, besediæ* i st. f. *latom, mata*, o. s. v. Jfr afskrifterna Fin. Handl. II. 6; Dipl. 3972.

håll, omfång eller form; ofta för att uttrycka förhållanden af tid, rum ock sätt, hvilka icke i andra fall pläga angifvas genom ett substantiv utan vidstående preposition. Ofta förekommer denne ackusativ såsom bestämning till ett adjektiv, utan att detta behöfver vara något af de i det föregående omtalade adjektiven med måttbestämningens ackusativ.

Såsom exempel på användningen af adjektiv i ack. sing. neutr. må följande tjäna: *slict a bol at gærþe sum annat*, VGL. I. K. 13; *riukar söt*, Cod. Bur. 75; *iamt sijn ii mællum skipta*, VGL. II. Kk. 72: 5; *æru ut række þat længsta þe magho*, S. Birg. Avtogr. A.; *æy ganger þennæ arf længræ*, Hels.L. Æ. 11; *vaarþe han broom sua lankt oh viit sum hans inuaþi* [intaga] *ær*, MELL. B. 24: 3; *scyt* [= *i skiotan sima*, inom kort] *giuar han þik hugnaþ*, Cod. Bur. 489; *gangi til skriptæ sum skötest*, VGL. II. Fr. 13; *þet rascastæ wi ... formaghom*, Dipl. 4069 (1346); *misfyrmis þöm nokot*, Upl. L. Æ. 2: 1; *Jak skadhadhe ænkte iudhomin*, Act. 294; *eigh række þuart iui vægia motet*, Cod. Bur. 416; *sum mikit ær vært*, VGL. II. Add. 6: 4; *ær mykit ... plictugher*, Dipl. 4069 (1346); *böghia sik nokot mer æn*, S. Birg. Avtogr. A.; *giordhe sik stort saran*, Järt. 152; *mykit faghra*, därst. 175; *dighart gladhir*, Act. 262; *at ingin læggi nokor alagh a böndær ... swa wist* [så vida] *han vil eygh sin læn mistæ*, VGL. IV. 19: 4; *þa væri husfruhæ swa fast* [äfvenså väl] *þiufuer at sum bonde*, VGL. II. þj. 34. Jfr Sv. Spr. L. V. s. 138—39.

Att redogöra för de kasus, som betingas af den eller den prepositionen, ingår icke i uppgiften för föreliggande afhandling. En afvikelse från ämnet i denna riktning måste också blifva ganska vidlyftig i anseende till de stora friheter vårt fornspråk tillåter sig i val af kasus vid prepositionerna. I förbigående torde dock kunna påpekas några beröringspunkter mellan bruket af ackusativ vid preposition ock dess användning i andra fall. Att *gönum* ock *um* (samt *ivir*) i bet. hänöfver samt *um*, användt vid tidsbestämmelser (tidpunkt eller utsträckning i tid), sättas vid ackusativ, öfverensstämmer med bruket af samma kasus utan preposition (sid. 18, 21, 27). Objekts-ackusativ kan i fornsvenskan växla med dativen vid sådana prepositioner som *a*, *i*, *firi*, *undir*, *ivir*, *æptir*, *viþ* i enlighet med det isländska språkbruket. Att äfven en «adverbiel» ackusativ kan användas vid dessa prepositioner ock (i fornsv.) äfven vid *af*, *fra*, *a mot*, *nær*, som älst användts med dativ, eller *til*, *mællum* o. a., som förr haft genitiv, sammanhänger oftast med den omgestaltning i ackusativens ställning till öfriga kasus, hvarpå flere företeelser redan nu häntyda (jfr sid. 10);

han öfvergår till en generel oblik kasus, som småningom öfvertager större delen af de öfrigas funktioner såsom adverbala.

2. Dativen.

Dativen i fornsvenskan är en synkretitistisk kasus. Den motsvarar icke mindre än fyra ursprungliga indo-germanska kasus: dativ, instrumentalis, lokativ ock ablativ. Till formen är den germanska dativen enligt Schleicher i de flesta fall en lokativ, i vissa stammar en dativ ock i några få fall en instrumentalis. Till användningen motsvarar han — om man bortser från de fall, då preposition begagnas — vanligast en dativ, mindre ofta en instrumentalis, sällan lokativ eller ablativ. Antager man med Penka (Die Entstehung der synkretitisischen Casus im Lateinischen, Griechischen und Deutschen. Wien 1874) ock Erdmann (Syntax der Sprache Otfrids), att dessa fyra kasus småningom genom formernas försvagning sammansmält till en, så kan det naturligtvis icke komma i fråga, att man söker leda dativens skilda betydelser till baka till en ursprunglig. Att denna sammansmältning är rent formel ock att de olika betydelserna icke blifvit för språkmedvetandet fullt sammangjutna visar sig enligt Erdmann däraf, att de germanska språken tidigt söka att särskilja de olika betydelserna genom bruket af prepositioner, hvilka synnerligen ofta användas i de fall, då dativen icke motsvarar en ursprunglig dativ. I alla händelser måste man vid en framställning af dativens faktiska användning ock betydelse under en viss period uppgifva en flerhet af betydelser. Man torde icke kunna närmare specificera dess allmänna uppgift ock karaktär än med det uttryck, som Madvig använder om den plurala dativ-ablativen i latinet: han är «en almindelig Biforholdscasus.» Liksom ackusativen ock i vissa fall genitiven användes han vid adjektiv, (adverb) ock verb.

Till vinnande af öfversigt redogöres för dativens olika betydelser under vissa hudvudgrupper. De benämningar ock den indelning, som härvid användas, äro de vanliga, grundade på dativens historiska uppkomst.

Den egentliga dativen.

Under denna benämning sammanfattas de fall, då dativen uttrycker ungefär samma förhållanden, som den ursprungliga indo-germanska dativen, d. v. s. då den betecknar, den, med hänsyn till

hvilken något företages, är eller sker, den, hvars intressen står i visst samband med en handling, en tilldragelse, en egenskap eller ett tillstånd. I enlighet härmed betecknar denna dativ oftast en person eller ett i ett personligt förhållande tänkt föremål. Enligt Delbrück (Kuhns Zeitschrift XVIII. 82) har den ursprungliga dativens bestämmelse varit att angifva rörelse mot ett föremål. Analoga öfvergångar i andra språk visa också, att ur denna senare betydelse den ofvan angifna kan härledas. Hübschmann [1]) finner sig mest böjd att i motsats mot Delbrück fatta den ursprungliga dativen såsom «Casus des betheiligten Gegenstandes, des Geganstandes, dem die Aussage gilt»; således med hufvudsakligen samma betydelse som den ofvan för fornsvenskan angifna. Såsom stöd för detta antagande anföres bland annat dativens obenägenhet i vissa fornspråk för prepositioner. Hvad den fornnordiska — öfver hufvud den germanska egentliga — dativen beträffar [2]), visar den sig endast undantagsvis kunna äga den ifrågavarande lokala betydelsen; derför torde man med afseende på denna ha skäl att sluta sig mera till Hübschmanns uppfattning.

Af den egentliga dativen har man särskilt tvänne olika slag. Curtius, som fäster stor vigt vid denna indelning, kallar den ena «Dativ der betheiligten Person», den andra «Dativ des Interesses» [3]). Hübschmann använder benämningarna «ergänzende Dativ» ock «beschänkende» eller «modificirende Dativ» [4]). Skilnaden skulle bero därpå, att vissa verb eller adjektiv enligt språkbruket fordra en dativbestämning, andra icke, eller därpå att betydelserna hos flere verb — när de konstrueras med dativ — låta inordna sig under vissa grupper (gifva, skaffa, visa o. s. v.), hos andra åter, som mera sällan hafva en dativ jämte sig, visa sig vara ganska skiftande. Vid de skiljaktigheter, som i dessa afseenden kunna uppspåras, torde man ha fäst vida mera afseende än de förtjäna. Den åsigt, enligt hvilken den nämda indelningen skulle få en djupare betydelse, nämligen att vissa verb i sig äga en bemärkelse, som med nödvändighet fordrar dativ, inlägger i verbet i ock för sig någon ting, som tillkommer det samma blott i ock med en viss konstruktion [5]). Skilnaden åter mellan dativen vid de verb, vid hvilka han «påbjudes af en till

---

[1]) Zur Casuslehre, s. 214.

[2]) *Erdmann:* Syntax s. 194. Annorlunda *Söderwall:* Verbets Rektion, s. 15, 18.

[3]) *Curtius:* Griech. Schulgram., § 430—31. Jfr Erläut. s. 174.

[4]) Jfr *March's* «Object of Influence» ock «Object of Interest.»

[5]) Jfr Erläut., s. 174; *Nygaard:* Eddaspr., s. 12; *Hübschmann:* Zur Casuslehre, s. 219.

norm vorden verbalrektion», ock samma kasus vid de verb, där han «frivilligt tillfogas», är endast en skilnad mellan en oftare förekommande konstruktion vid det ena verbet ock en mindre ofta använd vid det andra; således endast en gradskilnad. Lika omärklig som öfvergången är i detta afseende, lika omärklig visar den sig ock vara med hänseende till betydelsen mellan en dativ, som skulle angifva den person, som mera aflägset påverkas, «die entferner von etwas betroffene Person», ock en dativ, som angifver den person, hvars intressen af handlingen beröras. Då skilnaden sålunda visar sig vara ganska oväsentlig så i ena som som andra afseendet ock i följd däraf ytterst svår att med någon grad af följdriktighet tillämpa, torde man kunna lemna den åt sitt värde [1]).

Genom att till ett verb foga en **dativ jämte en objektsackusativ** kan uttryckas, att någon gifver, förskaffar, bringar någon något eller motsatsen, meddelar, ålägger, tillåter, nekar, lofvar, tillvitar någon något, skadar eller bevarar någons tillhörighet eller något därmed jämförligt, öfver hufvud taget: att någon genom en viss verksamhet göres i yttre eller inre afseende delaktig af något, att en persons intressen eller en saks fördel eller skada af handlingen på detta eller annat sätt beröras. Verb, som i fornsvenskan sålunda användas, äro följande.

Verb, som motsvara våra gifva, sälja, låna o. d.:
giva (gifva, skänka, bortgifta, tillvita, medgifva, betala: *presti kirkiu*, *manni oqvædins orþ*, *þiufsak* o. s. v. jfr *undirgiva: likama siælinne*, Dikt.), *eghna* (tillegna: *barnum sinum arf*, *sik enom guz naþe*, MELL., Cod. Bur.), *sælia* (öfverlemna: *tvem et*, Upl. L.; föryttra, sälja: *manni kost*, *þarvir sinar*, VGL., VML., Upl. L.), *sköta* (skänka jord, öfverlemna genom skötning: *manni iorþ*, VGL.), *luka* (erlägga, utgifva, betala: *tyunda presti*, VGL., ÖGL., MELL.), *bitala* (*hanum hundradha skillinga*, Järt.), *skylda* (erlägga skatt: *annat skyldar baþe kununge oc iarle*, ÖGL.), *löna* (löna, vedergälla: *manni træþis lön*, Upl. L., Kg. St.), *lana* (*læna:* utlåna, försträcka: *manne hus*, *ena yxe*, *penninga*, ÖGL., MELL., Stads. L., Järt.), *læa* (utlåna: *manni þræl sin*, VGL.), *byggia* (upplåta, utarrendera: *iorþ andrum*, Upl. L.), *veta* (göra, gifva, tillfoga: *hemsokn manni*, *manni sar*, *forvist*, *heþar*, VGL., II, ÖGL., Cod. Bur.), *ofra* (offra: *guþi et lamb*, *Christo knæfal*, *þöm lof*, *thic offir*, *iomfrunna syni brödh*, Cod. Bur. 503, Järt. o. s. v.), *abyrghia* (öfverlemna till någons vård, lägga på någons ansvar: *hauande kono manni*, *þiuf hæraþshöfþinga*, VGL.), *gipta* (gifta, förse med

[1]) Jfr *Wisén:* Ordfogn., s. 33. Icke heller *Erdmann:* Syntax, s. 194, 198, 225, 234, tyckes tillerkänna denna fördelning stor betydelse.

bemgift, arrendera, utarrendera: *kono manni*, VGL. I, Upl. L., ÖGL.), *ætirgælda* (*thik thz*, Järt. 187).

Verb, som beteckna att något förskaffas åt någon på ett eller annat sätt, ett mindre direkt gifvande:

fa (fasttaga, träffa, råka på; få: *sær aþalkono*[1]), VGL. I; förvärfva, skaffa: *sik skruþ*, *kunungi fulnaþ*, Upl. L., ÖGL., MELL.; gifva, lemna: *manni sko*, *buþ* o. d.); *raþa* (genom sina råd, anslag, beslut åstadkomma, skaffa, tillskynda: *sær*, *kost;* gifva råd, tillråda: *manne döþen* (VGL., Upl. L., Cod. Bur. o. s. v.), *fulla* (*fylla:* fylla, fullgöra, bevisa, till fullo utgifva, betala, ersätta: *manni iorþ*, *honum ater kosten*, Upl. L., Stads. L.), *til fylla* (tillägga: *barni kristnu*, Upl. L.), *þiæna* (tjäna, göra krigstjänst; genom tjänst förvärfva, förtjäna: *sik himirike*, *födho*, VGL., Upl. L., VML., Järt.; förskaffa, bete: *rætwisi oc wærn allum wæstgötum*, VGL.), *böta* (bota, reparera; ersätta: *manne thridhiung af skadhanum*, MELL., böta: *manni tua marker*, VGL., Upl. L, ÖGL.), *lata* (släppa, mista, förunna, låta behålla: *hanom heþar*, *huariom thet hans är*, Cod. Bur., Kg. St., gifva: *manni iorþ*, *virþninga*, Upl. L., SML., ÖGL.), *uplata* (upplåta, öppna, öfverlemna: *manni kono sina*, *himirike thiit komandom*, VGL. II, Act.), *atirlata (honom arff*, Järt.), jfr *tildöma* (*sik siælina*, Järt.), *halda* (hålla, kvarhålla, behålla, underhålla, förrätta; iakttaga: *kunungi lyþno*, *klærkum frælse thera*, SML.; skaffa: *manne hemull*, MELL.), *uppi haldu* (*hanum kost*, Upl. L.), *syrghia* (sörja för, besörja, bestå: *biskopi þry bordh*, Smål. L.), *afla (hænni barn*, eg. förskaffa barn åt henne, d. v. s. afla barn med henne, VGL.[2]), *mik folk*, Act.); *þiggia (sik föþu*, Upl. L.), *hemula* (tillegna, försvara någons äganderätt l. rättighet: *manni iorþ*, Upl. L.), *forskulda* (*nokrom hælwitis pino*, Dikt.), *rökta* (*mik kirkionna ingæld*, Järt.);

(ut)mæta (mäta, värdera, utmäta: *manni sin ræt*, Upl. L., VML. II), jfr *atirmæla* (*hwariom enom mz the samu skæppo*, Dikt.), *skipta* (skifta, dela, byta, ändra, förordna: *hvarium sin lot*, Upl. L., VGL. I), *skipa* (ordna, inrätta, bringa en viss beskaffenhet, förordna, stadga: *mannum ræt*, Stads. L.; tillsätta, förordna: *hænne malsmæn*, Cod. Bur.; tilldela: *hænne heþars sætu*, Cod. Bur.; utarrendera: *iorþ landboa*, ÖGL., Hels. L.), jfr *atirskipa* (*sik sin son* Järt.), *varþa* (vårda, sköta; ansvara för; angå, röra; öfverlemna, gifva: *eghandanum fullt afraþ*, Upl. L.), *andvarþa* (vårda; ansvara; anförtro, öfverlemna: *mannin rættum malseghanda*, *honum kronuna*, *hanom atir sit æmbite*, Upl. L.,

---

[1]) *aþalkono* är möjligen genitiv.

[2]) Jfr *Söderwall:* Verbets Rektion, s. 15.

Cod. Bur., S. Birg. Avtogr., Järt.), *reþa* (utreda: *biskopi sakir*, Smål. L.; tillreda, anskaffa: *sik suaruna, allum sinum vikarium*, Cod. Bur., S. Birg. Avtogr.), *skænkia* (*honom ætikkio*, Dikt.);
legha (*barni fostermoþor, sær iorþ*, Upl. L., ŐGL., MELL.), *köpa* (*manne hanzska ok skoa, sik lif*, ŐGL. Cod. Bur.), *ærva* (*sik ok sinum sunum*, ŐGL.)[1]), *taka* (*sik husfru, höghtiþ, for man*, Cod. Bur., S. Birg. Avtogr.)[2]), *hænta* (*sik vapn ællæ hiælp*, MELL., Stads. L.), *sanka* (*sik suet ok suæuiu*, ŐGL.); jfr
þorva (behöfva: *bet hæsti sinum*, ŐGL.), *vænta* (tro, mena, vänta: *sær biþlu*, Smål. L.), *biþia* (bedja, begära: *sær kono*, VGL., MELL.), *beþas* (bedja, begära: *þöm döþa lifs naþer*, Cod. Bur.), *kalla* (kalla, säga, vädja, tillkalla: *sik prest, spakono*, Cod. Bur.).

Verb, som tjäna att uttrycka jämte gifvande rörelse emot en person eller sak:
læggia (lägga, inlägga: *manni fæ sit*, VGL. II; bestämma, förordna: *manni dagh, kosta, præste iorþ til föþu*, Upl. L., ŐGL., MELL., Cod. Bur.; lägga igen åker; genomstinga), jfr *samanlæggia* (*stora pino sinom siælom*, Järt.), *fram leggia* (*henni fe*, Gutal.), *sætia* (sätta: *manni gisla, borghan*, Upl. L., Bj. R., MELL., förordna, ålägga: *manni skript*, Cod. Bur.; pantsätta: *manni væþ, pant, iorþ*, Upl. L., Bj. R., Stads. L.), *fæsta* (göra fast, stadfästa, trolofva sig; trolofva: *kono manni*, VGL., ŐGL.; utarrendera: *manni iorþ*, ŐGL.; utfästa, lofva: *manni eþ, penninga*, Upl. L., ŐGL.);
leþa (leda, öfverlemna; *andrum wærð eller wiþergiell*, SML.; bevisa, öfvertyga, öfverbevisa), *föra* (förflytta; framföra; utöfva; tillföra, tillfoga: *man sinum hæraþshöfþinga, iorþeghandum land skild, pæninga, allum friþdom*, VGL., Upl. L., SML., Järt.), *bæra* (bära, bringa, tillreda: *manni buþskap, abyrþ, forgiærningkost*, Cod. Bur, Upl. L., MELL. Järt.; visa; frambringa, föda; tillkomma, åtbära, hända: *sva mykit manne bær til*, VGL., Upl. L.), *sænda* (sända: *manne buþ, guþs kvæþiu*, VGL., Cod. Bur., Act.), *koma* (*tiunda af bondom biscupi*, VGL. IV); *kasta* (*hanom æpplit*, Järt.), *rækkia* (*hænne hand*, Act.; jfr *framrækkia hanum guz likama*, Järt.), *presentera* (*Gudhi flere siæla, permanit biscopinom*, Järt.).

Härmed kunna jämföras de med *til* sammansatta, hvilka skola omnämnas längre fram.

---

[1]) Jfr s. 41, not. 1.

[2]) Jfr *hon tuk Knuti kialt a Anklanti*, Stephens läsning af Väsbystenen (Dybeck: Sverikes Runurkunder, II. 118), anförd af *Säve:* Sigurds-Ristningarna, s. 42 (362).

Verb, som uttrycka motsatsen mot de här ofvan anförda: *mena* (betaga, undanhålla, förmena, förhindra: *manni intækiur, invrak*, MELL.), *fortaka* (förtaga, förhindra bruket af en sak: *andrum sit, sin lut*, Upl. L., MELL.), med *af* sammansatta: *af hænda* (*andrum kul*), Dipl. 4142, Fin. Handl. III. 5), *aftaka* (*nokrom sit*, Stads. L., Fin. Handl. III. 6), o. d.

Verb med inre objektets eller produktobjektets ackusativ: *gæra* (göra, tillfoga: *manni hemsokn, forcöp, sævirþning, bosran, sik vægh*, VGL., Upl. L., ÖGL., MELL.; *hanom bilæte göra ok iui skriua simoni hælaghom guþi*, Cod. Bur.; gifva, erlägga: *suni hemfylghþ, præsti korn*, VGL., Upl. L., Stads. L.), *sla* (slå: *bloþsar manne*, SML.; *sik vægh*, SML., ÖGL.); *hiælpa* (*hanum ett daxværki*, Upl. L., VML. II);

binda (*sær byrþe*, ÖGL.), *byggia* (*iohanni faghra kirkio, hanum capellam, hws sinom son*, Cod. Bur., Dikt., Järt.), *up byggia* (*hanum husin*, SML.), *læggia* (*manne vægh, gatu*, VGL., MELL.), *skæra* (*sik uægh*, SML.), jfr *sla* (*sik vægh*, SML., ÖGL.), *göra* (*sik vægh*, Bj. R.), *skapa* (*sik siælfwom likama, hænne likama* Dikt., *Hånom är skapat skiäl ok wit*, Kg. St.); jfr *gierþa* (bygga gärdsgård: *hanum liþ*, Gotl. L.).

Verb, som uttrycka meddelande i andlig bemärkelse eller yttrande, som till lika innebär ett meddelande i ett eller annat afseende, ock verb med motsatta betydelser:

sighia (*manne siælæmæssu*, Upl. L., VML. II), *skilia* (*lagh bondom*, SML.), *döma* (*ræt bondum*, SML.), *ganga* (*mannum sina trygþar eþe*, SML. Add. 1);

tea (te visa: *hanom duken, hænne guz vald, sit hiarta nokrum klærk, þem sina obliþe*, Cod. Bur., S. Birg. Avtogr.), *visa* (visa, bevisa, uppenbara, anvisa: *manni þing* = kalla inför rätta, VGL. I, *manne ræt* = döma; *hænne the thing*, Järt.), *vitra* (kungöra: *at han för viste sin döþ ok vitraþe sinom kænne suenom*, Cod. Bur.), *umbiuþa* (tillkännagifva: *þet kununge*, MELL.), *kunnogha* (*thet foghatenum, mik lifsins væghæ*, Stads. L., Act.), *kungöra* (*allom iærtiknit, hænne hænna dödz dagh*, Järt., Act.), *uppinbara* (*allo folkino gudz dygdh*, Järt.), *kænna* (*thz hænne war kænt*, Järt.);

sighia (*aþrum döþæ þerræ, manne leþ, tiþande, sin harm, sins hærra andsuar*, VGL. I, Cod. Bur.), jfr *til sighia*, *mæla* (säga: *manne ængte sakta orþ*, ÖGL., lofva, utfästa, utfästa: *manni legho*, VGL., Bj. R.), *svara* (svara: *manne nokot*, Cod. Bur.; ansvara för: *sak sinni, værkum sinum*, VGL., Upl. L., MELL.), *andsvara* (*hanum ængte*, Cod. Bur., Act.), jfr *raþa* (sid. 37) ock *tala*.

biuþa (erbjuda: *manni sina hiælp, mungats gærþ, goþs falt* VGL., ÖGL., Upl. L., S. Birg. Avtogr., *manne sæwyrdhning* = visa sidvördnad; befalla, påbjuda: *manne sit nampn sighia*, Cod. Bur., S. Birg. Avtogr.), jfr *forbiuþa*, *iata* (säga ja, bifalla, bekänna, lofva: *þom rika gauo*, Cod. Bur.), *synia* (neka: *hænne inleþning*, Upl. L.), *neka* (*hanum gudz likama*, Dikt.), *vidhersighia* (*christo trolouan*, Cod. Bur.), *forlata* (*mik mina synde*, Järt.), *ærna* (tillämna: *thik nadhe*, Järt., förskaffa: *sik tima*, derst.); *þula* (tåla, utstå, tillåta: *vil iak eig iþar þola længar guþa vanheþar*, Cod. Bur.), *lova* (prisa, lofva, tillåta: *manni þingsgangu, guþi renliue*, VGL. I., Cod. Bur.), *hōta* (hota, lofva: *manne pino, illan dōþ*, Cod. Bur.), *stæmma* (bestämma, utsätta: *þing manni*, VGL. II), *dōma* (*dōma manni ræt, iorþ*, ŐGL.), *stæþia* (göra att ngt stannar, stadga, bestämma, öfverenskomma, tillstädja: *þet ængum manne*, MELL.), jfr *fæsta*, *sætia* (sid. 38), *raþa* (sid. 37).
kænna (säga, tillvita: *manni lagha spiæl, ran, bodræt*, VGL. IV, Upl. L., MELL., känna, igenkänna, vilja tillegna: *sik nokot*, SML., MELL.), *vita* (bevisa, ådagalägga, intyga, tillvita; *manni sak, valdsgærning, bæru eld, morþ*, VGL., Upl. L., MELL.), *brigdha* (förebrå: *aþrum garva sæt*, factam compositionem alicui exprobare vel forte exprobare alicui facinus, de quo jam facta est compositio, Hels. L.); *obrigdha* (*hænne mang thing*, Järt.), *rækna* (*them the synd*, Act.), *væna* (*ei hænne sak*, ŐGL.).

Hit höra också följande konstruktioner:
uæria iorþina præstinum ælla kirkiunne, ŐGL. Kr. 3: 1; jfr SML. J. 1; *Guþ giōmi os baþi liff ok sial*, Upl. L. M. 54; 3; jfr SML. G. 6; *gōma þet barnumin*, ŐGL. Eþs. 18; jfr MELL. Eþs. 33: pr.; *ma huarghit anðru calf ala*, VGL. II. A. 20; *Nu borghar man andrum pænninga*, ŐGL. B. 39; pr.; *hanum hans aldin skogh . . . forfængta* (förstöra, förskingra), ŐGL. B. 33; jfr B. 30: 1; *the sculu rethæ* [utreda] *hanom saki sina*, Smål. L. 13: pr.; jfr *uppi halda*, *fylla*; *þa skal rættum aruum han tuægilda ater* (betala dubbla böter för honom), MELL. H. 9: 1; *vttydde hanom the hælgho script*, Järt. 184, *thu appellerar thik kæsarenom*, Act. 294 (= Ap. Gärn. 25: 12); *hanum war knæ bōghia mz wyrdhning*, Järt.;
Nu a biur sæ [var. *sär*] *bōle sum bonde*, ŐGL. B. 36: pr.; jfr B. ind. 36 (jfr *þa aighi þann sir at attu sum a hittir*, Gotl. L. 36: 2); *þer eghu biskupi IIII marker* (de äro skyldige biskopen fyra mark), VGL. I. G. 8: 2; jfr II. K. 53; III. 20; ŐGL. Kr. 15: 1; *vighþe þōm kirkior*, Cod. Bur. 51, r. 21; *þæt sum han hanum uingaþe*, ŐGL. Vins. 6: 5; *hwat han sik kiæræ kan* (hvad han med sitt käromål åsyftar),

VGL. IV. 12; *siungom guþi sata sællor siungom guþi heþar ok æro* (öfversättning af «Cantemus domino, sociæ, cantemus honorem»), Cod. Bur. 25: *Ee hua sum ærfue fathur ælla mothor lösa pænninga* (eg. håller arföl för, d. v. s. efter fader o. s. v.), VGL. II. K. 72: 1 [1]); *jdkir vpræste gudh först sin son ihesum*, Act. 250—251; *hördhe enom siukom man scriptamal*, Järt. 118; jfr därst. 120, 189.

Såsom ofvan anförda exempel visa, användes ofta dativen af det reflexiva pronominet liksom annan dativ. Stundom tyckes dess användning vara något vidsträcktare, såsom vid *hava* (se ofvan). Ett egendomligt bruk af dat. *sær* har man i *Nu liggia þön all sær* (för sig, separatim), ÖGL. B. 2: 1; *alt korn skal skilia aat, sær huete ok sær rugh*, VGL. II. K. 36.

Hit äro också att hänföra sådana konstruktioner, där ackusativen är utbytt mot en infinitiv, en objektsbisats eller, såsom fallet är efter verb, som angifva ett yttrande, ett direkt anförande, såsom: *guþ menar ... naturonne giua*, Cod. Bur. 4; *menar hanom mær mæsso sighia*, därst. 27; jfr därst. 145, r. 13; *böþ hanom ... sit napn ok sina syslo sighia*, därst. 8; jfr 514, r. 8—9; *biuþe huarium biskope skuþa sinna klærka lifærne*, S. Birg. Avtogr. A; *han giwi allum domarum swa at dömæ*, VGL. IV. 12; *þa lofwm wir hanum at takæ swa mykit*, därst. 19: 1; *iatte hanom rikare varþa*, Cod. Bur. 18; *höte hanom dö*, därst. 27; *þem wisæ hwar þe skulu kost sin takæ*, Upl. L. Kp. 9: pr.; *saghþe flerum at alle apostoli föra mariam tel graua*, Cod. Bur. 14; jfr 135, r. 1; *saghþe honom: «damianus tok viþ guþleke gauo»* [2]), därst. 514; *petrus suara nerone: «ær simon guþ ...»* [2]), därst. 103; *præstar ... bra bondanum ... at hans kona myrþe sin magh*, Cod. Bur. 30. Jfr Cod. Bur. 18; Järt. 118—119, 160, 167, 173, 175, 186, 200; Act. 252, 269 o. s. v.

Förbytes konstruktionen till passiv, kan dativen bibehållas. Ex. *Ofta gawos gestom klædhe*, Järt. 214; *þo agher þen hæster vp andvarþas kunungx marskalke*, MELL. Kg. 18: 1; *at han fores os* (till oss), VGL. IV. 19: 1; *teþes guz moþer ... biscopenom*, Cod. Bur. 27; *uænis hænne þön sak*, ÖGL. Vaþ. 31: 1; *sua iates os lif æpte döþen*, Cod. Bur. 489; *þot þem bius skrifa þik æru fiærre*, S. Birg. Avtogr. B; *Nu kiænnis manni likran*, Upl. L. M. 10: pr.; *Nu kan hænni warþa kænt hor*, SML. G. 4; *huat þöm var visat*, Cod. Bur. 50; *mannom fæstas*, därst. 5; *iak ær ... fæst ihesu christo tel renliues*, därst. 143;

[1]) Jfr *Söderwall:* Verbets Reaktion, s. 16—17. I en annan bet. står *ærva* med dat. i ÖGL. G. 24: *þa æruir bondin haþe sik* [var. *sär*] *ok sinom sunum* (då kommer arfvet både honom ock sönerna til godo).

[2]) Interpunktionen är af förf.

hanom enom ... *var louat* ... *in ganga*, därst. 195; *buðþas hæræðinu at takæ þæn man*, VGL. IV. 19: 1; *Dömes honum sami domber som the* ... *honum dömpdo*, Stads. L. R. 3: pr.; *hon wiste lön wara atirgiælda skolande likamanom ok siælinne*, Dikt. 85—86; jfr *þæt sannaþes hænne fredaghen langa*, Cod. Bur. 73. Jfr Järt. 189—190, 177, 184, 214; Act. 274, 275 o. s. v.

Dativen står också vid verb **utan objektsackusativ** jämte sig.

Såsom nyss påpekats, konstrueras transitiva verb äfven i passiv form med egentlig dativ.

Flere af dessa verb konstrueras äfven aktivt med dativ utan att hafva någon objektsackusativ jämte sig, men väl stundom en den samma i viss mon ersättande adverbiel bestämning; t. ex. *ofra sinom af guþum*, Cod. Bur. 140; jfr 155, r. 1; 189, r. 7; 199, r. 5; 500, r. 23; 503, r. 15; *hanð skal hændi sælia* (manus commodatarii manui commodantis tradito rem commodatam), VML. I. B. 34: pr.; *the skipto hvariom swa som thorftelikit var*, Act. 249; *sændo af sino goze* ... *crisnom mannom*, Act. 271; *hemulæ hvem han hældær will* (d. v. s. afgöra, åt hvilkendera han gifvit), Upl. L. Kk. 14: 2; *awærkær man manni*, Upl. L. V. 13: 2; jfr 13: 1; *prædikaþe sua þöm tuem af himirikis glæþi*, Cod. Bur. 154; *suaradhe* ... *hanom sighiande*, Järt. 207; *the ey taliv oftar meer nakrom manne j thesso nampne*, Act. 252; *han skal nokrum manne vm giæld swara*, Stads. L. R. 2: 3; *i þöm eþe ma ængum giua ur* (näml. *eþe*, gifva tillstånd att gå ur eden, d. v. s. ej svärja), ÖGL. Vaþ. 1: pr. Jfr *höta andrum mæþ sten*, SML., *huru man andrum til þing stæmnir*, SML. þg. 4; *sighia bonda (æghandanum) til iorþ sinnar* (tillsäga jordägaren att själf emottaga jord, som man arrenderat), SML., MELL., *sighia landbom af iorþ*, Upl. L., *sighia manni til eþa* (tillsäga sin vederdelomans löftesman, att man på en viss dag vill mottaga eden), ÖGL., (säga käranden de måns namn, med hvilka man vill gå ed), VML. I, *biuþa aþrum til at sla*, MELL., *warþa hvar aþrom fore brigþ* (præstare evictionem), VML. II.; jfr *wilia hanum wäl*, Järt. 180.

Dativen har också en vidsträckt användning vid s. k. intransitiva verb. Konstruktionen med dativ tjänar här att utmärka samma förhållanden som dativen, nyttjad vid de transitiva verben, med de modifikationer, som följa af verbets egenskap att vara intransitivt. Sålunda uttrycker dativen här, att någon blifver eller är delaktig af något o. d. (ofta något uttryckligt såsom godt eller ondt betecknadt) eller motsatsen, såsom *þa hanom varþ ægte tel ansuara*, Cod. Bur., 20; *hanom wardh ænkte ont*, Act. 300; *þer honum ællæ hans rike ma skaþi af koma*, MELL. Kg. 9: 4; jfr Järt. 219, 243; *hedhir*

oc æra skuli thædhan aff framkoma siælfwur gudhi, Dikt. 37; *þik kombar i morghon goþar kompan*, Cod. Bur. 102; *swa ofta som hanom komo olofflike thanka*, Järt. 226, (jfr längre fram *nalkas*, *möta*, verb sammansatta med *til: tilkoma*, *tilbyria*, *tilbæra*, *tilfalla*, *tilhöra*); *Timar ther wardhmannum ... nokor skadhi*, Stads. L. B. 22: 1; jfr Kg. St. 82 (202—203); *kan manni siþæn hænda alt saman göræ hor* ... SML. Kg. 15: 3; jfr Act. 285; Järt. 136; *Nu kan biltogha manne ællæ hans barne nokot arf falla*, MELL. Æ. 7: 2;
Allom them som trodho var eet hiærta ok en siæl, Act. 253; *Eyg ær thik lutir ællæ stykke i thessom hælgha kiænnedom*, Act. 261; jfr Act. 273, 297, 264; Kg. St. 16 (41); 83 (204); Gotl. L. 1, 12: pr.; *thz ær thik tekn*, Järt. 183; *biskope var vanda bæggia væghna*, Cod. Bur. 5; jfr Dikt. 7; Järt. 205; *Wee ær þem domaræ*, VGL. II. Pr.; jfr Järt. 164, 169; *hon war apostlomin mæstirska ok martyribus styrkirska oc confæssoribus læriska*, Dikt. 76; *hulkin som wast siælwm gudhi höxte lustilse*, därst. 16; jfr därst. 55;
liggi han [näml. *urfiælder*] *þem firi fæþerne* (behålle de honom såsom en orubblig ägendom), SML. J. 1; *þa skal slikt enum af uatæ* [fattas] *sum aþrum*, VGL. I. A. 5; *Bristær* [fattas] *þöm ok hemulz man*, Upl. L. J. 20: pr.; jfr VML. II. Kp. 3; jfr ÖGL. Eþs. 29; Cod. Bur. 174, r. 25; *lysa huat hanum ær huruit* (kommit bort för honom), ÖGL. Vaþ. 32: 4; jfr B. 37: pr.; *slippær* [undkommer] *hanum kuighan*, *þa slippe hanum aldær faghnaþær*, ÖGL. Dr. 18: 1; jfr *utan rinder sik ransuærkum* (utan afskuddar sig misstanke för våldsam inkräktning), ÖGL. ES. 4: 2, där *sik* är att anse såsom en dativ; *þo eigh mere æn uinnas matte þrem mannom at male* (dock ej större, än att det kunde förslå åt tre man i målet), Cod. Bur. 417; *diæflinom rækte ekki permanit*, Järt. 185; *þolik present höre ække mik vtan þöm þænna hem ælska*, Cod. Bur. 206; jfr Kg. St. 36 (94—95); *til höra* (se längre fram); *för æn wredhin forgik hænne*, Järt. 117; jfr därst. 127, 145—6; jfr *afliþa*, *fraganga* o. d.

Dativen anger den, som förnimmer något (stundom såsom något behagligt eller obehagligt):
tha thotte hanum som han bran, Järt. 151; *enne persona syntis ... sum hon vare i eno palacio*, S. Birg. Avtogr. A.; *swasum synis allum ræt wara*, SML. L. B. 3; jfr därst. 11: pr.; *þa hanum synis* (synes godt), SML. J. 7: pr.; jfr Act. 274; Dikt. 25; *hanom drömde som sanctus iacobus föde han*, Cod. Bur. 174; jfr Gotl. L. Hist. 1; *smakadho hanom sötlika*, Järt. 182; jfr därst. 127—8; *allir likamsins luste wansmakadhe hanum*, Järt. 162; *vm min thiænist thækkis thinom son*, Järt. 207; jfr därst. 203, 227; Act. 271; *thz misthæktis gudhi*, Järt. 115.

Med föregående exempel mer eller mindre beslägtade äro
dör hænne antuiggia faþir ælla moþir, ÖGL. Æ. 1: 1; *Nu kan frillu barni pænningær wæxæ*, Upl. L. Æ. 24: pr.; jfr MELL. Æ. 17: pr.; *Nu kan þem ben ællr armber bristæ*, Upl. L. V. 23: 6; *honum war sin akkara strænger sunder hoggin*, Stads. L. Sk. 5;
þa scal þet hanom firi fult standa (fullkomligt gälla), Smål. L. 13: 4, not. 44 (hdskr. B från sen. hälft. af 14:de årh.); *æn| han* [näml. *pantrin*] *stander hanum* (är pantsatt för), Bj. R. 37: 3; *aff thy godze honom vte stander* (är utlånadt), Stads. L. Kg. 20: 8; jfr *uinga* (sid. 40); *sik at kæra* (caussam suam agere), MELL. SVl. 11, Stads. L. Kg. 9, R. 1, SVl. 10, antagligen att föra hit;
giæz eig fæþernis frændum at, VGL. II. A. 6; jfr Gotl. L. Add. 4; *Huiliko hæræþe ei nögher at þy synamæn göra*, MELL. B. 24: pr.; *thet honom hugnas* (behagar), Stads. L. Kp. 33: pr.; jfr Stads. L. Dr. Vl. 19; *sæmber egh baþum*, ÖGL. Vap. 6: 2; jfr VGL. I. J. 16: pr.; Upl. L. Kk. 5, 6: 3; M. 47; *hænne burdhe bætir æga thz gozit*, Järt. 241.

Särskildt är att märka de intransitiva verb, som med dativ tjäna att uttrycka hjälp, tjänst, tro, gunst, ogunst, nytta, skada[1]).
biærgha (*æng sinne*, ÖGL.)[2]), *byrghia* (*akri sinum*, Upl. L., VML. I, MELL.), *hiælpa* (*mannom*, *siukum*, *korne*, VGL. I, II, Upl. L., SML., ÖGL., Cod. Bur., Järt., Dikt.), *dugha* (hjälpa: *hanom* Järt. 111), *böta* (bota: *siukum*, Cod. Bur.), *væria* (*sinni husfru* ÖGL.; hålla till baka: *sicli eþa snori*, Gotl. L.), *þiæna* (*gudhi*, *sancto pætare*, VGL. IV., Smål. L., MELL., Cod. Bur., Järt.), *lyþa* (*hans raþe*, *kænni domi*, *gudhi*, *mannom*, Cod. Bur., Act.), *væghia* (*guþum naþoghom*, Cod. Bur., Kg. St.), *vika* (*þæn mindre þöm mera*, Cod. Bur. 51), *tro* (*hanom*, *Christo*, *iærtiknino*, Cod. Bur., Järt., Kg. St.), *trösta* (*fastom husom*, *þingfriþi*, Kg. St., Gotl. L.), *mistro* (*hænni nequarum*, Cod. Bur., Gotl. L.), *neka* (*guþi*, VGL. II. Pr.), *ræfsa* (*huarium*, VGL. IV), *nefsa* (*illgærningamannom*, Hels. L., Kg. St.), *snybba* (*diæflom*, *petro*, Cod. Bur., Kg. St.), *banna* (*hanom*, *sinom skapara*, Cod. Bur., Järt., Act.), *hadhveta* (*ærofulle guz modhor marie*, Järt.), *röghia* (*hanom*, Cod. Bur., Act.), *misfirma* (*hænne*, *frælsum*

---

[1]) *March:* A Comparative Grammar, s. 148, fattar de af dessa konstruktioner uttryckta förhållanden såsom analoga med verb, som betyda gifva. De rubriceras nämligen: obeying = giving thought; giving feeling; giving aid.

[2]) För denna verb — med undantag af *una*, *avundas*, *dugha*, *standa* ock *vika* — redogöres utförligt af *Söderwall:* Verbets Rektion, s. 18—23.

manne, VGL. II, SML., Söderk.R.), *þaka* (*guþi*, Cod. Bur., Act., Järt.), *fagna* (*sinom bröþrom* Cod. Bur.)[1]), *miskunna* (*sinom fatökdom*, *hanum*, Cod. Bur., Järt.), *varkunna* (*þinom döþ*, *salogom karle*, Cod. Bur., Järt.), *una* (nöja sig med: *slikum rætti*, VGL. I, II[1]), *avundas* (*hanom*, Cod. Bur. 143), *nigha* (*barneno*, *hanum*, *hans nadhom*, Cod. Bur., Järt.), *knæfalla* (*christo*, Cod. Bur. 503), *varþa* (vårda, bevara: *hænni*, VGL. I., Upl. L., ÖGL.; ansvara för: *framliusum*, *hans verkum*, VGL. I, II, Upl. L., ÖGL.); jfr *framvarþa* (framlemna: *hanum a þing*, VML. I, II), *spara* (skona: *hanum hiordinne*, Järt., Dikt., Act.), *syrghia* (*allu*, *vigslum*, VML. I., Gotl. L.), *skaþa* (*minom vin*, *kalvi*, *akrum*, Cod. Bur., ÖGL., VML. I., SML.), *sæta* (följa, iakttaga: *fæmtum therra*, Smål. L.), *glata* (*ubornum*, VML. I), *standa* (i bet. lyda: *foghatæns dom dömpdom ok saghþum*, Bj. R.); jfr *fylghia*, *tilludha* (se längre fram), *lita* (*sahlu* i runspr. Söderwall: Verbets Rektion, s. 18).

I det föregående har redogjorts för sådana fall, då dativen såsom bestämning åt ett verb angifver det föremål, med hänsyn till hvilket något företages eller sker, i allmänhet den person, hvars intressen genom handlingen beröras, eller det föremål, till hvars skada eller fördel något är eller sker. Som vi sett af den föregående framställningen, äro de verb, som kunna konstrueras på detta sätt med dativ i eg. bem. ganska talrika ock till betydelse hvar andra ganska olika, i synnerhet om man ser på deras användning i andra fall ock deras ursprungliga betydelse. Om man också kan under vissa regler sammanföra de olika intresseförhållanden, som med dativen betecknas, ock äfven i vissa grupper inordna de verb, som oftast användas för att uttrycka dessa förhållanden, så vore det likväl fruktlöst att söka bestämma, vid hvilka verb dativen kan användas, ock vid hvilka han icke kan användas.

Ofta står dativen vid verb jämte en adverbiel bestämning, hvarigenom intresseförhållandet närmare angifves. I dessa fall är dativen ofta att hänföra såväl till bestämningen som till verbet.

På detta sätt användes dativen vid verb, som bestämmas af ett nomen med preposition (*til*, någon gång *at*), uttryckande vanligen syftemålet för handlingen eller resultatet af den samma; t. ex. *maria . . . kom hanom tel hialp*. Cod. Bur. 26; *at gozit . . . moghe koma til gagn sannom æghara*, Dikt. 53; *swa wardh thz ordhit them trulkarlenom oc mangum andrum til mæsto hiælp oc nytlikhet*, Järt. 138; *Lagh*

---

[1]) Enligt en annan uppfattning är dat. här instrumental eller lokativ. Se *Delbrück*, s. 89, *Grimm*, IV. 663. Jfr *Delbrück*, s. 65.

skulu wæræ satt ok skipaþ almænni til styrsl baþi rikum ok fatökum, Upl. L. Præf.; jfr SML. Prol.: *þy mal ær war faðir skippæði rikinu til frælsis oc til naðþæ* (till trygghet och lugn), VGL. IV. 19: 2; *vita manni til egho* (bevisa någons äganderätt), VGL. I. J. 4: 2; *allum þem vitnæ ... til egnær*, VGL. II. J. 34; *Dræper maþer man ... barnum sinum til arfs*, VGL. II. Add. 11: 14; *giptis ... barnum ... til arfs*, VGL. I. A. 6: 1; II. A. 9; *þæt gange aldrigh hanum til arfs bondanum ok ængum af hans ætta lægh*, ÖGL. Eþs. 18; jfr MELL. Eþs. 33: pr.; Stads. L. Eþs. 19: pr.; *sæliæ iorþ eller lös öre þeræ þem til föþo*, SML. Æ. 9: 4; jfr MELL. E. 19; 32: 1; *nu tel reþo giorþ girughum hughi*, Cod. Bur. 141; *ængin vtlænzskær rættær dræghis in i rikit almoghanum til lagh ok ræt*, MELL. Kg. 5: 7; *ok skref þær allom cristnom tel tröst*, Cod. Bur. 149; *györum guþi oc hans signaþu moþer marie til heþers warræ bæyggæ syælum til helsu oc varræ syndæ aflösn ... wart bæggiæ testament*, Dipl. 4069 (1346); *þe boþo samæn guþleka mz mykle dyght allom tel gangn ok ænghom tel genværþo*, Cod. Bur. 3; *Vatn skal eigh vændæ af fornu fari aþrum manni til andmarkæ* (till förfång), VGL. I. M. 7; II. M. 7; *andrum mylnustaþ til skaþæ byggiæ*, Upl. L. V. 22: 1; jfr SML. B. 21: 22; *annærs fæ ... sic til nyttæ hawe*, SML. B. 33: 3; *sik til nakara nyt haua*, MELL. B. 38: 1; *i þy sum ma koma rikeno til skaþa*, MELL. Kg. 10: 2; *Akrum ær garþir at wagh* [= *wægg*] *oc himil at þækiu*, VML. I. Þj. 2: pr.; jfr *en hann verþr mannj at bana*, Gotl. L. 17: pr.; *en thet ier mannj at schada*, därst. Add. 3. — Huru genitiv ock dativ i denna ställning kunna omväxla, visar t. ex. *til hugnadh sik scodhandom*, Dikt. 48, ock *til gudhz glædhi oc ænglanna hona scodhande*, därst.

När vid verbet står ett af en preposition styrdt substantiv, uttryckande en kroppsdel, en själsförmögenhet, en tillhörighet, som sättes i relation till verbets handling, tjänar dativen att angifva den person eller sak, som genom denna delvisa inverkan beröres af handlingen.

På detta sätt användes dativen i synnerhet jämte *hand*, styrdt af en preposition. Såsom exempel må följande tjäna: *þer allir skulu takæ i hand baþum*, VGL. I. J. 2: pr.; *hanum staf i hand fa*, VGL. II. R. 2; *i anduarþen þem i hændar sinum höxta ouini*, S. Birg. Avtogr. B; *aþrum vmbuþ i hant sætiæ*, VGL. III. 68; *kirkiu præsti i hændær sættiæ*, Upl. L. Kk. 5; *Uardher thiuffnadher nokrom i handom taken*, Stads. L. Th. 1: pr.; *han ær mik a höghre handh*, Act. 248; *sværia a hænder honum*, VGL. I. M. 3: 1; *vitæ a hændær hanum banorð* (bevisa den honom gjorda beskyllningen om dråp), VGL. I. M. 1: 2; *þa uær han egh iorþina sik til handa* (han vinner ej ge-

nom bevisningen rättighet att behålla jorden), ÖGL. ES. 4: 2; *garþer skal wæræ ... swa högher at taker wndir hand mæþlungu manni* (når upp under armen eller axeln på en människa af vanlig storlek), Hels. L. V. 5: pr.; *Lata skiparar slippæ sik tugh af handum*, Bj. R. 20: 2; *skiutær þa kono af handum sær*, VGL. I. A. 8: 3; *Warþer þet rænt vr handum hanum*, SML. B. 6: pr. Såsom af ofvanstående exempel synes, användas dessa talesätt *a hænder*, *i hand* o. s. v. ofta i öfverförd bemärkelse. I dessa fall göra de merendels tjänst såsom prepositioner. Också användas sådana (såsom *a*, *up a*, *til*, *in til*, *fran*) ganska ofta i dylika fraser. Vid sidan af *leþa a hand*, *i hand*, *a hænder hanum*, *manni til handa* (bevisa att någon haft tjufgods i sitt hus eller dylikt), VGL. I, II, SML., ÖGL., MELL., stå sådana fraser som *leþa a man*, *in til mans*, *til mans*, VGL. II., SML., ÖGL., MELL. Jämte *sværia*, *bæra vitni*, *sökia a hænder manni*, VGL. I, har man *sværia*, *a man*, *in til mans*, *vitna*, *sökia æller stæfna vp a man*, VGL. II, Upl. L.; jämte *leþa sær (sik) af handum*, Upl. L., SML., Bj. R., påträffas *leþa fran sik*, SML., Bj. R.

Exempel på andra dylika talesätt, där icke *hand* förekommer, äro följande: *taker* [näml. *ærter eller bönur*] *i famn sic*, SML. B. 10: 1; *af samu iorþ taka sum han skiöter ok hanum i sköt læggia*, ÖGL. ES. 1: 1; *flögh wp hani oc a bild niþir bildir oc i quid kalli*, VML. I. B. 46: pr.; *kasta atær iuir axl sik* [var. *sär*] *a diup ut*, ÖGL. B. 28: 3; *binda* [näml. *eki uiþin*] *um hals þrælinum*, ÖGL. Dr. 13: 2; *þa skal þiufnaþ a bak hanum binda*, ÖGL. Vaþ. 32: 1; *Skiær tungu ör höfþi manni*, VGL. I. O. 6; *varþær han ... dræpin a fotum hanum*, VGL. I. M. 6; *fiöl hanom tel fota*, Cod. Bur. 494; *Nu bæri ængin fæst a fötær döþum* (före ingen mot en död person bevisning om med fäst bekräftad föryttring; jfr *a hænder*, *a hand*, *i hænder* o. s. v.), ÖGL. ES. 10; *laat en man flögiæ a bogin hanum*, Hästläkeb. — På samma sätt vid *hugher* ock *minne*: *þa kom mik i hugh hælagha læst*, Cod. Bur. 135; *en taka þen guþ honom i hugh skiuter*, MELL. þg. 1; jfr Dipl. 4069 (1346); *þæt gik hanom aldregh w minne*, Cod. Bur. 7.

Analogt härmed är bruket af dativen vid *garþer* i sådana sammanställningar såsom *ængyn a vitu innæn gard hanum* (äger rätt att tillegna sig den af honom inhägnade jorden), VGL. I. J. 13; 4; *Cuma menn mannj til garz* (Komma män till någons gård), Gotl. L. 37: pr.; *þa scal fara haim til garz hinum*, därst. 39.

I st. f. dativ användes stundom genitiv i dessa fall. Så t. ex. heter det *andwardhæ han i hedhningana hendir*, Act. 287, men *a. þem i hændar sinum ... ouini* (se ofvan).

Dativen vid nyssnämda adverbiela bestämningar är analog med dativen vid objekt, som angifva kroppsdel, tillhörighet o. s. v. eller vid intransitiva eller passiva verb, när de till subjekt hafva ett substantiv, som betecknar något dylikt, såsom *stungo hanom vt öghon*, Cod. Bur. 133; *binda hanom hændar ok fötar*, därst. 140; *bant sik hændir ok fötir*, Act. 287; *ængom för ben sundarbryta æn sinom bonda*, därst. 522; *raka hanom alt har af hofþe;* därst. 149; *Kan manne armber æller been bristæ*, SML. B. 24; I [1]); Upl. L. V. 23: 6; Hels. L. V. 18: 3; *Nu varþa manne vt slaghne fram tænder ælla aþre*, MELL. S. VI. ind. 8. Dativen vid de nämda adverbiela bestämningarna ansluter sig således till det bruk af dativen, för hvilket förut blifvit redogjordt (sid. 36—44).

Dativen fogas till **adjektiv**, när förhållanden skola uttryckas, som motsvara de med verb ock dativ betecknade.

Liksom vid vissa verb sättes en dativ jämte en ackusativ vid adjektiven:

skyldugher: þræ siælæmessur ær hanum præster skyldughær, Upl. L. Kk. 8: 1; *ihesu christo ærum vi skyldughe sial oc lif*, Cod. Bur. 509; jfr Upl. L. Kk. 6: 7; 8: 2; SML. Kk. 11: 1; VML. II. Kr. 7: 1. 2; Smål. L. 7: 2; därst. 8; ÖGL. Kr. 10: pr., not. 64; 11, not. 89; 12: 1, not. 19; MELL. B. 28: 6; Dipl. 3702 (1843); med en infinitiv i st. f. ackusativen: *ængin ær væghfarandæ manni skyldughær kost uppi haldæ*, Upl. L. Kp. 9: pr.; jfr SML. Kp. 10: pr.; Smål. L. 7: pr.; 10: 1; ÖGL. Kr. 2: pr.; med endast dativ: *gaf sik guþi skyldogham firi sina synde* (erkände sig vara skyldig inför Gud), Cod. Bur. 8;

skylder: han ær skyldær [var. *skyldughær*] *præste sinum atta pænninga*, ÖGL. Kr. 10: pr.; jfr därst. 11, 12; B. 3: pr.; 11: pr. [2]).

Särskildt äro att märka de adjektiv, som nyttjas att uttrycka tjänst, tro, ogunst, nytta, skada o. d. (jfr verben sid. 44, 45):

þiænugher: en man þiænoghar sancto cosme ok damiano, Cod. Bur. 516; *vare fru giærna þænoghar*, därst. 24; jfr därst. 24; Järt. 152;

lyþugher: at i ærin guþi lydoghe, Cod. Bur. 509, Dikt. 33, 79; jfr Kg. St. 15 (34);

olydhoger: olydogh sinom skapara, Dikt. 26; jfr *olydhughr*, *olydhin* ock *olydhr*, Kg. St.: *alt wart honom olydhokt*, 8 (18); *hvar som är gudhi olydhr hånom warder alt olydhet*, därst. 15 (35); jfr därst. 24 (60); *genværþugher* (sid. 50);

---

[1]) Jfr sid. 48.

[2]) Jfr sid. 11.

troin: *iak skal minom konunge troen* [var. *tro*] *wara*, Stads. L. Kg. 1: 1; jfr därst. 15: 1; *mik vara trona gudhi*, Act. 278;
troleker: *þa skal han sic allum götum trolekæn sværiæ*, VGL. I. R. 1: pr.; jfr därst. II. R. 1;
trygger: *waru þa allir tryggir* [trogne] *landi sinu*, VGL. IV. 15: 10;
hulder: *biþia sær sva gud holl* [nådig] *oc uatum sinum*, VGL. I. Kk. 12: 2; jfr Md. 1: 2; 3: pr., 1; S. 1; IV. 18: 2, 13; II. Kk. 3, 15, 25; Dr. 3, 8; G. 14, 16; *biþiandi sik ok allum almoghanum sua guþ hullan baþi til lif ok siæl*, MELL. Kg. 6: 5; jfr därst. 5: 8; Egn. 12; þg. 1; þg. 19; Stads. L. Kg. 1: 1; jfr Kg. St. 48—49 (122);
milder: *þu uast syndoghom mildar*, Cod. Bur. 78;
nadugher, *vreþer*, *bliþer*: *baþo februam martis moþor göra sin son romara bliþan ok þera ovinum vreþan*, Cod. Bur. 9; *varþ grymum wreþ ok naþogh nöþstadom*, därst. 16; *at abadissan matte hænne blidh wardha*, Järt. 167; jfr Cod. Bur. 9, 134, 418, 188, 503, 189, 417; jfr Kg. St. 25 (62);
harþer ock *grymber*: *Valerianus var harþar ok grymbar christno folke*, Cod. Bur. 401. Jfr *vinlikr*, *hemelikr*, *tillåtughr*, Kg. St.: *at the warin ey hwariom man ofmykit winlike* (vänlige), därst. 38 (100); *War . . . ängom ofmykit til låtughr* [eftergifven] *ok fam hemelikr* (förtrolig), därst. 25 (62);
hemelikin: *wardh hanum mykit hemelikin oc thækkir*, Järt. 134; jfr därst. 137—8; Kg. St. 35 (93);
fæghin: *hænne syntes sik vara sua fægna liuseno*, Cod. Bur. 12; jfr därst. 4; (jfr sid. 45 not.) [1]);
nyter: *þen . . . han for star almoghanum* [var. *landeno*] *nyttan vara*, MELL. þg. 1; jfr därst. Kg. 9: pr.; 9: 2;
nytliker. *sum nytlike æru baþe kununge oc almænne*, SML. 1; jfr därst. Kk. 4: 1; *hænna . . . fæghrind war allom nytlik oc hugnelikin*, Dikt. 51;
þarfliker (nyttig, tjänstaktig): *warskær man oc þærffliker allum mannum*, VGL. IV. 16: 14; *Hwat ær wi hittum i hans laghsaghu, ær allum mannum þarfflikt ær, þæt sætium wir . . .*, Upl. L. Præf.; jfr därst. Conf.; SML. Conf.; Kg. St. 68 (167); 66, 67 (164); 29 (74);
oþarfliker: *ok thy them otharflict uare*, SML. Conf.;
menlös: *slungo sik vm hænna spina ok hals hænne menlöst*, Cod. Bur. 506, jfr *skadhlikr*, Kg. St.: *at thz se ey androm skadhlikt*, därst. 68 (167);

---

[1]) *Nygaard*, s. 21, 14—15, för dat. vid *fagna*, *una* till egentlig, vid *fegin* till instrumental dativ.

genværþugher (hinderlig, skadlig, gensträfvig): *guþum gen værþoghar*, Cod. Bur. 495; jfr därst. 494, r. 25; Kg. St. 31 (78—79); *gudhlikom wilia genwærdhoghe*, Dikt. 21; jfr därst. 28; Act. 262.

Egentlig dativ vid adjektiv — liksom oftast vid intransitiva verb — kan i allmänhet sägas beteckna den person, för hvilken ett visst tillstånd eller en viss egenskap existerar, som sålunda däraf blir delaktig eller däraf röner inflytande. Ett sådant mera obestämdt förhållande angifves genom dativkonstruktionen vid öfriga adjektiv, såsom

afat [1]): *þet sum þy barne a faat war i cristendom*, SML. Kk. 9: pr.; jfr *Mannenom är mångt åfåt*, Kg. St. 40 (104); jfr därst. 41 107);

sander: alt var hanom þæt sant han sagþe, Cod. Bur. 173;

kunnugher, okunnogher: hanum war eygh kunugh hælægh crisnæ, VGL. IV. 14: 2; *skal thet skutmannomen konnokt*, [var. *witherlikit*] *göras*, Stads. L. Kg. 20: 8; jfr därst. SVl. 1: pr.; Dipl. 3080 (1334); 3702 (1343); 3827 (1344); Fin. Handl. III. 4 (1352); 7 (1377); jfr Järt. 126; Act. 247, 251, 301, Järt. 108; Dikt. 7, 62;

viterlikin: göri thöm witherlikit, Stads. L. Kp. 11: pr.; *þæt skal allom wytyrlykyth wara*, Dipl. 4063 (1373); jfr Stads. L. Kg. 20: 8, not. 79, 80; Kp. 6: 1, not. 19; Fin. Handl. III. 5 (1353); 8 (1378); 10 (1382);

lius, barliker: ællær oc sac hans se lius oc barlic [uppenbar] *mannom*, VML. II. M. 25: 2;

uppinbar: þet ær allum uppinbart, MELL. H. 2; jfr Act. 252, 269; Dikt. 10, 82;

lönlikin: thetta war mik alt lönlikit, Järt. 158;

fallin: sua margha af þem honum fallit ær (ei commodum est), MELL. Kg. 9: pr.;

kvæmeliker: æpte þy honum ær kvæmelkit, S. Birg. Avtogr. A; jfr Kg. St. 34 (88), 36 (95); *ther kununga* [= *kununge*] *är oquämelik ok huariom höfdinga*, Kg. St. 74 (180);

þækker, thækkelikin: þik gör guþi þækan, Cod. Bur. 499; jfr därst. 171, Act. 269; Järt. 134; Dikt. 75; Kg. St. 31 (79); *þækarre er guþi at i þem staþenum*, S. Birg. Avtogr. A; jfr *otäkker: otäkker ondom mannom*, Kg. St. 24 (60); *gudhi thækkelikin*, Dikt. 50; jfr därst. 30, 61;

goþer: guð giöre han goðan ok gamblan ... ok æ thy ældræ at han se rætuisare ok gothom bætre, SML., Add. 1: 7; *uarþer hanum bætra* [blir det bättre med honom] *innæn nat ok iamlanga sua at han uarþer egh lyttær*, ÖGL. Vaþ. 15: 4; jfr *ey är got mannenom enstaka wara*, Kg. St. 5 (9);

---

1) Jfr Sv. Spr. L. II. s. 417.

kær, liuver: þæs kærare varþar iak minom mæstara, Cod. Bur. 140; *hanom liuvar ok kær*, därst. 74; jfr därst. 142, 504, 74, 140, 171; Dikt. 54;

stygger, ræþeliker: huariom styg ok ræþelek, Cod. Bur. 140;

stykelikin: stykelikin ær guzs vinum, S. Birg. Avtogr. A.;

hatlikin: giri ær swa hatlikin gudhi, Dikt. 8; jfr därst. 21;

ledher: gerninga... æru iomfru maria ledha, Järt. 192; jfr VGL. I. FB. 11: 2: *Gæri huemledær sik vreþæn;* jfr VGL. II. U. 29;

ælskelikin: allom ælskelik, Dikt. 17; jfr därst. 38, 30;

hughnelikin: enkte war hanom hughnelikare ælla ælskelikare æn höra hona næmpnas, Järt. 168;

værþugher, oværdhogher: sua værþogha þem heþno, Cod. Bur. 9; jfr Dikt. 55, 86; Act. 246;

(höwelikr): tala mångt thet thöm är ey höuelikt ella tarflikt, Kg. St. 55 (139);

ræter: sum þe vilia anduarþa for guþi æt landeno æru rætaste æfte þera bæzsta samuite (potissimum nominandi), MELL. þg. 1;

loflikin: swa mykit som hwaryom varra ær loflict, Dipl. 4069 (1346); jfr Act. 268;

saklös: þa skal þiuf takæ þem saklöst, VGL. I. þ. 5: 1;

gilder: wæri gillt þem köper, VGL. II. Add. 11: 5;

hemul: þe iorþ ær hanum hemul (d. v. s. föryttras åt honom), Upl. L. J. 4: 4; jfr MELL. Egn. 17; ÖGL. B. 34: pr.;

vidherthorftelikin: widhirthorftelikit ær androm barnom at dwælias, Dikt. 58; jfr därst. Act. 286, Dikt. 18;

möghelikin, omöghelikin: manzlikom vndirstandilsom ær omöghelikit at gripa &c., Dikt. 85; jfr därst. 20; Dipl. 3175;

töker: at hans böne ok hans almusa waro guþi töka (antagliga), Cod. Bur. 4;

vidherkænnelikin (som kan försvaras): *epter thy thöm ær widherkænnelighet for konunge eller hans radhe*, Stads. L. Kg. 8.

Hit höra ock sådana konstruktioner som

Vtan al thing vara them almænnelikin, Act. 253 (Ap. Gern. 4: 32);

Thy ær helsamlika radhelikit allom dödhelikom syndoghom mannom, Dikt. 88;

en laghviis man hedhirlikin allo folkeno, Act. 256;

Ey ær os iæmt at forlata, Act. 257;

ok genast war diæfwlen hanum redho, Järt. 96.

Till denna dativ vid adjektiv sluter sig ganska nära flere förut behandlade fall af dativens användning vid verb med ett substantiv såsom subjekt eller predikativ eller i prepositionel förbindelse (sid. 42, 45).

Användningar af dativen, som stå på öfvergången mellan egentlig dativ ock andra arter af dativen. Dativen användes till sammans med vissa adjektiv, (adverb) ock verb för att uttrycka **närhet, likhet** o. d. eller motsatsen. Denna dativ kan anses intaga en förmedlande ställning mellan den egentliga ock den instrumentala (komitativa) dativen. Dock torde den få anses stå den förra närmare än den senare. Slägtskapen med instrumentalen visar sig bland annat däraf, att indogermanska språk, som hafva skilda former för dativen ock instrumentalen, stundom använda den senare i ifrågavarande fall. Så har t. ex. sanskrit och språket i Avesta ofta instrumentalen i uttryck för gemensamhet, likhet, vänskap o. d. [1]). Curtius (Erl. s. 173) härleder också gemensamhetens dativ från instrumentalen. Men å andra sidan har man också exempel därpå att språk med skilda dativ- och instrumentalformer använda dativen i uttryck för dessa «sociativa» förhållanden, hvarför man också härledt denna användning från den egentliga dativen. Än har den ansetts såsom den ursprungligaste användningen af den egentliga dativen. Än har den underordnats under den mera generelt fattade betydelsen hos samma dativ såsom angifvande föremålet, «dem die Aussage gilt» (Hübschmann). Stöd för dessa åsigter lemnar latinet, som visserligen ofta använder instrumentalen, d. v. s. ablativen, i sådana fall, såsom efter cum o. s. v., men vid ord, som beteckna närhet, likhet, vänskap o. d. i allmänhet dativen. Hvad dativen i uttryck för vänskap, välvillig sinnesstämning o. d. beträffar, torde den lättast kunna föras till den egentliga dativen, från hvilken den ofta är ganska svår att särskilja (se om dessa uttryck sid. 44, 48) [2]). I det faktiskt föreliggande fornsvenska språkbruket sluta sig äfven de öfriga nu nämda använd-

---

[1]) Se *Hübschmann*, s. 255, *Delbrück*, s. 55—56.

[2]) Häri afvikes från förfarandet hos *Curtius:* Griech. Schulgr. § 436. *Nygaard*, s. 13, 16, för samtliga här nämda användningar af dativen (i uttryck för närhet, likhet, sinnesstämning) till egentlig dativ. *Söderwall:* Verbets Rektion, s. 18, 24, likaså med hithörande verb. I Hufvudep., s. 34, 35, föras dativer, som beteckna närhet ock sinnesstämning till egentl. dativ; däremot förmodas den vid adjektiv eller verb, som betyda likhet, äga sammanhang med den instrumentala dativen. På samma sätt hos *Erdmann*, s. 199—206, 224, 249.

ningarna af dativen ganska nära till den egentliga dativen. Till det hänsynsförhållande, som denna dativ betecknar, såsom förut blifvit visadt, ock hvilket i allmänhet har karaktären af en mera personlig relation eller ett intresseförhållande, kan också den relation hänföras, som denna dativ anger, nämligen ett hänsynsförhållande i mera yttre bemärkelse. — Ännu en tredje grund kunde anföras för här nämda sociativa användning af dativen. Den kan ock stundom härleda sig från dativ- ock lokativ-formernas sammanslutning, då, som man vet, lokativen i t. ex. sanskrit ock andra språk kunnat ha liknande betydelse [1]). Man har dock i vårt fornspråk, såsom längre fram skall visas, högst få otvifvelaktiga lokala dativer (dativi in loco) utan preposition, hvarför känslan för dativens lokala betydelse torde varit ganska svag, synnerligen som ackusativen så godt som ensam fått till uppgift att vid preposition uttrycka en rörelses mål.

I fornsvenska från här behandlade tid förekomma följande verb med dativ för att uttrycka närhet (riktning mot ock samvaro med) eller likhet [2]):

möta (*manni*, *vaghne*, *andrum* o. d. VGL. I, II, Upl. L., SML., ŐGL., Cod. Bur., Stads. L., Järt.);

nalkas (*hænne*, *minom munne*, *qvinnonne*, *præstenom*, *aastundelikasto hampn*, Cod. Bur., Järt.);

na (*utværghum*, *presti*, *hemuld sinne*, *leznum*. VGL. I, Upl. L., ŐGL.);

boa (bo till sammans med sin maka: *hænni*, VGL. I);

ena (*sandir mandombir enadhir gudhomenom*, Dikt. 56);

iæmkas (*gudhi*, Dikt. 26); jfr *iæmnas* (*sinom ivirmannom*, Kg. St.);

likna (*sin vilia gudhlikom vilia*, underordna sin vilja Guds, Dikt. 78); *liknas* (*hanom*, *myrkæno*, *liuseno*, Cod. Bur., Dikt.); *likas* (*þæm kompanum*, VGL. II);

söma (*ihesu christo*, *konungliko valde*, *kununge*, Cod. Bur., Kg. St.); jfr *sæmia* under egentliga dativen (sid. 44), dit möjligen ock *söma* skulle kunna föras;

fylghia (*likinu til iorþa*, *siþum broþrs*, *sins faþurs gærnigum*, ŐGL., VGL. IV. S. Birg. Avtogr., VGL. II, Upl. L., Järt., Hels. L.), där dat. ock står den egentliga dativen närmare än i ofvan anförda fall.

---

[1]) Se *Delbrück*, s. 34, 39; *Hübschmann* s. 250.

[2]) De af *Söderwall:* Verbets Rektion, s. 18, anförda *nigha*, *knæfalla*, *lita*, *svara* återfinnas under den egentliga dativen. Exemplet vid *sea* (*seiœ hinnu*, VGL. I) på a. st. bevisar ingonting för dativ-konstruktion, då *hinnu* är en allmän oblik form. Jfr isl. *hinna*, Cl.

Nigha ock *knæfalla* med dat. höra ock hit, såvida icke snarare bet. visa en hedersbetygelse föranledt konstruktionen (jfr *þaka*, *nadha*, *fagna*, isl. *heilsa*, *blessa* o. d.)[1]). Om dativ användes vid *lita* (se sid. 45), kan detta bero på bet. taga vård om ock således dativen i detta fall icke vara att föra hit.

Med *til* ock *in* sammansatta verb torde ock kunna föras till ofvan behandlade grupp. Sådana äro *til sighia* (*præsti*, ÖGL.), *til föghia* (*them halfdelenom*, Järt. 187, jfr Act. 268; Dikt. 84), *til læggia* (*kiærnanom sina wadhzsko*, Dikt. 42), *tildragha* (*hænne thæn hælgha anda*, Dikt. 45), *til bæra* (*swa mykit hanum bær til*, Upl. L., SML.), *til byria* (*som honom tilburdhe*, Järt. 221, jfr 255, Act. 267, 294), *til falla* (*manni arf*, SML.), *til fylla*, *til döma* o. d.[2]) (jfr de enkla *sighia*, *læggia*, *byria*, *falla* o. s. v.), *tilludha* (*swikaranom*, Dikt. 22—23), *inthrykkia*, *inskriva* (*vtan thz faa warit inthrykt ælla inscrifwat nokro æmnelike thinge*, Dikt. 4), *inplanta* (*thæsse ærofullæ iordh ware iomfru*, Dikt. 48), *ingiuta* (*hænne lifwanda siæl*, Dikt. 39), *infæsta* (*sins waldz öghon thæsso liggiande fæ*, Dikt. 38), *införa* m. fl. dylika. Mera tydligt framträder en sociativ betydelse i de med *viþ* (*viþer*), *mot* (*a mot*) ock *gen* förenade verb, såsom

viþerganga (vidgå, erkänna: *bana orþe*, *sak þerre*, *barni*, VGL. II., OGL., Upl. L., Gutal.), *viþ taka* (emottaga: *hanum*, *barni*, VGL. II., Gutal.), *viþhæta* (äfventyra: *þrim markum*, *lagha botum*, *ængu lassi*, Upl. L., SML., Gutal.), *viþersighia* (afsäga sig: *allom ræt ok alle ærfd*, *thy andro*, Styffe I. 76, Stads. L.);

motkasta (*huru ofta pinona oc obrygdhilsen motkastadhos hænna ælskelikasto synj*, Dikt. 69), *a mot stridha* (*allom them*, Act. 265); *motsæghia* (*yppinbarom olaghom*, Kg. St.); *genstanda* (*girughom höfdingom*, Kg. St.).

Härmed sammanhänger bruket af dativen vid prepositionerna *mot*, *gen*, *viþ* o. d., hvarom mera längre fram.

Till dativen i ofta anförda konstruktioner, när de angifva riktning mot ett föremål, sluter sig på det närmaste den egentliga dativen vid *föra*, *sænda*, *leþa*, *fæsta*, *svara*, *sighia*, *koma* o. d. (sid. 38, 39, 43)[3]). Då likväl i uttryck, där dessa verb förekomma, fråga är

[1]) Jfr lat. *supplicare alicui:* böja knä för någon.

[2]) Jfr *Söderwall:* Verbets Rektion, s. 24. Se här förut s. 37.

[3]) Erdmann anser dativen vid *queman*, *werdan*, *sin*, *wesan* ock verb, som betyda tala, ropa eller visa, möjligen också vara en riktningsdativ liksom samma kasus vid *nâhen*, *fölgen* o. d. Vid *vara* (sid. 43) kunde man möjligen ock tänka på en sociativ eller lokativ dativ, såvida icke exemplen häntyda på personliga förhållanden. Jfr *Delbrück*, s. 37, 51; *Erdmann*, s. 202.

om ett gifvande eller att något skall komma någon till godo, är det icke skäl att skilja dem från andra verb, som användas i liknande betydelse: *giva* m. fl.

Ungefär enahanda ställning som dativen vid dessa verb intager samma kasus vid uttryck för motsatta begrepp, sådana som beteckna aflägsnande ifrån, såsom de med *af*, *fra*, *undan* o. d. prefix sammansatta verb (jfr sid. 39, 43). I dessa fall finnes ännu en tredje förklaring af dativens användning. När han betecknar ett opersonligt föremål, kan han vara af ablativ natur [1]).

Följande adjektiv (ock adverb) med betydelserna närhet, likhet, slägtskap förekomma med dativ:

liker, *oliker*, t. ex. *ængt ænlite ær andro sua lict at eigh ær huart andro nokot olikt*, Cod. Bur. 145 r. 7—8; *siælwom gudhi aldra likast*, Dikt. 80; *os tikkas þæt vara likt sano*, S. Birg. Avtogr. B; jfr Upl. L. M. 12: 6; Cod. Bur. 145 r. 6, 183 r. 11—12, 193 r. 3, 12, 194 r. 1, Dikt. 18, 19, 36, 81, 96, Kg. St. 5 (9), 21 (51), 28 (72), 36 (94), 43 (110); *þy lik lagh ok ræt sum vtlænskir mæn göra os þylikæn uilium uir þem göræ*, VGL. 1. þ. 12: 2, jfr R. 9: 1; 12: pr.; ÖGL. Eps. 31: 1, G. 18 o. s. v., där formen *þy* användes. Sammanskrifningen ock de redan nu använda *þiliker* ock *þoliker* visa att föreställningen om ordets beståndsdelar såsom skilda för sig bestående ord redan nu fördunklas (Sv. Spr. L. II. 531).

viþerliker, t. ex. *vtan han niþings værk göre ællæ aþra oquæmelika gerninga þem viþerlika*, MELL. Dr. 15: 1;

iamn, *(iampn*, *iæm(p)n)*, t. ex. *han hafðþi oc clærkdom* [lärdom] *ærlikæn iæmth* [lika] *goðþom clærkum*, VGL. IV. 14: 17; *baþe ænda varo iamne iorþene* (jämns med jorden), Cod. Bur. 173 r. 16;

iamburin, t. ex. *eigh hænne iamborit folk*, Cod. Bur. 511 r. 1—2; jfr *allir hennj iem burnir*, Gotl. L. 14: 6; 20: 15;

iæmværþogher, t. ex. *hanom iæmværþoghar* (honom lika i värdighet) Cod. Bur. 50 r. 10—11;

nær (adv.), *nærmer* (*næmir*, *nærme*, Gutal. *nèrar*), *næster*, *næstu*, *næsta*, *næst*, *næmæst*, t. ex. *at han ær þem sna niþium nær ok knæm kunnugher* (var. *kunder*) («att han är dem så i slägtskap nära och i slägtled känd»), ÖGL. Æ. 17; *standær smiþiæ swa nær garþi*, Upl. L. M. 5; *Sua gaar annars men hanom nær*, Cod. Bur. 64 r. 1—2, *la nær thy klostreno*, Järt. 95; jfr VGL. I. J, 10: 1; II. J. 22; Upl. L.

---

[1]) Man jämföre t. ex. de lat. *detrahere alci alqd* ock *d. alqd de alqa re (alqo)* o. d.

Kg. 6: pr. o. s. v. SML., VML. II, MELL., Stads. L., Cod. Bur., Dikt., Järt., Act., Gutal. [1]), *ær annær manni nærmær*, Upl. L., J. 2: pr.; jfr därst. V. 17: pr., ÖGL. B. 1: 6; 28: pr. 2; 35: pr.; Bj. R. 33: 1; MELL. B. 21: pr.; *þen næster ær litlæ fingre*, MELL., SVl. 3; *Engin maþær ma sætiæ hemilik hus næstu sinum grannæ* (invid grannens tomt), Bj. R. 2: 1; *taki lot sin næstæ solo*, SML. Æ. 1: 1; *til sighiæ þöm næst hanum skal warþ haldæ*, Upl. L., Kg. 12: 1; *som næmest eldenum ær*, Stads. L. B. 22: 5 m. fl.; jfr *ofnær* i Kg. St. 87 (212): *at the leggia sik ey ofnär huseno;*

of nala, t. ex. *Liggir wæghir of nala manni*, VML. B. 21: pr.; jfr MELL. B. 4: pr. not. 39, Kg. 12: 1 not. 51;

nabunden, t. ex. *þe natura . . . som hanom varþ sua na bunden*, Cod. Bur. 64 r. 19—20; jfr *þann sum hennj ier ner cumnastr* (den som är henne närmast skyld), Gotl. L. 14: 6;

fiærre, fiærran, fiærmer, fiærmast, t. ex. *hawer han hoggit swa fiærræn* [var. *fiærre*] *skiælum* (gränsen), SML. 17: pr.; *ær annær manni nærmær ok annær manni fiærmær*, Upl. L. J. 2: pr.; *fiærmast solu* (längst åt norr), VML. I. G. 13; jfr ÖGL. B. 1: 6; SML. 17: pr.; VML. II. 2: 1; Smål. L. 4: 1 not. 64; S. Birg. Avtogr. B;

skiulder (*skylder*, beslägtad), *oskylder*, t. ex. *han ær hanum sua skiuldær*, VGL. I. A. 22; *sum manninum æru skylþaster*, SML. G. 3: pr.; *æru þen oskyld þeem dræpnæ*, VGL. II. Add. 11: 4, 17; jfr VGL. I. Md. 1: 1, A. 11, 12: 1; VGL. II. A. 14, 16, 31; Dr. 8; Add. 8, 11; 4; 13, 17; III. 106; SML. G. 3: 1; ÖGL. Dr. 7: pr; Æ. 3: 1; VML. I. Kr. 9: 2; G. 16: 1; II. Kr. 24: 12; Æ. 2: 1; 3. Jfr *þem sua niþium nær ok knæm kunnughær*, ÖGL. Æ. 17 [3]); *iamskylder*, t. ex. *þer æru baþer iamskylðer hanum*, VGL. II. A. 3; G. 18; Add. 11: 16, 19; MELL. Æ. 2: 1; Stads. L. Æ. 2: 1; 3. not. 37. Jfr sid. 48.

I st. f. dativen kan efter *iamn* sättas *viþer* (jfr *viþerlikcr*), efter *næster* ock *næst* äfven *æptir* med ackusativ. Efter sammansättningar med *iam-* följer stundom *sum* framför substantivet, såsom *iom dyrt at botum sum all annur*, VML. I. M. 17: pr. Adjektiven *skylder* ock *næster* förekomma någon gång såsom substantiv med genitiv (eller pos-

---

[1]) Jfr Lilj. 749: *Hir man stanta stain ner brautu*, Upplands Fornminnesförenings Tidskrift I. s. 62.

[2]) Om man så vill, kan man, naturligtvis såsom Schlyter ock Landtmanson betrakta det adverbiela *(of)nær, næstu, næsta* o. s. v. såsom prepositioner. Också omväxla *nær* ock *meþ*, såsom MELL. G. 18: pr. ock not. 89, därst. 18: 1 ock not. 81.

[3]) Se dat. respiciendi här nedan.

sessivt pronomen) i st. f. dativ, såsom *æptir faþur broþer æller annan sin skildæn manböter mistæ*, VGL. II. Add. 11: 19; *tue þer sum hænna næsta æru*, ÖGL. G. 5: 1, så vida man får fästa någon större betydelse vid dessa fall, där möjligen också en felskrifning kunnat äga rum [1]).

På gränsen mellan egentlig ock instrumental dativ står på visst sätt äfven den egendomliga **dativen vid** *hvat*, motsvarande vårt «hvad för» med följande substantiv, ock troligen ock dativen vid *hvaria handa*, vårt «hvad slags.» — Enligt Lund skulle man vid *hvat* hafva en användning af dativus respiciendi, således en instrumental dativ, enligt andra åter en hänsyns-dativ [2]). Vi skulle hälst vilja hänföra den nämda dativen vid *hvat* till en äldre predikativ ock därmed också attributiv användning af dativen, kanske sannolikast den instrumentala. I angelsaxiskan finnas nämligen, om också icke många, exempel på en dativ utan preposition använd såsom fornsvenskans predikativa nominativ ock ackusativ, i fornhögtyskan en dylik dativ med *zi*, äfven attributivt använd i st. f. en apposition [3]). Denna predikativa dativ åter skulle möjligen kunna härledas ur en egentlig dativ, då den skulle förklaras antingen såsom en riktningsdativ eller såsom en dativus finalis. Mot den senare uppfattningen talar sjelfva betydelsen af dativus finalis. Om denna icke alltid betecknar abstrakta begrepp, så är det dock städse af adjektiv eller verb härledda eller därmed liktydiga substantiv, som förekomma begagnade på detta sätt. Då dativen här icke heller utmärker ett enskildt föremål, utan mera ett slag eller en art, kan visserligen icke en riktningsdativ i egentlig be-

---

1) Man skulle här kunna anföra *til* efter *liker*, såsom *hwar ær likæri til manz banæ æn þu*, Upl. L. M. 12: 6, not. 81, så vida detta exempel vore fullt jämförligt med de ofvan citerade, hvari *liker* förekommer. *Liker* har i det sist anförda troligen samma bet. som i isl. *hann kallaði þá likasta til slíkra illbragða*, Fornm. Sögur, VI. 379, således: sannolik, sannolikt skyldig till. *Banæ* är här = dråp (icke dråpare). Jfr *licastan þær til*, SML. Þg. 7.

2) *Lund:* Oldn. Ordf. s. 133. *Nygaard:* Eddaspr., s. 17. Dativus respiciendi omnämnes här nedan under den instrumentala dativen. *Delbrück's* förklaring på a. st. s. 37 ur lokativen torde bero på bristande insigt i språkbruket.

3) *Dietrich* anför i *Haupts* Zeitschr. XIII, s. 130, t. ex. ur ags. *snâve veordad* (blifva snö), *ic hine dô micelre mægde* ock ännu några andra. *Erdmann:* Syntax, s. 264—266, anför exempel ur Otfried på dativ med *zi*. *thû Satanâs zi manne* = du Satanas såsom människa, i människogestalt, visar oss användningen af dativen med *zi* i st. f. en apposition.

märkelse sägas vara använd, men väl den sociativa dativ, som förekommer i uttryck för likhet o. d., denna må nu härledas ur den egentliga eller instrumentala eller ur båda. För härledningen ur instrumentalen talar i ifrågavarande fall förhållandet i slaviska språk, som använda denna kasus i st. f. en predikatsnominativ eller en predikatsackusativ. Är det nu antagligt, att det är denna predikativa dativ, som i nordiska språken användes — attributivt — vid *hvat* (således eg. = hvad såsom, i egenskap af...), så har man här exempel på antingen ursprungligen instrumental dativ eller den dativ af något oviss härkomst, hvilken står förmedlande mellan den instrumentala ock den egentliga. Spår till en sådan predikativ användning af dativen, som förekommer i de nyss nämda beslägtade språken, saknas icke helt ock hållet i fornsvenskan [1]). Så t. ex. uttryckes ofta predikativet, liksom ändamålet med handlingen (dativus finalis), genom en dativ med *at*, såsom i isl. *vera*, *verða*, *hafa*, *göra*, *kennask at* o. d., fsv. *varþa*, *hava*, *taka at* o. d. med dativ af ett substantiv eller adjektiv [2]). Sannolikt har man här samma predikativa dativ, förstärkt med ett *at*, som i ags. ock i fht. (efter *zi*). En dativ utan preposition, härledd antagligast ur instrumentalen ock af åt minstone i det närmaste samma predikativa natur har man i *döþum dræpin* (slagen död = dräpen till döds), SML. Kg. 11: pr., G. 2: 2, M. 7: pr., VML. I. M. 23 (jfr Gutalagens *han ir at dauþum drepin*, 15: pr.), så vida icke *döþum* är att anse för ett adverb af temligen oorganisk bildning, likaså i *sum strönungium* [såsom spridda stycken, strövis] *haffþus i flerum flokkum*, Upl. L. Conf., *strönungum*, SML. Conf., *Lungbo skal skipæ(s) dridiungum En þriþiungin ær alshæræd*... VGL. I. þl., *Alt þæt*... *skipto þe þrem lutum*, Cod. Bur. 3 (jfr *skiptis*... *i þre þridiungæ*... *þriþiunger i þre löte*, VGL. IV. 13), *siþan attungum ær repet*, VGL. II. J. 33 (jfr *siþen i attungæ ær repæt*, VGL. I. J. 14), ehuru visserligen dativen i alla dessa sist anförda exempel har en något modifierad karaktär ock kanske också är förklarlig på andra grunder [3]). Om man emellertid antager en predikativt använd sociativ dativ vid *at* i de fall, som ofvan berörts, ock anser dativen vid *hvat* vara af väsentligen samma beskaffenhet, kan man fråga sig, hvarför den senare dativen aldrig, den förra däremot alltid förstärkts med *at*, så vida den icke blifvit utbytt mot annan konstruktion, så-

[1]) En dativ nära anslutande sig till den vid *hvat* har äldre Eddan i *ey manni þat veit* Vafþ. 55.

[2]) Jfr *Lund:* Ordf. s. 209, ock föreliggande afh. s. 14, 15 samt redogörelsen här nedan för prep. med sociativ dativ.

[3]) Se härom under den modala ock komitativa dativen.

som nominativ, ackusativ, ett substantiv med *til* eller *firi*. Får man anse att dativen efter *hvat* står attributivt, har man redan däri en omständighet, som kunnat för språkmedvetandet söndra den från den egentligt predikativa [1]). I den säregna ställning, som denna dativ vid *hvat* intager, kunde anledningen ligga hvarför analogien icke sträckt sig in på dess område [2]). I alla händelser blir denna dativ en egendomlig företeelse.

För att lätta undersökningen af hithörande fall anföras särskildt exempel, i hvilka dativen skulle kunna anses betingad af andra orsaker än ofvan uppgifna.

Exempel på dativen vid *hvat* äro följande:

Bryta ok kirkiunnæ hion a annæt folk ællær annæt folk til þeræ þæt a undir lanzlagh standæ hwat brutum þæt hælzt æru, Upl. L. Kk. 20; *Nu leghir man... oxæ ællr hwat þingi þæt wæræ kan*, därst. Kp. 6; *Læggær man mærki a mærki annars hwat þingi þæt hælzt ær döþu ællr quiku*, därst. V. 27: pr.; *þe spurþo huat manne þæn bartholomeus vare*, Cod. Bur. 204; jfr Upl. L. Kk. 22: 1; Kg. 10: 8 not. 7; Æ. 21: 2; SML. Kk. 19; Kg. 4: pr.; Kp. 7 not. 4; þj. 11: pr.; VML. II. Æ. 16: 2; B. 26: 1, o. s. v., Hels. L. Kk. 20, o. s. v.; VGL. II. Add. 13: pr.; MELL. B. 32: 1; Kp. 5: pr.; þg. 28; Dr. VI. 11; Stads. L. R. 34: pr.; o. s. v.; Dipl. 4108 (1346); Kg. St. 22 (54);

hwat skilnæþi þeræ mællum kom, Upl. L. V. 11: pr.; *huat eþum þær skal til bæra*, ÖGL. Kr. ind. 13; *hwat husum man legher helstz*, Bj. R. 30: 1; *Hwat manni sum hær wærþær gripin æller fangin*, därst. 35; *hwat brutum til hænnæ warþær brutit*, Hels. L. Æ. 2: 1; *hwat awærkum han gör*, därst. V. 13: pr.; *huat pæningum han tok*, MELL. Egn. 21: I; *huat naþom þe castaþo atar ok huat uaþa þöm var for hænde*, Cod. Bur. 154; *spurþe huat naþom... guþ hafþe giort* därst. 196; *hwat ther til hörer*, Stads. L. R. ind. 20; *hwat lendzska manne* [var. *læntzskum manne, lendzkom mannom*] *skal wara stadzens skriffuare*, därst. Kg. ind. 6; *hwat manne som byltoghæ varþyr i swerike*, Dipl. 4142 (1347); o. s. v.

vet eigh a hvat dögre ær han do, VGL. L. I. A. 13: 4; *a hwat daghi þæt combir til*, VML. I. Eþ. 9: 1; *Meþ huat orþum ok ræt man agher*

[1]) Om ock *hvat* i äldre tider i förhållande till dativen haft karaktären af ett slags hufvudord, hindrar detta icke att förhållandet mellan *hvat* ock dativen eller det ord, som ersatt den samma, småningom kunnat blifva motsatt.

[2]) Har till äfventyrs dativens närhet till *hvat* kunnat ställa den i något slags analogiförhållande till den sociativa dativen vid adjektiv?

kunu gifta, MELL. G. ind. 5; *æ firi huat male man uærþær friþlös* ÖGL. Dr. 4: 4; *a huat litlo þinge guþ hauar mæst vndar giort*, Cod. Bur. 145; *Warþær eldær lös i hwat garþi þæt hestz er*, Bj. R. 41: 1 o. s. v.

I isländskan kan i stället för dativ användas en genitiv, någon enda gång en nominativ [1]), efter *hvat*. I fornsvenskan är ofta det efter *hvat* följande substantivets form sådan, att den kan för sig betraktad antagas vara lika väl någon annan kasus som dativ, såsom *hvat sak*, *lön*, *arvuþe*, *tompt*, *boot*, *træ*, *fæ*, *hvat vilia*, *tima*, *akomo*, *syslo*, *plagho*, *hvat dom*, *þing* o. s. v. Däremot finnes i 1300-talets literatur knappast något enda ställe, där det efter *hvat* stående substantivet icke kan betraktas såsom en dativ. Exempel på en nominativ (eller ackusativ?) har man i *hwat annæt fæ þæt wara kan*, SML. B. 31: pr., på en nominativ (med afslipadt *r* eller ackusativ?) eller genitiv pl. i *hwat hælghudoma þer mit i æru*, Dipl. 4069 (1346), *huat pæninga han tok*, MELL. Egn. 21: 1 not. 98 (var. ur hdskr. från midten ock sen. hälft. af 1300-talet).

På samma sätt som *hvat* kan **hvaria handa** (*hvilika handa*) användas, såsom *hwariæ handæ sak* [var. *hwat sak*] *þæt hælszt ær*, Upl. L. Kk. 20; *Nu falder las a man, vari ogilt, æ huæria handa las* [var. *h. h. lasse*, *huat lasse*] *þet hælzt ær*, MELL. Dr. Vþ. 12; *hwaria handa skilnadher* [var. *hwat skilnadhe*] *ther tima*, Stads. L. Sk. 2; *hwilicæ handæ þe æru*, Dipl. 4069 (1346). Exempel på dativ efter *hvaria handa* liksom efter *hvat* äro *Lægger man mærke a annars mans mærke hwaria handa thinge thet hælst ær döt eller quikt*, Stads. L. B. 15: 1; *Nu wardher man huggen huwdhsaar, hulsaar ella hwariahanda sare thet hælst ær*, därst. SVl. ind. 16; *spillir man nætium ællr mærþrum ællr hwariæ handæ fisktolum þæt hælzt æru*, Upl. L. V. 16: 4, ock motsvarande ställe MELL. B. 20: 4; jfr MELL. Dr. Vþ. 12. not. 49 (var. ur en hdskr. från midten af 1300-talet. Se här ofvan samma sida). I de fall, då man icke möjligen skulle kunna anse dativen styrd af hufvudsatsens verb, har bruket af den samma efter *hvaria handa* måhända uppkommit genom analogi. En tendens till sammanjämkning af båda uttryckssätten, ehuru af annat slag, ger sig måhända också till känna i *Findz nokor then annat klædhe förir hwat handa klædhe thet hælst ær*, Stads. L. Kp. 32: pr.

En förmedlande ställning mellan den egentliga ock instrumentala (eller lokativa) dativen intager slutligen ock den dativ som användes vid verb, som beteckna **makt öfver något** (herska, styra, förmå,

[1]) *Cleasby-Vigfusson* på a. st., s. 297 artikeln *Hvat*.

vålla). Man skulle kunna tänka sig dativen här, åt minstone i vissa fall, analog med den dativ, som förekommer i uttryck, som beteckna omvårdnad om något, såsom *varþa*, *væria*, *syrghia nokrum* el. *nokru*, eller befallning, råd, såsom *biuþa nokrum nokot*, *raþa nokrum nokot* [1]) eller möjligen ännu andra, där man tydligen har att göra med en egentlig dativ, men å andra sidan är dels bruket af dessa verb med dativ (i bet. förorsaka eller förmå) stundom något aflägset från nämda dativa uttryck, dels visar det sig att på ett äldre stadium, då dativen skildes från instrumentalen [2]) eller lokativen, någon af dessa senare kasus ofta användts [3]). Huruvida den ena eller andra kasus eller, hvilket är ganska sannolikt, båda i olika fall gifvit anledning till detta bruk af den fornsvenska dativen torde nu vara svårt att afgöra. Det bör därföre kanske lämpligast behandlas på detta ställe.

Hit hörande verb äro [4])

valda (hafva makt öfver, hafva rätt till: *hælghumdome*, VGL. II, om den, hvars motpart skulle vid edgång vidröra hälgons kvarlefvor; bedrifva, vara vållande till ett brott: *þiufnaþe*, *vixla spiællum*, *skilnæþi* o. s. v. VGL. I., ÖGL. L., Upl. L., SML., VML. II., Gotl. L.);

styra (styra: *Wæstra götlandi*, *rikeno*, *landom* o. s. v. VGL. IV, S. Birg. Avtogr., Kg. St.; jfr *is kuni ual knari stura:* han kunde väl knarren styra, Lilj. 38 [5]); kanske ursprunglig instrumental);

orka (orka, förmå: *eþi*, *vitnum*, ÖGL., SML., Upl. L. o. s. v.);

raþa (råda öfver, äga: *arkar lyklum*, *landum*, *giptamalum* o. s. v. VGL. I, II, Upl. L., OGL., VML. I, II, MELL., Cod. Bur., Gotl. L. Kg. St.; slå, aga: *syster sinni*, VGL. II, III, Upl. L., ÖGL., MELL.; jfr öfriga konstruktioner sid. 37; kanske ursprunglig dativ);

formagha (förmå: *botum* = posse pendere mulctam, MELL. Dr. Vl. 32, Stads. L. R. 12: 3);

forestanda (förestå: *hans godze*, Stads. L. Kg. 20: 4; jfr Dipl. 4069), där dock dativens använding kan vara helt ock hållet beroende på *fore* [6]);

---

[1]) Jfr *March:* § 300: »giving law or direction to.» *Wisén* sammanför dylika verb med *raðá*, *vísa*. *bjóðá*, *etja*.

[2]) Jfr *March:* «being strong by means of», s. 150.

[3]) Jfr *Delbrück*, s. 37—38, 65.

[4]) Jfr *Söderwall:* Verbets Rektion, s. 22—24. *Formagha* tillägges här (jfr isl. *kunna*). Vid *varþa* står med all säkerhet egentlig dativ, vid *halda* sannolikt instrumentalis. Jfr *Wisén:* Ordf. s. 37.

[5]) Uplands Fornminnesförenings Tidskrift, I. 1. s. 21. Jfr *Säve:* Runstenen vid Fjuckby i Upland, s. 10.

[6]) Jfr *Söderwall:* Verbets Rektion, s. 24.

förevara («regera»: *daghenom, nattinni,* Dikt. 18; jfr 1 Mos. 1: 16), som förhåller sig på samma sätt som föregående;
fyrisea (*tem landom oc jnggældom fyrise oc skipa,* Dipl. 4069).

Som bekant, äro prepositionerna i allmänhet ursprungliga adverb. Att en viss kasus regelbundet användes vid en preposition beror i följd häraf ursprungligen icke på prepositionen, åt minstone icke på denna ensam, utan ock på det eller de ord, till hvilka såväl prepositionen som substantivet referera sig. Endast om uttrycket i sin helhet i någon väsentligare mon modifieras af prepositionen, kan en kasus sägas vara beroende af den samma, så till vida som uttrycket icke utan tillägg af preposition skulle fordrat denna kasus. Däremot måste ett visst samband mellan prepositionen ock kasusformen betingas af det förhållandet, att såväl den ena som den andra endast i visst sammanhang eller i vissa uttryck låta sig användas. — I allmänhet är det särdeles svårt att med någon större grad af sannolikhet sluta sig till hvilken af dativens allmännare betydelser eller hvilken af de fyra äldre kasus, som dativen representerar, gifvit anledning till dess användning i ett visst fall till sammans med en preposition. Vid undersökning häraf framträda kanske mer än eljest de många beröringspunkter, som funnits mellan nämda fyra kasus, om dessa ock synas ägt i många afseenden helt olika förrättningar. Bekräftelse härpå vinner man redan vid första försöket att urskilja de användningar af preposition ock dativ, som skulle hänföras till egentlig dativ.

Firi (fyri, fore) skulle någon gång kunna anses stå med egentlig dativ, *æptir* med den nyss behandlade på gränsen mellan ursprunglig ock instrumental dativ stående sociativa dativen. I andra fall användas båda dessa prepositioner vid antagligen lokativ eller ablativ dativ. Tydligt angifvande samvaro med eller riktning mot förekommer den nyssnämda mellanarten af dativen vid *(a, i) mot(e), gen, genvart, (i bland)*; likaså vid *fiarran* ock *nær*, när de kunna betraktas som prepositioner (jfr sid. 56), med *viþ* ock *at* i vissa fall, äfvensom stundom vid *mæþ* [1]). Annars sättes *mæþ* framför tydlig instrumental; *at* ock möjligen *viþ* ock andra med lokativ. Vid *fiarran* skulle man kunna antaga en ablativ. Till en dativ af sistnämda slag eller till den ursprungliga (eller sociativa) hör dativen vid *fran, af, ur, undan, utan* [2]), dock måhända ofta lättare hänförlig till ab-

[1]) Undantagsvis förekommer *til* med dativ: *han döpte tel christo,* Cod. Bur. 100; *Sænde . . . til thyskalande* (var. *-landz*), Stads. L. Kp. 21: 2; jfr därst. 24: pr., R. 7: 1; *til sihtunum* Lilj. 12.

[2]) Jfr sid. 39, 43, 55. Se vidare härom under den ablativa dativen.

lativ dativ, då den anger ett opersonligt föremål. — Såsom exempel på nu nämda prepositioners användning vid egentlig ock hvad vi här kallat sociativ dativ må följande tjäna:

swa a biskupær wæræ fore goþum siælum swa sum goþær faþir fore barnum, Upl. L. Kk. 4: 1; — *Far bonde æftir sinu* (ex. på bet. riktning mot), VGL. I. þ. 6: pr.; *þa öpte han æpte sinom broþar*, Cod. Bur. 184; *dömæ þær næst hwar laghmaþær æptir aþrum*, Upl. L. Kg. 1; *a ... halfwæn span korns ... æptir* [i öfverensstämmelse med] *þöm spannin þær i vpsalum gangær*, Upl. L. Kk. 6: 7; — *gik ut ... a mot ovinum*, Cod. Bur. 16; *syndær amot naturinni*, VGL. I. Br. 5; — *Maria grep handom gen suerþeno*, Cod. Bur. 56; *sum awghæn skiold förær gen allwaldughum kononge*, Upl. L. M. 15: pr.; *lict gen liku*, därst. Æ. 8: pr.; — *sat hon genuart biscopenom*, Cod. Bur. 144; — *at han wari ... ödmiukr ibland winom* (jfr isl. *i bland með* el. *við*), Kg. St. 45 (114)[1]; — *viþ husli takar*, VGL. I. A. 13: pr.; jfr *hawa lekara ok sangara ... widh sino borde*, Kg. St. 55 (139); — *þa pino vi at hanom förom*, Cod. Bur. 188; *han a taka at æg ok egh at* [vid] *fotum*, ÖGL. B. 2: pr.; *þeir aghu at botum örtogh*, VGL. I. S. 5, där en sociativ dativ med *at* har betydelse af ett predikativ (jfr sid. 14), eg. = i likhet med, liksom, såsom ...; jfr *wardr åt ängo*, Kg. St. 16 (40), *varþ gul at mæssing, at miöl*, Cod. Bur.; *kiöpæ at* [enligt] *pænningæ tali*, Upl. L. J. 4: 1; — *havir mot mæþ hanum*, VGL. I. M. 1: 3; *lösæ huspreo mæþ* [i öfverensstämmelse] *laghum rættum* (möjligen också modal dativ), VGL. I. þ. 5: 2. Exempel på dativ efter *fran*, *af*, *ur* o. d. anföras under den ablativa dativen.

Att dessa prepositioner äfven kunna konstrueras med ackusativ är förut påpekadt. Prepositionen är ursprungligen ett adverb, som förtydligar eller specificerar betydelsen af den kasus, med hvilken den konstrueras. I samma mon, som denna betydelse af en eller annan orsak blir mera sväfvande eller dunkel, blir också prepositionen nödvändig. I samma mon åter, som uttrycket genom prepositionen vinner i bestämdhet ock tydlighet, blir kasusformen öfverflödig. Ackusativen, som småningom antager karaktären af en generel oblik form, blir i sådana fall fullt tillräcklig. Detta visar sig ock vara förhållandet vid de prepositioner, som här omnämts, ock häri har man att söka den allmänna orsaken till ackusativens användning i dessa fall.

---

[1]) I Hels. L. förekommer *blant æplæ fruct*, Pr. Jfr Sv. Spr. L. I, s. XXXIV.

Substantiv med preposition eller en ensam ackusativ i stället för egentlig dativ utan preposition.

Ackusativen anger, om man ser på dess allmänna betydelse, en relation mellan en verbal- ock en substantiv-föreställning, af hvilka den substantiva icke får tänkas såsom subjekt åt den andra. Man kan icke gärna erhålla en närmare bestämning utan att däri upptages det egendomliga för de särskilda användningarna af ackusativen eller dess betydelser i vissa konstruktioner. Den relation åter, som af den egentliga ock den därmed beslägtade dativen utmärkes, kan i de allra flesta fall betraktas såsom ett intresseförhållande eller en personlig relation, kanske alltid en mera sjelfständig position i förhållande till handlingen. Svårigheten att erhålla mindre generela ock uttänjbara bestämningar beror derpå, att dativens liksom ackusativens allmänna karaktär är i sig sväfvande ock obestämd. Att ackusativen ock dativen under sådana förhållanden skola ingripa i hvarandras funktioner faller sig helt naturligt, i synnerhet om man därtill tager i betraktande den större obestämdhet i dativens bruk, som måste blifva en följd af dess sammansmältning med andra kasus. Dock är det kanske icke så mycket den härpå beroende allmänna frändskapen mellan dativ ock ackusativ, som förklarar ackusativens användning i stället för dativen, som icke mer vissa särskilda förhållanden vid dativens bruk i några enskilda fall.

Det har förut påpekats, huru dativen vid en del verb användes oftare än vid andra. I samma mån som dativ-konstruktionen vid ett verb sålunda blir mera konstant, fästes vid verbets betydelse allt mer ock mer beteckningen af ett intresseförhållande. Kan åter frasen i följd häraf eller på grund redan af de däri förekommande ordens betydelser framkalla föreställningen om en dylik eller annan relation, som eljest dativformen har till sin uppgift att angifva, måste denna användning vid ett sådant verb blifva öfverflödig, ock det måste då ligga nära till hands att i dessa fall begagna blott ackusativ. Detta torde vara anledningen, hvarför ackusativ kan användas vid de annars intransitiva[1]) *hialpa* (*þöm*[2]) *Longobardos al thing*, Cod. Bur., Dikt.), *væria* (*huus sijn*, *land*, *land sit*, *hona*, *aign o scipta*, SML., VGL. II, Hels. L., Järt., Gotl. L.)[3]), *misfirma* (*nokan þerræ*, Dipl. 4108 (3146); *neka* (*sin herra*, *christum*, *thz*, Cod. Bur., Järt., Act.), *skaþa*

[1]) Jfr *Söderwall:* Verbets Rektion, s. 19—25.

[2]) I Cod. Bur. är *þöm* en vanlig form för ack. pl. mask. Jfr *Landtmanson:* Cod. Bur. s. 31; *Söderwall:* Kasusf., s. 9.

[3]) Jfr sid. 40.

(*han ælla hans hion*, *han til döz*, ÖGL., SML. B. 27: 2 not. 94; *thæt land*, Kg. St.); *thakka* (*wælsighnadha guz modkor*, Järt. 208), hvilka alla återfinnas sid. 44—45. Så *næfsa* (*andra*, Kg. St.). Likaså *lova* (*varn hærra*, *han*, *marium*, Cod. Bur., Järt.), *helsa* (*iomfru mariam*, *sina kænneswena*, Järt. 200, Act. 284); jfr *lovadhe gudhi*, Cod. Bildst. 270, *heilsa einum*, isl. Ackusativen är i dessa fall analog med samma kasus vid *gabba*, *hædha*, *hata*, *hedhra*, *værna*, m. fl., som i isländskan liksom i fornsvenskan konstruerats med ackusativ. — Kan verbet förekomma i olika betydelser eller på samma gång användas för att till ett föremål ställas i en relation, till ett annat i en från den förra skiljaktig, begagnas såväl dativ som ackusativ. Vid *varþa* beror sålunda valet af olika konstruktioner på skiljaktighet i betydelsen. Konstrueradt med dativ i bet. vårda, bevara, ansvara för (sid. 45), har det däremot ackusativ i bet. angå (*kirkiu bygning ok kirkiu bol*, Upl. L.). *Syrghia* ock *hialpa* kunna jämte personobjektets dativ hafva en sakobjektets eller innehållets ackusativ, såsom *thry bordh agho the hanom syrghiæ* (besörja), Smål. L. Kr. 12: pr.; *hanum ett daxværki hialpæ*, Upl. L. V. 9: pr. I dessa fall, då verbet har jämte sig «objekt» af olika slag, måste dativen blifva mera nödvändig än eljest, hvaraf dess vidsträckta begagnande ock dess bibehållande i dylika fall är lätt förklarligt (jfr sid. 36—41).

Ackusativ användes likaledes vid verb, som eljest förekomma med den dativ, som intager en förmedlande ställning mellan den egentliga *fylghia* (*iohannem*, *andream*, Cod. Bur., *kötlikan lusta*, Kg. St.), *til byria (?)* (*christum tilburdhe*, Act. 280), *til skriva* (*till skrifuadhan okunnoghan gudh*, Act. 280), *til bæra* (*han bær til*, VML. II), *viþersighia* (*værulilena*, Cod. Bur., *alt värilzlikt godz*, Kg. St.). (Jämför härmed sid. 53). På samma sätt *valda* (*þæt*, SML.), *orka* (*bötær*, *þön vitni*, Upl. L., VML. I); jfr *styra* (*sik sielvan*, *land sin*, Kg. St.), *raþa* (*alt*, Kg. St.). *Raþa* i bet. skaffa, föranstalta, tillskynda (*bötær*, *annan til slika gierning*, Upl. L., ÖGL.,) tager ackusativ, likaså i bet. råda, då det har en sakens ackusativ jämte personens dativ (*kununge þet*, MELL.; jfr sid. 40). Beträffande den sistnämda konstruktionen vid *raþa* kan man tillämpa de iakttagelser, som ofvan gjorts vid *syrghia* ock *hiælpa*. Att ackusativ äfven i andra fall användes vid *raþa* o. d. verb eller vid *fylghia* ock därmed likställiga kan sammanhänga med en i germanska språk allmän tendens att inskränka dativens bruk till rent personliga eller tydliga intresse-förhållanden.

Den omständigheten att här behandlade verb förekomma i passiv form med en dativen motsvarande subjektsnominativ, bevisar visserligen icke nödvändigt, att verbet i aktiv form kan utbyta dativen

mot en objektsackusativ. Däremot torde man med skäl kunna antaga, att ett visst växelförhållande egt rum mellan den passiva konstruktionen ock den aktiva med objektsackusativ i st. f. dativ, ock att således den förra, då den icke framkallats af den senare, föranledt eller beredt väg för den samma. Därföre torde icke sådana passiv som *hiælpas*, *lovas*, *skaþas*, *tros* här vara utan betydelse. Ex. *aff androm hiælpas*, Järt. 242; *lowas aff them*, därst. 190. I *mötas*, såsom t. ex. i *Nu mötes twe mæn*, Upl. L. M. 9: 1, kan *-s* anses vara reciprokt (= dat. *sær*).

Vid transitiva verb tyckes dativkonstruktionen vida oftare ha förblifvit normal än vid intransitiva. Man kunde häraf vänta sig, att dativ-konstruktionens betydelse äfven i dessa fall skulle öfverföras på verbet, ock dativformen, i följd häraf öfverflödig, utbytas mot ackusativen. Nysvenskan ersätter visserligen denna dativ med nomen med preposition (åt, till), men den kan också i st. dativen ock ackusativen i fornspråket använda tvenne ackusativer («gifva, lemna, låna o. s. v. någon något»). Men å andra sidan finnes, såsom vi nyss påpekat, ett särskildt skäl till dativens bibehållande i behofvet att särskilja tvänne relationer i ett ock samma uttryck. I här behandlade fornsvenska kommer icke heller den sistnämda konstruktion till användning [1]). Bruket af tvänne objekts-ackusativer var ännu inskränkt till några få fall, såsom då den ena var en det inre objektets ackusativ, eller då den ersatte en sakens genitiv i äldre språket. I dessa senare fall omväxlade däremot en dativ någon gång med personens ackusativ (se sid. 13). Det heter också *thænne æggiar mannom at dyrka gudh*, Act. 282, ock *æggiadho mæn taka thæn sidh*, därst. 278 (jfr isl. *eggja einn eins)*, där sakens ackusativ är företrädd af en infinitiv. Utelemnas däremot sakens ackusativ eller sättes i dess ställe ett nomen med preposition eller något dylikt, kan man få se ackusativ i st. f. dativ, såsom i *þa skulu barnin hana ærua*, ÖGL., Eþs. 18 (annars sannolikt med dat., såsom ännu i Dalmålet: *ærva nokrum nokot* [2])); *vil nokor annan til svar stæmnæ*, VGL. II. Add. 8; *stæmna han til þings*, MELL. þg. 9 not. 7 (var. från senare hälften af 1300-talet); *Witir bonde annan at han...*, VGL. II. þ. 37 (jfr *vita(s) manni sak* el. *at han* sid. 40). — Exempel på passiv konstruktion, där subjektsnominativen motsvarar en dativ — eller ackusativ? — vid den aktiva, äro *Vitis þæt nocor man at han sitær...*, VGL. I. Br. 1; *witiz hun*

[1]) Om *böte sasokiæn* etc., VGL. I. Br. 1, se *Söderwall:* Kasusform., s. 9. Jfr Äldre Västg., norm. text, s. 64.

[2]) Jfr *Söderwall:* Verbets Rektion, s. 16—17.

þæt, VGL. III, 132; *uitis han þæt* (jfr dock noten här nedan), ÖGL. Æ. 16; jfr VGL. II. R. 6; *þön* [var. *thôm*] *wænas þa sak*, Eþs. ind. 17; *uænis þerre sak*, därst. 31: 2; Vaþ. 35 [1]).

Då i det följande redogöres för de prepositionela talesätt, som ersätta en ensam dativ, behandlas utan åtskilnad de fall, då prepositionen ännu begagnas med dativ, förtydligande eller närmare bestämmande dativens betydelse, ock de fall, då prepositionen åtföljes af en helt annan kasus eller en dativ af helt annat slag, som således inträngt på den dativs område, hvarom här är fråga. Detta förfaringssätt betingas af syftet för föreliggande afhandling, men det kan ock i ock för sig anses i viss mon berättigadt. I båda fallen hafva nämligen kasusformerna förlorat sin forna betydelse ock genom prepositionen gjorts öfverflödig — detta visar sig, då ackusativen användes jämte en preposition, som förr fordrat dativ — eller ock genom prepositionen förlorat åt minstone en del af sin forna vigt, om den ock ännu visar så mycken lifaktighet, att den alternerar med den generela oblika formen.

Firi (*fyri*, *fore*) med dat. anger liksom den ensamma dativen att något sker till någons fördel eller skada, såsom i *klanda* (*fang*, *iorþ* o. d.) *firi manni*, VGL. I, II, Upl. L., ÖGL., SML.; *biærghas firi bonda*, VGL. I, *ganga til ærfvodhis fore konungenom*, Stads. L., *taka firi andrum ruðningar*, SML., *taka firi manni*, *intaka fæ firi manni*, ÖGL., *fa fiærðungs nemd for sik* (på sin sida), VGL. IV, *leghohion varþa siuk firi bonda*, SML., *garþer ligger niþri firi bonda*, SML., *borgha (penninga) fore man* (gå i borgen för någon), Upl. L., SML., MELL., Stads. L. [2]); jfr *kirþi bru fur (h)an(s) salu*, Lilj. 494, o. d. uttryck i runskrifterna. Också förekommer *firi* i denna betydelse framför en dativ omväxlande med en ensam dativ. Exempel härpå äro följande: *awærkær man fore manni minnæ æn . . .*, Upl. V. 13: 2 not. 16 (variant från förra hälften ock medlet af årh.), *læsta skip firi manni*, VML. I;

---

[1]) Med saken såsom subjekt heter det *uænis hænne þön sak*, ÖGL. Vaþ. 31: 1, *uænis þön sak til þerra*, därst. Eþs. 17, ock *Nu æn hana(!) uænis þön sak* (var. *henne witis, hana witis* o. s. v.), Kr. 26: pr., hvarvid Schlyter i gloss. s. 295 anmärker: «not. 83 cod. H. rectius, ut videtur, habet dat. *henne*.» Enligt not. 84 på a. st. har cod. H.: *henne witis*.

[2]) *Borgha man*, Upl. L. o. s. v., har samma bet., men *borghar man andrum pænninga*, ÖGL. B. 39, betyder däremot: går man i borgen för penningar hos en annan, d. v. s. hos borgenären. Jfr sid. 40.

ökis fore baþum ... krankis ok fore baþum, Upl. L. J. 16: pr.; (i Gutalagen: *hagga skogha firi munkum, firi andrum spiella hus*); *spilla not, eþer qvæls fore manni* o. s. v. Upl. L., hvilka exempel kunna jämföras med *awærkær man manni minnæ æn* ..., Upl. L. V. 13; 2; *Nu awærkær bolstaþær bolstaþi*, därst. 13: 1 (sid. 42); *hanum hans aldin skogh ... forfængta*, ÖGL. B. 33 (sid. 40); *Nu kan frillu barni pænningær wæxæ*, Upl. L. Æ. 24: pr. (sid. 44); *honum war sin akkara strænger sunder hoggin*, Stads. L. Sk. 5 (sid. 44);

bristi siþæn slikt aff mark sum mark fore allum þem skaþæn fingu (i. e. tantum deficiat unum quantum alterum, pro rata parte), Upl. L. Add. 14; *þa bristi fore allum þem þær a bot takæ swa mykit fore hwarium sum boten ær til*, därst. M. 10: 1; dessa exempel jämförda med de flerstädes förekommande konstruktionerna *brista manni* (sid. 43) ock VML. II. M. 9: 5: *þa briste allom þem þær bot atte fore taca swa mykit fore hvariom som* ..., där båda konstruktionerna stå jämte hvarandra;

haldi [var. *vppe*] *kost fore biskupi*, Upl. L. Kk. 15: 7; jfr Hels. L. Kk. 4; *cost fore þem vppe halda*, SML. J. 17, m. fl. jämförda med *præstær a hanum kost ... uppi halda*, Upl. L. Kk. 4: 1 (sid. 37); *haldi biscupi cost vppi firi skiærsl*, SML. Kk. 5: 1; *folki gæstning*, VML. II; *þrim borþum (þry borþ) manni*, ÖGL., *biskopi enne borþ*, VML. II;

Gutalagens *þan prestr a firir hanum allan cristendom at veita* (för honom förrätta allt, som till kristendomen hörer), Gotl. L. 3: pr., jämfördt med samma lags *barnj gezlu veita*, därst. 18: 1, ock andra urkunders *sighia manni mæssu* (sid. 39), *manni skriptamal höra* (sid. 41);

swa a biscupær wæræ fore goþum siælum swa sum goþær faþir fore barnum, Upl. L. Kk. 4: 1, jämfördt med *hon war apostlomin mästirska*, Dikt. 76, o. d. (sid. 43);

standi þæt [näml. *frælsi*] *fore bondænum* (denna frihet gälle till förmån för bönderna), Upl. L. Kg. 10: 5, jämfördt med *þa scal þet hanom firi fult standa*, Smål. L. 13: 4 not. 44 (jfr sid. 44);

huar sum ... meþ nakra handa at gærþ onyt gör [näml. *huus, iorþ, skogh* o. s. v.] *fore honum*, MELL. Kg. 24, jämfördt med konstruktionen af *nyter*, *nytliker* (sid. 49).

I *firi barnanna bo raþa* («hafva om hand, förestå», Schlyter), ÖGL. G. 19, Stads. L. G. 15: pr. o. s. v., *raþæ fore garþinum*, Bj. R. 30: 2[1]); *radhe husfrw fore födho sinne* (jfr MELL: *raþe husfru föþo*

---

[1]) Jfr *Söderwall:* Verbets Rektion, s. 23.

sinne), Stads. L. G. 23, o. d., kan *firi*, liksom i *firi barnum sea* (vårda barnen), *firi barna goþs sea*, ÖGL., anses vara användt om ett intresseförhållande. Man kan då jämföra det med *raþa husum ok lasum ok nyklum*, ÖGL., *landum raþa* Upl. L. o. d. (jfr sid. 61) ock ställa det i jämbredd med de exempel, som ofvan anförts för att visa växlingen mellan den ensamma dativen ock dativen med *firi* i bet. till förmån för el. till skada för. Så skulle man också kunna fatta *warþi swa fore þy* [ansvare så för det] *sum fore allu aþru fæ sinu*, Upl. L. M. 1: 1, jämfördt med *varþa framliusum*, VGL. I, o. d. (jfr sid. 45). Men bruket af *firi* i *raþa firi*, *varþa firi* kan också anses hafva mera direkt utvecklat sig ur användningen med rent lokal betydelse: framför[1]).

Från bruket af *firi* om rent lokala förhållanden är säkerligen också att härleda ännu en ock annan användning af samma preposition i talesätt, där också en ensam dativ kan begagnas, såsom t. ex. *taladhe for mangom guz ordh*, Act. 277; *t. for hanom guz ord*, därst. 279; *predicadhe ther guz ordh . . . for mangom sniällom mästarom*, därst. 280; likaså *for* därst. 301, 274; *kunnugha þem* [näml. *lagh*] *fore sinu folki*, SML. Pr., *lysa fore grannum*, SML., jämfördt med *at the ey talin oftar meer nokrom manne j thesso nampne*, Act. 252 (jfr. sid. 39, 42); *prædica folke hemska tro*, Cod. Bur. 138; *hwilkom iak hawir nu predicat guz rike*, Act. 285 (jfr sid. 39), *kunnoghe thet foghatenum*, Stads. L. Kp. 3: pr. (sid. 39);

thet fore grannum kunnoght göra, Stads. L. Dr. Vd. 14: pr.; *tha skal thet fore* [tvänne hdskr. från samma årh. utlämna *fore*] *foghatanum ok radhmannum witherlikit göras*, därst. Kp. 6: 1; *Köpir man hæst vm liwsan dagh wppinbarlika firi allum mannum*, VML. I. B. 30, jämfördt med konstruktionerna af *kunnugher*, *viterliker*, *uppinbar* med dat.;

læggi þa stæmpnudagh fore husfrunæ, Upl. L. Æ. 10: 1 not. 3 (var. ur hdskr. från förra hälft. ock medlet af 1300-talet); *læggia firi han fæmtan nattæ stæmnu*, Smål. L. 13: 4, (likaså därst. 12: pr., 1), hvilka exempel motsvara *læggia manni dagh*, *stæmpnudagh*, *eþdagh* o. d., Upl. L., SML., ÖGL., MELL., Stads. L. (jfr sid. 39).

Måhända böra också hit föras

Giör man forsæti fore andrum, Upl. L. M. 11: pr., *sez* [= *sæts*] *fore þem forsæti*, därst. Kg. 7: 1, SML. Kg. 7: 1, jämförda med *giörs þem forsæti*, Upl. L. Kg. 7: 1 not. 54 (var. ur hdskr. från förra hälften ock medlet af årh.), ock samma fras Act. 284 (jfr sid. 38, 39);

---

[1]) Jfr *Cleasby-Vigfusson* på a. st., s. 180: *vera forstjóri fyrir búi* o. d. talesätt.

fore andrum væghia, Stads. L. Sk. ind. 10 jämfördt med *vægh guþum naþoghom*, Cod. Bur. 494 (jfr sid. 44).

Om således *firi*, såsom de anförda exemplen visa, kan i olika betydelser användas för att uttrycka förhållanden, hvilka eljest angifvas genom blott dativformen, så är det dock hufvudsakligen i betydelsen: till förmån för, till skada för, som *firi* på nämda sätt ingriper i den ensamme dativens funktion.

Til. Redan i sin användning om rörelse i rent yttre bemärkelse kan *til* begagnas på ett område, där äfven dativen är användbar. Exempel därpå lemna konstruktionenerna af verben *bæra*, *sænda*, *kasta*, *koma*. När vid dylika verb det föremål, mot hvilket rörelsen är riktad, är ett liflöst ting, användes *til* med genitiv eller ackusativ. Dativen däremot användes hälst, när samma föremål är en person. Det heter därföre *sænda*, *föra nokon* el. *nokot tel en staþ*, Cod. Bur., *föra man til þings*, VGL. I, Upl. L., *bæra barn til kirkiu*, *bæra hem til klostir*, Järt., VGL. I, *koma tel en staþ*, Cod. Bur., o. s. v., men *sænda nokrom nokon* el. *nokot*, *föra man sinum hæraþshöfþinga*, *bæra manni buþskap*, *drykkin*, *nokrom komber goþer kompan* o. s. v. (se sid. 38, 42). I st. f. denna dativ, som anger ett personligt, mottagande väsen, kan man icke sällan få se *til* med åtföljande substantiv, angifvande den, mot hvilken rörelsen är riktad, t. ex. *som sændar . . . var tel hænna*, Cod. Bur. 516; *sænde han tel petrum fyræ thiænaræ*, Act. 267, (likaså därst. 260, 264); *tha scall biscuper till hans breff sændæ*, Smål. L. 73: 4; *bæra til idhir ihesu christi likama*, Järt. 106; *kasta til min thz äpplit*, därst. 207 (jfr *kastadhe . . . hanom äpplit*, därst.).

Men *til* användes äfven om rörelse i mera oegentlig eller bildlig bem., öfverhufvud för att angifva den, mot hvilken en verksamhet är riktad. Såsom exempel härpå kunna anföras uttrycken för vissa mot någon riktade rättsliga handlingar, såsom *bæra kæru* (käromål) *til mans*, SML., *bæra fæst til mans* (med ed öfverbevisa säljaren eller annan om den skedda, med fäst bekräftade föryttringen), ÖGL., *sværia sak (in)til mans*, VGL., SML., ÖGL., *fylla vitni*, *sar*, *ransværk til mans* (till fullo bevisa mot någon), Upl. L.[1]), *vitna*, *vita*, *pröva*, *sökia*[2]), *kæra*, *tala*, *mæla*[3]) *til man(s)* o. s. v. Andra exempel: *nokat værkas til mans*, ÖGL. (brott begås mot någon), *bryta til mans* (för-

---

[1]) Däremot heter det *fylla manni iorþ*, *honum ater kosten* (jfr sid. 37).

[2]) Äfven med ack.: *sökia man*.

[3]) *Mæla manni nokot* betyder däremot: säga eller lofva någon något (jfr sid. 39).

bryta sig mot någon), Upl. L., SML., ŐGL., Hels. L., ***tala illa*** **(el.** ***lastelika) til mans,*** **Bj. R., Stads. L.**

Sålunda står *til* vid *gæra* omväxlande med dativ i *hemsokn göres til mans*, VGL. II. Add. 7: 8, (likaså ŐGL. Eþs. 1: 8; MELL. Eþs. 9), *göra gærþ* (*gærning, valdsgærning* o. d.) *til mans* (om brott, som begås mot någon), Upl. L., ŐGL., SML., VGL. II (hdskr. D), VML. I, Stads. L.; *gær uæl til hænna*, ŐGL. Æ. 1: 1, där *til* med gen. motsvaras af dativen i *göra nokrom nokot* (= *misfyrma*), Upl. L. [1]), *göra manni hemsokn, þiufsræt, bosran, sar, last, skadha* o. d. (jfr sid. 39). Exempel på växling mellan dativ ock *til* hafva vi för öfrigt i följande:

sighia til mans, i synnerhet med följande direkt anföringssats, såsom *saghþe tel þerra: Huat lön* ..., Cod. Bur. 518 r. 13 ock likaså därst. 13 r. 2; 502 r. 7; Järt. 182, 184, 193, 294, 208, 211, 212, 220 o. s. v.; *sagdhe til hänna for hwars forsculdan hon war thit komin*, Järt. 211, stälda vid sidan af sådana exempel som *saghþe honom: Damianus tok viþ guþleka gauo* ... Cod. Bur. 514 r. 10—11, *sighin thæsso biærgheno: För thik hädhan* ... Järt. 227, jfr därst. 231, 226, 216, 203 o. s. v., *saghþe hænne huat ærande han vilde*, Cod. Bur. 516; Järt. 182, 187, 188, 219 o. s. v. (jfr sid. 39, 41);

tala til man(s) (tala till någon) såsom i *Maria talar tel ængelen: Jak beþes aff minom syni* ..., Cod. Bur. 13; jfr 19 r. 7; 508 r. 30; Järt. 225, Act. 296, som också skulle kunna föras hit, då man har *tala nokrom* (jfr sid. 42);

giva til nokors, användt, när icke fråga är om att gifva åt en person, såsom *eghu sinæ til klostærs ællr kirkiu giwæ*, Upl. L. K. 14: pr.; *skötninga til kirkiu giua*, ŐGL. Kr. 1; jfr därst. Æ. 4; *at thz* [näml. *et stykke aff thy hälgha korse*] *matte* ... *giwas til flere kyrkior*, Järt. 140; likaså VGL. II. K. 68, SML. Kk. 12: pr., på samma sätt som dativen i *giwær man egn fore siæl sina kirkium ællr klostrum*, Upl. L. Kk. 14: pr., *giwær man i lösörum kirkiu ællr præsti*, därst. 14: 1, *alt þæt kirkiu* [var. *kirkiom*] *giwit wærþær*, därst. 14: 3, *Alt thæt kirkyu gifs*, VGL. II. K. 24;

Nu uænis þön sak til þerra (tillvitas dem den saken på misstankar), ŐGL. Eþs. 17, liksom *vænis sak (þiufnaþ) til mans*, Upl. L., SML., VML. II, MELL., men i ŐGL också *uænis hænne þön sak*, Vaþ. 31: 1 [2]);

---

[1]) Därst. Æ. 2: 1; Þ. 7: 3.

[2]) Om *væna nokon nokot* (?) se s. 67.

trösta tel ensamen ihesum christum, Cod. Bur. 20, jämfördt med *trösta fastom husom*, Kg. St., *t. þingfriþi*, Gotl. L. (sid. 44).

Vid adjektiven *fallin* ock *nyter* förekommer *til* med substantiv angifvande det, hvartill någon är lämplig eller nyttig: *æn þen mannin ... ær nyter til rikesins þianist*, MELL. Kg. 12: pr.; *han war marghæ wæghæ wæl ffallin* [passande] *till þæs walz*, VGL. IV. 14: 17. Vid *nyter* förekommer ock dativ i dylikt fall, så vida man får hit föra *hun ær ængu nyt*. Den, för hvilken något är nyttigt eller lämpligt, sättes i dativ, såsom förut är visadt (sid. 49).

Til kan, såsom ofvan visat sig, utan väsentlig förändring af frasens betydelse stundom användas i st. f. dativen. Då dativen icke gärna användes för att angifva riktningsförhållande, så vida icke ett personligt föremål är i fråga, eller i handlingen kan inläggas ett intresseförhållande, begagnas däremot *til* företrädesvis om riktning mot ting eller något icke personligt. Till ofvan anförda exempel, hvaraf detta framgår, kunna ytterligare läggas: *Alt þæt guþ gaf þöm at ægha skipto þe þrem lutum ok skipaþo: een delen tel guz mönstar ok þiænist annan fatöks folke þriþia sik ok sinom boskap* (hushåll, hus), Cod. Bur. s. 3. Det större lif ock den mera personliga färgläggning, som det dativa uttrycket äger i jämförelse med konstruktionen med ackusativ, visar sig också här. En yttring häraf är obenägenheten för den finala dativen, för hviken just det är kännetecknande, att den uttrycker en verbalföreställning, således något icke personligt.

At kan liksom *til* angifva riktning mot ett föremål, såväl i fråga om yttre rörelse som i andra fall, såsom i *ganga*, *riþa*, *föra*, *bæra*, *kasta*, *hugga at mann(i)*, *hyggia at* = komma ihåg, eg. rikta tanken på, *göma at* = gifva akt på, eg. rikta uppmärksamheten på, o. s. v. Härvid kommer *at* dativens betydelse ganska nära, såsom i *guþ hylla at sær ok at* [eller *eigh?*] *græmya* VGL. I. M. 1: 2, hvilka ord återge innehållet i edsformuläret: *sva se mær guþ hulder ok vattum minum* (se anf. st.), ock hvilka kunna jämföras med isl. *hyllast* [= *hylla sér*] *e—n*, *hylla sik e—m* [1]) liksom med det sist anförda edsformuläret; *þa skal præste at husum giömæ* (taga vara på, bevara), Upl. L. Kk. 2: 2, *at sinum lot giömæ*, därst. 7: pr., jfr Bj. R. 11: 6; dessa senare exempel jämförda med konstruktionerna (sid. 44—45) af verben *væria*, *varþa*, *byrghia* o. d. samt *geymir hann þeim sem eignum sonum sinum*, Stjórn [2]).

---

[1]) *J. Fritzner*, p. a. st., s. 311. *Cleasby*, p. a. st. s. 304 upptager ej *hyllast e—n*.

[2]) *J. Fritzner*, p. a. st. s. 201. Jfr *Cleasby*, p. a. st. s. 199.

I st. f. en ensam dativ står *at i þa þino vi at hanom förom*, Cod. Bur. 188. Jämför t. ex. *þem hawer iak allum friþdom fört*, SML. þg. 11: 2. — Liktydig med en ensam dativ står också *at* i *han skal thet at* [var. utan *at*] *honum sælia* (sälja för hans räkning, pro eo) Stads. L. Kp. 33: 4; dativens användning hade i detta fall medfört tvetydighet. Liksom *til* förekommer *at* efter *nyter: hon ær at ængo nyt*, MELL. B. 20: 4. not. 69 (var. ur hdskr. från senare hälften af 1300-talet).

Prepositionen *at (åt)*, som i senare tid småningom uttränger användningen af dativkonstruktionen från dess mest vidsträckta område, visar under 1300-talet föga tendens till denna inkräktning [1]).

A med ackusativ kan, liksom förut behandlade prepositioner, ange en riktning mot ett föremål ock träffas också ofta i samma fall som *til*, såsom i *bæra fæst a man* (= *b. f. in til mans*), ŐGL., *swæria a man*, Upl. L., Gotl. L., *fylla vitni a man*, Upl. L., *sökia, kæra, mæla a man* o. d., *bryta friþ* (*manhælghþ, eþsöri*) *a man*, VGL. I, Upl. L., SML., ŐGL., Hels. L., *tala oloflika a man*, Stads. L., *tala illa up a man*, Bj. R. (jfr sid. 70). Närmare dativkonstruktionen stå sådana uttryck, som *föra fasta up a man*, Hels. L., *atala-kombær a man*, VML. II., *vinna værk a manni, vinna vreþsværk man*, Bj. R., MELL. (jfr isl. *vinna e—m grand, geig, bana, usæmd*).

Exempel på växlingen mellan bruket af dativ ock af *a* med ack. äro följande:

göra gærþ (*gærning, hemsokn*) *a man*, VGL. II. Add., ŐGL., VML. I, Stads. L., ock de förut omnämda uttryckssätten *göra manni hemsokn* o. s. v. (sid. 39), såsom *Giors heem sokn a landboa ella a hans hion*, VML. I. Eþs. 2: 4, men på motsvarande ställe i VML. II: *Giors hemsokn landboa*, Kg. 2: 4, ock i Upl. L.: *Giörs landboæ hemsokn*, Kg. 5: 4;

at han abyrd upp a han bar (i hemlighet flytta en dräpen människas lik å annans mark eller insmyga tjufgods i hans hus), VGL. I. þ. 7: 1, jfr II. þ. 37, ock *at þer æi bondæ a byrþ bærin*, Upl. L. M. 47: 1;

konungx fridher lyses a han, Stads. L. Dr. Vl. 1: 2, ock *honum* (*konunx*) *fridher lysas*, därst.;

Hawi oc engin wald mer a annæn biuþa (tillbjuda en annan mera), SML. B. 20: pr., ock *iorþ arva sinum biuþa*, VGL. I, II, o. d. (jfr sid. 40);

---

[1]) Munarterna hafva ännu i dag icke gifvit användningen af *åt* samma utsträckning som riksspråket. Man säger t. ex. i allmogemålet: gifva, lemna te (till) någon.

wtbrutu öghon a huariom them som ..., Järt. 170; *Stingir vt bæþin öghun a manni*, VGL. I. O. 6; (jfr Upl. L. M. 23: 1 not. 54; ÖGL. Vaþ. ind. 18; därst. 18; Bj. R. 14: pr.; m. fl. ställen), ock *stungo honom vt öghon*, Cod. Bur. 133 (jfr sid. 48);

a krist ... troæ, Upl. L. Kk. 1: pr.; *tro a ihesum christum*, Cod. Bur. 15, jfr därst. 189 r. 8, Gotl. L. 1, Smål. L. 2: pr., Act. 277, 279, Dikt. 90, ock *troþo christo*, Cod. Bur. 500, o. s. v. (jfr sid. 44).

A mot (*a mote*, *mote*, *mot*), liksom *til* ock *at* angifvande riktning mot något eller någon, står till betydelse ock användning dem ganska nära. Man har också *vitna amot* (el. *mote*) *nokrom*, VGL. II. Add., *bryta mote nokrom*, Kg. St., o. s. v.

Dess användning i sådana fall, då också en dativ är brukbar, är emellertid ganska begränsad. Exempel på ett *a mot* med dativ i st. f. en ensam dativ äro:

awndas moot sinom skapara, Dikt. 13, *awndadhis a mote sinom gudhi*, Järt. 103, jämfördt med *diæwlin avundaþes hanom*, Cod. Bur. 143; (jfr sid. 45);

genuärdhoghare mote sinom gudhi, Järt. 105, jämfördt med *guþum gen værþoghar*, Cod. Bur. 495 m. fl. (sid. 50).

Mæþ i sociativ betydelse användes i uttryck för samband, öfverensstämmelse, öfverenskommelse, sammanträffande, samtal o. s. v. med någon, såsom i *huaru thera hauer nokot samband medh andra*, Kg. St. 18 (46), *medh huem tu byndr ... winskap*, därst. 22 (54), *þa staþgin þæt mæþ præsti*, Upl. L. Kk. 8: pr.; *sætte sik ... mz sinom owen*, Järt. 126; *hauir mot mæð hanum*, VGL. I. M. 1: 3; jfr II. Dr. 4; *hulka miskun guz modhor maria giordhe mz hanom*, Järt. 207; *talande medh thöm*, därst. 244. — När tal är om tjänstehjons fästande användes *mæþ*, t. ex. *iak fæstis eigh mæþ þær*, VGL. I. F. B. 11: 1; jfr II. U. 26, men om trolofning begagnas *fæsta kono manni*, *mannom fæstas*, VGL. I. o. s. v.

Exempel, som visa att *mæþ* en ock annan gång kan ersätta dativen, äro följande:

aflar barn mæþ hænni, VGL. IV. 1, ock SML. Æ. 3: pr., ÖGL. G. 5: pr., Æ. 25: 1, men *aflar hænni barn* (eg. förskaffar henne b.), VGL. I. G. 6: pr.; jfr II. G. 7[1]) (jfr sid. 37);

bo mæþ kunu sinni, ÖGL. Æ. 7; jfr VGL. II. A. 12, G. 2, 14, men *han ma eigh bo hænni*, VGL. I. A. 8: 3; jfr därst. G. 3, 7[2]);

---

[1]) Jfr *Söderwall*, Verbets Rektion, s. 15.

[2]) Jfr *Söderwall*, p. a. st. s. 18.

annat [näml. *hæraþ*] *skyldar baþe* [var. ur hdskr. B från 1500-talet: *mädh*] *kununge ok iarle ok annat skyldar egh utan mæþ kununge* (erlägger skatt endast till konungen), ÖGL. B. 28[1]) (jfr sid. 36).

Den förändrade konstruktionen vid *afla* sammanhänger med en småningom försiggående förändring i verbets användning och betydelse. Ifrån att ursprungligen betyda bringa till stånd, förvärfva, förskaffa får det redan på 1300-talet den mera speciela betydelsen afla (gignere) om män, men äfven om kvinnor (= concipere) [2]); i det nuvarande skriftspråket användes verbet hufvudsakligen endast i denna betydelse. Något liknande äger måhända rum med *boa*. *Boa hænni* har kanske ursprungligen betydt tillreda åt henne; jfr Eddans *hann varþi mey varmri blæio*, Oddr. 6, *oc lettliga líni verþit*, Gudr. III. 2.

Viþ (*viþer*) anger dels närhet eller närmande till, beröring med, riktning mot, förhållande till, dels användes det liksom *mæþ* i uttryck för sociativa förhållanden, t. ex. *binda man viþ træ*, VGL. I, *hava hialæghi viþ kono*, VGL. II, *bryta viþ man* (= *bryta til man, a man*), VGL. II, Upl. L., ÖGL., *mæla viþ man* (= *mæla til man, a man*) o. s. v., *göra staþva, köp viþ man*, VGL. I, Upl. L., VML. I, II, *sættas, dela, þrætta viþ man* o. s. v.

Ur dessa båda användningar af *viþ* kan man härleda dess användning till sammans med en följande ack. i st. f. en ensam dativ, såsom i följande exempel:

bötæ viþ hæræþ IX markær ok sva uiþ konong, VGL. I. S. 1; likaså *böta viþ konung, hæraþ* eller *sakgiva* fl. st. i VGL. I, II, III, ÖGL., men *böta konungi tua markær, böta manni nokot*, Upl. L. ÖGL. m. fl.;

þæn sum ranit war wið gört, VGL. IV. 19: 1; likaså *giera main viþr man*, Gotl. L., men *göra manni hemsokn* o. d. (jfr sid. 39);

þæt sum han gær sum þæt ær uiþær han uarþær giort, ÖGL. Dr. 10: 1, men *æ hwat þöm manni giörs*, Upl. L. þg. 7: 3, *kan husbondænum . . . nokot giöræs*, därst. Æ. 2: 1;

---

[1]) Schlyter anför i Gloss. till ÖGL. s. 332 detta ock ännu ett annat exempel (se genit. gen.) på att *mæþ* «förekommer någon gång öfverflödigt.» Det finnes intet skäl att i de anförda exemplen anse *mæþ* öfverflödigt. I det här anförda försvarar det sin plats lika väl som *viþ* i *böta viþ kunungin* eller *afhænde . . . viþ þænne man*, ÖGL. E. S. 10, eller som hvilken annan preposition som hälst, när den användes i fall, då äfven dativ kan begagnas.

[2]) Jfr *hon hafdhe afflat sin son vtan synd oc kötz lusta hwilkin hon ämväl födde vtan wärk*, Dikt. 63.

All þassi synda mal skal fyrst uiþ præst sin talæ, VGL. I. R. 5: 6, *talat widhir han*, Act. 290; jfr *tala nokrom;*

aflar bonde barn viþ huskunu sinu, ÖGL. Æ. 25: 1 (jfr sid. 37);

hulkin som liiknas widh solina, Dikt. 41, *liiknas widh himerikis glädhi*, därst., likaså Kg. St. 3 (5), *likas han* [är han lik] *widh södhe ock wäruldzlik diur*, därst., *lika* [likna] *barna skiäl ok näme widh taflo släta*, därst. 52 (132), *siþan a han iamt uiþær broþor sin haua*, ÖGL. Æ. 8: pr.; *allan stadz ræt vppe halda iæmpnt widher sin byaman*, Stads. L. Kg. 15: pr., hvilka exempel kunna jämföras med *liknas... fruatsamom grenom*, Dikt. 37 (jfr Cod. Bur. 24 r. 15, Dikt. 30, 36, 37); *wæl likas þe þæm companum*, VGL. II. Præf., *iæmth godþom clærkum*, VGL. IV. 14: 17 (jfr sid. 53, 55).

Antalet af prepositioner, som kunna anses i vissa fall göra enahanda tjänst som dativformen ensam, kan ökas med ännu flere, så vida man upptager alla, som — om också blott någon enda gång ock mera tillfälligtvis — användas i uttryck, där annars en ensam dativ visar sig tillfyllestgörande, såsom förhållandet är med

af i *tholde mykit gub aff androm sinom brödhor*, Järt. 182, *tholde myklæ genvärdho... aff affgudha dyrkarom*, Act. 284; jämfördt med *tuli sinom suenom änga ilgärninga*, Kg. St. 49 (125), *vil iak eigh iþar þola længar guþa vanheþar*, Cod. Bur. 514 (jfr sid. 40);

ok varþ kunugen fæghin af þoliks manz þiænist, Cod. Bur. 497; *Thær mötos þöm baþen hion fæghit huart andro ok mæst af guz buþskapi*, därst. 4 (jfr sid. 49); jfr *Han wardr otäkkr af allom godhom mannom*, Kg. St. 38 (84) (jfr sid. 50);

ovir i en variant (från senare hälften af 1300-talet) till Stads. L. S. VI. 1: 2: *tha skulu bötir hans takas ok honum konunx fridher lysas*, där var. för dativen *honum* har *ofuer han;*

æptir i *ærva æptir nokon*, VGL. I. Br., ÖGL., Upl. L., så vida dativen vid *ærva* i samma betydelse som *æptir* med dess substantiv får anses konstaterad;

um löghurdaghin sum næstær ær æftir hælgha þors dagh, ÖGL. B. 16; jfr *a þaim friþi sum nestr ier eptir paskar*, Gotl. L. 13: pr.; VGL. I. G. 9: pr.; II. G. 15; MELL. þg. 8: pr., SML. Kk. 7: 1 i st. f. *manadaghin næst miþ fasto synnodagh*, MELL. þg. 8: pr., o. d.

Den instrumentala dativen.

Till denna grupp hänföras de användningar af den fornsvenska dativen, då den kan anses ersätta den forna instrumentalen — eller komitativen, såsom samma kasus också benämnes — eller då den motsvarar de båda kasus — egentlig instrumental ock komitativ eller sociativ —, för hvilka denna instrumental själf skulle utgöra en ersättning. Undantag göres endast för det sociativa bruk af den fornsvenska dativen, som förut behandlats i en särskild grupp. Att uppdraga en skarpare gränsskilnad mellan instrumental ock komitativ dativ, då dessa båda användningar af dativen ligga hvarandra särdeles nära, torde vara mindre lämpligt. Komitativen betecknar en person eller annan mera självständig varelse, som står i viss förbindelse med hufvudpersonen, de omständigheter, som beledsaga handlingen, eller egenskaper, som äro förbundna med en person; instrumentalen åter anger den person, sak, omständighet eller förfaringssätt, hvarigenom handlingen utföres. Från den ena kan man således ganska lätt leda sig öfver till den andra; båda kunna sägas uttrycka det, i förbindelse med hvilket något göres, är eller sker.

De användningar af den (komitativt-) instrumentala dativen i fornsvenskan, hvilka med mer eller mindre skäl skulle kunna anses, ersätta en ursprunglig komitativ, äro följande: den sociativa dativ som förut omnämts (sid. 52—57), såsom i uttryck för likhet, samvaro med eller motsatsen, vänskap; möjligen dativen vid *vara* ock *varþa* (sid. 42—43) [1]), hvilken vi ansett tillhöra den egentliga dativen; dativen i sådana uttryck som *sænde diocletianus maximianum ... otallecom hær* (lat. igenti exercitu), *tala ... bliþo anlite* ock kanske ännu några andra fall, som här nedan anföras i sammanhang med den modala dativen; dativen efter vissa prepositioner, såsom *mæþ*, *viþ*, *æptir*. Slutligen skulle man möjligen ock kunna föra hit *at hin hæfþæþe þrim arum* [tre hela år?] *eller þrim lægger* (= *længer*), VGL. III. 112, i hvilket fall man här hade en prosekutiv instrumental, utmärkande tiderymden, öfver hvilken handlingen sträcker sig [2]), i st. f. ackusativen, som eljest ersätter denna instrumental (sid. 27—28). Utan tvifvel har man dock här en lokativ dativ [3]).

---

[1]) Jfr *Erdmann*, sid. 247.

[2]) *Delbrück*, s. 54; *Hübschmann*, s. 126.

[3]) Jfr Eddans *át vætr Freyja átta nóttum*, Hýmiskv. 26; därst. 28, Helr. 12, där dativen är tydligt lokativ.

Tydligast framträder dativens instrumentala betydelse, då den står vid verb för att uttrycka en **kroppsdel**, ett **redskap** eller annat konkret föremål, eller någonting analogt härmed fattadt (ett ämne, en handling eller omständighet), medelst hvilket något verkställes, är eller sker.

En sådan dativ förekommer vid verben *stigha*, *gripa*, *griæna*, *bita*, *öpa*, *stinga*, *riva*, *taka*, *fa*, vid *hylia*, *klæþa*, *giurþa*, *binda*, ock i ännu andra fall, som icke kunna närmare specificeras.

stighær fotum af fostær landi, VGL. I. A. 12: 1; jfr II. A. 16, Cod. Bur. 173; *kan folk handum J* [näml. *font*] *gripa*, VML. I. Kr. 5: 4, jfr Cod. Bur. 15, 26, 171; *griæna tannom*, därst. 19; *bitu tannom mote hanom*, Act. 259 (= Ap. Gern. 7: 54); *öpto alle iam skyt som enom munne*, Cod. Bur. 197; *til þæs manz þær stingir handum wiþir* (till den man, som sticker dit händerna ock fastnar därvid), VML. I. B. 35: 1, jfr II. M. 28: pr.; *riva saghum sunder hans kiöt*, Cod. Bur. 422; *þa toko þe handom iohannem*, Cod. Bur. 154; *þaghær handum ær saman takit*, MELL. Þj. 14; jfr *takær... hand i fontkar*, Upl. L. Kk. 14: 10; ÖGL. B. 36: 5 ock not. 26 därst.; jfr VML. I. B. 75: 1;

ær þet hult halmi, VGL. I. Þ. 5: 1; jfr II. Þ. 30; *klæþas vighþom klæþom*, Cod. Bur. 398; *huwþ duki giurþ uara*, ÖGL. G. 15: pr.; jfr Gotl. L.: *sei linda gyrt eþa gyrþlu* (omgjordad med kvinnobälte eller mansgördel), Gotl. L. 20: 2; *binder han fullum bandum*, VGL. II. Add. 7: 19; *iarnom bundne*, Cod. Bur. 57; *barnum bundin* (procreatis liberis quasi novo nexu juncti), SML. J. 8: pr.; *köpfæstum bundit*, VGL. I. J. 2: pr.; jfr II. J. 1, 7; ÖGL. Vaþ. 31: 1; Cod. Bur. 152, 207, 208, 493, Gotl. L. Hist. 1;

þær haghi haffwær um hwærfft (som har omgifvit med hag, gärdsgård), Upl. L. V. 20: 2; *æn han hauær garþe gripit* (inhägnat), ÖGL. B. 28: 5; *at han* [var. *meþ*] *aske ok odde taker til* (når med spetsen af spjutet), VML. II. M. 11: 1; *af halde* [näml. *guz obliþe*] *bönum oc guþlekum sange*, S. Birg. Avtogr. A. (i de båda sist anförda exemplen kan *meþ* möjligen vara uteglömdt)[1]); *at han hæti* [«*beti* sine dubio legendum est»] *hundum sinum man i hæll*, VML. I. B. 46: 1; *lukcaþe þöm först bliþom orþom*, Cod. Bur. 524.

varþer skiælikæ þær takin meþ æller vitnum at ledær (öfverbevisad), VGL. II. F. 1; *værþer eig takin viþ æller vitnum laghlikæ ledær*, därst. 11 (jfr därst. 9: *meþ vitnum skiælekæ ledær*); — *stander han*

[1]) I tvänne afskrifter af urkunder från år 1374 fins en dat. *breve*, som möjligen är att föra hit: *Thet se allom mannom viterlict thesso breve nærvarande*, Styffe II. 5, 6.

a tompt hans ok leþer han ope (hinner honom med ropet), ÖGL. R. 7 (= Fragm. därst.) (jfr *leþer han mæþ ope*, därst. B. 27: pr., 41: 1); — *gans* [= *gangs*, var. *Gangær þær*] *nokrum vitnum a* [näml. *mal*] *fyr*, VGL. II. Add. 7: 26; *þa skal han egh uitnum a han ganga*, ÖGL. R. 26: 1; jfr Eþs. 12; *þa ma þær egh eþum a mote ganga*, ÖGL. G. 14: 2; jfr därst. 14: 3; *oc gange trætolftom eþ* [1]), VML. II. J. 2: pr.; jfr MELL. Dr. Vaþ. 2: pr. not. 21; ÖGL. R. 3: 1; Vaþ. 35; (jfr *skal han mæþ uitnum sinum a han ganga*, ÖGL. Vaþ. 20: pr.); — *J þe prædican visaþe han fiurum skælum at folk skal gærna höra guz orþ*, Cod. Bur. 186 (annars i lagarne: *finnas, pröva, röna mæþ skælum*, MELL., Stads. L.); — *Nu liggær ur fiælder j by . . . ær raum ruddær dykum skorin renum laghþær* (är han utmärkt med huggen rågata ock nedsatta råmärken, försedd med diken ock renar), Upl. L. V. 17: 3 [2]).

För att beteckna medlet användes i fornsvenskan oftast dativ eller ackusativ med preposition, i synnerhet *mæþ*.

I äldre tider kunde denna dativ måhända också användas kausalt [3]). Härifrån eller från dativens ablativa betydelse har man att härleda den ofta förekommande användningen af *hvi* ock *þy* utan preposition, såsom i *hui folk plægha þa vm kirkio mæþ liusom ganga*, Cod. Bur. 8; *Ok thy ath hon for þen skul*, Fin. Handl. III. 5; *mystir þy barn kristnu*, Upl. L. Kk. 11: pr.; *þy æghu barn arf at lægmæli*, VGL. A. 7, o. s. v. Synnerligen ofta förekommer *þy* vid komparativer, då dat. närmar sig en måttets dativ, såsom i *eigh var han þy bætre ok christo þæs tronare*, Cod. Bur. 526. — I st. f. ensam dativ användes allmänt dativ eller ackusativ med preposition (*mæþ, af, firi, æptir, a, for — skuld*).

Vid följande verb förekommer en medlets dativ:

kalla (*sik aþru manni*, VGL. IV, *man oqvæþinsorþum*, Bj. R., Stads. L., Smål. L., *kallas andro nampneno barnabas*, Act. 253—4);

heta (*som andro nampne hæt pluto*, Cod. Bur. 9; jfr därst. 401, 195);

böta (*niu marcum, fullum gialdum* o. d., VGL. I, ÖGL., Gotl. L., *bötes hundræþæ markum ok fiurætighi*, Upl. L.);

giælda (*þæt tvægildi atær, atær fullum giældum, halvum giældum*, Upl. L., SML., ÖGL., Hels. L., Bj. R., MELL.) [1]);

---

[1]) Schlyter: «Lege *þrætolftan*» (?).

[2]) Jfr *tu dygn hægde han . . . ii cors handom* (Cod. Bildst. har *bundin* i st. f. *handom*, hvilket Stephens kanske utan fullt giltigt skäl insatt i texten efter *cors*), Cod. Bur. 141.

[3]) Jfr Eddans *hungri*, Oeg. 62, o. d., Fjuckbystenens *sim suti* [= *sundi*, i följd af ett bad?] *furs*. *Säve:* Runstenen vid Fjuckby, läser *sim's uti*.

væþia (*þrim markum*, Upl. L., VML. I);

svara (*ængu*, VML. I, vara skyldig till lika straff: *slikum botum*, *sliku*, MGLL, VGL. II);

köpa (afsluta köp om: *iorþo sinni*, *threm pundom korn*, VGL. I, II, Stads. L.), *köpas viþer* (*iorþum*, VGL. II, ÖGL);

iamka (*þa iamkin baþe sinum sarum*, d. ä. kvitte parterna med hvarandra, ÖGL. Kr. 30: pr.; Vaþ. 13: 2)[1]);

læra (*hænna son godhum sidhum*, Järt. 159); jfr

blota (*synum oc dydrum*, Gotl. L.).

Vid dessa verb ersättes dativen ofta af en ackusativ.

Samma dativ användes också vid de s. k. rörelseverben, vid hvilka han betecknar det i rörelse satta föremålet. Sådana verb äro[2])

aka (*in korni sinu*, *öki*, VML. I, SML.);

döpa (*thy barne*, Smål. L.)[3]);

flytia (*tialdrum*, MELL.);

halda (*hanum*, *væþium*, *tarum*, VGL. I, ÖGL., Cod. Bur., Upl. L.. MELL.); jfr *fram halda* (bevisa: *orþum*, Hels. L.), *ater halda* (förtiga: *enne synd*, Järt. 224) o. d.;

höta (sätta störar i jorden, *stafrum*, ÖGL.);

kalla (*saman þinge*, VML. II);

kasta (*stene*, *sværþe*, *kasta op husum*, Upl. L., ÖGL., Cod. Bur., VML. II, MELL., Stads. L.);

koma (*hundi fran sik*, *fram hemuls mannæ sinum*, *at arfwi broþer sinum*, *hanom tel oquemelek þing*, *ængum dulum fore*, ÖGL., Hels. L., Upl. L., Cod. Bur., VML. I, SML., MELL., Stads. L., Gotl. L.);

luka (stänga: *atr kirkiu durum*, Gotl. L., betala: *þem afraþe*, ÖGL.);

lykkia (*durum*, Cod. Bur.);

læsa (*up lukum ok lasum*, *husum sinum*, Cod. Bur., SML., Smål. L.);

---

1) Det tyckes vara naturligast att föra dativen i denna fras, liksom i isl. *jafna e—u við e—t*, *e—u til e—s*: jämföra, likna något vid något, till den instrumentala dativen. *Söderwall*, Verbets Rektion s. 24, för den till den dativ, som vid ord, som uttrycka likhet, anger det, hvarmed något är eller göres likt.

2) Jfr *Söderwall:* Verbets Rektion, s. 28—31.

3) Dativen vid *fyrma*, hvilken af Söderwall anses analog med dat. vid *döpa* kan också, såsom vi förut sökt visa, hänföras till den egentliga dativen.

lysa (*liusa: vighi, fyndum, skipti sinu* o. s. v., VGL. I, II, Bj. R., VML. I, SML., Gotl. L.);

jfr *up haita* (*buccum oc gaitum*, Gotl. L.);

löna (*þy*, VGL. II);

löpa (*vatni bortlöpa*, Upl. L., MELL.);

rinda (*þerre sak*, VGL. I);

riþa (*hæsti, skiuti*, VML. I, ÖGL; *hæsti inriþa*, Upl. L., VML. II)[1]);

riva (*aværkom, raom*, ÖGL., MELL.);

roa (*skipi*, VML. I);

rænna (*hästom*, låta hästen löpa, Kg. St.; *liþum*, sätta grind på hakar, ÖGL.);

sa (*varsæþ sinni, rughi, afsædhum*, ÖGL., VGL. I);

samna (*frændum sinum*, MELL.);

sanka (*bruþmannum sinum*, Upl. L., VML.);

skipa (*eþum, stavi oc stole, örtughum*, VGL. II, IV, MELL., Hels. L., Gotl. L.);

skipta (dela: *arvi* o. d., VGL. I, II, Stads. L., Smål. L., Gotl. L.; förordna, handhafva: *laghum*, VGL. II. Præf.; byta, ombyta: *kirkium, eghnum, syslomannom, skiptas mæn iorþum viþer*, VGL. II, Upl. L., Kg. St., ÖGL., MELL., SML., VML. I, Gotl. L.);

skripta (*malum af lande, bort biskups rætte*, VGL. II, ÖGL.);

skiuta (*spiute, hanum i eld*, Upl. L., ÖGL., MELL., Stads. L., Gotl. L.);

skiuva (*manni*, VGL. II, MELL., Stads. L., ÖGL.);

stæmma (*vatne*, ÖGL.);

vælta (*stene*, VML. II, MELL., Stads. L.);

visa (*þræli sinum, hænne tel sin klærk, spiellum a annars garþ*, ÖGL., Cod. Bur., Gotl. L.);

vræka (drifva, förmå: *hænni vræki hunger til*, VGL. II);

jfr *uppi vega* (*vaþnj*, Gotl. L.: svänga upp svärd), *nykkia* (*manni*, Gotl. L.), *runsa* (rubba el. förstöra (?): *runum þimsum*, Lilj. 692[2]).

---

[1]) Här skulle man kunna tänka sig en lokativ dativ vara använd. Jfr *Delbrück*, s. 58. Instrumentalen faller sig dock naturligare för fornsvenskan. Att man i Eddan har ett *riða á vargi* betyder föga, i synnerhet som man också har *riþa mæþ*, ÖGL. B. 26: 2, *roa mæþ . . . bati*, Upl. L. V. 17: pr.; jfr VGL. I. FS. 1.

[2]) Upl. Fornm. Tidskr. VI, s. 12—13. Dativen kan höra till den här behandlade eller till den, som följer efter verb med bet. förstöra.

Up sighia (*bole*, SML. J. 11: pr.) bör kanske äfven föras till dessa verb. Måhända är dativen vid *biuþa* i t. ex. *ma flere gæste* [var. *gæstum*, *fleroni gæstom*] *biuþa æn hær næmnas: först en biskop ok þem kanunkum*, MELL. G. 8: pr., jfr därst. 4, 6, att föra hit, snarare än till den egentliga dativen[1]).

Vid nästan alla s. k. rörelseverb kan i st. f. dativ ackusativ användas. I några få fall kan dativen vid dessa verb ersättas af nomen med preposition (*mæþ*).

Till de s. k. rörelseverben sluta sig verb, som beteckna förlust eller förstöring. Å ena sidan äro de visserligen till betydelsen befryndade med de verb, som betyda skada ock konstrueras med egentlig dativ (jfr sid. 44); men å andra sidan visar sig en dylik slägtskap i betydelse äfven i förhållande till de nämda rörelseverben, hvilka kanske också flertalet af dessa verb en gång tillhört. Verb med bet. förstöra, förlora, äro[2])

glöma (*guzzivia þy*, *honom*, VML. I, Järt. 196);

slæppa (*þiuvi*, *hanum* o. s. v., VGL. II, III, Järt., Upl. L., VML. I, ÖGL., Bj. R., Stads. L.);

spilla (fördärfva, förstöra: *akri*, *væghum*, *fiski værkum*, *þy goz*, *laghum*, VGL. I, II, SML., Cod. Bur., Kg. St., Gotl. L.);

tapa (tappa: *klæþum sinum ællar andrum kustum sinum*, *þrim marcom* o. s. v., ÖGL., VML. II, Gotl. L.);

jfr *glata* (sid. 45).

Hit höra de med *firir* (*fore*, *firi*, *for*) sammansatta verb, som betyda: förstöra, förverka, förlora genom en viss handling. Sådana verb äro

for(firi-)fara (förlora genom att gå öfver gränsen in på andras jord: *ærvuþi sinu*, Upl. L.; genom flyttning: *arvuþe sinu*, ÖGL.);

foreföra (förlora genom att föra skänker: *förningom*. VML. II);

for(firi-)gangu (förlora genom att gå bort: *ærvuþi sinum*, *sir*, Upl. L., Gotl. L.);

firi giva (förlora genom efterlåtenhet o. d.: *sinum ræt*, *pænningum*, ÖGL., SML., Gotl. L.);

---

[1]) Kanske i följd af skriffel står i Hels. L. *husum up byggiæ*, Kk. 2: 2, dativ i st. f. ack. i var. *husin*. därst. not. 56. Upl. L. har på motsvarande ställe, Kk. 2: 23 *husin* (var. ur hdskr. från detta årh.: *hus*, *hussom*).

[2]) Jfr *Söderwall:* Verbets Rektion, s. 31. Rörande dativen vid dessa verb äro åsigterna delade. Några (Dietrich, Nygaard) för den till egentlig dativ; andra (Lund, Söderwall, Wisén) till den instrumentala.

firi gæra, for(e)göra (förverka: *landi sinu, ærvuþi sinu, tungu sinni, frö sinu, halsi, lifi,* VGL. I, Upl. L., SML., Hels. L., Bj. R., MELL., Stads. L., Gotl. L.; förgöra med gift, trolldom: *stiupbarni sinu, livi annars, manne,* VGL. I, ÖGL., MELL., Stads. L.; förskingra: *hemfölgð sinni, sinum kust, lut,* SML., Gotl. L.);

firi hugga (förverka genom dråp, sår o. d.: *atta markum, bo sinu,* ÖGL.);

firi hægþa (förskingra: *gærsimum, sinu goþs,* ÖGL., VML. II);

firi(for-)koma (förgöra: *livi annars,* ÖGL., MELL., Stads. L.);

fore(firi-)köpa (genom köp el. skifte förverka: *pænningum sinum, virþning sinne,* Upl. L., SML., ÖGL.);

firiliggia (eg. genom liggande förlora, *sær* = låta lägra sig, ÖGL.);

forlöpa (genom löpande förlora: *vitsorþum, friþi sinum,* VML. I, Hels. L.);

firinæma (förlora genom att göra *nam: þrim markum,* ÖGL.);

forsighia (förlora genom att säga upp arrende: *gipt sinni,* Upl. L., MELL.);

firisitia (försitta: *virþinginni,* ÖGL.);

firistiæla (genom stöld förverka: *frælsi sinu, sir,* ÖGL., Gotl. L.);

foretaka (förlora ett genom att taga ett annat: *gældi sinu,* Upl. L.);

fortappa (*ware makt,* Järt. 184); jfr *tapa* (sid. 82);

forþighia (genom underlåtet åtal förlora: *sinum ræt,* MELL.);

firivraka (*svinum:* förlora svin genom att drifva dem till skogen, ÖGL.);

for(firi-)værka (förverka: *arvoþe sinu, live, goþse, arveno,* SML., VML. II, MELL., Stads. L., *f. sær* = f. sin frihet, ÖGL.);

firi æria (genom plöjning förverka: *sæþ sinne,* ÖGL.).

Jfr Gotl. L. *firibiera* (förverka genom att bära: *allu þi*).

I st. f. dativ förekommer vid några af dessa verb stundom ackusativ, såsom vid *forgöra, forsitia, forsæghia, fortappa, forværka,* likaså vid *tapa, slæppa, spilla.*

Ett särskildt slag af instrumental dativ är dativen använd för att beteckna det, **med afseende på** hvilket något utsäges: en del af eller en sida hos ett föremål eller något det samma tillhörigt, medelst hvilket det genom ett adjektiv eller ett verb utsagda tillkommer samma föremål (dativus respiciendi s. limitationis). — Man skulle möjligen också kunna sammanställa denna användning af dativen med den

ablativa (jfr Weisse, Lat. Gram. § 364, 366)[1]. — Exempel på denna användning af dativen äro i fornsvenskan ganska sällsynta, ock i de få, som kunna uppletas, är dativens karaktär af dativus respiciendi icke särdeles starkt framträdande. — Hit skulle möjligen kunna föras: *Værþær annær vittnum siþæri* (har den ene flere vittnen), VGL. I. J. 16 (VGL. II. har *at vitnum*, J. 37), *þen skal lagh fa vittnum uærþer siþæri*, därst. M. 3;

þa taki þöm niþum æru næstir ok kyni [1607 års uppl.: *kyniom*] *kunnæstir* (i slägtskap närmast), Upl. L. Æ. 11: 2; jfr därst. 16: pr.; VML. I. G. 11: 1; VML. II. Æ. 12: pr.; *at han ær þem sua niþium nær ok knæm kunnugher* (var. *kunder*, efter orden: att han är dem så i slägtskap nära ock i slägtled beslägtad), ÖGL. Æ. 17; *sum niþium ær næstær ok knæm ær kunnastær*, därst. 3: 1; *at the* [makarne] *waro ey swa kneum kumin* [Schlyter: «Lege *kunnir*». [2]] *oc swa nithium næær*, Smål. L. 13: 8; *æru iæmpn kynnum* (lika nära i slägt), VGL. II. A. 1; *æru iamne ok knæm iamkunne*, ÖGL. Æ. 3: 1; jfr *þa liauti þan sum bloþi ier nestr*, Gotl. L. 24: 5 (på andra ställen: *bloþz nestr*, *bloz ner*). Alla dessa dativer kunna hänföras till dativens instrumenti i egentlig bemärkelse (sid. 78).

En tydligare dativus respiciendi har man i *allom limum þundar ok bunden*, Cod. Bur. 532; *bunden handom ok fotom*, därst. 133—134; *Nu ær han föte* [var. *fote*, med ena foten] *utan þriskulda ok andrum innan... Nu ær han baþum fotum utan kumin...*, ÖGL. E. S. 1: 1; *huru by skal tomptum læggiæs ok husum byggiæs*, Upl. L. V. ind. 2; jfr VML. II. ind. B. 2; B. 2 rubr.; *swa at hon skæmd wardher qwinsko sinne* (var. ur hdskr. från 1300-talets sen. hälft: *quindom sinom*), Stads. L. G. 3: 1 (Bj. R. har *skiamð wærþær at sinni quinku*, 15: 1).

Äfven denna dativus respiciendi af mera otvifvelaktig beskaffenhet utvecklar sig naturenligt ur redskapets instrumental. Eljest gifves för den samma i vissa fall äfven en annan härledning, nämligen ur dativens lokativa bruk [3]. Också använder man i fornsvenskan i st. f. ensam dativ samma kasus med en lokal preposition (*i* o. d).

---

[1]) I fornind. användes dock i detta fall instrumentalen; likaså i fornbaktriskan ock litauiskan. I grekiskan begagnas dativ (dat.-lok.-instr.); i latinet ablativ (abl.-lok.-instr.); i angelsaxiska dativ (dat.-lok.-instr.-abl.) eller instr.

[2]) Ändringen är måhända öfverflödig. Part. *kumin* (rättast här *komin*) kunde möjligen vara användt analogt med Gotl. L. *hennj ier ner cumnastr*, Gotl. L. 14: 6.

[3]) Se hos *Delbrück*, s. 30—31, under rumbestämmande lokativ: *þrunginn móði*, Vǫl. 302, lat. *animi* el. *animis pendere* o. d.

I st. f. en ensam dativus respiciendi användes eljest åtskilliga prepositioner (*at*, *i*, *til*, *æptir*, *af*, *um*) med sina respektive kasus.

Den instrumentala dativen kan i fornspråket användas vid komparativa uttryck för att angifva gradens mått eller **differensen** mellan de båda jämförda föremålen, d. v. s. huru mycket ett eller flere föremål öfverträffa ett annat eller flere andra i afseende på en viss egenskap (dativus differentiæ, proportionalis, mensuræ). I fornsvenskan förekommer i denna användning dativen af ett substantiv, betecknande penningevärde, tid o. s. v., eller dat. neutr. af ett adjektiv med kvantitativ betydelse jämte en komparativ eller ett annat ord, som angifver jämförelse eller något därmed likartadt, såsom *firi* (*fore*), *æptir*, *siþan*, begagnade såsom adverb, prepositioner eller konjunktioner. — Om samtliga här antydda konstruktioner sålunda föras till differensens dativ, förnekas likväl icke att för många bland dem, särskildt för dativen vid *fore*, *æptir* ock *siþan*, andra antagliga förklaringar erbjuda sig. Såsom fornindiskan ock äfven i viss mon latinet gifver vid handen, kan nämligen i dylika fall en afståndets ablativ eller lokativ begagnas [1]). Men om också bruket af dativ vid de nämda partiklarne i vårt fornspråk härleder sig från användningen af lokativen eller ablativen, är det sannolikt analogien med differensens dativ, icke dativens ursprungligt lokala eller ablativa betydelse, som här uppehållit dativens användning utan preposition.

Exempel på differensens dativ vid komparativ äro följande: *böte* ... *VIII örtoghom minnæ æn IIII*or *marker*, VGL. IV. 18: 6; jfr VGL. II. þ. 8; 51; Fr. 1; *þæt ær þrim markum dyrra* (mulcta tribus marcis aucta), VML. I. M. 13; jfr därst. 14; VML. II. M. 23: 5; *span korn yelde tuem pæningum meer æn i næsta köpstaþi*, MELL. Kg. 23: 2; *þrim daghum fyrræ*, Upl. L. Kk. 10: 2; jfr därst. Kg. 10: pr.; SML. Kg. 10: pr.; VML. II. Kg. 7: pr.; M. 24; MELL. þg. 8, 39; *Sax manaþom var elizabet för mæþ barne æn maria ok eno are do johannes för æn var hærra; sua lifþe var hærra sax manaþom þæssa hems længer æn iohannes*, Cod. Bur. 71; jfr därst. 49 r. 1, 50 r. 5, 51 r. 3, 154 r. 3—4, 521 r. 21; Dipl. 4069 (1346); Dikt. 9; *þriþiunginum minnæ*, Upl. L. J. 1: pr.; jfr SML. Æ. 2: 1; *þriþiunginum mæræ* (d. v. s. en half gång till så mycket), Hels. L. Kk. 21: 4; *enom fierthung minna*, Fin. Handl. II. 11 (1392); *gieti then miz-*

---

[1]) Jfr lat. *bidui*, ock *Delbrück*, s. 18. *Söderwall:* Hufvudepok, s. 35, anför också under tidens dativ ett hit hörande exempel, där icke tidpunkten omedelbart angifves, utan närmast den ifrågavarande tidpunktens förhållande till en annan.

kusti enom hafuer flere, Smål. L. 4: pr.; *sva myklu*[1]) *sum han ær værri sua myklu skal minna böta*, VGL. I. VS. 3: 2; jfr VGL. IV. 19: 1; 19: 1 not. 16; II. VS. 11; *swa myklu högri*, Upl. L. V. 17: 2; jfr VML. II. M. 35: 3; MELL. þj. 37; Stads. L. Th. 17; Cod. Bur. 149 r. 14, 15; *swa myklo næmbir*, Dikt. 68; *lango för födar*, Cod. Bur. 64; *litlo minna*, Kg. St. 2 (4); *halvu minnæ*, VGL. I. Md. 1: 5; II. Dr. 7; III. 63; *halw höghri*, Upl. L. M. 29: 3; *halw dyrræ*, därst. 24: pr.; *haluu uærre* (d. v. s. endast hälften så mycket värd), ŐGL. G. 16: pr.; *haluo flere*, Cod. Bur. 500; *halffwo större*, Stads. L. SVI. 13; jfr Upl. L. Kg. 11: 1; SML. Kg. 11: pr., M. 6: pr., 12: 3; VML. II. Æ. 2: 1 not. 56; I. G. 2, M. 18; Hels. L. Kg. 10: pr.; Æ. 2: 1; 14: pr.; M. 20; MELL. S. VI. 2: 1; 4; SVþ. 3, 4, 5; B. 37: 1; Stads. L. R. 7: 2; 31: 2; 14: pr.; SVI. 13, 21: pr.; 4: 2; Kg. St. 42 (108). Till denna differensens dativ af neutrala adjektiv skulle också i vissa fall kunna föras dativen *þy*, eljest vanligen använd som en kausal eller koncessiv partikel («därföre, oaktadt»). Exempel: *fa þy minne naþ æt han ær minne værþer*, MELL. Dr. VI. 16; *vari þy* [var. från 1400-talet: *thes*] *længer it aar*, därst. þg. 21: 1; *æi ok þy* [var. från 1400-talet: *thes*] *mæræ at þe fleræ samæn æru*, Upl. L. Kk. 7: 7. Det torde dock knappast finnas något hit hänförligt fall, då icke *þy* kan anses hafva sin vanliga kausala bemärkelse.

Exempel på differens dativ vid *fore*, *æptir* ock *siþan:*

scriwæt i alnu æptir wars hærræ fözllo ðagh þusæn arum oc tu hundræð oc attatighi oc fæm arum, VGL. IV. 19: 5; *þæn [laghþings manadagher] sum siu nattum ær æfte annan dagh pinkizs dagha*, ŐGL. B. 30: 1; *Um akræ ok ængær skulu garþær wæræ wighir ok wæl förær siunatum foræ botulfs mæssu*, Hels. L. V. 5; *iulæ friþ ganger in IX natum for iul*, därst. þg. 14: pr.; *atta daghum for augusta manaþ com hans lik tel compostellam*, Cod. Bur. 166; *syntis nakrom daghum æftir enom liwande brodhor*, Act. 238; *þa wari gestin aat manæþi fore stempnodaghin*, Bj. R. 30: 2; *lönlik scripft a presti taca manathe for biscops boþ cumbir i sokn*, Smål. L. 13: 4 not. 44; jfr SML. B. 19: pr.; Add. 8; ŐGL. R. 7; B. 9: 2; VML. II. B. 5: 5; þg. 24: pr.; MELL. Kg. 18: pr.; Cod. Bur. 8 r. 18, 12 r. 13, 72 r. 7, 190 r. 9—10, 200 r. 9, 509 r. 13, 512 r. 16—17, 516 r. 7, 523 r. 29, 527 r. 6, 529 r. 11, 531 r. 5—6; Dikt. 85;

sirla at guelde mangom daghum siþan han þær com, Cod. Bur. 499; *Enom manaþ siþan mz kunugs buþi læt tomas calla saman alt landet*, därst. 184.

---

[1]) Rydqvist upptager dylika former bland adverben. Sv. Spr. L. V. s. 135.

Måttets eller differensens dativ vid *fore* ock *æptir* skulle, såsom nämdt, kunna hänföras till tidens dativ, som dock i fornsvenskan liksom i fornisländskan förekommer ytterst sällan utan preposition, med undantag af vissa gifna talesätt, hvarom mera nedan. I sådana uttryck som *j hem komber attæ manæþum æptir þæt...* (var. *i attæ m.*, inom åtta månader), Upl. L. Æ. 10: 1, *siu manæþum* [en var. tillägger *æptir*] *siþæn* (var. *a siu m.*), därst., *niu manæþum æptir*, därst., *tiu manæþum æptir*, därst., kan man däremot tänka sig, att en verklig temporal dativ vore använd, angifvande tiden, inom hvilken något sker, en tolkning, som stödes af varianterna. Dock kan man äfven här antaga en måttets dativ. Gränspunkten för tidsomfånget angifves därigenom, att den yttersta gränsens afstånd från en viss tid bestämmes. Således i första exemplet: födes barnet åtta månader efter fadrens död. Likaså skulle i *wari malsæghande firi þem i twem manaþum vm iamlanga enum þatær XIIII natum firi mikiæls mæssu oc XIIII natum æpti oc annæn tima i may-manaþe vm somarin*, SML. B. 24: 2, dativerna *natum* kunna fattas såsom måttets dativer. Tvenne tidpunkter angifvas med afseende på deras afstånd från en tredje. Genom bestämmande af terminens båda gränspunkter angifves åter denna själf [1]).

I st. f. en differensens dativ kan en måttbestämningens ackusativ användas.

En måttbestämningens dativ af annan beskaffenhet än den här nämnda skulle vara att söka i uttryck, där en dativ utan preposition motsvarar den instrumentala ablativen i lat. dividere populum ætatibus, numero s. pondere alqd judicare, så vida en sådan för fornsvenskan kan antagas. Å ena sidan kan man här tänka sig en utveckling ur instrumentalen, då dativen skulle kunna sägas beteckna den måttstock, förmedelst hvilken en delning o. d. åstadkommes; å andra sidan kan man antaga en komitativt instrumental eller en sociativ dativ, angifvande det, i öfverensstämmelse med hvilket något fördelas o. s. v. Uppfattas dativen på det senare sättet, ställes den på gränsen till en predikativ dativ af det slag, som här ofvan blifvit omnämd (sid. 57). Mättet, hvarefter saken i fråga ombildas, blir saken själf från en viss synpunkt.

En **måttets** dativ (dativus mensuræ) af nu omnämda slag återfinnes i följande exempel.

Attungum skal by byggiæ, VGL. I. B. 8; jfr därst. J. 20; *liþ ok gar-*

---

[1]) Vill man åter nödvändigt i dessa dativer se tidens dativer med bet. inom, så kan det *i* som underförstås vid *enum* också här vara underförstådt, eller *natum* liksom *enum* vara apposition till *manaþum*.

þær oc broor skulu attungum byggiæs, därst.; *Liþ oc garþa oc bro skal attungum skiptæ*, VGL. I. J. 8; *Lungbo skal skiptæ (s) driðiungum En þriþiungin ær alshæræd* ..., VGL. I. þl.; *Alt þæt guþ gaf þöm at ægha skipto þe þrem lutum ok skipaþo: een delen tel guz mönstar* ..., Cod. Bur. 3; *repæ* [med rep måta] *iorþ þæssæ* ... *i attungæ æn siþan attungum ær repet*, VGL. II. J. 33; *þem skal skipa* [var. *epter*] *örtoghom ok örum ok markalandum attungum ok half attungum ællæ æfte þy sum huar i skoghe ægher*, MELL. B. 10 (Upl. V. 8 har *skipæ æptir örum* ...)[1]); *köpa hudher bukskin eller getskin dikrum* [däcker] *helum ella halfwm eller epti hudhatali*, Stads. L. Kp. 14: 4; *All annur skin* ... *mogho the köpa epter skinna tali eth ok tu ok huru the widher koma ok ey helum timbrum* [timmer = 40 st.] *eller halfwm*, därst.; jfr *sæliæ klæþe oc annæt goz* ... *i helom stykkiom oc halwm Jarn helom hundræþum oc halwm Korn at minsto helom thyniom allr læstum salt i helom pundum allr halwm humblæ samuleþ smör oc flæsk helom skippundum allr halwm*, Dipl. 4142 (1347).

I *laghvm lösæ*, VGL. I. þ. 12: 1, har man möjligen [2]) också en ensam dativ, betecknande det, i öfverensstämmelse med hvilket något sker. Möjligen har dock här, såsom Schlyter tycks vilja antaga, en preposition framför *laghvm* blifvit utlemnad i följd af skriffel. Regelrätt användes också preposition i dylika uttryck, såsom *i laghum*, *at laghum*, *mæþ laghum rættum*, VGL. I, IV.

När fråga är om måttet, hvarefter delningen verkställes, användes oftast *æptir*, i vissa af ofvan behandlade fall *i*, *til* eller *mæþ*. Ex. *skifti æftir mantale*, VGL. III. 73; jfr II. Add. 3; Add. 11: 16; Upl. L. V. 8; *þa a han* [= *skogher*] *skiptæs till öræ ok örtoghæ*, därst. V. 19 (jfr exemplen ofvan); jfr MELL. R. 23: pr. Är det fråga om delarne, i hvilka något delas, användes oftast *i* med ackusativ, såsom i *Vidhemmæ sokn skiptis i þre þridiungæ* ... *hægguþorppæ þridiunger i þre löte*, VGL. IV. 13; *þen lot æptir ær skiptæ i þry*, VGL. I. B. 7; jfr därst. A. 3: 3: 1; þl. VGL. IV. 18: 10; II. Fr. B. 11; A. 3; K. 36; Stads. L. B. 22: 5 o. s. v.; *repæ iorþ i attungi* [= *attungæ*] *siþen i attungæ ær repæt*, VGL. I. B. 14; jfr ofvan anförda exempel ur VGL. II. J. 33. Vid *sælia* användes prep. *i* med dativ, såsom man kan se af exemplet ur Dipl. 4142.

Ofta svår att särskilja från den dativus instrumenti i inskränkt bemärkelse, hvarpå exempel i det föregående blifvit anförda (sid. 78),

[1]) Man skulle möjligen i de anförda exemplens dativer kunna antaga egentliga dativer i ursprunglig betydelse. *Byggia* skulle då öfversättas: fördela åt, fördela på.

[2]) *Schlyter:* VGL. s. 447: «nisi forte *mæþ* addendum sit.»

är den dativ, som användes för att uttrycka sättet för eller en omständighet vid handlingen, den **modala** eller komitativa dativen.

Så användes dat. plur. af *lund* för att uttrycka sätt, likom ackusativen *lund*, i förening med vissa pronomen, med pronomen befryndade adjektiv eller räkneord (*þæssum*, *(æ)hvarium*, *hvilikum*, *aþrum*, *samu*, *ængum*, *nokrum*, *fiurum*), såsom *skiærr han rætt ællr hwarium lundum han awærkær manz iorþ*, Upl. L. V. 12: pr.; jfr SML. Kk. 5: 1; B. 3; M. 18: pr.; *Clockare a þæssum lundum af præsti oc soknamannum takas*, SML. Kk. 4: 1; jfr därst. þg. 6: 2; Add. 1: 2; ÖGL. Æ. 10: 2, 3; E. S. 4: pr.; R. 14: pr.; B. 28: 4; MELL. Kg. 4: pr.; 11: pr.; 22; Æ. 12; VGL. II. Add. 11: 16; *Thæmma lundum rað thæn* . . ., SML. Kk. 15: 3 not. 19 (hdskr. B); *huilikum lundum biskopa, riddara*... *ægha til kunungx riþa*, MELL. Kg. ind. 22; jfr G. 1, 2, 8, 10, 11; Stads. L. G. ind. 1, 2; Styffe I. 83 (1387). 84 (1387); *at þe andrum lundum hauin* [näml. *hæst ok vapn*] *æn sakt ær*, MELL. Kg. 15; jfr därst. 10: pr.; Dr VI. 5; Kg. 5: 6 not. 19; Kg. ind. not. 60; *nocrom lundum fordærua*, SML. Add. 1: 3; jfr MELL. Kg. 5: 3; Styffe I. 74 (1381); *will han ok ængum lundum giptas*, SML. Æ. 3: 1 not. 61 (var. ur hdskr. B); *samulundum ær æn æghn möte eghn*, MELL. B. 21: 6; *fiurum lundom ma maþar varþa ok eigh flerom lundom: ena lund*..., Cod. Bur. 62; jfr *Han plægha tio lundom umgæru ok undibryta land ok almogha*, Kg. St. 61 (152).

På samma sätt användes *koster* SML. B. 33: 1: *Biþær man annæn fæ sinu hiælpa hæste bloþ luta æller andrum costum* (näml. *hiælpa*). Eljest *andru* (*aþru*, *adru*, *andro*) *kost*, Upl. L., VML. I, MELL. (var.), *annur* (*annor*, *annar*) *kost* (*kust*), Upl. L., ÖGL., MELL. (var.), *annurkusta* (*annor kosta*, *annurskost*, *annors konst*), ÖGL., MELL. (jfr isl. *annars kostar*) såsom adverb (jfr sid. 31); *at þriþia kuste* (såsom tredje utväg), ÖGL. Vaþ. 35, har en annan betydelse.

Ackusativen af *lund* använd för att uttrycka sätt är förut omnämd (sid. 30). Likaså en adverbiel bildning, i hvilken *lund* ingår såsom beståndsdel, nämligen *annurlund*. En lemning af dativformen har man i adverbet *annorlundum*: *giter sik ei annor lundum vart* (var. *adthrum* el. *andrum lundom*), MELL. Kg. 5: 6.

Den modala eller komitativa dativen har ofta ett adjektivt bi-ord; t. ex.

laurencius tala ok tel decium leiande ok bliþo ænlite, Cod. Bur. 416; jfr 144; *Sancta agnes sa ok vreþom öyhom tel hans*, därst. 418; *tilburdho at tala vmskiptelikom tungom*, Act. 246 (jfr Versio Vulg. Act. Ap. 2: 4: coeperunt loqui variis linguis); *vm þæn tima sænde dyoclecianus maximianum a mot franz ok þyþiscland otalle-*

com hær (lat. ingenti exercitu), därst. 508[1]); *þa ma landboe fullum öki a scogh aka*, SML. B. 14: pr.; *þa eldar afgum brandum* (då upptänder man eld med afviga bränder, om arf, som går från barn till föräldrar eller förfäder), VML. I. G. 11: 1; jfr II. Æ. 11: 1; *Nu ær barn fööt bæstum hællum* (optimis ominibus, bono augurio natus est, d. ä. lyckligt ock helbregda), VML. I. Kr. 6: pr.[2]); *e hwilikum fallum þön hemfölghie wt skal takas, takis wt*..., VML. I. G. 5, så vida icke prepositionen *i* här blifvit utelemnad framför därpå följande *e*. Jfr *i þessum* . . . *fallum*, VGL. I. B. Br. 3; VGL. II. Kk. 72: 4; SML. M. 17: 1.

I stället för ensam dativ användes i sådana fall, som de nu anförda, vanligast en dativ eller ackusativ jämte *mæþ* eller annan preposition.

I många fall motsvaras den modala dativen af en inre objektets ackusativ i nyare språket. Detta är förhållandet, då han, liksom nämde ackusativ, tjänar att beteckna ett med verbal- (eller adjektiv-) föreställningen beslägtadt begrepp, som med den samma ungefärligen sammanfaller, ehuru det är af något mindre omfång, eller som till verbets handling förhåller sig såsom resultat. I dessa fall är dativen vanligen af samma rot som verbet. Verb, vid hvilka denna dativ förekommer, äro *raþa*, *rana*, *köpa*, *hugga*, *sargha*, *sla*, *bæria*, *lifa*, *dö*, *somna*, *fara*, *rinna*[3]). Med denna dativ är den ganska nära beslägtad, som användes vid *heta* ock *kalla* (sid. 79). Samma dativ förekommer äfven vid adj. *sar*.

Ex. *han ræd han hælræþum*, VGL. I. M. 3: 2; jfr II. Dr. 8; *Rænir maþer man hand rani mæþ fullum valzuerkum*, VGL. II. Add. 3: 3; jfr därst. R. ind. 12; *han köpte torghköpe rættu*, VGL. I. Þ. 19: 3; II. Þ. 57; *hugger fullum sarum*, VGL. II. Add. 7: 1; *Huggær man annæn fullum sarum*, Upl. L. M. 25: 1; *huggin fullum sarum*, därst. Kg. 11: 1; *Hoggær han flerom sarom han*, VML. II. M. 21: 1; jfr VGL. II. Add. 7: 19; SML. M. 12: pr.; Kg. 11: pr.; M. 5: 1; 14: 2; 8: pr.;

[1]) På samma sätt i ags., när fråga är om en ledsagande skara: *tryddode tirfäst getrume micle*, »es schritt einher der ruhmreiche mit grosser schaar», *Delbrück*, s. 52.

[2]) Lund på anf. st. s. 140 finner i motsvarande isl. uttryck *heilli verstu borin* o. d. en modalt-kom. dativ, som »nærmer sig . . . til en hensigts betegnelse.» Wisén på anf. st. s. 42 anser dativen i dylika uttryck använd «i rent final bemärkelse.» Då tillvaron af en final dativ utan preposition i fornspråket är högst tvifvelaktig torde det vara lämpligast att öfversätta såsom ofvan ock med Nygaard på a. st. s. 21—22 fatta dylika dativer såsom modalt-komitativa. Jfr *Cleasby-Vigfusson* p. a. st., s. 248.

[3]) Jfr *Söderwall:* Verbets Rekt. s. 32.

10: 2; VML. II. M. 21: 1, 2; VML. I. M. 12; ÖGL. Vaþ. 15: pr., Eþs. 1: pr.; 16: pr., Vaþ. 11: pr., 12: pr., 1, 2; MELL. Eþs. 1; SVl. 5: pr., 2: pr., Stads. L. Eþs. 1: pr., SVl. 3, 7; *sarghær fullum sarum*, VGL. IV. 9: 1; *Nu sarghar man annan mæþ kniui fullum sarum*, ÖGL. Vaþ. 11: 1; *Nu varþær man sarghaþær högstu* [var. *-um*] *sarum*, därst. Vaþ. 5; jfr VGL. II. O. 1: 12; Upl. L. Kk. 17: 4; SML. G. 2: 2; ÖGL. Vaþ. 14: pr.; MELL., SVl. 14: pr. Bj. R. 12: 2; *Warþer man slaghin blok hoggum*, SML. M. 8: 1; jfr därst. 10: 2; *Warþer man barþer blok hoggum*, därst.; *Værþær man sar j hemfriþi sinum fullum sarum*, Upl. L. M. 29: pr.; jfr Hels. L. M. 14: pr. (efter 1607 års upplaga); *Farr annær broþer köpferþum*, VGL. I. A. 19; II. A. 27; *lifþi hælaghastom lifnaþ*, Cod. Bur. 194; *lifdhe sidhan j allan sin aldir fulkomliko liwirne*, Järt. 158; *do braþom döþa*, därst. 505; *dö æværþelikom döþa*, därst. 128; *ran striþom strömom*, därst. 65.

I st. f. den ensamme dativen kan användas dels dativ med preposition (hufvudsakligen *mæþ*), dels en innehållets ackusativ.

Ofta står dativen utan biord, såsom i följande:

Nu takær man kunu rane (om våldtägt), ÖGL. Æ. 8: 1; jfr *Tacr mandr cunu eþa moy ranj eþa valdi* (de crimine raptus), Gotl. L. 21: 2; *varþer ... kona* [var. *meþ*] *valde takin*, MELL. þg. 27: pr.; *laghtakin ok ei ranetakin* [var. *raantakin, waaldtakin*], därst. G. 4; *warþer hun rani takin* (var. *rantakin*), Hels. L. Æ. 2: 1. I st. f. dativen ensam vid *taka* användes dativ med preposition såsom i *taka mæþ rani*, VGL. I, II, *taka mæþ vald*, VGL. II, Upl. L., SML.. ÖGL., VML. I, II, Hels. L., MELL., Bj. R., Stads. L., eller sammansättning, såsom *rantakin, varþa rantakin*, VGL. I, II, Upl. L., SML., ÖGL., VML. II, Hels. L., MELL., Hels. L., Upl. L., *valdtakin, valdtaka(s)*, Bj. R., VML. II, Stads. L., *valdföra;* t. ex. *Nu takær man kunu mæþ vald*, ÖGL. Eþs. 3: pr.; *stiælas ællr wald takæs*, Upl. L. Kp. 7;

Takær man annærs þræl lani, Upl. L. M. 6: 3; jfr VML. II. M. 6: 4; *þa taki lani* [näml. *hö ælla korn*] *af þem sum ute hauær*, ÖGL B. 21: 1; jfr Fragm. af ÖGL. ES. 16: pr.; *Hwilken man nokot taker lane* [var. *till lans*] *aff andrum*, Stads. L. Kp. 9; *Hwilikin sum lane takær af andrum nokot*, Bj. R. 5: pr.; *legho ællæ lane takit*, MELL. þj. 21; jfr därst. 21; ÖGL. Eþs. 1: 8, Dipl. 2268. Här skulle man möjligen kunna antaga en final dativ, således en användning af den egentliga. Till en sådan förklaring kan man blifva föranledd af de ofta förekommande *at lane* ock *til lans*. Dativen kan dock vara analogt med *rane* en modalt instrumental dativ, således att öfver-

sätta: under form af lån. — I st. f. en ensam dativ *lane* förekomma lika ofta de nyssnämda uttrycken *at lane* eller *til lans*, såsom i *Nu takær man pæninga at lane* [var. utan *at*] *af andrum*, ÖGL. ES. 16 pr.; jfr VGL. I þ. 10; II. þ. 42; VML. I. B. 34: pr.; *hæsten til laans: taker*, Stads. L. B. 20: 2; jfr därst. R. 17; VGL. IV. 8; SML. M. 20: 6 (Upl. L. M. 6: 3: *lani*); Dipl. 4069 (1346).

Friþi [var. ur en handskr. från midten af 1300-talet: *i friþi*] *wæri kunungær war*, Upl. L. þg. 14: 2; *gitær han eþen gangit* [Schlyter underförstår *vari i*] *friþi han ok hans goþs*, Kk. 15: 5; jfr därst. M. 7: 1, 23: 2; V. 24: 3; þg. 5: 6; VML. II. M. 7: 1; *þe scolo friþe þit coma* (var. ock Upl. L. på motsvarande ställe: *i f.*), VML. II. Æ. 2: 1. Här skulle man kunna tänka på både lokativ (jfr Delbrück, s. 31) ock modal dativ. Att anse *i* utelemnadt genom skriffel är väl något vågadt, om det också visar sig att *i* ofta sättes framför *friþi*, såsom i *sculu þe i friþi wara*, SML. B. 2: 1, ock i de ofvan anförda varianterna.

Måhända har man en qvalitativt modal dativ af subst. *værþ* i *taker fiskiæ hans IIII alnæ wærþi*, Hels. L. V. 14: 3; *rower ... öris værþi*, Bj. R. 39: 1; eljest att anse som en ackusativ.

För att utmärka sätt användes ofta dat. pl. eller dat. sg. neutr. af ett ensamt adjektiv, såsom

þigia smam som förra gaf ofstorum, Cod. Bur. 18. Rydqvist, som upptager *smam* ock *ofstorum* bland adverb, vill också dit hänföra *grymum*, «grymt, högeligen», i *varþ grymum vreþer ok naþogh nöþstadom*, Cod. Bur. 16, ock *höghrum*, «altius», i *fælli niþir minna wæþ þa höghrum wæþias* (förfalle mindre vad, då högre vädjas, högre vad erlägges), VML. I. þ. 3: 2[1]). Schlyter antager *höghrum* för adjektiv med ett underförstådt *væþium*. Hvad *grymum* i det första exemplet beträffar, skulle det kunna betraktas såsom ett adj. pl. mask. i dativ betingad af *vreþer*, således att öfversätta: vred på de grymme (jfr här ofvan s. 49).

På samma sätt användas adjektiv i dat. sing. neutr. såsom ett slags modala dativer eller adverb.

Ex. *saklösu*: *þa ma han saklösu þæt hus up lata*, ÖGL. Vaþ. 32: 4; jfr Æ. 17; ES. 3: pr.; B. 4: pr.; 9: 6 (jfr not. 78); 16; 21: pr.; 26: 1; SML. B. 15: 1 (var. med *at*); Add. 5; B. 9: 1 not. 84 (texten: *saklös*); 11: 1 not. 21 (texten: *at s.*); Upl. L. Kk. 14: 9 (var. *at s.*); VML. II. Kr. 17 (var. *at s.*, *saklöst*); B. 1: pr. (var. *at s.*, *saklose*); B. 22: 1 (var. *at s.*);

[1]) Sv. Spr. L. V, s. 142, II, 432.

taki attir lösna lösu (utan hittelön), VML. I. B. 37: pr. (jfr *taki attir þæn a at lösna lösu*, därst. 37: 2); *Later man eng sinæ wardlösu* (var. *uarðalösu;* Schlyter i Gl. s. 309: «nisi *-sa* legendum sit»).

I st. f. *saklösu* användes kanske oftare *saklöst* eller *at saklösu* eller ock adj. *saklös* såsom biord till subjektet. Så *saklöst*, VGL. I, II, Upl. L., ÖGL. (på många ställen), SML., VML. I, MELL., Gotl. L. *(saklaust)* o. s. v.; *at saklösu*, VGL. IV, II, Upl. L. (på flere ställen), SML. (på flere ställen), VML. I (på flere ställen), Gotl. L. *(at saclausu)* o. s. v. på samma sätt som *at (mæþ) oklutraþu ok oklandaþu*, *at eþlöso*, *at ovæþiaþu*, *at otræddu*, *at ofyltu* m. fl. Måhända har *at* först i senare tider blifvit utelemnadt framför *saklösu* o. d.

ær ængu [icke] *atakin*, VML. I. B. 23; jfr II. B. 26: 13, 14; *ængu nyt* («ad nihilum utilis»), Upl. L. V. 16: 4, där *ængu* möjligen kan vara en egentlig (final) dativ; *han svarar ængu*, VML. I. 20: 1, där dock *ængu* kan vara en rent instrumental dativ beroende på *svara* af samma slag som dativen i isl. *svara eingu orði*, *svara einum einu* (jfr här ofvan sid. 80);

sum hanum wppi haldir oc allu [alldeles, helt och hållet] *syrghir*, VML. I. G. 16: 1, där dock *allu* kan bero af *syrghia* eller vara en dativus respiciendi (jfr sid. 83);

Vm þiufnaþa oc huaru [«nisi forte *huru* legendum sit», var. *huru*] *þiuf scal lagwinnas*, VML. II. Ind. M. 26, där *hvaru* — enligt Rydqvist den ursprungliga formen för *huru*[1]) — är en medlets eller en sättets dativ, så vida det icke är blott en felskrifning. Eljest förekommer det i *þy hvaru*, *þo hvaro* (äfven *hvario*), som omväxla med *þy at hvaru*, *þyt* el. *þot hvaru:* likväl, icke dess mindre.

Andra adverbiela bildningar med dativformer ock möjligen att hänföra till sättets dativ återfinnas i följande exempel.

taki sinslæstum [särskildt, för sig] *scrift firi hwar þærræ oc böte samuleþ sinslæstum*, VGL. III. 94; *sværiæ huar sins lestum* VGL. II. þ. 11; *sum særlæstum swær*, VML. I. þg. 15; jfr VGL. II. þ. 1, 13, 58; Add. 11: pr., 13—15; IV. 18: 1, 2: MELL. H. 1, 2, 7, 9: pr.; 12: 1 [2]);

sum ströningium [strövis, kringspridt] *haffþus i flerum flokkum*, Upl. L. Conf., *sum ströningum hafðos i flerom bokom*, SML. Conf. Enligt Rydqvist[3]) grunda sig dessa bildningar med *-ingum* troligen på ad-

[1]) Sv. Spr. L. V, s. 135, IV, s. 66.
[2]) Jfr Sv. Spr. L. V, s. 155.
[3]) Sv. Spr. L. II, s. 518.

jektivstammar med *-igh*. Om den predikativa natur, som kan tilläggas dessa adverb, har förut blifvit taladt.

sum osinum [af en olycklig händelse, i en olycklig stúnd, olyckligtvis] *hauær mist*, ÖGL. Vins. 8: pr.; jfr *orþ* ... *þaun sum osinum iru melt*, Gotl. L. 39; — *han war vsini swa brat af daghum takin*, VGL. IV. 15: 12; *þætta ær mit ok oisini heman gik*, ÖGL. Vins. 7: 3; jfr därst. 8: pr. not. 75[1]).

Liksom vid adjektiv i neutr. ackusativ är det vid de dativa adverbialbildningarna svårt att afgöra hvilken speciel betydelse kasusformen bör tillerkännas, då man icke såsom hos substantiven har en mera konkret eller mera bestämd betydelse hos ordet i för sig, genom hvilken också kasusformens blir mera begränsad.

Beträffande det ofvan [2]) omnämda *döþum dræpin* torde följande vara att tillägga. Detta uttryck förekommer i SML.: *warþer man hoggin fullum sarum eller döþum dræpin*, Kg. 11: pr.; *ær ei fullum sarum sarghaþer eller döþum dræpin*, därst. G. 2: 2; *æn þo at döþum dræpin see*, därst. M. 7: pr.; ock VML. I: *æn þo at döþum se dræpin*, därst. M. 23 J. Gotl. L. har däremot *En hann ir at dauþum drepin*, Gotl. L. 15: pr.; jfr *Dreper thu mann at daudom*, därst. 11: pr. not. 31 (handskr. B); *Dreper thu at daudom mann*, därst. 12: pr. not. 36 (handskr. B). Hvad förklaringen af dessa uttryck beträffar, äro flere möjligheter gifna. Är icke dativen i *döþum* ock *at dauþum* af den predikativa beskaffenhet[3]), hvarom förut talats, vare sig att *at* i förra uttrycket är utelemnadt eller i det senare är ett förtydligande tillägg, så kan man tänka sig att i *döþum dræpin* det vidhängda *um* ej är dativ ändelse, utan antingen står utfyllande (= isl. *of*), då uttrycket egentligen skulle hetat *döþi* el. *döþa* (subst. i dat.) eller *döþr um dræpin*, eller också är preposition (**um döþ dræpin* = fn. *drepin i dauða*), eller skulle dat. pl. vara använd för dat. sing. (jfr *fore þy wslædhis swerki aff hans ffrafallum oc döðhæ*, VGL. IV. 15), då man hade en vanlig modal dativ (sid. 91).

Den preposition, som företrädesvis användes framför en dativ med instrumental betydelse, är *mæþ*. Om andra prepositioner, såsom straxt skall visas, i förening med en dativ ersätta en instrumental dativ, kan den dativ, som därmed förenas, med mera skäl hänföras till andra användningar af dativen. Åt minstone är instrumentalen i dessa fall af den beskaffenhet, för hvilken här redogjorts under den sociativa

---

[1]) Jfr Sv. Spr. L. V., s. 137.

[2]) Sid. 58.

[3]) Jfr isl. *at spökum yrði*, *reyndr at góðum manni*, *brenna at ösku* el. *at köldum kolum*, *vilja hafa einn at dauðamanni* o. d.

dativ, som utgör en mellanlänk mellan egentlig ock instrumental eller komitativ dativ. Så är fallet med ifrågavarande kasus vid *æptir*, *viþ*, *at*, *mot*, *gen*, *genvart*, *(ibland)*, *nær* (sid. 62). Däremot förekommer vid *mæþ* instrumental eller komitativ dativ i snart sagdt alla dess användningar; såsom medlets dativ: *Hughin mæþ stene*, Cod. Bur. 23; såsom kausal instrumental: *mæðær þy at* [i anseende därtill att, emedan] *þæt ær wæl wærduct*, VGL. IV. 19: 3; eller modal: *tapas* ... *mæþ styld ællær mæþ rani*, därst. I. R. 13; såsom komitativ: *han skal i sokn koma mæþ mannum tolf*, ÖGL. Kr. 2: pr.; *torvu skæræ mæþ bloþi*, VGL. K. I. 21; eller såsom prosekutiv: *Nu liggær* ... *gata mæþ by ændlangum*, ÖGL. B. 2: 1. Mera speciela fall af denna prepositions användning anföras här nedan. Temligen konseqvent användes dativ vid *mæþ*, sällan däremot ackusativ i originalskrifter från denna tid. Ex. på ackusativ efter *mæþ*: *mæd thættæ breph*, Dipl. 3080 (1394); *medh warr dom*, Dipl. 2976; jfr Kg. St., som har flere dylika konstruktioner[1]).

Substantiv med preposition eller en ensam ackusativ i stället för instrumental dativ utan preposition.

Ackusativen kan, såsom redan förut antydts, i vissa fall användas i stället för en instrumental dativ. När denna dativ står vid verb, som i allmänhet icke till lika konstrueras med ackusativ (utan preposition) för att uttrycka en annan relation mellan verbal- ock substantiv-föreställningen, d. v. s. när dativen förekommer vid s. k. intransitiva verb, kan icke gärna, äfven om därvid substantivets oblika form icke är dativ-formen, någon annan relation än den med dativen betecknade framkallas för föreställningen. Men då är också dativen öfverflödig, ock ackusativen, den mera generela oblikformen, tillräcklig. Behofvet att skilja mellan föremålet, hvarmed eller med hänsyn till hvilket något företages, ock objektet, som påverkas af handlingen, blir allt mindre känbart, i samma mon som verbets handling ock ett föremål kunna sättas i blott *en* materiel relation med hvarandra. Häraf utbytet af instrumental dativ mot objektsackusativ.

Ett sådant utbyte sker vid rörelseverben[2]) *döpa* (*hona*, *han*, Järt. 153; *döpas*, Smål. L., Act. 248), *flytia* (*hus sin*, *tialdrur*, VGL. I), *halda* (*barnit*, *hionalagh*, *þæt*, Upl. L., Smål. L., Cod. Bur.); jfr *aterhalda* (*alt*, Järt. 241); *kalla* (tillkalla: *man*, *sina granna*, VGL. I,

---

[1]) *Landtmanson:* Kg. St., s. 104—105.

[2]) Jfr sid. 80.

II, Upl, L. o. s. v.), *kasta* (*sten*, *annan*, *linor*, *ena kapo*, MELL., Upl. L., Cod. Bur., Järt., Act., VGL. I), *koma* (*sit biscupsdöme*, *þöm diavulin ok þeofilum*, *nokron*, VGL. IV, Upl. L., Cod. Bur., Kg. St.), *luka* (*skuldir*, VGL. I), *lykkia* (*hus*, ÖGL.), *uplæsa* (*hus sin*, SML.), *lysa* (*goþ lagh*, *vilia sin*, VGL. II, Kg. St.), *riva* (*bolagh*, *hans kiöt*, *annat staurgolf*, Upl. L., Cod. Bur.. VML. I, Gotl. L), *su* (*sæþ sina*, ÖGL.), *samna* (*bryniur oc skyoldæ*, VGL. IV), *sanka* (*frændæ flok sin*, Upl. L., SML.), *skipa* (*garþ*, *twa munka*, *twa mæn*, VGL. I, Järt. 196, Act. 246), *skipta* (dela: *alt*, *sin lot*, *arf*, VGL. I, Upl. L., VML. II, ÖGL., Järt.), *skripta* (*þæt sitt mal*, VGL. I, SML., Gotl. L.), *skiuta* (*annan*, *hana*, Upl. L., Cod. Bur., SML., Stads. L.), *skiuva* (*annan*, Upl. L., SML., MELL.), *vælta* (*stena*, MELL., Stads. L.), *visa* (*tua mæn*, VGL. I, II, III), *vræka* (VGL. I. o. s. v.), på samma sätt som *lata up*[1]) med ack. (ÖGL., VML. I, Hels. L.). — På samma sätt vid de verb, som beteckna förlust ock förstörande[2]), såsom *tapa* (*grip sin*, *sit langa ærwodhe*, *sinæ pænninga*, VGL. I, Järt. 155, 209, VML. II), *slæppa* (*sit hop*, Cod. Bur.), *spilla* (*en hærþ*, *hus eþa garþa*, Dipl. 4142, Gotl. L., *spillas*, *spiællas*, Smål. L., Järt. 148), *forgiora* (*liff ok lösöra*, *then fördeel*, *rikt fæþerne*, Stads. L., MELL., Cod. Bur.), *fordærva* (*han*, *gamalt*, Act. 288, SML., MELL.); jfr *fordærvas*, *fortappas* o. d. — Likaså vid *böta* (*IX markær*, *tvar markar*, VGL. I, Upl. L., ÖGL, Gotl. L.), *giælda* (*þæn giæld*, Upl. L., SML., Gotl. L.), *svara* (*swa mykit firi*, VGL. IV), *köpa* (*bökær* o. s. v., ÖGL. m. fl.[3]); jfr *nytia* (*sæthena*, VGL. II, *wanrytiadhe thu alt thz godha*, Järt. 233, men *n. blidhom ordhom* i Bonaventura 148) och *læra* (sid. 13).

Kan verbet, såsom *skipta* (*kollum skal arvi skipta*, VGL. I, A. 3: 1), konstrueras med tvänne dativer, personobjektets ock medlets, ligger häri ett ytterligare skäl att i st. f. den ena använda ackusativ, såsom i *huarium sin lot*, Upl. L. Æ. 11: 2. Kan däremot verbet konstrueras med en yttre objekts ackusativ jämte den instrumentala dativen, såsom *fa*, *taka*, *stigha*, *gripa*, *stinga*, *riva*, *hugga*, *hylia*, *klæþa*, *giurþa*[4]), utbytes dativen icke mot en ackusativ, som skulle hafva blifvit af samma art som den nyss nämde, utan bibehålles ensam eller med preposition (*mæþ*) i sin egenskap af adverbiel bestämning. Skall en dativ, som står tillsammans med en objektsackusativ förbytas till ackusativ, så måste denna blifva en apposition till en det

---

[1]) Jfr *Söderwall:* Verbets Rektion, s. 28—31.
[2]) Jfr sid. 83.
[3]) Jfr sid. 79. *Söderwall*: p. a. st., s. 27.
[4]) Jfr sid. 78.

inre objektets ackusativ, såsom vid *kalla* i *Hwilken man annan kallar oqwædins ordh* (var. *orthum*), Stads. L. R. 31: pr.[1]), ock på samma sätt vid *sla*, *fara*, *læra* ock möjligen också *hugga*, *rana* ock *somna*[2]). Ex. *Nu slar man annan fulla skenu*, ÖGL. Vaþ. 21: 1; *fari so j friþi pilagrims ferþ sina*, Gotl. L. 13: 1 (jfr *far pilægrims færþ*, Upl. L. S. 4: 6; *fara nocot ærende*, SML. Kg. 7: 1); jfr *sova langan symn*, Cod. Bur. 523 (jfr för öfrigt exemplen sid. 13). Dock användes äfven i detta fall ofta dativ med prepositionen *mæþ*.

Att sättet kan uttryckas med ackusativ af *lund* i st. f. dativ är förut nämdt (sid. 89). Exempel anföras under ackusativen (sid. 30). Ackusativen påträffas icke minst i äldre skrifter (VGL. I, III ock IV hafva endast ackusativer), under det dativen dock afgjordt föredrages i andra skrifter, såsom Magnus Erikssons landslag, där knappast någon ackusativ torde stå att finna.

Att ackusativen skall kunna begagnas vid måttbestämning, angifvande handlingens omfång i rum eller tid eller i annat afseende, sammanhänger otvifvelaktigt med dess karaktär såsom inre objektets ackusativ. Det skulle därför ligga nära till hands att använda den i st. f. måttets eller differensens dativ vid komparativer[3]), hvarpå också exempel förkomma, om ock sparsamt, äfven i äldre skrifter från denna tid, såsom *en manaþ for æn þing skal haldas* (var. *enom manathe*), MELL., þg. 2; *til sighia siex wikor för æn han wil bröllöp göra* (var. *wikum*..., MELL. G. 4: *siæx wikum för*...), Stads. L. G. 4: pr.; *nokot mer*, S. Birg. A. Jfr sid. 29 ock 33.

Under det att den egentliga dativen under denna tid bibehåller sig på ett ganska vidsträckt område — såsom personobjekt vid transitiva verb ock i vissa fall vid intransitiva —, oaktadt tendenser visa sig att ersätta den med nomen med preposition, finnes intet område för den instrumentala — ock icke heller för den lokativa — dativen, där icke preposition användes med dativ eller annan kasus.

De prepositioner, som jämte dativ eller annan kasus ersätta en ensam dativ, äro följande.

Mæþ kan betraktas såsom den företrädesvis instrumentala prepositionen. Längre till baka torde han hafva användts endast med instrumentalen eller komitativen, ock i här behandlade fornsvenska

---

[1]) Jfr sid. 79 ock sid. 13. I *callas höghtiþin candelmæssa ræt nampn* (var. *rætto nampne*), Cod. Bur. 8, är dativen ersatt med en apposition i nominativ.

[2]) Jfr sid. 90, 13.

[3]) Jfr sid. 85.

förekommer han i nästan alla de användningar af instrumental dativ, som i det föregående blifvit omnämda.

Den mera sinliga betydelsen af *mæþ:* till sammans med, hos, vid, är redan förut omtalad[1]), liksom dess användning i st. f. en ensam sociativ dativ, då denne kan anses stå på gränsen mellan egentlig ock instrumental[2]). Nära härtill sluter sig betydelsen: i öfverensstämmelse med: *mæþ laghum*, *mæþ Guþs rætti*, VGL. I, II, *mæþ landslaghum*, Upl. L. o. s. v. (jfr *laghum lösæ*, sid. 88). Likaså den prosekutiva användningen i t. ex. *gata liggær mæþ by ændlangum* (sid. 95). Ur betydelsen: till sammans med, utvecklar sig en komitativ vid angifvande af den omständighet, som beledsagar handlingen, en modal, då *mæþ* ock substantivet betecknar det sätt, hvarpå handlingen sker, ock en instrumental: med tillhjälp af.

Instrumentalt står *mæþ* i *slaghin mæþ stene*, Cod. Bur. 23, *Dræpær maþær man mæþ knivi*, VGL. I. O, *kiændo liket mæþ handom*, Cod. Bur. 14, *mæþ liuse funnom vi þe þry*, Cod. Bur. 10, o. d. Att det i denna betydelse kan till sammans med åtföljande substantiv omväxla med en ensam dativ synes af sådana uttryck, som

grep han medh twem fotum, Järt. 221, *hauer meþ garþum gripit* (inneslutit med gärdsgård), MELL. B. 24: 3, jämförda med *gripir man handom*, VML. I. Kr. 18, *æn han hauær garþe gripit*, ÖGL. B. 28: 5;

klæddir meþ konungxlikom klædhom, Act. 273, jämfördt med *gulle klæda*, Cod. Bur. 152, *klæþas vighþom klæþom*, därst. 398;

syndirsagha thet mz klene saagh, Järt. 140, *slita han tannom*, Cod. Bur. 100, jämförda med *riva saghum sundr hans kiöt*, Cod. Bur. 422;

ok mæþ þylikum witnum wiþ binda (öfverbevisa), Upl. L. Kp. 10: 3 ock not. 10, jämfördt med *ok þylikum witnum wiþ binda*, texten därst. (så vida icke *mæþ* genom skriffel är utelemnadt); *binder han mædh fullum bandum*, Stads. L. E. 18, *binda han mz twem boiom*, Act. 288, jämförda med *binder han fullum bandum*, VGL. II. Add. 7: 19, *iarnom bundne*, Cod. Bur. 57;

aptær bötæ mæþ niu marcum, VGL. I. Md. 2, ock därst. II. Dr. 7, 18, 29, 31, jämförda med *böte niv markum*, därst. I. M. 5: 3, o. d.;

giælde fæ ater mæþ fullum giældum, SML. B. 33: pr., där *mæþ* användes, såsom i allmänhet när *giælda* har ett ackusativobjekt, såsom Upl L. V. 7: pr., 15, Smål. L. 5: 3 not. 23, Bj. R. 31, MELL. þj. 18 o. s. v., men äfven *yelde ater meþ* [var. utan *meþ*] *fullum geldum*, MELL. B. 33: pr., liksom *giældi ater fullum giældum*, Upl. L. Kg. 11: 4.

---

[1]) Jfr sid. 95. [2]) Jfr sid. 74.

Jfr *Castar maþr at mannj miþ stainj*, Gotl. L. 19: 4, ock ÖGL.: *kastar stene*, därst. Vaþ. 1: 1 (jfr sid. 80). Om *riþa* ock *roa mæþ* är förut taladt (sid. 81 not. 1). Likaså *ganga vitnum* ock *g. mæþ vitnum*, *leþa ope* ock *l. mæþ ope* (sid. 79). Exemplen på användningen af *mæþ* ock åtföljande substantiv i st. f. en ensam instrumental dativ af ofvan behandlade slag skulle kunna ökas, om man upptager sådana uttryck som *gik mz barum fotum*, Järt. 148, *takin min ordh medh idhrom öron*, Act. 247, *hiolt vp... hans fötar mz sötom handum*, Cod. Bur. 26, *stak sik mz nalinne*, Järt. 198, *ær þa iorþ með snio þact*, SML. B. 17: pr., *sat mz dyrastom stenom*, Cod. Bur. 140, *pryddo mz fanyttom prydhilsom ok klædhom*, Järt. 237, *skylte sik mz sinom mantle*, Järt. 199; *hængia andra mz hareno*, Cod. Bur. 501, o. d. jämförda med de förut omnämda konstruktionerna vid *stigha*, *gripa*, *taka*, *stinga*, *hylia*, *klæþa* (sid. 78—79).

Liksom den instrumentala dativen kan *mæþ* användas kausalt, såsom vid *þy* i *oc mæþ þy at* [i anseende därtill, emedan] *aff slikum vsið comber..*, *þæ hawm wir...*, VGL. IV. 19: 1, ock därst. 19: 3, *ok misti hun mæþ þy* [därigenom, i följd däraf, var. *for þy*, blott *þy*, *för then skul*] *siængæ leghi sins*, Upl. L. K. 9: 1, o. d.; jfr *Ok mädh the skäl är thät aff ålder kumit i sidhwänio manna At...*, Kg. St. 6 (12); *han giorþe gerningena meþ lost ok vtan alla lifs nöþ*, MELL. Dr. VI. 2; *Gior maþær man saran mæþ waþæ eig meþ viliæ*, Bj. R. 14: 22, o. d.; *þa ma þæt fæ eigh tapas af þem uiþ takar hwærtti mæþ styld ællær mæþ rani*, VGL. I. R. 13; därst. II. R. 29 (jfr sid. 79). — Slutligen nyttjas *mæþ* i uttryck för mått vid *sælia*: *aff thæssom... drykkiom sælia medh tunnom*, Stads. L. Kp. 29: pr. (jfr sid. 88).

Liksom *mæþ* efter regeln föredrages framför ensam dativ, när medlet skall angifvas, begagnas det ock i de allra flesta fall, då man skulle vänta modal dativ. *Lund* förekommer väl aldrig med preposition, men desto oftare är detta fallet med andra dativer som utmärka sätt. Man jämföre t. ex.

hugger annar annan medh fullum sarum, Stads. L. SVI. 3 not. 12 (var. ur hdskr. från sen. hälften af 1300-talet) ock textens *hugger annar annan fullum sarum*, därst.; — *Uerþr maþr berþr miþ luca haggum* (d. v. s. utan att blodvite uppkommer), Gotl. L. 19: 5, 35 (jfr därst. 19: 23), ock *Warþer man barþer blok hoggum*, SML. 10: 2; — *do mz bradhom dödh*, Järt. 225, 232, 238 o. s. v., *do mz vslom dödh*, därst. 225 (jfr Dikt. 99, Järt. 220) ock *do braþom döþ*, Cod. Bur. 64, *dö illom döþa*, därst. 526; — *han sompnadhe mz thungom symn*, Act. 284, ock *sova langan symn*, Cod. Bur. 523 (ock *sompnadhe*

lættum ok söthum sompne, Cod. Bildst. 258) (jfr sid. 90, 97)[1]); — *taka mæþ rani, mæþ vald(e)* ock *taka rani, valde* (sid. 91). — I sådana uttryck, som de nu anförda, användes dock oftare ackusativ eller ensam dativ än nomen med preposition. Däremot har man *mæþ* i andra fall, såsom

han fulförþi wart buþ mæþ wærþskyldughum skundæ («promptitudine debita iussa complens»), Upl. L. Conf.; *ælskar ... mz guþlekum kærleke*, S. Birg. A.; *hiöldo ... höghtiþ ... mæþ dighre glæþi*, Cod. Bur. 395; *badh sanctum iacobum mz tarafullom bönum*, Järt. 221—222; *skyndadhe ... mz rasko lupi*, Dikt. 87; *siþæn allir mæn mæþ samsæt ok utæn genmæli wiþ þem laghum takit haffþu*, Upl. L. Conf.; *með sua myklum athugha*, SML. Conf., o. d.

eller med mera komitativ betydelse, såsom i

koma mæþ mannum tolf, ÖGL. Kr. 2: pr. (jfr *sænde ... maximianum otallecom hær*, här ofvan sid. 89—90); *þe sum mæþ hanum hioggu*, därst. Vaþ. 1: 5; *gingo ... mæþ brinnande blusum*, Cod. Bur. 9; *for(o) mæþ liusom at leta viþa vm nætar*, därst. 9; *varþer takin meþ blæsande munne ok brinnande brande*, MELL. H. 10; *i hænder sætia medh thessom ordhum*, Stads. L. G. 5: pr.; *Fæstninga öll ma engin göra medh kost nakrom* (någon omkostnad), därst. G. 7: 1; *han gik bort mz myklom hughnadh*, Järt. 173; *stodh mz vplyftom handum ok badh*, Järt. 132; *bæræ ater gifpt sina til skiftis mæþ swornom eþe atta fastæ*, Hels. L. Æ. 8: 2, o. s. v.

Mot dessa ock dylika användningar af *mæþ* — modalt eller komitativt — torde man å andra sidan kunna ställa såsom motsvarigheter endast de sid. 89—94 anförda modala ock komitativa dativer.

Såsom längre fram skall visas, kan en ordförbindelse med *mæþ* i betydelse närma sig en absolut dativ.

De prepositioner, som för öfrigt kunna jämte ett substantiv bilda en ordförbindelse, hvilken kan betraktas såsom en ersättning för en ensam instrumental dativ, äro af ganska olika beskaffenhet ock betydelse. Hit kunna föras *at*, *af*, liksom någon gång *firi*, *æptir*, *a*, *i*, *til* ock *um*.

At begagnades kanske hälst om lokala förhållanden. I denna tids fornsvenska förekommer det ofta vid en antagligen lokativ dativ i bet. vid, hos, på, i. Likaså förekommer *at* ofta framför ett substantiv angifvande målet för en rörelse eller en riktning, i hvilket fall det, såsom vi sett (sid. 72—73), kan någongång ersätta en egentlig (eller sociativ) dativ. Vidare användes det framför ett predikativ, som

[1]) Jfr *tu kallas med fastu kaupi haffua kaupt*, Gottl. L. Add. 4, ock *köpte torghköpe rættu*, VGL. I. (sid. 90).

kan anses stå i st. f. predikats-nominativ eller predikatsackusativ (jfr sid. 58), ock slutligen kan det hafva final betydelse. Exempel därpå är möjligen det med *lane* i *taka lane* omväxlande *at lane* (sid. 92). Eljest skulle den betydelse («såsom») *at* har i detta fall kunna härledas, liksom dess predikativa användning, ur bet. enligt, i öfverensstämmelse med. I denna betydelse kan prepositionen jämte en dativ ofta användas i st. f. ensam dativ, såsom för måttets (?) i *at laghum*, VGL. I. A. 11 (= *laghum* eller *mæþ laghum* här ofvan sid. 63, 88, *sum lagh sighia* eller *laghlika*), *at lagmæli*, därst. A. 7, 8: pr.; *at gusz rætti*, därst. G. 9: 5 o. d. (jfr *schiptin arfi at hafþatali*, Gotl. L. 20: 1, *takær... at markæ tali*, Upl. L. J. 8: 2, ock sid. 88). — Någon gång kan *at* med dativ angifva sätt eller beledsagande omständighet, så vida man får dit hänföra *at* framför dativus sing. neutr. i sådana uttryck som *at saklösu* o. d. (sid. 93), t. ex. *þa ma bonde uiþ han sættæs at saklöso*, VGL. I. þ. 5: 1, *Huggær maþær hus vp manss at vsoktu* (utan att denne blifvit lagförd), därst. I. R. 4: 1; i det förra exemplet närmar sig dativen en målets dativ, i det senare en dativ angifvande stället, hvarest — eller tiden, när — något sker. — Denna dativ vid *at* ersätter ofta en dativus absolutus, såsom vi längre fram skola visa.

Liksom någongång *mæþ* kan *at* till sammans med en dativ ersätta den i äldre språk förekommande prosekutiva instrumentalen. Ex. *fram foro at væghum*, Cod. Bur. 7; *gik vp at (XV) trappom*, därst. 5; *riþa at vægli*, Upl. L., *aka at gatum*, Stads. L., *sla at ængium*, *up at akri*, *ut at aþrum*, Upl. L.; jfr *skiuta in at liura*, VGL. I, *inganga at gluggi*, ÖGL. (jfr sid. 28).

I st. f. en egentlig (eller modal?) instrumental förekommer *at* ock dativ i

þa skal biskupær at [med] *vitnum letæ vm hionælagh*, VGL. I. A. J. 10 (jfr därst. G. 16: *þa scal biscuper þet meþ vitnum letæ*); *witi thet aat ethe*, Smål. L. 13: 8; jfr sid. 78)

i st. f. dativus respiciendi ganska ofta.

Ex. *Ion konongær swærkirs sun bærnskær at alðri* (ætate puer), VGL. IV. 15: 18; *han war ænskær at ædllum* (genere anglus), VGL. IV. 16: 8; jfr 16: 17; *at hun skiamð wærþær at sinni quin(s)ku* (till sin kvinliga heder), Bj. R 15: 1. (jfr Stads. L.: *qwinsko sinne*, var. *quindom sinom*, sid. 84); *han var hanom manna likasta at ænnes laghum*, Cod. Bur. 193; *þæt a wæræ halfwu dyrræ at botum æn þæt hemæ giörs ok halw læghræ at eþum ok witnum*, Upl. L. Kg. 11; *Warþer annar at vitnum siþari*, VGL. II. J. 37, men VGL. I: J. 16: pr.: *Værþær*

annœr vittnum siþœri, M. 3: *þen skal lagh fa vittnum uœrþœr siþœri*. Jfr sid. 84.

Likaledes heter det både *at namne* ock blott *namn(e)* i t. ex. *som rœt vis heter at viþarnamne*, Cod. Bur. 193, ock *hete*... *heþars namne patriarche*, därst. 195; jfr *þrefaldugher at namni*, SML. Kk. 1: pr. Jfr sid. 79.

Til, hvars betydelse ock användning i allmänhet sluter sig nära till nyss behandlade prepositions, kan ock stundom ersätta den instrumentala dativen i samma fall som *at*. Ur den ursprungliga användningen — framför substantiv, som angifva målet för en rörelse — härleder sig dess bruk vid predikativ i de fall, då äfven *at* kan användas (sid. 14), liksom dess användning framför ett substantiv, som betecknar, i hvilket afseende en egenskap tillkommer ett föremål. Sålunda kan äfven *til* med ett substantiv användas i st. f. en dativus respiciendi. Ex. *sua biþer iak mik guþ hullan baþe til lif ok siœl*, MELL. Kg. 5: 3; *Helbrugþu til hugh oc licama guþ gawe at swa vare til syœlinnœ*, Dipl. 4069 (1346); *En klœrkar krankar ok skör tel sin limnaþ*, Cod. Bur. 28; jfr Kg. St. 3, 4, 32 (5, 7, 83).

Med *til*'s predikativa ock finala användning sammanhänger dess begagnande i visst fall för instrumental dativ, såsom i *til bloþwite slar*, VML. II. Kg. 4: pr., *Nu bœriaz mœn om hœlghan dagh til blama œllœr fulsœre*, därst. Kr. 24: 2; man jämföre dessa exempel med *sla bloþwiti* (ack.?), Upl. L., ÖGL., MELL.; *slaghin blokhoggum*, SML. M. 8: 1; *Warþœr man barþœr œllœr hoggen fullom sarom*, VML. II. M. 24: 6; *barþer blok hoggum*, SML. M. 10: 2.

A med åtföljande dativ eller ackusativ kan någongång förekomma i fall, då en instrumental dativ utan preposition skulle kunna väntas, såsom i st. f. en medlets instrumental i inskränkt bemärkelse: *löpa a fot* («pedibus ... accelerare iter»), Kg. St. 53 (136), där *a fot* (till fots) äfven skulle kunna anses ersätta en dativus respiciendi, såsom *a* med subst. i *baþe a vœxt ok klœþom lik ok talan ok allom latom*, Cod. Bur. 19, *fordarua a* [var. *af*, *at*] *liif œllœ limi*, MELL. Kg. 5: 3 o. d. (jfr *at* ock *til*). *A* med substantiv kan möjligen anses ersätta en dativus causæ i *giwi ey a rosom ella häggoma luf* (för beröms skull), Kg. St. 35 (89).

I med substantiv kan oftare än *a* med substansiv ersätta en ensam instrumental dativ, ehuru de fall, då ett uttryck med *i* kan ställas vid sidan af en dativkonstruktion af det slag, som här afses, icke äro många. Hit skulle kunna föras *i attungœ œr repœt*, VGL. I, o. d. i st. f. *attungum œr repœt*, VGL. II, o. d., *salt i helom pundum*, Dipl.

4142, liksom *giwær man i lösörum kirkiu ællr præsti*, Upl. L. Kk. 14: 1, vid sidan af *smör ok flæsk helom skippundum*, därst., om prepositionen icke i senare fallet är utelemnad (jfr sid. 88). Jämförligt med en egentlig instrumental är *i* ock dat. uti *gulle klæda ok swepta ii selke*, Cod. Bur. 152 (jfr sid. 78), en dativus respiciendi i *þet sum þy barne a faat war i cristendom*, SML. Kk. 9: pr.; *sigher sic næmir wara i byrd*, därst. J. 2: pr.; *i eno liknas olike*, Cod. Bur. 102; jfr VGL. IV. 14: 13. (Jfr *at*, *til*, *a*). Modalt åter är *i* användt i *Nu kan kona i vaþa dræpin varþa* (jfr *mæþ vaþæ* i dylika uttryck), MELL. Dr. Vþ. 16, *huggær af hinæ andræ fyrær i eno huggi* (jfr *huggær af . . . meþ eno huggi*, därst. 14: 1), Bj. R. 14: 4; jfr Kg. St. 55 (139), *i suo danæ modæ*, Styffe II. 22 (1397).

Æptir med substantiv kan anses ersätta en ensam instrumental eller åt minstone beteckna en något beslägtad relation i Kg. St.: *thöm som fara inbyrdes äpte tarwom ok ärandom sinom* («negociorum suorum caussa huc illucque facit iter»), därst. 65 (160), så vida det här får tilläggas kausal betydelse, (jfr *äpte them skälom at* (enligt el. på grund af), därst. 6 (13—14); *æpte hans bönom*, Cod. Bur. 137), — ock *Nu är mannen äpte sin naturlik skipelse skapadher mit mellen ängla ok . . . diur*, därst. 2 (5), där *äpte* kan öfversättas: med afseende på, i anseende till, således är liktydigt med en dativus respiciendi; jfr Kg. St. 13 (30). I dessa sist anförda exempel kan man ock återgifva *äpte* med «enligt».

Utom *at*, *til*, *i*, *æptir* ock *af* kan också *um* förekomma i bet. med afseende på, ock kan således också bilda uttryck, som i vissa fall ersätta en dativus respiciendi, såsom *æn han kan kirkiu scaþa vm scruð hænnæ*, SML. Kk. 4: 1, o. d.

Af, en ablativ preposition, kan liksom de förut behandlade i några fall jämte ett substantiv användas i st. f. en instrumental dativ. Särdeles ofta angifves orsaken genom ett nomen med *af*, såsom i *af alder ællæ krankdom ær ei siæluer för*, MELL. Kg. 12: 1, *han do af sylt ok sot ok egh af manzs hand uærkum*, ÖGL. Dr. 12, *aff orþum warþer quikær kristin*, Upl. L. Kk. 4: pr., *ok worþo mange cristne af þöm iarteknom*, Cod. Bur. 18—19, o. d. (Jfr sid. 79). Liksom instrumentalen kan också *af* ock ett följande substantiv angifva, i hvilket afseende något äger rum. Så t. ex. i Kg. St.: *födis nakin af sin eghin skipelse*, Järt. 4 (7); jfr *saklös af malanum*, Upl. L. Kk. 7: 2.

Firi kan, såsom förut blifvit nämdt, användas framför ett substantiv, som angifver orsak, såsom i *utan þæt se firi drap*, ÖGL. R. 24; *fore þæssum forfallum . . . þa a delæ j quærstaþu standæ* (skall

målet hvila), Upl. L. J. 20: 1; *firi þy at*, VGL. I. A. 2 (jfr *þy* sid. 79); jfr Kg. St. 24 (60), 25 (62—63), 48 (122).

Den ablativa dativen.

Ablativen i äldre indogermanska språk betecknar utgångspunkten eller det, från hvilket något skiljes eller aflägsnas. I germanska språk anses den vara till formen spårlöst försvunnen. I några af dessa språk kan den i vissa fall ersättas af instrumentalen, med hvilken den sammansmält, innan dativen ock instrumentalen blifvit en kasus. Eljest ersättes den i germanska språk af dativ (eller genitiv), oftast af dativ med preposition. I de nordiska språken äro de användningar af dativen, som med någon större grad af sannolikhet skulle kunna härledas från ablativen, icke särdeles många. Till ablativ dativ skulle möjligen kunna föras den kausala dativen, dativus respiciendi [1]) ock dativen i utryck för afstånd i tid ock rum, i hvilka fall dock en instrumental dativ är lika antaglig (jfr sid. 79, 83 ock 85). En ablativ dativ skulle man möjligen ock kunna antaga vid sådana verb, som de fornsvenska *mena*, *fortaka*, *forganga*, *brista*, *slippa*, *rinda*, de med *af*, *fran*, *undan* sammansatta, såsom *aflhænda*, *aftaka*, *afsighia*, *afliþa*, *affata (afata?)*, *fraganga*, *undansighia* o. d. Då emellertid dativen vid dessa verb, såsom oftast är händelsen, betecknar ett personligt väsen, hvilket en sak beröfvas, fattas o. s. v., torde den rättast hänföras till den egentliga, med hvars allmänna karaktär den i sådant fall står i fullkomlig öfverensstämmelse (jfr sid. 39 ock 43). Är åter det föremål, från hvilket något aflägsnas, icke en person, såsom i *han ær unden sagher* [2]) *þrigiæ konongæ stæmpnum* (d. v. s. han är förvist från de tre nordiska rikena), VGL. II. O. 1: pr., *Natalia . . . rædus han vara fra gangen tronne*, Cod. Bur. 519 (jfr *guþi fra gangen*, därst. 101, *guþi for gangen*, därst. 135), *siþan af liþær* [går förbi] *bröþra aruinu* (d. v. s. om arfvet går till aflägsnare slägtingar än bröder), ÖGL. G. 21: 1 (jfr därst. Æ. 3: 1 ock *siþan afliþer þriþia manni*, därst. G. 16: 1), *af hendis allu þi* (afhänder sig allt det), Gotl. L. 20: 13, har man visserligen mera skäl att härleda dativens bruk från ablativen eller hänföra den till den sociativa dativen (jfr sid. 55), men äfven här kan egentlig dativ anses vara an-

---

1) *Nygaard:* Eddaspr. s. 23—24: «det, man gaar ud fra, naar man udsiger noget om Subjektet.»

2) Om detta ock dylika participiela adjektiv se Sv. Spr. L. I., s. 427, 429.

vänd[1]). Med lika mycket skäl som i nu berörda fall skulle dativen vid *fiærran* (sid. 56) kunna föras till den ablativa. Då emellertid sociativ dativ här kan antagas ock denna dativs användning i uttryck för närhet o. d. stödjes af en mängd fall, torde icke häller här ablativen hafva varit upphof till dativens användning. Den enda afgjordt ablativa användningen af dativen torde i fornsvenskan inskränka sig till dess bruk dels vid komparativer i det fall, för hvilket här nedan redogöres, dels vid vissa prepositioner.

För att uttrycka andra leden i en jämförelse mellan tvenne föremål begagnas vid komparativer omväxlande **komparativ dativ** ock *æn* med ett följande substantiv i samma kasus som det, hvarmed den första jämförelseleden betecknas. — Såsom exempel på jämförelsens dativ må följande tjäna:

æn tueggiæ öræ ær vært ællær tvem örum bættræ, VGL. I. R. 8: pr.; *Huggir han þrear ællær þrim flerra*, därst. FS. 2: pr.; jfr därst. M. 8, J. 6: pr.; 13: 4; II. Add. 4; III. 137; *stialæ twer þiuuær eller twem flere*, därst. III. 145; *Hwar sum stiæl II öræ ællær II örum meræ*, därst. IV. 18: 4; jfr därst. 18: 5, 7; Upl. L. Æ. 10: 1; 25: 1; M. 40; V. 24: 2; *Nu æru a garþe þry gap ælla þrim flera*, ÖGL. B. 14: 1; jfr därst. ES. 16: pr.; B. 3: pr.; 7: 1; SML. B. 5: 1; Smål. L. 2 not. 26; 10: pr.; Bj. R. 5: pr.; *þær standin pund ælla pundi mera*, VML. I. Kr. 5: 6; *ær eldir hofþi höghri*, därst. þj. 13: pr.; jfr B. 23, þj. 1: 2, 3; 7: pr.; 14; II. Kr. 5: 4; *dræpa þre ællæ þrim flere*, MELL. B. 29: 2; *vi skuldom þo h(v)aro haua han kærare liue uaro*, Cod. Bur. 74; *Hulkin oliknelika sniællare ær salomone*, Dikt. 75; *gullit hafs wærdhoghare allom androm skapadhom thingom*, därst. 80; *fæghre androm siælom ok ænglom*, därst.; jfr *Troen win är gulle bätre*, Kg. St. 71 (174); Gotl. L. 3: 3; 6: 3; 19: 1; 38. — Att icke dativens användning är inskränkt till de fall, då det substantiv, som betecknar första leden, är nominativ eller objektsackusativ, synes af följande: *hauir stolet til tvæggiæ oræ ællær tvem örum meræ;* VGL. M. 8; *standær hun þrea vinter ællær þrim længær*, därst. J. 6: pr.; *æn þrim gifs sak æller þrim flere*, VGL. II. Add. 4: 1; *Föþis ok þy sennæ*, Upl. L. Æ. 10: 1; *um þry ar ælla þrim fleru*, ÖGL. ES. 16: pr.; *Hittis takit vndan þrim skyulum* [taget från tre skylar] *eller þrim flere*, SML. B. 5: 1; *liwer hon minu liwe længer*, Dipl. 3080 (1334); *iak kan hænnæ liwe længer liwæ*, därst.; *mæþ þrim meræ*, VML. I. B. 23.

---

[1]) Man jämföre t. ex. *hulkin sik siælwan hafdhe vtsat sialfswiliande mæstom dröwilsom*, Dikt. 77, där dativen icke häller betecknar en person.

Såsom exempel på användningen af *æn* i ofvan berörda fall kunna följande anföras.

æghu at botum örtogh min æn ælliw oræ, VGL. I. S. 5; *er hun værri en þrer marcher*, därst. K. 10: 4; *stiel meræ en III marker*, VGL. II. þ. 23; *flere æn þry*, Upl. L. Kk. 1: 2; *minnæ ær æn þre öræ*, SML. B. 1: 1; *Kiennir flerum æn enum*, därst. 5: 4; *kræfs giælð mera en þre markær*, Bj. R. 5: 1; *ær þæt bætræ æn haluer öre*, MELL. B. 32: 1; *minnu æn mark*, Stads. L. B. 15: 1; *mera æn thre mark*, därst. 20: 1; jfr *þan*, Gotl. L. — De anförda exemplen äro sådana, som äga motsvarigheter bland dem, som visat den komparativa dativens användning.

Med dativens ablativa karaktär sammanhänger sannolikt ock dess användning vid prepositionerna *af*, *fra(n)*, *ur* ock *undan*, stundom vid *firi*, möjligen ock vid *æptir* i vissa fall samt *utan*, *innan*, *ovan*, *undir* ock *yvir*. Dativen kan vid flere af de nämda prepositionerna anses vara sociativ, såsom förut blifvit påpekadt (sid. 62); vid *utan* kan den möjligen ock vara lokativ eller komitativ; vid *innan*, *ovan*, *undir* ock *yvir* är den lokativ, så vida man icke vill antaga, att man vid dessa prepositioner har ett slags komparativ dativ. Såsom exempel på dativ vid de nämda prepositionerna må följande tjäna: *þæn sum förer sin garþ af akrum*, VGL., FS. 5: 1; *þe bol hawæ e liþugh wærit aff allum utskyldum*, Upl. L. Kk. 2: pr.; *af heþnu bygdær*, VGL. I. J. 15: 1; *nokor af grannomen*, VGL. II. F. 32; *ravaldær af tindæ landi*, VGL. I. C.; (jfr sid. 103) — *Gangær maþær fran kono sinni*, därst. A. 8: pr.; *fra aruæ giuæ*, därst. 10; *fran pingizdaghum ok til martens mæssu*, Upl. L. V. 11:; *eigh langht fran galghenom*, Cod. Bur. 26; — *flyia or landi sinu*, VGL. I. A. 5: 4; *man or annörghom stad lösæ*, därst. A. 22; — *En draki com braþleca vndan iorþennæ*, Cod. Bur. 199; *nu gangær malseghande undæn længsmanni*, Upl. L. þ. 7: pr.; *giua undan rættum arua*, ÖGL. Æ. 4; *lös undan þunga lase*, Cod. Bur. 141; — *han atti snilli mykllæ fore* [framför, i jämförelse med] *aðrum mannum*, VGL. IV. 14: 17; *Vill han væriæ firi* [emot] *hanum*, VGL. I. G. 9: 6; jfr *sik... wäria firi allo thy them må skadha*, Kg. St. 4 (7)[1]); — *æpter þy æt* (postquam), MELL. Kg. 32; — *En nunna... vtan miok orþom*, Cod. Bur. 418. — Exempel på dativ vid öfriga prepositioner, som nämts här ofvan, anföras under lokativen.

[1]) Dock kan äfven i de fall, hvarpå exemplen syfta, d. v. s. då *firi* betyder «i jämförelse med» eller «till skydd emot», en egentlig eller lokativ dativ tänkas vara använd.

Vid prepositioner, som konstrueras med ablativ dativ, kan man ofta få se ackusativ (jfr sid. 33).

I st. f. ensam ablativ dativ, hvilken, såsom vi sett, icke ofta användts i fornsvenskan, sättes dativ eller ackusativ med någon af nyss nämda prepositioner, såsom *af*, *fran*, *ur*, *undan*, *firi*, *æptir* eller med andra prepositioner, såsom *viþ* i *skilias widh nokra syslo*, Kg. St. 41 (107).

Den lokativa dativen.

Den forne lokativen hade till uppgift att angifva handlingens område, det rums- eller tidsmoment, hvaraf hon omslutes. I germanska språk har han sammansmält med dativ ock instrumental till en kasus. Till de användningar af den fornsvenska dativen, som kunna härledas från lokativen, hör först ock främst den dativ utan preposition, som någon gäng begagnas för att angifva stället, hvarest något är eller sker, eller tiden, när något försiggår, ock samma dativ förenad med preposition. Denna dativ motsvarar hvad man kallat egentlig lokativ till skilnad från «målets lokativ». Till lokativ dativ kan för öfrigt med mer eller mindre skäl föras de fall, då dativen angifver föremålet, mot hvilket en rörelse är riktad (målets lokativ), eller med hvilket en samvaro äger rum — hvilka fall här hänförts till egentlig eller sociativ dativ —, det, hvarpå man litar, eller hvaråt man gläder sig — här egentlig dativ —, dativen vid *hvat* ock verb, som betyda herska öfver, dativus differentiæ, respiciendi ock consequentiæ (absolutus) [1]). Den användning af lokativ dativ, som här ställdes i främsta rummet, närmar sig en annan art af dativ, nämligen den instrumentala. Rummet ock tiden för handlingen kan nämligen betraktas såsom en omständighet vid eller något förmedlande för den samma [2]), hvartill också ofta de exempel, som i fornsvenskan kunna uppletas, gifva särskild anledning. — I det följande anföras endast exempel på den temporala ock egentligt lokala dativen.

En **rummets dativ** af *staþer* utan preposition är i fornsvenskan ytterst sällsynt. Exempel på en sådan dativ äro följande:
illis [klandras] *þa nokrom staþ*, VGL. II. J. (om laga fång af jord;

---

[1]) Jfr här ofvan sid. 53, *boa* på a. st., sid. 54 not. 3, *tro*, *trösta*, sid. 44, *fagna* sid. 45, *fæghin* sid. 49, *hvat* sid. 57 not. 2, *valda* o. d. sid. 61, sid. 83 och 85.

[2]) Jfr *Erdmann*, s. 242, *Delbrück*, s. 41—42, här ofvan sid. 12 ock 77.

jfr motsvarande ställe VGL. I: *Illiz þa ennor staþér* [1]), därst. J. 2); *þa ær hötter þrim staþum gilder: i stuw bænke, i kirkiu, i satto þinge,* SML. M. 33: pr.; jfr *margum stadhum*, Dipl. 3267 (afskrift); *var hon staþlekir enom staþ þiænande a bönom*, Cod. Bur. 5; *leta ok hitta enom staþ ii sinom garþe mer gul*, därst. 18. I *æru ok mæn* [Schlyter: «Adde *i*»] *kollum baþom*, VGL. II. Add. 11: 18, är möjligen *i* utelemnadt; jfr *i kolle adhrum æller baþom*, därst. Likaså i *som varo damasco*, Act. 265; jfr *ther bodho i damasco*, därst. Till rummets dativ kunna flera adverbiela bildningar hänföras, såsom *rummi* (ute) i t. ex. *Falder klockæ rummi nider* (faller klocka ned, som hänger ute i klockstapel), VGL. I. K. 10: 1 (jfr VGL. II. K. 18); jfr *frammi*, VGL. II., Upl. L., ÖGL., SML., VML. I, Hels. L., Smål. L., Gotl. L., *inni*, VGL. I, II, Upl. L. o. s. v., *uti, uppi, niþri, borto (burtu)* [2]), *mællum*.

I st. f. dativen af *staþer* utan preposition begagnas, såsom förut visats (sid. 22—25), dels ackusativ sing. eller pl. utan preposition, såsom *ængen staþ, en staþ, manga staþi* o. d., dels adverb, såsom *nokor stads, alla stadz* o. d., dels slutligen ackusativ eller dativ med prepositionen *i*, såsom *i noghrum stadh, i ængum staþ, i enum staþ, i mangum stadhum, i hvarn staþ* o. d.

Vida oftare än rummets användes **tidens dativ** utan preposition, så vida man medtager i räkningen de icke sällan förekommande dativerna af *sin* eller *sinni* [3]) ock de olika uttrycken för årtal, delvis möjligen bildade efter latinet. — Såsom motsvarigheter till ofvan anförda lokala dativer kunna följande tidsdativer anföras.

hin hæfþæþe þrim arum eller þrim lægger (= *længer*), VGL. III. 112; jfr Gotl. Hist.: *at þet daghum sanc oc natum war uppj* (att det om dagarne sjönk ock om nätterna var uppe), därst. 1; *Migdonia ... kom tel hans predican goþom tima som han prædicaþe huru* ..., Cod. Bur. 186; *af vnge kono ... fiughurtan manaþom nygipte*, därst. 520; jfr *kombær stundum swa til at* ..., Upl. L. Conf. (jfr SML. Conf., VGL. IV. 12, Cod. Bur. 4, 102), i hvilket dock *stundum* kan betraktas som ett modalt eller temporalt adverb, *som ysaias længdom* [för länge sedan] *spaþe*, Cod. Bur. 71, där *længdom* är ett tidens eller differensens dativ eller ett adverb. I *pintes ok* [var. *i*] *hans daghum*, därst. 490, är utelemnandet af *i* möjligen beroende på skriffel.

[1]) Jfr här ofvan sid. 25 not. 1.

[2]) Jfr sid. 77, Sv. Spr. L. II., s. 92.

[3]) Jfr *sinni* hos *Fritzner*, s. 554, Sv. Spr. L. II, s. 133, ock *ezinne*, VML. I, = *et sinne*.

I det först anförda exemplet (ur VGL. III) kan man antaga en instrumental eller prosekutiv dativ[1]); i *f. manaþom nygipte* (Cod. Bur. 520) en ablativ eller instrumental (differensens) dativ; i *goþom tima* (Cod. Bur. 186) måhända en modal dativ.

I st. f. dativ användes i sådana uttryck, som de ofvan anförda, hälst ackusativ med eller utan preposition, såsom *þry aar*, VGL. III, eller *um þry ar*, VGL. I (sid. 22), *dagh ok nat, um nat ella dagh, um dagh(in), um nat, um næter* (sid. 19).

Exempel på dativer af *sin (sinni)* äro följande:

Landbor sculu eigh houodtiundæ gæræ mer en enu sinni, VGL. I. K. 4; *þa han ær thrim sinnum minter til*, VGL. II. K. 70; *sticel sig optære sva æn þrim sinnum*, VGL. II. þj. 14; *eig optære ... æn þrim sinnum*, därst. þ. 14; *lösi atær mæþ laghskillingi þrim sinnum*, Upl. L. V. 8; jfr SML. B. 15: 1, VML. II. B. 7, MELL. B. 11; *kræfwiæ þrem sinnum a þy þingi*, Hels. L. þg. 3: 1; *fyurom sinnum hwart aar vm stadhen ganga*, Stads. L. B. 22: 8; *helsadhe hundradha sinnom hwarn dagh*, Järt. 211; *hon næmpde thz tio thusanda sinnom vm daghin*, Järt. 128; *twem sinnum um hwart aar*, Hels. L. þg. 3: pr.; jfr *flerum sinnum*, Upl. L. þg. 1: pr.; MELL. þg. 12; jfr Hels. L. þg. 4: pr.; Järt. 121; Act. 268; Järt. 148; — *aker aðru sinni*, VGL. II. F. 16; *hwi han förra sinnino ... tok aff sina krono*, Järt. 97; *andru sinni*, VML. I. G. 16; (jfr *fyrstæ*] *sinni*, VGL. IV. 16: 13, *þriþiæ sinni*, därst. II. F. 16 A. 8, ÖGL. Vaþ. 35 not. 87, VML. II. Æ. 2: pr., I. G. 15, Stads. L. Kg. 20: 9, Cod. Bur. 499[2]), *fiærdha sin*, Stads. L. R. 7: 1, där formen tillhör både dativen ock ackusativen) — *hwarrio* [var. *huart*] *sinne han ther aff skiuter skal thet skutmannomen konnokt göras*, Stads. L. Kg. 20: 8; jfr därst. R. 2: 5 not. 60; *hwario sin* (var. *sinne*), därst. 2: 5; *æn iuþa rymdo vndan þem þy sinne*, Cod. Bur. 198; jfr därst. 207; *han taldi wæstgötæ lagh al a enom dagh þy eno sinni oc alðrigh mer*, VGL. IV. 14: 10; *kunne ey atkoma thy sinne*, Järt. 206; *mön etar blena menar æn þæsso sinne*, Cod. Bur. 145; jfr *þæssa sin* (= *þæsso* eller *þætta sin*), därst. 28; *fan han engo sin atir*, Järt. 115. Särskildt bör iakttagas bruket af dat. *sinnum* vid räkning, såsom i *bötæ sæx sinnum IX marker*, VGL. II. O. 2: 16; *mæþ VI (mannum) oc þrim sinnum tolf*, SML. 15; jfr därst. 24: pr. — På samma sätt som *sin (sinni)* användes i Gutasagan dativen af *bragþ*: *sum fyrra bragþi gingerþ gierþu* (som förra

---

[1]) Jfr sid. 77.

[2]) I VML. I. G. 16: *þriþiu sinni*. Jfr *Akær annut sinni*, VGL. I. F. S. 4.

gången gjorde gengård), Gotl. L. Hist. 5. — Dativerna af *sin (sinni)* stå de modalt instrumentala ganska nära; de äro kanske strängt taget lika mycket instrumentala som lokativa. Om de visserligen kunna anses angifva ett tidsmoment, kunna de också sägas beteckna i viss mening handlingens form eller handlingen själf betraktad på ett mera abstrakt sätt såsom blott ett utförande, ett skeende, ett repeterande af en viss ordning eller i en viss mångfald, som utmärkes af det tillfogade biordet [1]).

I st. f. dativen kan användas ackusativ, såsom i *et sin um arit*, ŐGL. Kr. 11; *huart sin han . . .*, Stads. L. Kg. 20: 8 not. 76, 77 (var. från 1300-talet); *hwart sin*, därst. G. 15: 1 not. 13; jfr därst. R. 2: 1, 5 not. 59 (var. från 1300-talet), 7: pr., 21: 1 not. 25; *kræwi . . . ezin, annat sinnæ, þriþia sinne*, VML. I. G. 15; *ezinni oc andru sinni oc þriþiu sinni*, därst. G. 16: 1; *annat sinne*, ŐGL. G. 16: pr. not. 33 (var. från senare hälften af 1300-talet); *þætta sin*, S. Birg. Avtogr. B.; jfr *fyrsta, þriþia, fiarþa sin(ni)* sid. 109. På samma sätt har man *þriþia, annan, en, huarn tima* (jfr sid. 20—21). Mer än tidens ackusativ i allmänhet närmar sig ackusativen af *sin* ock *sinni* det inre objektets [1]).

I st. f. tidens dativ utan preposition användes i detta som i andra fall dativ eller ackusativ med preposition (*at, i, um*), såsom *Nu wærþær konæ wald takin ok wærþær j þy sinni hawændi*, Upl. L. Æ. 20; *dualde han swara them J thy sinne*, Act. 293; *sum saman æru vm maal ok mat at þy sinne*, MELL. Kg. 23: 7; jfr därst. 8 not. 7; VML. II. Kp. 13: 3; jfr *at þy bragþi*, Gotl. L. Hist. 5; *liik seen flere æn et funnen aat eno sinne* (på en gång), MELL. Dr. VI. 30; *scal fortappas j thæsso sinne*, Act. 298; *sum nær oss stadde waro i thetta sin*, Styffe I. 79 (1386); jfr. II. 27 (1399); *ænksins liff scal fortappas vm thetta sin*, Act. 298; jfr *nu ät sinne*, Kg. St. 18 (46), *þa en hann taki at fyrsta sinnj*, Gotl. L. 13: 5, *at huaru bragþi*, Gotl. L. 9. Exemplen på prepositions användning i dessa fall äro icke många. Framför såväl ensam ackusativ som samma kasus eller dativ med preposition föredrages dativ utan preposition, när *sin (sinni)* användes i pluralis.

Tidens dativ förekommer slutligen också i uttryck, som beteckna **årtal**, sannolikt efterbildningar efter latinet [2]). Exempel därpå äro

---

[1]) Man jämföre de sid. 90 anförda modala dativer ock det nyare språkets «gång», «resa», »tag». Jfr Sv. Spr. L. III. Anm. 28.

[2]) Det tyckes en tid hafva varit brukligt att dagteckna en handling på latin, ehuru den i öfrigt var affattad på svenska, såsom *þettæ war gi-*

följande: *thættæ var sköt fastat oc giort Areno epter gudz börd M°CCC°LXX°VII°a thisdagin ij a lhre viku fasto*, Fin. Handl. III. 7; *witerlikt at areno æpter gudz byrd MCCCLXXX thisdaghin næst fore...*, därst. III. 9; *areno æpter gudz byrd MCCCLXXXII næstæ fredaghin...*, därst, III. 10; *areno efter gudz byrdh m°ccc°lxxxi°*, Styffe I. 76 (1381); *Försto are varshærra fluþo maria ok iosep*, Cod. Bur. 71; *Niiunda are hans biscops dömes... þa lysto...*, Cod. Bur. 196; *d. xx vii are vars hærra vm paska lop en iuþa smasuen...*, därst. 22; *Decius cclii are var römscar kunugar tu ar*, därst. 396; jfr därst. 396 r. 6, 398, 401, m. fl.

I st. f. denna dativ i singularis åtföljd af ett ordningstal begagnades (såsom det tyckes, i synnerhet längre till baka i tiden) en dativ i pl. med grundtal, angifvande afståndet från Kristi födelse. Såsom förut (sid. 85) antydts, kan denna dativ betraktas såsom en instrumental (differensens), ablativ eller lokativ. Exempel äro följande. *æptir vars hærra fözllo ðugh þusæn arum oc tu hundræð oc attatighi oc fæm arum*, VGL. IV. 19: 5; *æptir wars hærræ byrþ þusænd arum twem hundræþ arum niu tighi arum ok sæx arum*, Upl. L. Conf.; *þusanda ok tu hundraþ ok þrætighi ok atta arom æpte...*, Cod. Bur. 175; *(M) ok þrætighi arom æpte vars hærra pino*, därst. 169; jfr därst. 170, 172, 175, 176, 189, Hels. L. Æ. 16 pr. not. 73 (1609 års upplaga), Dipl. 3827 (1344). Båda konstruktionerna (differensens ock tidens dativ) förenas i *eptir uars hærra byrð thusand arom thry hundraða urom tiughu arom ok siundu areno*, SML. Conf., *Arom æpter gudz byrdh Mccclxxx septimo*, Styffe I. 82; jfr Styffe II. 19, 20. Jfr här nedan VGL. I. Br., SML. Add. 1: 8, 9, Dipl. 3810 (1344), 3106, 3408, Fin. Handl. II. 10 (1390), III. 5 (1353), där äfven tvänne uttryckssätt användas jämte hvarandra.

Ett tredje och fjärde sätt att beteckna årtal består däri, att man använder antingen en tidens ackusativ i singularis med följande ordningstal (vanligen på latin ock i ablativ) eller en ackusativ med grundtal (en måttbestämningens ackusativ). Exempel på en ackusativ i singularis är *þættæ breff var scriwat aret æfte gudz byrþ MCCCXL sexto*, Dipl. 4108, *aret æfte ... MCCXLVII*, därst. 4142, *aret æpte ... MCCCXL septimo*, därst. 4176; jfr därst. 4186, 4187, 3972. Exempel på en måttbestämningens ackusativ äro *Æfptir wars hærra byrþ þusund aar ok þryhundruþ aar ok XX aar* (1609 års uppl.: *tusand*

---

sit oc gört vndir mit inzighle Anno domini M°CCC°XXX°III tercia die pentecostes, Dipl. 3702. Otta inskränkte man bruket af latinet till endast räkneorden. Exempel därpå anföras här nedan.

arom o. s. v.), Hels. L. Æ. 16: pr. (jfr sid. 29). Båda dessa olika slag af ackusativer förekomma tillsammans med dativer, såsom i *staðuæt þusand arum oc tu hundrad arum attattighi aar oc æn eet ar æftir wars hærra födslo tima*, VGL. I. Br. 6 not. 63 (var. från senare hälften af 1300-talet. Jfr textens *Actum anno domini &c.*); *Scrifuit... arom æpter... tusand (tryhundrat) oc niotighi aar*, Fin. Handl. II. 10. Exempel på användningen af tidens ackusativ i sing. jämte dativ anföras här nedan.

Såsom ett femte sätt att angifva året kan betraktas användningen af tidens dativ med preposition (*a*, *i*). Ex. *A siutanda are vars hærra var pilatus iuþa domare*, Cod. Bur. 72; *I þrætiugunda are sancti iacobi biscops dōme*, därst. 197. Denna konstruktion låter äfven förena sig med de förut omnämnda. Därigenom uppstå sådana uttryck, som *Arom epter gudz byrdh M⁰ccc⁰xx⁰ vppa nionda areno*, Styffe II. 27; jfr därst. 29 (1399); *Thusand arom þry hundrað arom a nitanda areno eptir...*, SML. Add. 1: 8; *thusand arom... a fæmta areno æptir...*, därst. 1: 9; *Scriuat... æftyr wars hæra byrdh Thvsænd arum... a fiærthæ aare*, Dipl. 3810 (1344); jfr därst. 3106, 3408; — *arit eftir guz byrdh þusins arum þry hundræt arum fæmtighi arum a þridiæ arum*, Fin. Handl. III. 5; — *I areno epter gudz byrdh thrættan hundradha siw ok fæmtighi*, Stads. L. E. 27: pr.

Till tidens dativ kunna ock hänföras några adverbiela bildningar med dativformer ock betecknande tid. Sådana äro måhända *stundum*, VGL. IV., Cod. Bur. o. s. v., *længdom* (för länge sedan), Cod. Bur. (jfr sid. 108), *forþum*, ÖGL., MELL o. s. v, *fyrstum (förstum)*, *senstum (senestum)*, SML., VML. I, o. s. v. *Lango* i sådana uttryck, som *þa haffþe iak lango* [länge sedan] *lyt þino raþe*, Cod. Bur. 494, *astundadhe lango at æta*, Järt. 220, kan uppfattas såsom en differensens dativ (jfr sid. 86, 92) af instrumental, ablativ eller lokativ natur [1]).

Af dativens lokativa karaktär förklaras dess användning efter sådana prepositioner som *a*, *i*, *at* (lokativen är här svår att särskilja från sociativen), *innan*, *fyrir*, *æptir*, *yvir*, *undir*: vid de sistnämda kan man möjligen antaga en ablativ dativ (sid. 106). Exempel finnas redan i det föregående. Här tillägges endast: *at þrim ölstæmnum*,

[1]) Utan tvifvel är *lango* dat. sing. neutr. af adj. *langer*. Jfr isl. *löngu*, *skömmu*; S. Bernh.: *lango ær at thu badh mik skriifva thik*, ock *lango för* (här ofvan sid. 86). *Leffler*: Nord. tidskr. for filol. og pædag. Ny række. II, s. 6, anför dock såsom stöd för antagandet af ett adverb *langi* (folkspråkets »*länge*») det fornsvenska »*lango* (S. Bernh.), hvars *o* synes böra tillskrifvas tysk inverkan» (?).

VGL. I. G. 4; *sua bor innan simoni sandar diæwl mæþ hans mæniskio*, Cod. Bur. 103; *la for hænna fotum*, därst. 20; *Far bonde æftir sinu* (äfven sociativ dativ), VGL. I. Þ. 6: pr.; *þe huiltos... vndi eno palm træ*, Cod. Bur. 71; *læsa ivir folki*, VGL. I. K. 16.

Liksom den instrumentala ock ablativa dativen ersättes den lokativa utan preposition hälst af ett nomen med preposition. Äfven i de speciela fall, där en lokativ dativ kan användas utan preposition, förekomma, såsom vi sett, prepositionela uttryck. Alldeles oumbärliga äro dessa i en mängd fall, där aldrig en ensam dativ kan begagnas.

Prepositioner i de lokala ock temporala uttryck, som mest närma sig dem, i hvilka icke preposition förekommer, äro, såsom exemplen i det föregående visat, *a* (på, i), *i*, *um* (i tidsuttryck), *at* (på, i). Med samma eller i det närmaste samma förrättning, som en lokativ dativ utan preposition, användas sådana uttryck som *a akri*, *a bole*, *a landi*, *a skoghi*, *a langafreadaghi*, *i gardhi*, *i vatne*, *i morghon*, *at qvældi*, *um morghon*, *um nætter* o. s. v. På samma sätt användes *innan*, såsom *innan* [i] *aum æller sundum*, SML., *innan fangilsum*, VGL. III, *innan* [på] *första endaghum*, VGL. II. Eljest användes *innan* i motsats mot *utan*, såsom i *innan garþs*, *lands*, *konongsrikis* o. d. i motsats mot *utan garþ(s)*, *lands*, *konongsrikis* o. d., VGL. I. För att, liksom dessa, uttrycka mera specialiserade lokala eller temporala förhållanden begagnas *at* (vid) ock *viþ*, *firi* ock *æptir*, *undir* ock *yvir*, *mællum* o. s. v. I st. f. målets lokativ utan preposition (jfr sid. 53—54) använder man *at* med dativ (eller ackusativ), *til* med genitiv (ackusativ eller dativ), *a* ock *i* med ackusativ o. s. v.

Dubbel eller s. k. absolut dativ. I fornsvenskan användes stundom ett substantiv eller ett substantivt pronomen i dativ jämte ett particip eller adjektiv såsom biord för att angifva att det, som utsäges genom satsens verb, äger rum, under det att den med dativen betecknade personen eller saken befinner sig i ett visst tillstånd eller i utöfningen af en viss verksamhet, eller att det utsagda sker, sedan en viss verksamhet blifvit utförd med nämda person eller sak såsom objekt. Denna konstruktion har man kallat dubbel eller **absolut dativ** (dativus consequentiæ, duo dativi, dativus absolutus). I vårt fornspråk tyckes den i allmänhet haft till uppgift att angifva snarare en handlingen beledsagande omständighet än t. ex. tidsbestämning eller orsak. På grund häraf skulle man vara böjd att, åt minstone i de allra flesta fall, betrakta den som ett slags komitativ dativ (jfr sid. 77, 89); i sådana uttryck som *kom in luktum durum*, *lasom* (se här nedan) kan man hänföra dativen utan betänkande till

den komitativa. Denna förklaring motsäges icke af det förhållandet, att den absoluta dativen visar sig vara en yngre konstruktion, som kommer till användning under en tid, då den komitativa instrumentalen utan preposition förlorar allt mer i användbarhet. Man har här utan tvifvel en efterbildning af latinets absoluta ablativ, men detta hindrar icke att det är dativens komitativa bruk, som utvidgats under inflytande af den latinska konstruktionen. Hvad här sagts om den fornsvenska absoluta dativen torde äfven gälla samma dativ i öfriga germanspråk [1]). Emellertid antager Delbrück att den absoluta konstruktionen ursprungligen tillhör lokativen [2]). Med stöd af hvad ofvan nämts torde man det oaktadt kunna hysa tvifvelsmål om ett mera direkt samband mellan fornsvenskans absoluta dativ ock lokativen.

Oaktadt participial-konstruktioner jämte prepositioner, såsom *at* ock *æptir*, ock med samma uppgift som latinets ablativus absolutus förekomma i äldre fornsvenska urkunder, påträffas däremot absoluta dativer i större mängd hufvudsakligen i skrifter, hvars språk i allmänhet röjer en senare tid eller ett större inflytande från latinet (såsom Stads. L., MELL., SML., Act., Järt., Dikt., Cod. Bur., diplomerna).

Följande exempel hafva vi antecknat:
ur Uplandslagen:
þæssi lagh gaff os konong magnus nærwærændi flæstum þem bæstu i hans raþ waru ok mangum andrum goþum mannum, därst. Kp. 9: pr.; jfr VML. II. Kp. 12: pr.;
ur Östgötalagen:
þa æn sakin uar för laghwunin hanum liuande (afdömd medan han lefde), Kr. 17; *Nu æn þer hæmnas a hana þaghar ælla ok obrutnum friþinum, þa liggi ogild*, därst. Dr. 9: 1;
ur Magnus Erikssons landslag:
buþ hans standæ ok til þiænisto vara særlika a landamære land at væria ok ei ytermeer meþ hærfærþ vtan [var. utan *meþ*] *goþuilia þera til faghnum*, därst. Kg. 3: 1; *ræt henna styrkia, oskaddum allum konungxlikum ræt*, därst. 5: 1; *kirkium ... alt gamalt frelse oskuddum*

[1]) Jfr *Erdmann*, s. 258—260, *Koch:* Hist. Gr. III, s. 120—121 Konstruktionen är mindre vanlig i germanska språk i allmänhet, i synnerhet i äldre urkunder.

[2]) På a. st., s. 43. Sanskrit använder åtskilliga kasus på samma sätt, hälst dock — ock kanske också ursprungligen endast — lokativ. Grekiskan använder, som bekant, genitiv (= lok.?), latinet ablativ (= lok.?). Jfr *Hübschmann*, s. 113 not.

kronunna ræt halda, därst. 5: 7; *allum ræt haldnum hans ok varum*, därst. 6: 2; *Huilikin man sum ... huat han ær riddare ællæ suen ængum vndan taknum, skul haua* ... 11: pr.; *full vapn, baþe at likama ok at benum, ængo vndantakno þy sum en goþer man ma sik meþ væria*, därst.; *þeem ænkium ... agher frælse vnnas oskudddum allum almoghans ræt*, därst. 21: pr.;

ur Stadslagen:

at then sami gardhir eller tompt thöm nærwarandom war honom laghlika heem budhin, J. 3: 1; *sæti thet æ foghatanum nærwarande ella hans vmbudzmanne*, därst. Kp. 26; *war til sakt mædh stadhzens swene ... twem mannum nærwarandum til witnu*, därst. Sk. 10; *Sidhan tuken stadzens swena ok foghatans fullan pant fore thryskona, epter thy saken ær til ok them wiist wardher ok samo twem byamannum nærwarandum*, därst. R. 7: 1; *tha skulu alle ... til radhzstufw koma engom therra vndantaghnom eller borto warande*, därst. Kg. 1: pr.; *mera ma han eig huffua vndan taknom æmbizmannom swa som kökomæstarom ok androm thöm ther fore standa*, därst. G. 7: 2; *hwar ma wn sik byggia androm oskuddom*, därst. B. 9: 1;

ur Södermannalagen ock dess tillägg:

Kunung magnus skipaþe lagh þæsse nærwarande þem fyrsto oc witarsto i hans raþe waro, Kp. 10: pr. (jfr här ofvan anförda ex. ur Upl. L. Kp. 9: pr.); *tha lysto the them haghum ... a mangum lanzthingum them allum ahorandum thær* .... därst. Conf.; *siðan alle ... uiðer them laghum glaðlica takit hafðo undan taknum at enosto tuem punctum*, därst., *lowe aff biscope taknu farin bönder hem*, därst. Kk. 1: 1 not. 92 (var. ur hdskr. B); *ræt hænna* [näml. *kirkiunna*] *styrkia oskadum allum konunglicum ræt, kronunna ok alz suerichis almogha*, därst. Add. 1: 3; *suæria a book ok hælghudomum hand sinne haldne*, därst.; *ui sculum hanum rætta lyðno halda ... allum ræt haldnum baðe hans ok uarum*, därst. 1: 5; *ok eðum gangnum fylghia hanum*, därst. 1: 7; *haui uald uæðia a sama thingi han giuir dom sin a hanum siæluum a horande*, därst. 11; *særlicha a landamære land hans at uæria ok æi ytermer með hærfærð utan goðuilia thera fangnum*[1]), därst. 1: 1; jfr 1: 3 (Fämte art.); *ny lagh giuis almoghanum utan ia ok goðuilia thera fangnum*, därst. 1: 3 (Sjätte art.).

ur Codex Bureanus:

þær nero sat a raþe kom paulus in lyktom lasom, därst. 128; jfr ÖGL. Kr. 5: pr. not. 18; *þa kom thomas in tel þera luktum durum vna-*

[1]) *Utan* är här möjligen konjunktion, använd liksom i isl. *nema* i *nema hánum nauðgum*, = nisi eo coacto, *Lund* på a. st., s. 143. Jfr ofvan sid. 114.

randes, därst. 183; *fylte huset luktom durum*, därst. 530; *han var ensambar luktum durum*, därst. 205; *hanom var guz namn giuit mer þōm eigh at spurþom*, därst. 150; *han saghþe þōm eigh gita hanom nöþghom*, därst. 500.

ur parishandskriften:

Haal af värdheno sinne hustru vitande (Versio vulg. Act. Ap. 5: 2: fraudavit de pretio agri conscia uxore sua), Act. 254; *at wardha tholika som iak ær Thæssom bandomin vndantaknom* (Versio vulg. Act. Ap. 26: 29: fieri tales qualis et ego sum exceptis vinculis his), Act. 297; jfr Dikt. 86; *Ok swa wærdlenne* [= *værldenne*] *ok allom creaturum fulkomnadhom vtan ensamin mannin ok mz wyrdhning ok fägrind tilstandandom gudhlike a syn stodh æn en mindre wærld oskapadh*, Dikt. 16—17; *ok blodheno nidhirflytande vm allan hans likama vtlopp vtullika tara watn aff iomfrunna öghom*, därst. 70—71; *hænna wældignadha synj vpfarande til sit ærofulla rike atirbleff iomfru maria* ..., därst. 76. Jfr Dikt. 10, 25, 41, 47, 70, 82, 11, 34, 36, 72, 74, 75, 76, 79, 80, 83. *spordhe allom ahörande ther nær waro*, Järt. 97; *gik thæn kristne mannin dyafwllenom nödhoghom j kirkiona*, därst. 154.

ur diplomer:

ængom vndantaknom, Dipl. 4069 (1346); *alt vart gooz* ... *enggn vnden taknu rörelict ok orörelict*, Styffe III. 5 (1353); I. 48 (1373), 74 (1381), 83 (1387), II. 20 (1397), 21 (1397); *þætta brefuet war giort* ... *os sywluum nær varande*, Dipl. 4176 (1347), *at Iak* ... *hafven pantsat* ... *nærwarande thessom godhom mannom*, Styffe III. 8; I. 65 (1376), II. 2021 (1399). *hawa fult vald vspurþum allom androm mannom*, Dipl. 4069 (1346); jfr därst. 3810 (1344); 3175 (sen. afskr.) *þo þessu oskaddu*, därst. 4069 (1346); jfr 3106 (afskr. af Hadorph); *at thw genast breffueno lesno tak mædh thich*, Styffe I. 48 (1373).

I Gutasagan förekommer *siþan gangnum manaþi wildi hann þaim bort wisa*, Gotl. L. Hist. I [1]). I Kg. St. står *Hua thet taker æghandanom owitande ok owiliande*, därst. 73—74 (180).

Stundom har dativen jämte sig ett particip på *-s: vrakær hem vlowandisz grannum* (utan grannarnas lof), VGL. I. F. 4; *gangæ a sino* [näml. *giarþi*] *allum grannum vlouandis*, VGL. II. U. 9; *hugger innan hanum vlouandis*, därst. F. 7; *at þæt com (þær) hanum owitandis*, SML. B. 31: pr. Jfr *at manne liwandis*, SML. M. 6: 3, *at hanum owarandis* (ej uppmärksamt), därst. Kg. 12: 2, *hanum owitandis*, därst. B. 3: pr. (sid. 115). Jfr Sv. Spr. L. I., s. 416—418.

---

[1]) *Säve:* Gutn. Urk. [*at*] *gangnum manaþi* i enlighet med det möjligen äldre uttryckssättet.

Stundom kan formen vara sådan, att både ackusativ och dativ kan anses vara använd på detta sätt. Sådana fall äro *þem a hörændi* (under det de åhörde), Upl. L. Conf. [1]); *Nu kan dottir firi liggia sik liuande faþur ok moþur*, ÖGL. Æ. 1: 1; *them aseande wpfoor han j himelin* (Versio vulg., Act. Ap. 1: 9: videntibus illis elevatus est), Act. 244; *myk insighle æigh hauande*, Dipl. 3810 (1344).

Exempel på en accusativus consequentiæ äro:

Nu æn nokor af þeem sizskinum dör barnlöst faþirin liuande [medan fadren är i lifve] *þa ærui þerræ* ..., VGL. II. 11: 14. Jfr *ængen vndantakin*, Dipl. 3972 (afskr. «ex orig» från 1600-talet), *Thesse vndan takne*, Styffe II. 6 (sen. afskr.), *vndantakin then likorna* [var. *uskorna*] *skogh*, därst., *næruærende hæderligh fadher* ... *oc hederlica men*, därst. II. 22.

I st. f. dativ eller ackusativ utan preposition såsom dativus eller accusativus consequentiæ kan användas stundom en bisats, vanligen en preposition — oftast förekommer i detta fall *at* — ock ett följande substantiv samt därmed förenadt adjektiv eller particip; t. ex. *taki þet at þem döþum* (var. *hanum döþum*), SML. J. 17; *iorþas han* [näml. *limber*] *at manne liwandis*, därst. M. 6: 3 (jfr ofvan *hanum liuande*, ÖGL. Kr. 17); *Ganger scaþi gönum byæwarð at hanum owarandis*, SML. Kg. 12: 2 (jfr *hanum owitandis*, därst. B. 31: pr.); *Varþer in gangit at opnom dorom* (då dörrarne äro öppna), VGL. I. K. 7: 1; *kan kirkiæ at öpnum dorum stolin wærþæ*, Upl. L. Kk. 6: pr.; *stulin uarþa at* [var. utan *at*] *ipnum durum*, ÖGL. Kr. 5: pr.; *kom* ... *þær in at öpnom porte*, Cod. Bur. 133 (jfr ofvan *kom* ... *in lyktom lasom*, Cod. Bur. 128, *luktum durum*, därst. 183, 530, ock var. ur ÖGL.); *Löpær fæ innangærþiz at helum garþi* (ehuru gärdsgården är hel), VGL. I. F. 5: 3; *Læggær lænsman almænninxgiald at vfældu mali*, VGL. IV. 9: 2; *til þes þeræ eþwitis þe XII wilia ganga at oswornum þrætylpta eþenum* (med hvilkendera af tylftarederna de vilja förena sig, innan tylftareden blifvit gången), SML. J. 1; *Förir siþan bort af at gipt ogullne*, därst. 11: 2; *Taker man in af hiorþwalle at garþe ogierþum*, därst. B. 14: pr.; jfr *laupr j ut laggiertum garþi* (löper in, då gärdsgård är laggild), Gotl. L. 26: 2; *at watne oskipto*, därst. 20: 2; *kumæ þe hem at osættæ* [var. *osättu*] *mali*, Hels. L. Kg. 9: 2; *læggi niþer* ... *husi at ospiltu* (utan att fördärfva huset), därst. V. 2 (jfr ofvan *oskadum allum konunglicum ræt*, SML. Add. 1: 3; MELL. Kg. 5:

[1]) *Rydqvist:* Sv. Spr. L. I. s. 412 anför det som ett exempel på dativ.
[2]) Jfr här ofvan sid. 82.

1; 5: 7; 21: pr.; *androm oskaddom*, Stads. L. B. 9: 1; *þessu oskaddu*, Dipl. 4069; *thinom iomfrudom . . . gömdom*, Dikt. 10, Dikt. 25, 82; *obrutnum friþinum*, ÖGL. Kr. 17); *vpgaff andan mz nidhirbögdho hofdhe*, Dikt. 71, *með uphaldne hanð* (jfr *hand sinne haldne*, därst.), SML. Add. 1: 3. Af ofvanstående synes att dativus consequentiæ utan *at* ock dativ med *at* kunna begagnas i likartade fall, om de ock föredragas hvar ock en på sitt område.

Af de anförda exemplen framgår ocksà att konstruktionerna med *at* hufvudsakligen tillhöra det äldre lagspråket, då däremot dativus consequentiæ utan *at* visar sig använd i större mängd i samma mån stilen för öfrigt antagit en modernare prägel. Man får i följd häraf icke se den *at* åtföljande dativens attribut öfverhopadt med en sådan mängd af bestämningar som fallet ofta är med dativus consequentiæ. Den senare efter medeltidslatinet bildade konstruktionen ersättes vanligen af bisatser i det mera fornartade språket. Däremot begagnas construktionen med *at*, utom i ofvan nämda fall, äfven i en mängd korta uttryck, där *at* är åtföljdt endast af ett adjektiv i dativ, i hvilket fall icke gärna en dativ utan *at* kan användas. Sådana äro *at ufældu*, *at oskipto* o. d., *at þranglösu*, *at laglöso* o. d. Dessa konstruktioner af *at* jämte ett med *u-* (*o-*) sammansatt part. eller genom sammansättning med *-lös* bildadt adjektiv anföras också ofta såsom motsvarigheter till ablativus consequentiæ i latinet. Det torde dock rättast sammanställas med den modala eller komitativa dativen. Jfr sid. 89.

3. Genitiven.

Man har antagit att genitiven ursprungligen är en adjektivbildning, således egentligen ett slags oböjdt adjektiv. Häraf förklaras utan svårighet, hvarför genitiven användes i indoeuropeiska språk i allmänhet företrädesvis — i flere nyare uteslutande — attributivt eller predikativt såsom bestämning åt ett substantiv. Denna adnominala användning är också det för genitiven mest egendomliga, ock däraf bestämmes hufvudsakligast dess allmänna karaktär, denna må nu hafva utvecklat sig ur den adnominala användningen, som möjligen är den ursprungligaste, eller redan från början tillåtit genitivens begagnande vid andra ord än substantiv. Genitiven tjänar i allmänhet att beteckna samhörighet mellan tvenne föreställningar, af hvilka den ena eller båda uttryckas genom substantiv. Då öfrige oblika kasus förekomma endast vid verb eller ord, som äro därmed i viss

mon likställiga, beherskar genitiven således ett bestämdt begränsadt område, där andra kasus utan tillhjälp af preposition endast i några få undantagsfall äro användbara. När åter genitiven bestämmer ett verb[1]), skiljer den sig från ackusativen ock dativen därigenom, att den antyder en lindrigare beröring af handlingen än den förra, en mera omedelbar inverkan än den senare. Den betecknar blott handlingens samhörighet med ett visst föremål. Dativformen ställer föremålet — hänsynsobjektet eller det förmedlande tinget — i en friare ställning, genitivformen i ett mera lösligt förhållande till verbets handling.

Med afseende på det ord den bestämmer kan, såsom redan blifvit antydt, genitiven vara af tvänne olika slag, adnominal ock adverbial. Den förra bestämmer substantiv, den senare verb. Genitiven vid adjektiv ansluter sig till en af dessa båda, kanske oftast till den adverbiala.

Den adnominala **genitiven vid substantiv** angifver samhörighet mellan tvänne substantiva föreställningar utan att förhållandet dem emellan genom genitiven i ock för sig närmare bestämmes. Då emellertid icke språkbruket i alla fall betecknar en dylik relation genom genitiven — man använder t. ex. ofta preposition — ock således endast subordinerar vissa förhållanden under den med genitiven uttryckta samhörigheten, blir dess bruk härigenom mera begränsadt. Denna begränsning finnes genom att taga i betraktande genitivens mera speciela betydelser ock användningar. Man har indelat dessa uti tvänne grupper [2]). Till den ena är genitiven att hänföra, då han individuelt fattad uttrycker ett eller flere bestämda föremål, till hvilket ett annat hör, såsom t. ex. den «possessiva» genitiven; till den andra gruppen åter, då den har en mera generel betydelse eller betecknar ett helt slag, något mera abstrakt, till hvilket ett föremål står i relation, eller i hvilket det till lika ingår såsom art eller del.

Till den förra gruppen höra den possessiva eller konjunktiva genitiven, som betecknar en persons samhörighet med en annan person, t. ex *Halstens sun* [3]), *brodher Philipusær konongs*, *kuna mans*, *faþir barnsins*, *hans frænkuno*, *þræl mans*, *kununna mals man*, *bi-*

---

[1]) Om en annan vanlig uppfattning af den adverbiala genitiven längre fram.

[2]) Så *Erdmann*, s. 141 ock följ. Fördelningen hos E. användes här, ehuru icke i alla detaljer genomförd.

[3]) Dessa ock följande uttryck äro hemtade ur 1300-talets literatur. Då dylika uttryck kunna återfinnas till en ansenlig mängd ock föröfrigt icke äro för fornspråket egendomliga anföras de utan angifvande af beviställen.

skups soknare, *kunungs bryti*, *hans husbonde*, *konungær Svea*, *kunungs man*, *kænne svena Petri ok Pauli*, *skyldaste man hvars þeræ*, *hans scaþa man*, *mans bani*, *arvi mans*, *þiuf annars*, *granna þerra*, *al Guþs hælghun* o. d. (ock likaså när liflösa föremål bildligt sättas i samma relationer till hvarandra, såsom *þa ær tompt akærs moþer*, Upl. L. V. 2: 6; *attungær attungx broþir uara*, ÖGL. B. 6: pr.; o. d.);

en persons samhörighet med en sak, t. ex. *man þessæ hems*, VGL. IV. 16: 12; *muncka ens klostars*, Cod. Bur. 22; *hæluetis guþ*, därst. 9; *staþsins swen*, Bj. R. 15: pr. o. d.; jfr *Saraa första moþer þins æþles*, Cod. Bur. 4;

en saks eller egenskaps samhörighet med en person, t. ex. *fæ bæggiæ þerræ*, *hus*, *skogher*, *hæst*, *ko mans*, *hals*, *hand mans*, *liff*, *sial mans*, *i namn faþur oc sunær oc andæs helagha*, *a liff mans*, *æt mans*, *laghbok Væsgöta*, *vigslæ bref hans*, *hans lutær*, *kunungs gamblæ utgærþir*, *manhælghþ hans*, *biskups dom* (domsrätt), *i kunungs hæpto* (fängelse), *þeræ oþarwm*, *a doctur sinna halvum* (vägnar), *i faþurs daghum*, *i þera daghum*, *Varra fru föþslo daghar*, *sanctæ Martens daghær*, *dæs vii are Vars Hærra*, *þæs æmni*, *hans alder* o. d.

en saks (eller egenskaps) samhörighet med en annan sak, t. ex. *annærs byær akrær ællr ængiær*, *a fiæti jæar sins*, *þæssa hems höghtiþ*, *þæssa hems naþer ok annars hems æro*, *döþsens timi*, *æfte þæsse räknig var hænna aldar þæssa hems tu ok siutighi ar*, Cod. Bur. 12, *stadsens insighle eller book eller previlegia*, *aff gutnisko öle ok thæs like*, Stads. L. Kp. 29: 1, *skipilse tes stadhs* o. d.

Den definitiva genitiven, som angifver sammanhanget mellan tvänne substantiv, som på olika sätt beteckna samma föremål, — genitiven mera specificerande, under det att det däraf bestämda substantivet angifver artbegreppet — användes stundom vid tidsbestämningar o. d.; t. ex. *þrigia dagha frest*, Cod. Bur. 522; *innæn þriggia aræ fræst*, Upl. L. M. 8: 1; *siaxtighi alna högþ*, Cod. Bur. 168; *utan han lati ater mellin husins . . . þrigiæ fotærum*, Bj. R. 2: 1; jfr VGL. IV. 19: 1; Gotl. L. 32, 13: 1, 26: pr.; *XVIII alnær . . . æller þerræ wærþ*, Hels. L. Kk. 8; någongång äfven i andra fall, såsom *alt acacie lund*, Cod. Bur. 137, *gen indie land* (jfr *tel india land*, 181, *tiberim ælf*, 64 o. d.), därst. 182, i *suerikis kunungx rike* har man en gen. def. (= *et kunungs rike sum hætir Sverike*) — så vida man icke vill hänföra *suerikis* till *kununx* — öfverensstämmande med tidens latinska språkbruk [1]); slutligen i den för nordiska språk egendomliga

[1]) Sammansättningar af detta slag äro *asöris eÞer*, SML., *fastvirkis værki*, därst.

sammanställningen af genitiven af ett personligt substantiv med ett substantiv, som skulle kunna sättas såsom attribut åt det förra, såsom i *guz moþer teþes hanom wreþ ok obliþ ok kærþe at hans daré haffþe andra kærare æn hana*, Cod. Bur. 26—27. I nysvenskan motsvaras denna genitiv i smeknamn, beklagande eller föraktliga tilltal af ett possesivt pronomen («din dåre!» «du, din dåre», «min stackare»), som sannolikt också i fornspråket oftast användes [1]).

Står genitiven vid ett substantivum verbale eller ett därmed befryndadt abstraktum ock detta låter upplösa sig i ett finit verb, visar sig genitiven kunna företräda snart sagdt hvilken kasus eller hvilket prepositionelt uttryck som hälst. Det är de olika förhållanden, hvaruti genitiven på detta sätt kan anses stå till det abstrakta substantivet, som ligga till grund för indelningen i subjektiv ock objektiv genitiv, den förra motsvarande en nominativ, den senare en objektsackusativ. Denna indelning är dock icke fullständig. Man kan med lika skäl tala om en dativ eller sociativ genitiv eller benämna den efter ännu någon annan kasus [2]).

Subjektiv genitiv — kanske den vanligaste ock den, som bäst bibehållit sig i nyare språket — har man i t. ex. sådana temligen vanliga uttryck, som *Vm owormagha drap oc galins manz*, *vndi laghmanz skilning*, *fore faþursins giærningær*, *utæn malseghanda þak* (bifall), *hans buþ*, *pilægrims færþ*, *j nærwaru gotha manna*, *meþ staþsins hiælp*, *at liks utfærþ*, *fall hans*, *cōp þera*, *wtan bondans witu*, *kunno hans*, *af wangōmo hans*, *fore hans skyld*, *twæggiæ mannæ witni*, *samdrykkio manna*, *viþ hans komo* (ankomst), *sancti petri predican* o. d.; jfr *fore bōn aldræ þeræ*, Upl. L. Conf., *biskups lof ... ællar hans lænspræsts*, VGL. I. K. 12: 1.

Exempel på objektiv genitiv äro sådana som *updræt skipæ* (fartygs uppdragande på land), Upl. L. M. 6: 2; *atærgildi fear* (ersättning för &c.), därst. M. 33: pr.; *þa giffs þæs fastum wizorþ*, därst. J. 6: pr.; *vm giæstning fatōkræ mannæ*, därst. Kp. ind. 11; *bondans wighning ok husf. unnæ*, därst. Kk. 9: pr.; *Bær iak þæs wittni*, VGL. I. 2: 1; *hæffþan fæar*, VML. II, *Witis þræle om drap frælsmanz*, därst.; *kirkio bygning ællær snækio*, därst.; *firi fæst þæs köps*, ÖGL., *firi bondans oling*, Smål. 9: 3; *til lōsn varræ gyældæ*, Dipl. 4069, *til staþfestilsc þessæ testamentz*, Dipl. 4108, *mæþ renliuis louan*, Cod. Bur. 4, *viþ hænna nampne a kallan*, därst. 30, *æuinneleks lifs*

———

[1]) Se vidare härom Sv. Spr. L. II. 541, där Grimms förklaring anföres. Jfr *Erdmann*, s. 145; *Landtmanson:* Cod. Bur., s. 27.

[2]) Jfr *Hübschmann*, s. 268—271. Jfr här ofvan sid. 119.

prædicara, därst. 521, *Gvdh ær görare aldra thinga*, Dikt. 20; *skapare himils ok iorþæ*, SML. Pr.; *lottakæræ þiufnæþær*, VGL. I. þ. 3: 2.

Exempel på dativa genitiver äro sådana som *friþær hans eghæ vald*, VGL. L. I. G. 3; jfr II. G. 2; Gotl. L. 6: 1; *j rikisins þiæni-stu*, Upl. L. M. 45: 1; *neka christum ok hans tro*, Järt. 176; *foræ hælghræ mannæ hæzslu*, Hels. L. Kk. 21: 4. Genitiver, som bestämma abstrakta, men icke höra till anförda grupper, äro t. ex. *mintes vars hærra söta samvaru* (kom ihåg den ljufva samvaron med vår Herre), Cod. Bur. 100 (där genitiven motsvarar en sociativ dativ), *sambland quinna* (jfr *haffuer sambland meth quinno*, Upl. L. Kk. Præf. not. 53), Kg. St. 59 (147); *for söt aminnelse sins sons*, Cod. Bur. 12 (där genitiven motsvaras af en genitiv vid verbet), *ande(le)ka ro þins æl-skogha*, Cod. Bur. 141. I lagspråket äro sådana genitivsammansättningar ganska vanliga, i hvilka sista leden är ett subst. verbale eller liktydigt abstrakt substantiv ock genitiven i förhållande till verbalföreställningen företräder en objektsackusativ eller annan oblik kasus, mera sällan subjektsnominativen, såsom *kirkiu bygning*, *hionæwighning*, *frændsæmis spiæl*, *kirkiu væriændær*, *klokko köp*, *bryllöps giærþir*, *siunættungs giærd*, *væggiær köp*, *provæstar gift*, *messufall*, *præsta möt* o. d.

Till den generela genitiven kan man hänföra följande användningar af genitiv.

Genitivus qualitatis betecknande det karakteristiska hos någon eller något, såsom *a)* egenskap, tillstånd, slag o. d.: *ena krono swa faghra ok swa stoors wærdhelikhetz*, Dikt. 16; *iak ær siutighi ara gamal synda karl ok skörs* [oren, okysk] *likama*, Cod. Bur. 135; *skuluo ræde ok annars hugha* (rädde ock annorlunda till sinnes, »utom sig»), därst. 16; jfr därst. 19, 129, 145, 505; *mankyns ær*, ÖGL. Dr. 12; *þæt ær bæggia mankyns* (Schl. vill ändra till *þer æru baþir* v. *baþir þerra æru mankyns*), därst. Æ. 3: 1; *huar þen man sum fæmtan aræ ær karlköns* [var. *karlkyns*, *karlkyndis*] *ællæ ok meer*, MELL. Dr. VI. 29[1]); jfr i *fyritighi löþogha marker svenska vikt*, MELL. G. 10: pr.; — *hwariæ handæ fæ*, Upl. L. M. 1: pr.; jfr därst. 3: 2; Kp. 16: pr., 4 m. fl. st. MELL., VML. II o. s. v. ock *margra (mangra, manga) handa*, *aldra (alla)*, *þerra*, *nokra (nakra)*, *holka*, *andra þriggia*, *enna handa*, talesätt hvaraf flere äro särdeles vanliga, men hvilka redan på denna tid börja förlora sin ursprungliga karaktär, såsom man ser af former, sådana, som *annur handæ* (var. *nokra*,

[1]) Af Schlyter betraktas dessa såsom oböjliga adjektiv.

nokor, senare var. *andhra*), Upl. L. Kk. 15: 2, MELL. Dr. Vþ. 11. not. 40, *ængin handa*, Stads. L. Sk. 19, *hwat handa* (var. *huario handa*), därst. Kp. 32: pr., använda såsom indeklinabla adjektiv;[1] *al kona* [= *als konar*] *bilæte*, Cod. Bur. 101 [1]), *alskuna fæ*, SML. B. 2: 1, *tel alskons aldar*, Cod. Bur. 102, jfr *alskons (alscons)* 175, 402, 415; äfven detta *alskona (-s)* öfvergår snart till ett sammansatt adjektiv. Genitivus qualitatis af denna betydelse ock användning är högst sällsynt — i någon mon kan detta vara beroende på arten af den oss tillgängliga literaturen, hvilken till största del utgöres af lagverk. Vill man föra hit en mängd genitivsammansättningar, som ofta förekomma i lagarna, ock i hvilka genitiven har samma karaktär, jämte flere fall, där man kan tveka mellan antagandet af sammansättning eller sammanställning, kunna exemplens antal ökas rätt betydligt. Hit vore då att föra sådana uttryck som *lönær droten*, *miskunnær maþær*, *burþar man* (slägtinge), *væggiær köp*, *sottarby* (= «*by som soth ær ij*»), MELL., *walz maþær* (öfverhetsperson), *rans maþær*, *et glädhis hus*, Kg. St., *atergangs eþer*, VGL. III, Upl. L. o. s. v., hvars första led äfven kan stå självständigt såsom predikativ, t. ex. *æn þer* (näml. *eþar*) *atærganx wærþæ* (om de varda förklarade ogilde), Upl. L. Kk. 19, jfr SML. Kk. 16: 4 o. s. v., *ensætu fru*, *wiþertaku þypti*, *bæru træ*, *þiænistu man*, *inteckiw man*, *wiþerwaro man*, *wiþertaku þiuf*, *renliues maþar*, *renliwis folk*, Kg. St., *hussætis folk (maþer)* m. fl., *mæz mæn*, *odædhis drængia*, *borghans man*, *ganganz fæ* (lefvande fäkreatur), *ganganz foter*, *mætanz man*, *wighanz vaknæ* (draget svärd l. d.), *ismuxs klæpe*, *uiþerlax öre*, *boanz man* (= *boand maþær*), *bærænz træ*, *harms hand* i *mæþ harms hændi* (med af vrede styrd hand), Upl. L. M. 12: pr., V. 29: 1, o. s. v., *vreþs værk*, *vreþs vili*, *valds værk* o. s. v.

Då dessa bildningars första del ofta innehålla speciela sammansättningsformer, som aldrig eller högst sällan begagnas fristående, kan man visserligen icke anse sig här hafva verkliga genitiver framför sig såsom led i sammansättningen, men detta hindrar icke att *s* här gör samma tjänst, som i en vanlig genitiv, om ock *s*-formerna ega större utsträckning i dessa s. k. oegentliga sammansättningar.

b) mått, storlek, värde, ålder o. d. mera kvantitativa bestämmelser, såsom

fæm alna stang, ÖGL. B. 2: 1; *þriggia famna wargha næt*, därst. 36: 4; *twæggiæ fiatæ giöþning* (fyllnad), Upl. L. V. 4: pr.; *utwægh tiu alna*, därst. 20: 1; *Nu skal bolstaze ren vara fiatz ok finghurra munda, alnar ok spannar* (en fot ock fyra händer bred d. v. s. en aln ock en

---

1) Jfr *Rydqvist:* Hist. Språkforskn. s. 14.

spann), ÖGL. B. 6: 1; *laghæ garþær skal waræ fiaæ mællum störæ*, Hels. L. V. 5;

V þynia sæþe, SML. Kb. 2: pr.; *þrigiæ þyniæ öle*, därst. 5; *tolf thynnia sæð*, VML. I. Kr. 3: 2; *ens þyniæ byugbröð*, SML. Kb. 5; *VIII skæpna tiunde*, VGL. II. K. 39;

fiarþungs hæræþe ælla alt hæræþe, ÖGL. Eþs. 10: pr.; *siatungæ attung*, därst. B. 1: 1; *fiærþungs boot af þæssum lagha gældum*, MELL. B. 27: 3; *tolf mannæ næmpd*, Upl. L. Conf.; *fæmt fæmtan natta*, ÖGL. *öris værþi*, Bj. R. 39: 1; *IIII alnæ wærþi*, Hels. L. V. 14: 3 (jfr gen. def.);

þrigia daga fasto, Cod. Bur. 63; *æghi siþæn friþ dax ok nattær til skogs*, VGL. I. A. 14: pr.; *tuæggia natta gingærþ*, ÖGL. Kr. 13: 1; *enna natta foþer*, MELL. Kg. 23: 4; *fæmtan natta tak* (kvarstad på femton dagars tid), ÖGL. Vins. 6: 1; *þriggia ara hæfþ*, MELL. Æ. 13; *atta vikna dagh giua*, därst. Kg. 19; *Siex ara ær giftæstæmmæ*, MELL. E. 27; *ens ars föþo cost*, SML. J. 17; *till þriggiæ aræ föþæ*, Hels. L. J. 15; *tolf ara barn*, Cod. Bur. 526; *þæn minnæ ær æn fæmptæn aræ*, Upl. L. M. 2: pr., jfr därst. M. 12: pr.; J. 4: 5, Kk. 8, *þem fæmtan ara æru*, ÖGL. G. 16: pr.; jfr därst. Æ. 2: pr. 24, MELL. Kg. 20, Æ. 16: pr. o. s. v.; *Stæl buk twæggia wintra — Stæl galt þriggia wintra*, VML. II. M. 26: 12; *siu nætta kalver*, VGL. III. 102 o. o. v.;

oræss land ok sæx lassa æng, VGL. J. 7: 3; *en suæn(s)ks pænningæs lef* (ett bröd värdt $^1/_8$ örtug), ÖGL. Kr. 11; *firitighi marka hæst*, därst. Kg. 11; *þriggiæ öræ giæld*, Upl. L. M. 36; *fiuræ pænningæ kiöp*, därst. 47: 4; *þriggiæ öræ bot*, SML. B. 1: 1; *sextan örtoghæ sak*, VGL. I. R. 5: 1; *enne marka (penninga) skadha*, Stads. L. Kg. 17: pr.

Bland ofvanstående skulle flera kunna anföras äfven såsom exempel på genitiv-sammansättning. Andra af samma slag äro *manaþa dagh*, *öris land ok mark land*, *pæningæ land ok örtugha land*, MELL., *manaþa buþ*, ÖGL., m. fl.

Vid angifvande af antal eller mått eller då bestämda föremål antydas genom pronomen eller adjektiv i superlativ, betecknas ofta det allmänna, af hvilket ett visst antal, mått eller föremål särskiljes, med genitiv. Af denna s. k. partitiva genitiv kan man särskilja tvänne väsentligt skilda arter: genitivus totius, angifvande det hela, hvaraf en del nämnes, eller den flerhet, hvaraf ett eller flera enskilda nämnas — den verkligt »partitiva» genitiven —, och genitivus generis, angifvande det slag, hvaraf ett visst mått eller antal förefinnes.

Genitivus generis, som konsekvent användes i några äldre skrifter — där den kan komma i fråga — med undantag dock af de fall, då en helt annan vändning begagnas, ersättes redan tidigt af den konstruktion, som användes i det nya språket, ock är slutligen i vissa skrifter alldeles bortlagd. Det torde därför vara skäl att med större fullständighet angifva de ställen, där han ännu finnes använd.

tolf markær gulz, VGL. I. G. 1; jfr VGL. II. G. 1; IV. 16: 12, Upl. L. Kg. 11: pr., J. 1: pr.; Bj. R. 4, 21: pr., 2; ÖGL. Dr. 16: 2, 21, Æ. 14: 17; Dipl. 4069 (1346); jfr Gotl. L. 13: 5, 14: 5, 6, 15: pr., 2, m. fl. st. därst., Kg. St. 34 (89); *fæm lifspunð sylfs*, VGL. IV. 16: 12; *örtugh penninga*, VGL. I. K. 19 (såvida penninga är gen.); *twa öræ gullz*, VGL. I. A. 22; jfr II. A. 31; ÖGL. B. 9: þ.; *halfwæn span korns*, Upl. L. Kk. 6: 7; jfr VML. II. Kr. 5: 5, B. 25: pr., ÖGL. Kr. 2: pr., 10: 1. Æ. 14; B. 41: pr., 44: 1, MELL. Kg. 23: 2 not. 76 (var. från 1300-talet), *syu skiæppur hafræ ællær þrer byggs*, VGL. IV. 16: 11, jfr därst. 16: 12; *fiure þyni korns*, ÖGL. B. 9: pr., *far maþer aker las korns*, VGL. III: 1, *fiuræ ascæ kunax oc fiura askæ smörs*, Smål. 12: pr.; jfr *laup rygar oc annan korns*, Gotl. L. 20: 5; *markland iorþær* (var. *iordh*), Upl. L. Kk. 2: pr.; jfr därst. 10: 1, 5, Smål. L. 3: pr., *fiora alna lærez*, VML. I. Kr. 5: 3; jfr därst. þg. 5: pr.; *femtan elnar cleis* (= *kleþis*), Gotl. L. 20: 14; *tu par mæssu klæþa*, Dipl. 4069 (1346); *half tylft boænða mannæ*, VGL. II. J. 36; jfr VGL. I. J. 15: 1 not. 91; *hwart swa got som lewr bröz ok mark smör*, Hels. L. Kk. 10; *atta þusand manna troþo christo*, Cod. Bur. 500. Jfr *þryhundraþ ara*, Lilj. 2826 (gutnisk urkund); *firi fiauratigj nata*, Gotl. L. 16: 2 (jfr isl. *fjóra tigu manna*).

Då måttet uttryckes med en singularis, kan sammansättning användas i st. f. ofvan anförda konstruktioner med genitiv, såsom *höfang* (var. från 1300-talet: *fanghö*), MELL. Kg. 2 (jfr med *fang hös*, Upl. L. Kg. 10: 3 not. 73 (1607 års uppl.), *döþwiþæ las*, Upl. L. V. 14: 4, *sildæpund*, Hels. L. Kk. 7. Ett annat sätt, hvarigenom den nämda konstruktionen stundom ersättes består däruti, att man utbyter hufvudordet, som anger måttet, mot en (kvalitativ) genitiv ock sätter det ord, som uttrycker ämnet eller slaget (här genitivus generis) såsom hufvudord. Så heter det *fiure þyni korns*, ÖGL. B. 9: pr., men ock *þriggiæ þyniæ öl*, därst. Kr. 2: pr.; jfr SML. Kk. 5: pr. (se sid. 124). — Ett tredje medel att ersätta gen. generis erhålles genom användning af preposition (*mæþ*, *i*, *af*), såsom i *fiærþa lass af ra hasl*, Upl. L. V. 14: 4, *manzbyrþi mæþ ra hasl*, därst.,

tu las foþær ok þry pund mæþ smör ok fiughur pund mæþ flæsk [1]), ÖGL. Kr. 2: pr.; *V marker i læræptæ*, Hels. L. Kg. 7.

Slutligen kunna — detta blir det fjärde uttryckssättet för dylika fall — det ord, som angifver mått eller mängd, ock det, som betecknar slag eller ämne, sättas i samma kasus. Man kan anse orden för mått ock slag i detta fall stå i attributsförhållande till hvarandra på sådant sätt, att det första är attribut åt det senare eller möjligen det senare attribut eller apposition åt det förra. I *Huggær maþær vndir viþu sæx læs æller flere*, VGL. II. F. 9 (jfr SML. Add. 2), kan man betrakta *sæx læs* såsom apposition till *vndir viþu* [2]) eller möjligen såsom en adverbiel bestämning till *Huggær*. I följande exempel kan ordet för mått betraktas såsom attribut till det därpå följande substantivet, men detta senare skulle också kunna fattas såsom bestämning åt det förra [3]).

Ex. *IX markær smör*, Hels. L. Kk. 8, jfr därst. 9, 10, Kg. 7; *enæ mark skiærþt silfwær*, Upl. L. J. 1: pr., jfr därst. 21; jfr MELL. Kg. 23: 2; Styffe I. 83 (1387); Dipl. 4069 (1346);

III pund smör, SML. L. Kk. 5: pr.; Dipl. 4142 (1347); Styffe II. 16 (1396); *firi skæpu corn*, VGL. II. V. 7; jfr K. 39; *æt span korn* (var. *korns*), MELL. Kg. 23: 2; B. 28: 6; Styffe II. 16 (1396); Dipl. 4142 (1347);

en þyn hwetebröð, SML. Kk. 5: pr.; jfr ÖGL. Kr. 2: pr.; *en þyn rugh*, därst.; *fiura asca hunagh*, Smål. L. 12: pr.; *akerlas alla handa korn*, VGL. II. K. 43; jfr ÖGL. Kk. 2: pr.; *fiughur fang hö* (var. *hös*), Upl. L. Kg. 10: 3; jfr SML. Kk. 5: pr., VML. II. Kg. 7; *eet markland iordh* [4]), Styffe 76 (1381); Dipl. 3080 (1334); 3827 (1344); *þrea alnar got læriipt*, VML. I. Kr. 3: 5; jfr därst. 5: 3; *en alin got vaþmal*, Dipl. 4069 (1346); jfr Dipl. 4142 (1347); *een alin göþning*, MELL.

---

[1]) Den anmärkning *Schlyter* ock *Collin:* ÖGL. gloss. s. 332, göra om prepositionens «öfverflödighet» i detta fall kan användas naturligtvis med lika skäl på alla de fall, då i fornsvenskan en prep. med kasus omväxlar med en ensam kasus. Om man här bör tala om öfverflödighet, utgör det således ingenting egendomligt för *mæþ* i denna förbindelse (jfr sid. 75).

[2]) *viþu* är plural ackusativ. Jfr Sv. Spr. L. II, s. 142, 164.

[3]) I förra fallet behandlas ordet för mått eller mängd analogt med grundtalen i fornsvenskan. Såsom bekant, hafva flertalet af dessa redan vid den tid, hvarom här är fråga, stelnat till ett slags oböjliga adjektiv (*þrætighi, fiuratighi* o. s. v.), hvilka såsom attribut bestämma följande substantiv, ehuru förhållandet ursprungligen varit motsatt, såsom i Gutalagens *fiauratigi nata* (här ofvan sid. 125).

[4]) Genitivändelsen kan dock här, af annan orsak vara bortfallen. Jfr *Söderwall:* Kasusf. s. 11,

B. 6: 1; *fyra timber goodh graskin*, Styffe I. 76 (1381); *þre vali sild*[1]), Dipl. 4142 (1347); *fæm þusand mæn*, Cod. Bur. 505; *tolf hundraþ mæn*, därst. 529; *twem hundræþ arum*, Upl. L. Conf., *hundradhum twem... arum*, därst. Præf. not. 39 (1607 års uppl.); *þusæn arum*, VGL. IV. 19; 5.

Detta sist nämda uttryckssätt uttränger redan i denna period bruket af genitivus generis. Under det i några af de äldre fornskrifterna (VGL. I, IV, Smål. L. hdskr. A, liksom Gutalagen) genitiver ständigt påträffas i ifrågavarande fall, användes regelbundet den andra konstruktionen i vissa, synnerligen yngre, skrifter (såsom SML., MELL., Hels. L.). Åter i andra skrifter, som intaga en förmedlande ställning, träffas båda uttryckssätten om hvarandra (se t. ex. Dipl. 4069).

Äfven genitivus totius börjar att blifva till sitt bruk begränsadt. Den användes *a)* hufvudsakligen af pronomina vid pronomina indefinita, interrogativa och demonstrativa t. ex. *hvar þerra*, VGL. I. G. 9: 1; *hwart þeræ*, Upl. L. Kk. 15: 1; *hwat a hwars þeræ lot kom*, därst. Kk. 10: 2; *hvårin þeræ*, SML. J. 17; *fore hwarriæ þeræ*, Bj. R. 14: 2; *mæþ hwariom þera*, VML. II. M. 20; *före huarn þera*, MELL. B. 6: 2; o. s. v.; *hwar vara*[2]), Act. 246, *hwarn idhra*, därst. 286; *hwart wara*, Styffe, I. 84 (1387); *hwar idræ*, därst. II. 16 (1396); *hwars varræ*, Dipl. 4069; *hwarn varra*, därst.; *hwariom iþræ*, därst.; *ingin þerra*, VGL. I. A. 23; *ingti þerra*, VGL. II. *A.* 32; jfr SML. L. Æ. 1: pr., Hels. L. J. 3, m. fl.; — *nokor þerræ*, VGL. I. Br. 2; *nokot þerræ*, VGL. II. A. 32; *nakuar þerra*, ÖGL. Æ. 9: pr.; jfr Stads. L. J. 22: 7; Kp. 21: 4; *nokon theræ*, Act. 255; m. fl.; — *þerra skul hvarghum innæn garz kallæ*, VGL. I. J. 16: pr.; *huarhin þerræ*, VGL. II. J. 21; *hwarti þeræ*, Upl. L. Kg. 23: 2; *þeræ ma hwarghin... hindræ*, SML. J. 4; *huarghins þerra*, ÖGL. ES. 15: 4; *hwarghet therra*, Stads. L. Dr. Vþ. 14: 1; jfr *huargha* [ack. sg. fem.] *tera*, Kg. St. 55 (138—139), m. fl.; — *annar þerra*, ÖGL. B. 28: 4; *a aþru þerræ*, VGL. III. 62; *annat þerræ*, VGL. I. A. 16: pr.; *annærs þeræ ra*, Upl. L. Kp. 17: 4; *annan þera*, Cod. Bur. 170; *annor thera*, Järt. 205; m. fl.; *annat varræ*, Dipl. 4069 (1346); — *hwilikin*

---

[1]) Jfr sid. 126 not. 4.

[2]) Det är kanske analogien med *þera* i syntaktiskt afseende, som framkallat eller bidragit att framkalla formerna *vara*, *idhra*, som just användas, då den plur. bet. starkare framträder. Jfr Sv. Spr. L. II. s. 486—7, ock *Söderwall:* Hufvudep., s. 63, där exempel på dylika former anföras från en senare tid.

þeræ, Upl. L. Kg. 10; *hwilikit þæræ*, därst. Kk. 14: 2; *hulkin þerra*, ÖGL. EJ. 10; m. fl.; — *somlike thera*, Dikt. 13; jfr därst. 22; — *mange thera*, därst. 28; — *en þerra*, ÖGL. Kr. 24: pr.; *enum þerra*, VGL. I. R. 8: 1; m. fl.; *en idhir*, Järt. 106; *þæt þeræ*, Upl. L. Kk. 15: 3; *þen þeræ*, SML. B. 19: 3; *til þes þeræ eþwitis*, därst. J. 1; m. fl.; *þæt varra*, Dipl. 4069 (1846); *af þy varræ*, därst.; *sa nokot afat þæs guði skuldi*, VGL. IV. 16: 12, är *þæs* möjligen genitiv för *afat*.

med substantiv i genitiv: *af enu þerra suzkina*, ÖGL. Æ. 10: 4; *nokor thera thriggia staffwanna*, Dikt. 3; *firi bolkæ hvarn*, VGL. II. U. 5; *Bondæ hvar* (troligen genitiv; jfr isl. *manna hverr*, men *hverr maðr*), VGL. I. S. 5; jfr *vm huert ar siextan ara* (för hvart år af sexton år, årligen i sexton års tid), Gotl. L. 20': 9; *kom een romara höfdhingane lisias*, Act. 288; *nokot wætta*, VGL. IV. 19: 1 not. 15, *ikki vættæ*, VGL. I. J. 2: 1 (jfr därst. 2: 2; II. þj. 39), i hvilka man troligen har en ursprunglig genitiv[1]). Hit höra *baþi-* ock *annat tvæggia*. I *Siunætting skal uisæ þem manni ær köpæ varþæþæ æn annættvægiæ quæls værþ ællær vmfærþ*, VGL. I. J. 2: pr., liksom på andra ställen, visar sig *annat tvæggia* i en form, där dess beståndsdelar tydligt framträda, men de skiftande former (*annattuigiæ* (antingen), VGL. I. þ. 12: 1, *annettiggiæ* (ettdera), därst. III. 95, *annættinghæ*, (antingen), därst. 6, *annittægiæ*, därst. IV. 9: 1, *antigia*, därst. II. K. 73: 1, *annantingiæ*, därst. G. 2, o. s. v.) visa att de redan nu, liksom *baþitiggia* (både), ÖGL., SML., *hvartiggia* (= *hvarti tvæggia*, hvarken, intetdera), VML. I, för medvetandet sammansmälta till ett ord — pronomen eller adverb.

De partitiva genitiver, som användas, äro, såsom af ofvanstående synes, hufvudsakligen *þerra*, *varra* ock *iþra*, däremot förekomma högst sällan genitiver af substantiv på detta sätt begagnade.

b) Äfven vid superlativer förekommer icke sällan en genitiv, som är att föra hit. Ex. *aldræ þægnæ wærster*, VGL. IV. 16: 7; *som första möbarna lovaþe guþi liua ii renliue*, Cod. Bur. 6; *þy at han var kanom manna likasta* (troligen för *likaste* eller *likastar*[2])), därst. 193; *Manna rætuisaste som vi ærum…*, därst. 197; *uar… manna længstar*, därst. 497; *adrianus var vngar ok manna vænastar*, därst. 521; *wærdhoghast aldra skapadha thinga*, dikt. 7; *o wærdhoghasta iom-*

---

[1]) Jfr Sv. Spr. L. II. s. 78.

[2]) Jfr *Landtmanson:* Cod. Bur., s. 24: *salda*, «s. 193 *likasta* för *likastar*» (?), *alla* för *alle*, *staþleca* för *staþleke*.

fru aldra skapadha thinga, därst. 16: 6; *aldræ sizst*, Upl. L. Kg. 10: 4[1]); *at han wilde hona hawa aldra kærast*, Järt. 201; *The gladdos oc aldra mæst*, därst. 215; jfr Act. 265; Dikt. 5, 6, 13, 33, 47, 66, 81.

c) Slutligen har man en det helas genitiv efter substantiv: *attundæ löter attungz*[2]), VGL. I. J. 7: 3; *en attundær* [i st. f. *attundæ*] *löt attungx*, därst.; jfr därst. II. J. 19; såsom i *fiorþunger hundaris*, VML. II. Kp. 12: 1; jfr Upl. L. Kp. 9: 1 not. 5 (var. *af fiärdungi thäss hundaris* ur 1607 års uppl. i st. f. textens *aff þæs fiærþunghs hundæri*), jfr SML. Kp. 10: 2; *af þem halfdelenum hæræzcins*, MELL. B. 28: 6; *vm fiærþa dagh þingiz dagha*, MELL. B. 18: 1; jfr ÖGL. B. 30: 1; 51 not. 52; jfr *fran tiughunda dagh iula*, MELL. þg. 7. Man skulle möjligen ock kunna föra dit *hwat tima aarsens æmbetzmen skulu wælias*, Stads. L. Kg. ind. 16; *hwilkin tima arsins*, därst. Kp. 20: 1; *slikin timæ dax*, Upl. L. Kp. 11: pr.; jfr SML. Kp. 14. I samma mon som delen ock det hela tänkas mera självständigt i förhållande till hvarandra närmar sig genitiven en vanlig possessiv genitiv. I detta fall återfinnes han ock i nyare språket. Då så icke är förhållandet, utbytes han gärna i fornspråket mot ett nomen med preposition.

Man använder nämligen ofta i st. f. genitiv ett substantiv eller pronomen med preposition, oftast *af*. Är genitiven själf ock det däraf bestämda ordet ett pronomen (såsom i de sid. 127 anförda exempel), användes preposition mindre ofta i st. f. genitiv. Ex. *Dör siþæn ett aff þem* (var. *sizskinum*), Upl. L. Æ. 12: pr.; *liwær nokot aff þem*, därst. 16: 1 (jfr *Liwer nocot þeræ*, SML. Æ. 1: pr.); *ænicti aff þy fyrra til fiöll*, därst. 21: 2; *en af þem*, ÖGL. G. 24, 27, SML. J. 3; *eth af þem*, SML. Æ. 1: pr., 3: pr.; *nocor af þem*, därst. B. 1: 1; *nocot af þy*, därst. B. 6: 2; *ængin af þem*, SML. Add. 3; *en af þem*, MELL. Kg. 14; *eet af þem*, därst. G. 24: 1; *en af þöm*, Dipl. 4142 (1347) *engom aff them*, Styffe I. 48 (1373); *en af idar*, S. Birg. Avtogr. B.; *ængin af idar*, därst.; *en af þem*, Cod. Bur. 169; jfr *þær af wrþo fæm hundraþ cristne*, därst. 529; *en aff os*, Järt. 93; *en af them*, därst. 123, 177, 104. — I st. f. genitiv eller preposition med följande pronomen kan stundom användas ett pronomen såsom hufvudord åt det pronomen, hvilket genitiven skulle bestämma, om en sådan användts,

[1]) Hit höra runskriftens *tra(n)kia batstr* (den bäste af kämpar), *slui(a)sti mono* (den förståndigaste af män) o. d. Jfr Upl. Fornm. Tidskr. III, s. 63, II. s. 50, Rättelser, s. 65.

[2]) I st. f. *a minnæ æn attundæ löt attungz*. Jfr Äldre Västg. Norm. text, s. 41.

såsom *nakuar þæn... sum i a sakinne* (jfr *ængin þerra sum i a sakinne*, därst. 19: 1), ÖGL. 19: pr.; *huar þæn (sum) þær uar*, därst. B. 8: 4; jfr *ængin þæn ræt sum hon uar gift til*, därst. Eþs. 19; *huar thæn i eðenum ær böte VI öre* (jfr straxt förut *huar thera böte threa marker*), SML. Add. 3: 8. — Eljest bibehåller sig genitiven i sådana uttryck som *hvar þera, nokor þera, engin þera* o. s. v. i en mera vidsträckt användning än öfrig partitiv genitiv. I senare tider, då bruket af dessa uttryck förlorat nästan allt stöd i ordfogningen, stelna några till ett slags nya pronominela bildningar eller adverb (endera, enderas, hvardera, hvarderas, antingen, hvarken o. d.), hvilkas särskilda beståndsdelar till stor del förlorat sin karaktär af självständiga ord ock därför undandraga sig den behandling, som skulle tillkomma dem såsom sådana[1]). En böjelse till något dylikt visar sig redan nu (jfr sid. 128). I synnerhet framträder den i sådana former, som *æntiggiæ, annantingiæ* o. d. för *annat tvæggia* o. s. v.

I st. f. det helas genitiv, när denna icke skulle uttryckas genom pronomen ock bestämma ett dylikt, användes oftast en dativ eller ackusativ med *af* eller annan preposition. Så när det hela betecknas med ett substantiv, såsom i *nokot aff þem skruþ*, Upl. L. Kk. 6: 1; *ængte af hans gozs*, ÖGL. Eþs. ind. 19; *eth af samsyzkinum*, SML. Æ. 2; *siu af synamannum*, MELL. B. 21: 4; *sua mykit... af botum þessum*, därst. B. 28: 4; *nukar... af grannum*, därst. B. 38: pr.; *ænkte af þessum viþzorþum*, därst. Dr. VI. 29; *nokor ... aff them syskanom*, Stads. L. Æ. I detta fall förekommer ock det genitiven styrande ordet företrädt af ett adjektivt attribut till det substantiv, som ersätter genitiven, såsom i *nokrom hans æthlinge* (var. *arfwinga*), Stads. L. E. 19: pr.; *ængum hans ætlinge* (var. *ætlegge, æthlinga, ærfuinga*), MELL. Eþs. 33: pr. — Så användes ock stundom preposition, när delen angifves af superlativ, t. ex. *kærastan af allom þem han hafþe miok kæra*, Cod. Bur. 149; jfr därst. 194; *hon ær funnen ödhmiukast mællan* [inter] *alla ængla ok mæn*, Dikt. 80; *taki þæn mæst aff waþæ bot sum mæst fik skaþæ*, Upl. L. Add. 14. — Uttryckes såväl delen som det hela med substantiv, användes hälst preposition. Ex. *attundæ lot af attungi* (jfr *attundæ löt attungz*, VGL. I. sid. 129), VGL. I. J. 14: pr. (VGL. II. på motsvarande ställe: *attunðæ lot attungs*, J. 33); *fiærþunger aff hundari*, Upl. L. V. 23: 5 not. 75 (var. ur en hdskr. från detta årh.) (jfr *fiorþunger hundaris*, sid. 129); jfr därst. Kp. 9: 52 (hdskr. från 1500-

[1]) Nom. "endera" står i stället för "enderas." "Endera" användes också ofta i talspråket för "ettdera" i bet. antingen.

talet); jfr SML. B. 27: pr.; *fiærþung af byæ skoghe*, Upl. L. V. 14; *fiærþungær aff laghgiældum*, därst. 29: pr.; *fiorþung i by*, VML. I. B. 1: pr.; *een thrydhiungh aff thet gozith*, Fin. Handl. III. 11 (1390); *til laghæ þriþiunx i allu han a j lösörum*, Upl. L. Æ. 3: pr.; *twa löti aff lösörum*, därst. 7: 1; *til twæggiæ lötæ j þriþiung hænner*, därst. o. s. v. Såsom i viss mon en motsvarighet till *nakuar þæn* (i st. f. *nakuar þæs* eller *þerra*), *nokor æthlinger* (i st. f. *nokor æthlinga*) har man *fiærþungs hæræt*, VGL. II. Add. 7: 21, *aff þæs fiærþunghs hundæri*, Upl. L. Kp. 9 not. 5 (jfr sid. 129), o. s. v. i samma betydelse som *fiærþunger hundaris* eller *af hundari*. En kvalitativ genitiv, använd i likhet med det adjektiva ordet såsom attribut, ersätter genitivus totius, liksom genitivus generis (jfr sid. 125).

Såsom redan visats för ett ock annat fall, kan användningen af preposition eller andra uttryckssätt göra bruket af genitivformen öfverflödig, då den skall förbinda ett substantivt ord med ett annat. Af det föregående ser man att vissa användningar af genitiven, som äro för det gamla språket mera egendomliga än flertalet andra, nämligen genitivus generis eller totius, redan i fornspråket ganska ofta få vika för andra vändningar med samma eller i det allra närmaste samma betydelse som genitivkonstruktionen. Men äfven i andra fall kan — liksom i det nyare språket ock ofta med samma utsträckning som i nysvenskan — ett nomen med en preposition användas liktydigt eller åt minstone något så när liktydigt med en genitiv. Den possessiva kan sålunda ersättas genom t. ex. *at*, *af*, *fore*, *i*, *a* med ett nomen, genom sammansättning eller ett adjektivt biord; den subjektiva, objektiva eller därmed likartade genitiven genom *af*, *um*, *til* med substantiv eller genom sammansättning; genitivus qvalitatis genom *mæþ* — eller annan preposition — ock därtill hörande substantiv eller genom sammansättning. Liksom i det nyare språket gifver dock prepositionen i mera än ett afseende en något annan karaktär åt uttrycket än genitivformen. Genitiven, liksom sammansättningen medelst eller utan genitivform, angifver förbindelsen mellan de båda föreställningarna mera abstrakt, under det prepositionen oftast specificerar den till ett närmare bestämdt förhållande. Genitiven med sin attributiva karaktär ansluter sig i vårt fornspråk nästan alltid till substantivet ensamt; om det prepositionela uttrycket är det ofta svårt att afgöra, när det hör till verbet, till substantivet eller till båda [1]). Att det prepositionela uttrycket kunde hänföras till ett substantiv såsom attribut, synes af sådana uttryck som *öktes hær af*

[1]) Jfr exemplen sid. 132—133.

biscopsens ælskoghe tel guþ ok sanctum andream, Cod. Bur. 146, ock mångfaldiga former för öfverskrifter o. d. i lagarne, såsom *vm biscups sak i eþum*, Upl. L. Kk. ind. 19, *vm giæffær ok köp innæn siængær alstær*, därst. Æ. ind. 9, *vm drap aff håndlösum waþæ*, därst. M. 4, *vm handwærkæ drap mæþ waþæ, vm likran ok tilbuþ fore drap, vm drap mællum præst ok lækmanz* o. s. v. Ehuru prepositionen i dylika fall förbinder substantiv med substantiv, är den ofta icke ersättlig med genitivformen, utan att uttrycket blir till betydelsen väsentligen förändradt.

Flere prepositioner äro, som man kan vänta, genom sin allmänna betydelse lämpade att angifva det samband, som eljest betecknas genom genitiv. Så är t. ex. förhållandet med prepositioner, som kunna uttrycka sociativa eller komitativa förhållanden, såsom

mæþ, t. ex. *hwaðæn aff war han saghþær mæð myldri hyggiu laghæ styrari* (en lagarnes handhafvare af mildt sinnelag), VGL. IV. 14: 11 (jfr *karl skörs likama, krono stoors wærdhelikhetz* o. d. sid. 122); *i werke meþ wilia* (i st. f. textens *i wilia wærke*), VML. II. M. 2: 1 not. 29 (var. ur hdskr. från 1300-talet); *þry pund mæþ smör*, ÖGL. Kr. 2: pr. (jfr *pund salts, malts*, Dipl. Norvegicum, *markær smörs*, Upl. L., o. d. sid. 125, 126); jfr *sambland meth quinno*, sid. 122;

at, t. ex. *faðþir at fostærlanði*, VGL. IV. 14: 11, *at han war aldri faþir at þy barnni*, VML. I. G. 8 (jfr *hetir han þa barna faþur hænnar*, därst. ock sid. 119 här ofvan); *Fadher ok modher seen giftoman aat sinne dotter* (var. ur hdskr. från 1300-talets senare hälft: *dottær sinnæ* utan *at*), Stads. L. G. 1; — jfr *modhr ok ophof åt allom odyghdom*, Kg. St. 44 (112), *et hann sei faþir at barnj*, Gotl. L. 20: 14, *þe siælwi æghander æru at watnum*, SML.B. 20: 4; jfr *hundraþe marker Silfs at Swenska wikt*, Dipl. 3962 (senare afskrift) (jfr *fyritighi... marker svenska wikt*, MELL., här ofvan sid. 122);

til, t. ex. *liknilse til barns*, ÖGL. Æ. 7 (jfr *thæs like*, sid. 122, ock sid. 120); *æghi wizorð engin til þet arf* (jfr *þæs hawi han wizordh*, därst. þg; 8), SML. Æ. 3: 4.

Så ock med *fore* t. ex. *laghmaþær... fore hans folk*, Upl. L. Pr. (jfr *Suþermanna, Östgöta laghmaþer* o. d., Upl. L., SML., MELL.), ock de lokativa *a*, *i*, *mællum*, *um*:

a, t. ex. *band a* [eller *at*] *klokko*, ÖGL., Upl. L. o, s. v. (jfr *klokkna band*), *ændin a hankinum*, ÖGL. B. 14: pr.;

i, t. ex. *konunger i suerike*, Dipl. 4176 (1347); *V marker i læræptæ* (jfr därst. *X marker læreþt*), Hels. L. Kg. 7 (jfr sid. 126); *fiorþung i by* o. d. (sid. 129); jfr *en i tusand*, därst. 71 (174), (jfr *en af tusand*, Kg. St. 16 (41); jfr *mællum* (sid. 130);

um, t. ex. *þa a han wald um huþ hans*, Upl. L. M. 36, *haffwi wald vm* [var. *iwir*] *liff hans*, Stads. L. Sk. 14: pr., jfr Bj. R. 15: pr. (jfr *friþar mans ægha vald*, *kirkiu sokninnar aiga vald*, VGL. I, II, Gotl. L., sid. 122); — *nöt vm siax halma* (sex år gammalt), ÖGL. B. 9: pr. (jfr sid. 124).

Af, som kan angifva utgångspunkt ock ursprung, bör på grund häraf äfven kunna beteckna sammanhang i vissa fall. Också brukas *mæn af lande* i samma betydelse som *lands mæn* eller *landsmæn* i t. ex. *Göræ mæn af lande cöp* ... *wiþer cöpstaz mæn æller cöpstaz mæn wiþer lanzmæn*, SML. Kp. 1: pr.; jfr *med sex mannum af cöpstaþi þy*, därst. S. 9: pr., o. d. med *cöpstaz mæn; Förste röst agher laghmannin af* [var. *ii*] *vplandum haua*, MELL. Kg. 4, [*laghmannin*] *aff tij heræþ*, därst. not. 67 (var. ur tidskr. från 1300-talet), men *vpplandæ laghman*, Upl. L. Kg. 1, SML. Kg. 1, *nærikis* (näml. *laghmaþer*), MELL. Kg. 4, *tyu hæræþæ*, *tihærræþa*, *tij heræþ* (var. *tiihæræþa*, *tiohæræþa*) (näml. *laghmaþer*), Upl. L., SML., MELL. på anf. ställen; *þe men þer hawa witni til af grannum oc nagrannum*, VML. I. B. 45: 1; jfr *far æi þera witni*, därst. 22: 2; *havær egh* ... *lof af bondanum*, ÖGL. Kr. 7: pr. (jfr *mæþ lufi hans*, därst. 8: 2, o. d.). Exempel på partitiv användning anföras sid. 129—130.

Om, såsom man antagit, genitiven till sitt ursprung är adnominal, bör han egentligen beteckna samhörighet mellan tvänne substantiva föreställningar [1]). Söker man häraf förklara genitivens användning **vid verb**, kan man tänka sig utvecklingen af det adverbala bruket ur det adnominala på tvänne olika sätt. Genitiven kan, när den står skenbart objektivt eller adverbielt, liksom när den tyckes vara verkligt predikativt använd, anses egentligen eller ursprungligen hänföra sig till subjektet i satsen såsom en predikativ attribution. Det grekiska *βασιλεύει δήμου* kan anses liktydigt med ett *βασιλεύει* (*βασιλεὺς*) *δημόσιος*, *νυκτὸς* i *νυκτὸς ἦλθεν* analogt med *μεσονύκτιος*. I sådant fall skulle genitiven fortfarande vara att hänföra till ett substantiv ock således vara adnominal i egentligaste mening. Men det substantiva begrepp, hvartill genitiven refererar sig, kan ock inläggas i verbalföreställningen själf; verbalhandlingen kan tänkt såsom sitt eget inre objekt bestämmas af en genitiv. Det ofvan anförda *βασιλεύει δήμου* blir då liktydigt med ett *βασιλεύει δημόσιον* = *βασιλείαν δη-*

---

1) Så *Steinthal* (Charakteristik), *Curtius* (Chronologie), *Siecke* (De genitivi in lingua sanscrite imprimis vedica usu) och *Hübschmann* (Zur Casuslehre). Jfr *Erdmann*, s. 140, 158. Från sist anförda ställe är den närmast följande framställningen till en del hemtad.

μοσίαν; νυκτὸς ἦλθεν kan betyda: han kom ett nattligt (kommande). Man kan anse båda alternativen lika antagliga [1]); äfven när genitiven står hvad vi vanligen kalla predikativt kan den sista förklaringen tillämpas [2]). Hvilketdera man än antager, förklaras dock alltid lika lätt genitivens användning till skilnad från ackusativens ock dativens. I båda fallen kan ock genitiven närmast hänföras till verbet, i det förra dock ytterst till subjektet. Oberoende af nu nämda antaganden gifvas ytterligare tvänne alternativ för genitivens förklaring. Genitiven kan hänföras omedelbart till det med verbet eller substantivet betecknade, med hvilket då sammanhangsförhållandet eger rum, men den kan ock tänkas såsom bestämning i första hand åt hvarken det ena eller andra, utan åt ett tredje, ett obestämdt något, det, som i grekiskan betecknas med artikeln (*τα*) i t. ex. *τὰ τῶν Ἑλλήνων* [3]). I sådant fall angifves den lösligare förbindelsen vid verb därigenom att genitiven betecknar någonting med det begrepp samhörigt, som angifves af stammen till det genitiva substantivet, ock detta med substantivets begrepp samhöriga, icke substantivföreställningen själf sättes i relation med verbet såsom objekt o. s. v. [4]). Genitiven skulle således kunna uppfattas såsom i viss mån analog med samma kasus i det fornsvenska *at bonda*, VGL. I. K. 15: 1, *at bondæns*, Upl.L. Kk. 12: 1, = *at bonda(ns) husi* o. d. eller: vid något bondens. Vid försök att förklara uppkomsten af genitivens användning kan man med skäl tveka mellan dessa möjligheter. För språkbruket på ett yngre stadium, såsom fornsvenskans, torde det dock kunna antagas, att genitiven i vissa fall bestämmer verbalhandlingen ock att dess form angifver ett omedelbart — om ock lösligare — samband mellan substantiv- ock verbalföreställningen. I annat fall torde man kunnat vänta sig genitiver utom de strängt begränsade områden, för hvilka här nedan redogöres, eller att med den samma omvexlat andra konstruktioner än dem, som erhållas genom användning af ackusativ eller preposition.

Man har sökt motsvarigheter till de olika kategorierna af betydelser, som tilläggas den adnominala genitiven, i användningen af den adverbala. Så skulle man återfinna den partitiva genitiven vid verb,

---

1) Jfr *Erdmann*, s. 159.

2) Jfr *Erdmann*, s. 159: *ich bin thero manno* = ich bin das (ein) Dasein jener Männer oder: wie das jener Männer.

3) Jfr *Hübschmann*, s. 110 m. fl. st.

4) Under sådan förutsättning skulle *lifs ok helso* kunna vara subjekt i fornsv. *allom os war lifs ok helso borto*, Act. 297. Naturligare synes oss att anse *war borto* analogt med verb för saknad ock förlust taga genitiv.

som betyda sträfva eller ernå, ock i tidsgenitiven [1]). Det tyckes oss, som genitivens användning i fornsvenskan vid verb fattas bättre utan dylika kategorier. Man har äfven talat om en genitivus separationis, som skulle ersätta ablativen ock vara ett från den samma öfverfördt bruk. Den användning af genitiven, som härvid åsyftas [2]), torde dock kunna utan svårighet förklaras ur den ursprungliga genitivkonstruktionen vid verb, som nytjas för att uttrycka ernående eller åvägabringande.

Fullkomligt analog med den adnominala genitiven är den predikativa genitiven. Om ock ursprunget kan hafva varit det samma som för den här längre ned behandlade adverbala [3]), torde den — åt minstone sådan den visar sig i vårt fornspråk — böra sammanföras med genitiven vid substantiv. Så har man en possessiv genitiv i *wari hans sum hitter*, VML. I. B. 30: pr., *wæri þeræ*, Upl.L. þ. 8: 1, en kvalitativ genitiv i *til han fæmtan ara ær*, MELL. Kg. 20, *then som mera ær æn siu ara*, Stads. L. SVl. 19, *hwaria handa thet hælzt ær*, därst. Kp. ind. 10, *suenen varþ annars hugha*, Cod. Bur. 145.

Genitiven användes vid verb, som begagnas för att angifva en föremålet lindrigt berörande handling, såsom vård eller dylikt, ett sträfvande till ett föremål, såsom sökande, kraf, bidan, begäran, uppnående af ett eftersträfvadt mål, såsom besöka, förskaffa, åtnjuta, iakttagande, meddelande, sinnesrörelse, likaså vid verb, som betyda saknad, förlust, aflägsnande, m. fl. Sådana verb äro [4]):

afla (*bos ok barna*, ÖGL.),

beþas (*griþær*, *varþa sinna*, VGL. I, II, ÖGL.),

biþa (*hans*, *þin*, *luta sinna*, *þaira*, ÖGL., Cod. Bur., Gotl. L.),

biþia (*min*, *hænna*, Cod. Bur.),

dylia (*barns*, *barna ok hæfþa*, *ransins*, *lighris oc barns*, *ralhæ sinnæ*, ÖGL., VML. II., Smål. L., Cod. Bur.),

fresta (*þin*, Cod. Bur.).

gialda at (umgälla, blifva lidande för någons skuld: *min*, *hans*, VGL. II, Upl. L.),

gæta (*gieta*, omtala: *hans*, VGL. IV.; vårda, vakta: *fiætz*, *barns*, *gata*, ÖGL., Gotl. L.),

---

[1]) Jfr härom *Curtius:* Erl., s. 171 ock *Erdmann*, s. 159.

[2]) Jfr här nedan *ræna*, *stiæla*, *röva*, *ganga atr*, *skira* o. d. — Jfr. *Curtius:* Erl., s. 172.

[3]) Jfr sid. 134 not.

[4]) Jfr *Söderwall:* Verbets Rektion, s. 33—37. *Iþras*, *liugha* òch *minnas* tilläggas af förf.

göma (*þerra*, *manz*, *lifs*, VGL. IV, Upl. L., Kg. St.),
hæmna (*-s*: *þiufs*, *ræfsingar*, *rættæ ræfstæ*, *þes*, *min ok mina guþa*, VGL. I, II, Cod. Bur.),
iþras (ångra: *köpsins*, ŐGL.),
kræfia (*þem syna*, SML.),
leta (*kiöpæ sinna*, *hemuls*, Upl. L., ŐGL., Cod. Bur.),
liugha (*sakar*, falskeligen anklaga för något [1]), VGL. I),
minnas (*mik likamans*, *min*, Cod. Bur. 141, 489),
mista (*sins*, *hans*, *siængæ leghi sins*, VGL. I, II, Upl. L.),
niuta (*þarwa sinæ*, *þes*, VGL. I, II, *at*: *faðhurs oc faðhurbroðhors*, VGL. IV.),
ræna (*man fæiar sins*, *annan taks ok leznar*, *sins æmbetis*, *sins mæghins*, *ræntir þiufs sins*, *saþuls sins*, VGL. II, VML. I, II, Cod. Bur.),
stiæla (*stolin fæar sins*, VGL. I.),
sværia (*þæs*, VGL. I.),
viþerþorva (*þerra*, *lagha*, VGL. II, Kg. St., Upl. L.),
vakta (*tiþæ sinnæ*, *riddarans*, Upl. L., Smål. L., Cod. Bur.),
vita (bevisa: *þæs*, *atirgildi sins*, VGL. I, VML. II.),
vitia (*bos*, VGL. I.),
æsta (*griþær*, VGL. I.).

Jfr *hopas* (*thæs*, Flores), *ganga atr* (afstå från: *mals*, Gotl. L. [2]), *röva* (*sins renlives*, Cod. Bildst.), *skira* (förklara oskyldig till: *þes mals*, Gotl. L.), *thakka* (*thæs honum*, Hert. Fredr.). Ett med ofvanstående konstruktioner likartadt uttryck är *allom os war lifs ok helso borto* (var allt hopp om frälsning borttaget från oss), Act. 297 [3]); jfr s. 141.

Såsom af ofvanstående synes, står ofta en objektsackusativ jämte genitiven. Detta är fallet vid verben *kræfia*, *ræna*, *stiæla*, liksom vid *röva*, *skira* (Gotl. L.). Genitiven vid *ræna*, *röva*, *stiæla* är specielt fornsvensk så till vida som den icke tycks förekomma i fornnorska och isländska, som i dess ställe kunna använda dativ. Dock förekom-

---

[1]) VGL. I. B. 1: pr.: *æn han ær lughin sakar*, där *sakar* sannolikt är genitiv. *Schlyter*: Gl. s. 453, öfversätter, såsom om det stode *lughin saker*: "ljugen brottslig". Den först anförda tolkningen har förf. hört framställas af professorn dr *M. B. Richert*. Jfr *Erdmann*, s. 169—170.

[2]) Jfr *Säve*: Gutn. Urk., s. 2: *ganga atr-mals*, då *atr-mals* blifver en modal genitiv.

[3]) Jfr sid. 134 not. 4.

mer en dylik genitiv i andra germanspråk, såsom fornhögtyskan och fornengelskan [1]).

I äldre indogermanska språk kunna en del verb konstrueras omvexlande med genitiv ock ackusativ allt efter den olika relation konstruktionen är ämnad att uttrycka. I fornsvenskan kunde troligen samtliga verb med genitiv i st. f. genitiven använda ackusativ, men någon dylik olikhet i betydelsen mellan den ena ock den andra konstruktionen torde icke kunna uppvisas. Utbytet berodde af helt andra orsaker. Genitivens uppgift att i motsats mot ackusativen uttrycka en lindrigare beröring var vid den tid, som här behandlas, måhända alldeles fördunklad eller hade denna uppgift öfverflyttats på verbet ock dess bestämning. Å andra sidan tenderade ackusativen, såsom vi sett, att uttränga öfriga kasus från de områden, där ett objektsförhållande låter tänka sig.

Sålunda förekommer ackusativ i st. f. genitiv vid *afla* (*barn*, VGL. I, II, IV, SML, ÖGL. jfr sid. 37), *biþa* (*byrr*, *leþan gæst*, Upl. L., Cod. Bur., Act.), *beþas* (*klokkor*, *ranzakæn*, *gul*, *foghlin*, *hona*, Upl. L., SML., Stads. L., Järt.), *dylia* (*ranit*, *þæt*, ÖGL., VML. I., MELL., Upl. L.), *gōma* (*sin þiuf*, *mik*, *them oskadde*, *osmittadhan iomfrudom*, VGL. II, Upl. L., ÖGL., Bj. R., MELL., Act., Järt., *gōmas*, Act.), *leta* (*hemulsman sin*, *en mestara slöghan*, *Bartolomeum*, SML., Cod. Bur.), *mista* (*arf sitt*, *liff sitt*, *vald*, VGL. III, II, Upl. L., SML., Cod. Bur.), *niuta* (*þæt*, *lif*, VGL. IV, SML.), *sværia* (*garþafall*, Upl. L., *þet*, Gotl. L.), *viþerþorva* (*þæn*, *kunnug* Upl. L., SML.), *vakta* (*sin laghþing*, Upl. L. Add.), *vitia* (*sin hærra*, *æsta* (*liuþ*, Upl. L.). På samma sätt *hopas* (*miskun*, Järt.). *Gæta* = afla tager ackusativ (*barn*, VGL. I.). — De verb, som jämte genitiven hafva en ackusativ, kunna utbyta den förra mot en ackusativ. Sålunda förekomma med tvänne ackusativer *kræfia* (*man skuld*, *gæld annan*, VGL. I, Upl. L.) ock *ræna* (*annan bool oc byggning*, VML. I.); med personens dativ ock sakens ackusativ *ræna* (*honom riki ok vald*, Cod. Bur.); med sakens ackusativ ock personen angifven genom nomen ock preposition *kræfia* (*bot af hanum*, *skulð af manni*, SML., VGL. II.), *ræna* (*akernam af honom*, *draparæn af þem*, ÖGL., MELL.), *stiæla* (*tyund af hanum*, Upl. L.) ock *röva* (*hona af hanom*, *häst aff hanom*, Hels. L., Järt.).

Mindre ofta ersättes genitiven af ett nomen med preposition, såsom vid *biþa* (*til naþa*, Cod. Bur.), *biþia* (*þær um*, Upl. L., SML), *gōma* (*at husum*, *at þiuwe*, Upl. L., SML.), *leta* (*æptir banæ*, *æ. hemulz manni*, Upl. L.), *ræna* (*ræntir af þingom sinom*, VML. I.).

[1]) Jfr *Söderwall:* Verbets Rektion, s. 36.

Vid verb förekommer en genitiv, som man brukar beteckna såsom adverbiel eller mera tillfällig till skilnad från den förut omnämnda, som är mera jämförlig med en objektsackusativ ock företrädesvis användes vid vissa verb. I jämförelse med den s. k. adverbiela ackusativen betecknar denna genitiv kanske en mindre bestämd relation, men slägtskapen med ackusativen visar sig å andra sidan i några fall, särskildt i de genitiva adverben, som icke sällan omvexla med ackusativer. Liksom den adverbiela ackusativen kan denna genitiv angifva tid, rum, sätt ock mått, men den kan också i likhet med dativen beteckna orsak.

Såsom rummets genitiv användes *hems* med ett pronominelt biord ock *væghna* med ett räkneord som biord; t. ex. *sua lifþe var hærra sax manaþom þæssa hems* [var. ur en handskr. fr. 1400-talet: *j tæsse wærld*] *længer æn iohannes*, Cod. Bur. 71; *huat lön vænten i iþer annars hems*, därst. 518; *Guþ hæmde sancti iohannis döþ baþe þæssa hems ok annars* (var. ur en handskr. från 1400-talet: *j tæsse wærldh oc swa j andræ*), därst. 57; jfr därst. 135—136, 522; *fiughuræ vægnæ skulu væghær af by rænnæ;* VGL. II. J. 20 (jfr. sid. 27). Genitivändelsens användbarhet i lokala uttryck visar sig dock förnämligast i en mängd genitiva adverb. Sådana äro *ingærþis*, VGL. II, OGL., SML., MELL., *utgærþis*, SML., MELL., *inrikis*, VGL. II., ÖGL., Upl. L., SML., MELL., Stads L., *utrikis*, ÖGL., Upl. L., MELL., *inlændis*, Upl. L., ÖGL., MELL., Stads L., *utlændis*, Upl. L., ÖGL., SML., MELL. Stads. L., *inkæraþ(i)s*, ÖGL., MELL., *instædhis*, Stads. L., *inbyrþis* (invicem), MELL., *utbyrþis* (öfver bord), Upl. L., Stads. L., hvilka alla äro adverbia in loco. Vägen eller riktningen angifves af *midströmis*, VGL. I., *framleþis*, VGL. II, Upl. L., MELL. o. s. v.[1]) (jfr *nokraleþis*, *enga leþis*, *sinaleþis*, *samuleþis* o. d. med modal betydelse, sid. 31—32), *haffleþes*, Cod. Bur., *langlædhis*, Act., *særleþis* (= *særdelis*), ÖGL., *langwægis*, Söderk. R.[2]), *rætsöles* (*rætsyles*), SML., MELL. Jfr *langs*, Hästläkeb.

En tidens genitiv har man i *Hindræ dax* [= *a hindradaghinum*] *um morghin þa aghær bonde husfru sinæ heþræ*, Upl. L. Æ. 4; *Annars dax arla com bartholomeus i talan mz kunugenom*, Cod. Bur. 205; jfr *laþigs wiþ garram* (att man om våren tillredt, d. ä. huggit

[1]) Från förra hälften ock medlet af århundradet har man *fram a leþ*, Upl. L. Kk. 14: pr. not. 19, skrifvet *fram aleþ*, Upl. L. Kk. 14: pr. (texten, från år 1300).

[2]) Jfr här ofvan sid. 28.

ock upplagt ved), Gotl. L. 25: pr. [1]). En tidens genitiv tyckes vara använd i *do i sama staþ ok stund fyra ara ok fæmtighi æpte vars hærra döþ*, Cod. Bur. 198 (jfr Eddans *þriggja nátta*, H. Hj: 38, *fárra nátta*, H. H. I, 19). Preposition framför den adverbiela genitiven förekommer redan nu, såsom i *for thy at j aftons j the roweno giordhe thu os* ..., Järt. 94, *än j morghons fan iak them allu affskrapadha*, Järt. 222 (jfr därst. 129). Det ofvan nämnda adverbet *framleþis* användes ofta i temporal betydelse ock kan således äfven i viss mon tjäna som exempel på en tidens genitiv. Gutalagens *aþans* (nyss) är också att hänföra hit.

En måttets genitiv vid verb förekommer någon gång, såsom i *þa skal studh staver* [= *studh staw* el. *studh stauu*] *sætia fiætz* [fot] *fran garþe*, ÖGL. B. 14: pr.; jfr *laghæ garþer skal wæra fiæz mællum större*, Hels. L. V. 5: pr.; *i ængium hulfs famns mællum störæ*, därst.

En måttets eller en orsakens genitiv är *þæs* framför komparativer, hvarpå exempel anföras längre fram.

Genitiven har stundom en sådan ställning, att det torde vara omöjligt att afgöra, huruvida man har en sättets genitiv, som bestämmer verbet eller en adnominal genitiv såsom apposition eller predikativ till subjektet. Sådan är genitiven i *Riþer man hem at manni þes viliæ* (var. *wiliændis*, eo consilio), VGL. II. Add. 7: 1, *Riþer man heem at aþrum þes værkis* (i det förehafvande, var. *viliande*), MELL. Eþs. 1 [2]). Jfr *skuluo ræde ok annars hugha*, Cod. Bur. 16 (här ofvan sid. 122). Modala adverb med genitivändelse äro *iwir löffs* (*iwir, yvir löps*), Upl. L. VML. II., *oluvis* VML. I. (Jfr *o loyfis*, Gotl. L.), *ræth namis*, VML. I., *sundin delis*, SML., *særdelis (-es)*, Cod. Bur., ÖGL., MELL., *altzþinges* Dipl. 4069 (1346), *oköpes*, Cod. Bur. 513, *allungis*, UPl. L., SML., *ællæs* o. d. En lemning af en adverbiel genitiv är *annor kosta*, *annurskost*, *annurs konst*, MELL. (jfr sid. 122). Såsom verkliga genitiver med modal betydelse kan man betrakta *þværs* ock *annars* i t. ex. *Liggær akr at ændilungo oc aþri liggia þwærs a dike* (d. v. s. med ändan af tegarne mot diket), VML. II. B. 4: 1; *æn han kan ei annærs* [alio modo, var. *ellas*] *ræt fa* SML. þg. 8. Hit skulle måhända också kunna föras *als (alz)*, MELL., Stads. L., ock *ens*, SML. *Als* är måhända ursprungligen genitivus respiciendi. En dylik har man i *alzþinges* ock *bloþs*, *bloz* (i slägt),

[1]) Jfr *Säve:* Gutn. Urk., s. XXV.

[2]) Jfr det af *Rydqvist*: Sv. Spr. L. II. s. 424, ur en hdskr. till Stadslagen anförda *mædhan the villa radha fara*, J. 15.

Gotl. L. 20: 3. Troligen är *þæs* att fatta såsom en modal genitiv i *gær han þæs* [så] *eig*, VGL. II. M. 5, så vida icke *gær* representerar ett *kræver* eller *þæs* är felskrifning för *þæt*. VGL. I. har på motsvarande ställe: *Gaar* [= *Gær*] *maþær þæt* ["*þær*, ut videtur, primum fuit scriptum"] *eig*, därst. M. 5.

En särskild grupp bilda particip på *-s*[1]). — Vid den tid, hvarom här är fråga, förlorade participets presens sin böjlighet nästan helt och hållet. I stället för den adjektiva böjningen, som har till uppgift att angifva sambandet mellan hufvudord och biord, erhåller den stundom ett genitivt *-s*, således på visst sätt en annan adjektivisk ändelse, som äfven den angifver samband, men icke blott till substantiv eller substantiviska ord. Denna genitivform framträder visserligen i fornsvenskan till en början hufvudsakligen endast när participet intager en adverbiel ställning eller då det står såsom predikativ, i hvilket senare fall genitiven äfven kan anses vara adverbiel [2]), men detta behöfver icke nödvändigt bevisa att denna böjning ock användning af participet är uppkommen genom analogi med den specielt adverbiela genitiven. När participet kom att stå skildt från sitt hufvudord såsom predikativ kunde i den aflägsnare förbindelsen ett skäl ligga att ersätta den saknade böjningen med ett *-s*[3]). Också inträder participet på *-s* ganska snart i attributiv funktion i fornsvenskan[4]). — Då exempel anföras hos Rydqvist i tillräcklig mängd, torde följande få anses här tillräckliga.

Ex. *takær maþær öknöte manz a löt uti olouandisz*, VGL. I. FS. 1; *eig a tiuþærfæ i giærþi at ganga ulowandisz*, därst. FB. 4. — I parishandskriften, såsom i yngre skrifter i allmänhet, användes participet på *-s* adnominalt, såsom predikativ eller attribut, t. ex. *fik... sighiandis*, Järt. 187, *Twa systor ... ælskandis inbyrdhis*, därst. 205; jfr därst. 117, 168, 169, 215, Act. 284, Dikt. 22.

Den adverbala genitiven är, såsom af föregående synes, än mer begränsad till användning än dativ ock ackusativ utan preposition. Prepositionela uttryck, dativ eller ackusativ, begagnas för att uttrycka dessa ock dylika förhållanden [5]). Dock visar genitivformen ännu, liksom under följande tider, en viss lifaktighet på detta område ge-

[1]) Jfr Sv. Spr. L. I, s. 415—424.

[2]) Jfr sid. 134.

[3]) Jfr för öfrigt det i Sv. Spr. L. I. s. 416 not. anförda *dug(h)andes mannum* ur Dipl. Norveg. I. 104 (från år 1308) ock 109 (från år 1309).

[4]) Sv. Spr. L. I., s. 418. Jfr *vlowandisz grannum*, VGL. I. F. 4, *þæt ær kuikændis ær* (som lefvande är), därst. F. 3.

[5]) Se härom under ackusativen (sid. 18—34) ock dativen (sid. 77—104).

nom sin stora användbarhet vid bildandet af adverb, hvarpå exempel i det föregående anförts. Dessa företeelser tillhöra visserligen mera ordbildningen än ordfogningen, men de utgöra ändock en märklig kontrast mot den tendens, som redan nu framträder i vårt språk, att inskränka genitiven till dess adnominala bruk — det bruk, som antages vara det ursprungliga.

Genitiven **vid adjektiv** närmar sig i allmänhet den vid verb. I några fall skulle man dock kunna hafva skäl att jemföra den med den adnominala. Vid *gamal* ock adjektiv, som angifva utsträckning, kan man tveka om genitiven är en bestämning till adjektivet eller adjektivet en till substantivet ytterligare tillagd bestämning, förklarande — den i sådant fall adnominala ock kvalitativa — genitiven. När participium præsens sättes med genitiv kan detta bero derpå att participet behandlas som ett substantiv. Emellertid sammanföras här nedan alla de olika bruken af genitiv vid adjektiv. Endast de användningar af genitiven undantagas, då han bestämmer partitivt en superlativ eller eljest ett substantiveradt adjektiv (sid. 128, 56—57).

På ett annat sätt närmar sig genitiven vid adjektiv den verbala, därigenom att adjektiv ock verb, när det förra står predikativt, icke kunna med full säkerhet skiljas från hvarandra, när fråga blir att söka det ord som betingar genitiven. — Slutligen bör påpekas att man till genitiven vid adjektiv, liksom till den vid verb, kan uppvisa motsvarigheter i den egentligt adnominala, såsom i genitivus generis (vid adjektiv, som beteckna fyllnad och brist), i den partitiva o. s. v.

Genitiv sättes vid adjektiv, som till betydelsen äro beslägtade med förut (sid. 135) anförda verb med genitiv. Så förekommer genitiven vid adjektiv eller adverb, som till sammans med nämda kasus tjäna att angifva: full af (gifmild på), kunnig i, fri från eller i saknad af o. d., såsom

fulder, t. ex. *fullast aldra dygdha*, Dikt. 20; *lisias (varþ) vreþar ok harms fuldar*, därst. 196, 511, *fæghrinda fuldar*, därst. 101, *drafuæls fuldær*, ÖGL. B. 6: 1; *kærlekx fullir*, Järt. 237, jfr *milder* ock *goþer* i runskriften (*miltan matar*, Dybeck, Svenska Runurk., pl. 45, *kuþan matar*, Lilj. 743); jfr *mistinge* [1]) t. ex. *mistinge* [var. *mistninge*, var. från 1500-talet *mistingz*] *uarþær sinna iorþ*, ÖGL. Kr. 3: 1 (jfr *varder mistinge vm sina jord*, därst. Kr. ind. 5);

borto, t. ex. *allom os war lifs ok helso borto*, Act. 297 (jfr sid. 136); jfr *affat* (sid. 136) ock *osmittaþær* i *biþia sin guþ göma hana þæssa*

---

[1]) Möjligen ock substantiv; enligt *Schlyter* adjektiv. Jfr Sv. Spr. L. V, s. 36.

hems osmittaþa, Cod. Bur. 522, där *þæssa hems* möjligen är en lokal genitiv (jfr sid. 138), *forfallalös*, VGL. I, II, *hærdis lös*, VGL. IV, *faþurlös*, *qualalös*, *skiælalös*, Upl. L., *skaþalöst* ÖGL., *ayhalös*, Hels. L., o. d. sammansättningar;

vis, t. ex. *þa var þæs vis: þu varþar vær pinaþar*, Cod. Bur. 521;

firi spa, t. ex. *philipus var firi spa sins döz*, Cod. Bur. 200;

vilder, t. ex. *hun uar uildær mals ok mærkia* (han misstog sig om gränsen ock råmärkena), ÖGL. B. 7: pr.; jfr *wægha willir*, VML. I. B. 40: 5;

vanmaktogher, t. ex. *abzstings wanmaktoghe*, Järt. 129, där dock *abzstings* kan fattas såsom en adverbiel genitivus respiciendi eller dylikt (sid. 139); jfr *alsvaldugher*, SML., Cod. Bur.;

(siker), t. ex. *later sik aldrei sikran waria sins lifz*, Kg. St. 83 (204); jfr *för* i *at þe til ængsins for æru* (var. utan *til*), ÖGL. R. 13;

(ovan), t. ex. *han som thes ær owan*, Kg. St. 83 (204), *thes är owant*, därst.;

(främbr), t. ex. *the mæn främi sins lifs äru*, Kg. St. 83 (205).

På samma sätt

værþer, t. ex. *þy æm iæ*: *verþer vnningiæ laghæ*, VGL. I. þ. 14; *han uiti han fiughurræ markæ værdan*, därst. Md. 5: 7; *þæt ær æi öris wart*, VML. I. þg. 11; *eigh var iak þæs af guþi værþ at vara* ..., Cod. Bur. 520; jfr VGL. I. R. 8: pr., II. 17. Dr. 16;

oværdhogher, t. e. *the waro thæs owærdhoghe*. Järt. 117.

Synnerligen ofta förekommer genitiv vid adjektiv, som uttrycka ålder eller mått, såsom

gamal, t. ex. *Siu nættæ gamall*, VGL. I. J. 2: pr., *fæmtan ara gamal*, därst. Br. 2, *þriggia iamlanga gambla kuighu*, ÖGL. Dr. 18: 1; *thet ær thriggia ara gammalt*, Stads. Æ. 13: pr,; *halfs annars ara gamblen*, Järt. 122, jfr VGL. II. J. 1, Upl. V. 28: 1, SML. Kk. 7, 15: 4, B. 24: 1, MELL. Æ. 16, Cod. Bur. 5, o. s. v.

langer, t. ex. *tiughu alnæ langh*, VGL. II. J. 18, *fem famna langt*, SML. B. 9: 1, *niu alna langt skip*, ÖGL. B. 28: 3, *æptir ysmæ XV wiknæ* [sjömil] *langum*, Hels. L. þg. 15; jfr Stads. L. B. 22: 8, MELL. B. 18: 1, o. s. v.

breþær, t. ex. *siu alnnæ breþær*, VGL. I. J. 12, *siu famnæ breþæ*, därst. J. 13: 4, *siu fota* [var. *fiæta*] *breþ*, SML. B. 12: pr., *tuæggia alnæ bret*, Stads. L. B. 6: 1; jfr Upl. L. V. 1: pr., 3, 4, 22: 3, ÖGL. B. 4: pr., o. s. v.; jfr *fingirs breþer*, Hästläkeb.

högher, t. ex. *Giærþi gasagarð hnæs höyan*, VML. I. B. 39, 6; *tolf alna höghar*, Cod. Bur. 497. Jfr *ek æsuls dighræ* (så tjock att däraf kan göras en axel), Upl. L. 14: 5.

Exempel på genitivens användning vid presens af participet finnas äfven i fornsvenskan, om ock anledningen till genitivens användning kan vara äfven en annan än särskildt den participiala formen.

Ex. *Riþær man . . . hwat þe æru en eller flere þes wiliandis hanum scaþa göra*, SML. Kg. 5; pr.[1]); *þæs egh uiliandis*, ÖGL. Eþs. 1: pr.; *þæs uiliande*, Stads. L. Eds. ind. 1; 1 pr.; jfr MELL. SVl. ind. 16; Upl. L. Kg. 5: pr.; jfr *eens wiliande ok hiälpande*, Kg. St. 6 (44); *þæs egh uiliande ælla ualdande at han döþ fik*, ÖGL. Dr. 3: 3; *þes viliande ok* [var. ur hdskr. från 1300-talets senare del: *þæs*] *valdande*[2]) *æt han döþ fik*, MELL. Dr, Vl. 19; jfr därst. 21, SVl. ind. 16 o. s. v.

Nu ær þæn litils uitande, ÖGL. G. 19: pr.; *litins* [var. *litils*, *litith*] *vitande*, MELL. G. 22[3]);

wardha luttakande aldra godhra thinga, Dikt. 82.

För öfrigt förekommer genitiv vid adjektiv såsom en adverbiel bestämning, liksom i flere af ofvan anförda fall, men utan att adjektivets betydelse kan anses hafva föranledt konstruktionen. Så t. ex. vid komparativer:

fæiar værri (pretio deterior), VGL. II. VS. 11, þ. 18; *fæiar bætræ*, därst. R. 18;

þæs kærare varþar iak minom mæstara, Cod. Bur. 140; *þæs bætra at mera flytar*, därst. 22—23; *þæs hældar*, därst. 513; *böti ei þes mera*, MELL. B. 28: 2; *þes siþer*. därst. 29: 2; jfr Stads. L. B. 15: 1. 20: pr., R. 14, 17; Dipl. 4069 (1346) (jfr sid. 139 ock *þy* sid. 79),

Såsom af ofvanstående visat sig, stå vid sidan af uttryck, där adjektiv med genitiv förekomma, adjektiv sammansatt med genitiv. Dessa sammansättningar bero ofta på en genitiv-konstruktion, äfven där denna icke mer kan uppvisas använd vid självständiga ord, såsom *konongsliker*, VGL. IV, *vitnis gilder*, VML. I, *alsvaldugher*, *hærdislös* (liknöjd) o. d.

I st. f. genitiv eller genitivsammansättning begagnas dels s. k. egentlig sammansättning, dels nomen med preposition eller i vissa fall

---

[1]) Jfr *viljast* med gen. hos *Fritzner*, s. 752, ock genitiven vid här ofvan sid. 135—136 nämda verb.

[2]) Jfr *alsvaldugher* ock verb, som betyda herska i forntyska.

[3]) Jfr *vita* (sid. 136) ock *vis* (sid. 142).

ackusativ. Ackusativen förekommer vid *værþer* liksom vid *gamal* ock vid adjektiv, som beteckna utsträckning i rummet, såsom förut blifvit visadt (sid. 29, 30). Undantagsvis förekommer ett sådant uttryck som *lutlös hwaria synd*, Dikt. 7. Preposition användes däremot ofta, såsom i *fullæ mz them hælghæ ændæ*, Act. 257, *ful mz nadh*, Dikt. 55, *fullan mz lim*, Cod. Bur. 533, *fulla medh watn*, Stads. L. Likaså förekommer vid adjektiv af beslägtad betydelse *af*, t. ex. *liþugher*, *ren*, *fræls*, *af*, Bod. Bur., eller *firi* i *liþugher*. *fræls firi*, MELL., liksom andra prepositioner *lös undan*, Cod. Bur., *milder af*, Kg. St., *riker at*, *fiken a*, Cod. Bur.

Adjektivens rektion utvecklar sig här såsom annorstädes något olikartadt med verbens af beslägtad betydelse. Vid verben intränger i de flesta fall ackusativen, vid adjektiven de prepositionela uttrycken.

Tillägg ock rättelse.

Sid. 79 not. 3. Af Fjuckbystenens inskrift anföres en tredje(?) tolkning [«*sem sundi* (ɔ: ved svömning)»] hos *S. Grundtvig:* Om Nordens gamle literatur. Köbenhavn 1867. sid. 104—105.

Sid. 112 not. *Leffler* har själf bland tillägg ock rättelser till anf. afhandling sid. 319 sedermera förklarat formen *lango* såsom «dat. sg. neutr. af adjektivet».

[1.]

BIDRAG TILL EN FRAMSTÄLLNING OCH KRITIK

AF

KANTS LÄRA OM DET MORALISKT ONDA

AF

LAWRENCE HEAP ÅBERG.

UPSALA 1878.
ESAIAS EDQUISTS BOKTRYCKERI.

Bidrag

till en framställning och kritik af Kants lära om det moraliskt onda.

Af

L. H. Åberg.

Den filosofiska vetenskapens allmänna upgift, att finna och för medvetandet fasthålla något i och genom sig självt nödvändigt, hade den antika filosofien sökt därigenom lösa, att den upvisat ett nödvändigt *innehåll* i det menskliga medvetandet och så funnit grunden till all nödvändighet, icke i det mänskliga medvetandet självt, utan i detta dess innehåll. Följden häraf blef en olöslig dualism mellan tvänne arter af innehåll hos människan, det aktuella eller fullkomliga och det potentiella eller ofullkomliga, utan att man kunde förklara den ena ur den andra eller ens visa, huru i det sinliga såsom sådant någon nödvändighet kunde upvisas. Den från Kartesius utgångna riktningen inom den nyare tidens spekulation hade visserligen tagit till utgångspunkt det mänskliga självmedvetandets obestridliga faktum, men den hade omedelbart från detta faktum regredierat till ett nödvändigt — låt vara mer eller mindre personligt fattadt — *innehåll* i detta medvetande, för att sedermera omedelbart ur denna nödvändiga bestämdhet söka förklara all annan nödvändighet. Tydligt är, att äfven i detta fall måste all, för subjektet giltig nödvändighet sökas, ej hos subjektet självt, utan hos dess innehåll, låt vara att här, bestämdare än i antiken, detta innehåll blifvit upvisadt såsom varande för subjektet såsom subjekt nödvändigt. Så länge det ej blifvit visadt, att den nödvändighet, som skulle finnas i subjektets innehåll, alt igenom utgör subjektets egen nödvändighet, eller att den, såvidt den skall gälla för subjektet, måste hafva sin grund i subjektet självt, kan man emellertid ej fullständigt värja sig för den invändningen, att innehållet möjligen vore något för subjektet mer eller mindre främmande, i hvilket fall dess nödvän-

dighet tydligen icke kan anses för subjektet ega giltighet. Denna lägre tendens i den föregående filosofiska spekulationen framhölls och utfördes af Locke och dennes efterföljare. Dess oundgängliga konsekvens är i själfva verket förnekandet af all nödvändighet. Det mänskliga medvetandets innehåll uplöses i en mångfald af sensationer, hvilka, härrörande från något för medvetandet främmande, stå i en tillfällig relation till hvarandra och till medvetandet. Det för medvetandet gifna är nämligen förnimmelser eller intryck, och i dessa intryck, just emedan de äro till väsendet något för medvetandet främmande, låter ingen för medvetandet giltig nödvändighet sig upvisa.

Undan den fullständiga förstöring, som härmed hotade mänsklighetens högre intressen, sökte nu Kant rädda dessa intressen, genom att, ej i subjektets innehåll, utan i subjektet själft finna grunden till all nödvändighet. Skall, framhöll han, en nödvändighet anses giltig för människan, så måste hon vara apriorisk eller hafva sin grund i människans egen perceptionskraft och i dennas innehåll, endast då detta tänkes i den bestämdhet, det har därigenom, att det är ett sådant innehåll, d. ä. i dess *form* eller sätt att vara till i och för subjektet.

Är det sålunda Kantianismens egentliga grundtanke, att all, för det mänskliga subjektet giltig nödvändighet har sin grund i detta subjekt, eller är detta subjekts egen nödvändighet, så kan man ock därur förklara såväl dess styrka som dess svaghet. Dess styrka ligger däri, att den afgjordt och bestämdt fattat subjektiviteten såsom sådan (ej såsom innehåll eller förnimmelse betraktad, utan just såsom förnimmande väsen), såsom något genom sig själft gifvet, så att alt, som af denna subjektivitet skall erkännas såsom egande en nödvändig giltighet, måste ega denna genom det subjekt, hos hvilket det är ett innehåll, dess svaghet däri, att den, utan att gå tillbaka till det oändliga subjektet, stannat vid de uttryck af nödvändighet, som röja sig hos det ändliga.

Hos det ändliga subjektet såsom blott sådant visar sig nämligen nödvändigheten aldrig fullständig. En fullständig nödvändighet kan först vara gifven genom ett oändligt subjekt. Så vidt därföre för Kant någon subjektets fullständiga bestämdhet skall vara för handen, visar sig denna bestämdhet altjämt såsom delvis tillfällig. Omöjligheten för Kant att regrediera till det absoluta subjektet såsom ett nödvändigt och i sin nödvändighet fullständigt bestämdt väsen, hvilket då ock kan fattas såsom den yttersta grunden till all nödvändighet, m. a. o. till den absoluta personligheten, eger ytterst

sin grund däri, att ej häller Kant kunnat finna den fulla samstämmighet mellan subjektet och dess innehåll, hvarigenom detta senare kan fattas såsom en nödvändig bestämdhet hos subjektet självt. Han lyckades därföre väl upvisa vissa nödvändiga bestämningar hos subjektet och hos den form, dess innehåll erhåller därigenom, att det är till för detta subjekt, men det blef honom omöjligt att hos subjektet vindicera ett självnödvändigt eller absolut och dock fullständigt bestämdt eller verkligt innehåll, af hvilket den för subjektet giltiga nödvändigheten kunde fattas såsom ett uttryck, det blef honom omöjligt att fatta subjektet såsom i sin *nödvändiga* bestämdhet äfven *fullständigt bestämdt*. Men det altigenom fullständigt och nödvändigt bestämda subjektet är just, hvad man benämner personligheten. Ehuruväl Kant genom sina filosofiska forskningar obestridligen banat väg för en alt igenom personlig världsåsigt, kan han dock, i följd af nyss nämda inskränkning, omöjligen sägas hafva kommit fram till en sådan. Hade sålunda den äldre metafysiken väl funnit ett nödvändigt innehåll hos subjektet, men ej lyckats upvisa någon nödvändighet hos detta självt, så blef det däremot Kant förbehållet att visserligen hos subjektet upvisa en nödvändighet, men ej att fatta äfven dess innehåll såsom alt igenom (utan blott i vissa bestämningar) nödvändigt. Den fullständiga bestämdheten måste fastmer altjämt innebära en inskränkning i nödvändigheten eller i vissa bestämningar vara tillfällig. Innehållet var nämligen ännu altjämt något för subjektet främmande och i så måtto ytre — ej ett nödvändigt uttryck för dess eget lif. Detta kunde det erkännas vara, endast i de bestämningar, som i subjektet självt hade sin grund, eller sammanfölle med subjektet självt. All bestämdhet, som ej egde denna egenskap, måste nämligen innebära en inskränkning i den bestämdes självständighet och, då nödvändigheten däri hade sin grund, så tillvida äfven i denna.

Tillämpningen af det anförda i teoretiskt afseende erbjuder inga betydande svårigheter. Såsom grundtanken i Kants teoretiska filosofi kan angifvas, att ingenting är genom sig självt sant (nödvändigt) utom kunskapsförmågan själf, tänkt i sin nödvändiga bestämdhet. Alt annat måste från denna kunskapsförmåga låna sin sanning eller objektiva nödvändighet. Först såsom momenter i den transcendentala apperceptionens syntesis ega våra förnimmelser en objektiv realitet[1]). Men denna bestämdhet är å andra sidan icke tillräcklig för konstituerandet af en fullständig verklighet. I en så-

[1]) Kant, Kritik d. reinen Vernunft. Ed. v. Kirchmann pag. 605 o. följ.

dan verklighet ingå bestämningar, som för medvetandet äro främmande[1]). För Kant, som ej kunnat upvisa full samstämmighet mellan medvetandet och dess bestämningar, var det en gifven sak, att en bestämdhet in concreto måste innebära en inskränkning hos den bestämde och, då denna är grunden till nödvändigheten, så till vida äfven i denna. En nödvändighet i de mänskliga förnimmelserna kan endast upvisas i de bestämningar, som i det mänskliga medvetandet ega sin grund, d. ä. i förnimmelsernas form eller sätt att vara till för människan. Den fullständiga verkligheten kan omöjligen vara alt igenom nödvändig; tillfälliga bestämningar ingå ock i henne. För människans upfattning finnes ingen fullständig verklighet, som är alt igenom absolut; all sådan är altjämt behäftad med relativa bestämningar.

Kant vill dock härmed ej neka, att ett absolut innehåll finnes i det mänskliga medvetandet. Fastmer visar han hos människan en oafvislig tendens att gå tillbaka till det första och obetingade, hvilken tendens med nödvändighet hänvisar på ett absolut innehåll eller idéerna[2]). Dessa idéer, föreställningarne om Gud, friheten och om en substansiell och odödlig människosjäl — konstituera dock ej en fullständig verklighet, ty härför fordras något mer, än att vara ett blott innehåll i det mänskliga medvetandet, härtill fordras tillkomsten af en för medvetandet främmande, för detsamma mer eller mindre ytre faktor, hvilken faktor, jämte det mänskliga medvetandets nödvändiga former, konstituerar den sinliga verkligheten[3]). Men just emedan inom denna verklighet fullständig bestämdhet, såsom varande något för den bestämde ytre och främmande, innebär en inskränkning i den bestämdes själfständighet, just därföre kunna dessa absoluta idéer icke tillhöra denna den sinliga verkligheten[4]). Deras själfständighet innebär och fordrar, att de måste vara osinliga — tillhöra noumenens värld. Att en objektiv verklighet för dem ligger till grund, kan visserligen vara möjligt, men för oss människor är denna dock outgrundlig. Vi kunna icke fatta dem såsom fullt bestämda eller verkliga väsen, ty det fattas dem en af de faktorer, dem vi funnit nödvändiga härför. De äro med andra ord gränsbegrepp eller kunna allenast fattas in abstracto och med negativa bestämningar[5]).

---

[1]) P. anf. st. pag. 230.
[2]) P. anf. st. pag. 309 o. f.
[3]) P. anf. st. pag. 477.
[4]) P. anf. st. pag. 361 o. f.
[5]) P. anf. st. pag. 419 m. fl. st.

Såsom resultaten af Kants teoretiska undersökningar kunna vi därföre anföra, att människans kunskapsförmåga visserligen är grunden till all nödvändighet i teoretiskt afseende, men att, för att ett fullständigt bestämdt innehåll skall vara för handen, fordras närvaron af något för den bestämde ytre och främmande, samt att följaktligen i de bestämningar hos denna kunskapsförmåga, där en sådan bestämdhet ej är tänkbar, d. v. s. med afseende på det absoluta innehållet, där kan ej häller en fullständig verklighet anses vara närvarande.

Hans lösning af den praktiska filosofiens hufvudproblem är analog. Äfven här sökte han grunden till all nödvändighet i det mänskliga subjektet (här visserligen bestämdare fattadt såsom personlighet), tänkt ur praktisk synpunkt eller såsom fri orsak i sinnevärlden, d. ä. såsom vilja. Ingenting framhöll han, ingenting kan erkännas såsom ett godt utan inskränkning, utom allena en god vilja[1]). Skall någon nödvändighet kunna gälla för viljan, så måste den vara ett uttryck för viljans eget väsen, följaktligen ej förutsätta något för viljan ytre och främmande. Det goda måste vara godt eller tillfredsställande för viljan blott därigenom, att viljan vill det. Den goda viljan måste vara avtonomisk, eller ej förutsätta och behöfva något annat, än sig själf och sin egen självbestämdhet. Detta beträffande formen. Men klart är, att i denna vilja, såsom avtonomisk eller i sin kausalitet (ty medveten kausalitet är, enligt Kant, viljans begrepp)[2]) fullt självständig, uppenbarar sig en bestämdhet af annan art, än den sinliga — en kausalitet efter frihet. Den måste då ock fattas såsom till sitt väsen osinlig, såsom ett uttryck af människans ens noumenon[3]).

Till detta resultat leder sig Kant genom reflektion på människans faktiskt gifna sedlighetsmedvetande, uppenbarande sig i pligtens obestridliga faktum[4]). Häri framträder nämligen något nödvändigt och allmängiltigt, hvilket då ock måste vara gifvet a priori eller genom subjektets egna lagar, oberoende af dess sinliga innehåll. Denna bestämdhet eger för människan, hvars vilja äfven solliciteras af ett sinligt eller tillfälligt innehåll, formen af ett kategoriskt imperativ, en oafvislig fordran, ställd på viljan[5]). Den nöd-

---

[1]) Kant, Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. Ed. Kirchmann p. 10.

[2]) P. anf. st. pag. 86. (Jmf. pag. 82 och 83; pag. 34).

[3]) P. anf. pag. 78 och följ. Jmf. Kritik d. pr. Vernunft. Ed. Kirchmann pag. 50 m. fl. st.

[4]) Kant, Grundlegung zur Metaphysik der Sitten p. 14 o. följ. m. fl. st.

[5]) P. anf. st. pag. 34 och 36.

vändiga och aprioriska (d. ä. i subjektet självt grundade) bestämdhet, som tillkommer människan såsom kunskapsförmåga, uppenbarar sig såsom en form hos ett sinligt och tillfälligt innehåll. Den mänskliga viljans a prioriska bestämdhet åter framträder såsom en mot det sinliga innehållet riktad fordran, en omständighet, som med nödvändighet hänvisar på en kausalitet af annan art, än den sinliga — en kausalitet efter frihet[1]). Här är fråga om frånvaro af all bestämdhet af ett annat, följaktligen om bestämdhet genom sig själf, om avtonomisk bestämdhet. Häri uppenbarar sig tydligen en verklighet af annan art än den sinliga, som är heteronomiskt bestämd, här röjer sig ett osinligt väsen hos människan, ett ens noumenon. Genom att fatta och fasthålla den goda viljan såsom ett uttryck för människans *osinliga väsen*, hennes ens noumenon, har Kant mot all evdemonism vindicerat de sedliga bestämningarnes rationella renhet. Genom att göra den sanningen gällande, att den goda *viljan* såsom blott sådan är den form, i hvilken ensam det sedliga lifvet kan tänkas framträda, eller med andra ord genom att se detta lif just ur dess praktiska synpunkt har han höjt sig icke blott öfver alla tiders evdemonism, utan jämväl öfver de äldre, ofullkomligare former af etisk rationalism, som mer eller mindre afgjordt fattat sedligheten såsom en teoretisk bestämdhet hos människan eller åtminstone såsom till sin aktualitet beroende af teoretiska lagar: ("Den, som vet det rätta, han gör ock det rätta" — Plato — "Viljan följer förståndet" — Leibnitz). Se vi emellertid till, hvad det sagda på den Kantiska ståndpunkten i självfva verket måste betyda, så är det en gifven sak, att här, där all bestämdhet af något, som ej i den bestämde själf har sin grund, måste anses inskränka dennes självständighet, måste den mänskliga viljans formella avtonomi äfven innebära hennes materiella eller, m. a. o. det blifver omöjligt att upvisa ett konkret innehåll i denna vilja, emedan detta innehåll skulle innebära en inskränkning i självständighet eller formell avtonomi hos viljan[2]). Människans goda vilja är det enda sanna goda icke blott i den bemärkelsen, att alt sanskyldigt godt måste framträda under hennes *form* eller ega sin godhet genom att utgöra ett moment i henne och *blott* därigenom, utan jämväl äfven i den, att det i den mänskliga viljan måste ega sin realgrund, ty hos denna vilja låter ingen bestämdhet tänka sig, som ej, icke blott till sin form, utan äfven till sitt innehåll är en själf-

[1]) Kant, Kritik der praktischen Vernunft pag. 32—35.

[2]) P. anf. st. pag. 30.

bestämdhet. Människans vilja är icke blott bestämd på ett själfständigt sätt, utan äfven bestämd uteslutande af och genom sig själf. Häraf följer åter, att denna vilja endast kan fattas såsom ofullständigt bestämd eller abstrakt, ty att vara fullständigt bestämd eller allbestämd, det är just att vara bestämd af alt i sin värld, eller att hafva hela denna värld hos sig fullständigt närvarande. — Till samma resultat kommer man, om man gifver akt på, att den goda viljan just såsom själfbestämd måste vara ett uttryck för människans osinliga väsen eller ens noumenon. Noumenen fattas nämligen, efter hvad vi nämt, af Kant såsom abstrakta realiteter och såsom blott negativt bestämbara (de äro *icke* sinliga). Men det blott negativt bestämbara, det är med nödvändighet ofullständigt bestämdt och i så måtto abstrakt (overkligt), Gäller nu detta noumenen, så vidt de tänkas såsom bestämningar hos den teoretiska förmågan, så måste det ock tänkas gälla dem såsom bestämningar hos viljan, ty ignoti nulla cupido.

Den närmaste följden af detta blifver nu tydligen den, att något annat förnuftigt väsen än menniskans ej kan tänkas utgöra en bestämningsgrund för hennes sedliga vilja. Gud kan nämligen först och främst icke tänkas vara en sådan bestämningsgrnnd, då nämligen detta skulle innebära en inskränkning i denna viljas själfbestämdhet eller avtonomi[1]). Men vidare kunna ej häller andra ändliga förnuftsväsenden, in specie människor och de organiska enheter i och af sådana, som benämnas mänskliga samhällen, tänkas utgöra dylika motiv, hvadan det ock för Kant blifver en omöjlighet att i samlifvets olika former se ett godt i egentlig bemärkelse. En fullständig organisk enhet mellan menniskorna, tänkta såsom förnuftsväsenden, låter här ej upvisa sig. Detta skulle nämligen innebära, att sådana väsen vore af hvarandra fullständigt bestämda, hvilket strider mot Kants allmänna förutsättningar, enligt hvilka en inskränkning i entia noumenas själfständighet, blefve den oundgängliga följden häraf.

Kant vill dock härmed för ingen del neka, att människan såsom sedligt väsen träder i förhållande till andra sådana väsen, eller rättare, att de förhållanden, i hvilka hon faktiskt står till andra, äro sedligt bestämbara. Den aktning för den mänskliga personlighetens osinliga väsen, sådant det gör sig gällande i det kategoriska imperativet, ur hvilken all sedlighet resulterar, måste näm-

[1]) P. anf. st. pag. 40. Jmf. Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft. Vorrede pag. I o. följ.

ligen hafva med sig, att människan i hvarje förnuftigt väsen ser en varelse af absolut värde eller, såsom Kant själf uttrycker sig, altjämt ställer sitt handlingssätt så, att hon behandlar hvarje människa, aldrig såsom ett blott medel, alltid tillika såsom ändamål i och för sig själf[1]). Söka vi emellertid göra oss något närmare reda för betydelsen af denna sats, så finna vi utan synnerlig svårighet, att dess egentliga mening är, att, alldenstund den sedliga människan hos andra återfinner bestämningar, som tillhöra hennes egen sedliga maxim, så fordrar denna maxim, att hon äfven hos dem ser och erkänner närvaron af ett absolut. Detta är emellertid endast likheten eller den relativa identiteten emellan hennes maxim (hennes osinliga väsen) och andra sådana väsen, ej dessa själfva, tänkta såsom närvarande i och bestämmande hennes. Hvad hon ärar och aktar, är sitt eget väsen, i de bestämningar, i hvilka det är med andras identiskt. Enheten är med andra ord endast en formell, icke en reell eller total enhet. Visserligen fattar Kant de sedliga väsendena såsom tillsammans konstituerande ett moraliskt rike, ett enda helt, ordnadt efter lagar[2]). Beskaffenheten af detta hela visar sig dock lätt, om man besinnar, att naturen tjänat såsom typ för detsamma[3]). I naturen är nämligen, trots de spår af organiskt sammanhang, som där röjas, den formella enheten förherskande. Frestelsen ligger då nära till hands att fatta det identiska hos de förnuftiga väsendena såsom det väsentliga, under det endast det oväsentliga och tillfälliga skulle skilja dem — dörren står öppen till en panteistisk världsåsigt[4]).

En annan, för vårt ämne synnerligen vigtig följd af den ofullständiga bestämdhet hos sedlighetens innehåll, som den sedliga viljans avtonomi i Kantisk bemärkelse måste innebära, är den strängt formalistiska tendens, som genomgår den Kantiska etiken. Denna röjer sig först och främst däri, att en uteslutande betydelse tillägges den af den mänskliga viljans och det sedliga lifvets grundformer, i hvilken de framträda i sin företrädesvis praktiska *form*, d. ä. sedelagen och pligten. Den sedliga maximen och det sedliga ändamålet ställas till denna form i subordinationsförhållande[5]). Samma

[1]) Grundlegung zur Metaphysik der Sitten pag. 52 och följ.
[2]) P. anf. st. pag 58 o. följ.
[3]) Kritik d. pr. Vernunft 81 o. följ.
[4]) Kant, Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, noten till pag. 19.
[5]) Kant, Kritik der praktischen Vernunft pag. 69 o. följ. samt pag. 86 o. följ.

formalistiska tendens röjer sig ock däruti, att det sedliga lifvet tänkes framträda snart sagdt uteslutande under formen af vilja i formell bemärkelse. Den praktiska förmågans formelt lägre former förläggas af Kant inom en sfer, som i själfva verket ligger nedom sferen för det egentligen sedliga lifvet. Visserligen talar Kant om aktningen såsom en känsla, som solliciterar människan till sedligt lif, men denna känsla skall enligt honom fattas ej såsom den förnuftiga viljan själf, tillvarande under en formelt lägre form, utan fastmer såsom en verkan af denna på den lägre begärförmågan[1]). Egentligen sedlig betydelse måste på Kants ståndpunkt frånkännas människans känslolif.

Slutligen får den nämda inskränkningen en väsentlig, lätt funnen betydelse, då fråga upstår om sedlighetens förverkligande i människans värld. Faktiskt visar sig människans vilja i detta lifvet bestämd, visserligen in concreto, men heteronomiskt bestämd[2]). Denna bestämdhet är hennes bestämdhet af sitt sinliga innehåll. Hennes sedliga upgift måste nu blifva att genom en praktisk abstraktionsakt göra sig denna bestämdhet kvitt. Och just häri måste vi ega det högsta och mäst adekvata uttrycket för sedlighetens egentliga väsen, från den i fråga varande synpunkten betraktadt. Om något annat och mer kan här tydligen ej blifva fråga, så länge människans till form och innehåll självbestämda väsen fattas såsom den sedliga viljans enda maxim, ty den, som är fri från bestämdhet af annat, han är med nödvändighet bestämd af sig själf[3]). Från en annan sida kan detta äfven så uttryckas, att om noumenen, ur teoretisk synpunkt betraktade, äro gränsbegrepp eller endast negativt bestämbara, följaktligen abstrakta realiteter, så måste detta äfven gälla dem såsom praktiska bestämningsgrunder för människans vilja, ty ignoti nulla cupido. Men det blott negativt bestämbara, det kan och måste vinnas genom den positiva bestämdhetens negerande.

Detta ur det sedliga innehållets synpunkt. Ur materialets komma vi till samma resultat. Äfven här visar sig sinligheten såsom inkapabel af förnuftig bestämdhet, då den till sitt väsende är något för personligheten främmande. Tydligt är, att man under sådana förhållanden ej kan tänka sig, att sinligheten kunde till den avtonomiska viljan träda i ett organiskt förhållande. Detta skulle nämligen innebära, att denna vilja, med bibehållande af sin själf-

[1]) Grundlegung zur Metaphysik d. Sitten p. anf. st.
[2]) Kant, Kritik der praktischen Vernunft pag. 22.
[3]) Kant, Grundlegung zur Metaphysik d. Sitten pag. 75.

ständighet vore i det sinliga fullt närvarande och så till vida äfven af sinligheten fullt bestämd, eller, med bibehållande af sin karaktär af förnuftig vilja, vore äfven sinlig vilja, hvilket skulle strida på en gång mot denna viljas avtonomiska karaktär, dess egenskap att såsom ett ens noumenon vara endast negativt bestämd (ett gränsbegrepp) och sinlighetens egenskap att vara något för subjektet ytre och främmande. På sin höjd kan det blifva fråga om att så bestämma och ordna det sinliga lifvet, att det ej lägger hinder i vägen för det förnuftiga, hvilket åter bäst sker därigenom, att man i detsamma söker införa ordning och harmoni[1]).

De nämda konsekvenserna af Kants sedliga grundåsigt medföra emellertid för honom en viss egendomlig svårighet att fasthålla och konsekvent genomföra den afgjordt praktiska synpunkt, från hvilken han från början uptagit undersökningen. Genom dem sättes nämligen den mänskliga viljans frihet i fara. Den sedliga viljans frihet i negativ bemärkelse, dess bestämdhet enligt sin egen natur är visserligen af Kant med all skärpa framhållen. Annorlunda gestaltar sig emellertid saken, då fråga upstår om den positiva, om förmågan af val mellan olika möjliga bestämningsgrunder. Icke så, som skulle Kant helt och hållet hafva förbisett skilnaden mellan de båda arterna af frihet hos den mänskliga viljan. Att icke så kan vara händelsen visar sig äfven däri, att han gör skilnad mellan "die Freiheit der Wille" och "Die Freihet der Willkühr"[2]), åtminstone så till vida, att dessa båda uttryck ej af honom användas vice versa. Klart och bestämdt är dock denna skilnad ej af Kant utredd, och filosofiska resurser saknades honom äfven för att fullt tydligt bestämma begreppet om den senare arten af frihet. För att inse detta måste man besinna följande. Ett val mellan olika möjliga bestämningsgrunder kan först då vara möjligt, när viljan visserligen står i relation till dessa bestämningsgrunder, men dock å andra sidan är emot dem (relative) fri (i negativ bemärkelse). Skall nu valet företagas mellan sinlighet och förnuft, så måste det följaktligen ock förutsätta, att viljan är relative fri i relation till dessa båda be-

---

[1]) Kant, Grundlegung zur Metaphysik der Sitten pag. 17.

[2]) Märk särskilt Religionsfilosofiens språkbruk. Jmf. Metaphysik der Sitten pag. 11, där ett försök göres att bestämdare utreda skilnaden. "Willkühr" hänföres dock här gifvet till begärförmågan, så att det vill se ut, som skulle Kant tillerkänt människan formell frihet i positiv bemärkelse, men ej kunnat fasthålla den moraliska. Tydligt är, att problemet ej af Kant blifvit och från hans ståndpunkt ej kunnat blifva tillbörligen utredt.

stämningsgrunder, således ock till sinligheten. Identifieras nu sedligheten med viljans frihet från all sinlig eller heteronomisk bestämdhet, så skulle sedlighetens formalprincip, den i positiv bemärkelse fria viljan, i sjelfva verket förutsätta den aktuella sedligheten själf, om än i en lägre grad, ty, ehuru det är klart, att viljan efter valet, d. v. s. såsom sedlig vilja är i besittning af en *högre grad* af negativ *frihet i relation till det sinliga*, än före det samma, så är dock något mer än en gradskilnad ej härmed gifvet. Ty låt vara, att i andra afseenden en artskilnad kan upvisas mellan den abstrakta eller moraliskt fria och den aktuelt förnuftiga viljans negativa frihet, så måste dock skilnaden dem emellan, när man tänker *specielt på relationen till sinligheten*, reduceras till blott graduell. — Skulle någon mot det förda resonnementet vilja anmärka, att den frihet, som utgör sedlighetens väsen i själfva verket är frihet, icke från aktuell bestämdhet af det sinliga, utan från själfva sollicitationen därtill, så är detta lika stridande mot Kants bestämda yttranden[1]), enligt hvilka sollicitationen till osedligt lif hvarken i och för sig är ett moraliskt ondt ej häller någonsin kan i detta lifvet undvikas, som det är i sig orimligt. Enda möjligheten synes då vara att förneka den positiva friheten eller förmågan af val emellan olika möjliga motiv. Kant drager visserligen icke med full medvetenhet dessa konsekvenser ur sin etiska grundåsigt, men från en viss tvätydighet i förevarande afseende kan han dock, såsom vi redan antydt, aldrig frigöra sig. Frestelsen ligger då nära till hands att på den ena arten af frihet öfverflytta bestämningar, som i själfva verket endast gälla den andra. Denna omständighet utöfvar, såsom vi längre ned torde få tillfälle att anmärka, stort inflytande på hans lära om det moraliskt onda.

Ytterst utmynna alla dessa svårigheter inom den Kantiska etiken däri, att den sedliga viljan på hennes ståndpunkt ej kan fattas såsom fullt konkret eller fullständigt bestämd[2]). Men med ett abstrakt eller ofullständigt bestämdt godt kan människan, som i alla sina lifsytringar måste framträda såsom ett ens omni modo determinatum, omöjligen känna sig tillfredsstäld. Behofvet af ett innehållsfullt godt framstod ock därföre lifligt för den store tänkarens blickar och dref honom till nya, från andra synpunkter företagna undersökningar, i afsigt att dymedels finna, hvad han sökte. Klart röjer sig detta i den genomgående tendensen att sätta sin lära i

---

[1]) Se längre ned. Jmf. äfven Kritik der praktischen Vernunft pag. 19.

[2]) Kant, Kritik der praktischen Vernunft pag. 30 o. följ.

öfverensstämmelse med det mänskliga lifvets faktiskt gifna innehåll. Kantianismens negativa tendens med afseende på sedlighetens material hade råkat i strid med människolifvets mångfaldiga former, framträdande i samhällsförhållanden och öfriga personliga förhållanden. Kant sökte afhjälpa denna brist genom att i utförandet af sin etik, i och genom sin lära om latituden i sedligt afseende, gifva de sinliga intressena ett visst berättigande vid sidan af de i egentlig mening sedliga, ehuru visserligen altjämt inom en lägre, af den sedliga viljan tillbörligen begränsad sfer[1]). Detta blef den enda form, under hvilken Kant kunde tillerkänna människolifvets konkreta förhållanden sitt berättigande. Ett egentligen sedligt värde kunde han ej gifva dem[2]). — Den sedliga viljans materiella avtonomi, hvars fasthållande måste innebära, att den sedliga människan vore såsom sådan sig själf nog, råkade i strid med det religiösa medvetandet, enligt hvilket människans väsen såsom blott sådant är otillräckligt att gifva henne det absoluta goda, så visst som det icke självt kan vara absolut. Ur stånd att antaga Gudomlighetens fulla närvaro i människans förnuftiga vilja, emedan detta enligt Kants förutsättningar skulle uphäfva äfven viljans formella avtonomi, sökte Kant afhjälpa den brist på fullständig bestämdhet, som häri framträdde, men, som märkbarast röjde sig från ändamålets synpunkt — tydligen emedan viljan företrädesvis i denna form fattas i sin egenskap af fullt aktuell konkret enhet — genom upställande af ett för viljan, såsom verkande kraft, mer eller mindre ytre ändamål, som skulle utgöra resultatet icke blott af den goda viljan, utan jämväl af det absoluta väsendet, som därigenom skulle tillerkännas en betydelse för människans praktiska lif, väl icke såsom ett moment i den goda viljan, men såsom den, hvilken gifver det sedligt goda dess högsta fulländning, den fullständiga bestämdhet eller totala konkretion, som ej kan tillkomma det blott genom den mänskliga viljan. Närmare utför Kant detta så, att han gör skilnad mellan bonum supremum s. originarium, det väl till själfva sin art högsta, men ej fullständiga goda och bonum consummatum s. perfectissimum, det högsta goda, som är i alla afseenden fullständigt. Det förra skulle till sitt väsen bestå endast och allenast i dygden eller den goda viljan, det senare skulle därjämte äfven förutsätta något annat och mer, nämligen lycksaligheten, världens fulla öfverensstämmelse med människans vilja. Då nu denna öfverensstäm-

[1]) Metaphysik der Sitten. Ed. Kirchmann, p. 223. jmf. p. 225 – 228.
[2]) Exempelvis Metaphysik der Sitten pag. 88 o. följ.

melse enligt Kant ej utan viljans heteronomiska bestämdhet kan af henne åstadkommas (ett antagande, att den sedliga viljan såsom sådan vore omedelbart bestämd af en värld eller hade sin fulla konkretion i sig själf, skulle ju strida emot Kants hela ståndpunkt), så fans blott en enda utväg, att hos människan åvägabringa aktualiteten af hennes bonum consummatum, nämligen att låta det absoluta själft åstadkomma den öfverensstämmelse mellan inre och ytre, som härtill erfordrades[1]).

Klart är nu emellertid, att om det sålunda fattade bonum consummatum skulle vara ett verkligen praktiskt godt, så måste dess antagande innebära ett afvikande från Kants rent rationella utgångspunkt och ett återsjunkande till den evdemonistiska.

Från denna synpunkt visade sig för Kant en svårighet, att strängare urgera på den egentligen praktiska betydelsen af bonum consummatum, och ett behof röjde sig att från en annan synpunkt uptaga undersökningen. Det ytre och mekaniska sätt, på hvilket Gud här tänktes ställd i förhållande till människans sedlighet såsom dygdens belönare och lastens straffare, syntes påfordra en mer djupgående undersökning af förhållandet mellan den sedliga viljan och Guds vilja eller ursprungliga skapareafsigt med människan, hvilken undersökning, då människorna genom nämda skapareafsigt måste tänkas på något sätt ställda i samstämmighet med hvarandra, tillika blef en utredning af det goda såsom något för hela människoslägtet gemensamt. Skall åt läran om bonum consummatum tillerkännas en något mer inre och djupare betydelse, så synes en dylik utredning oundgänglig. Resultatet af denna undersökning är, hvad Kant benämde "Religionen inom gränserna för det blotta förnuftet." Synpunkten härvid begränsas emellertid först och främst af Kants allmänna filosofiska ståndpunkt. Enligt denna kan upgiften här ej blifva att på teoretisk väg leda sig till något svar på frågorna om Guds väsende; möjligheten af hvarje, på detta sätt vunnen kunskap om Gud är redan i Kants teoretiska filosofi med bestämdhet förnekad. Fastmer kunna de i religionsfilosofien utredda bestämningarne endast ega betydelse såsom postulat för människans praktiska lif.

Men vidare kan det tydligen här icke vara fråga om att upvisa Guds vilja såsom förutsättning för sedelagens giltighet såsom fordran. "Moralen", så begynner Kant sina religionsfilosofiska undersökningar, "moralen, såsom grundad på begreppet om människan såsom ett

---

1) Kant, Kritik der praktischen Vernunft pag. 132 o. följ.

fritt väsen, som just därföre genom sitt förnuft binder sig själft genom obetingade lagar, behöfver hvarken objektive, för sin giltighet såsom oafvislig fordran, eller subjektive, för sin egenskap af sollicitерande motiv för viljan, något annat, än allena sig själf." Ur denna synpunkt är följaktligen religionen fullkomligt öfverflödig och människans förnuft är i detta afseende sig själft nog. Långt ifrån att för sin obetingade giltighet behöfva och förutsätta något ändamål, är sedlighet fastmer eller bör åtminstone vara det högsta ändamålet för människans vilja. Att neka detta vore att ställa sig på evdemonismens ståndpunkt och upställa själfkärleken såsom den högsta maximen[1]). — Men om moralen ej i denna mening kan förutsätta ett ändamål, hvars förverkligande skulle utgöra en bestämningsgrund för människans vilja, då hon går att ställa sig sedelagens bud till efterrättelse, så hindrar dock ej detta, att den både kan och måste stå i relation till något ändamål, eller medföra vissa följder (finis in consequentiam veniens), för hvilka viljan dock omöjligen kan vara likgiltig[2]). Det är med andra ord behofvet af ett fullständigt godt, som här åter gör sig gällande. Men föreställningen om detta ändamål eller fullständiga goda utvidgar sig med nödvändighet till föreställningen om ett högsta goda i eller högsta ändamål för den värld, i hvilken den sedlige lefver, och en ursprunglig harmoni, mellan detta ändamål och den sedliges vilja, ty endast härigenom låter ett fullständigt godt tänka sig. Ehuru nu visserligen äfven på annat sätt och från annan synpunkt ett behof röjer sig hos människan att tänka sig sin värld såsom ändamålsenlig, förutsätter dock denna ändamålsenlighet för sin användbarhet i sedligt syfte, att den återföres till en intelligent världsordnare såsom sin grund, ty endast ett förnuftigt väsen kan åstadkomma den antydda harmonien mellan den sedliges vilja och världsordningen i det hela, mellan ändamålsenligheten inom frihetens och inom naturens värld[3]). I denna mening, säger Kant, utgör religionsläran ej en förutsättning för, utan ett korollarium af etiken.

Det sätt, på hvilket Kant gick till väga vid lösningen af det problem, som sålunda förelåg honom, kan närmare angifvas så, att han konfronterade resultaten af sina etiska undersökningar med den

---

[1]) Kant, Die Religion innerhalb d. Grenzen der blossen Vernunft. Königsberg 1794 Vorrede pag. I—IV.

[2]) P. anf. st. pag. VI.

[3]) Kant, p. anf. st. pag. VIII o. följ. Jmf. Kritik der Urtheilskraft. Ed. Kirchmann pag. 16 o. följ.

kristna religionsläran, särskildt arfsynds- och försoningsläran, och sökte tillgodogöra sig de innersta sanningarne i dessa läror, så vidt de med nämda resultat visade sig förenliga.

Ehuruväl Kant genom upfostran och den för ädlare sinnen utmärkande vördnad för det genom auktoritet och tradition gifna, såvidt i detsamma, om än i ofullkomlig form, ett djupare innehåll framträder, i bjärt motsats mot Voltaire och dennes själsfränder, altjämt med aktning bemötte den kristna religionsläran, äfven i hennes historiskt gifna form, får man dock hvarken föreställa sig, att han först genom reflektion på den samma blifvit förd till sina religionsfilosofiska undersökningar, ej häller att upvisandet af en ytre öfverensstämmelse mellan hans lära och den kristna dogmatiken för honom utgjorde en hufvudsak eller ens något väsentligt. I själfva sin filosofi hade Kant, såsom vi ofvan sökt visa, bestämda anledningar att fortgå utöfver den rent etiska synpunkten för sina undersökningar, och obestridligen röjer sig hos honom ett lifligt intresse för religionen i allmänhet, oberoende af den ena eller andra af de former, i hvilka hon historiskt framträdt. Med bestämdhet påyrkar ock Kant, att religionsfilosofien bör mot teologien intaga en självständig ställning, och att det vore orimligt att föreställa sig, att den förra vetenskapen kunde i sig uptaga den senares hela innehåll, hälst detta innehåll af teologien fattas såsom historiskt gifvet, under det att filosofien blott har att sysselsätta sig med det a priori eller genom själfva förnuftet gifna[1]). Nekas kan dock ej, att, likasom Kants religionsfilosofiska undersökningar obestridligen till själfva sin anda och sina allmänna synpunkter röja stark inverkan af kristendomens läror, så har han ock, genom den kritiska granskning, han från sin etiska ståndpunkt underkastade dessa, vunnit en större innehållsrikedom i sin praktiska filosofi. Betecknande för hans ovanliga tankeskärpa är emellertid, att i dessa undersökningar, trots den förändrade anda, som genomgår dem i jämförelse med hans föregående, likväl ingenting förekommer, som står i strid med resultaten af dessa eller ens ej ur dem skulle *kunnat* utvecklats, låt vara att det, utan den kristna dogmatikens tillhjälp näppeligen *blifvit* utveckladt.

I detta intresse och med tillhjälp af dessa resurser utvecklar nu Kant en religionsfilosofi, hvars innersta grundtanke torde kunna angifvas såsom framhållandet och upvisandet af en ur prak-

---

[1]) Die Religion innerhalb der Grenzen d. blossen Vernunft. Königsberg 1794. Vorrede pag. x o. följ.

tisk synpunkt nödvändig samstämmighet mellan människans sedliga eller avtonomiska vilja å ena sidan, Guds vilja eller skapare-afsigt med henne å den andra och i följd häraf äfven mellan alla sedliga inbördes, hvilka, under arbetandet hvar och en på sin sedliga upgift i så måtto arbeta för samma mål, förverkligandet af det, som, låt vara från en annan sida sedt (således ej omedelbart såsom innehåll i den sedliga viljan), just är det, som Gud vill med afseende på människan, människan i och för Gud eller hvad Kant, i öfverensstämmelse med dogmatikens språkbruk, benämner: Guds son[1]). En sådan samstämmighet visar sig oundgänglig, efter hvad vi nämt, väl icke för sedlighetens giltighet såsom fordran, men för möjligheten för människan att upfylla denna fordran eller uptaga och fasthålla sedligheten såsom sin viljas högsta bestämningsgrund. Människan eger nämligen behof icke blott af ett rent, utan jämväl af ett totalt eller fullständigt godt. Den sedliga kan nu, då han står i begrepp att för sedlighetens skull uppoffra sitt sinliga goda, ej undgå att fråga sig själf, om han på annat sätt skall erhålla något totalt eller fullt konkret godt, hvartill ock hörer en fullständig och varaktig befrielse från det onda. Utan ett jakande svar på denna fråga vore frestelsen till det onda för honom rent af oöfvervinnerlig, hvilket åter omöjligen kan vara händelsen, såvida sedelagen verkligen skall kunna anses ställa några oafvisliga fordringar på människans vilja, ty ultra possum nemo obligatur[2]). Men ett godt af den nämda beskaffenheten kan människan vinna endast om och för så vidt hennes sedliga viljas innehåll är i full samstämmighet med den absoluta världsordningen själf, eller, ur människans egen synpunkt, det egentligen gudaartade hos henne, ty endast härigenom kan den sedliga viljan sättas i samstämmighet med alla andra väsen och med den sedlige själf. Möjligheten för människan att uptaga och fasthålla det sedligt goda och genom detta komma fram till ett rent och fullständigt godt beror sålunda ytterst därpå, att Guds son blifvit människa, i den meningen, att hvad det kategoriska imperativet af människan fordrar, är till väsendet identiskt med Guds vilja eller skapare-afsigt med henne[3]).

Obestridligen är härmed ett och annat vunnet utöfver de resultat, till hvilka Kant ansåg sig hafva kommit i och genom sin lära om bonum consummatum, sådan den framställes i senare delen af hans kritik af det praktiska förnuftet. Det absoluta väsendets

---

[1]) Kant, p. anf. st. pag. 73 o. f. [2]) P. anf. st. pag. 85 – 105.
[3]) P. anf. st. pag. 75.

nödvändighet för människans praktiska lif fattas nämligen i religionsfilosofien från en djupare och mer inre sida, än på sist nämda ställe, och bestämningar hos detta lif framhållas onekligen, som icke blott af ålder hänförts till det religiösa gebitet, utan äfven afgjordt och bestämdt leda ut öfver den rent sedliga synpunkten och direkt hänvisa på en praktisk religionslära. Den funna samstämmigheten mellan Guds och de sedliga människornas viljor och mellan dessa inbördes är emellertid, i enlighet med grundtanken i hela den filosofiska lärobyggnaden hos Kant, att fatta under den formella enhetens form. Därutöfver kommer man här icke och kan ej häller på denna ståndpunkt komma. Det är just denna formella enhet, som af Kant benämnes Guds son. Att någon individuell bestämdhet ej kan tilläggas denne är självfallet. Så vidt nämligen denne Guds son tänkes närvarande i människans sedliga vilja, kan han ej anses vara identisk med Gud, ty detta skulle innebära, att Gud vore i människans sedliga vilja fullständigt närvarande, hvilken vilja då, enligt Kants förutsättningar, ej längre vore avtonomisk. Ej häller kan han tänkas vara identisk med någon individuelt bestämd människa, ty skulle han under denna förutsättning kunna tillerkännas någon väsentlig betydelse för hela mänskligheten, såsom utgörande Guds skapare-afsigt med denna, så vore det nödvändigt att antaga ett organiskt sammanhang inom denna mänsklighet, så att alla vore i denna människas individuella lif på ett eller annat sätt uptagna, hvilket äfven strider mot Kants hela ståndpunkt. Endast i den meningen kan man följaktligen på Kants ståndpunkt tänka sig Guds son framträdande i ett mänskligt individuum, att någon viss, historisk person framför andra förverkligat det allmänt mänskliga (den för alla gemensamma, abstrakta enheten) och i så måtto gjort sig till ett föredöme för hela mänskligheten[1]). Till sitt väsen är han något abstrakt, det lika och gemensamma för alla människor, så vidt de tänkas i och för Gud, ett generale, som specificerar sig hos de särskilda mänskliga individerna.

Har således Kant än i många afseenden genom sina religionsfilosofiska undersökningar vunnit ett rikare innehåll i sin praktiska filosofi, så har han dock ej genom desamma väsentligen förts utöfver sin ursprungliga ståndpunkt.

Efter dessa korta antydningar om grundtankarne i Kants etik och religionsfilosofi, såvidt de för vårt ämne äro af betydelse, öfvergå vi till redogörelsen för hufvudpunkterna i hans lära om det moraliskt onda.

---

[1]) P. anf. st. pag. 77 o. följ.

I Kants kritik af det praktiska förnuftet förekommer en kort utredning af det moraliskt ondas begrepp, företagen från den rent och afgjordt etiska synpunkt, som i detta arbete är den förherskande. Till utgångspunkt tages här den i tyska språket förefintliga skilnaden mellan "das Gute" och "das Böse" å ena sidan, "das Wohl" och "das Uebel" (el. "Weh") å den andra. De förra hänföra sig, till hvad Kant kallar förnuftet, och torde i allmänhet böra fattas såsom godt och ondt i förhållande till något (kategoriskt eller blott hypotetiskt) imperativ för viljan[1]). Klart är, att, om det öfverhufvud finnes ett kategoriskt imperativ, en oafvislig befallning, så måste det ock finnas ett oafvisligt förbud, följaktligen ock något, som är ovilkorligen förbjudet. Ty redan imperativets egenskap att vara ett imperativ, att framträda för viljan under form af ett "sollen", en fordran innebär, att viljan äfven kan lemna denna fordran oupfyld[2]). Grunden härtill angifves så, att viljan är patologiskt bestämd. Tydligt är vidare, att om ingenting kan erkännas såsom ett godt i och genom sig självt, utom allena en god och såsom sådan avtonomiskt bestämd vilja, så kan ej häller något tänkas vara ett ondt i och genom sig självt, utom allena en ond och såsom sådan heteronomiskt bestämd vilja. Frågan blifver nu, hvad som kan vara grunden till en sådan viljans heteronomi.

I allmänhet framhålles det, att hvarje materiell grundsats eller högsta bestämningsgrund för viljan, såsom åsyftande något för viljan ytre, innebär en heteronomisk bestämdhet hos denna vilja. Då nu all fullständig (materiell) bestämdhet, enligt Kant, är sinlig, så blifver följden, att det moraliskt onda är människans vilja, såvida det sinliga innehållet utgör hennes *högsta* aktuella bestämningsgrund, hvaremot sollicitationen till sinligt viljelif, lika litet som detta viljelif, såvidt det skulle kunna tänkas på ett eller annat sätt vara förenligt med viljans avtonomi (subordinera under förnuftet), ej kunna anses såsom former af moraliskt ondt[3]).

Något annat och mer, än detta är i Kants ursprungliga, rent etiska undersökningar ej omedelbart gifvet. Bestämda anledningar funnos emellertid för Kant att uptaga undersökningen från en annan sida. Med sitt djupa sedliga medvetande kunde han ej undgå att finna, att det moraliskt onda i vår erfarenhet framträder, icke blott såsom ett ondt i den eller den särskilda lifsytringen,

---

[1]) Kant, Kritik d. pr. Vernunft pag. 71 o. f.

[2]) Kant, Grundlegung zur Metaphysik der Sitten pag. 37.

[3]) Kritik der praktischen Vernunft pag. 22 o. följ.

utan jämväl såsom ett ondt för lifvet i det hela. Detta onda är, åtminstone i viss mening, ett för hela menskligheten gemensamt och ett omedelbart gifvet ondt. Det kunde då se ut, som om man antingen skulle nödgas förneka dess karaktär af egentligt moraliskt ondt eller ock tillerkänna denna egenskap åt något annat, än den onda viljan allena. I förra fallet låge den frestelsen nära att mer eller mindre skjuta åt sidan den konstanta skilnaden mellan ondt och godt i moralisk bemärkelse och föreställa sig människans omedelbart gifna lifstendenser såsom berättigade, i det senare skulle man rubba grundvalen för hela den Kantiska etiken. Detta föranledde Kant att genom en särskild undersökning söka visa, att äfven denna omedelbart, d. v. s. vid viljans första aktuella framträdande, gifna form af det onda dock berodde på viljan själf eller vore en ursprunglig beskaffenhet eller bestämdhet hos denna vilja.

För vinnandet af detta resultat fasthåller nu Kant *å ena sidan* den rationella renhet, som är ett utmärkande drag i hans etik, och gör den sanningen gällande, att de för människan omedelbart gifna, praktiska tendenserna, om de få bestämma människans vilja, leda henne till det onda, samt att följaktligen hos människan finnes en naturlig benägenhet till det, som ondt är — en benägenhet, som genomgår hela hennes lif och måste anses gifven vid viljans första framträdande såsom fri vilja — detta mot Evdemonismen i alla dess former, men särskildt den på Kants tid gängse riktning, som fått sina representanter i Rousseau och dennes själsfränder, hvilka höllo före, att människan var af naturen god, och att det onda härrörde från en mer eller mindre ytre inverkan på henne — *å andra sidan*, i öfverensstämmelse med denna etiks praktiska grunddrag, att det moraliskt onda, från hvilken synpunkt det än må betraktas, dock i den fria mänskliga viljan eger sin formalprincip, att intet är ondt i moralisk bemärkelse utom allena en ond vilja. I sistnämnda syfte upvisar Kant, mot alla dem, som sökt göra gällande, att det onda vore för människan såsom ändligt väsen nödvändigt, eller till sin aktualitet gifvet mer eller mindre genom teoretiska lagar, att det ej kan hafva sin grund omedelbart i någon af de grundbestämningar, som konstituera människans väsen — förnuftet och sinligheten — utan allena i viljan.

Det moraliskt onda, så vidt det är gifvet i människans omedelbara viljelif, benämnes af Kant det *radikala onda.* Att en, i den kristna arfsyndsläran fixerad, rikare erfarenhet om det onda, än den, som i de af Kant i hans rent etiska undersökningar framhållna bestämningarne hos detsamma kan sägas hafva fått sitt uttryck,

för honom utgjorde den egentliga anledningen till de i första delen af hans religionsfilosofi företagna undersökningarne, vida mer än den omständigheten, att något ännu olöst problem framgått ur resultaten af hans, i kritiken af det praktiska förnuftet framstälda analyser af det moraliskt ondas begrepp, anse vi vara gifvet, redan däraf, att Kant, långt ifrån att till egentlig utgångspunkt för den senare undersökningen taga något af den förras resultat, icke ens antyder sammanhanget mellan de båda, från olika synpunkter företagna utredningarne af det ondas begrepp. Att ett sådant sammanhang förefinnes är emellertid obestridligt, och hänsynen till ett ur föregående undersökningar framgånget, ehuru genom dem ännu olöst problem har tvifvelsutan utöfvat ett stort inflytande på utförandet af Kants lära, om hvad han kallar det radikala onda.

Såsom hufvudtankarne i Kants lära om det moraliskt onda, sådan den i hans rent etiska skrifter framställes, fasthålla vi, att detta onda är viljans heteronomiska bestämdhet, och att denna bestämdhet är för henne möjlig i följd däraf, att hon är patologiskt bestämd eller med andra ord tillgänglig för frestelse till det onda. För denna tillgänglighet redogöres ej vidare, än att den har sin grund, däri, att förnuftet ej med (teoretisk) nödvändighet (unausbleiblich) bestämmer viljan. En utredning synes emellertid påfordras af vidden och arten af denna viljans tillgänglighet för frestelse, till hvad ondt är. Denna undersökning åter måste blifva en analys af den moraliska halten af den mänskliga viljan i hennes omedelbara form, d. v. s. sådan hon är gifven, oberoende af hvarje i tiden fallande fri lifsytring. Att ett ondt eller orent finnes hos denna vilja i den meningen, att hon är tillgänglig för frestelse till det onda är gifvet såsom resultat af föregående undersökningar. Men en närmare undersökning af denna tillgänglighets art och vidd leder direkte öfver till den analys af det onda, hvartill Kant, efter hvad nämdt blifvit, funnit den förnämsta anledningen i den rikare erfarenhet af det onda, som fixerats i arfsyndsläran. Hvad nämligen först vidden beträffar, så blifver frågan här tydligen den, om den mänskliga viljan i sin omedelbara form, ehuru tillgänglig för frestelse, likväl har en öfvervägande tendens till det goda, i hvilket fall människans omedelbara praktiska lifstendenser, måste anses berättigade och den konstanta skilnaden mellan godt och ondt i och med förnekandet af behofvet af radikal omvändelse mer eller mindre skjutas åt sidan; vidkommande åter arten af viljans tillgänglighet för frestelse, blifver frågan den, om denna tillgänglighet har sin grund i människans väsentliga, med teoretisk nödvändighet gifna

grundbestämningar, sinlighet och förnuft eller uteslutande i viljan själf. På detta sätt föras vi tillbaka till de ofvan angifna synpunkterna.

Den skrift, i hvilken den store tänkaren nedlagt resultaten af dessa sina forskningar, offentliggjordes visserligen till en början såsom ett helt för sig, men infördes sedermera i religionsfilosofien, såsom dennas första, grundläggande del. Icke blott det samband, i hvilket Kant ställer denna lära med den kristna arfsyndsläran, utan jämväl den omständigheten, att, då medvetandet om det omedelbart gifna eller hvad Kant kallar det radikala onda, såsom företrädesvis egnadt att blotta skilnaden mellan, hvad som är, och hvad som bör vara, och djupet af de upoffringar, sedligheten ålägger människan och de svårigheter, hon vid sitt sedliga arbete har att bekämpa, detta medvetande hos människan mer än något annat väcker till lif behofvet af religionens tröst, motivera detta nära sammanhang mellan läran om det radikala onda och religionsfilosofien och göra den förra till den punkt, där etiken *förnämligast* hänvisar på religionsfilosofien.

Att mellan den utvidgning, läran om det goda hos Kant undergått i och med uptagandet af de religionsfilosofiska undersökningarne, och den, som läran om det onda underkastats, genom de undersökningar, som bära detta namn, förefinnes en bestämd analogi, är äfven obestridligt. I båda fallen begränsas synpunkten genom fasthållande af undersökningarnes afgjordt praktiska karaktär, *åtminstone* så till vida, att det hela framställes under formen af ett praktiskt postulat och såsom blott ur praktisk synpunkt möjligt att vindicera. Och äfven själfva den förherskande synpunkten är i båda fallen analog. Hufvudfrågan är nämligen i båda fallen den om möjligheten för människan att *uptaga* den ena eller andra bestämningsgrunden för viljan. Härföre erfordrades, beträffande det goda, att det upfattades såsom ett fullständigt godt, beträffande det onda en bestämdare utredning af viljans tillgänglighet för frestelse till det samma. Neka kan man ej häller, att redan den synpunkt, från hvilken undersökningen här uptages, såsom framför andra universell, icke mindre än den anda, som genomgår det hela, visar frändskap med den religionsfilosofiska. Vi torde emellertid längre fram få tillfälle att söka visa, huru hela undersökningen i själfva verket strängt håller sig inom etikens råmärken och icke ens i Kantisk mening kan erkännas såsom religionsfilosofisk, om den än, såsom företrädesvis framhållande de bestämningar hos etikens objekt, som leda öfver till religionsfilosofien, kan erkännas tillhöra denna vetenskaps propedevtik.

Framställningen af sin lära om det radikala onda i menniskonaturen begynner Kant med en erinran om de båda, historiskt gifna åsigterna i frågan, af hvilka den ena lärde, att världen från ett tillstånd, då den goda makten var förherskande, öfvergått till det nuvarande, då ondskans makt fått herraväldet, och då den så småningom skridit förfallet alt närmare — under det anhängarne af den andra åsigten åter föreställa sig en mänsklighetens fortgående utveckling till alt högre fulländning, äfven i moraliskt afseende[1]). För att nu afgöra, huruvida människan är till sin natur ond — enligt den förstnämnda åsigten — eller till sin natur god (åtminstone tenderande till det goda) eller möjligen intetdera, utan till sin natur moraliskt indifferent eller en blandning af ondt och godt, måste man först och främst göra sig reda, för hvad man i detta sammanhang har att förstå med uttrycken till sin *natur* ond och till sin natur god. Härvid erinrar Kant till en början om resultaten af sina föregående, i äldre skrifter nedlagda undersökningar rörande sedligheten — nämligen att godhet eller ondska i moralisk bemärkelse uteslutande bero icke på handlingssättets lagenlighet eller lagstridighet, utan fastmer på den viljebestämning eller maxim, ur hvilket det härflyter. Om man då säger människan vara till sin natur så eller så beskaffad, så faller det af sig självt, att natur här icke tages i betydelsen af den ofria verkligheten, ty om denna, såsom blott sådan, kan, just i följd af det anförda, moraliska bestämningar icke prediceras, utan fastmer så, att här är fråga om den *subjektiva grunden* för människan att välja den ena eller andra bestämningsgrunden för viljan, d. v. s. om en grund härtill, som (i begreppet) föregår hvarje särskild, i tiden fallande valakt och är gifven genom den mänskliga viljans beskaffenhet såsom sådan. I viljan måste den sökas, eller den måste vara satt af viljan genom frihet, ty eljest kunde den ej, utan hinder för den moraliska friheten, referera sig till henne, just såsom moralisk. Ingen naturdrift såsom blott sådan är tillfredsställande för förklaringen af en ursprunglig ondska hos människan, endast en regel eller maxim, som människans vilja själf stiftat eller satt för bruket af sin frihet. Säger man altså, att människan till sin natur är ond, så kan detta ej annat betyda, än att i hennes viljas blotta egenskap att vara mänsklig vilja, utan alt afseende på en föregående utveckling, ligger en grund för henne att välja detta slag af bestämningsgrunder, så att, om hon väljer det motsatta, hvilket väl är möjligt, då viljan

[1]) Kant, Die Religion innerhalb Grenzen der blossen Vernunft. p. 1—5.

alt framgent fortfar att vara fri, så innebär detta, att hon direkt och positive bryter med den tendens, som är omedelbart gifven hos henne, såsom blott människa. Säger man då denna ursprungliga tendens hos den mänskliga viljan vara medfödd, så får man däri icke inlägga den betydelsen, att den vore gifven genom människans naturbestämdhet såsom sådan, eller i själfva födelsen, såsom en naturlig akt hade sin grund, den vore då gifven oberoende af viljan. Endast i den bemärkelsen kan den sägas vara medfödd, att den är gifven hos människan före och oberoende af hvarje, i ett visst tidsmoment gifven, fri ytring af hennes viljeverksamhet, det är här, med ett ord, fråga om ett omedelbart gifvet ondt, framträdande i människans omedelbara viljelif[1]).

Sedan vi sålunda gjort oss ett klart begrepp om den upkastade frågans egentliga betydelse, gå vi till hennes besvarande. Först och främst visar sig då omöjligheten af hvarje antagande, att människan till sin natur vore, vare sig hvarken god eller ond (moraliskt different), eller att hennes vilja ursprungligen utgjorde en förening af både goda och onda momenter. Det är nämligen på det moraliska området af den allra största vigt, att man aflägsnar hvarje tanke på något adiaphoron, något, som visserligen tillhörde den moraliska sferen, d. v. s. kunde i moraliskt afseende bestämmas, men dock icke vore i detta afseende faktiskt bestämdt, eller öfverhufvud taget något slags medium emellan moraliskt godt och ondt. Skall nämligen människans fria vilja bestämmas till handling genom ett motiv, så är detta endast därigenom möjligt, att hon fritt uptager detta till sin maxim eller bestämningsgrund. År nu den mänskliga viljan faktiskt icke bestämd af sedelagen, så innebär detta med nödvändighet, att hon *är* bestämd af ett annat motiv, följaktligen ond, hvaraf inses omöjligheten af all slags sedlig indifferentism. Sedligheten är nämligen självbestämdhet, och den, som icke är bestämd af ett annat, han är med nödvändighet bestämd af sig själf. Antagandet åter af en af goda och onda momenter sammansatt vilja är lika orimligt. Detta skulle nämligen innebära, att människan väl i sin viljas maxim uptagit sedelagen såsom en ovilkorligen och följaktligen i alla fall och förhållanden giltig maxim (det enda sätt, på hvilket den kan uptagas), men å andra sidan dock läte vissa undantag från denna giltighet ega rum, hvilket skulle innebära en uppenbar motsägelse[2]).

[1]) P. anf. st. pag. 6—8.

[2]) Hvad Kant härmed visat, är omöjligheten af hvarje kompromiss mellan sedlighet och osedlighet, eller att hvarje "dagtingande med samvetet" i

Af det sagda framgår, att människan, till sin ursprungliga viljebestämdhet eller sinnesförfattning betraktad måste genom sin blotta egenskap att vara människa, före hvarje i tiden fallande bruk af sin fria vilja, vara antingen god eller ond. Denna bestämdhet, tillägger Kant, måste gälla, icke om den eller den enskilda människan, så att den ena människan vore till sin natur ond, den andra god. Beviset härför måste bero därpå, att de skäl, som anföras för den ena eller andra meningen äro af beskaffenhet att gälla hela slägtet utan undantag[1]).

För att komma till ett svar på den framstälda frågan, om människan till sin natur är god eller ond, hvars nödvändighet och rätta betydelse vi nu genom aflägsnandet af falska föreställningar utredt, måste vi först af alt taga en öfversigt af de ursprungliga anlag och tendenser, som finnas hos människan och äro af beskaffenhet att solliciterande inverka på hennes vilja, ty endast om sådana kan här blifva fråga. Trenne sådana tendenser finnas, enligt Kant, hos människan på grund af hennes mänsklighet och ur dessa kunna alla praktiska bestämningsgrunder hos henne härledas, nämligen hennes anlag för animaliskt lif, för mänskligt lif och för personligt lif. Ur det första anlaget, hvilket människan eger gemensamt med djuren, och som ytterligare specificerar sig i själfupehållelsedrift, fortplantningsdrift (hvartill äfven hörer driften till vård om affödan) samt socialitetsdrift, förklaras människans naturliga tendens till råhet i alla dess former; missbrukade sänka de människan under djuren. Ur det andra anlaget hos människan härleder sig den jämförande egoismen eller i allmänhet den naturliga tendensen hos människan, att vid bedömandet af sin lycka eller olycka fästa afseende vid andras tillstånd och andras opinioner. Gifvet är, att denna tendens hos människan, hvilken ock saknas hos djuren[2]), förutsätter ett afgjordt mänskligt, medvetet och reflekterande lif. Likaså litet som, enligt Kant, förståndet kan förklaras ur sinligheten, likaså litet kan denna tendens förklaras ur den föregående; den visar fastmer, torde Kant här hafva velat framhålla, att människans sinliga viljelif, äfven i sin *decisift mänskliga* bestämdhet, icke blott gifver hennes vilja hypotetiska imperativ, (framställer något såsom i egenskap af medel nödvändigt för ett annat), utan att jämväl hos menniskan omedelbara praktiska sinliga tendenser finnas,

själfva verket är ett dess kränkande, och att människan följaktligen i alla fall och förhållanden, där hon eger medvetande om skilnaden mellan rätt och orätt, måste helt och hållet och utan förbehåll välja det förra.

[1]) P. anf. st. pag. 8—15. [2]) P. anf. st. pag. 17.

som ej ur hennes animaliska lif låta sig förklaras. — Det tredje anlaget ändtligen är människans anlag för personlighet, för att vara ett moraliskt ansvarigt väsen, hennes tendens till aktning för den moraliska lagen såsom ett tillräckligt motiv för den fria viljan. Möjligheten för människan att till sin viljas bestämningsgrund uptaga denna sistnämnda tendens beror på hennes egenskap att vara ett ens noumenon eller genom sin avtonomiska vilja höjd öfver naturen. Dessa trenne anlag äro alla goda, icke blott i den bemärkelsen, att de, såsom blott sådana, ej stå i strid med sedelagen, utan jämväl i den, att de, rätt brukade, befordra dess efterlefnad. Det tredje är identiskt med lagen själf, när den tänkes såsom solliciterande människans vilja, och något missbruk kan här tydligen ej komma i fråga. De tvänne första tendenserna hos människan kunna visserligen missbrukas, men äro dock i sin ursprungliga och naturliga form ämnade till bundsförvandter åt sedelagen [1]).

Kant öfvergår härefter till en närmare redogörelse för den onda benägenheten hos människan och de olika former, i hvilka denna framträder. Med benägenhet (Hang, propensio) har man, enligt Kant, i allmänhet att förstå den subjektiva, d. ä. i människans eget väsende liggande grunden till en viss tendens, som för mänskligheten öfver hufvud är tillfällig. Den skiljer sig från anlaget däri, att den väl kan, men ej med nödvändighet måste vara medfödd, utan möjligen kan vara ådragen genom människans eget förvållande. Från begäret åter skiljer den sig därigenom, att, under det dettas objekt måste vara för människan bekant (ignoti nulla cupido), är detta däremot ej fallet med det, hvartill människan har benägenhet. Så t. ex. kan en människa hafva benägenhet eller smak för ett visst slag af mat eller dryck, äfven om hon aldrig njutit däraf. Så snart hon nämligen fått tillfälle att försöka den, inträder begäret. Frågan är nu, om en sådan benägenhet eller smak hos människans vilja för att bestämma sig efter onda maximer. Erfarenheten visar oss, att den finnes och framträder i tre olika former. Mildast framträder den såsom en bräcklighet eller svaghet hos den mänskliga viljan, en svårighet för henne att göra lagens i sig självfva oafvisliga fordringar gällande. I en högre grad visar den sig i människans tendens, att, äfven då hennes vilja är moralisk (bestämd af sedelagen) och äfven eger kraft att fasthålla och utföra sitt beslut, likväl icke låta sig fullständigt bestämmas af sedelagen, utan därjämte äfven låta andra bestämningsgrunder inverka på beslutet, med andra ord

[1]) P. anf. st. pag. 15—19.

i *svårigheten att hålla maximen ren* från sinliga bestämningsgrunder. Ändtligen och fullständigt framträder denna benägenhet hos människan, då hon, med åsidosättande af sedelagens bud, medvetet och afsigtligt uptager andra maximer för sin vilja och låter sig af dem bestämmas.

Detta är hvad man egentligen kan kalla den mänskliga viljans fördärf[1]).

Se vi nu något närmare på beskaffenheten af denna benägenhet, så måste vi först och främst erinra, att den, om den annars i moraliskt afseende skall hafva någon betydelse, måste vara icke en fysisk benägenhet, gifven genom människans sinliga natur, utan en moralisk benägenhet, en benägenhet hos sjelfva viljan. Å andra sidan kan den dock ej vara en fri viljeyttring (That) i bemärkelsen af en handling i öfverensstämmelse med eller i följd af en viss viljebestämning eller maxim, ty i detta fall vore den ej ursprunglig, utan vore gifven genom denna maxim. Här är fastmer fråga om en ursprunglig benägenhet hos viljan, en benägenhet, som ej ur en annan sådan kan härledas, ett peccatum originarium, till skilnad från ett peccatum derivativum. Den har såsom sådan sin grund omedelbart i den mänskliga viljans egen beskaffenhet eller den bestämdhet, som tillkommer henne i egenskap af mänsklig vilja, utan afseende på någon viss af henne i tiden företagen valakt[2]).

Detta är ock den rätta betydelsen af uttrycket, att människan är *af naturen* ond, hvarmed man ej på minsta sätt har att förstå, att sjelfva naturen eller den ofria bestämdheten vore moraliskt fördärfvad (detta innebure en motsägelse). *Radikalt* är detta onda i den bemärkelsen, att genom detsamma människans vilja till sin innersta rot är förvänd.

Genom en kort öfversigt af förhållandena, såväl hos de råa naturfolken som hos de civilicerade nationerna söker Kant ytterligare stödja det resultat, till hvilket en samvetsgrann pröfning af människans faktiskt gifna viljebestämdhet fört honom. Mot Rousseau och de med denne liktänkande framhåller han den moraliska beskaffenheten hos de folk, som stå naturtillståndet närmast — deras sataniska grymhet och skadeglädje, deras benägenhet för alla laster, som äro möjliga för människan på grund af hennes djuriska natur. Se vi åter på de af civilisationen mer gynnade, så är tillståndet här icke bättre. Hvilken falskhet, otacksamhet, egennytta och skadeglädje i det enskilda lifvet möter oss icke här? Hvilken tafla af

---

[1]) P. anf. st. pag. 20—23. [2]) På anf. st. pag. 24—26.

bedrägeri och grymhet af alla slag, så djupt rotade, att hvarje tanke på ett lyckligare världstillstånd af frid och endrägt folken emellan nästan beles såsom ett svärmeri, framställer ej det offentliga lifvet för våra blickar? Erfarenheten har snart fält sin dom: *Människan är af naturen ond* [1]).

I själfva verket är dock svaret på den framstälda frågan gifvet redan genom Kants hela etiska ståndpunkt. Det stränga fasthållande af sedlighetens rationella renhet, som är för denna utmärkande, omöjliggör hvarje tanke på att dröja vid det för människan i praktiskt afseende omedelbart gifna, såsom något i sedligt afseende tillfredsställande. «En blick omkring oss och i vårt eget inre öfvertygar oss lätt», om vi vilja fasthålla denna rationella renhet, att det onda är den makt, som är *medelbart* förherskande i denna världen, och något tvifvel kan ej upstå, att den tillvarande människan är af naturen, d. v. s. sådan hon i sin omedelbarhet är till för oss, ett moraliskt ondt väsen.

Detta onda är radikalt, ty det tillhör själfva roten eller den djupast liggande bestämdheten hos människans vilja. Det är ett medfödt ondt i den bemärkelsen, att det tillhör människan såsom sådan, det är ett praktiskt eller moraliskt ondt och såsom sådant tillräkneligt, ty det tillhör icke människans naturbestämdhet, utan hennes vilja.

Fråga vi nämligen efter grunden till detta onda, så visa sig tvänne meningar vara att undvika. Enligt den ena skulle denna förefinnas i människans sinlighet. Ohållbarheten af denna åsigt visar sig, anmärker Kant, dels däruti, att sinligheten icke omedelbart kan hänföras till det moraliska området eller genom sin blotta närvaro hos människan kan sägas bringa det onda till stånd hos henne, dels däruti, att sinligheten ej är självförvållad, hvilket åter måste vara fallet med det moraliskt onda. Härutinnan blottar Kant på ett träffande sätt arten och beskaffenheten af sin etiska rationalism. Å ena sidan fasthåller han, mot andra former af negativ rationalism, t. ex. den *stoiska* (som drefs till den konsekvensen, att den vise i sin idealitet icke ens frestades till synd) sin ståndpunkts afgjordt praktiska karaktär — det solliciterande motivet, såsom blott sådant är ej ett moraliskt ondt eller ett moraliskt godt, å andra sidan visar han dock, att han befinner sig på den *negativa* rationalismens ståndpunkt, enligt hvilken sinlighetens form, såsom inkapabel af förnuftig bestämdhet, är något för sedligheten indifferent. Den andra

[1]) P. anf. st. pag. 26—31.

villomeningen vore att söka grunden till det moraliskt onda i själfva det lagstiftande förnuftet. Denna åsigt är alldeles orimlig. Skall nämligen förnuftet, såsom blott sådant och fritt från all (heteronomisk) bestämdhet af ett annat vara princip för verkningar i sinnevärlden, så måste denna kausalitet, såsom grundad i viljans avtonomi, vara en kausalitet efter frihet. Men häri består, efter hvad vi sökt framhålla, enligt Kant just sedlighetens väsende. Att antaga sinligheten, såsom blott sådan, vara grund till det moraliskt onda, det vore, efter hvad ock af andra tänkare, före och efter Kants tid blifvit framhållet, att i detta onda se för litet. Det vore att draga det ned inom en formelt lägre sfer, än den, i hvilken det har sin formalprincip, hvarigenom människan ifrån att vara ett för sina gärningar ansvarigt väsen skulle reduceras till ett blott animaliskt lefvande. Att åter hålla före, att det onda hade sin grund i själfva det lagstiftande förnuftet skulle innebära, att man i det onda såge för mycket. Människan skulle därigenom förvandlas till ett i sitt innersta fördärfvadt, eller rent af djäfvulskt väsen [1]).

Ehuru det radikala onda obestridligen förefinnes i människans erfarenhet såsom ett gifvet faktum, så kan man emellertid ej omedelbart begripa detsamma i dess grund. Denna kan endast a priori härledas ur det moraliskt ondas eget begrepp, d. v. s. endast därur låter det sig förklaras, huru öfverhufvud en ursprunglig ond benägenhet hos människan är möjlig. För att rätt fatta detta måste man besinna, att det för människan är rent af omöjligt att fullständigt utplåna, vare sig förnuftet eller sinligheten såsom tvänne, hennes vilja solliciterande motiv. Båda göra sig fastmer i följd af hennes egen natur hos henne i denna egenskap gällande, och moralisk godhet eller moralisk ondska kunna följaktligen endast tänkas bero därpå, hvilketdera af de båda motiven hon, med underordnande af det andra, upställer såsom viljans högsta bestämningsgrund. Skulle den moraliskt onde i något fall icke frestas till synd, så vore han med nödvändighet moraliskt god, ty då vore hans vilja, såsom fri från heteronomisk bestämdhet, nödvändigt avtonomisk eller god. Å andra sidan uptager den moraliskt gode de sinliga motiven i de fall och förhållanden, där de ej befinna sig i strid mot förnuftet. En människas moraliska beskaffenhet måste följaktligen bero på de båda motivens, af viljan konstituerade maktförhållande till hvarandra [2]).

Människans onda benägenhet måste således bestå i ett omedelbart gifvet sådant maktförhållande. Den är *radikal*, emedan den i

[1]) P. anf. st. pag. 31 o. 32. [2]) P. anf. st. pag. 32 o. följ.

grunden fördärfvar den mänskliga viljans maximer eller (subjektiva) bestämningsgrunder. Den är af samma skäl genom mänskliga krafter outrotelig («durch menschliche Kräfte nicht zu vertilgen») och kan blott motvägas («zu überwiegen möglich») af den moraliska driffjädern för människans vilja [1]).

Människans vilja kan följaktligen omöjligen sägas vara ond i den meningen, att hon skulle vilja det onda för dettas egen skull eller just för dess strid mot sedelagen — hon vore då icke ett mänskligt, utan ett djäfvulskt väsen, — utan allena i den, att hon är förvänd eller genom sin natur benägen att underordna förnuftet under den lägre begärförmågan, hvilken benägenhet tydligen icke omöjliggör en i det hela god vilja.

Sedan Kant sålunda konstaterat tillvaron af en ond princip i människonaturen, samt gjort reda för de sätt, på hvilka den framträder, och hvari dess egentliga väsen kan anses ligga, inlåter han sig till sist på frågan om dess ursprung eller första orsak. Frågan kan här tydligen ej vara att söka efter dess ursprung i tiden, dess härledande ur något i tiden föregående. Antagandet af något sådant skulle nämligen uphäfva den mänskliga viljans frihet. Fastmer måste hvarje ond handling ur moralisk synpunkt så betraktas, som om människan omedelbart genom den samma fölle ur ett tillstånd af ren oskuld. Ty såsom en ytring af den mänskliga viljans frihet kan hon ej tänkas såsom med nödvändighet framgående ur människans förutvarande ondska. Försökte man något sådant, så skulle man därmed minska eller uphäfva människans ansvarighet för de handlingar, hvilka följde efter den första syndens ögonblick. Hvarje tal, om att den onda benägenheten vore ett arf från våra första föräldrar, måste följaktligen, såsom uphäfvande den mänskliga viljans frihet och den mänskliga individens tillräknelighet för sin moraliska beskaffenhet, omsorgsfullt undvikas: Quod non fecimus ipsi, vix ea nostra puto, anmärker Kant [2]).

Men om Kant sålunda opponerar sig mot den kristna dogmatikens lära i denna punkt, så söker han däremot att själf gifva en med hans etiska åsigter öfverensstämmande tolkning af den mosaiska berättelsen om syndafallet. I denna berättelse framställes, anmärker han, i bildlig form och såsom en historisk berättelse om de första människorna, hvad som i själfva verket gäller hvarje människa, icke i ett moment af hennes lif, utan med afseende på hennes jordelif i det hela. «Mutato nomine de te fabula narratur.» Ursprungligen

[1]) P. anf. st. p. 35. [2]) P. anf. st. pag. 41.

god, ehuru patologiskt bestämd (hvadan *budet* för henne fick betydelsen af ett *förbud*), störtade sig människan genom ett missbruk af sin fria vilja ned i synden. Detta syndafall bestod däri, att människan, i stället för att fasthålla sedelagen såsom sin viljas högsta bestämningsgrund, såg sig om efter andra bestämningsgrunder [1]).

Men kan man sålunda ej söka det ondas ursprung i en akt i tiden, så må man å andra sidan ej förbise, att ett upvisande af ett förnuftsursprung för det samma måste stranda på olösliga svårigheter. Det onda kan nämligen blott ur det onda förklaras, och något förklaringssätt af det sanna, som ej uplöser sig i en cirkel, kan följaktligen ej tänkas. Denna obegriplighet hos det onda, tänkt i dettas första ursprung, uttrycker skriften därmed, att människan, långt ifrån att själf vara det ondas egentliga grund, vara till sin innersta natur fördärfvad, fastmer blott genom förförelse blifvit ledd till det onda. Förföraren framställes såsom en ande, ett öfvermänskligt väsen, och det ondas yttersta grund förlägges sålunda i en för det egentligen mänskliga främmande princip, hvaraf ock blifver en följd, att den till sitt innersta väsen goda människan kan befrias från det onda [2]).

Kant afslutar sin utredning af det radikala ondas begrepp med en anmärkning om sättet och möjligheten för denna befrielse. Den måste, om den skall ega moraliskt värde, vara en frukt af människans eget fria beslut, låt vara att hon därvid kan få hjälp af en högre makt. Den kan vidare ej ligga däri, att en ny bestämningsgrund gåfves människans vilja, ty det kategoriska imperativet fortfar altjämt att för henne ega giltighet, utan fastmer blott och bart i en förändring af maximernas förhållande till hvarandra. Detta kan i sin ordning icke ske genom en fortgående sedlig förbättring och utveckling, utan fastmer blott genom en radikal omvändelse, en revolution i människans innersta viljelif. Men huru skall människan, hvars maximer äro i grund fördärfvade, tänkas af egna krafter kunna åvägabringa en dylik omstörtning, huru kan ett ondt träd bära goda frukter? Att hon det kan, är emellertid obestridligt, ty hon *bör* det, och hvad hon *bör*, det *kan* hon. Förblir äfven sättet för denna förändring oss människor obegriplig, så måste man dock å andra sidan besinna, att samma obegriplighet vidlåder möjligheten af människans öfvergång till det onda tillståndet, hon, som dock är skapad till det goda. Men är den åsyftade förändringen, en förändring, icke så mycket med afseende på handlingssättets ytre öfverensstäm-

---

[1]) P. anf. st. pag. 43—45. [2]) P. anf. st. pag. 46—48.

melse med sedelagens bud som fastmer med afseende på vilja och sinnesbeskaffenhet, så inses lätt, att medlet att åstadkomma densamma ej kan vara något annat, än upmärksamhetens fortgående riktning på sedelagens oafvisliga fordran och denna fordrans giltighet i och genom sig själf, icke såsom medel för något annat [1]).

I sin år 1791 utgifna afhandling: «Über das Misslingen aller philosophischen Versuche in der Theodicé» inskärper Kant än ytterligare och från en annan synpunkt det otillfredsställande i hvarje försök att rättfärdiga Gud med afseende på det onda genom att vare sig ur världen söka bortförklara detta eller fatta det såsom ur en eller annan synpunkt för människan nödvändigt. Det förra vore att förneka sedlighetens absoluta helgd, det senare att frånkänna henne hennes praktiska karaktär och förneka människans moraliska tillräknelighet. Grundfelet i alla dessa bemödanden är, att man satt den tillvarande människan och hennes värld i omedelbar relation till Gud eller fattat dessa såsom ett omedelbart uttryck för den gudomliga världsvisheten, då likväl sammanhanget mellan Guds värld och den, i hvilket det onda i alla dess former framträder, är för oss människor outgrundligt.

Söka vi nu i korthet sammanfatta gången af den undersökning, hvilken vi sökt följa, så finna vi, att det obestridliga faktum af viljans tillgänglighet för frestelse, hvilken från en viss sida och med särskildt afseende på sammanhanget mellan läran om det radikala onda och de rent etiska undersökningarne kan sägas utgöra declarandum för den förra, för sin förklaring förutsätter, icke blott människans ändlighet såsom sådan, utan äfven, att i hennes lif ligger en tendens till det onda, eller, såsom Kant uttrycker sig, att denna vilja har en subjektiv grund till att föredraga det onda framför det goda. Tydligt är, att det moraliskt onda blifver ondt, först därigenom, att det föredrages framför det goda eller med andra ord sättes såsom viljans högsta bestämningsgrund.

Tillgängligheten för frestelse måste följaktligen altjämt innebära, att hos viljan finnes något, hvarigenom hon föredrager det moraliskt onda framför det sedliga lifvet. Men den frågan kunde emellertid göras, om icke äfven en subjektiv grund hos viljan finnes till ett val i motsatt riktning.

Afgjordt nekande kan Kant naturligen ej vilja hafva denna fråga besvarad, ty då vore sedligheten tydligen en omöjlighet. Detta skulle innebära, att det onda funnes i det lagstiftande förnuftet, och att

---

[1]) P. anf. st. pag. 48 o. följ.

människan till sin natur vore ett djäfvulskt väsen. Men denna tendens tillhör ej den tillvarande människans vilja, utan den intelligibla. Den förra viljan eger fastmer en afgjordt förherskande benägenhet (Hang) till det onda. Skulle emellertid ännu någon tvätydighet i förevarande afseende kunna anses vidlåda detta uttryck, så försvinner den alldeles, när det omsider heter, att viljans högsta maxim är af henne själf fördärfvad. Som man finner, fortgå vi här till alt djupare och mer omfattande synpunkter, samt i följd däraf, till alt mer konkreta bestämningars predicerande om det moraliskt onda. I den först angifna bestämningen, att hos viljan finnes en subjektiv grund för val af det onda, ligger visserligen ej till självfva innehållet något mer, än att hon är tillgänglig för frestelse till detta, ehuruväl den synpunkten något bestämdare fasthålles, att denna tillgänglighet förutsätter, att något orent finnes hos självfva viljan. När nu emellertid upmärksamheten riktas därpå, att äfven viljan i sin omedelbarhet omöjligen kan vara moraliskt indifferent, finner omsider det radikala onda sin djupaste och mäst omfattande expression däri, att den omedelbara viljans högsta maxim är fördärfvad. Härmed är dock i självfva verket intet annat sagdt, än att det för människans vilja omedelbart gifna innehållet (maximen) är fördärfvad eller är en ond maxim i den meningen, att om hon af viljan uptages, så förverkligas därigenom det moraliskt onda. Från en annan sida benämnes det radikala onda ett slags disharmoni i vår moraliskt fria vilja (Verstimmung unserer Willkühr), hvarmed dock intet annat torde vara sagdt, än att detta onda i denna vilja eger sin grund.

Den mänskliga viljans tillgänglighet för frestelse till det onda har sålunda till sin vidd befunnits omfatta människans empiriska vilja i alla hennes momenter eller har, från att vara en tendens hos denna vilja vid sidan af andra tendenser, utvidgats till den hos denna vilja afgjordt förherskande tendensen, en tendens, från hvilken likväl människans intelligibla vilja är fri; till arten har denna tillgänglighet framhållits såsom altigenom utgörande ett verk af viljan själf. Hon eger, tänkt såsom ett radikalt ondt, ej sin grund i någon af de för människan väsentliga bestämningarne, sinlighet och förnuft, utan allena i hennes vilja. Hvarje försök att ur ändligheten, såsom blott sådan söka förklara det onda är härmed tillbakavisadt. Men obegripligt förblir och erkännes det förblifva, ty hvarje förklaring af det samma utfaller till en cirkel, då, om tillgängligheten för frestelsen skulle ur viljan förklaras, detta synes redan förutsätta en sådan tillgänglighet.

Såsom på en gång den ledande grundtanken och det egentligen

vetenskapligt vunna resultatet af Kants lära om det radikala onda torde vi sålunda kunna anföra dels fasthållandet af en konstant artskilnad mellan moraliskt godt och ondt, rätt och orätt, hvilket fasthållande tydligen måste innebära, att, långt ifrån att det sedliga lifvet vore en högre utveckling af människans omedelbart gifna sinliga lif, är fastmer detta senare lif och de genom det samma gifna tendenserna en makt, som leder människan till det moraliskt onda, hvadan för det godas aktualitet hos henne en radikal omvändelse, ett människans upvaknande till ett nytt lif äro nödvändiga, dels å andra sidan, att dock detta onda, ehuru ett ondt för mänskliga lifvet i det hela, och såsom sådant omedelbart gifvet samt följaktligen ej möjligt att förklara ur någon viss, i tiden fallande ytring af människans viljelif, likväl är för människan i den meningen tillfälligt, att det är ett praktiskt ondt, ej härrörande från någon af människans grundbestämningar, förnuft och sinlighet, såsom blott sådan, utan allena från en viss beskaffenhet hos hennes vilja. Genom bevisandet af den förra sanningen gendrifves evdemonismen i alla dess former, genom den senares vindicerande tillbakavisas åter såväl det panteistiska antagandet, att det onda i moralisk bemärkelse vore för ändligheten väsentligt och nödvändigt, som ock öfverhufvud hvarje lära, att det ondas aktualitet berodde på teoretiska lagar.

Att i Kants lära om det moraliskt onda vilja intvinga något annat och mer, än det nu anförda — så vidt nämligen fråga är, icke om mer eller mindre obestämda tendenser, utan om det egentliga, på strängt vetenskaplig väg vunna resultatet — anse vi vara lika oriktigt som att tro sig finna någon motsättning eller strid mellan den ståndpunkt, Kant intager i sina rent etiska skrifter och den, för hvilken hans lära om det radikala onda är ett uttryck, något, som af åtskilliga författare drifvits ända därhän, att de för den senare ståndpunktens förklaring ansett sig böra taga sin tillflykt till ålderdomssvaghet hos den store tänkaren [1]). Att en förändrad anda och riktning genomgår hans religionsfilosofiska skrifter, och att här den stränga vetenskapliga skärpan stundom lider genom användande af obestämda och sväfvande uttryck, må visserligen till någon del medgifvas. Detta torde dock väsentligen böra skrifvas på räkningen af den omständigheten, att Kant här, genom sakens inre sammanhang, drifvits in på frågor, till hvilkas fullständiga lösning hans vetenskapliga resurser voro otillräckliga. Att emellertid Kants lära om det moraliskt onda, låt vara att den förnämsta anledningen till

[1]) Rosenkrantz, Gesch. d. Kant'schen Philosophie. Leipz. 1840 p. 256—7.

dess framställande är att söka i en rikare, genom de föregående lärorna ej fullt förklarad erfarenhet, dock med dessa läror står i full samstämmighet och äfven i den meningen kompletterar dem, att den utgör åtminstone ett försök att komma till rätta med ett ur dem framgånget, men ej löst problem — är hvad vi genom vår framställning sökt visa. — Lika oriktig anse vi den med den förra i viss mån sammanhängande, ofta framstälda upfattningen vara, att Kant skulle hafva hänfört det ondas ursprung till något affall, tillhörande en lifsform, som skulle föregå jordelifvet. Fastmer fattas det onda af Kant afgjordt och bestämdt såsom en konstant bestämning hos viljan under hela detta jordelif och kan ej ur något i tiden föregående förklaras.

Att ett radikalt ondt finnes för människan i betydelsen af ett ondt, som icke blott framträder i sporadiska lifsyttringar, utan äfven är ett ondt för lifvet i det hela, samt att människans omedelbart gifna sinliga lif och lifstendenser äro i praktiskt afseende otillfredsställande, är en sanning, som måste erkännas af en hvar, som vill göra allvar af sedlighetens rationela renhet. I olika former och från olika synpunkter framhålles ock denna sanning af alla etiska system, hvilka fattat människans sedligt-religiösa lif såsom till väsendet förnuftigt. Kant har emellertid icke blott framhållit den samma med vida större skärpa och eftertryck, än de flesta af hans föregångare, utan jämväl äfven i och genom den läran, att detta onda uteslutande tillhör människans praktiska bestämdhet obestridligen gått utöfver dem alla. Den vinst, läran om det onda gjort genom hans undersökningar, torde bäst inses genom en kort jämförelse mellan hans åsigter i ämnet och dem, som framträda inom den föregående rationela etiken. Till undvikande af en alt för stor vidlyftighet uptaga vi dock här endast dem, som egt en större betydelse för vetenskapens utveckling, nämligen Platos, Neo-Platonismens, Stoikernas och Spinozas.

Hufvudintresset i *Platos* etik var att hos människan upvisa ett öfversinligt innehåll, hvars aktualitet i och för henne innebar hennes högsta goda. Hade detta innehåll vunnit aktualitet i och för hennes medvetande såsom en dess bestämning, så erfordrades ej vidare någon yttring af människoandens själfständighet (något fritt val) för att det äfven skulle bestämma henne i praktiskt afseende eller för henne vara verkligt såsom hennes högsta goda. «Den, som vet det rätta, han gör ock det rätta.» På den rationela ståndpunkt, Plato härmed intog, visade sig det för människan omedelbart gifna icke blott i teoretiskt, utan jämväl i praktiskt afseende såsom otillfreds-

ställande. För att i båda afseendena nå sin bestämmelse måste hon därföre öfvergifva detta och rikta sin verksamhet på ett annat ändamål — idéernas förverkligande. Så till vida fans äfven här ett omedelbart gifvet ondt och en radikal omvändelse fordrades. Vidare var ock detta onda för människan något för hennes egentliga väsen tillfälligt, ty enligt sin natur skulle detta väsen lefva såsom bestämdt af idévärlden. Se vi emellertid till, hvari det egentligen bestod, så kunde det ej ligga i någon den mänskliga viljans förvändhet eller ursprungliga benägenhet att uptaga onda maximer med förkastande af de goda. Det måste fastmer, i hvilken form man än vill fixera det, till sitt väsen karaktäriseras af ett fördunklande af det öfversinliga innehållet i och för människan, som inträdt före människans inträde i detta lifvet. Förefinnas således än betydande likheter mellan Platos och Kants läror om det moraliskt onda, så är dock å andra sidan den olikheten klar och lätt i ögonen fallande, att under det det ondas yttersta grund enligt Plato — så vidt vi fästa oss vid det egentligen vetenskapligt vunna resultatet — vore att söka i teoretisk ofullkomlighet, är den enligt Kant uteslutande en bestämning hos viljan.

Synnerligen märkbart visar sig detta, om man gifver akt på frågan om det ondas tillräknelighet. För Kant var det en afgjord sak, att det moraliskt onda i alla sina former är tillräkneligt, ty dess aktualitet beror uteslutande på människans vilja, eller är en förvändhet hos denna vilja, hvilken kan och måste imputeras människan till moralisk skuld. Annorlunda för Plato. Den mänskliga viljans frihet förnekas visserligen icke uttryckligen af honom, men klart är, att om det ondas aktualitet åtminstone omedelbart är beroende på bristande teoretisk insigt, så kan det — huru det nu än må förhålla sig med grunden till denna brist — dock omöjligen omedelbart imputeras människan till skuld. Detta är nämligen endast under den förutsättningen möjligt, att människan underlåtit att uppfylla en fordran, som stälts på henne af en förnuftig lag eller, med andra ord, att hon varit af det goda solliciterad, men valt det onda. Men en sådan sollicitation låter sig på Platos ståndpunkt icke tänkas, förr än det solliciterande motivet blifvit för människan aktuelt under vetandets form, i hvilket fall hennes vilja icke blott solliciteras, utan rent af necessiteras till sedligt lif, ty «den, som vet det rätta, han gör ock det rätta.»

Den *Neo-Platonska åsigten* om det moraliskt onda, utgången från en djupare och rikare erfarenhet än Platos, företer onekligen vissa ytre likheter med Kants. Till anda och riktning äro de dock

himmelsvidt skilda. För Plato hade sinligheten, såsom blott sådan, ej fattats såsom grund till det moraliskt onda, likasom den ej häller var den rena overkligheten, utan ett medium emellan vara och icke vara. Det moraliskt onda inträder först genom den viljeriktning, som har sin grund däri, att människan sätter denna lägre verklighet i den sanna verklighetens ställe, eller föreställer sig, att det, som till sin natur blott är partiell verklighet, vore den sanna verkligheten. För Plotinus, den Neo-Platonska åsigtens egentlige vetenskaplige utbildare, var åter själfva materialiteten eller kroppsligheten ett ondt, och visserligen det egentliga onda, grunden och ursprunget till alt annat ondt. Ett ondt för människan inträder då tydligare redan därigenom, att hon blifver af sinligheten bestämd eller fångas i materialitetens bojor. Hufvudvigten måste nu tydligen ligga på det sätt, hvarpå denna materialitet förklaras, såväl i och för sig själf som i och för människan. Enligt Plotini åsigt ligger det i det absolutas eget begrepp att ur detsamma varelser i aftagande fullkomlighet måste framträda. Detta gradvis skeende aftagande måste slutligen leda till den rena negationen, det absolutas och godas motsats, det onda eller materialiteten.' Äfven den ändliga anden måste genom själfva sin natur dragas till det materiella, och då detta, såsom blott sådant är det onda, så till vida äfven till detta. Från en annan sida sedt kan detta nedsjunkande i det materiella visserligen betecknas såsom ett affall, men då detta affall är teoretiskt nödvändigt, kan det ej fattas såsom en fri akt, utan härmed framhålles endast, att den ändliga anden här är till under en lägre form, än den för hans väsen adekvata, den, i hvilken hon lefver sitt sanna lif.

Klart är, att det onda här måste betraktas och förklaras ur den synpunkten, att det är för det hela nödvändigt. Sin nödvändighet röjer det däruti, att det har sin grund i sinligheten såsom blott sådan, hvilken är en för det absoluta nödvändig motsättning mot dettas väsen. Att det moraliskt onda skulle hafva sin grund omedelbart i sinligheten, och att det skulle vara ur någon synpunkt nödvändigt, det är ett antagande, som fullkomligt strider mot grundtankarne i Kants lära om detsamma. Ur sinligheten kan det onda icke härledas, icke häller ur människans ursprungliga väsen. Blott ur en tillfällig förvändhet hos viljan kan det finna sin förklaring. Häri röjer sig sålunda en grundväsentlig olikhet. Äfven om man skulle vilja gifva Platoni lära om människans inträde i denna världen genom ett affall en mer afgjordt praktisk betydelse, så hjälpes saken dock ej härmed. Ty att människan genom ett affall före jordelifvet skulle hafva erhållit sin onda benägenhet, säges ingen-

städes af Kant och kan blott genom en ytterlig förgrofning af hans lära inläggas i densamma. I alla händelser kvarstår den bestämda skilnaden, att för Plotinus eger det onda sin grund i sinligheten, hvilket Kant åter med uttryckliga ord förnekar. I själfva verket kan man säga, att Plotinus gör sig skyldig till båda de villomeningar, dem Kant i sin utredning af det radikala onda bekämpar — antagandet att det onda skulle härledas ur människans förnuft och vara nödvändigt genom den panteistiska — antagandet att det vore gifvet genom sinligheten såsom blott sådan genom den negativt rationalistiska grundtanke, som genomgår hans världåsigt.

Mot Plotinus äro Plato och Kant därom ense, att det onda är till naturen tillfälligt och har sin grund ej i sinligheten, såsom blott sådan, utan i ett oriktigt förhållande, i hvilket människan ställer sig till denna sinlighet, ehuru Plato anser denna bero på en viss beskaffenhet hos människans teoretiska, Kant hos hennes praktiska bestämdhet, mot Plato göra Plotinus och Kant den sanningen gällande, att det onda är hos människan djupare rotadt, än att det genom den blotta insigten i det goda skulle kunna öfvervinnas, mot båda ändtligen betonar Kant afgjordt och bestämdt den praktiska karaktären hos det moraliskt onda i alla, äfven dess djupast liggande former.

Den *Stoiska* etiken är onekligen i flere afseenden nära befryndad med den Kantiska. Hos båda röjer sig ett medvetande om det otillfredsställande i alt sinligt godt och behofvet af ett annat och högre godt. Men då det för båda är omöjligt att komma fram till ett klart medvetande om en bestämdhet af annan art än den sinliga, kunna de ej fatta det förnuftigt goda såsom ett innehållsfullt godt. Det goda sättes därföre i människoandens själfständighet, vunnen genom frihet från den sinliga bestämdhet, som inskränker och hämmar denna själfständighet. Häri röjer sig den tanken, att människan genom egna krafter, utan Guds nåd och utan att kunna stödja sig vid de incitament till det goda, som härröra från en i fasta rättsnormer och utbildade seder fixerad samhällsordning och de mångfaldiga inverkningar, dem andra människor på henne kunna utöfva, skulle kunna vinna det sedligt goda. Visserligen modifieras denna tendens hos båda genom bestämda ansatser till en religionslära, hos Stoikerna i panteistisk riktning, hos Kant genom upställandet af en ursprunglig öfverensstämmelse mellan den sedliga viljan och Guds allgoda vilja såsom ett praktiskt postulat, hos båda en mer eller mindre godtycklig utläggning af de historiskt gifna religionslärorna. Grundtendensen är dock den anförda. Ehuru

den negativa rationalismen är ett för alla gemensamt drag, röjer sig dock i det anförda en bestämd olikhet till anda och riktning mot Neo-Platonismen. Religionen var här det första och väsentliga, sedligheten ett korollarium däraf, tvärtom hos Stoikerna och Kant. Väsentliga olikheter förefinnas emellertid äfven mellan de tvänne sistnämda. Människoandens själfständighet eger, såsom vi flera gånger haft tillfälle att anmärka, för Kant en afgjordt praktisk betydelse. Ingenting är godt utom allena en god vilja, och en sedlig betydelse kan endast tilläggas det, som på ett eller annat sätt hänför sig till denna goda vilja. För den Stoiska upfattningen åter eger den mer betydelse af en själfständighet hos den mänskliga anden i det hela. Frestelsen ligger då nära till hands att tillägga sedligt värde eller ovärde äfven åt det, som ej omedelbart utgör en aktuell bestämning hos denna vilja.

Det moraliskt onda utgöres enligt den Stoiska åsigten af *πάϑη*, så vidt nämligen dessa *πάϑη* på ett eller annat sätt hämma människans själfständighet. I öfverensstämmelse härmed läres, att redan sollicitationen till det onda innebär ett ondt i moralisk bemärkelse; den vise frestas icke till synd, ty *πάϑη* sakna för honom all betydelse. Under sådana förhållanden är det klart, att anledning saknas t. o. m. att upställa det problem, som af Kant utredes i hans lära om det radikala onda. Ett omedelbart ondt är nämligen för handen redan i frestelsen till det onda, och någon ursprunglig benägenhet hos den mänskliga viljan att uptaga det ena eller andra motivet behöfver då ej antagas. Kant däremot framhöll, att frestelsen till det onda lika litet som den sinlighet, i hvilken hon har sin yttersta förutsättning (människans vilja såsom patologiskt bestämd) är ett ondt, och att man följaktligen ej ur henne, utan allena ur den mänskliga viljan kan förklara det onda, i hvilken form det än må framträda.

Förefans således redan hos Stoikerna en svårighet att distinkt skilja människans teoretiska och praktiska bestämdhet, så kan denna tendens sägas vara fullständigt utförd inom den med den Stoiska närbeslägtade, men afgjordt panteistiska världsåsigt, som i nyare tider utvecklades af *Spinoza*. Uttryckligen framhålles här att "intellectus et voluntas idem sunt." Då någon individuell själfständighet här omöjligen kan tilläggas de ändliga väsendena, följer det af sig själft, att någon frihet i positiv bemärkelse här ej häller kan tänkas. Alt fattas här såsom med teoretisk nödvändighet framgående ur substansens eget begrepp. I en sådan värld finnes ingen plats för det onda. Om något af människan fattas såsom ett ondt,

så beror detta därpå, att hon, i följd af sin ändlighet, ej mäktat fatta alt ur dess högsta synpunkt eller inse alt såsom en nödvändig följd af substansen. Så vidt hon detta gör, försvinner det onda för henne, och hela hennes personlighet upgår i en ren och affektfri kärlek till Gud, en amor Dei intellectualis. Det onda, som obestridligen förefinnes i människans erfarenhet, skulle sålunda i sin grund vara en brist i hennes förnimmande, som härrör från hennes ändlighet, men som hon dock åtminstone delvis kan öfvervinna.

Det behöfver knapt anmärkas, huru fullständigt en sådan åsigt strider emot grundtanken i Kants etik. Under det de föregående åsigter, på hvilka vi i korthet fästat upmärksamheten, hvar och en på sitt sätt och från sin sida lämnat åtminstone något rum öfrigt för en praktisk verksamhet, och i så måtto äfven möjliggjort vissa anknytningspunkter till Kants lära, står däremot den Spinozistiska i afgjord strid mot snart sagdt alt, som i den Kantiska etiken framhålles såsom för det sedliga lifvet väsentligt. För Plato låg det onda ej i sinligheten själf, utan i ett orätt förhållande mellan förnuft och sinlighet, ehuru visserligen detta förhållande skulle tänkas gifvet genom människans teoretiska bestämdhet, för Neo-Platoniker och Stoiker skulle visserligen det onda bero på sinligheten såsom blott sådan, åtminstone såvidt den för människoandens själfständighet är hämmande, men en möjlighet antages dock altjämt för människan att genom praktisk verksamhet uphäfva det onda. Så vidt emellertid såsom en grundtanke i alla dessa åsigter kan anföras, att det moraliskt onda mer eller mindre afgjordt fattats såsom teoretisk ofullkomlighet, kan Spinoza sägas fullständigt hafva utfört denna tendens, mot hvilken Kant upträdde, då han med all skärpa gjorde gällande, att intet är moraliskt ondt, utom allena en ond vilja.

Vi gå nu att till besvarande upställa den frågan, om Kant lyckats tillfredsställande utreda det moraliskt ondas begrepp. Hvad vi då först måste utreda är, af hvad slag det af honom s. k. radikala onda rätteligen är; om det är ett etiskt eller religiöst ondt. För besvarandet af denna fråga måste man först och främst se till, i hvilket sammanhang Kants lära om det radikala onda framställes. Vi erinra oss, att detta sammanhang kan angifvas därmed, att läran om det radikala onda utgör en redogörelse för den Kantiska religionsfilosofiens förutsättningar. Vår första upgift blifver då att söka utreda, i hvad mån Kant kommit fram till en verklig religionsfilosofi.

Att en undersökning, syftande på att utreda sammanhanget mellan pligtbudet (hvars grund är människans ens noumenon) och Guds vilja eller skapare-afsigt med afseende på människan, i själfva ver-

ket lämnat den egentligen sedliga synpunkten för betraktelsen af människans praktiska lif, är i sig själft klart. Frågan är här icke längre, hvad människans ens noumenon fordrar af hennes ens phænomenon, människans förnuft af den empiriska människa, utan fastmer, i hvilket förhållande detta förnuft, tänkt såsom praktisk bestämningsgrund hos människan står till Guds vilja eller världslagen i dess helhet. En annan fråga är emellertid den, om förutsättningarne för en verkligen praktisk religionslära kunna i och med uptagandet af denna sistnämda synpunkt anses vara gifna. Att Guds vilja ej kan anses, vare sig såsom maxim eller (praktisk) lag för människans förnuftiga praktiska verksamhet, att det ej är för Guds skull, som människan skall vilja det goda, säges af Kant både med uttryckliga ord och framgår ock tydligen af hans lära om den sedliga viljans såväl formella som materiella avtonomi, som kan sägas utgöra grundtanken i hela hans etik. Först från ändamålets eller totalitetens, d. ä. den fullständiga bestämdhetens synpunkt röjer sig behofvet af att se till, i hvad mån den avtonomiska viljan kan och måste öfverensstämma med Guds vilja med afseende på människan. Endast genom denna öfverensstämmelse blir det för människan möjligt att vinna denna totalitet i sitt sedliga lif, endast i medvetandet härom kan hon öfvergå från ett osedligt lif och vara förvissad om, att det för henne är möjligt att fortlefva detsamma samt i dess fulländning vinna ett fullständigt godt[1]). Förhållandet är då analogt med det, som eger rum, då en människa för vinnandet af någon sin afsigt behöfver en annan, mäktigare människas bistånd, samt för den skull måste göra sig förvissad om, att denna afsigt öfverensstämmer med denne andres vilja. Detta bistånd kan sedan visa sig, dels i undanrödjandet af hinder, dels i positiv hjälp, dels ändtligen däri, att den först ponerade människan hålles skadelös för de förluster, hon på annat håll för afsigtens vinnande måste underkasta sig. Först sedan hon gjort sig förvissad om detta bistånd kan hon med mod och hopp begynna arbetet på afsigtens förverkligande. Själfva afsigten blir i alla fall ej gifven, vare sig genom den andre personens vilja, d. v. s. för att efterkomma denna, eller genom den lämnade hjälpen. Men utan dessa vore afsigtens fullföljande omöjligt, ty frestelsen vore så stor, att dess öfvervinnande måste anses för den mänskliga viljan omöjligt. Att man, om förhållandet mellan människan och Gud fattas analogt härmed, ej kan sägas hafva kommit fram till en egentligen praktisk religionslära är

[1]) Die Religion innerhalb der Grenzen d. blossen Vernunft p. 86 o. följ.

klart, blott man besinnar, att ingen verksamhet kan åsyfta något annat, än det verksamma väsendets aktualitet, och att följaktligen, hvad som ej finnes i viljan såsom verkande kraft (grund och lag), ej häller kan sägas vara ett ändamål för denna vilja. Bonum perfectissimum, som, emedan det först medeante Deo står att vinna, med skäl kan anses såsom ett religiöst godt, kan då ej häller anses såsom en egentligen praktiskt bestämningsgrund för människans vilja, hvadan Kant ej från någon af här möjliga synpunkter kan sägas hafva kommit fram till en praktisk religionslära.

Sin yttersta grund har detta hos Kant, likasom hos hans närmaste efterföljare, däruti att han, liksom de, då han, efter hvad vi nämt, ännu altjämt förestälde sig bestämdhet såsom ett i viss mån ytre förhållande, ej kunde tänka sig en fullständig bestämdhet af ett väsen, som ej sammanfölle med den bestämdes eget, såsom förenlig med den bestämdes fulla själfständighet, och i följd däraf omöjligen kunde vindicera enhet mellan det absoluta och relativa eller tänka sig Gud såsom fullständigt närvarande i människan, utan upoffring af hennes personliga själfständighet (ur praktisk synpunkt: hennes viljas avtonomi).

En följd häraf är nu den, att det radikala onda, såvidt det skall vara ett praktiskt ondt (och detta är, såsom vi nämt, för Kant en hufvudsak), ej kan anses såsom ett religiöst, utan blott såsom ett etiskt ondt, trots det samband, i hvilket det af Kant ställes med de religionsfilosofiska undersökningarne. Det strider visserligen mot Guds vilja eller skapare-afsigt med människan, men det är ej (moraliskt) ondt, emedan det så gör, utan emedan det strider mot människans osinliga, avtonomiska vilja. Det onda enligt Kant är ej, hvad man rätteligen har att förstå med skuld inför Gud, d. v. s. det härrör ej däraf, att människan lämnat en af Gud på hennes vilja ställd fordran oupfyld. Vi måste sålunda, vid våra kritiska anmärkningar öfver Kants lära om det moraliskt onda fasthålla att, ehuru denna lära, såvidt den angår det onda i dess radikala form, af honom ställes i samband med hans religionsfilosofiska undersökningar, det likväl af honom, i alla sina former, afgjordt fattas såsom ett etiskt, icke ett religiöst ondt.

Återstår att betrakta detta onda såsom ett för mänskligheten eller rättare alla människor gemensamt ondt. Denna gemensamhet är nu först och främst en formell enhet, något kausalsammanhang kan Kant, som ej mäktat höja sig till en upfattning af mänskligheten såsom ett organiskt helt, ej upvisa mellan de särskilda mänskliga individerna i förevarande afseende. Quæ non fecimus ipsi, vix

ea nostra puto — anmärker han. Samma inskränkning, som gör det för Kant omöjligt att höja sig till medvetande om ett praktiskt religiöst ondt, hindrar honom att distinkt fatta det onda såsom en organisk makt i mänskligheten. Men en följd häraf blifver den, att det för Kant visar sig omöjligt att upvisa äfven den fulla allmänheten hos de moraliskt onda. Detta kunde nämligen endast på tre sätt vara möjligt. Först och främst kunde det ske antingen a priori eller ur människans väsentliga bestämdhet, hvilket skulle innebära, att det moraliskt onda vore för henne nödvändigt och följaktligen ej moraliskt tillräkneligt, eller ock måste det ske a posteriori, antingen så, att det visade sig blifva resultatet af en analys af hvarje särskild, individuell människa — en uppenbar orimlighet — eller ock så, att ett kausalsammanhang i förevarande afseende upvisades människorna emellan. Men detta sistnämda skulle förutsätta, att mänskligheten utgjorde ett organiskt helt, en sanning, som Kant ej kunnat upvisa.

Vi måste följaktligen, såvida vi skola fästa oss vid det genom Kants egentligen vetenskapliga undersökningar vunna resultatet, fasthålla, att äfven det radikala onda är ett etiskt ondt i sträng och egentlig bemärkelse. Den specifika bestämdhet, som tillkommer detsamma såsom radikalt, inskränker sig sålunda till att utgöra ett ondt, som ej kan tänkas gifvet genom de särskilda yttringarne af människans viljelif, utan är ett ondt för detta viljelif i det hela och ett omedelbart gifvet ondt. Upgiften för Kant var nu att visa, huru detta onda kunde anses såsom moraliskt ondt, och svaret blef, att detta vore möjligt därigenom, att det fattades såsom en bestämning hos den tillvarande människans vilja. Denna bestämdhet angifves närmare så, att den vore en ursprunglig benägenhet hos viljan att uptaga det onda, hvilken benägenhet dock bör skiljas från det aktuella begäret. För att kunna ega någon moralisk betydelse måste emellertid denna benägenhet fattas såsom själf utgörande en frihetsprodukt och bestämmes i denna sin egenskap så, att genom henne vore viljans högsta maxim i grund fördärfvad. Den fråga, som föreligger oss, är emellertid att söka utreda, om detta radikala onda verkligen kan af Kant vetenskapligen rättfärdigas i sin egenskap af ett praktiskt ondt. För besvarandet af denna fråga måste vi först erinra oss Kants upfattning af den mänskliga friheten. Såsom ofvan anfördt blifvit, måste fasthållandet af den positiva friheten (valförmågan) för Kant innebära olösliga svårigheter. Då nämligen denna frihet förutsätter viljans negativa frihet, äfven i relation till det sinliga, så skulle, om sedlighetens väsen angifves

såsom en kausalitet efter frihet, närmast naturligtvis i relation till sinligheten, dess formalprincip, i själfva verket förutsätta den aktuella sedligheten själf. Under denna förutsättning blifver det lika oförklarligt, huru den heteronomiskt bestämda viljan kan öfvergå till avtonomi, som huru en öfvergång i motsatt riktning är tänkbar. Inseende denna svårighet, söker Kant afhugga knuten genom att framställa heteronomen såsom alt igenom utgörande ett verk af viljan själf. Under sådana förhållanden ligger den frestelsen nära att föreställa sig friheten såsom en libertas indifferentiæ, och inskränkningen i frihet såsom en nödvändig själfinskränkning, hvaraf följden blefve den, att det moraliskt onda skulle fattas såsom nödvändigt. En sådan lära är visserligen främmande för Kant. Från en ditåt syftande tendens, kan han likväl icke helt och hållet frigöra sig. Den röjer sig bland annat däruti, att en bestämd gräns ej drages mellan de allmänna förutsättningar för det onda, hvilka måste anses vara gifna genom människans ändlighet såsom blott sådan, och den mänskliga viljans radikala onda. Det kunde då lätt se ut som om detta senare framginge ur de förra. Sin yttersta grund eger den däruti, att den ursprungliga benägenheten till det onda skall förklaras, icke ur de solliciterande motiven, utan ur viljan själf. Vill man undvika dylika konsekvenser, så måste man först pröfva Kants bevis för omöjligheten att förklara det radikala onda ur dessa motiv. Det af Kant anförda beviset för omöjligheten att ur sinligheten förklara den onda benägenheten befinnes då först och främst lida af det logiska felslut, som benämnes fallacia adæquationis. Här identifieras nämligen sinligheten, såsom blott sådan, med hvilken form som hälst af sinligt lif. Anledningen för Kant till denna förblandning är lätt funnen.

Såsom vi erinra oss, är sinligheten, enligt Kant, inkapabel af förnuftig bestämdhet. En följd häraf måste nu vara, att den i själfva verket äfven är inkapabel af oförnuftig, så framt ej denna skulle kunna anses vara gifven genom dess blotta aktualitet i ett visst afseende, oberoende af den form, den i öfrigt kan antaga. Att under sådana förhållanden söka förklara det moraliskt onda ur sinligheten, skulle följaktligen innebära ett försök att förklara detta ur sinlighetens blotta aktualitet. Detta kunde åter tänkas ske på tvänne olika sätt, nämligen antingen ur dess aktualitet i och för människan i allmänhet, låt vara såsom en viljan solliciterande makt; eller ock ur dess aktualitet genom ett aktuelt viljebeslut, d. v. s. såsom en aktuell högsta bestämningsgrund hos viljan. Det förra insåg Kant vara omöjligt, ty det skulle innebära, att det onda vore för männi-

skan nödvändigt eller åtminstone till sin aktualitet beroende af teoretiska lagar. Det senare åter kunde väl förklara det onda, sådant det framträder i särskilda lifsytringar, men däremot ej det radikala onda, det onda för hela lifvet, ty såsom en väsentlig bestämning hos detta måste framhållas, att det är omedelbart för handen hos människans vilja, redan vid hennes första öfvergång till frihet. Kunde nu ej häller det onda i någon dess form förklaras ur förnuftet (det andra för viljan möjliga motivet), så återstod blott att söka förklara det ur själfva viljans beskaffenhet. På de konsekvenser, till hvilka ett dylikt upfattningssätt leder, hafva vi redan förut fästat upmärksamheten.

Vill man undvika dessa konsekvenser, så måste man söka en förklaring på det moraliskt onda däruti, att det i motiven för viljan eger sin realgrund, i viljan själf allena sin formalgrund. Fasthålles det vidare, att det sedligt goda är sinlighetens i praktisk bemärkelse rätta förhållande till förnuftet bestående däruti, att den förra, såsom det underordnade och bestämda subordinerar under den senare såsom det öfverordnade och bestämmande, så följer, att det moraliskt onda ej kan utgöra något annat än ett i samma bemärkelse orätt förhållande dem emellan, då sinligheten är det öfverordnade. Det blifver då människans sinliga vilja, tänkt såsom bestämmande hennes moraliskt fria vilja. Det radikala onda åter vore sinlighetens omedelbart gifna tendens att bestämma denna vilja. Frågan blifver nu, huru denna tendens skall kunna förklaras. Inom alt lägre finnes en tendens att resa sig upp emot det högre, så mycket mer som detta lägre, enligt den mänskliga utvecklingens natur, eger en aktuell innehållsrikedom före det högre. Denna tendens förstärkes emellertid om och för så vidt detta lägre under utvecklingens fortgång fått vänja sig att taga makt öfver det högre. Om och för så vidt nu en sådan tendens finnes hos människans sinliga vilja, så vore härmed ett ondt för handen, som dock ej kunde anses framträda i den eller den särskilda lifsytringen, utan vore att anse såsom ett ondt för lifvet i det hela. Omedelbart kan dock detta onda sägas vara, endast så vidt man fäster afseende vid det lägres ursprungliga tendens till opposition mot det högre. I öfrigt framträder den i den onda sedens form. En ond sed kan emellertid tänkas gifven omedelbart för människan (d. v. s. ej såsom resultat af en praktisk verksamhet å hennes sida), så vidt den nämligen är ett resultat af andra menniskors praktiska verksamhet, d. ä. såsom gemensam ond sed för hela människoslägtet. Detta förutsätter emellertid, att detta upfattas såsom ett organiskt helt i sträng och

egentlig bemärkelse. På något bevis härför kunna vi naturligtvis för tillfället icke inlåta oss. Vi anmärka blott, att, om det finnes ett för alla människor gemensamt godt (i reell bemärkelse), så följer, att det för dem ock kan finnas ett gemensamt ondt (ett hinder för det gemensamma goda).

För att vetenskapligen fasthålla den antydda upfattningen af det moraliskt onda, fordras emellertid, att man fortgått till en högre världsåsigt, än den Kantiska. Först och främst måste det nämligen fasthållas, att tvänne arter af konkret innehåll finnas hos menniskan, det förnuftiga eller personliga och det sinliga. Först härigenom kan man undvika den tvätydighet, som vidlåder Kants upfattning af den mänskliga viljans frihet. Men vidare måste det dock å andra sidan fasthållas, att sinligheten, långt ifrån att vara något för personligheten till väsendet främmande, fastmer är ett fenomen för den ändliga personligheten eller en dess relativt ofullkomliga upfattning af sitt ursprungliga innehåll. Därigenom kan det förklaras, huru den kan vara kapabel af förnuftig bestämdhet, likasom å andra sidan, huru den kan sollicitera viljan till det onda. Detta onda kan då icke tänkas med nödvändighet framgå ur blotta sinligheten, utan är fastmer ett orätt förhållande mellan denna sinlighet och förnuftet, ett förhållande, som kan betraktas såsom radikalt, såvidt det, för den enskilda människan omedelbart gifvet, ock är för hela mänskligheten gemensamt. Detta onda, hvilket för den enskilde är ett omedelbart gifvet ondt, är dock ett moraliskt ondt i den betydelsen, att det hänföres till det moraliska gebitet eller får *sin betydelse af att vara ett ondt* genom att vara ett hinder för det i vidsträckt bemärkelse moraliskt goda och blott därigenom. Det är då obestridligen en disharmoni eller ett orätt förhållande mellan sinlighet och förnuft och är ett ondt ur den moraliska, ej ur den fysiska synpunkten, ty det innebär ej omedelbart en disharmoni inom sinligheten själf. Och såvidt man med imputation eller tillräknelighet förstår, icke ett omdöme om den moraliska halten af en viss handling, utan ett omdöme om den moraliska beskaffenheten hos människan i allmänhet, så kan det tydligen äfven sägas vara tillräkneligt eller imputabelt.

Men vidare måste ock här erinras om en annan omständighet. För Kant måste alt, som ej egde sin formalprincip i människans vilja i formell bemärkelse anses såsom mer eller mindre moraliskt indifferent. Då nu detta ej syntes kunna vara fallet med den omedelbart gifna benägenheten till det onda, så kunde det se ut, som hade konsekvensen varit att förneka den moraliska betydelsen hos

denna benägenhet. Häremot reste sig dock Kants sedliga medvetande. Han sökte då göra den meningen gällande, att äfven denna benägenhet vore ett verk af viljan i formell bemärkelse eller åtminstone vore att fatta på något därmed analogt sätt, hvilket å sin sida måste medföra vådliga konsekvenser för den mänskliga friheten, konsekvenser, som endast torde kunna undvikas genom att man, fasthållande, att sedligheten är ett konkret och individuelt lif, utsträcker den moraliska bestämdheten äfven till formelt lägre funktioner hos den praktiska förmågan. Det är bland annat denna sanning, som den kristna dogmatiken i och genom sin arfsyndslära velat framhålla.

Söka vi nu att till ett helt sammanfatta de gjorda anmärkningarne mot Kants lära om det moraliskt onda, så skulle dessa gå därpå ut, att Kant, i sammanhang med de inskränkningar, som vidlåda hans lära om den mänskliga friheten, sökt det moraliskt ondas realgrund, icke i viljans innehåll, utan i viljan själf, väl icke såsom blott vilja betraktad, utan genom den särskilda bestämdhet, som tillkommer henne såsom mänsklig vilja. Det onda vore då en visserligen oförklarlig inskränkning i den mänskliga viljans själfständighet, hvilken inskränkning Fichte, Schelling och Hegel genom fullföljande af tankegången sökte förklara såsom en för viljan nödvändig själfinskränkning. Det intresse, som dref Kant vid upställandet af denna lära, var tydligen intresset för den praktiska synpunktens genomförande med afseende på läran om det onda, med andra ord upvisandet, att det i en eller annan mening vore viljan själf, som bestämmer sig till detta. Men söker man tillfredsställa detta intresse genom att äfven i viljan själf söka det ondas realgrund, så är man ofelbart redan inne på en väg, som leder till antagandet af det ondas nödvändighet. Andra intressen hindrade Kant att fortgå på denna väg, och svårigheten afhugges genom en försäkran, att en mer till djupet gående förklaring vore för människan omöjlig. Så långt har dock Kant fortgått, att det onda endast kan förklaras genom ett det konkretas procedere ur det abstrakta, m. a. o. ur en creatio ex nihilo. Vill man undvika denna svårighet, måste man söka det moraliskt ondas realgrund i motiven, dess formalgrund i viljan själf. Men skall detta vara möjligt, så fordras det, att man funnit, att bestämdhet ej innebär ett hinder för den bestämdes själfständighet. Med ett ord, af intresse för att vindicera, att så väl det godas som det ondas formalgrund vore människans vilja, drefs Kant till att söka äfven deras realgrund i samma vilja, och häri lägga fröet till en tankeriktning, enligt hvilken båda komma att fattas såsom för viljans väsen nödvändiga.

Såsom resultat af vår undersökning kunna vi nu fasthålla, att Kants lära om det moraliskt onda, långt ifrån att på något sätt strida emot, tvärtom nära sammanhänger med och i själfva verket fordras af hans allmänna etiska ståndpunkt, ehuruväl Kant till dess utveckling funnit bestämda anledningar i den kristna dogmatikens arfsyndslära och neologiens opposition däremot. Såsom dess förtjänster hafva vi framhållit, att den konstanta skilnaden mellan godt och ondt blifvit fasthållen samt det onda fattadt, icke såsom för handen blott och bart i sporadiska lifsytringar hos människan och först hos den till full aktualitet utvecklade fria viljan, utan jämväl såsom tillhörande lifvet i det hela och viljan sådan hon hos människan omedelbart framträder, men att detta onda dock på samma gång visas vara för människans väsen tillfälligt och gifvet genom hennes praktiska bestämdhet. Så mycket har Kant kunnat af den kristna religionsläran uptaga och med sin filosofiska lärobygnad införlifva. Öfrige bestämningar däremot, som denna tillägger det onda, att det är ett religiöst ondt (skuld inför Gud), att det är för mänskligheten i reell bemärkelse gemensamt, samt att det är fullt konkret eller en besämning icke blott hos den abstrakta viljan, utan hos människans konkreta lif, måste för Kant på grund af hans allmänna etiska ståndpunkt förblifva främmande, hvarförutom Kant äfven kan i följd af den obestämdhet, som vidlåder hans upfattning af den mänskliga friheten och det ondas grund, drifvas till konsekvenser, som stå i strid med grundtankarne i hans etik. Ytterst beror detta därpå, att Kant föreställt sig den sedliga viljan såsom icke blott i formell, utan jämväl i materiell bemärkelse avtonomiskt bestämd, något som i sin ordning beror på den förutsättning, som tynger hela hans filosofi, att nämligen all bestämdhet, såsom till väsendet ytre, måste innebära en inskränkning i den bestämdes själfständiga lif. Först sedan man höjt sig till medvetande om en värld, där bestämdhet ej innebär en dylik inskränkning, kunna dessa svårigheter undvikas. Fasthålla måste man emellertid, såsom ett för alla tider gällande resultat af Kants undersökningar om det onda: *Att ingenting finnes, som är ett absolut ondt* (d. ä. ett hinder för människans högsta och enda sanna goda) *utom allena en ond vilja.*

Anmärkt tryckfel.

Sid. 29 rad. 10 nedifrån står: Quod läs: Quæ

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1878.

MATEMATIK OCH NATURVETENSKAP.

OM

VEGETATIONENS UTVECKLING I SVERIGE

ÅREN 1873–75

AF

H. WILH. ARNELL

UPSALA 1878
ESAIAS EDQUISTS BOKTRYCKERI

Om vegetationens utveckling i Sverige åren 1873—75.

Af

H. Wilh. Arnell.

De periodiska företeelserna inom växt- och djurverlden, eller, såsom de äfven blifvit benämda, de *fenologiska fenomenen*, måste alltid hafva tilldragit sig menniskans uppmärksamhet. De flesta eller snarare nästan alla alster från den organiska verlden, som menniskan oundgängligen behöfver för sitt uppehälle, äro nemligen uti naturen tillgängliga endast under vissa tider af året. Det har derför alltid varit nödvändigt för menniskan att skaffa sig kännedom om dessa tider. Men förutom det att sålunda en del fenologiska fenomen i alla tider blifvit beaktade för rent praktiska ändamål, så hafva dessa fenomen äfven sedan långt till baka tilldragit sig naturforskarnes uppmärksamhet på grund af det stora och vigtiga inflytande, som deras periodicitet utöfvar på växt- och djurverldens utseende under årets olika tider. Ibland de naturforskare, som studerat den organiska naturen, torde det till och med hafva varit högst få, som ej egnat åtminstone någon tid åt studiet af dessa fenomen samt öfver dem samlat iakttagelser. Dessa iakttagelser gjordes likväl länge af olika observatörer efter helt olika metoder, hvarigenom de olika observatörernas iakttagelser ofta ej blefvo med hvarandra jemförliga.

Denna brist på en gemensam metod för de fenologiska iakttagelsernas utförande har först genom professor A. Quetelet i Brüssel blifvit afhjelpt. Detta lyckades han ernå dels genom att år 1842 utgifva sin bekanta instruktion för iakttagelser af de periodiska företeelserna inom växt- och djurverlden[1]), uti hvilken gemensamma observationsföremål föreslogos, dels äfven genom

---

[1]) Uti Bulletins de l'Academie des sciences etc. de Belgique, Tom. 9. En ny och något förändrad upplaga af samma instruktion utkom 1853.

att sätta sig i förbindelse med en mängd lärda sällskap och enskilda vetenskapsmän för att förmå de samma att förena sig om den af honom föreslagna planen. Men på samma gång som Quetelet sålunda måste anses såsom grundläggaren af ett mera *planmässigt* studium af dessa företeelser, så har han äfven framkallat ett mera *lifligt* studium af de samma genom det stora och allmänna intresse, som han lyckades för dem uppväcka. Till följd af Quetelets, såsom han sjelf kallar det, "vetenskapliga korståg" för de fenologiska iakttagelserna började nemligen under hans tid talrika observatörer att egna sig åt dessa iakttagelser så väl uti Europas flesta länder, som uti Nord-Amerika, ja till och med på flera ställen uti den ryska delen af Asien [1]). Härigenom har under årens lopp ett ofantligt material af ifrågavarande iakttagelser blifvit samladt, hvilket material äfven blifvit underkastadt talrika bearbetningar och derigenom ledt till upptäckten af många förut ej anade naturlagar. Ibland de mest framstående botaniska författarne inom denna gren af naturalhistorien må utom Quetelet nämnas i synnerhet C. Fritsch i Wien, C. Linsser i Petersburg, H. Hoffmann i Giessen samt Alphonse de Candolle i Genève.

Äfven uti Sverige har intresset för dessa företeelser alltid varit ganska stort, hvarom talrika afhandlingar om de fenologiska förhållandena i vårt land bära vittne, och bland hvilkas författare C. v. Linné, E. Fries och C. Bjerkander i främsta rummet äro att nämna. Likasom tillförene uti de flesta andra länder har dock hittills äfven uti Sverige det fenologiska studiet för det mesta bedrifvits utan någon för de olika observatörerna gemensam plan. Ett par gånger har det likväl förut lyckats att i Sverige åvägabringa planmässigt ordnade fenologiska iakttagelser. Den första svenska serien af denna art, hvilken väl äfven är den första serie

---

[1]) Närmare underrättelser om de växtfenologiska observationsserier, som under de senaste årtiondena insamlats utom Sverige, erhållas lättast uti «Die periodischen Erscheinungen des Pflanzenlebens etc.» (Mémoires de l'Académie impériale des sciences de St. Pétersbourg, Tome 11, 1867 och Tome 13, 1869) af C. Linsser, uti «Vergleichung der Blüthezeit der Pflanzen von Nord-Amerika und Europa» (Sitzungsberichte der K. Akad. der Wissensch., Wien, Band 63, 1871) af C. Fritsch, sedan 1866 uti «Zeitschrift der Oesterreichischen Gesellschaft für Meterologie», samt sedan 1873 uti «Botanischer Jahresbericht» af L. Just. Till de observations-serier, som uti dessa arbeten äro nämda, kommer ännu en, som har sin medelpunkt uti Jekaterinenburg på Ural, och som blifvit anordnad af «La société ouralienne d'amateurs des sciences naturelles», samt om hvars tillvaro och plan jag under en resa genom nämda stad hösten 1876 erhöll kännedom.

af samtidiga fenologiska iakttagelser, som blifvit utförd i något land, anordnades af Linné och hade till föremål i främsta rummet löfsprickningen. Denna serie omfattade dock endast de 3 åren 1750 –52. De under den samma gjorda iakttagelserna offentliggjordes 1753 af Linné uti hans bekanta afhandling "Vernatio arborum."

Den andra serien kan sägas hafva omfattat åren 1839—1849. Denna serie framkallades först genom uppmaningar uti "Botaniska Notiser" af E. Fries, A. E. Lindblom och C. J. Hartman, och afsågs från början med den samma att undersöka växtlighetens utveckling endast under våren. Från och med 1845 öfvertog dock K. Vetenskaps-Akademien i Stockholm på uppmaning af ofvannämda Quetelet ledningen af de fenologiska iakttagelserna i Sverige, hvarvid äfven en närmare bestämd plan för de samma utstakades. Iakttagelserna utsträcktes nu jemväl till alla årstider, samt så väl till växt- som djurriket [1]). Med år 1849 kan dock denna serie anses såsom afslutad, emedan med detta år intresset synes hafva slocknat hos de flesta observatörerna. Så vidt jag vet, har nemligen endast en af de samma, herr apotekaren B. A. Söderström i Karlskrona, efter denna tid fortsatt med iakttagelser efter den utstakade planen. Herr Söderström har deremot fortsatt så mycket längre, nemligen ända in till närvarande tid, och sålunda genom sin ihärdighet och det utmärkta sätt, hvarpå iakttagelserna utförts, lemnat ytterst vigtiga bidrag till kännedomen om de fenologiska förhållandena i vårt land. Då denna ovanligt långa och noggranna serie af observatorn blifvit mig godhetsfullt anförtrodd till bearbetning, så torde jag i det följande få anledning att mer än en gång återkomma till den samma.

Då sålunda inga samtidiga fenologiska iakttagelser efter en gemensam plan blifvit gjorda i Sverige efter 1849, var det ett vigtigt och behöfligt steg för att äfven i detta afseende ställa vårt land på lika ståndpunkt med andra länder, som Upsala observatorium tog, då det år 1873 stälde sig i spetsen för en ny serie af samtidiga fenologiska iakttagelser uti Sverige. Likasom det förut allt ifrån 1871 års början blifvit gjordt med afseende på iakttagelser öfver åskväder, isförhållanden och frostnätter, utsände nemligen nämda observatorii prefekt, professor G. Svanberg, och föreståndaren för dess meteorologiska afdelning, akademie-adjunkten H. H. Hildebrandsson, från och med år 1873 genom de K. Hushållningssäll-

---

[1]) De under denna observationsserie gjorda iakttagelserna finnas offentliggjorda dels i Botaniska Notiser för åren 1839—46, dels äfven uti Öfvers. af K. Vet. Akad:s Förhandlingar för åren 1846—51.

skapen formulär äfven för fenologiska iakttagelser öfver hela Sverige till personer, som ansågos vara för saken intresserade. Närmare underrättelser om den sålunda uti Sverige började fenologiska observationsseriens plan har jag lemnat i en uti "Botaniska Notiser" år 1877 införd uppsats "Om fenologiska iakttagelser i Sverige", hvarföre det ej torde vara behöfligt att här utförligare orda om den samma. Det torde i detta afseende vara tillräckligt att här framhålla, att formulär för dessa, likasom äfven för ofvannämda klimatologiska iakttagelser, på begäran hos observatoriet i Upsala tillsändas hvar och en, som vill åtaga sig dessa iakttagelser, att Kongl. Maj:t i nåder beviljat portofrihet för de iakttagelser, som af observatörer insändas till samma observatorium, samt slutligen, att hvarje observatör erhåller gratis sig tillsändt ett exemplar af utkommande skrifter, som grunda sig på dessa iakttagelser.

Den uppmaning till insändande af fenologiska iakttagelser, som sålunda riktades till den svenska allmänheten af Upsala observatorium, har krönts med lika stor framgång, som da det vädjades till allmänheten för erhållande af ofvannämda klimatologiska iakttagelser. Ett stort antal observatörer har nemligen årligen insändt talrika och noggranna fenologiska anteckningar efter den bestämda planen. Sålunda uppgick de fenologiska observatörernas antal under de 3 år, som närmast äro föremål för denna afhandling, för år 1873 till 218, för år 1874 till 151 samt för år 1875 till 155. Detta är ett resultat, som ej haft sin motsvarighet i något annat land, på grund hvaraf det väl är att hoppas, att den nu uti Sverige började fenologiska observationsserien kommer att i motsats till de föregående serierna, hvilka blifvit afbrutna efter endast få års verksamhet, fortgå utan afbrott för framtiden.

Utaf de fenologiska iakttagelser, som influtit under de 3 första åren (1873—75) af denna serie, hafva i denna afhandling underkastats en förberedande bearbetning dels alla iakttagelser på vilda växter, dels äfven bland åkerbruksfenomenen de, för hvilka ett större antal iakttagelser erhållits. Deremot har jag ansett bäst lemna å sido till framtida bearbetningar så väl de åkerbruksfenomen, för hvilka endast ett fåtal iakttagelser hittills föreligger, som äfven de på djurverlden gjorda iakttagelserna; de sist nämda iakttagelserna torde nemligen bättre lämpa sig för en särskild afhandling. Genom denna begränsning är det sålunda endast 4 slag af företeelser, nemligen *blomning*, *fruktmognad*, *löfsprickning* och *löffällning*, som blifva föremål för denna afhandling, om vi, såsom väl naturligast är, inordna ax- och vippbildningen hos våra sädesslag

bland blomningsfenomenen, samt skördens början hos samma växter bland fruktmognadsfenomenen. Äfven med denna begränsning af ämnet omfattar det samma dock ett utomordentligt stort material. Antalet af de under de 3 ifrågavarande åren gjorda iakttagelserna öfver dessa fenomen uppgår nemligen till öfver 30,000. Ty värr saknas tillgångar för offentliggörande af detta stora material i sin helhet, af hvilken anledning jag i det följande måst inskränka mig, så vidt möjligt, till offentliggörandet endast af sådana från detta material vunna medeltal, som synts erbjuda det större intresset.

1. Vegetationens utvecklingsgång uti Sverige under åren 1873—75.

Mitt första åtgörande vid bearbetningen har varit att indela Sverige i områden, som, så mycket som möjligt, äro sins emellan lika till areal och antalet observationsstationer, på samma gång de dessutom äro sådana, att inom hvarje särskildt område de klimatologiska förhållandena äro, så mycket som möjligt, likartade, för så vidt de inverka på tiden för de fenologiska fenomenen. Det har dock naturligtvis ej varit möjligt att verkställa en sådan indelning af vårt land, som mera än ungefärligen motsvarar alla dessa fordringar, i synnerhet emedan fördelningen af observationsstationerna varit ganska olika uti olika delar af landet. Dessa blifva t. ex. allt glesare uti de nordligare delarne af Sverige, hvarföre äfven områdena uti norra Sverige, ehuru ibland mångdubbelt vidsträcktare än södra Sveriges, oftast innehålla ett mindre antal stationer än de senare. Härvid har jag efter moget öfvervägande indelat Sverige uti 27 områden, hvilka behållits oförändrade för alla 3 åren i fråga. Begränsningen af dessa områden framgår i de flesta fall tydligt från deras namn. I detta afseende torde dock böra nämnas, att Stockholms län innefattar endast den till detta län hörande delen af Uppland, och att jag för korthetens skull med Vesterbotten och Norrbotten benämt de till de likanämda länen hörande delarne af Vesterbotten, samt med södra Lappland Åsele och Lycksele lappmarker, under det att sålunda den öfriga delen af Lappland naturligtvis hänförts till norra Lappland.

För hvart och ett af de sålunda utstakade områdena har jag sammanställt de uppgifter, som derifrån förelegat. Derefter beräknades den medeltid, vid hvilken inom området i fråga de olika

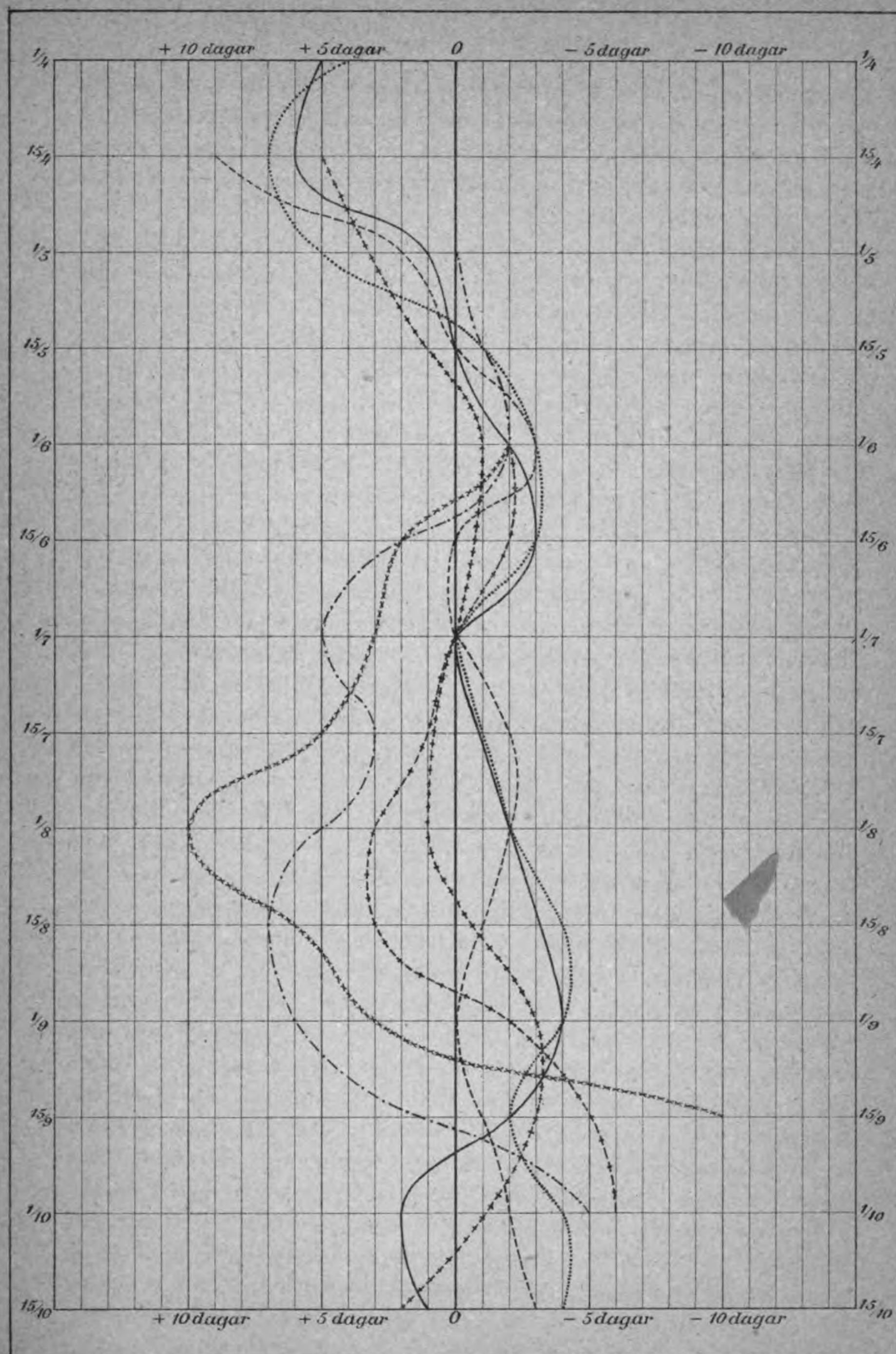
fenomenen under hvarje år infallit, hvarvid dock de föreliggande uppgifterna först underkastades en granskning, efter hvilken det fåtal uppgifter lemnades utan afseende, som visade sig så afvikande från motsvarande uppgifter från närliggande ställen, att deras riktighet måste anses tvifvelaktig.

De sålunda vunna medeltalen för de olika åren meddelas ej i denna afhandling. Hufvudsakligen med ledning af de samma vill jag här endast i största korthet dels angifva de olikheter, som vegetationens utvecklingsgång visat under åren 1873—75, dels äfven anföra några slutsatser, som kunna härifrån dragas, för att sedan öfvergå till en redogörelse för medeltiden uti de olika områdena för de särskilda fenomenen under alla 3 åren 1873—75 till hopa. De slutsatser, som kunna dragas ur dessa senare tal torde nemligen vara af ett större och mera allmänt intresse.

Uti de vidstående diagrammen 1—3 lemnas sålunda en grafisk framställning af vegetationens utvecklingsgång under hvart och ett af åren 1873—75, hvarvid utvecklingens gång under hvart och ett af dessa år jemförts med medelförhållandet under alla 3 åren. Detta medelförhållande representeras af tabellernas midtellinie. Årskurvornas afvikelser till venster eller plus-sidan om midtellinien angifva, huru många dagar tidigare, och afvikelserna till höger eller minus-sidan, huru många dagar senare utvecklingen under den ifrågavarande delen af året i fråga infallit, än den i medeltal infallit under alla 3 åren till sammans. Kurvorna för de olika åren äro uppdragna enligt beräkningar för den 1:a och 15:e i hvar månad af den årliga vegetationsperioden. För de olika områdena har nemligen beräknats, huru många dagar tidigare eller senare, än under alla 3 åren till sammans, de fenomen i medeltal inträffat under året i fråga, som normalt skulle hafva infallit omkring hvar och en af dessa dagar. Sådana kurvor hafva, på det att de måtte gifva antydning om utvecklingsgången under åren 1873—75 uti hela Sverige, blifvit beräknade och uppdragna för några af de längst skilda områdena, nemligen för Skåne, Skaraborgs län, Gotland, Södermanland, Jemtland, den till Vesterbottens län hörande delen af Vesterbotten samt för norra delen af Lappland. Härvid hafva i fråga om de 4 förstnämda områdena de för dessa områden beräknade medeltiderna för de olika fenomenen dels för hvart särskildt år, dels äfven för alla 3 åren till hopa, blifvit begagnade. För de 3 sistnämda områdena skulle deremot begagnandet af medeltalen för hela områdena hafva ledt till ett och annat märkbarare fel. Till följd i synnerhet af de ofta stora afstånden mellan de olika

Diagram 1.

Vegetationens utvecklingsgång i Sverige år 1873.

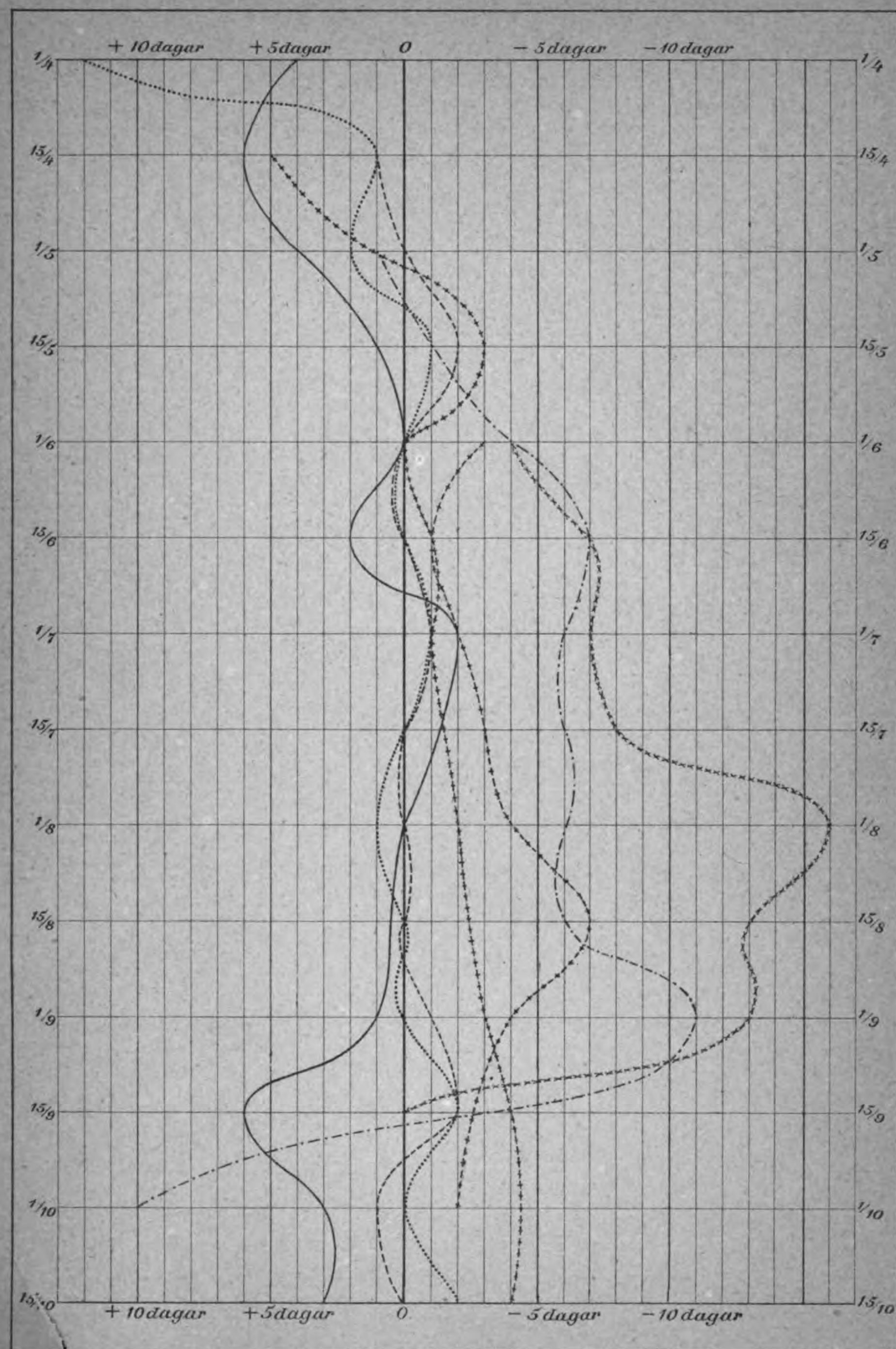
Skåne ———————— *Gotland* + + + + + + + + + *Vesterbotten* -+-+-+-+-

Skaraborgs län .... *Södermanland* - - - - - - - *Norra Lappland* ×××××××

Jemtland —.—.—.—.—

Diagram 2.

Vegetationens utvecklingsgång i Sverige år 1874.

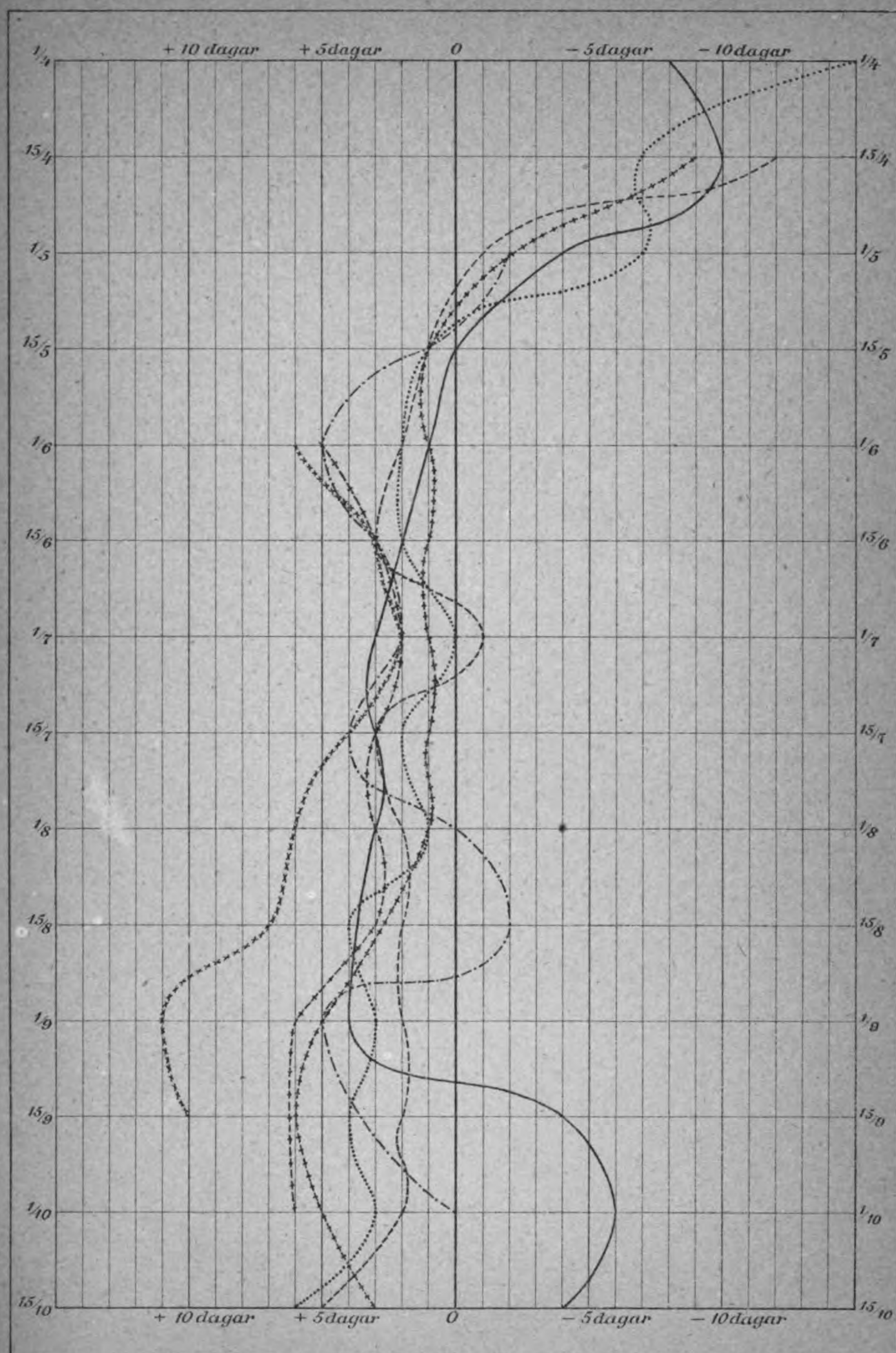

Skåne   *Gotland*   *Vesterbotten*

Skaraborgs län   *Södermanland*   *Norra Lappland*

Jemtland

Diagram 3.

Vegetationens utvecklingsgång i Sverige år 1875
+ 10 dagar
+ 5 dagar
0
− 5 dagar
− 10 dagar
1/4
15/4
1/5
15/5
1/6
15/6
1/7
15/7
1/8
15/8
1/9
15/9
1/10
15/10
Skåne
Gotland
Vesterbotten
Skaraborgs län
Södermanland
Norra Lappland
Jemtland

stationerna uti dessa områden, är nemligen tidsskilnaden för de olika fenomenens inträffande derstädes större mellan de olika stationerna, än uti områden uti sydligare delar af Sverige. Härigenom lämpa sig uti norra Sverige medeltalen från olika år för hela områdena, då för dessa tal ofta från de olika åren uppgifter från till en del olika stationer ligga till grund, ej så bra till jemförelse sins emellan. Derför har jag uppdragit kurvorna för dessa områden enligt beräkningar endast med fullt jemförliga uppgifter från de olika åren, nemligen uppgifter från samma stationer och om samma fenomen.

De på förenämda sätt vunna kurvorna lemna en så lätt öfversigt öfver utvecklingens gång uti olika delar af Sverige under åren i fråga, att det här torde vara tillräckligt att med ledning af de samma i största korthet framhålla endast de stora hufvuddragen af denna utvecklingsgång. Dessförinnan torde dock böra framhållas, att, som vegetationsperiodens längd minskas mot norden, komma naturligtvis kurvorna för de olika områdena att omfatta olika stora delar af året. De börja sålunda för Skåne och Skaraborgs län med den 1 April, för Gotland och Södermanland med den 15 April, för Jemtland med den 1 Maj samt för de 2 återstående områdena först med den 1 Juni. De sluta deremot för de 4 förstnämda områdena med den 15 Oktober, för Jemtland och Vesterbotten med den 1 Oktober, samt för norra Lappland med den 15 September.

Utvecklingen var sålunda 1873 uti Skåne under den första våren till omkring den 15 April ganska tidig. Deremot var den derstädes under den öfriga delen af vegetationsperioden nästan normal, dervid dock hållande sig något sen under Juni månad och i synnerhet omkring den 1 September. Ungefär samma förhållanden återfinna vi 1873 uti Skaraborgs län, på Gotland samt i Södermanland. Uti Vesterbotten märka vi deremot en öfvergång till förhållandena uti Jemtland och Lappland, i det att derstädes utvecklingen åtminstone under Augusti var ganska tidig, men vegetationsperiodens sista fenomen, löffällningen, deremot inföll ganska sent. Uti dessa 2 sistnämda områden finna vi nemligen, att utvecklingen efter en normal vår ifrån Juli månads början var mycket tidig, i synnerhet i början af Augusti, hvaremot löffällningen derstädes, i synnerhet i Lappland, var ovanligt sen.

Äfven år 1874 var utvecklingen vid vegetationsperiodens början ganska tidig i Skåne, nemligen till och med den 1 Maj. Sedan höll den sig derstädes nästan normal ända till uti September, hvarefter den åter blef något tidig. Uti Skaraborgs län inföll utveck-

lingen samma år i nästan fullt normal tid, utom de första vårfenomenen, som derstädes inföllo ovanligt tidigt. På Gotland förhöll sig vegetationen 1874 ungefär på enahanda sätt, som i Skåne, utom i det afseendet att utvecklingen der blef något sen från slutet af Augusti; deremot var utvecklingsgången nästan fullkomligt normal under hela vegetationsperioden uti Södermanland. Uti nordligare hälften af Sverige gestaltade sig detta år förhållandena mycket olika mot i södra Sverige. Uti Vesterbotten och ännu mera uti Jemtland samt i norra Lappland var nemligen utvecklingen mycket sen efter den 1 Juni, i synnerhet under Augusti månad, under det att löffällningen uti Jemtland inföll mycket tidigt, uti de 2 andra områdena deremot uti nästan fullt normal tid.

Under 1875 se vi slutligen, att utvecklingen, i motsats till de 2 föregående åren, från dess början till och med 1 Maj var ovanligt sen uti Skåne. Efter denna tid blef den derstädes till en början normal och sedan från och med Juli ganska tidig, hvaremot slutligen löffällningen var ganska sen. I Skaraborgs län, på Gotland samt uti Södermanland fortgick utvecklingen ungefär på samma sätt, endast att löffällningen inom dessa områden inföll något tidigare, än under åren 1873—75 i medeltal. Äfven i nordliga Sverige visade utvecklingen detta år stora likheter med utvecklingen uti Skåne. Dock kunde naturligtvis ej här, såsom i södra Sverige, någon ovanlig försening af vegetationens utveckling märkas under April, enär under denna månad vegetationsperioden ej ännu börjat uti norra Sverige. Dessförutom torde äfven böra anmärkas, att utvecklingen synes detta år hafva blifvit allt tidigare uti norra Sverige mot vegetationsperiodens slut utom i Jemtland, hvarest den under större delen af Augusti och vid löffällningen inföll i nästan fullt normal tid.

Uti det föregående finna vi nu talrika exempel derpå, att vegetationens utveckling, om den på ett ställe under en mindre del af ett år varit tidig, normal eller sen, ej derför ovilkorligen förhåller sig på samma sätt under de öfriga delarne af samma år. Af dessa exempel torde det vara tillräckligt att påpeka endast ett par, nemligen förhållandet under åren 1873 och 1874 uti södra Sverige, der utvecklingen dessa år under den tidigaste våren var ganska tidig, under större delen af den öfriga vegetationstiden deremot nästan fullt normal eller stundom till och med något sen.

Det föregående visar oss äfven, att, om utvecklingen på *ett* ställe uti Sverige är under någon del af ett år tidig, normal eller sen, man ej deraf kan med säkerhet sluta, att samtidigt

utvecklingen förhåller sig på samma sätt uti alla andra delar af vårt land, eller ännu mindre att samma utvecklingsstadium skall under detta år förhålla sig på samma sätt uti hela det öfriga Sverige. Exempel på motsatsen lemna nemligen till större eller mindre grad alla de ifrågavarande åren, men i synnerhet år 1874, under hvilket vi t. ex. finna, att utvecklingen uti nordliga Sverige i allmänhet var ytterst sen från början af Juni till omkring den 1 September, under det att den samtidigt inföll i nästan normal tid eller stundom äfven var något tidig i södra Sverige. Att under ett år sådana olikheter mellan olika delar af vårt land ofta måste förekomma, framgår dessutom tydligt af de olikheter i temperaturfördelningen uti Sveriges olika delar, som kunna förekomma under ett och samma år, enligt hvad professor R. Rubensson visat [1]). Dessa olikheter framträda för öfrigt, såsom naturligt är, skarpare mellan från hvarandra långt aflägsna områden, än mellan närbelägna. Derföre äro de äfven uti Sverige störst mellan Skåne och norra Lappland. Men dessutom bero de jemväl på andra egendomligheter hos de olika områdena. Detta visar sig i synnerhet deruti, att utvecklingen uti Jemtland, ehuru detta landskap är något sydligare än Vesterbotten, visar större skiljaktigheter från utvecklingen uti Skåne, än utvecklingen uti Vesterbotten visar, i det att utvecklingsgången uti Jemtland mycket mera, än uti Vesterbotten, öfverensstämmer med norra Lapplands. Nämda förhållande torde så mycket mera böra beaktas, som det står i närmaste öfverensstämmelse dermed, att, såsom professorerna E. Edlund [2]) och H. Mohn [3]), funnit, enligt hvad de af dem utgifna isoterm-kartorna öfver Skandinavien utvisa, Jemtland särskildt under Juli i klimatologiskt afseende har större likhet med Lappland, än med provinserna längs Bottniska viken.

Dessutom se vi äfven af diagrammen 1—3, att dessa skiljaktigheter mellan utvecklingsgången uti olika delar af vårt land under ett och samma år förekomma oftare och blifva större hos en del fenomen, än hos andra. Detta är i synnerhet fallet med de tidigaste vårfenomenen och de senaste höstfenomenen, eller löffäll-

---

[1]) R. Rubensson: »Månads- och årsmedia af temperaturen på statens meteorologiska stationer åren 1859—1872», sidd. 20—21. (K. Vetensk. Akad:s Handl., Band. 14, 1876).

[2]) Edlund: »Bidrag till kännedomen om Sveriges klimat.» (K. Vetensk. Akad:s Handl., Band. 12, 1874).

[3]) Mohn: »Die Klimatologie Norwegens» (i »Die Pflanzenwelt Norwegens» af F. C. Schübeler, Christiania, 1872).

ningen. Detta vinner äfven lätt sin förklaring. I fråga om de tidigaste vårfenomenen skola vi nemligen uti det följande visa, att de samma af alla här ifrågavarande fenomen äro de, som infalla mest oliktidigt uti olika delar af vårt land. Ovanliga temperaturförhållanden, som påskynda eller fördröja de första vårfenomenen uti *en* del af vårt land, komma derför ännu mindre vid dessa än vid andra fenologiska fenomen, att ovilkorligen på något sätt ovanligt påskynda eller fördröja samma utvecklingsstadium uti alla andra delar af landet, äfven om dessa ovanliga temperaturförhållanden skulle utsträcka sig till hela Sverige, hvilket långt ifrån alltid är fallet. Så t. ex. komma temperaturförhållanden, som ovanligt mycket påskynda eller fördröja den första vårutvecklingen uti en del af Sverige, ej att utöfva detta inflytande på samma utvecklingsstadium uti sydligare trakter, om dessa ovanliga temperaturförhållanden inträffa, först sedan den första vårutvecklingen uti dessa sydliga trakter redan inträdt i normal tid. Det är i sådant fall andra stadier af den årliga utvecklingen, som i dessa trakter blifva häraf påskyndade eller fördröjda. I nordligare trakter måste deremot större delen af det derstädes i vanliga fall ännu qvarliggande snötäcket smältas, innan blida temperaturförhållanden kunna utöfva något märkbarare inflytande på vegetationens utveckling. Det beror då på, huru vida den blida temperaturen varar längre, än under snösmältningen, om den första vårutvecklingen derstädes blir ovanligt tidig. En kall vårtemperatur, som fördröjer den första vårutvecklingen uti sydligare trakter, utöfvar ovilkorligen ett likartadt inflytande uti nordligare trakter endast uti det fall, att den kalla vårtemperaturen sträcker sig till den tid, vid hvilken den första vårutvecklingen skulle normalt börja i dessa nordliga trakter. Angående löffällningen är det åter naturligt, att den samma kan förhålla sig ganska olika äfven i temligen närliggande områden, all den stund den till en så stor del beror på mera lokala förhållanden, såsom i synnerhet froster och stormar.

Slutligen får jag äfven påpeka de bidrag, som lemnas af de uppdragna kurvorna, till kännedomen om gränserna för den vegetativa utvecklingens variation i tid allt efter olika år uti olika delar af Sverige. Om nemligen också en uttömmande kunskap om dessa gränser ej kan vinnas från endast 3 år, så erhålla vi dock redan från dessa år till en del ganska öfverraskande upplysningar i denna fråga i synnerhet genom de stora olikheter, som under de samma förefunnits mellan sydligare och nordligare delar af vårt land. Uti södra Sverige har nemligen under åren 1873—75 tiden för de ti-

digaste vårfenomenen visat den största vexlingen, i det att denna derstädes under April uti ett område, Skaraborgs län, till och med uppgått till 27 dagar. Vexlingen i tid har uti södra Sverige fortfarande varit ganska stor ännu omkring den 1 Maj, vid denna tid uppgående i ett område till 12 dagar, men derefter har den derstädes varit obetydlig ända till den 15 Augusti, under hvilken tid den till och med aldrig öfverstigit 5 dagar. Under den återstående delen af vegetationsperioden har vexlingen uti södra Sverige åter varit något större, i flera fall uppgående ända till 10 dagar. Uti nordligare delar af Sverige finna vi deremot, att variationen i tid varit minst för de första vårfenomenen, omkring den 1 Juni till och med ej stigande till mera än 4 dagar. Efter denna tid har den derstädes blifvit allt större, nående sin höjd uti norra Lappland omkring den 1 Augusti, då den uti detta område uppgått ända till 26 dagar; hvarefter den fortfarande varit mycket stor uti norra Sverige under den återstående delen af vegetationsperioden, sålunda för löffällningen uti norra Lappland uppgående till 20 dagar.

Under åren 1873—75 har sålunda ifrågavarande variation uti hela Sverige varit minst omkring den 1 Juni; uti södra Sverige har den i synnerhet före denna tid varit stor, särskildt för de första vårfenomenen, men efter denna tid har den derstädes blifvit något större först efter den 15 Augusti. Uti nordligare delar af Sverige har under dessa år en något större variation ej förekommit före den 1 Juni; deremot har en större variation visat sig derstädes tidigare efter den 1 Juni, än i södra Sverige, hvarvid den samma i norra Sverige på samma gång visat sig förvånande stor.

Det skulle vara förhastadt att vilja påstå på grund af denna min undersökning af blott 3 år, att ifrågavarande variationer i allmänhet förhålla sig så, som det af denna undersökning synes framgå. En sådan fråga kan nemligen med full säkerhet utredas endast genom ett mera mångårigt observationsmaterial. Emellertid synes det, som om det här ofvan framhållna resultatet af min undersökning riktigt framställer, åtminstone i de stora hufvuddragen, de skiljaktigheter, som finnas mellan sydligare och nordligare delar af Sverige med afseende på storleken af de fenologiska fenomenens variation i tid.

Såsom grund för denna min förmodan angående södra Sverige får jag nemligen hänvisa till de lärdomar, som i detta afseende lemnas af ett par derstädes utförda, särdeles långvariga och noggranna observations-serier. Den ena af dessa serier är den, som,

enligt hvad jag redan förut nämt, blifvit i Karlskrona fullföljd under åren 1843—75 af herr B. A. Söderström. För den andra serien hafva vi att tacka vår ifriga fenolog under förra århundradet, prosten C. Bjerkander [1]). Denna serie omfattar iakttagelser uti Vestergötland på en del fenomen under 22 år (1764—1785), på en del andra under ända till 28 år (1758—1785) [2]). Från hvardera af dessa serier har jag särskildt för hvar månad beräknat, huru stor ifrågavarande variation i medeltal varit för de till månaden normalt hörande fenomenen. Härvid har jag dock uti den föregående serien, uti hvilken på grund af det stora antal växter, till hvilket observationerna blifvit utsträckta, de samma ej för alla fenomen kunnat utsträckas till ett större antal år, endast fästat mig vid de fenomen, för hvilka iakttagelser förelegat från minst 20 år. Resultatet af denna undersökning meddelas uti nedanstående tabell 1. Uti denna tabell har jag dessutom för jemförelses skull anfört resultatet af ett par likartade undersökningar från sydligare delar af Europa, nemligen från Braunschweig och Österrike. Uppgifterna från Braunschweig har jag sjelf beräknat med ledning af den utmärkta 30-åriga observationsserie från nämda stad, som blifvit offentliggjord af W. Lachmann [3]). För Österrike anföras deremot de månads-medeltal, som C. Fritsch [4]) angifvit för de växter, hvilka 1871 uti Österrike observerats minst 10 år. Angående den följande tabellen torde för öfrigt endast behöfva anmärkas, att efter hvarje medeltal angifvits det antal fenomen, från hvilka medeltalen vunnits.

---

[1]) Såsom skarpsynt, outtröttlig och samvetsgrann observatör torde Bjerkander knappt hafva öfverträffats af någon svensk naturforskare. Huru öppen hans blick var för alla, äfven de skenbart mest obetydliga företeelser uti naturen, framgår af mångsidigheten af hans författare-verksamhet. Sålunda finna vi af honom endast uti K. Vetenskaps-Akademiens Handlingar för åren 1773—1795 ända till 49 afhandlingar, hvilka innehålla en mängd af de vackraste iakttagelser på de mest skilda företeelser inom så väl den organiska, som den oorganiska verlden. I fråga om denne, såsom det synes, af nutiden allt för mycket bortglömde naturforskares ovanligt rika verksamhet hänvisar jag för öfrigt till det öfver honom 1797 inför K. Vetenskaps-Akademien hållna åminnelsetalet af S. Ödmann.

[2]) C. Bjerkander: »Blomster-Almanach i Vestergötland från 1757 till och med 1785» (K. Vet. Akad:s Handl., 1786, sidd. 51—57).

[3]) W. Lachmann: »Die Entwickelung der Vegetation durch die Wärme nach 30-jährigen Beobachtungen an 24 Pflanzen etc.» (33 Jahresbericht der Schlesischen Gesellschaft für vaterländische Kultur, 1855).

[4]) C. Fritsch: »Ueber die absolute Veränderlichkeit der Blüthezeit der Pflanzen» (Sitzungsberichte der K. Akad. der Wissensch., Wien, Band 64, 1871).

Tabell 1.

Storleken af variationen af tid

Hos de fenomen som normalt infalla under	Karlskrona		Vestergötland		Braunschweig		Österrike	
	Dagar	Antal fenomen	Dagar	Antal fenomen	Dagar	Antal fenomen	Dagar	Antal fenomen
Mars . . .	72	2	—	—	66	4	38	8
April . . .	40	14	56	8	61	10	29	16
Maj	32	34	35	9	48	8	25	20
Juni	28	9	21	1	40	2	24	8
Juli	36	1	41	1	—	—	—	—
Augusti .	—	—	28	—	—	—	—	—
Septemb.	—	—	35	1	—	—	—	—
Oktober.	53	1	—	—	—	—	—	—

Förestående tabell se vi nu i allt väsentligt bestyrka de antydningar om den ifrågavarande variationens förhållande i södra Sverige, som redan åren 1873—75 lemnat. Af den samma synes nemligen tydligt, att variationen är minst under Juni, att den så väl före som efter denna tid blir allt större, samt att den vid de tidigaste vårfenomenen når sitt maximum. Af nämda tabell finna vi äfven, att åtminstone till och med Juni månad variationens gång är fullkomligt likartad i sydligare delar af Europa, som i södra Sverige. De för Karlskrona, Vestergötland och Braunschweig vunna medeltalen för denna variation torde dessutom på grund af de långvariga observationsserier, hvarifrån de äro härledda, kunna antagas för dessa trakter ganska nära angifva de yttersta gränserna, hvarinom ifrågavarande variation kan ligga.

Från norra Sverige har jag deremot ej lyckats erhålla någon långvarigare och mera omfattande serie af iakttagelser, som med säkerhet kunna antas vara med hvarandra fullt jemförliga, förutom en mycket långvarig serie från Östersundstrakten för åren 1699—1766 af O. Granbom [1]). Denna serie omfattar dock endast tiden för början af kornets sådd och skörd. Den samma synes bestyrka de antydningar om ifrågavarande variationens förhållande i nordliga Sverige, som åren 1873—75 lemnat. Enligt denna serie har nem-

[1]) O. Granbom: «Meteorologiska och Oeconomiska anmärkningar gjorda i Jämtland» (K. Vetensk. Akad:s Handl., 1767, sidd. 1 och följ.).

ligen tiden för ett så tidigt vårfenomen, som kornets sådd, under ända till 59 år ej varierat mera än 32 dagar, nemligen mellan den 20 April (1750) och den 22 Maj (1728), under det att tiden för kornets skörd deremot under 54 år varierat 49 dagar, nemligen mellan den 23 Juli (1703) och den 19 September (1740 och 1741). Dock kan naturligtvis ej den nyssnämda observationsserien ensam berättiga den af mig uttalade förmodan, att den större variation, som vegetationens utveckling efter den 1 Juni visat med afseende på tiden för sitt infallande uti nordligare delar af Sverige under åren 1873-75, ej torde i sjelfva verket bero så mycket endast på tillfälliga förhållanden under åren i fråga, utan snarare vara ett uttryck för en mera allmän olikhet mellan nordligare och sydligare delar af vårt land. Det är nemligen oafsedt de antydningar i denna riktning, som redan åren 1873-75 lemnat, derpå, som jag i främsta rummet grundat denna min förmodan, att ett sådant förhållande mellan ifrågavarande varationen uti nordligare och sydligare delar af vårt land skulle stå i närmaste öfverensstämmelse med det af professor R. Rubensson[1]) påpekade förhållandet, att årstemperaturen är mera variabel uti de nordligare, än uti de sydligare delarne af Sverige.

2. Medeltiden för de olika fenomenen under åren 1873—75.

De för hvart och ett af åren 1873—75 funna medeltiderna inom de olika områdena för de olika här afhandlade fenologiska fenomenen har jag slutligen, såsom redan ofvan är antydt, begagnat för att finna medeltiden inom hvarje område för samma fenomen under alla 3 åren tillhopa. De härvid vunna medeltalen för åren 1873—75 meddelas i vidfogade tabellerna 2—5. För angifvande af medeltiden för ett fenomen har dock uti dessa tabeller ej, såsom vanligast torde vara, bråkform blifvit begagnad, utan i dess ställe dagens och månadens ordningsnummer blifvit skrifna efter hvarandra. De medeltal, som äro härledda från endast ett mindre antal uppgifter eller synts något tvifvelaktiga, äro inneslutna inom parentes. Slutligen torde äfven böra tilläggas, att i dessa tabeller områdena blifvit anordnade efter den ungefärliga medelbreddgraden för alla inom de samma befintliga fenologiska observationsstationerna.

---

[1]) R. Rubensson: Anf. st.; sidd. 21—22.

Tabell 2.

Medeltiden under åren 1873—75 för blomningen.

	Hassel (Corylus Avellana L.)	Al (Alnus glutinosa W. & incana Tausch.)	Blåsippa (Anemone Hepatica L.)	Hästhof (Tussilago Farfara L.)	Hvitsippa (Anemone nemorosa L.)	Asp (Populus tremula L.)	Sälg (Salix caprea L.)	Alm (Ulmus montana Sm.)
Skåne	29—3	2—4	2—4	8—4	15—4	7—4	17—4	19—4
Blekinge	5—3	29—3	6—4	—	12—4	19—4	18—4	(7—5)
Kronobergs län	4—4	13—4	16—4	—	20—4	23—4	26—4	3—5
Halland	27—3	6—4	3—4	7—4	14—4	18—4	19—4	2—5
Kalmar l. (n. del.)	18—3	(9—4)	7—4	19—4	18—4	20—4	2—5	2—5
Jönköpings l. .	10—4	13—4	13—4	21—4	20—4	20—4	9—4	—
Gotland	1—4	—	12—4	—	20—4	13—5	—	14—5
Elfsborgs l. . . .	11—4	11—4	8—4	10—4	18—4	28—4	26—4	5—5
Göteb. o. Boh. l.	(16—4)	(11—4)	(1—4)	(4—4)	(7—4)	(24—4)	(15—4)	(25—4)
Skaraborgs l. . .	31—3	5—4	9—4	5—4	20—4	28—4	22—4	2—5
Östergötland . .	7—4	17—4	3—4	10—4	18—4	22—4	23—4	9—5
Södermanland .	5—4	15—4	9—4	13—4	23—4	22—4	24—4	5—5
Örebro l. (s. del.)	8—4	8—4	7—4	10—4	21—4	25—4	22—4	3—5
Karlstads l. . .	16—4	13—4	14—4	16—4	23—4	(1—5)	2—5	(8—5)
Örebro l. (n. del.)	(21—4)	8—4	14—4	8—4	21—4	7—5	30—4	17—5
Vesterås l. . . .	15—4	17—4	14—4	18—4	27—4	25—4	28—4	9—5
Upsala l.	4—4	9—4	12—4	9—4	2—5	24—4	23—4	5—5
Stockholms l. . .	15—4	9—4	9—4	10—4	28—4	26—4	6—5	16—5
Dalarne	15—4	10—4	14—4	30—4	29—4	28—4	25—4	(10—5)
Gefleborgs l. . .	24—4	21—4	29—4	16—4	5—5	3—5	4—5	(14—5)
Medelpad	—	18—4	27—4	29—4	9—5	16—5	13—5	—
Ångermanland .	—	24—4	10—5	8—5	20—5	13—5	15—5	(23—5)
Jemtlands l. . .	—	6—5	8—5	6—5	(3—6)	22—5	22—5	—
Vesterbotten . .	—	12—5	—	—	—	(15—5)	24—5	—
Södra Lappland	—	—	(6—6)	—	(8—6)	—	10—6	—
Norrbotten . . .	—	21—5	23—5	24—5	27—5	26—5	22—5	—
Norra Lappland	—	—	—	(16—6)	—	(5—6)	13—6	—

Tabell 2.

(forts.)

Medeltiden under åren 1873—75 för blomningen.

	Kalfleka (Caltha palustris L.)	Oxlägg (Primula veris L.)	Ask (Fraxinus excelsior L.)	Slån (Prunus spinosa L.)	Smultron (Fragaria vesca L.)	Röda Vinbär (Ribes rubrum L.)	Hägg (Prunus Padus L.)	Körsbär (Prunus Cerasus L.)
Skåne	7—5	4—5	20—5	18—5	20—5	18—5	24—5	21—5
Blekinge	5—5	6—5	19—5	16—5	23—5	25—5	29—5	21—5
Kronobergs län	7—5	14—5	25—5	29—5	24—5	24—5	28—5	27—5
Halland	2—5	12—5	21—5	25—5	25—5	17—5	24—5	20—5
Kalmar l. (n. del.)	3—5	11—5	20—5	15—5	23—5	21—5	27—5	26—5
Jönköpings l. . .	11—5	14—5	20—5	24—5	28—5	29—5	31—5	31—5
Gotland	11—5	14—5	21—5	27—5	1—6	25—5	—	1—6
Elfsborgs l. . . .	9—5	15—5	28—5	—	27—5	26—5	28—5	29—5
Göteb. o. Boh. l.	(8—5)	(7—5)	(29—5)	(13—5)	17—5	(21—5)	(27—5)	23—5
Skaraborgs l. . .	11—5	11—5	23—5	21—5	24—5	24—5	30—5	29—5
Östergötland . .	11—5	8—5	(30—5)	22—5	28—5	19—5	29—5	30—5
Södermanland .	12—5	8—5	26—5	26—5	28—5	25—5	28—5	31—5
Örebro l. (s. del.)	10—5	13—5	23—5	—	27—5	24—5	28—5	31—5
Karlstads l. . . .	15—5	13—5	26—5	(26—5)	25—5	27—5	29—5	2—6
Örebro l. (n. del.)	17—5	10—5	28—5	—	1—6	30—5	31—5	4—6
Vesterås l. . . .	20—5	14—5	29—5	26—5	28—5	28—5	30—5	1—6
Upsala l.	19—5	12—5	29—5	26—5	30—5	26—5	30—5	30—5
Stockholms l. .	21—5	12—5	29—5	30—5	1—6	31—5	2—6	3—6
Dalarne	17—5	15—5	(1—6)	—	2—6	29—5	31—5	4—6
Gefleborgs l. . .	23—5	18—5	(6—6)	—	3—6	4—6	3—6	5—6
Medelpad	22—5	26—5	—	—	7—6	5—6	6—6	13—6
Ångermanland .	29—5	(30—5)	—	—	7—6	8—6	7—6	15—6
Jemtlands l. . .	30—5	28—5	—	—	8—6	8—6	11—6	—
Vesterbotten . .	3—6	—	—	—	15—6	12—6	15—6	(27—6)
Södra Lappland	7—6	—	—	—	25—6	28—6	20—6	—
Norrbotten . . .	31—5	—	—	—	17—6	15—6	17—6	—
Norra Lappland	19—6	—	—	—	29—6	23—6	25—6	—

Tabell 2.

(forts.)

Medeltiden under åren 1873—75 för blomningen.

	Stenbräcka (Saxifraga granulata L.)	Bullerblomster (Trollius europaeus L.)	Narciss (Narcissus poëticus L.)	Vattenklöfver (Menyanthes trifoliata L.)	Äpple (Pyrus Malus L.)	Höstråg (Secale cereale L. hibernum). *Axbildning.*	En (Juniperus communis L.)	Liljekonvalje (Convallaria majalis L.)
Skåne	24—5	31—5	29—5	25—5	30—5	27—5	30—5	1—6
Blekinge	19—5	2—6	28—5	(5—6)	1—6	23—5	—	31—5
Kronobergs län	24—5	1—6	1—6	3—6	3—6	1—6	3—6	2—6
Halland	24—5	3—6	1—6	26—5	31—5	27—5	2—6	2—6
Kalmar l. (n. del.)	23—5	6—6	29—5	3—6	31—5	31—5	4—6	3—6
Jönköpings l. .	25—5	4—6	1—6	7—6	6—6	4—6	8—6	6—6
Gotland	28—5	—	6—6	4—6	3—6	23—5	9—6	7—6
Elfsborgs l. . . .	20—5	4—6	1—6	1—6	2—6	31—5	4—6	4—6
Göteb. o. Boh. l.	(15—5)	31—5	(30—5)	(31—5)	27—5	(31—5)	(26—5)	(3—6)
Skaraborgs l. . .	25—5	1—6	30—5	2—6	3—6	30—5	11—6	5—6
Östergötland . .	24—5	2—6	2—6	4—6	2—6	1—6	6—6	3—6
Södermanland .	27—5	5—6	2—6	6—6	4—6	30—5	8—6	3—6
Örebro l. (s. del.)	29—5	3—6	2—6	2—6	3—6	3—6	5—6	4—6
Karlstads l. . . .	1—6	11—6	2—6	30—5	5—6	3—6	5—6	4—6
Örebro l. (n. del.)	3—6	7—6	3—6	31—5	8—6	3—6	(6—6)	3—6
Vesterås l. . . .	28—5	—	2—6	4—6	4—6	2—6	12—6	4—6
Upsala l.	28—5	(17—6)	2—6	5—6	4—6	3—6	7—6	(7—6)
Stockholms l. .	26—5	—	2—6	4—6	8—6	2—6	13—6	4—6
Dalarne	(9—6)	7—6	6—6	8—6	6—6	6—6	16—6	5—6
Gefleborgs l. . .	(8—6)	(16—6)	7—6	10—6	10—6	10—6	10—6	9—6
Medelpad	—	11—6	15—6	10—6	18—6	17—6	—	8—6
Ångermanland .	—	15—6	(9—6)	17—6	23—6	20—6	22—6	13—6
Jemtlands l. . .	—	16—6	—	26—6	—	20—6	26—6	19—6
Vesterbotten . .	—	—	24—6	(19—6)	2—7	24—6	23—6	17—6
Södra Lappland	—	—	—	12—7	—	26—6	—	1—7
Norrbotten . . .	—	15—6	—	21—6	(20—6)	25—6	15—6	(24—6)
Norra Lappland	—	27—6	—	7—7	—	(24—6)	18—6	—

Tabell 2.

(forts.)

Medeltiden under åren 1873—75 för blomningen.

	Kastanj (Aesculus Hippocastanum L.)	Syren (Syringa vulgaris L.)	Rönn (Sorbus Aucuparia L.)	Lingon (Vaccinium Vitis idaea L.)	Tjärblomma (Viscaria vulgaris Röhl.)	Höstråg (Secale cereale L. hibernum). *Blomning.*	Prestkrage (Chrysanthemum Leucanthemum L.)	Blåklint (Centaurea Cyanus L.)
Skåne	5—6	4—6	6—6	8—6	9—6	14—6	16—6	17—6
Blekinge	4—6	4—6	5—6	—	8—6	13—6	(20—6)	(18—6)
Kronobergs län	7—6	6—6	10—6	7—6	15—6	17—6	23—6	25—6
Halland	1—6	4—6	9—6	3—6	14—6	16—6	17—6	24—6
Kalmar l. (n. del.)	7—6	7—6	12—6	12—6	11—6	16—6	16—6	16—6
Jönköpings l. .	15—6	12—6	12—6	11—6	20—6	23—6	17—6	25—6
Gotland	11—6	12—6	12—6	12—6	16—6	14—6	22—6	24—6
Elfsborgs l. . .	7—6	9—6	9—6	8—6	14—6	20—6	18—6	22—6
Göteb. o. Boh. l.	(11—6)	30—5	(10—6)	—	(6—6)	(20—6)	(13—6)	21—6
Skaraborgs l. . .	7—6	7—6	10—6	9—6	16—6	17—6	18—6	19—6
Östergötland . .	7—6	7—6	10—6	6—6	11—6	18—6	17—6	15—6
Södermanland .	8—6	9—6	9—6	10—6	10—6	17—6	19—6	18—6
Örebro l. (s. del.)	9—6	7—6	9—6	12—6	17—6	21—6	21—6	21—6
Karlstads l. . .	6—6	9—6	9—6	13—6	14—6	22—6	23—6	20—6
Örebro l. (n. del.)	9—6	12—6	14—6	17—6	(20—6)	24—6	1—7	28—6
Vesterås l. . . .	9—6	9—6	10—6	11—6	12—6	19—6	23—6	21—6
Upsala l.	9—6	9—6	12—6	14—6	10—6	19—6	19—6	21—6
Stockholms l. .	9—6	13—6	13—6	16—6	17—6	21—6	25—6	24—6
Dalarne	14—6	9—6	11—6	12—6	18—6	23—6	23—6	23—6
Gefleborgs l. . .	10—6	14—6	13—6	15—6	21—6	26—6	24—6	27—6
Medelpad	—	22—6	20—6	22—6	20—6	2—7	27—6	3—7
Ångermanland .	—	24—6	22—6	17—6	23—6	6—7	1—7	4—7
Jemtlands l. . .	—	29—6	25—6	21—6	(26—6)	7—7	4—7	9—7
Vesterbotten . .	—	29—6	26—6	22—6	—	9—7	7—7	14—7
Södra Lappland	—	—	24—6	26—6	—	20—7	12—7	(28—6)
Norrbotten . . .	—	30—6	25—6	14—6	(26—6)	6—7	10—7	(1—7)
Norra Lappland	—	—	29—6	8—7	—	—	—	—

Tabell 2.

(forts.)

Medeltiden under åren 1873—75 för blomningen.

	Olvon (Viburnum Opulus L.)	Rödklöfver (Trifolium pratense L.)	Linnea (Linnaea borealis L.)	Marie händer (Orchis maculata L.)	Gul Näckros (Nuphar luteum Sm.)	Hvit Näckros (Nymphaea alba L.)	Höstvete (Triticum hibernum L.). *Axbildning.*	Höstvete (Triticum hibernum L.). *Blomning.*
Skåne	19—6	20—6	(28—6)	22—6	27—6	26—6	28—6	2—7
Blekinge	(19—6)	(17—6)	—	—	(26—6)	24—6	27—6	25—6
Kronobergs län	24—6	26—6	21—6	21—6	1—7	3—7	2—7	4—7
Halland	19—6	23—6	16—6	20—6	22—6	29—6	25—6	28—6
Kalmar l. (n. del.)	25—6	26—6	20—6	27—6	24—6	26—6	30—6	1—7
Jönköpings l. .	23—6	25—6	23—6	26—6	1—7	1—7	1—7	3—7
Gotland	21—6	23—6	26—6	(30—5)	(13—6)	15—6	24—6	4—7
Elfsborgs l. . . .	(20—6)	25—6	21—6	19—6	24—6	26—6	22—6	28—6
Göteb. o. Boh. l. .	(17—6)	(25—6)	(21—6)	(18—6)	(23—6)	(23—6)	—	—
Skaraborgs l. . .	22—6	25—6	23—6	26—6	25—6	30—6	23—6	3—7
Östergötland . .	(17—6)	(27—6)	20—6	26—6	(3—7)	7—7	25—6	2—7
Södermanland .	21—6	25—6	23—6	27—6	30—6	3—7	22—6	30—6
Örebro l. (s. del.)	24—6	28—6	23—6	25—6	29—6	28—6	27—6	4—7
Karlstads l. . .	18—6	(29—6)	21—6	26—6	28—6	27—6	(25—6)	8—7
Örebro l. (n. del.)	19—6	(3—7)	28—6	28—6	5—7	5—7	—	—
Vesterås l. . . .	18—6	27—6	24—6	27—6	1—7	3—7	24—6	30—6
Upsala l.	19—6	26—6	26—6	29—6	4—7	5—7	23—6	29—6
Stockholms l. . .	23—6	30—6	26—6	21—6	4—7	6—7	25—6	3—7
Dalarne	25—6	3—7	27—6	(30—6)	5—7	13—7	(25—6)	(13—7)
Gefleborgs l. . .	28—6	30—6	22—6	27—6	9—7	13—7	(28—6)	(9—7)
Medelpad	(1—7)	2—7	29—6	(26—6)	17—7	13—7	—	—
Ångermanland .	(2—7)	(25—6)	1—7	5—7	14—7	17—7	—	—
Jemtlands l. . .	—	6—7	4—7	8—7	18—7	16—7	—	—
Vesterbotten . .	—	4—7	4—7	11—7	13—7	20—7	—	—
Södra Lappland	—	(1—7)	—	—	—	—	—	—
Norrbotten . . .	—	(20—6)	27—6	(9—7)	10—7	10—7	—	—
Norra Lappland	—	—	16—7	8—7	—	—	—	—

Tabell 2.

(slut)

Medeltiden under åren 1873—75 för blomningen.

	Korn (Hordeum vulgare L.). *Axbildning.*	Åkerärter (Pisum sativum L.)	Fläder (Sambucus nigra L.)	Slåtterblomma (Parnassia palustris L.)	Hafre (Avena sativa L.). *Vippans bildning.*	Elggräs (Spiraea Ulmaria L.)	Vicker (Vicia sativa L.)	Lind (Tilia parvifolia Ehrh.)	Ljung (Calluna vulgaris Salisb.)
Skåne	3—7	4—7	5—7	(23—7)	6—7	5—7	9—7	20—7	27—7
Blekinge	3—7	(24—6)	29—6	—	28—6	—	—	22—7	—
Kronobergs län	7—7	2—7	4—7	25—6	8—7	3—7	11—7	28—7	1—8
Halland	2—7	3—7	2—7	4—7	6—7	30—6	3—7	24—7	6—8
Kalmar l. (n. del.)	4—7	4—7	5—7	26—6	9—7	27—6	7—7	(14—7)	29—7
Jönköpings l. . .	4—7	5—7	4—7	4—7	9—7	4—7	11—7	(27—7)	2—8
Gotland	6—7	29—6	5—7	3—7	(5—7)	19—6	—	(3—7)	5—8
Elfsborgs l. . . .	2—7	3—7	6—7	25—6	5—7	4—7	(7—7)	28—7	2—8
Göteb. o. Boh. l.	(5—7)	(13—7)	(26—6)	(23—7)	(9—7)	1—7	(5—7)	(25—7)	(3—8)
Skaraborgs l. . .	3—7	6—7	30—6	15—7	6—7	6—7	7—7	21—7	31—7
Östergötland . .	5—7	(10—7)	(3—7)	(26—7)	11—7	(5—7)	(9—7)	(10—7)	27—7
Södermanland .	5—7	30—6	2—7	19—7	9—7	2—7	5—7	23—7	30—7
Örebro l. (s. del.)	9—7	9—7	2—7	21—7	12—7	5—7	10—7	24—7	3—8
Karlstads l. . . .	6—7	12—7	6—7	(13—7)	14—7	8—7	(12—7)	(26—7)	1—8
Örebro l. (n. del.)	(10—7)	—	2—7	12—7	12—7	9—7	—	(26—7)	(11—8)
Vesterås l. . . .	7—7	5—7	29—6	9—7	9—7	3—7	18—7	19—7	28—7
Upsala l.	5—7	4—7	30—6	(15—7)	8—7	(28—6)	6—7	21—7	3—8
Stockholms l. .	6—7	3—7	14—7	12—7	11—7	3—7	7—7	21—7	2—8
Dalarne	4—7	11—7	10—7	(12—7)	11—7	9—7	10—7	(27—7)	29—7
Gefleborgs l. . .	9—7	12—7	(6—7)	6—7	14—7	6—7	15—7	27—7	31—7
Medelpad	17—7	17—7	—	5—7	(31—7)	12—7	(18—7)	4—8	—
Ångermanland .	17—7	18—7	—	3—7	23—7	14—7	(2—8)	—	1—8
Jemtlands l. . .	14—7	13—7	—	17—7	—	20—7	(25—7)	—	28—7
Vesterbotten . .	13—7	—	—	(14—7)	23—7	19—7	(27—7)	—	1—8
Södra Lappland	11—7	(20—7)	—	—	—	—	—	—	19—8
Norrbotten . . .	8—7	(18—7)	—	21—7	13—7	(3—7)	—	—	—
Norra Lappland	18—7	—	—	16—7	—	30—7	—	—	12—8

Tabell 3.

Medeltiden under åren 1873—75 för fruktmognaden.

	Smultron (Fragaria vesca L.)	Blåbär (Myrtillus nigra Gilib.)	Åkerbär (Rubus arcticus L.)	Hjortron (Rubus Chamaemorus L.)	Hallon (Rubus idaeus L.)	Röda Vinbär (Ribes rubrum L.)	Körsbär (Prunus Cerasus L.)	Råg (Secale cereale L. hibernum)
Skåne	27—6	15—7	—	(6—7)	24—7	24—7	(19—7)	2—8
Blekinge . . .	24—6	13—7	—	—	26—7	23—7	26—7	29—7
Kronobergs län	3—7	17—7	—	24—7	25—7	31—7	2—8	2—8
Halland	29—6	18—7	—	20—7	25—7	23—7	27—7	30—7
Kalmar l. (n. del.)	4—7	15—7	—	27—7	24—7	26—7	29—7	28—7
Jönköpings l. .	3—7	13—7	—	22—7	29—7	29—7	4—8	5—8
Gotland	7—7	18—7	—	—	4—8	30—7	2—8	30—7
Elfsborgs l. . .	2—7	15—7	—	25—7	28—7	27—7	7—8	8—8
Göteb. o. Boh. l.	29—6	(17—7)	—	(24—7)	(27—7)	28—7	6—8	(10—8)
Skaraborgs l. . .	30—6	15—7	—	22—7	28—7	28—7	4—8	6—8
Östergötland . .	28—6	11—7	—	28—7	31—7	1—8	8—8	4—8
Södermanland .	28—6	13—7	—	23—7	23—7	24—7	5—8	30—7
Örebro l. (s. del.)	1—7	17—7	—	20—7	27—7	1—8	13—8	1—8
Karlstads l. . .	29—6	12—7	21—7	26—7	28—7	29—7	5—8	3—8
Örebro l. (n. del.)	7—7	22—7	—	18—7	4—8	2—8	(10—8)	28—7
Vesterås l. . . .	30—6	16—7	—	27—7	26—7	28—7	11—8	2—8
Upsala l.	3—7	17—7	—	21—7	29—7	27—7	6—8	3—8
Stockholms l. . .	1—7	17—7	—	25—7	27—7	30—7	10—8	4—8
Dalarne	2—7	21—7	21—7	22—7	27—7	24—7	25—8	7—8
Gefleborgs l. . .	4—7	16—7	22—7	28—7	2—8	29—7	29—8	11—8
Medelpad	10—7	23—7	24—7	29—7	8—8	6—8	5—9	19—8
Ångermanland .	16—7	27—7	26—7	1—8	9—8	11—8	(20—9)	20—8
Jemtlands l. . .	14—7	4—8	26—7	6—8	20—8	17—8	—	25—8
Vesterbotten . .	22—7	28—7	31—7	29—7	22—8	16—8	—	24—8
Södra Lappland	6—8	5—8	10—8	3—8	27—8	7—9	—	30—8
Norrbotten . . .	26—7	31—7	2—8	30—7	13—8	5—8	—	25—8
Norra Lappland	3—8	15—8	6—8[1]	14—8[1]	2—9[2]	28—8[1]	—	23—8

[1] Mognade ej år 1874 vid Qvickjock uti Luleå Lappmark.
[2] Mognade ej åren 1874 och 1875 vid Qvickjock.

Tabell 3.

(slut)

Medeltiden under åren 1873—75 för fruktmognaden.

	Korn (Hordeum vulgare L.)	Hvete (Triticum hibernum L.)	Hafre (Avena sativa L.)	Åkerärter (Pisum sativum L.)	Lingon (Vaccinium Vitis idea L.)	Äpple (Pyrus Malus L.)	Rönn (Sorbus Aucuparia L.)	Hassel (Corylus Avellana L.)
Skåne	9—8	9—8	15—8	20—8	25—8	30—8	31—8	17—9
Blekinge	13—8	8—8	8—8	—	22—8	30—8	21—8	—
Kronobergs län	17—8	(17—8)	15—8	—	5—9	3—9	5—9	12—9
Halland	15—8	16—8	9—8	18—8	26—8	7—9	31—8	10—9
Kalmar l. (n. del.)	14—8	12—8	16—8	(21—8)	30—8	6—9	29—8	11—9
Jönköpings l. .	18—8	(21—8)	19—8	(20—8)	31—8	11—9	3—9	9—9
Gotland	21—8	12—8	19—8	2—8	5—9	9—9	3—9	29—9
Elfsborgs l. . . .	10—8	13—8	16—8	22—8	28—8	9—9	4—9	8—9
Göteb. o. Boh. l.	(8—8)	(20—8)	18—8	—	(26—8)	31—8	(1—9)	(14—9)
Skaraborgs l. . .	18—8	12—8	18—8	19—8	27—8	4—9	5—9	16—9
Östergötland . .	13—8	9—8	20—8	22—8	27—8	2—9	19—8	(1—9)
Södermanland .	18—8	11—8	17—8	9—8	31—8	8—9	1—9	29—8
Örebro l. (s. del.)	15—8	12—8	20—8	15—8	25—8	5—9	1—9	10—9
Karlstads l. . .	18—8	25—8	22—8	—	28—8	9—9	4—9	15—9
Örebro l. (n. del.)	—	—	25—8	—	3—9	—	—	—
Vesterås l. . . .	24—8	9—8	19—8	15—8	28—8	8—9	3—9	15—9
Upsala l.	19—8	13—8	19—8	16—8	1—9	7—9	29—8	12—9
Stockholms l. .	21—8	18—8	25—8	17—8	5—9	31—8	25—8	10—9
Dalarne	19—8	15—8	22—8	—	29—8	15—9	8—9	(20—9)
Gefleborgs l. . .	21—8	—	23—8	25—8	3—9	6—9	23—8	16—9
Medelpad	31—8	—	8—9	30—8	27—8	18—9	30—8	—
Ångermanland .	28—8	—	8—9	3—9	1—9	—	1—9	—
Jemtlands l. . .	29—8	—	—	8—9	5—9	—	7—9	—
Vesterbotten . .	22—8	—	2—9	—	7—9	(26—9)	8—9	—
Södra Lappland	25—8	—	—	—	8—9	—	(14—9)	—
Norrbotten . . .	23—8	—	2—9	—	4—9	—	(4—9)	—
Norra Lappland	22—8	—	—	—	17—9[1]	—	21—8	—

[1] Mognade ej åren 1874 och 1875 vid Qvickjock.

Tabell 4.

Medeltiden under åren 1873—75 för löfsprickningen.

	Hägg (Prunus Padus L.)	Röda Vinbär (Ribes rubrum L.)	Björk (Betula glutinosa W. & verrucosa Ehrh.)	Rönn (Sorbus Aucuparia L.)	Al (Alnus glutinosa W. & incana Tausch).	Syren (Syringa vulgaris L.)	Bok (Fagus silvatica L.)	Hassel (Corylus Avellana L.)
Skåne	9—5	6—5	16—5	12—5	17—5	15—5	16—5	18—5
Blekinge	13—5	10—5	15—5	20—5	22—5	(15—5)	19—5	26—5
Kronobergs län	16—5	16—5	19—5	20—5	23—5	20—5	19—5	23—5
Halland	12—5	11—5	12—5	15—5	15—5	17—5	15—5	17—5
Kalmar l. (n. del.)	15—5	16—5	20—5	22—5	23—5	18—5	(4—6)	20—5
Jönköpings l. . .	20—5	20—5	22—5	21—5	26—5	24—5	27—5	25—5
Gotland	—	14—5	24—5	29—5	(4—6)	24—5	—	(28—5)
Elfsborgs l. . . .	15—5	19—5	19—5	20—5	22—5	23—5	25—5	23—5
Göteb. o. Boh. l.	(12—5)	7—5	(19—5)	(18—5)	(19—5)	16—5	(21—5)	(22—5)
Skaraborgs l. . .	16—5	16—5	19—5	20—5	24—5	21—5	25—5	21—5
Östergötland . .	16—5	11—5	21—5	25—5	(25—5)	21—5	26—5	24—5
Södermanland .	16—5	19—5	18—5	21—5	25—5	23—5	26—5	26—5
Örebro l. (s. del.)	13—5	16—5	17—5	20—5	23—5	21—5	27—5	22—5
Karlstads l. . . .	16—5	18—5	19—5	20—5	24—5	23—5	30—5	24—5
Örebro l. (n. del.)	16—5	23—5	19—5	23—5	27—5	25—5	29—5	28—5
Vesterås l. . . .	16—5	17—5	18—5	20—5	28—5	25—5	24—5	25—5
Upsala l.	17—5	21—5	22—5	22—5	23—5	25—5	30—5	25—5
Stockholms l. .	19—5	24—5	24—5	28—5	30—5	27—5	28—5	29—5
Dalarne	20—5	20—5	21—5	24—5	25—5	22—5	(6—6)	26—5
Gefleborgs l. . .	23—5	25—5	23—5	26—5	28—5	27—5	(3—6)	30—5
Medelpad	28—5	27—5	26—5	31—5	30—5	3—6	—	—
Ångermanland .	26—5	28—5	27—5	30—5	1—6	5—6	—	(11—6)
Jemtlands l. . .	31—5	31—5	31—5	2—6	4—6	12—6	—	(8—6)
Vesterbotten . .	31—5	2—6	2—6	31—5	6—6	8—6	—	(12—6)
Södra Lappland	7—6	(8—6)	4—6	5—6	6—6	(5—6)	—	—
Norrbotten . . .	5—6	(5—6)	3—6	6—6	8—6	15—6	—	—
Norra Lappland	12—6	12—6	9—6	13—5	(16—6)	—	—	—

Tabell 4. (slut)

Medeltiden under åren 1873—75 för löfsprickningen.

	Kastanj (Aesculus Hippocastanum L.)	Alm (Ulmus montana Sm.)	Lönn (Acer platanoides L.)	Körsbär (Prunus Cerasus L.)	Äpple (Pyrus Malus L.)	Lind (Tilia parvifolia Ehrh.)	Asp (Populus tremula L.)	Ek (Quercus Robur L.)	Ask (Fraxinus excelsior L.)
Skåne	14—5	18—5	20—5	21—5	22—5	25—5	29—5	30—5	4—6
Blekinge	20—5	28—5	20—5	22—5	28—5	27—5	29—5	30—5	4—6
Kronobergs län	18—5	23—5	25—5	25—5	25—5	31—5	31—5	31—5	3—6
Halland	17—5	18—5	22—5	21—5	22—5	26—5	28—5	31—5	3—6
Kalmar l. (n. del.)	24—5	27—5	24—5	26—5	28—5	28—5	31—5	30—5	3—6
Jönköpings l. .	27—5	28—5	24—5	30—5	29—5	30—5	30—5	3—6	3—6
Gotland	20—5	28—5	26—5	28—5	28—5	31—5	30—5	5—6	4—6
Elfsborgs l. . . .	23—5	24—5	24—5	27—5	29—5	26—5	30—5	2—6	(4—6)
Göteb. o. Boh. l.	19—5	(15—5)	19—5	17—5	19—5	(26—5)	(28—5)	(2—6)	5—6
Skaraborgs l. . .	21—5	24—5	24—5	26—5	26—5	28—5	30—5	1—6	3—6
Östergötland . .	22—5	24—5	26—5	30—5	27—5	27—5	1—6	30—5	4—6
Södermanland .	25—5	25—5	27—5	29—5	29—5	29—5	30—5	1—6	4—6
Örebro l. (s. del.)	25—5	24—5	24—5	28—5	28—5	29—5	31—5	1—6	4—6
Karlstads l. . . .	23—5	25—5	22—5	29—5	26—5	29—5	30—5	2—6	2—6
Örebro l. (n. del.)	28—5	30—5	27—5	1—6	31—5	30—5	3—6	2—6	7—6
Vesterås l. . . .	24—5	25—5	26—5	30—5	29—5	29—5	31—5	29—5	4—6
Upsala l.	24—5	27—5	27—5	29—5	29—5	27—5	29—5	2—6	5—6
Stockholms l. .	30—5	29—5	30—5	2—6	1—6	1—6	2—6	7—6	10—6
Dalarne	27—5	31—5	28—5	30—5	1—6	2—6	2—6	4—6	4—6
Gefleborgs l. . .	26—5	31—5	30—5	1—6	31—5	1—6	2—6	7—6	5—6
Medelpad	—	4—6	5—6	7—6	7—6	7—6	7—6	—	—
Ångermanland .	—	(7—6)	4—6	10—6	(7—6)	(11—6)	8—6	(11—6)	—
Jemtlands l. . .	—	5—6	—	—	3—6	—	10—6	—	—
Vesterbotten . .	—	(11—6)	4—6	(20—6)	(11—6)	(9—6)	11—6	—	(22—6)
Södra Lappland	—	—	—	—	—	—	6—6	—	—
Norrbotten . . .	—	—	(15—6)	—	9—6	—	9—6	—	—
Norra Lappland	—	—	—	—	—	—	18—6	—	—

Tabell 5.

Medeltiden under åren 1873—75 för löffällningen.

	Hägg (Prunus Padus L.)	Lönn (Acer platanoides L.)	Björk (Betula glutinosa W. & verrucosa Ehrh.)	Alm (Ulmus montana Sm.)	Asp (Populus tremula L.)	Ask (Fraxinus excelsior L.)	Bok (Fagus silvatica L.)	Rönn (Sorbus aucuparia L.)
Skåne	14—10	10—10	12—10	9—10	13—10	11—10	18—10	7—10
Blekinge	(15—10)	11—10	11—10	—	17—10	8—10	(15—10)	(15—10)
Kronobergs län	29—9	1—10	30—9	6—10	4—10	3—10	7—10	4—10
Halland	3—10	5—10	6—10	12—10	9—10	16—10	15—10	9—10
Kalmar l.(n. del.)	9—10	29—9	7—10	10—10	12—10	8—10	(14—10)	9—10
Jönköpings l. .	2—10	29—9	27—9	5—10	3—10	11—10	12—10	5—10
Gotland	—	9—10	14—10	13—10	13—10	15—10	—	13—10
Elfsborgs l. . . .	7—10	5—10	8—10	2—10	8—10	3—10	10—10	8—10
Göteb. o. Boh. l.	(5—10)	(13—10)	(10—10)	(7—10)	(9—10)	(20—10)	(17—10)	(13—10)
Skaraborgs l. . .	30—9	7—10	4—10	7—10	5—10	7—10	12—10	10—10
Östergötland . .	25—9	1—10	29—9	28—9	4—10	3—10	—	30—9
Södermanland .	1—10	27—9	3—10	30—9	6—10	28—9	4—10	6—10
Örebro l. (s. del.)	30—9	1—10	29—9	3—10	3—10	26—9	6—10	5—10
Karlstads l. . . .	25—9	30—9	27—9	1—10	28—9	5—10	6—10	28—9
Örebro l. (n. del.)	(6—10)	26—9	27—9	(4—10)	(3—10)	21—9	—	(8—10)
Vesterås l. . . .	4—10	29—9	2—10	6—10	7—10	27—9	3—10	9—10
Upsala l.	3—10	29—9	30—9	29—9	11—10	27—9	3—11	3—10
Stockholms l. .	29—9	30—9	30—9	30—9	4—10	1—10	27—10	4—10
Dalarne	26—9	22—9	23—9	28—9	5—10	1—10	—	27—9
Gefleborgs l. . .	28—9	4—10	28—9	(1—10)	3—10	26—9	—	6—10
Medelpad	25—9	23—9	19—9	(28—9)	27—9	—	—	26—9
Ångermanland .	26—9	26—9	21—9	(20—9)	27—9	—	—	27—9
Jemtlands l. . .	3—10	—	23—9	5—10	25—9	—	—	2—10
Vesterbotten . .	24—9	18—9	20—9	—	16—9	14—10	—	23—9
Södra Lappland	18—9	—	15—9	—	(17—9)	—	—	(22—9)
Norrbotten . . .	14—9	—	(13—9)	—	(19—9)	—	—	(17—9)
Norra Lappland	14—9	—	13—9	—	16—9	—	—	13—9

Tabell 5.

(slut)

Medeltiden under åren 1873—75 för löffällningen.

	Hassel (Corylus Avellana L.)	Lind (Tilia parvifolia Ehrh.)	Kastanj (Aesculus Hippocastanum L.)	Al (Alnus glutinosa W. & incana Tausch.)	Ek (Quercus Robur L.)	Körsbär (Prunus Cerasus L.)	Äpple (Pyrus Malus L.)	Syren (Syringa vulgaris L.)
Skåne	17—10	10—10	14—10	14—10	20—10	20—10	18—10	22—10
Blekinge	(19—10)	12—10	(15—10)	—	17—10	—	(20—10)	15—10
Kronobergs län	8—10	5—10	8—10	10—10	16—10	11—10	10—10	12—10
Halland	17—10	13—10	16—10	18—10	17—10	15—10	21—10	27—10
Kalmar l. (n. del.)	13—10	13—10	13—10	19—10	17—10	16—10	14—10	14—10
Jönköpings l. . .	3—10	4—10	7—10	7—10	13—10	10—10	13—10	13—10
Gotland	15—10	(15—10)	13—10	(29—10)	18—10	20—10	24—10	17—10
Elfsborgs l. . . .	14—10	14—10	10—10	11—10	16—10	14—10	12—10	12—10
Göteb. o. Boh. l.	(18—10)	(13—10)	(15—10)	(30—10)	(17—10)	(18—10)	(21—10)	(21—10)
Skaraborgs l. . .	13—10	11—10	7—10	18—10	18—10	16—10	16—10	19—10
Östergötland . .	6—10	(25—9)	(25—9)	4—10	(5—10)	(8—10)	(7—10)	(10—10)
Södermanland .	6—10	3—10	5—10	12—10	11—10	12—10	10—10	13—10
Örebro l. (s. del.)	1—10	2—10	3—10	11—10	9—10	10—10	10—10	12—10
Karlstads l. . . .	30—9	10—10	8—10	9—10	9—10	13—10	3—10	10—10
Örebro l. (n. del.)	—	20—9	26—9	(3—10)	—	(11—10)	(10—10)	(10—10)
Vesterås l. . . .	7—10	6—10	5—10	10—10	13—10	12—10	11—10	16—10
Upsala l.	16—10	10—10	30—9	25—10	15—10	17—10	9—10	11—10
Stockholms l. .	30—9	6—10	4—10	11—10	8—10	9—10	8—10	12—10
Dalarne	25—9	22—9	8—10	29—9	6—10	5—10	5—10	8—10
Gefleborgs l. . .	2—10	5—10	4—10	7—10	10—10	14—10	11—10	10—10
Medelpad	—	(6—10)	—	7—10	—	(22—10)	8—10	10—10
Ångermanland .	—	—	—	3—10	—	(21—10)	—	6—10
Jemtlands l. . .	—	—	—	4—10	—	—	—	(8—10)
Vesterbotten . .	(30—9)	(5—10)	—	23—9	—	—	1—10	6—10
Södra Lappland	—	—	—	27—9	—	—	—	—
Norrbotten . . .	—	—	—	(20—9)	—	—	—	—
Norra Lappland	—	—	—	—	—	—	—	—

3. Undersökning af beskaffenheten af de från åren 1873—75 vunna medeltalen.

De i tabellerna 2—5 lemnade medeltalen angifva naturligtvis desto bättre det verkliga medelförhållandet inom de olika områdena under åren 1873—75, från ju flera noggranna uppgifter från ett områdes olika delar de äro härledda. Denna fordran torde i allmänhet bäst uppfyllas af medeltalen för löfsprickningen och blomningen, deremot ej alltid lika bra af medeltalen för fruktmognaden, samt ännu mindre af medeltalen för löffällningen. För dessa 2 senare slag af fenomen har nemligen i allmänhet förelegat ett betydtydligt mindre antal observationer. Jag har ansett mig böra påpeka detta förhållande, på det att det samma måtte uti en framtid förändras. Detta vore högst önskligt i synnerhet af det skälet, att de fenologiska fenomenen från de mera framskridna delarne af den årliga vegetationsperioden i allmänhet blifvit mycket mindre studerade äfven i andra länder, hvarför man i allmänhet sväfvar i större okunnighet om lagarne för dessa fenomen. Antagligen skulle derför ett noggrannt studium af de samma i ännu högre grad, än studiet af vegetationsperiodens tidigare fenomen, komma att leda till upptäckten af hittills okända lagar i naturen.

Den vigtigaste frågan, som dessutom framställer sig angående de i tabellerna 2—5 meddelade medeltalen, är väl, huru vida de samma kunna anses angifva det allmänna medelförhållandet uti de olika områdena, eller om de blott angifva medelförhållandet under åren 1873—75. Härpå beror nemligen, huru vida de slutsatser, som från dessa tal vinnas, kunna anses såsom mera allmängiltiga eller som giltiga endast för de 3 åren i fråga.

Vi veta då, bland annat från de undersökningar, som C. Fritsch anstält[1]), att man ej obetingadt kan antaga, att för fenomen inom växtverlden medeltal, som äro härledda från endast 3 års observationer, angifva den normala tiden för dessa fenomens inträffande. Fritsch fann nemligen vid sina undersökningar, att sådana medeltal stundom kunna visa en afvikelse af ända till 11 dagar från den verkliga medeltiden. För att utreda beskaffenheten af de från åren 1873—75 vunna medeltalen finnes tydligen ej något annat tillförlitligt sätt, än att jemföra de från dessa år vunna medeltalen

[1]) C. Fritsch: «Pflanzenphänologische Untersuchungen» (Sitzungsberichte d. K. Akad. der Wissensch., Wien, Band 53, 1866).

med medeltal från andra långvarigare serier, om sådana kunna erhållas. Men emedan, såsom ofvan är visadt, förhållandena uti olika delar af Sverige kunna vara ganska olika under samma år, så att man ej derifrån, att utvecklingen varit tidig, normal eller sen uti en del af Sverige, kan sluta till, att den samtidigt varit det äfven i alla andra delar af vårt land, måste en sådan jemförelse, för att den skall leda till riktig kännedom om våra 3-åriga medeltals förhållande till verkliga normalvärden, om möjligt utsträckas till flera olika stationer inom olika delar af Sverige. Samma jemförelse måste dessutom äfven för de olika stationerna utsträckas till årets olika tider, emedan utvecklingen äfven på samma ställe kan vara mycket olika under olika delar af samma års vegetationsperiod, så att man derifrån, att utvecklingen på ett ställe under en mindre del af ett år varit tidig, normal eller sen, ej kan sluta, att utvecklingen derstädes under alla andra delar af samma år förhållit sig på samma sätt.

För att kunna verkställa de ofvan antydda jemförelserna har jag eftersökt, om mångåriga serier af fenologiska iakttagelser blifvit utförda på några af de stationer, på hvilka under åren 1873—75 sådana iakttagelser blifvit gjorda. Härvid har det äfven lyckats mig att erhålla några sådana serier. Af dessa finnas några sedan gammalt offentliggjorda i tryck; de öfriga hafva blifvit af några observatörer insända i manuskript till Upsala observatorium. I fråga om de sedan gammalt i tryck föreliggande serierna, hvilka alla slutat redan för omkring 100 år sedan, fann jag dock snart af anledning, som här nedan kommer att angifvas, att det är tvifvelaktigt, huru vida de samma lämpa sig för ifrågarande jemförelser. Af denna anledning lemnas tills vidare dessa äldre serier å sido, tills vi med tillhjelp af de yngre serierna, så långt det är möjligt, förvissat oss om beskaffenheten af de från åren 1873—75 vunna medeltalen.

De observationsserier från en nyare tid, som för denna undersökning varit mig tillgängliga, äro följande:

1) Meranämda 33-åriga serien för åren 1843—75 från Karlskrona af herr B. A. Söderström;
2) En 16-årig serie för åren 1860—75 från Löpanäs gård i Söraby socken (Kronobergs län) af herr B. N. A. Lindwall;
3) En 23-årig serie för åren 1849—1875 [1]) från Göstads gård i Vånga socken (Linköpings län) af herr G. Odelstjerna;

[1]) För 4 af dessa år saknas nemligen uppgifter.

4) En 22-årig serie för åren 1841—62 från Tösslanda vid Göta elf (58° 10′ n. bredd) af herr E. W. Olbers;
5) En 15-årig serie för åren 1861—75 till en början från Backa, men sedan år 1873 från Ede, båda uti Vestra Vingåkers socken (Nyköpings län) af herr W. M. von Post;
6) En 23-årig serie för åren 1855—77 från Jönshyttan i Hjulsjö socken (Örebro län) af herr J. E. Jansson; samt
7) En 13-årig serie för åren 1863—75 från Umeå af herr E. Waldenström.

Medeltiden för de olika fenomenen uti hvar och en af dessa serier har af mig blifvit beräknad (se afdelning 8). Derefter hafva dessa medeltal blifvit jemförda med de från åren 1873—75 för samma stationer vunna medeltalen för samma fenomen. Härvid har jag likväl varit tvungen att stundom (detta dock nästan endast vid en af stationerna i fråga, nemligen Göstad) interpolera uppgifter från ett och annat af åren 1873—75, då för något af dessa år uppgifter om något fenomen ej förefanns[1]). Då dessutom inga iakttagelser blifvit gjorda vid Tösslanda åren 1873—75, har jag jemfört dess normalvärden med de 3-åriga medeltalen från Kilanda under antagande, att tiden för de fenologiska fenomens infallande på dessa 2 närliggande ställen ej visar någon nämnvärd skiljaktighet, hvilket äfven bekräftas deraf, att de från denna jemförelse vunna talen visa sig nästan fullt öfverensstämmande med från jemförelser vid andra stationer vunna tal.

Uti nedanstående tabell 6 meddelas resultatet af dessa jemförelser, hvarvid jag för hvarje månad sökt medeldifferensen på de olika stationerna mellan de mångåriga och de 3-åriga medeltalen. Genom plus (+) framför talen angifves i denna tabell, huru många dagar tidigare, samt genom minus (—), huru många dagar senare än under hela observationsserien, fenomenen på en station åren 1873—75 under månaden i fråga i medeltal infallit. Derjemte anföres uti tabellen efter dessa medeltal äfven det antal fenomen, hvarifrån denna medeldifferens vunnits.

Från tabell 6 framgår det nu, att bland medeltalen för åren 1873—75 de för April, Maj och Juni månader kunna uti de mest skilda delar af Sverige, dock med undantag af medeltalen för April från Örebro län och följaktligen äfven från till detta län gränsande delar af Sverige, anses såsom nästan jemngoda med

[1]) Denna interpolation har jag verkstält med ledning af diagrammen 1—3.

Tabell 6.

Treåriga medeltalens från 1873—75 medeldifferens från mångåriga normalvärden

under	vid													
	Karls-krona		Söraby		Vånga		Töss-landa		V. Ving-åker		Hjulsjö		Umeå	
	Dagar	Antal fenomen	Dagar	Antal fenomen	Dagar	Antal fenomen	Dagar	Antal fenomen	Dagar	Antal fenomen	Dagar	Antal fenomen	Dagar	Antal fenomen
Mars . .	+9	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
April . .	+2	7	—2	3	+3	4	—	—	—	—	+10	1	—	—
Maj . . .	—1	23	±0	3	+1	2	+2	3	±0	1	+1	3	+2	5
Juni . . .	±0	10	—2	3	—2	2	+1	1	—2	1	—	—	+2	6
Juli . . .	—1	1	+4	3	—	—	+4	1	—	—	+2	1	±0	3
Augusti .	—	—	+7	6	+5	5	—	—	—	—	+4	2	+1	3
Septemb.	—	—	+3	3	—	—	—	—	—	—	+6	1	+12	6
Oktob. .	—	—	—2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

mångåriga normalvärden. Deras medeldifferens från sådana normalvärden stiger nemligen endast i ett par fall, så högt som till 3 dagar. De öfriga 3-åriga medelvärdena visa deremot, så vidt man kan döma från det ringa material, som varit att tillgå för deras pröfning, något större afvikelser från normalförhållandet och äro då oftast tidiga. Då nu detta oaktadt undersökningarna i det följande utsträckts till den årliga vegetationsperiodens alla delar, så framgår af det nyss nämda, att af de vunna resultaten endast de för Maj och Juni samt till största delen äfven de för April kunna anses med större noggrannhet angifva det verkliga medelförhållandet. Undersökningarna öfver den vegetativa utvecklingen under de öfriga månaderna äro deremot, så vida ej, såsom i ett par fall blifvit gjordt, särskildt afseende fästats på afvikelserna från normalförhållandena under åren 1873—75, mera att anse såsom en rekognoscering. Denna rekognoscering torde dock åtminstone gifva en antydning om förhållandena äfven under dessa delar af året, till dess det blir möjligt att erhålla noggrannare bestämningar, då iakttagelser från ett större antal år hunnit insamlas och bearbetas.

4. Jemförelse mellan vegetationens utvecklingsgång i Sverige under 18:de och 19:de århundradena.

I det föregående antyddes, att de fenologiska observationsserier, som förefinnas från förra århundradet, ej fullt lämpa sig för bedömandet, huruvida de från åren 1873—75 vunna medeltalen angifva det nu varande medelförhållandet i Sverige. Anledningen till mitt tvifvel uti detta hänseende är, att det vid dessa jemförelser framgick, att vegetationens utveckling nu för tiden i medeltal infaller på något olika tider uti vårt land, än under det förra århundradet.

Hvad som först framkallade denna förmodan var en jemförelse af de normalvärden för Karlskrona, som jag vunnit från herr B. A. Söderströms meranämda 33-åriga observationsserie från åren 1843—75 med de normalvärden för samma stad, som år 1771 meddelades af J. J. Ferber uti "Blomster-Almanach för Carlskronas horizont"[1]). Ferber har grundat sina normalvärden på iakttagelser under en del af åren 1755—1770. Som han åtminstone vid blomningen, på hvilken de flesta iakttagelserna blifvit af honom gjorda, antecknat ett senare utvecklingsstadium, än herr Söderström, så borde, om klimatet varit likartadt under båda observationsseriernas fortgång, normalvärdena i den äldre serien vara senare än de, som vunnits från den yngre serien. I den äldre serien har nemligen blomningen antecknats först, då en växt börjat visa utslagna blommor i något större mängd, i den senare serien deremot, i öfverensstämmelse med föreskrifterna i Quetelets ofvan nämda instruktion, redan vid första början till en arts allmännare blomning. Vid en jemförelse af de båda seriernas normalvärden visade sig dock redan vid första ögonkastet, att Ferbers normalvärden i allmänhet äro tidigare; ibland 90 för båda serierna gemensamma observationsföremål äro nemligen uti den äldre serien normalvärdena tidigare för 66, lika för 5, men blott för 19 något senare. Vid öfverslag för alla fenomenen befunnos äfven normalvärdena i den äldre serien vara i medeltal $3^1/_3$ dag tidigare än de, som erhållits från den yngre serien. Med afseende åter på olika månader inföllo visserligen vid Karlskrona för 100 år sedan de 2 fenomen, som enligt den yngre serien vid Karlskrona tillhöra Mars månad, enligt Ferbers uppgifter i medeltal 19 dagar senare,

[1]) K. Vetensk. Akad:s Handl. 1771, sidd. 75—88.

men deremot de 12 fenomen, som tillhöra April, i medeltal 3 dagar tidigare, de 44 fenomen, som tillhöra Maj, omkring 4 dagar tidigare, de 29 fenomen, som tillhöra Juni, 5 dagar tidigare, samt slutligen de 3 fenomen, som tillhöra Juli ända till 13 dagar tidigare. Nu framgår det dock vid en sådan jemförelse af normalvärdena uti den äldre och den yngre serien, af hvilka de senare måste anses tillförlitligare, såsom i allmänhet härledda från ett långt större antal observationer, att ett och annat af den äldre seriens normalvärden måste vara mindre korrekt. Derföre kunna vi lägga någon större vigt endast på de af de föregående resultaten af min jemförelse, som stödja sig på ett så stort antal uppgifter, att uti dem de fel, som möjligen kunnat uppstå genom en och annan enstaka, mera oriktig uppgift, kunna anses såsom till största delen eliminerade. Äfven om detta iakttages, torde dock de föregående jemförelserna få anses hafva utvisat, att vegetationens utveckling nu för tiden vid Karlskrona, och i likhet dermed väl äfven i närgränsande delar af södra Sverige, åtminstone från April till och med Juni normalt är minst 3—5 dagar senare än för 100 år sedan.

Med anledning af förestående resultat underkastades sedermera en granskning så väl de andra från gammalt föreliggande fenologiska observationsserierna som äfven ett par från förra seklet intill närvarande tid fortgående observationsserier på islossningen.

De fenologiska observationsserier, hvarpå jag härmed syftat, äro:

1) Ofvannämda 28-åriga serie (1758—1785) från Vestergötland af C. Bjerkander;
2) En serie för Upsala från åren 1739—1839 af strödda anteckningar uti de på Upsala observatorium förda meteorologiska journalerna;
3) En 68-årig serie (1699—1766) från Östersundstrakten af O. Granbom[1]; samt
4) En 9-årig serie (1758—1766) från Qvickjock i Luleå Lappmark af J. Hollsten[2].

För de fenomen, som uti dessa serier äro gemensamma med den uti Sverige nu pågående observationsserien, har jag uti de äl-

---

[1] O. Granbom: »Meteorologiska och oekonomiska anmärkningar gjorda i Jemtland på islossnings-, sånings- och skördetiden» (K. Vetensk. Akad:s Handl., 1767).

[2] J. Hollsten: »Sjutton års observationer på sånings- och skördetiden uti Qvickjocks och Jockmocks församlingar i Luleå Lappmark» (K. Vetensk. Akad:s Handl., 1768).

dre serierna sökt medeltiden under det 18:de århundradet [1]). Af dessa från det 18:de århundradet vunna medeltal jemfördes sedan de för Upsala med för samma ställe vunna mångåriga normalvärden från 19:de århundradet. De andra seriernas medeltal jemfördes deremot, då tyvärr ej några långvarigare observationsserier för samma stationer förefinnas från en nyare tid, med medeltalen från dessa stationer för åren 1873—75. Angående denna jemförelse må dock anmärkas, att ehuru det ej kunnat utredas, huru vida, såsom antagligast är, blomningen uti Vestergötland uti den äldre serien antecknats uti samma stadium, som den antecknas uti den nu i Sverige pågående observationsserien, dessa båda seriers uppgifter om blomningen dock blifvit jemförda. Då det dessutom uti samma äldre serie ej heller angifvits, huru vida iakttagelserna blifvit gjorda på något bestämdt ställe uti Vestergötland, har jag ansett mig helst böra jemföra denna series medelvärden med medeltalen från 1873—75 för hela Skaraborgs län, i synnerhet som tidsskilnaden uti utvecklingen på olika ställen inom detta län i allmänhet visat sig högst obetydlig. De ofvannämda jemförelserna lemnade följande resultat.

De från den äldre Vestgöta-serien vunna medeltalen voro visserligen för 7 för båda serierna gemensamma fenomen, som enligt den yngre serien infalla under April månad, i medeltal 3 dagar senare än medeltalen från 1873—75 för Skaraborgs län, men deremot voro de för 5 fenomen, som tillhöra Maj, i medeltal 4 dagar tidigare, för 3 fenomen, som tillhöra Juni, i medeltal nära 7 dagar tidigare, för ett till Augusti hörande fenomen åter något (2 dagar) senare.

Vid Upsala såddes Korn 6 dagar och blommade Häggen 3 dagar tidigare under det föregående århundradet, än under det innevarande; deremot är från de erhållna medeltalen ingen förändring märkbar uti tiden för Rågens axbildning och Rågskördens början.

Uti Östersundstrakten såddes Korn åren 1699—1766 i medeltal den 10 Maj, under 1873—75 vid Ope landtbruksskola deremot 13 dagar senare eller den 23 Maj; Kornskörden började sammastädes enligt den äldre serien i medeltal den 25 Augusti, enligt den yngre deremot 7 dagar senare eller den 1 September.

Slutligen började sådden af Korn vid Qvickjock i medeltal omkring den 26 Maj såväl åren 1758—66, som åren 1873—75,

[1]) Härvid hafva de uppgifter som lemnats enligt den gamla stilen, blifvit reducerade till den nya stilen.

hvaremot Kornskörden började sammastädes enligt den äldre serien den 28 Augusti, enligt den yngre åter 2 dagar tidigare eller den 26 Augusti.

Dessa jemförelser visade sålunda i första hand, att åtminstone vegetationens utveckling i allmänhet uti Vestergötland under Maj och Juni månader, äfvensom början af Kornets sådd och skörd uti Jemtland i medeltal infallit (4—13) dagar tidigare under större eller mindre delar af förra århundradet än under åren 1873—75. Då nu här ofvan (i tabell 6) är visadt, att vegetationens utveckling vid de nämda årstiderna inföll i det närmaste uti normal tid i dessa trakter under åren 1873—75, så framgår väl deraf, att uti samma trakter vid de ifrågavarande årstiderna utvecklingen under tiden för de äldre serierna varit (4—13) dagar tidigare, än den nu för tiden normalt är. Likartadt visar sig förhållandet mellan vegetationens utveckling under 18:de och 19:de århundradena hafva varit uti April och Maj äfven uti Upsala-trakten, enligt hvad som synes från de förändringar, som tiden för Kornsådden och Häggens blomning undergått.

Samma jemförelse visar vidare, att blomningen visserligen under April infallit i medeltal 3 dagar samt Rågskördens början ett par dagar senare uti Vestergötland under åren 1758—1785, än under åren 1873—75. Utvecklingen har dock enligt tabell 6 under de 3 sistnämda åren i medeltal varit tidig uti dessa trakter under de nämda delarne af året, nemligen under April ända till 10 dagar tidigare och under Augusti 4—7 dagar tidigare, än under ett normalt år. Att förhållandet varit sådant styrkes dessutom i fråga om April derutaf, att, såsom i det följande kommer att visas, utvecklingen åren 1873—75 under April uti större delen af Svealand samt uti Vestergötland varit ovanligt tidig i förhållande till dessa trakters latitud. Häraf framgår det nu väl, att i frågavarande fenomen, ehuru de under den äldre seriens fortgång i medeltal infallit senare, än under åren 1873—75, dock infallit något tidigare uti Vestergötland under förra århundradet, än de normalt infalla under det närvarande århundradet.

Då slutligen Kornsådden vid Qvickjock i medeltal varit liktidig under åren 1758—66 och 1873—75, men utvecklingen uti Norrland under Maj månad de sistnämda åren i medeltal var något tidigare, än under ett normalt år, så framgår väl deraf, att vid Qvickjock Kornsådden under åren 1758—66 i medeltal inträffat något tidigare, än under ett nutida normalår.

Från de föregående jemförelserna återstå nu endast ett par fall, som ej styrka det redan för Karlskrona-trakten vunna resultatet, att vegetationens utveckling blifvit senare under det innevarande århundradet. Sådant är nemligen förhållandet med de medeltal, som jag vunnit för infallandet af Rågens axbildning och skörd vid Upsala samt af Kornskörden uti Lappland. Om vi ihogkomma, att de uti Upsala gjorda iakttagelserna ofta blifvit under olika år gjorda af olika observatörer och, såsom det synes, utan någon bestämd plan, så äro dock de afvikelser från resultatet af de andra jemförelserna, som medeltalen från detta ställe visat, ej större, än att de mycket väl ligga inom de gränser, inom hvilka felaktigheter uti medeltal från en sådan observationsserie lätt kunna ligga. På grund af det fåtal uppgifter, som legat till grund för medeltalen för Kornskördens början uti Lappland, torde det samma kunna sägas om det skiljaktiga förhållande, som dessa medeltal synas antyda.

De 2 observationsserier på islossningen, som underkastats en närmare undersökning, äro dels en 160-årig serie för åren 1712—1871 af observationer på islossningen i Vesteråsfjärden af Mälaren [1]), dels äfven en 110-årig serie för åren 1762—1871 af dylika observationer på Fyrisån vid Upsala qvarn [2]). Den förra af dessa serier visade, att Vesteråsfjärden gick upp under åren 1712—1800 i medeltal den 23 April, under åren 1801—1871 deremot i medeltal 3 dagar senare eller den 26 April; och den senare serien, att islossningen i Fyrisån inträffade under åren 1762—1800 i medeltal den 7 April, under åren 1801—1871 deremot likaledes i medeltal 3 dagar senare eller den 10 April.

Utaf det föregående finna vi således, att utom i ett par fall hvilka dock ej torde kunna tillmätas en sådan vigt, att de kunna anses upphäfva resultatet af de andra jemförelserna, alla de jemförelser mellan observationer från det förra århundradet och det närvarande, som vi haft tillfälle att göra, tyda derpå, att vegetationens utveckling uti Sverige i medeltal infaller senare under det närvarande århundradet, än under det förra. Denna försening synes hafva egt rum ej blott i de sydligaste delarne af Sverige, utan jemväl hafva sträckt sig till nordligare delar, nemligen åtminstone

[1]) H. H. Hildebrandsson: «Isförhållandena i Sverige vintern 1870—71» (Upsala Universitets Årsskrift 1872).

[2]) A. J. A. Cronvall: «Isförhållandena i Sverige under vintrarne 1871—72 och 72—73 (Akademisk afhandling, 1875).

till Jemtland. Den samma visar sig slutligen derjemte hafva sträckt sig ej blott till vegetationsperiodens början, utan äfven till dess mera framskridna delar, åtminstone till och med Augusti.

Ofvanstående resultat, om hvars riktighet jag redan från det anförda kände mig på det lifligaste öfvertygad, fann jag sedermera bekräftade äfven genom uttalanden utaf flera andra, som studerat de klimatologiska förhållandena uti vårt land under framfarna tider. Främst bland dessa stå F. von Ehrenheim[1]) och L. F. Rääf[2]), hvilka hafva utsträckt sina forskningar ej blott till det förra århundradet utan så långt tillbaka, som det var dem möjligt att erhålla några underrättelser om de klimatologiska förhållandena i vårt land. För detta ändamål samlade de för de tider, från hvilka inga utförliga klimatologiska observationsserier finnas, de spridda underrättelser om klimatet i vårt land, som äro att hemta från de historiska urkunderna till och med så långt till baka som till runstafven, samt dessutom äfven de vittnesbörd, som i denna fråga kunna hemtas från våra ordspråk, bemärkelsedagar m. m. Från de massor af upplysningar om klimatet uti Sverige under gångna tider, som de sålunda lyckades hopsamla, och angående hvilka jag hänvisar till deras här nedan anförda arbeten, kommo båda till ungefär samma resultat. Dessa torde här bäst återgifvas uti de ordalag, hvari Rääf sammanfattat de samma med särskildt afseende på Ydre härad i Östergötland. "Af hvad förut är anfördt, finna vi", säger han, "att vårvärmen måste i 11:te, 12:te och närmast följande århundraden hafva i allmänhet inträffat långt tidigare än nu, och sedermera under en längre tidrymd på ungefärligen samma tider, men blifvit på 1700-talet och ytterligare i vår samtid mer och mer fördröjd, öfverväldigad af den utsträckta vintern. Deremot har sommaren förlängt sig inpå hösten, och denne, i stället för att, såsom oftast fordom var fallet, medföra frusen jord och snö i Oktober, senast i November, är numera, med få undantag, så blid, att åkerbruk kan bedrifvas intill jul, och växter i blomning samtidigt anträffas."

Efter allt, som i det föregående blifvit anfördt, torde det väl nu ej kunna betviflas, *att vegetationens utveckling under innevarande århundrade i medeltal infaller senare, än under det föregående, samt att väl äfven denna försening troligen fortgått sedan*

---

[1]) F. von Ehrenheim: «Om climaternas rörlighet» (Tal i K. Vet. Akad. 1823).

[2]) L. F. Rääf: «Samlingar och anteckningar till en beskrifning öfver Ydre härad i Östergötland», 4 delen, (Örebro, 1865).

flera århundraden tillbaka Här föreligger sålunda ett svar på en af de vigtigaste af de många frågor, hvartill fenologiska observationsserier gifva anledning, och hvarpå sådana serier från olika tider kunna gifva ett tillfredsställande svar, endast så vidt de äro sinsemellan fullt jemförliga. Det kan väl vid första ögonkastet synas temligen likgiltigt, huru vida vegetationens utveckling uti Sverige nu infaller några dagar senare, än för ett sekel sedan, eller ej. Detta är dock vid närmare betraktande af ganska stor betydelse. Af de undersökningar, som C. Fritsch [1]) anstält öfver de fenologiska förhållandena uti Österrike, har det nemligen visat sig, att derstädes blomningen i medeltal för hvarje breddgrad försenas 2,9 dag hos örtartade växter och 3,8 dag hos träd och buskar, samt att fruktmognaden för hvarje breddgrad försenas ungefär dubbelt så mycket. Dessa för Österrike funna "geografiska konstanter" kunna nu visserligen, såsom här nedan kommer att visas, ej antagas såsom gällande äfven för Sverige. Jag har dock ansett mig kunna här begagna de samma, då derigenom betydelsen af ifrågavarande försening åtminstone ej kommer att öfverdrifvas. Efter denna beräkning synes det nu, att uti hela Sverige minst så stor försening af vegetationens utveckling under det sista seklet egt rum, att utvecklingen nu för tiden allestädes inom landet normalt infaller vid den tid, vid hvilken den för ett sekel sedan inföll en breddgrad nordligare. Men emedan den vegetativa utvecklingen är beroende af de klimatologiska förhållandena, så måste väl äfven dessa hafva blifvit under samma tid förändrade. Nu för tiden skulle följaktligen hvarje ställe i Sverige ega allra minst ett så hårdt klimat som det, hvilket för omkring 100 år sedan herrskade en breddgrad nordligare. Skulle nu de förändringar uti de klimatologiska förhållandena, som synas hafva försiggått uti Sverige under det sista seklet, fortgå på samma sätt äfven i framtiden, så skulle till följd häraf i en ganska snar framtid mycket stora förändringar i vårt klimat inträda. Jag behöfver nemligen blott erinra derom, att, då Sveriges utsträckning uti norr och söder föga öfverstiger 13 breddgrader, skulle vi härigenom efter 13 århundradens förlopp uti Skåne få samma klimat som det, hvilket nu herrskar under Sveriges nordligaste breddgrad. Till följd häraf skulle trädgränsen draga sig allt längre mot söder uti Sverige [2]), de nordligare delarne skulle knappt förblifva beboeliga o. s. v.

---

[1]) C. Fritsch: «Pflanzenphaenologische Untersuchungen.»

[2]) Ett sådant förhållande återfinnes mycket tydligt uti Sibirien, hvarest den

Det är på grund af den stora vigten af den föreliggande frågan, huru vida en småningom skeende försening af vegetationens utveckling pågått och pågår uti Sverige, som jag åt den samma egnat en större uppmärksamhet. Frågan torde dock genom det anförda ej kunna anses såsom löst till mera än en ringa del, nemligen så till vida som det torde få anses ostridigt, att en sådan försening verkligen egt rum uti Sverige. Många härmed i sammanhang stående spörsmål återstå dock ännu att besvara, såsom att om möjligt med ännu större noggrannhet bestämma, huru stor denna försening varit; huru länge den period varat, under hvilken denna försening af utvecklingen fortgått; huru vida den samma ännu fortgår eller, såsom det vill synas af *båda* de ofvan nämda observationsserierna på islossningen, förseningen nått sin spets redan uti det första decenniet af detta århundrade och sålunda åter en period börjat, under hvilken utvecklingen blir allt tidigare; hvilka orsaker till förseningen kunna förefinnas o. s. v. Detta är dock frågor, hvilkas säkra lösning till största delen knappt torde vara möjlig, förr än genom de nu i Sverige pågående observationsseriernas fortgång nyare tiders normalförhållanden blifvit säkert kända, hvarefter dermed kunna jemföras alla de uppgifter, som kunna hopsamlas från fordna tider. Vi öfverlemna derför deras besvarande åt framtiden, för att nu öfvergå till några andra frågor, som framställa sig för oss på grund af det under åren 1873—75 samlade observationsmaterialet.

5. Vegetationens allmänna utvecklingsgång uti Sverige.

Såsom allmänt bekant är, inträder ett och samma utvecklingsstadium vanligen oliktidigt uti olika delar af vårt land. I det följande lemnas en framställnig af de olikheter, som i detta afseende finnas mellan de olika områden, hvari Sverige i denna afhandling blifvit indeladt. Härvid har jag fästat mig särskildt vid hvart och ett af de 4 olika hufvudslagen af här afhandlade företeelser, blomning, fruktmognad, löfsprickning och löffällning. I fråga om det första slaget af företeelser (blomningen), har jag utsträckt mina un-

skoglösa tundrans gräns småningom framflyttas allt längre mot söder. Äfven uti Norge skola liknande förhållanden visa sig deraf, att på dess fjäll stora trädstammar träffas högt uppe ofvan den nuvarande trädgränsen. Härom jemför E. Fries: Botaniska Utflygter, 1:a delen, sid. 105.

dersökningar till årets olika delar, i det att jag särskildt sökt medeltidsskilnaden för blomningen uti olika delar af Sverige för de växter, som uti Skåne blomma i April[1]), i Maj, i Juni och i Juli. För hvart särskildt slag af de andra företeelserna har jag deremot sökt den allmänna medeltidsskilnaden för deras infallande uti olika delar af Sverige. Vid dessa undersökningar har jag valt Skåne till utgångspunkt och med tillhjelp af de 3-åriga medeltalen uti tabellerna 2—5, beräknat, huru många dagar tidigare eller senare än i Skåne hvart och ett af de ofvannämda hufvudslagen af fenologiska företeelser i medeltal inträffat uti de öfriga landskapen.

Resultatet af dessa undersökningar meddelas uti nedanstående tabell 7. I den samma angifves genom plus framför ett tal, huru många dagar tidigare, genom minus, huru många dagar senare än i Skåne ifrågavarande grupp af företeelser i medeltal infallit uti området i fråga. Dessutom har jag vid dessa beräkningar så mycket som möjligt undvikit att använda de i tabellerna 2—5 med parentes omslutna medeltalen. I de få fall, då jag måst, i brist på tillräckligt antal medelvärden utan parentes, till någon nämnvärd grad begagna mig af de samma, har i följande tabell med parentes omslutits äfven de härigenom vunna talen.

I sammanhang med tabell 7 torde det ej vara utan intresse att här angifva medeltidskilnaden äfven mellan Skåne och Wien för de olika fenomenens inträffande. På samma sätt, som i denna afhandling Skåne tagits till utgångspunkt vid jemförelser mellan de fenologiska förhållandena uti olika delar af Sverige, har nemligen C. Fritsch valt Wien till utgångspunkt vid jemförelser mellan samma förhållanden ej blott i olika delar af Österrike, utan till och med[2]) vid alla de (392) stationer i Europa, Amerika och Asien, på hvilka, efter hvad han år 1871 hade sig bekant, fenologiska observationsserier blifvit utförda. Vid beräkningen af tidskilnaden för de olika företeelserna uti Skåne och Wien har jag för sistnämda ställe begagnat mig af de sista mig bekanta publikationerna[3]) om medeltiden vid Wien för de företeelser, som obser-

[1]) Ibland de Skånska Aprilväxterna har äfven Hasseln blifvit inordnad, ehuru den uti Skåne under åren 1873—75 i medeltal blommat uti Mars.

[2]) C. Fritsch: «Vergleichung der Blüthezeit der Pflanzen von Nord-Amerika und Europa.»

[3]) Dessa publikationer äro: «Normaler Blüthenkalender von Österreich-Ungarn», 3 Theil (Denkschriften der K. Akad. der Wissensch., Wien, Band. 33, 1873), «Normaler Kalender der Fruchtreife für die Flora von Österreich-Ungarn», 2 Theil (Sitzungsber. d. K. Akad. der Wissensch., Wien, Band 59, 1869),

Tabell 7.

Medeltidskiinaden uti dagar från Skåne

uti	för blomningen af uti Skåne under				för fruktmognaden	för löfsprickningen	för löffällningen
	April	Maj	Juni	Juli			
	blommande växter						
Blekinge	+ 2	± 0	+ 1	+ 4	+ 1	— 3	+ 1
Kronobergs län	—11	— 5	— 4	— 2	— 4	— 5	+ 8
Halland	— 4	— 2	± 0	+ 1	± 0	— 1	± 0
Kalmar l. (n. del.)	— 7	— 3	— 2	± 0	— 2	— 5	+ 3
Jönköpings l.	— 7	— 7	— 6	— 2	— 3	— 8	+ 8
Gotland	—16	— 7	— 3	+ 1	— 6	— 7	— 1
Elfsborgs l.	—10	— 5	— 2	± 0	— 3	— 6	+ 4
Göteb. o. Boh. l.	(— 4)	(— 1)	(± 0)	(— 1)	(— 4)	(— 1)	(— 1)
Skaraborgs l.	— 7	— 5	— 2	± 0	— 3	— 5	+ 3
Östergötland	— 9	— 5	— 3	— 2	— 3	— 6	(+12)
Södermanland	—10	— 6	— 3	+ 1	± 0	— 7	+ 9
Örebro l. (s. del.)	— 9	— 6	— 4	— 3	— 2	— 5	+10
Karlstads l.	—12	— 7	— 5	— 4	— 4	— 6	+10
Örebro l. (n. del.)	—14	— 8	— 7	— 2	— 9	— 9	(+12)
Vesterås l.	—15	— 8	— 4	— 1	— 3	— 6	+10
Upsala l.	—10	— 8	— 4	+ 1	— 3	— 7	+ 6
Stockholms l.	—14	—10	— 6	— 2	— 4	—11	+10
Dalarne	—15	—11	— 8	— 4	— 6	— 9	+14
Gefleborgs l.	—21	—13	— 9	— 5	— 5	—11	+10
Medelpad	—27	—17	—14	—11	—13	—16	+14
Ångermanland	—33	—21	—15	—12	—13	—17	+14
Jemtlands l.	—35	—24	—19	— 9	—20	—19	+11
Vesterbotten	—37	—26	—19	—11	—18	—20	+16
Södra Lappland	(—58)	—33	(—21)	(—16)	—27	—22	+22
Norrbotten	—45	—23	—18	(— 6)	—18	—23	+26
Norra Lappland	(—61)	—33	—23	—19	— 27	—29	+27

samt «Resultate mehrjähriger Beobachtungen über die Belaubung und Entlaubung der Bäume und Sträuche im Wiener botanischen Garten» (Sammastädes Band 43, 1861), alla 3 arbetena af C. Fritsch.

verats både i Sverige och Österrike. Enligt denna undersökning inträffar i medeltal blomningen af i Skåne

under	April	blommande	växter	20	dagar tidigare
„	Maj	„	„	31	„ „
„	Juni	„	„	31	„ „
„	Juli	„	„	22	„ „
fruktmognad				33	„ „
löfsprickning				34	„ „
men löffällning				23	„ senare

vid Wien, än uti Skåne. Omvändt inträffar åter i medeltal blomningen af i Wien

under	Mars	blommande	växter	23	dagar senare
„	April	„	„	32	„ „
„	Maj	„	„	31	„ „
„	Juni	„	„	22	„ „

uti Skåne, än vid Wien. Angående de ofvan angifna tidskilnaderna torde dock böra anmärkas, att de för blomning, fruktmognad och löfsprickning möjligen äro ett par dagar, samt för löffällningen kanske ännu något mera, för stora. De förra fenomenen antecknas nemligen uti Österrike vid ett något yngre, den sistnämda gruppen af fenomen åter vid ett mera framskridet stadium, än uti Sverige[1]).

Återvända vi nu till tabell 7, så se vi af den samma genast, att, såsom man ock kunde vänta, det uti Sverige är de olika områdenas latitud, som visar sig utöfva det största inflytandet på tiden för de olika fenomenens inträffande. I allmänhet infalla nemligen blomningen, fruktmognaden och löfsprickningen senare, löffällningen åter tidigare vid en högre breddgrad. Tidskilnaden mellan de olika fenomenens inträffande uti Sveriges olika områden blir derför äfven i allmänhet allt större, ju större skiljaktigheterna uti latitud äro mellan de jemförda områdena. Af denna orsak torde det i främsta rummet vara nödvändigt att, innan vi öfvergå till en undersökning af andra faktorers inverkan, utreda huru stort latitudens inflytande på vegetationens utveckling kan i medeltal vara i Sverige. I detta syfte har jag för de olika i ofvanstående tabell upptagna hufvudslagen af fenomen beräknat den medelhastighet, hvarmed de i Sverige framskrida från en breddgrad till en annan. Härtill användes de i tabell 7 anförda talen för 18 områ-

[1]) Jemför C. Fritsch: «Instruction für phänologische Beobachtungen» (Sitzungsber. d. K. Akad. der Wissensch., Wien, Band 37. 1859).

den[1]), som i medeltal ej ligga på någon större höjd öfver hafvet, på samma gång som från de samma ett större antal uppgifter förefunnos. Såsom latitud för ett område antogs den ungefärliga medellatituden för alla inom området liggande observationsstationer. Efter det att för hvarje särskildt af dessa områden blifvit beräknadt, hvilken tid de olika fenomenen i fråga i medeltal kräft på hvarje breddgrad under sitt framskridande från eller till Skåne, söktes sedan medelvärdet af de något olika tal, som vunnos för de olika områdena. På detta sätt befanns den tidrymd, som kräfves för framskridandet från en breddgrad till en annan, i medeltal vara för blomningen af de i Skåne

under	April	blommande	växterna	$4^{1}/_{4}$	dag
»	Maj	»	»	$2^{1}/_{2}$	»
»	Juni	»	»	$1^{1}/_{2}$	»
»	Juli	»	»	$^{1}/_{2}$	»
fruktmognad				$1^{1}/_{2}$	»
löfsprickning				$2^{1}/_{2}$	»
löffällning				$2^{1}/_{2}$	»

En jemförelse af ofvanstående tal utvisar sålunda följande intressanta förhållanden. Blomningen framskrider uti Sverige mot norden långsammast under den tidigaste våren. Sålunda behöfver blomningen af Skånes April-växter i medeltal ända till $4^{1}/_{4}$ dag för att framskrida en breddgrad. Efter denna tid blir hastigheten af blomningens framskridande allt större, ju längre vegetationsperioden framskrider, i det den samma i medeltal för hvar senare månad blir ungefär dubbelt större än under den föregående. Blomningen af Skånes Juliväxter, med hvilken månad iakttagelserna på blomningen ty värr redan afslutas i Skåne efter det i Sverige antagna formuläret för ifrågavarande iakttagelser, behöfver sålunda i medeltal endast $^{1}/_{2}$ dag på hvar breddgrad för sitt framskridande mot norden. Fruktmognaden fortgår i medeltal mot norden med samma hastighet, som blomningen af Skånes Juni-växter. Löfsprickningen fortgår mot norr med samma hastighet, som blomningen af de växter, hvilka blomma samtidigt med löfsprickningen, nemligen Skånes Maj-växter. Slutligen framskrider, egendomligt nog, löffällningen mot söder med samma hastighet, som den, hvarmed löfsprickin-

[1]) Dessa områden äro: Halland, Gotland, Elfsborgs och Skaraborgs län, Östergötland, Södermanland, Örebro (s. och n. delen), Karlstads, Vesterås, Upsala och Stockholms län, Dalarne, Gefleborgs län, Medelpad, Ångermanland, Vesterbotten och Norrbotten.

gen och blomningen af Skånes Maj-växter framskrida i motsatt riktning.

Jemföra vi åter de ofvan angifna måtten på medelhastigheten af de olika fenomenens framskridande till eller från norden uti Sverige, med de enda likartade uppgifter, som, så vidt jag vet, finnas från andra länder, nemligen de som af C. Fritsch [1]) blifvit lemnade för blomningen och fruktmognaden i Österrike, så skola vi finna, att uti detta afseende ganska stora olikheter finnas mellan Sverige och Österrike. I fråga om blomningen eger nemligen det egendomliga förhållandet rum, att den sammas framskridande ej visar samma vexling efter de olika månaderna uti Österrike, som uti Skåne. Vid sin undersökning af de uti Österrike under Mars till och med Juni blommande träden och buskarne fann nemligen Fritsch, att uti Österrike blomningen af de tidigaste vårväxterna, eller de växter som vid Wien blomma under Mars, ej som i Sverige fortgår långsammast mot norden. Tvärtom fortgår uti Österrike blomningen af dessa växter fortare från breddgrad till breddgrad, än blomningen af de växter, som blomma under de följande månaderna, eller med en medelhastighet af 1,6 dag på hvar breddgrad. Blomningen af de vid Wien under de andra 3 månaderna, April—Juni, blommande växterna visade sig deremot uti Österrike framskrida mot norden ungefär dubbelt långsammare, än Mars-växternas blomning, samt visade dessutom derstädes ej på långt när så stor vexling uti hastigheten af sitt framskridande efter de olika månaderna, som uti Sverige. Denna hastighet tilltager visserligen något äfven uti Österrike under en senare månad dock så föga, att blomningen af Wiens Juni-växter behöfver endast omkring $^1/_2$ dag mindre, än April-växternas, för att framskrida en breddgrad. Fritsch fann nemligen de trädartade April-växternas blomning i medeltal behöfva 3,1 dag för att framskrida en breddgrad, Maj-växternas 2,7 dag, samt Juni-växternas 2,5 dag. Vid dessa jemförelser hafva visserligen talen från Sverige gält för trädartade och örtartade växter tillsammans, men talen från Österrike endast för träd och buskar. Resultatet af jemförelsen torde det oaktadt få anses riktigt, emedan, så vidt jag kunnat finna, träd och buskar uti Sverige vid blomningen ej följa

[1]) C. Fritsch: «Pflanzenphänologische Untersuchungen» och «Normaler Blüthenkalender von Österreich», Theil 1 (Den senare uti Denkschriften der K. Akad. der Wissensch., Wien, Band 27, 1867).

några märkbart andra lagar än de örtartade växterna, ett resultat, hvartill Fritsch slutligen kommit äfven för Österrike [1]).

I fråga om medelhastigheten af fruktmognadens framskridande från breddgrad till breddgrad visar sig skiljaktigheten vara ännu större mellan Österrike och Sverige. Under det att denna hastighet uti Österrike befunnits så obetydlig, att fruktmognaden derstädes hos träd och buskar behöfver ända till omkring 7 dagar för att framskrida en breddgrad, erfordras nemligen härtill uti Sverige, såsom ofvan är nämdt, i medeltal endast $1^1/_2$ dag af de växter, hvilkas fruktmognad derstädes observerats. Dessa fenologiska olikheter mellan Österrike och Sverige har jag framhållit, dels emedan de redan i och för sig äro af stort intresse, dels ock i synnerhet derför att af dem torde framgå, att det allra minst är tvifvelaktigt, huru vida de geografiska konstanter, som Fritsch beräknat och offentliggjort för Österrike, äfven gälla för Skandinavien.

Emellertid se vi lätt af tabell 7, att de olika här undersökta slagen af fenologiska fenomen ej alltid infalla uti de olika områdena vid den tid, som de enligt de olika områdenas medellatitud skulle tillhöra. Detta är en naturlig följd deraf, att äfven andra förhållanden än latituden utöfva inflytande på ett områdes klimat och derigenom på vegetationens utvecklingsgång inom det samma. De afvikelser, som i de olika områdena förefinnas uti detta afseende, skola vi nu underkasta en kort granskning. För att underlätta den samma lemnas uti tabell 8 en redogörelse för, huru många dagar tidigare eller senare de olika fenomenen i medeltal uti verkligheten infallit i de olika områdena, än de derstädes enligt områdets medellatitud skulle hafva infallit, om ifrågavarande grupp af fenomen under sitt framskridande från eller till Skåne fortgått från breddgrad till breddgrad med den ofvan angifna medelhastigheten. Uti denna tabell angifves genom plus (+), huru många dagar tidigare, genom minus (—), huru många dagar senare ifrågavarande fenomen inträffat uti ett område, än de på grund af områdets medellatitud skulle hafva gjort.

Af tabellen 8 se vi snart, att de största afvikelserna från den allmänna utvecklingsgången visa sig uti de områden, som ligga på en något större höjd öfver hafvet. Dock visa stundom äfven de andra områdena ganska stora afvikelser, och vilja vi nu först undersöka de väsentligaste af dessa senare afvikelser, för att se-

[1]) Jemför C. Fritsch: «Normaler Blüthenkalender von Österreich-Ungarn», Theil 3, sidd. 6—7.

Tabell 8.

Tidskilnaden uti dagar mellan verkliga och efter breddgraden beräknande infallandet

uti	af blomningen utaf Skånes				af fruktmognaden	af löfsprickningen	af löffällningen
	April-växter	Maj-växter	Juni-växter	Juli-växter			
Blekinge	+ 2	± 0	+ 1	+ 4	+ 1	— 3	+ 1
Kronobergs , län . .	— 8	— 3	— 3	— 2	— 3	— 3	+ 6
Halland	± 0	± 0	+ 1	+ 1	+ 1	+ 1	— 2
Kalmar l. (n. del.) .	— 1	± 0	± 0	+ 1	± 0	— 1	± 0
Jönköpings l.	— 1	— 3	— 4	— 1	— 1	— 4	+ 4
Gotland	—10	— 3	— 1	+ 2	— 4	— 3	— 4
Elfsborgs l.	— 2	— 1	+ 1	+ 1	± 0	— 2	± 0
Göteb. o. Boh. l. . .	(+ 6)	(+ 4)	(+ 3)	(± 0)	(— 1)	(+ 4)	(— 6)
Skaraborgs l.	+ 3	± 0	+ 1	+ 1	± 0	± 0	— 2
Östergötland	+ 2	+ 1	+ 1	— 1	+ 1	± 0	(+ 6)
Södermanland . . .	+ 3	+ 1	+ 1	— 2	+ 4	± 0	+ 2
Örebro l. (s. del.) . .	+ 5	+ 2	+ 1	— 1	+ 3	+ 3	+ 2
Karlstads l.	+ 4	+ 2	± 0	— 2	+ 1	+ 3	+ 1
Örebro l. (n. del.) .	+ 2	+ 1	— 2	± 0	— 4	± 0	(+ 3)
Vesterås l.	+ 1	+ 1	+ 1	+ 1	+ 1	+ 2	+ 1
Upsala l.	+ 6	+ 1	+ 1	+ 3	+ 2	+ 2	— 3
Stockholms l. . . .	+ 3	— 1	± 0	± 0	+ 2	— 2	+ 1
Dalarne	+ 4	— 1	— 1	— 2	+ 1	+ 1	+ 4
Gefleborgs l.	+ 2	± 0	— 1	— 2	+ 3	+ 2	— 3
Medelpad	+ 1	— 2	— 4	— 8	— 1	— 1	— 1
Ångermanland	— 3	— 5	— 5	— 9	— 3	± 0	— 2
Jemtlands l.	— 5	— 8	— 9	— 6	—10	— 3	— 5
Vesterbotten	— 1	— 7	— 7	— 7	— 6	— 1	— 3
Södra Lappland . .	(—20)	—12	(— 8)	(—12)	—14	— 1	+ 1
Norrbotten	— 3	± 0	— 3	(— 1)	— 3	± 0	+ 3
Norra Lappland . .	(—14)	— 7	— 7	—14	—12	— 3	+ 1

dan uti ett sammanhang undersöka det inflytande, som en större höjd öfver hafvet uti Sverige utöfvar.

Uti södra hälften af Sverige se vi då, att afvikelserna från allmänna utvecklingsgången uti de områden, som ej ligga på nå-

gon betydligare höjd öfver hafvet, endast i få fall äro något större. I synnerhet blir detta fallet, om vi se bort från Göteborgs och Bohus län, för hvilket område afvikelserna troligtvis till största delen torde härleda sig derifrån, att från området iakttagelser förelegat nästan endast från ett af åren i fråga (1873). De största och egendomligaste afvikelserna visas i södra Sverige af Gotland. Dessa afvikelser torde så mycket mera böra påpekas, som de fenologiska förhållandena på Gotland, om de öfver de samma under åren 1873—75 lemnade antydningarna blifva genom fortsatta iakttagelser bekräftade, visa sig delvis stå i full strid med den från andra länder vunna kännedomen om lagarne för de fenologiska företeelserna. Den egendomlighet på Gotland, hvarpå härmed i främsta rummet syftats, är, att utvecklingen derstädes af den tidigaste vårvegetationen är mycket senare, än uti områden, som på Sveriges fastland ligga på ungefär samma breddgrad. Enär Gotland eger ett utpräglad hafsklimat, men de jemförda områdena på fastlandet till högre eller lägre grad ega ett mera kontinentalt klimat, borde nemligen förhållandet vara motsatt. Utaf områden på samma breddgrad pläga nemligen annars de, som ega ett utpräglad hafsklimat, alltid visa en tidigare utveckling på våren än de, som ega ett mera kontinentalt klimat. Att i synnerhet den tidigaste vårutvecklingen på Gotland åren 1873—75 varit mycket sen, se vi deraf, att Skånes April-växter dessa år i medeltal blommat 10 dagar senare på Gotland, än de efter dess medellatitud bort göra. Dessutom återfinnes derstädes den sena vårutvecklingen till något mindre grad ännu vid blomningen af Skånes Maj-växter och vid den dermed liktidiga löfsprickningen, hvilka båda på Gotland blifvit fördröjda med 3 dagar. Det är sålunda först under Juni månad, som utvecklingen på Gotland börjat infalla uti efter breddgraden ungefär normal tid. Detta gäller dock endast för blomningen under Juni och Juli månader. Angående fruktmognaden och löffällningen se vi nemligen, att äfven dessa fenomen derstädes blifvit något fördröjda, nemligen båda slagen af fenomen i medeltal med 4 dagar.

Utaf de afvikelser från den allmänna utvecklingsgången, som för öfrigt visat sig i södra hälften af Sverige uti områden, som ej ligga på någon större höjd öfver hafvet, torde endast de vara af något större intresse, som de första vårblommorna och fruktmognaden visat uti större delen af Svealand, såsom isynnerhet uti Upsala län, södra delen af Örebro län, Vermland och Södermanland, samt utom Svealand äfven uti Skaraborgs och Gefleborgs län. Uti dessa områden finna vi nemligen, att så väl blomningen

af Skånes April-växter (och uti Nerike och Vermland äfven blomningen af Skånes Maj-växter samt löfsprickningen), som äfven fruktmognaden infallit ganska mycket tidigare, än de enligt den allmänna utvecklingsgången skulle hafva gjort. Tidskilnaden för blomningen af Skånes April-växter uppgår nemligen ända till 6 dagar uti Upsala län, till 5 dagar uti Nerike, 4 dagar uti Vermland o. s. v.; tidskilnaden för fruktmognaden åter till 4 dagar uti Södermanland, samt till 3 dagar uti Nerike och Gefleborgs län o. s. v. De öfriga afvikelserna af ifrågavarade art uti södra Sverige se vi deremot i allmänhet hafva varit så små, att de sällan öfverstigit 2 dagar.

Vända vi oss till norra hälften af Sverige, så möta oss här mycket större afvikelser af ifrågavarande slag, än uti södra Sverige. Hvad, som här isynnerhet är af intresse, är de olikheter, som visa sig finnas dels mellan blomningen och fruktmognaden å ena sidan samt löfsprickningen och löffällningen å den andra, dels äfven mellan Norrbotten och öfriga delar af norra Sverig. I fråga om blomningen se vi nemligen, att den samma i allmänhet uti Norrland framskrider mycket långsammare än i södra Sverige. Detta är dock mindre märkbart hos de första vårväxterna, men framträder så mycket tydligare, ju längre fram i vegetationsperioden vi komma. Sålunda inträffar blomningen af Skånes Juni-växter uti Medelpad, Ångermanland och Vesterbotten 7—9 dagar senare, än den efter dessa områdens medellatitud borde göra. Fruktmognaden se vi äfven hafva infallit, åtminstone i de 2 senare af de ifrågavarande områdena, något senare, än den efter deras breddgrad borde göra. I motsats härtill finna vi, att löfsprickningen och löffällningen till dessa områden fortgått efter den för det öfriga Sverige gällande tågordningen. Att de egendomligheter, som vi här ofvan funnit hos de fenologiska förhållandena uti Medelpad, Ångermanland och Vesterbotten, ej äro tillfälliga och beroende på mindre tillförlitliga observationer, kunna vi finna af flera skäl. Detta framgår nemligen tydligt deraf, att, såsom i det följande kommer att visas, samma förhållanden äro tydligt märkbara äfven uti de af det nordliga Sveriges områden, som ligga på en något större höjd öfver hafvet, nemligen uti Jemtland, södra och norra Lappland. Med afseende på löfsprickningen framgår det samma dessutom deraf, att denna äfven förhållit sig annorlunda, än blomningen af de med löfsprickningen samtidiga växterna, Skånes Maj-växter, ehuru dessa båda slag af fenomen, såsom varande ungefär samtidiga, väl varit utsatta för likartade klimatologiska förhållan-

den under hvart och ett af de olika åren i fråga. Det är derför så mycket egendomligare, att uti det enda återstående området inom norra Sverige, Norrbotten, förhållandena varit andra än uti de närgränsande områdena. Uti detta område infalla nemligen äfven blomningen och fruktmognaden nästan fullkomligt vid den tid, som de efter områdets medellatitud tillhöra. Härigenom komma sålunda blomningen och fruktmognaden hos ganska många växter att infalla tidigare uti detta område, än uti det i medeltal 2 breddgrader sydligare belägna Vesterbotten. Vi stå sålunda här, om dessa förhållanden genom framtida iakttagelser bekräftas, inför nästan ännu större gåtor uti vårt lands fenologiska förhållanden än dem, som vi redan förut funnit på Gotland.

De ofvannämda afvikelserna från den allmänna utvecklingsgången äro de förnämsta, som jag funnit uti de områden uti Sverige, som ej ligga på någon större höjd öfver hafvet. Jag har dock här endast velat påpeka dessa afvikelser utan att inlåta mig på något försök att förklara de samma. Det torde nemligen vara bäst att uppskjuta ett sådant försök, tills genom framtida iakttagelser beskaffenheten och storleken af dessa afvikelser blifvit fullt noggrant faststälda, isynnerhet som en och annan af de samma, såsom t. ex. den tidiga blomningen af de första vårväxterna uti större delen af Svealand, kanske endast berott på tillfälliga, abnorma förhållanden under åren 1873—75.

Öfvergå vi till de områden, som ligga på en något större höjd öfver hafvet, så är det tydligt, då klimatet med en större höjd öfver hafvet undergår ungefär samma förändringar, som med en högre breddgrad, att i dessa områden blomningen, fruktmognaden och löfsprickningen borde blifva senare, löffällningen deremot tidigare än uti angränsande områden, som ej ligga på någon större höjd öfver hafvet. Emellertid visar det sig tydligt af tabell 8, att inflytandet af en större höjd öfver hafvet i dessa afseenden är ganska olikartadt uti södra och norra hälfterna af Sverige.

Uti södra Sverige är det endast 2 områden, Kronobergs och Jönköpings län, som i medeltal ligga på en sådan höjd öfver hafvet, att något större inflytande deraf kan märkas på vegetationens utvecklingsgång. Inom det förstnämda området, hvars stationer ligga från 500 till nära 900 fot öfver hafsytan, har detta inflytande visat sig störst. Derstädes har nemligen i synnerhet blomningen af de tidigaste vårväxterna härigenom blifvit försenad, blomningen af Skånes April-växter ända till 8 dagar, hvarefter förseningen af blomningen blifvit allt mindre fram på sommaren, så att den för

Skånes Maj- och Juni-växter uppgått till 3 dagar, men för Juliväxterna i medeltal endast till 2 dagar. Fruktmognaden och löfsprickningen hafva derstädes äfven blifvit försenade, hvardera 3 dagar, under det att löffällningen deremot påskyndats ända till 6 dagar. Uti Jönköpings län, hvars stationer ligga på en höjd af 500—1050 fot öfver hafsytan, återfinna vi en nästan likartad utvecklingsgång, utom att de första vårväxterna här blommat vid en efter breddgraden nästan fullt normal tid, hvilket troligen berott på mera tillfälliga förhållanden under åren 1873—75. Dessutom synes, egendomligt nog, ej heller fruktmognaden hafva rönt något inflytande af områdets höga läge öfver hafvet.

Uti norra Sverige ligga Jemtland samt södra och norra Lappland på en något större höjd öfver hafvet. Denna höjd kan för dervarande stationer, åtminstone med säkerhet för de uti Lappland liggande, i medeltal uppskattas till minst 1000 fot. Utaf dessa områden förhålla sig de senare nästan fullkomligt likartadt. Uti de samma har nemligen blomningen af Skånes April-växter blifvit mest försenad (ända till 2--3 veckor), hvarefter förseningen utaf blomningen af Skånes Maj- och Juni-växter varit något mindre, föga öfverstigande en vecka. För blomningen af Skånes Juliväxter har förseningen på nytt stigit derstädes, nemligen till 12—14 dagar, till hvilken grad äfven fruktmognaden derstädes försenats. I fråga om löfsprickningen och löffällningen möter oss åter här dèt egendomliga förhållandet, hvilket väl öfverensstämmer med det uti de lägre liggande delarne af norra Sverige redan funna, att dessa fenomen ej alls synas hafva rönt något inflytande af dessa områdens höjd öfver hafvet. Uti Jemtland hafva deremot förhållandena varit något olikartade, sålunda till en del bildande en öfvergång till förhållandena uti de områden, som ligga på en något större höjd öfver hafvet uti södra Sverige. Derstädes har nemligen blomningen blifvit minst (endast 5 – 6 dagar) försenad för Skånes April- och Juli-växter. Deremot har förseningen för Skånes Maj- och Juni-växter stigit till 8—9 dagar, hvarjemte den samma för fruktmognaden varit störst eller uppgått ända till 10 dagar. Härtill kommer dessutom, att löfsprickningen och löffällningen derstädes visat något större afvikelser från den allmänna utvecklingsgången, än uti något annat landskap uti norra Sverige, i det att båda uti Jemtland blifvit försenade, den förra 3 dagar, den senare 5 dagar.

Att med tillhjelp af det föreliggande materialet finna ett mera allmängiltigt mått på det inflytande, som en olika höjd öfver haf-

vet utöfvar på vegetationens utveckling i Sverige, torde vara omöjligt. Så mycket synes dock deraf framgå, att det är tvifvelaktigt, huru vida utvecklingen uti Sverige vid en större höjd öfver hafvet följer samma lagar med afseende på blomningen och fruktmognaden, som Fritsch funnit gälla för Österrike. Uti Österrike försenas nemligen i medeltal på 100 toiser (= 195 meter) blomningen hos örtartade växter 4,6 dag och hos träd och buskar 6,1 dag, samt fruktmognaden hos träd och buskar ungefär dubbelt så mycket, eller 13,4 dag.

Till belysning af det ofvan anförda bifogas slutligen planscherna 1—3. På dessa har jag lemnat en grafisk öfversigt af framskridandet mot norden utaf blomningen af Skånes April- och Maj-växter, samt af löfsprickningen. Kurvor hafva på planscherna uppdragits för att visa, uti hvilka delar af Sverige de nämda utvecklingsstadierna torde inträffa samtidigt. Vid uppdragandet af dessa kurvor har jag följt de antydningar, som lemnas af de uti tabell 7 meddelade talen, hvilka äfven blifvit på planscherna upptagna. Planscherna torde för öfrigt af det ofvanstående hafva erhållit en så tillräcklig belysning, att de här ej behöfva utförligare förklaras. Jag vill derför med anledning af de samma påpeka endast några få förhållanden. En jemförelse mellan planscherna 1—2 visar sålunda genom kurvornas stora öfverensstämmelse till formen, att blomningen af Skånes April- och Maj-växter fortgår mot norden på ungefär samma sätt. På samma gång upplysa de dock genom de på de båda planscherna olika afstånden mellan kurvorna om den olika hastighet, hvarmed dessa fenomen framskrida mot norden. Kurvorna för löfsprickningen se vi deremot, såsom äfven var att vänta af det, som här ofvan blifvit anfördt, uti nordligare delar af Sverige fortlöpa på ett ganska olika sätt mot kurvorna för blomningen, i det att de derstädes äro nästan fullkomligt paralella med breddgradscirklarne.

Jemföra vi åter kurvorna på de 3 ifrågavarande planscherna med de kurvor, som af H. Hildebrandsson och A. J. A. Cronwall uti de här ofvan citerade afhandlingarna om isförhållandena uti Sverige blifvit uppdragna, så finna vi, att kurvorna för blomningen till formen visa den största öfverensstämmelsen med dem, som uppdragits för trakter med liktidig islossning. Att döma från afstånden emellan de olika kurvorna synes det åter, som om islossningen framskrede ännu något långsammare mot norden, än blomningen af Skånes April-växter.

Det hade visserligen varit önskvärdt att på samma gång kunna lemna en grafisk öfversigt äfven öfver framskridandet utaf blomningen af Skånes Juni- och Juli-växter, utaf fruktmognaden samt af löffällningen. Detta torde dock bäst uppskjutas, tills genom fortsatta iakttagelser gången af dessa fenomens framskridande blifvit ännu noggrannare bestämd, än som kunnat ske medelst det föreliggande observations-materialet.

7. De enskilda fenomenens förhållande till den allmänna utvecklingsgången.

De *enskilda* fenomenen visa dock ofta under sitt framskridande från område till område större eller mindre afvikelser från den af mig funna *allmänna* utvecklingsgången. Afvikelserna i detta afseende äro af 2 slag. De bestå antingen deruti, att enskilda fenomen inom de här såsom ett helt behandlade grupperna framskrida till eller från norden med en något annan medelhastighet än den, hvarmed vi funnit, att den grupp, som fenomenet tillhör, såsom ett helt betraktad framskrider, eller också bestå de deruti, att de enskilda fenomenen helt plötsligt uti någon mindre del af Sverige visa afvikelser från den allmänna utvecklingsgången.

På det förra slaget af afvikelser skulle vi med lätthet kunna finna flera exempel inom hvar och en af de grupper af fenomen, som blifvit här ofvan afhandlade. Jag vill dock åtnöja mig med att omnämna endast några af de mest i ögonen fallande. För blomningens framskridande en breddgrad erfordra sålunda i medeltal Hägg och Bullerblomster ej fullt 2 dagar, under det att Smultron, Röda Vinbär, Körsbär, Vattenklöfver och En derför erfordra från $2^1/_2$ ända till öfver 3 dagar. För samma ändamål behöfver Lingon endast 1 dag, under det ett Höstråg derför behöfver 2 dagar. För fruktmognadens framskridande en breddgrad erfordrar Blåbär endast 1 dag, under det att Smultron derför erfordrar 2 dagar. För löfsprickningens framskridande en breddgrad kräfva Ask, Asp, Ek, Lind och Björk endast $^1/_2$ till $1^1/_2$ dag, under det att Hägg, Rönn och Röda Vinbär härför kräfva från $2^1/_2$ till $3^2/_3$ dag o. s. v.

I fråga om dessa olikheter uti hastigheten af de enskilda fenomenens framskridande har jag ej, utom vid löfsprickningen, kunnat finna, att de inom de olika grupperna på ett mera utprägladt sätt

stå i något sådant förhållande till olika delar af året, som jag funnit förefinnas mellan blomningen under olika månader. Så t. ex. framskrider blomningen af de växter, som i Skåne blomma uti förra hälften af April i medeltal ej långsammare än blomningen af de växter, som sammastädes blomma i senare hälften af April. I detta fall synes förhållandet till och med vara motsatt. Det är inom de olika grupperna till och med ofta fenomen, som åtminstone i någon del af Sverige äro samtidiga, som visa de största olikheterna uti hastigheten af sitt framskridande från breddgrad till breddgrad, hvarpå äfven en del af de härofvan anförda fallen lemna exempel[1]).

Såsom redan är antydt, göra dock löfsprickningsfenomenen härifrån ett undantag. Löfsprickningen framskrider nemligen i allmänhet, såsom det äfven synes af de anförda exemplen, betydligt långsammare hos de träd och buskar, som utveckla sina blad tidigare, än hos dem, hvilkas löfsprickning inträder senare. På samma gång finnas dock äfven inom denna grupp sådana olikheter emellan nästan samtidiga fenomen, som vi sett finnas inom andra grupper. I detta afseende får jag nemligen påpeka den olika hastighet, hvarmed, såsom här ofvan blifvit anfördt, löfsprickningen framskrider mot norden hos Röda Vinbär, Rönn och Hägg å ena sidan samt hos Björk å den andra.

De plötsliga afvikelserna från den allmänna utvecklingsgången inom mindre delar af Sverige förekomma i de flesta fall vid och norr om nordgränsen af en arts naturliga utbredningsområde. De bestå då deruti, att derstädes de olika utvecklingsstadierna hos en växt blifva försenade. Detta framgår lätt, om man jemför tiden för dessa stadiers infallande med uti sydligare delar af Sverige samtidiga utvecklingsstadier hos växter, som här ännu hafva sitt naturliga utbredningsområde. Ibland de många fall af sådan plötslig försening af en växts utvecklingsstadier, som tabellerna 2—5 hafva att uppvisa, vill jag här påpeka endast några få, i synnerhet som vi sedermera torde få tillfälle att återkomma till denna fråga. Genom jemförelser af ofvan antydda art är sålunda en sådan försening lätt att påvisa med afseende på blomningen hos Körsbär uti Vesternorrlands län, hos Äpple och Syren uti Vesterbotten, hos

[1]) Häraf synes det, att man ej med säkerhet kan sluta till den allmänna utvecklingsgången från enstaka fenomen utan endast genom att söka medelförhållandet hos flera sådana. Af denna anledning torde det äfven för framtiden vara nödvändigt, att de fenologiska iakttagelserna uti Sverige utsträckas till minst ett så stort antal fenomen, som det, hvilket enligt det faststälda formuläret nu för tiden observeras i vårt land.

Lind uti Gefleborgs och Jemtlands län; med afseende på fruktmognaden hos Hafre uti Vesternorrlands län; med afseende på löfsprickningen hos Syren uti Jemtland; samt med afseende på löffällningen hos Körsbär i Vesternorrlands län, hos Ask uti Vesterbotten o. s. v.

Men förutom de förenämda plötsliga afvikelserna från den allmänna utvecklingsgången vid eller norr om nordgränsen af en del arters naturliga utbredningsområde förekomma plötsliga afvikelser äfven i en del andra fall, hvilka dock ej synas följa någon mera allmängiltig lag. I detta hänseende får jag nemligen påpeka den tidiga blomningen af Hvit och Gul Näckros på Gotland; samt det egendomliga förhållandet, att blomningen hos Slåtterblomma synes inom södra hälften af Sverige inträda senast uti Skåne och Örebro län, o. s. v.

7. Jemförelse af tidskilnaden mellan de olika fenomenen uti olika delar af Sverige.

I fråga om tidskilnaden mellan de olika fenomenen uti olika delar af Sverige måste förhållandena gestalta sig ganska olika allt efter de olika fenomen, hvilka vi jemföra. Att fallet måste blifva sådant, framgår redan utaf den af mig funna allmänna gången af vegetationens utveckling, och vill jag nu först undersöka de olika fall, som på grund af den samma kunna i detta afseende förefinnas.

Förr än jag öfvergår till denna undersökning, meddelas dock här nedan till belysning af denna och följande undersökningar tabell 9. Denna tabell lemnar från de växter, som iakttagits mera allmänt uti Sverige åtminstone så långt norr ut som till och med Vesternorrlands län, exempel på de olika förhållanden, som i fråga om tidskilnaden mellan de olika fenologiska företeelserna kunna förekomma. Härvid har jag till jemförelse framstält förhållandena uti de mest skilda delar af Sverige, nemligen uti den sydligaste delen, innefattande Skåne, Blekinge och Halland, uti den mellersta delen, Vesternorrlands län, samt uti den nordligaste delen, Lappland. Uti tabellen angifves genom plus (+), huru många dagar tidigare, genom minus (—), huru många dagar senare den först nämnda af företeelserna i fråga infaller uti en del af Sverige, än den senare nämda företeelsen. Till besparing af rum har jag uti tabellen samt i det följande vid hänvisningarne den samma begagnat såsom förkortning för blomning blr, för fruktmognad fr., för löfsprickning bl. samt för löffällning lf.

Tabell 9.

Exempel på tidskilnaden i dagar mellan olika fenologiska fenomen uti olika delar af Sverige.

	Sydligaste delen af Sverige	Vesternorrlands län	Lappland
1. Lingon blr — Höstråg blr	+ 9	+ 15	(+ 18)
2. Sälg blr — Ljung blr	+105	+ 79	+ 65
3. Smultron blr — Hägg blr	+ 3	— 1	— 5
4. Vattenklöfver blr — Bullerblomster blr	+ 8	± 0	— 9
5. „ „ — Hägg blr	+ 1	— 7	— 17
6. Hvit näckros blr — Smultron fr.	+ 1	— 2	—
7. Höstråg ax — fr.	+ 66	+ 62	+ 62
8. Korn ax — fr.	+ 40	+ 43	+ 40
9. Höstråg blr — fr.	+ 46	+ 46	41
10. Åkerärter blr — fr.	+ 46	+ 45	—
11. Smultron blr — fr.	+ 35	+ 36	+ 36
12. Röda Vinbär blr — fr.	+ 64	+ 63	+ 69
13. Åpple blr — fr.	+ 94	+ 90	—
14. Lind blr — Röda Vinbär fr.	+ 1	+ 7	—
15. Slåtterblomma blr — Blåbär fr.	+ 2	+ 21	+ 21
16. Elggräs blr — Hallon fr.	+ 21	+ 26	+ 31
17. Körsbär blr — fr.	+ 64	+ 90	—
18. Sälg blr — Korn fr.	+116	+107	+ 73
19. Lingon blr — fr.	+ 80	+ 72	+ 72
20. Rönn blr — fr.	+ 82	+ 71	+ 71
21. Oxlägg blr — Röda Vinbär bl.	+ 2	— 1	—
22. Asp blr — bl.	+ 45	+ 25	+ 13
23. Alm blr — bl.	+ 22	+ 15	—
24. Kalfleka blr — Röda Vinbär bl.	+ 4	+ 2	— 3
25. Sälg blr — Al lf.	+181	+144	+108
26. Första observerade blr — sista observerade lf.	+217	+181	+108
27. Röda Vinbär fr. — Hallon fr.	+ 2	± 0	— 3
28. Smultron fr. — Blåbär fr.	+ 18	+ 12	+ 6
29. „ „ — Ljung blr	+ 35	+ 19	+ 11
30. „ „ — Elggräs blr	+ 7	± 0	— 5

	Sydligaste delen af Sverige	Vesternorrlands län	Lappland
31. Hallon fr. — Ljung blr	+ 7	— 7	— 15
32. Röda Vinbär fr. — Ljung blr	+ 9	— 7	— 18
33. Rönn fr. — lf	+ 43	+ 26	+ 12
34. Röda Vinbär bl. — Asp bl.	+ 20	+ 11	+ 2
35. Första — sista observerade bl.	+ 25	+ 16	+ 6
36. Syren bl. — blr	+ 19	+ 19	—
37. Rönn bl. — blr	+ 22	+ 22	+ 17
38. Lind bl. — blr	+ 57	+ 56	—
39. Hägg bl. — blr	+ 15	+ 10	+ 13
40. Röda Vinbär bl. — blr	+ 11	+ 10	+ 15
41. Körsbär bl. — blr	± 0	+ 6	—
42. Äpple bl. — blr	+ 7	+ 13	—
43. Röda Vinbär bl. — Marie händer blr	+ 41	+ 34	+ 29
44. Äpple bl. — fr.	+101	+103	—
45. Körsbär bl. — fr.	+ 64	+ 96	—
46. Röda Vinbär bl. — fr.	+ 75	+ 73	+ 84
47. Röda Vinbär bl. — Blåbär fr.	+ 67	+ 59	+ 51
48. Rönn bl. — fr.	+104	+ 93	+ 88
49. Hägg bl. — lf	+158	+131	+110
50. Första — sista observerade lf	+ 13	+ 31	+ 7

Öfvergå vi till den här ofvan antydda undersökningen, finna vi, att en del företeelser framskrida mot norden med samma medelhastighet. Sådant är förhållandet med blomningen af Skånes Juni-växter och med fruktmognaden i allmänhet. Tidskilnaden mellan 2 sådana företeelser måste naturligtvis i allmänhet förblifva lika genom hela Sverige. Äro de uti sydligaste delen af Sverige samtidiga, så måste de förblifva samtidiga äfven i andra delen af vårt land. Exempel härpå lemnar 6 (Hvit Näckros blr — Smultron fr.) uti tabell 9. Infaller deremot den ena företeelsen tidigare uti sydligaste delen af Sverige, så måste den infalla ungefär lika många dagar tidigare äfven i öfriga delar af vårt land. Exempel härpå lemnar 9 (Höstråg blr — fr.) uti tabell 9 samt dessutom hos Hösthvete tidskilnaden mellan blomning och skördens början, hvilken tidskilnad uti Götaland och Svealand är nästan fullkomligt den samma, i medeltal uppgående till 49 dagar.

Äfven blomningen af Skånes Maj-växter och löfsprickningen fortgå i södra hälften af Sverige med lika hastighet mot norden. Tidskilnaden mellan 2 sådana företeelser bör derför i allmänhet förblifva lika derstädes. I norra hälften af Sverige blir förhållandet mellan dessa företeelser något mera inveckladt. Der fortgår nemligen, såsom här ofvan är visadt, löfsprickningen med samma medelhastighet, som i södra Sverige, äfven till trakter, som ligga på en något betydligare höjd öfver hafvet. Blomningen åter blir sammastädes försenad så väl i lägre trakter, som ännu mera uti dem, som ligga på en betydligare höjd öfver hafvet. Härigenom måste blomnings- och löfspricknings- företeelser, som i södra hälften af Sverige äro samtidiga, i norra hälften blifva något oliktidiga, nemligen på sådant sätt, att löfspricknings-fenomenet der infaller något tidigare. Äro deremot 2 sådana företeelser uti södra Sverige oliktidiga, så minskas tidskilnaden något uti norra Sverige, om blomnings-fenomenet är tidigare uti södra Sverige. Är tidskilnaden mellan de jemförda företeelserna liten, så kan härigenom en i sydligare delar af vårt land tidigare blomningsföreteelse mot norden slutligen blifva liktidig med eller till och med senare, än i södra Sverige senare löfsprickningsföreteelser. Exempel på ofvannämda förhållanden lemnar 21 (Oxlägg blr — Röda Vinbär bl.) och 24 (Kalfleka blr — Röda Vinbär bl.) uti tabell 9. Tidskilnaden ökas deremot något mot norden, om det i sydligaste Sverige tidigare fenomenet är ett löfsprickningsfenomen. Exempel härpå lemnar 40 (Röda Vinbär bl. — blr) uti tabell 9.

Största delen af de här afhandlade grupperna af fenologiska företeelser framskrider dock mot norden med olika hastighet. Tidskilnaden mellan dessa företeelser måste naturligtvis blifva olika uti olika delar af Sverige. Härvid kunna de jemförda företeelserna vara uti Skåne samtidiga eller oliktidiga. Infalla två företeelser, som fortgå mot norden med olika hastighet, samtidigt uti Skåne, så måste de naturligtvis längre norr ut blifva oliktidiga, så att dervid tidskilnaden mellan de samma blir allt större. Det fenomen, som framskrider hastigare kommer nemligen mot norden att infalla allt flera dagar före det, som framskrider långsammare. Ett sådant förhållande kan mellan företeelserna i den här afhandlade observationsserien förekomma endast mellan växter, som blomma och få mogna frukter uti Skåne under Juli månad, hvarvid af i Skåne under denna månad samtidiga blomnings- och fruktmognads-företeelser de förra mot norden blifva tidigare. Exempel härpå lemnar 14 (Lind blr — Röda Vinbär fr.) och 15 (Slåtterblomma blr — Blåbär fr.) uti tabell 9.

Äro åter de med olika hastighet mot norden framskridande företeelserna uti Skåne oliktidiga, så kan af de jemförda företeelserna den uti Skåne tidigare fortgå mot norden hastigare eller långsammare, än den uti Skåne senare företeelsen. Framskrider den derstädes tidigare företeelsen med större hastighet, så ökas mot norden tidskilnaden mellan de jemförda företeelserna allt mera. Ett sådant förhållande kan enligt den allmänna utvecklingsgången förefinnas endast mellan blomningen af Skånes Juli-växter och fruktmognaden hos en växt, om det sistnämnda fenomenet i Skåne inträffar senare. Exempel härpå lemnar 16 (Elggräs blr — Hallon fr.) uti tabell 9.

Fortgår af uti Skåne oliktidiga företeelser en tidigare långsammare mot norden än en senare, så måste till en början tidskilnaden mellan dessa företeelser mot norden blifva allt mindre. Var tidskilnaden uti Skåne obetydlig, kunna dessa företeelser slutligen blifva liktidiga eller till och med ombyta ordningsföljd, så att den söder ut tidigare företeelsen norr ut blir senare. Nyssnämda förändringar uti tidskilnaden återfinna vi mellan flera olika grupper af företeelser. Sålunda måste mot norden tidskilnaden i allmänhet blifva allt mindre mellan blomningen af Skånes April-, Maj-, Juni- och Juli-växter. Exempel härpå lemnar 2 (Sälg blr — Ljung blr) uti tabell 9. Detta exempel har jag särskildt valt, emedan det utvisar tidskilnaden mellan blomningen hos den tidigaste och den senaste af de växter, hvilkas blomning något allmännare iaktagits genom hela Sverige. Tidskilnaden mellan dessa företeelser se vi enligt tabell 9 mot norden minskas med ända till 40 dagar.

Jemföra vi tidskilnaden mellan de uti den här afhandlade observationsserien iakttagna blomnings- och fruktmognads-företeelserna, så finna vi, att den samma minskas mot norden endast mellan en del af de samma. Af de observerade fruktmognads- företeelserna infaller uti Skåne endast en under Juni, alla de andra åter efter denna månads utgång. Tidskilnaden mellan blomningen af Skånes April-, och Maj-växter, och de i Skåne senare fruktmognadsföreteelserna måste sålunda i allmänhet minskas mot norden, emedan de nämda blomningsföreteelserna framskrida långsammare mot norden. Exempel härpå lemnar 18 (Sälg blr — Korn fr.) uti tabell 9. Ett annat exempel kan hemtas från tidskilnaden mellan blomningen och fruktmognaden hos Hasseln, hvilken uppgår i sydligaste delen af Sverige till 177 dagar, i Svealand deremot endast till omkring 150 dagar. På samma sätt måste tidskilnaden äfven minskas mot norden mellan fruktmognaden hos en växt och blom-

ningen af en af Skånes Juli-växter, om af dessa företeelser den förstnämda, som fortgår långsammare mot norden, är i Skåne tidigare. Exempel härpå lemnar 29 (Smultron fr. — Ljung blr) uti tabell 9. I de få fall, som förefinnas i den här afhandlade observationsserien, i hvilka fruktmognad hos en växt infaller tidigare uti Skåne än blomningen hos en annan, är dock tidskilnaden vanligen uti Skåne så obetydlig, att längre mot norden ofvan antydda omkastningar uti ordningsföljden inträda. Exempel härpå lemna 30 (Smultron fr. — Elggräs blr), 31 (Hallon fr. – Ljung blr) och 32 (Röda Vinbär fr. - Ljung blr) uti tabell 9.

I fråga om blomning och löfsprickning måste åter tidskilnaden mellan blomningen af Skånes April-växter och löfsprickningen hos ett träd i allmänhet blifva mindre mot norden. Exempel härpå lemna 22 (Asp blr — bl.) och 23 (Alm blr — bl.) uti tabell 9. Likartadt måste förhållandet i allmänhet äfven blifva mellan löfsprickningen hos ett trädslag å ena sidan och blomningen af Skånes Juni- och Juli-växter samt fruktmognaden hos en växt å den andra. Exempel härpå lemnas uti tabell 9 af 43 (Röda Vinbär bl. — Marie händer blr), 47 (Röda Vinbär bl. — Blåbär fr.) och 48 (Rönn bl. — fr.).

Som nu slutligen å ena sidan blomning, fruktmognad och löfsprickning framskrida mot norr, under det å den andra löffällningen framskrider mot söder, så måste tidskilnaden mellan en af de förstnämda företeelserna och löffällningen hos ett träd blifva allt mindre mot norden. Exempel härpå lemnas uti tabell 9 af 25 (Sälg blr — Al lf.), 33 (Rönn fr. — lf.) och 49 (Hägg bl. — lf.).

I det föregående hafva vi undersökt de olika fall, som på grund af den allmänna utvecklingsgången kunna förekomma i fråga om tidskilnaden mellan fenomen tillhörande olika af de här såsom ett helt afhandlade fenomen-grupperna. Härmed är dock frågan om tidskilnaden mellan de olika företeelserna uti olika delar af Sverige endast delvis besvarad. De hos de enskilda företeelserna redan här ofvan antydda, ofta förekommande afvikelserna från den allmänna utvecklingsgången framkalla nemligen flera nya förhållanden. Dessa afvikelser förorsaka nemligen, dels att tidskilnaden ofta förhåller sig olika mellan olika företeelser inom samma grupp, dels äfven att talrika undantag förefinnas från de resultat, hvartill vi i det föregående kommit med ledning af de allmänna lagar, som vi funnit, att vegetationens utveckling följer uti Sverige.

Tidskilnaden mellan företeelser inom samma grupp kan sålunda antingen förblifva den samma genom hela Sverige eller ock för-

ändras uti dess olika delar. Förändras tidskilnaden, så kan den antingen mot norden blifva allt större eller också allt mindre, i hvilket senare fall ordningsföljden mellan de jemförda företeelserna slutligen äfven kan blifva förändrad. Att sistnämda förhållande förekommer ännu oftare mellan företeelser inom samma grupp än mellan företeelser från olika grupper, torde vara lätt att finna utaf tabellerna 2—5. Detta är naturlig följd deraf, att mellan företeelser inom samma grupp, som framskrida från breddgrad till breddgrad med olika hastighet, tidskilnaden ofta är obetydlig. Härigenom kan en i en del af Sverige senare inträffande, men hastigare framskridande företeelse lätt uti andra delar af vårt land blifva ej blott samtidig med utan äfven tidigare än långsammare framskridande fenomen, som i förstnämda del af Sverige voro tidigare. Uti tabell 9 lemnas exempel på förenämda olika fall af förändringar uti tidskilnaden mellan företeelser inom samma grupp, nemligen uti 1 (Lingon blr — Hösträg blr) exempel på en mot norden allt större, uti 28 (Smultron fr. — Blåbär fr.) på en mot norden allt mindre tidskilnad, samt uti 3 (Smultron blr — Hägg blr), 4 (Vattenklöfver blr — Bullerblomster blr), 5 (Vattenklöfver blr — Hägg blr) och 27 (Röda Vinbär fr. — Hallon fr.) på med omkastningar uti ordningsföljden förenade förändringar af tidskilnaden.

Förutom ofvanstående utan någon plan valda exempel på förändringar uti tidskilnaden mellan företeelser af samma grupp torde ännu några andra vara förtjenta att framhållas, emedan de erbjuda ett större intresse. Sålunda se vi uti tabell 2, att vid blomningen af de tidigaste vårväxterna talrika omkastningar uti ordningsföljden förekomma. Dessa omkastningar följa, såsom det synes, ingen bestämd lag. De synas nemligen härleda sig dels derifrån, att emellan en del af dessa fenomen ingen skarpt utpräglad ordningsföljd finnes, dels äfven från de fel, hvarmed medeltal från endast 3 år kunna vara behäftade för till tiden så starkt varierande företeelser, som de i frågavarande, enligt hvad jag förut visat, äro. Dels genom dessa omkastningar uti ordningsföljden, dels äfven derigenom att en del af de under den tidigaste våren blommande växterna ej äro utbredda öfver hela Sverige, samt slutligen derigenom att uti ett par områden observationerna på de i sjelfva verket första vårföreteelserna torde blifvit försummande, kommer vegetationsperioden att uti tabell 2 inledas af olika företeelser uti olika områden. Inom Hasselns och Blåsippans utbredningsområden är sålunda i de flesta fall blomningen hos endera af dessa växter den första observerade vårföreteelsen inom växtverlden, uti nordligare delar af

Sverige åter Alens blomning. Endast uti 3 områden är deremot blomningen af Hästhof den första observerade vårföreteelsen, samt slutligen endast i enstaka områden blomningen af Sälg och Asp.

Löfsprickningen inledes likaledes samt afslutas äfven, till största delen såsom en följd af omkastningar uti ordningsföljden, af olika trädslag uti olika delar af Sverige. Ibland de observerade träden och buskarne utvecklas sålunda löfven tidigast uti de flesta områdena inom Götaland af Röda Vinbär, inom Svealand af Hägg samt inom Norrland och Lappland af Björk. Omkastningen uti ordningsföljden mellan löfspricknigen hos nämda 3 trädslag finner lätt sin förklaring uti den olika medelhastighet, hvarmed deras löfsprickning framskrider mot norden. Under det att Röda Vinbär för löfsprickningens framskridande en breddgrad erfordrar 3$^{2}/_{3}$ dag, erfordrar nemligen Hägg härtill endast 2$^{1}/_{2}$ dag samt Björk endast 1$^{1}/_{4}$ dag. Löfsprickningen afslutas åter visserligen ibland de observerade trädslagen af Asken uti nästan alla områden inom Götaland och Svealand, men norr om detta trädslags utbredningsområde är förhållandet deremot så mycket mera vexlande mellan de olika områdena. Inom nästan hvarje af dessa områden synes nemligen löfsprickningen afslutas af olika trädslag. Detta står i närmaste samband med det redan förut omnämda förhållandet, att vid och norr om nordgränsen för en växts naturliga utbredningsområde dess olika utvecklingsstadier plötsligt blifva försenade. I öfverensstämmelse härmed blifva nemligen flera trädslag, som utslå sina löf mycket tidigare än andra uti sydligare delar af Sverige, ofta plötsligt mycket senare än de samma uti nordligare trakter. Sålunda slår enligt tabell 4 Boken ut sina löf senast af alla trädslag uti Dalarne, Hassel, Ek och Lind uti Ångermanland, Lönn och Syren uti Norrbotten o. s. v: Fästa vi oss vid de trädslag, som i dessa delar af Sverige befinna sig inom sitt naturliga utbredningsområde, så är dock Aspen det senaste, då vi komma norr om utbredningsområdet för Ask och Ek.

I fråga om löfsprickningen torde det för öfrigt böra påpekas, att den tidrymd, som den upptar, blir allt mindre mot norden. Detta är en naturlig följd deraf, att såsom förut framhållits, löfsprickningen hos de tidigaste trädslagen framskrider långsammare mot norden än hos de senare. Härigenom måste nemligen tidskilnaden mellan de tidigaste och de senaste trädslagen minskas mot norden. Så t. ex. är tidskilnaden mellan löfsprickningen hos den i Skåne tidigaste, Röda Vinbär, och den sammastädes senaste, Asp, af de träd och buskar, som blifvit observerade genom hela Sverige,

18 dagar mindre uti Lappland än i sydligaste delen af Sverige (Jfr. ex. 34 i tabell 9). Tidskilnaden mellan första och sista observerade löfsprickningsföretelsen är åter uti Lappland 19 dagar mindre, än uti sydligaste delen af Skåne. Denna tidskilnad stiger nemligen uti sydligaste delen af Sverige till 25 dagar, uti Lappland åter till blott 6 dagar (Jfr ex. 35 uti tabell 9.)

Äfven löffällningen börjar och slutar med olika trädslag uti olika delar af vårt land, och är härvid vexlingen mycket stor. En del af de omkastningar i ordningsföljden som tabell 5 härvid visar, torde väl härleda sig från bristerna i medeltal från endast 3 år för till tiden så varierande och äfven till tidpunkten så svårbestämda företeelser som de ifrågavarande. Af denna tabell framgår dock, att löffällningen hos de trädslag, på hvilka iakttagelser blifvit gjorda, inträder tidigast uti de flesta områdena inom södra hälften af Sverige hos Hägg, Lönn och Ask, inom norra Sverige deremot hos Björk. Senast inträder den deremot inom de flesta områdena uti södra Sverige hos Syren, inom nordligare delar af vårt land åter hos Körsbär samt ännu nordligare hos Al.

För löffällningen är det dessutom egendomligt, att den samma hos en del trädslag försenas ännu betydligare än andra utvecklingsstadier norr om dessa trädslags naturliga utbredningsområde. Så t. ex. uppgår tidskilnaden mellan löffällningen hos Asp och Körsbär uti sydligaste delen af Sverige endast till 3 dagar, uti Vesternorrlands län deremot till 24 dagar. Likaledes uppgår tidskilnaden mellan löffällningen hos Asp och Syren uti sydligaste Sverige endast till 8 dagar, uti Vesternorrlands län åter till 23 dagar o. s. v. En troligen för litet hvar bekant följd af detta förhållande blir det, att ute i fria naturen träden ofta kunna vara fullt aflöfvade, medan de ännu länge stå fullt löfvade uti planteringar, som innehålla för trakten främmande, sydliga trädslag. En annan följd häraf blir det, att den tidrymd, som löffällningen hos de här afhandlade trädslagen upptar, blir mycket olika uti olika delar af vårt land. Sålunda uppgår denna tidrymd uti sydligaste delen af Sverige endast till 13 dagar, derifrån stiger den så småningom mot norden, så att den uti Vesternorrlands län uppgår ända till 31 dagar. Längre norr ut minskas den åter hastigt, så att den uti Lappland, hvarest endast vildt växande träd observerats, uppgår till blott 7 dagar.

De enskilda företeelsernas afvikelser från den allmänna utvecklingsgången framkalla äfven, såsom redan är antydt, talrika undantag från de resultat angående tidskilnaden mellan *olika slag* af fe-

nomen, hvartill vi i det föregående kommit. Ibland dessa undantag skola vi här fästa oss endast vid några, som finnas mellan företeelser hos *samma* växt, och som af denna anledning torde vara af ett något större intresse. Sålunda förändras tidskilnaden mellan några sådana företeelser, ehuru den enligt den allmänna utvecklingsgången borde förblifva lika genom hela Sverige. Härvid minskas den allt mera mot norden mellan blomningen och fruktmognaden hos Lingon och Rönn (Jfr ex. 19 och 20 uti tabell 9), samt mellan blomningen och löfsprickningen hos Ask, mellan hvilka sistnämda företeelser tidskilnaden, från att i sydligaste delen af Sverige vara 2 veckor, uti Svealand är endast omkring 1 vecka. Deremot ökas den egendomligt nog allt mera mot norden mellan löfsprickningen och blomningen hos Körsbär och Äpple (Jfr ex. 41 och 42 uti tabell 9), mellan hvilka 2 utvecklingsstadier den till och med hos den sistnämda växten, ifrån att uti sydligaste Sverige vara endast en vecka, uti Vesterbotten uppgår ända till 3 veckor. I andra fall förblir åter tidskilnaden ungefär den samma genom hela Sverige, ehuru den enligt der allmänna utvecklingsgången borde undergå förändringar. Sådant är t. ex. fallet med tidskilnaden mellan axbildningen och fruktmognaden hos Höstråg och Korn, mellan blomningen och fruktmognaden hos Åkerärter, Smultron, Röda Vinbär och Äpple, mellan löfsprickningen och blomningen hos Syren, Rönn och Lind, samt mellan löfsprickningen och fruktmognaden hos Äpple (Jfr ex. 7—8, 10—13, 36—38 och 44 uti tabell 9). Slutligen blir äfven stundom, detta dock endast i högst få fall, tidskilnaden mot norden förändrad på ett sätt motsatt det, som man hade att vänta sig. Sålunda blir tidskilnaden mellan blomningen och löfsprickningen hos Körsbär å ena sidan och fruktmognaden hos samma växt å den andra, samt mellan löfsprickning och fruktmognad hos Röda Vinbär mot norden större, ehuru man skulle väntat, att den skulle blifva allt mindre (Jfr ex. 17, 45 och 46 uti tabell 9).

Innan vi lemna frågan om tidskilnaden mellan de olika fenologiska företeelserna uti olika delar af Sverige, torde ännu några härmed i samband stående förhållanden, som synts vara af ett större intresse, böra påpekas. Sålunda hafva visserligen uti det föregående spridda underrättelser blifvit lemnade om våra vanligaste cerealier. På grund af dessa växters stora vigt för vår hushållning torde dock en öfversigtlig sammanställning af deras förhållande uti ifrågavarande afseende ej sakna intresse. Tidskilnaden uti olika delar af vårt land mellan de olika observerade stadierna hos Korn,

Hafre, Åkerärter, Höstråg och Hösthvete har derför gjorts till föremål för en särskild undersökning. Dervid har jemväl tiden för sådden blifvit beaktad. Resultatet af denna undersökning meddelas uti tabell 10, hvaruti medeltidskilnaden mellan de olika företeelserna hos nämda cerealier angifves särskildt för Götaland, Svealand, Norrland och Lappland.

Tabell 10.

Medeltidskilnaden i dagar mellan de olika observerade stadierna hos våra vanligaste cerealier.

	Götaland	Svealand	Norrland	Lappland
Korn sådd — ax	57	63	48	49
„ ax — skörd	41	44	44	40
„ sådd — skörd	98	107	92	89
Hafre sådd — vippa	74	73	60	—
„ vippa — skörd	41	41	44	—
„ sådd — skörd	115	114	104	—
Åkerärter sådd — blomning	73	70	55	—
„ blomning — skörd	45	41	48	—
„ sådd — skörd	118	111	103	—
Höstråg sådd — ax	283	287	317	—
„ ax — blomning	19	18	15	24
„ blomning — skörd	47	42	47	41
„ sådd — skörd	349	347	379	—
Hösthvete sådd — ax	287	297	—	—
„ ax — blomning	5	8	—	—
„ blomning — skörd	43	42	—	—
„ sådd — skörd	335	347	—	—

Af tabell 10 se vi nu, att hos de på våren sådda cerealierna tidskilnaden i allmänhet minskas något mot norden mellan sådden och den hos dem observerade blomningsföreteelsen. Sålunda är tidskilnaden mellan sådd och axbildning hos Korn uti Lappland 8 dagar, mellan sådd och vippans bildning hos Hafre uti Norrland 14 dagar, samt sammastädes mellan sådd och blomning hos Åkerärter 18 dagar mindre, än uti Götaland. Härvid aftar

tidskilnaden mot norden så småningom hos de 2 senare cereali erna. Vid Korn möter oss deremot det egendomliga förhållandet, att hos det samma en längre tid åtgår i Svealand, än i Götaland från sådd till axbildning. Förklaringen på detta förhållande är att söka deruti, att Kornet uti somliga delar af Svealand sås mycket tidigare än uti Götaland. Detta är isynnerhet fallet uti Uppland och Södermanland, hvarest Korn-sådden i medeltal under åren i fråga börjat från den 24—29 April, under det att den uti Götaland, om vi bortse från Bohus län, ingenstädes egt rum före den 4 Maj, i de flesta områden till och med senare. Vid den tidiga sådden af ifrågavarande sädesslag uti nämda delar af Svealand torde nu det sådda Kornet derstädes komma att ligga oförändradt ganska länge, innan temperaturen blir så hög, att det kan börja gro. Den härför erforderliga temperaturen inträder naturligtvis i allmänhet senare uti Svealand, än uti Götaland; den torde till och med vanligen uti Svealand inträda först någon tid, efter det Kornsådden egt rum uti Götaland, hvarigenom sålunda groningen uti förstnämda del af vårt land kommer att börja senare än uti den senare nämda delen. Endast härigenom torde det nemligen kunna förklaras, att, ehuru Korn sås tidigare uti nämda delar af Svealand, och ehuru, såsom vi i det följande komma att visa, utvecklingen i allmänhet går fortare vid vegetationsperiodens början uti nordligare delar af vårt land, detta sädesslag dock uti Svealand så väl får ax som äfven mognar senare, än uti sydligare delar af Sverige, hvarest det sås senare.

Hos de på hösten sådda sädesslagen se vi åter, att tidskilnaden emellan sådd och axbildning blir allt större mot norden. Denna tidskilnad är nemligen för Höstråg uti Norrland 34 dagar samt för Höstvete uti Svealand 10 dagar större, än i Götaland. Detta förhållande är helt naturligt; vi behöfva nemligen blott ihogkomma, att hos dessa sädesslag mot norden en allt längre vinter, under hvilken ingen utveckling kan ega rum, blir inskjuten mellan sådden och axbildningen.

Jemföra vi för alla de här ifrågavarande cerealierna tidskilnaden uti olika delar af Sverige mellan den första observerade blomningsföreteelsen (vare sig denna är den början ax- eller vippbildningen eller blomningen) och skördens början, så finna vi åter, att den samma ej är underkastad några större vexlingar uti de olika delarne af vårt land.

Såväl af det här ofvan sagda som af tabell 10 framgår det slutligen angående tidskilnaden mellan sådd och skörd hos här afhandlade cerealierna, att den samma hos de på våren sådda min-

ökas något mot norden, hos de på hösten sådda deremot ökas något. Jemförd med tidskilnaden uti Götaland är den samma sålunda uti Lappland 9 dagar mindre för Korn, och uti Norrland 11 dagar mindre för Hafre, samt 15 dagar mindre för Åkerärter. Med afseende på förstnämda sädesslaget blir det dock en naturlig följd deraf, att det sås så tidigt uti några delar af Svealand, att tvärtemot ofvanstående regel tidskilnaden mellan dess sådd och skörd uti Svealand blir i medeltal (9 dagar) större än i Götaland. Slutligen är denna tidskilnad för Höstråg uti Norrland 30 dagar och för Hösthvete uti Svealand 12 dagar större, än uti Götaland

Utaf de i det förestående vunna resultaten torde de, som afse tidskilnaden uti olika delar af Sverige mellan sådd och skörd hos våra vårsäden, förtjena en särskild uppmärksamhet. Minskningen mot norden af denna tidskilnad torde nemligen hafva visat sig långt mindre, än man i allmänhet föreställer sig. Särskildt afviker det erhållna resultatet betydligt från de uppgifter, som professor J. Arrhenius [1]) lemnat år 1861 uti ett föredrag inför K. Vetenskapssocieteten i Upsala. Uti detta föredrag säges nemligen, att genom vissa anförda klimatologiska olikheter i vårt land "det märkliga förhållandet uppkommer, att, när i södra Sverige 16—20 veckor åtgå mellan sådd och skörd, är i Norrbotten halfva tiden, eller 8 till 10 veckor, nog härtill". I öfverensstämmelse med våra här ofvan vunna resultat åtgår deremot, enligt det från 1873-75 föreliggande observations-materialet, mellan sådd och skörd hos de 2 sädeslag, Hafre och Korn, för hvilka uppgifter förefinnas från Norrbotten, uti Götaland 16½—14 veckor, uti Norrbotten ända till 14—12 veckor, hvilket resultat äfven styrkes genom flera af de mångåriga observationsserier, hvars medeltal finnas i denna afhandling anförda.

Vi vilja nu öfvergå till en annan fråga, hvars närmare utredning äfven torde vara af ett större intresse. Af tabellerna 2—5 se vi, att vegetationsperiodens längd aftar högst betydligt mot norden. Under det att den samma (om vi såsom dess mått antaga tidskilnaden mellan den första och sista observerade företeelsen uti uti här afhandlade observationsserien) uppgår uti sydligaste delen af Sverige till 217 dagar eller något öfver 7 månader, är den sålunda uti Lappland endast hälften så lång, 108 dagar eller om-

[1]) J. Arrhenius: "Om våra kulturväxter och deras fortgående utbredning mot norden, samt om jordbruksförhållandena i norra delarne af vårt land." (K. Landtbruks-Akad:s Handl:r och Tidskrift, 1862, sid. 88.)

kring $3^1/_2$ månad (Jfr. ex. 26 uti tabell 9). Emellertid se vi, att flertalet af de observerade växterna hinna afsluta sin årliga utveckling likaså bra under den kortare vegetationsperioden uti våra nordliga trakter, som under den längre uti sydligare delar af vårt land. Härvid uppnås uti norra Sverige äfven sådana utvecklingsstadier, för hvilka uti södra Sverige en längre tidrymd kräfves, än hela vegetationsperiodens längd uti dessa nordliga trakter. Sagda förhållande kan naturligtvis endast derigenom blifva möjligt, att växtlighetens utveckling går allt fortare, ju längre vi komma mot norden. Att så är förhållandet framgår äfven med lätthet af det här ofvan anförda. På samma gång framgår dock, att i detta afseende förhållandet ej är lika under de olika delarne af vegetationsperioden. Det är sålunda i synnerhet vid vegetationsperiodens början, som växtlighetens utveckling fortgår långt snabbare uti de nordligare, än uti de sydligare delarne af vårt land. Skiljaktigheten uti detta afseende mellan olika delar af Sverige fortfar derefter, ehuru mycket hastigt aftagande, ju längre vegetationsperioden framskrider, ända till löfsprickningens slut. Efter denna tid blir den till inpå hösten högst obetydlig. Vid vegetationsperiodens slut möter oss deremot åter en snabbare utveckling i norra Sverige, nemligen derigenom att löffällningen hos träd och buskar derstädes inträder mycket snarare efter deras blomning och fruktmognad samt löfsprickning, än uti sydligare delar af Sverige.

Att utvecklingen uti Sverige vid vegetationsperiodens början fortgår allt hastigare, ju längre vi komma mot norden, torde vara allmänt bekant. Härigenom måste nu mot norden under denna del af vegetationsperioden dels tidskilnaden mellan de olika utvecklingsstadierna hos samma växt blifva allt mindre, dels äfven företeelserna hos olika växter följa allt närmare på hvarandra. På det förstnämda förhållandet lemnar oss Aspen (Ex. 22 uti tabell 9) ett exempel. Tidskilnaden mellan detta trädslags blomning och löfsprickning är nemligen uti Lappland mera än en månad (32 dagar) mindre, än uti den sydligaste delen af Sverige. För att belysa det senare förhållandet behöfva vi endast ihogkomma, att alla de företeelser, som infalla mellan Aspens blomning och löfsprickning, således blomningen af en stor del af Skånes April- och Maj-växter, äfvensom löfsprickningen hos de flesta träden, uti sydligaste delen af Sverige kräfva en tidrymd af $1^1/_2$ månad, uti Lappland åter blifva sammanträngda inom mindre än $^1/_2$ månad (13 dagar).

Att utvecklingen efter löfsprickningens slut, om vi bortse från löffällningen, ej fortgår hastigare utan till och med snarare långsammare uti nordligare, än uti sydligare delar af vårt land, torde deremot strida ganska mycket mot det allmänna föreställningssättet. Detta framgår dock tydligt af de i det föregående gjorda jemförelserna af tidskilnaden mellan de olika företeelserna uti olika delar af Sverige. Vi torde nämligen i detta afseende endast behöfva erinra oss, att tidskilnaden mellan blomningen och fruktmognaden mot norden antingen förblir lika eller ökas hos de växter, som blomma efter löfsprickningen, nemligen Skånes Juni- och Juli-växter, hvarpå särskildt våra cerealier lemna ett tydligt exempel (Jfr. tabell 10). Uti tabell 9 lemna oss slutligen 33 (Rönn fr. — lf.) och 49 (Hägg bl. — lf.) exempel på det bekanta förhållandet, att mot norden löffällningen påskyndas allt mera.

Öfvergå vi till att undersöka orsakerna till de nyss framhållna olikheterna mellan olika delar af vårt land uti utvecklingens hastighet under den tidigaste våren och vid löffällningen, så hafva vi att först fästa oss vid den tidigaste vårutvecklingen. Att denna uti nordligare delar af vårt land fortgår hastigare, skulle man enligt det allmänna föreställningssättet kanske vara benägen att till en stor del tillskrifva den omständigheten, att vårväxtligheten erhåller mera ljus uti norden än uti sydligare delar af Sverige. Denna omständighet torde dock vara af en högst obetydlig, om ens af någon betydelse. Att så är förhållandet, kunna vi sluta bland annat derutaf, att ett sådant inflytande på utvecklingen af en rikligare tillgång på ljus ej kan förmärkas uti nordliga Sverige *efter* löfsprickningens slut. Ehuru dagarne uti norra Sverige ända till höstdagjemningen äro längre än i sydligare delar deraf, fortgår nemligen efter löfsprickningens slut utvecklingen derstädes ej fortare. Förklaringen till den snabbare vårutvecklingen uti nordligare delar af Sverige är således att söka på annat håll, och torde vi härvid rättast fästa oss vid de stora olikheter, som förefinnas mellan olika delar af vårt land dels med afseende på det snötäcke, hvarmed marken är under vintern klädd, dels äfven med afseende på temperaturförhållandena vid och strax efter smältningen af detta snötäcke. Det snötäcke, som under vintern kläder marken, tilltager uti Sverige mot norden betydligt i djup. Det qvarligger derstädes äfven mera oafbrutet under hela vintern. Härigenom blir jorden under vintern bättre skyddad mot köld och blåst uti de nordligare delarne af vårt land. Kälen kan derför derstädes, oaktadt den strängare vinterkölden, ej nedtränga till något betydligare

djup; ej heller kan jorden der under vintern genom blåst beröfvas sin fuktighet. Redan härigenom är jorden på våren bättre lämpad för växtlighetens utveckling uti norra Sverige. Härtill kommer, att vid snötäckets smältning den allmänna vattningen eller öfversilningen måste blifva långt rikligare mot norden, der snötäcket är mycket djupare. Om vi då slutligen sätta i samband härmed, att temperaturen vid och straxt efter snösmältningen uti norra Sverige är mycket högre samt stiger mera oafbrutet och långt hastigare,[1]) så hafva vi härigenom framhållit ett tillräckligt antal för norra Sverige gynsammare faktorer för att kunna förklara, att utvecklingen derstädes under våren fortgår långt hastigare, än uti sydligare delar af vårt land.

Uti nordligare delar af Sverige måste nemligen genom den derstädes höga temperaturen vid snösmältningen denna fortgå mycket hastigt. De härvid frigjorda stora vattenmassorna borttaga hastigt kälen samt genomdränka ytterst rikligt jorden, uti hvilken dessutom ännu finnes qvar den fuktighet, som fans i den samma, då den på hösten fick sin sitt snötäcke. Genom denna rikliga bevattning i förening med den under och efter snösmältningen höga samt oafbrutet och starkt stigande temperaturen framkallas nu den ytterst kraftiga och hastiga utvecklingen under våren uti de nordligare delarne af vårt land.

Uti södra Sverige äro förhållandena åter helt andra. Snösmältningen eger der rum vid en lägre temperatur och går derför långsammare. De härigenom frigjorda vattenmassorna äro långt mindre, hvarigenom kälen kommer att uppmjukas långsammare och bevattningen äfven blifva mycket torftigare. Den inträdande vårvärmen torde derstädes till och med ofta, nemligen efter de der ej ovanliga barvintrarne, träffa en genom vinterblåsten uttorkad jord. Äfven om så ej är fallet, så är denna värme dock ej tillräcklig, för att den bevattning, som jorden erhållit, skall till fullo kunna till-

[1]) Till bevis för här ofvan gjorda påstående anföras månadsmedia af temperaturen vid den sydligaste, Lund, och den nordligaste, Jockmock, af de meteorologiska stationerna i Sverige för de 2 första månaderna på året, under hvilka medeltemperaturen stiger öfver nollpunkten, och under hvilka snösmältningen sålunda först kan börja under normala år. Vid Lund höjer sig sålunda medeltemperaturen öfver noll redan under Mars och är den för denna månad + 1°, samt för April + 5, 35°; vid Jockmock höjer sig åter medeltemperaturen öfver noll först uti Maj och är för denna månad + 3, 88°, samt för Juni + 11, 85°. Jemför: I. Rubenson: «Månads- och årsmedia af temperaturen på statens meteorologiska stationer under åren 1859 — 1872.»

godogöras. Den härför erforderliga temperaturen inträder nemligen derstädes först, då det genom snösmältningen frigjorda vattnet hunnit till största delen afdunsta eller nedsjunka till allt för djupt liggande lager af jorden. Härigenom blir sålunda vårutvecklingen uti södra Sverige satt i ett långt större beroende af nederbörden än i norra Sverige, der man knappt känner torka under denna del af vegetationsperioden. Slutligen hafva vi att ihogkomma den oregelbundna gången af vårtemperaturens stigande uti södra Sverige, hvarest efter vegetationsperiodens början temperaturen ofta för veckor sjunker under noll, hvarigenom derstädes långa stillestånd uti utvecklingen måste inträda. Sammanställa vi nu alla dessa klimatologiska olikheter vid vegetationsperiodens början mellan nordligare och sydligare delar af vårt land, så torde det endast vara naturligt, att under denna tid utvecklingen går långt fortare uti nordligare delar af Sverige, samt att sålunda, under det att i norden träden ofta kunna vara nästan fullt löfvade redan 1—2 veckor, efter det marken var snöklädd, uti sydligare delar af Sverige marken oftast saknar grönska och träden stå kala under månader, efter det snötäcket försvunnit.

Att löffällningen måste inträffa tidigare, ju längre vi komma mot norden, framgår åter deraf, att temperaturen derstädes tidigare sjunker under noll. Om vi jemföra temperaturen vid Lund och Jockmock, se vi sålunda, att medeltemperaturen på förstnämda ställe sjunker under noll först uti December, under hvilken månad den der är — 0,02°, men vid Iockmock redan uti Oktober, för hvilken månad den derstädes är — 1,37°.

Slutligen vilja vi nu i största korthet yttra några ord med anledning af den något olika ordningsföljd, hvari de fenologiska företeelserna inträffa uti olika delar af vårt land. Att ordningsföljden mellan de fenologiska företeelserna oftast är något olika vid på ett något större afstånd från hvarandra belägna ställen, finner man vid en jemförelse mellan de mångåriga observationsserier, som finnas offentliggjorda från en mängd ställen så väl inom som utom Europa. Ett sådant förhållande har dessutom blifvit iakttaget ej blott hos de fanerogama växterna, utan äfven hos lägre växter, nemligen hos mossorna[1]) Emellertid har egendomligt nog högst få författare egnat detta så vanliga och högst intressanta förhållande någon större uppmärksamhet. Ibland de naturforskare, som dock

[1]) H. W. Arnell: «De Skandinaviska löfmossornas kalendarium», sidd. 19—20, 25—27 och 34—35 (Upsala Universitets Årskrift, 1875).

behandlat denna fråga, vill jag här omnämna ett par, nemligen F. Krasan i Görz samt i synnerhet C. Linsser i Petersburg.

Ibland Krasans uttalanden i denna fråga vill jag här inskränka mig till att anföra endast några uti bref till meranämde Fritsch lemnade meddelanden från trakten kring Görz, hvilka synts mig vara af största intresse. Uti detta bref säges det nemligen[1]): "Af största intresse synes mig det förhållandet vara, att hos oss här på slättlandet, äfven under tillräckligt regniga somrar, flera sommarväxter blomma mycket senare än uti kallare klimat. Så blommar t. ex. Allium ochroleucum 1½ månad senare på kullarne öster om Görz, än på fjällen vid en höjd af 2000—3000 fot öfver hafvet, hvarest den då har till sällskap Viola pinnata, Rubus saxatilis, Rhododendron hirsutum, R. Chamæcistus och andra fjällväxter. I Tyskland blommar Linosyris vulgaris 1½ månad tidigare än hos oss på slättlandet. Arter, som på detta sätt blifva senare, äro äfven Aster amellus, Gentiana Pneumonanthe, Salvia glutinosa o. s. v. Senecio Fuchsii och Gentiana asclepiadea har jag sett börja blomma i en kall, skuggig bergsklyfta vid ungefär 2000 fot öfver hafvet i sällskap med Soldanella minima, Carex firma, Viola biflora o. s. v. vid samma tid, som på solöppna ställen vid skogsbäckar i trakten af Görz, och dock kan medelårstemperaturen uti denna klyfta ej vara mera än + 7°. Jag skulle helt enkelt anse dessa förhållanden såsom en följd af växternas redan mångomordade sträfvande att i kallare klimat påskynda sin lefnadscyckel, om icke företeelser af aldeles motsatt beskaffenhet äfven förekomme. Så t. ex. heter det uti Kochs "Taschenbuch" om Prunella vulgaris och Linosyris vulgaris, att de båda blomma under Juli och Augusti. Men den förstnämda växten ser man här i blom redan omkring den 20 Maj, under det att den senare först omkring den 15 September visar de första utslagna blommorna, så att tidskilnaden mellan dessa 2 växters blomning uppgår till nära 4 månader."

Linsser har uti sina här ofvan (sid. 2) anförda arbeten underkastat hela det honom tillgängliga materialet af fenologiska observationer från Europa en grundlig bearbetning. Härvid måste naturligtvis den olika ordningsföljden mellan de fenologiska företeelserna vid de olika stationerna ådraga sig hans uppmärksamhet. Härvid fann äfven Linsser, att sådana förändringar uti ordningsföljden mellan två företeelser antingen ske småningom, så att de kunna

---

[1]) C. Fritsch: «Phänologische Studien» (Sitzungsber. d. K. Akad. der Wissensch., Wien, Band 59, 1870).

fullföljas från den ena stationen till den andra, eller och uppträda helt plötsligt på enstaka ställen eller inom mindre områden. På det förra förhållandet, hvarpå vi i det föregående sett flera exempel från Sverige, anför han såsom exempel Lamium album, hvilken växt uti de vestligaste delarne af Europa (uti England och Belgien) är en af de tidigaste vårväxterna. I östligare delar af Europa blir den deremot allt senare, så att den t. ex. vid Pulkowa nära Petersburg blommar liktidigt med växter, som börja blomma nära 2 månader senare än den samma uti Belgien. Bland de förändringar uti ordningsföljden, som uppträda mera lokalt, skiljer Linsser på dem, som stundom visa sig, såsom det synes laglöst, på enstaka stationer, samt de, som uppträda vid eller utom gränserna för en växts naturliga utbredningsområde. På det förra slaget afvikelser, hvarpå Slåtterblomma samt Hvit och Gul Näckros, i det föregående lemnat exempel uti Sverige, anföres af Linsser såsom ett exempel tidskilnaden mellan blomningen hos Prunus Padus och Cornus sanguinea. Dessa 2 växter blomma nemligen vid Brüssel samtidigt, under det att de på alla de andra stationerna äro flere veckor oliktidiga.

I fråga om de plötsliga förändringar uti ordningföljden, som ofta förekomma vid och utom en växts naturliga utbredningsområde, fann Linsser åter, att de vid och utom nordgränsen och sydgränsen äro af fullkomligt motsatt beskaffenhet. Vid och norr om nordgränsen af det naturliga utbredningsområdet fann han nemligen, att de olika utvecklingsstadierna hos en växt plötsligt blifva försenade, så att dessa stadier der blifva senare, än utvecklingsstadier, hvarmed de sydligare voro samtidiga, hos växter, som här ännu äro inom sitt naturliga utbredningsområde. På detta förhållande, som vi här ofvan funnit bekräftadt äfven för Sverige, anföras af honom talrika exempel. Vid och söder om sydgränsen af det naturliga utbredningsområdet fann han deremot, att de olika utvecklingsstadierna hos en växt plötsligt påskyndas, så att dessa stadier der plötsligt blifva tidigare än utvecklingstadier, hvarmed de nordligare voro samtidiga, hos växter, som här ännu äro inom sitt naturliga utbredningsområde. På ett sådant förhållande hafva vi dock naturligtvis ej kunnat finna något exempel uti den Svenska observationsserien, då det ej visat sig vid fruktmognaden hos Åkerbär, hvilken växt är den enda af de uti Sverige iaktagna, som inom vårt land har sin sydgräns.

I fråga om de i det föregående omtalade omkastningarne uti ordningsföljden mellan de fenologiska företeelserna torde det ännu

vara omöjligt att uppvisa orsakerna till de samma för hvarje särskildt fall. Vår kunskap om det inflytande, som de olika klimatologiska faktorerna utöfva på utvecklingen af olika växter är nemligen härtill ännu för ringa. För en grupp af dessa omkastningar i ordningsföljden, nemligen de, som ega rum vid och utom nord- och sydgränsen af en del växters naturliga utbredningsområde, ega vi dock en, såsom det synes, naturlig förklaring. Denna har blifvit framstäld af meranämda Linsser och vill jag nu till slut i största korthet redogöra för den samma.

Vid sina undersökningar af temperaturens inflytande på vegetationens utveckling fann Linsser, att en växt uti olika delar af sitt naturliga utbredningsområde kräfver en olika värmemängd för uppnåendet af sina utvecklingstadier. Härtill erfordrar den nemligen uti ett varmare klimat mera värme än uti ett kallare. Så t. ex. behöfver Syren för att kunna utveckla sina blad samt för att blomma ungefär dubbelt mera värme uti Venedig, än uti Petersburg. Denna accommodation efter de klimatologiska förhållandena fortgår nu ungefär på samma sätt hos alla växter inom deras naturliga utbredningsområde. Vid och utom nord- och sydgränsen blir derimot förhållandet olika. Här upphör nemligen plötsligt eller minskas åtminstone betydligt växternas förmåga att accommodera sig efter de klimatologiska förhållandena. Det är i denna omständighet, som vi hafva att söka förklaringen på den funna, plötsliga förseningen vid och norr om nordgränsen samt den plötsligt påskyndade utvecklingen vid och söder om sydgränsen af en växts naturliga utbredningsområde. Till belysning häraf vilja vi derför tillse, hurudant förhållandet härigenom måste blifva mellan två växter, hvars lika utvecklingsstadier inom bådas naturliga utbredningsområde äro samtidiga, samt af hvilka den ena är inom sitt naturliga utbredningsområde, under det att den andra träffar nord- och sydgränsen af sitt naturliga utbredningsområde. Vid och norr om nordgränsen af den senare växtens utbredningsområde minskas ännu alltjemt den förra växtens behof af värmetillgång; den senares åter är der oförändradt lika så stort, som det var uti något sydligare trakter, eller har det åtminstone minskats blott högst obetydligt. Under det den senare växten inväntar den för sin utveckling behöfliga, högre temperatursumman, måste sålunda den förra, som härstädes derför kräfver en lägre, hinna förut. Vid och söder om sydgränsen åter har den här inom sitt naturliga utbredningsområde befintliga växten ökat sitt behof af värme, den andra kan derimot ej öka det samma, utan utvecklar sig vid samma temperatur, som i något nordligare

trakter, hvarigenom dess utvecklingsstadier naturligtvis måste inträda tidigare, än den andra växtens.

8. Medeltal vunna från mångåriga, hittills ej offentliggjorda fenologiska observationsserier.

Såsom redan i det föregående (sida 28) blifvit omnämdt, hafva några observatörer godhetsfullt uti manuskript insändt till Upsala Observatorium mångåriga fenologiska observationsserier. Dessa serier omfatta dels företeelser, som i formuläret för den nu i Sverige pågående fenologiska observationsserien äro föreslagna till iakttagande, dels äfven en del företeelser, som ej finnas på nämda formulär upptagna. Här nedan meddelas de från dessa serier vunna medeltalen för företeelser inom växtverlden. Efter dessa medeltal, som sålunda med samma beteckningssätt som det, hvilket blifvit begagnadt uti tabellerna 2—5, angifva medeltiden för de olika företeelserna på det ifrågavarande stället, har jag äfven angifvit, från huru många års iakttagelser hvarje medeltal blifvit härledt. Inga medeltal hafva blifvit meddelade, som ej stödja sig på iakttagelser under åtminstone 5 år.

De ifrågavarande serierna äro följande:

1) Från ***Karlskrona*** meranämda 33-åriga serien (1843—75) af herr B. A. Söderström. Denna serie omfattar iakttagelser på blomning, fruktmognad och löfsprickning. Af dessa företeelser hafva blomningen och löfsprickningen antecknats i nära öfverensstämmelse med föreskrifterna uti Quetelets ofvannämda (sida 1) instruktion; den förra gruppen af företeelser nemligen ”vid första början till en arts allmännare blomning”, den senare gruppen, ”när de första bladen börja utveckla sin öfre yta”. Fruktmognaden åter, på hvilken företeelse anteckningar finnas endast för en växt, Smultron, har antecknats, då denna växts bär för första gången under ett år utbjudits till salu uti Karlskrona. Angående denna serie torde dessutom böra anmärkas, att en del af iakttagelserna uti den samma redan blifvit offentliggjorda. Iakttagelserna under åren 1843—44 hafva nemligen offentliggjorts uti Botaniska Notiser för år 1844; iakttagelserna under under åren 1845—49 uti Öfvers. af K. Vet. Akad:s Förhandl:r för åren 1846—51, samt iakttagelserna under åren 1843—68 på blomningen af 12 träd eller buskar uti Öfvers. af K. Vet. Akad:s Förhandl:r för år 1869. Enligt denna serie inträffar i medeltal vid Karlskrona:

Blomning af:	Medeltid.	Antal iakttagelser
Corylus Avellana L.	10—3	33
Galanthus nivalis L.	17—3	31
Alnus glutinosa W.	30—3	14
Anemone Hepatica L.	6—4	27
Crocus luteus Lam. & vernus All.	10—4	31
Gagea lutea Ker.	12—4	23
Draba verna L.	12—4	6
Ficaria ranunculoides Mönch	13—4	31
Populus tremula L.	16—4	21
Salix caprea L.	17—4	26
Anemone nemorosa L.	20—4	30
Corydalis fabacea Pers. & laxa Fr.	20—4	10
Viola odorata L.	22—4	32
Cardamine hirsuta L.	24—4	8
Daphne Mezereum L.	26—4	28
Narcissus Pseudonarcissus L.	26—4	26
Viola hirta L.	26—4	7
Ulmus montana Sm.	27—4	28
Omphalodes verna Mönch	27—4	12
Cornus mas L.	28—4	18
Arabis hirsuta Scop.	28—4	5
Gagea minima Schult.	29—4	7
Pulmonaria officinalis L.	1—5	23
Chrysosplenium alternifolium L.	1—4	11
Pinus Larix L.	1—5	10
Caltha palustris L.	2—5	28
Adoxa Moschatellina L.	2—5	7
Muscari botryoides Mill.	3—5	26
Mercurialis perennis L.	3—5	12
Primula veris L.	4—5	26
Vinca minor L.	6—5	22
Ribes Grossularia L.	7—5	24
Lithospermum arvense L.	8—5	5
Oxalis Acetosella L.	10—5	21

	Medeltid.	Antal iakttagelser.
Acer platanoides L.	10—5	33
Betula alba L.	10—5	22
Ranunculus auricomus L.	10—5	7
Glechoma hederacea L.	11—5	10
Cochlearia officinalis L.	11—5	7
Fraxinus excelsior L.	13—5	21
Fritellaria imperialis L.	13—5	21
Myrtillus nigra Gilib.	13—5	17
Saxifraga crassifolia L.	13—5	17
„ granulata L.	14—5	22
Orobus tuberosus L.	14—5	7
Ribes rubrum L.	14—5	15
„ aureum Pursh.	15—5	22
Orchis sambucina L.	15—5	13
Prunus spinosa L.	17—5	18
Salix fragilis L.	19—5	5
Fragaria vesca L.	19—5	8
Ajuga pyramidalis L.	20—5	11
Stellaria Holostea L.	20—5	17
Salix alba L.	20—5	22
Cardamine pratensis L.	20—5	11
Batrachium trichophyllum Chaix	20—5	10
Amygdalus nana L.	22—5	14
Alliaria officinalis All.	23—5	15
Sambucus racemosa L.	23—5	7
Prunus avium L.	23—5	8
„ Padus L.	24—5	27
Secale cereale L. hibernum *Ar.*	25—5	16
Chelidonium majus L.	25—5	23
Asperula odorata L.	27—5	11
Narcissus poëticus L.	27—5	23
Pyrus communis L.	27—5	6
Menyanthes trifoliata L.	27—5	15
Convallaria majalis L.	28—5	26
Hottonia palustris L.	28—5	17
Tulipa Gesneriana L.	29—5	10
Polygala vulgaris L.	29—5	5

	Medeltid.	Antal iakttagelser.
Geum rivale L.	29—5	5
Convallaria Polygonatum L.	30—5	13
Myrrhis odorata Scop. .	30—5	16
Aesculus Hippocastanum L.	31—5	29
Pyrus Malus L.	31—5	29
Cerefolium silvestre Bess.	31—5	23
Staphylea pinnata L.. . .	31—5	16
Quercus Robur L.	31—5	12
Viburnum Lantana L. .	1—6	11
Trollius europaeus L. .	1—6	8
Syringa vulgaris L. . . .	2—6	29
Colutea arborescens L.	3—6	7
Lonicera tatarica L. . .	3—6	25
Trifolium pratense L. .	3—6	6
Cynoglossum officinale L	5—6	8
Juglans regia L.	5—6	5
Sorbus Aucuparia L. . .	6—6	18
Viscaria vulgaris Röhl.	6—6	14
Berberis vulgaris L. . .	7—6	23
Sarothamnus scoparius Koch.	8—6	21
Crataegus Oxyacantha L.	8—6	12
Aquilegia vulgaris L.. .	9—6	13
Sorbus scandica Fr. . .	9—6	7
Hesperis matronalis L.	11—6	6
Cytisus Laburnum L. .	12—6	24
Cynanchum Vincetoxicum Br.	12—6	8
Sedum acre L.	14—6	21
Iris Pseudacorus L. . .	14—6	5
Paeonia officinalis Retz.	15—6	14
Secale cereale L. hibernum	16—6	9
Viburnum Opulus L. . .	18—6	28
Chrysanthemum Leucanthemum L.	21—6	18
Philadelphus coronarius		
L.	23—6	28
Rosa canina L.	25—6	11
Sambucus nigra L. . . .	27—6	30
Robinia Pseudacacia L.	29—6	19
Rosa centifolia L. . . .	2—7	10
Tilia parvifolia Ehrh. .	21—7	23
Lilium candidum L. . .	23—7	15
Hedera Helix L.	5—10	21
Fruktmognad af:		
Fragaria vesca L.	22—6	9
Löfsprickning af:		
Ribes aureum Pursh. . .	22—4	27
„ Grossularia L. . .	24—4	31
Lonicera Periclymenum L.	27—4	14
„ tatarica L. . .	28—4	20
Daphne Mezereum L. . .	28—4	9
Sambucus racemosa L.	29—4	8
Viburnum Lantana L. .	5—5	7
Sambucus nigra L. . . .	6—5	30
Rubus idaeus L.	6—5	12
Populus balsamifera L.	7—5	5
Crataegus Oxyacantha L.	8—5	23
Prunus Padus L.	9—5	26
Syringa vulgaris L. . . .	9—5	23
Aesculus Hippocastanum L.	10—5	31
Ribes rubrum L.	10—5	11
Sorbus Aucuparia L. . .	11—5	30
Betula alba L.	13—5	24
Alnus glutinosa W. . . .	13—5	22
Corylus Avellana L.. . .	14—5	25
Fagus silvatica L. . . .	14—5	12
Berberis vulgaris L. . .	14—5	12
Ulmus montana Sm. . .	15—5	22
Cytisus Laburnum L. .	18—5	6
Sorbus scandica Fr. . .	18—5	9

	Medeltid.	Antal iakttagelser.		Medeltid.	Antal iakttagelser.
Rosa centifolia L.	18—5	6	Quercus Robur L.	26—5	15
Pyrus Malus L.	19—5	28	Fraxinus excelsior L.	30—5	21
Tilia parvifolia Ehrh.	21—5	21	Juglans regia L.	30—5	15
Viburnum Opulus L.	21—5	6	Robinia Pseudacacia L.	8—6	13
Populus pyramidalis Roz.	24—5	16			

2) Från *Löpanäs* i Söraby socken (Kronobergs län) förenämda 16-åriga serien (1860—75) af herr B. A. N. Lindwall. Inga närmare underrättelser hafva vi i denna och följande serier lemnats om det stadium, hvarvid de olika företeelserna blifvit antecknade. Detta torde dock ej till någon högre grad förringa värdet af största delen af de från dessa serier vunna medeltalen. Det är nemligen, isynnerhet i den ifrågavarande serien, till en stor del sådana företeelser, som uti dem iakttagits, om tiden för hvilkas infallande något större spelrum ej lemnas åt olika personlig uppfattning. Enligt den här närmast i fråga varande serien inträffar i medeltal vid Löpanäs:

Sådd af:	Medeltid.	Antal iakttagelser.		Medeltid.	Antal iakttagelser.
Brassica oleracea L.	19—4	7	Sättning utaf plant af:		
Secale cereale L. vernum	26—4	14	Brassica oleracea L.	31—5	7
Avena sativa L.	28—4	16			
Pisum sativum L.	2—5	13	Axbildning hos:		
Triticum aestivum L.	11—5	14	Secale cereale L. hiber-		
Solanum tuberosum L.	13—5	14	num	27—5	6
Daucus Carota L.	14—5	12	„ „ vernum.	11—6	6
Hordeum vulgare L.	20—5	14			
Linum usitatissimum L.	21—5	14	Vippans bildning hos:		
Brassica Rapa L.	17—6	6	Avena sativa L.	13—7	6
Secale cereale L. hiber-					
num	14—9	14	Blomning af:		
Triticum hibernum L.	22—9	14	Secale cereale L. hiber-		
			num	17—6	8
Uppkomsten af:			Pisum sativum L.	9—7	7
Secale cereale L. vernum	9—5	6	Linum usitatissimum L.	12—7	9
Pisum sativum L.	13—5	6			
Triticum aestivum L.	18—5	6	Skörd af:		
Secale cereale L. hibern.	16—9	7	Secale cereale L. hiber-		
Triticum hibernum L.	26—9	6	num	13—8	14

	Medeltid.	Antal iakttagelser.		Medeltid.	Antal iakttagelser.
Secale cereale L. vernum	22—8	14	Avena sativa L.	1—9	14
Hordeum vulgare L. . .	28—8	14	Triticum aestivum L.. .	7—9	13
Triticum hibernum L. .	30—8	14	Solanum tuberosum L..	6—10	14
Pisum sativum L.. . . .	31—8	13	Daucus Carota L.. . . .	21—10	8

3) Från *Göstad* i Vånga socken (Linköpings län) förenämda 23-åriga serien (1849—75) [1]) af herr G. Odelstjerna. Från denna serie vunna medeltal äro för:

	Medeltid.	Antal iakttagelser.		Medeltid.	Antal iakttagelser.
Vårarbetets början . . .	22—4	16	Slåtterns början.	8—7	17
Sådd af:			Skördens början af:		
Hordeum vulgare L. . .	28—4	17	Secale cereale L. hibernum.	3—8	21
Pisum sativum L. . . .	29—4	16	Triticum hibernum L. .	20—8	15
Avena sativa L.	1—5	16	Hordeum vulgare L. . .	24—8	9
Solanum tuberosum L..	24—5	13	Avena sativa L.	26—8	12
Blomning af:			Pisum sativum L.	29—8	7
Secale cereale L. hibernum.	14—6	11	Skördens slut af all säd	29—9	16

4) Från *Tösslanda* vid Göta elf (58° 10′ n. bredd) förenämda 22-åriga serien (1841—62) af herr E. W. Olbers. Enligt denna serie inträffar derstädes i medeltal:

	Medeltid.	Antal iakttagelser.
Axbildning hos Secale cereale L. hibernum	31—5	9
Blomning af Acer platanoides L.	21—5	8
„ „ Prunus Padus L.	25—5	8
„ „ Pyrus Malus L.	30—5	11
„ „ Secale cereale L. hibernum	19—6	6
Skördens början af „ „ „	7—8	21
„ „ „ Triticum hibernum L.	24—8	16

[1]) Uppgifter saknas från åren 1854, 1862, 1867 och 1868.

5) Från *Julita* i Julita socken (Nyköpings län) en 14-årig serie (1847—60) af herr W. M. von Post. Från denna serie vunna medeltal äro för:

	Medeltid.	Antal iakttagelser.
Löfsprickning af Betula glutinosa Wallr. & verrucosa Ehrh. . . .	11—5	11
Fruktmognad af Fragaria vesca L.	24—6	7

6) Från *Backa* och *Ede* uti Vestra Vingåkers socken (Nyköpings län) förenämda 15-åriga serien (1861—75) af herr W. M. von Post. Enligt serien inträffar derstädes i medeltal:

	Medeltid.	Antal iakttagelser.
Löfsprickning af Betula glutinosa Wallr. & verrucosa Ehrh. .. .	15—5	13
Fruktmognad af Fragaria vesca L.	28—6	10

7) Från *Jönshyttan* i Hjulsjö socken (Örebro län) förenämda 23-åriga serien (1855—77) af herr J. E. Jansson. Från denna serie vunna meddeltal äro för:

	Medeltid.	Antal iakttagelser.		Medeltid.	Antal iakttagelser.
Vårsåddens början . . .	6—5	23	& verrucosa Ehrh. . .	21—5	23
			Slåtterns början	18—7	23
Blomning af:					
Anemone Hepatica L. .	29—4	15	Skördens början af:		
„ nemorosa L. .	12—5	19	Secale cereale L. hibernum	13—8	23
Löfsprickning af:			Avena sativa L.	30—8	22
Betula glutinosa Wallr.			Triticum aestivum L. .	4—9	22

8) Från *Angsta* i Ytterlännes socken (Vesternorrlands län) en 10-årig serie (1864—73) af fröken Elin Schönmeyr. Enligt denna träffas derstädes i medeltal:

	Medeltid.	Antal iakttagelser.
Första blomman af Anemone Hepatica L.	21—5	10

9) Från *Carlslund* i Själevads socken (Vesternorrlands län) en 43-årig serie (1824—66) af herr C. J. Holm. Enligt denna inträffar derstädes i medeltal:

	Medeltid.	Antal iakttagelser.
Sådd af Avena sativa L.	16—5	43
„ „ Pisum sativum L.	18—5	43
„ „ Hordeum vulgare L.	23—5	43

10) Från *Umeå* förenämda 13-åriga serien (1863—75) af herr E. Waldenström. Från denna serie vunna medeltal äro för:

Blomning af:	Medeltid	Antal iakttagelser.		Medeltid.	Antal iakttagelser.
Populus tremula L.	20—5	7	Sorbus Aucuparia L.	29—5	11
Prunus Padus L.	15—6	8	Prunus Padus L.	2—6	10
Ribes rubrum L.	20—6	6	Betula glutinosa Wallr.		
Sorbus Aucuparia L.	25—6	9	& verrucosa Ehrh.	4—6	9
Syringa vulgaris L.	29—6	10	Acer platanoides L.	5—6	7
Pyrus Malus L.	29—6	6	Syringa vulgaris L.	6—6	9
Slåtterns början.	18—7	6	Populus tremula L.	13—6	6
„ slut	18—8	6			
			Löffällning hos:		
Skördens början af:			Acer platanoides L.	30—9	6
Hordeum vulgare L.	12—8	8	Sorbus Aucuparia L.	1—10	12
Secale cereale L. hiber-			Populus tremula L.	2—10	11
num	17—8	8	Betula glutinosa Wallr.		
			& verrucosa Ehrh.	2—10	5
Löfsprickning hos:			Prunus Padus L.	6—10	6
Ribes rubrum L.	27—5	7	Syringa vulgaris L.	16—10	7

Det från åren 1873—75 uti Sverige samlade materialet af iakttagelser på de fenologiska företeelserna skulle kunna gifva anledning till mångfaldigt flera jemförelser och undersökningar. Det har emellertid ej varit min afsigt att här uttömmande diskutera detta material, utan endast att påpeka några af de många frågor, som genom samtidiga fenologiska observationer vinna sin lösning. Särskildt har jag afhållits från en sådan uttömmande diskussion derutaf, att, såsom läsaren redan af det föregående torde flerstädes hafva märkt, det föreliggande observations-materialet varit från alltför få år, för att de derifrån härledda medeltalen skulle kunna lemna tillräckligt säkra svar på alla hithörande frågor. Detta är

ett förhållande, som kan afhjelpas endast derigenom, att dessa observationer allt framgent omfattas med samma intresse, som hittills. Vi våga derför såväl angående de fenologiska observationerna, som äfven för de andra klimatologiska observationer uti Sverige, för hvilka Upsala Observatorium medelst de K. Hushållningssällskapens tillhjelp är medelpunkten, vädja till observatörerna för fortsatta iakttagelser under framtiden. Dervid få vi äfven framhålla vigten deraf, att dessa iakttagelser hädanefter lika samvetsgrannt, som hittills, göras så nära, som möjligt, i öfverensstämmelse med den plan och de föreskrifter, som blifvit härför lemnade.

Vi hafva dessutom från och med detta år erhållit en ny anledning att egna vår synnerliga uppmärksamhet åt dessa observationer, särskildt åt observationerna på de fenologiska företeelserna och isförhållandena. Fältet för observationer på de sistnämda företeelserna efter den för Sverige antagna planen har nemligen nu blifvit ej obetydligt utvidgad, derigenom att Finska Vetenskaps-Societeten denna vår stält sig i spetsen för en observationsserie på dessa företeelser äfven uti Finland. Det för denna serie antagna formuläret öfverensstämmer i allt väsendtligt med det för Sverige antagna. Särskildt visar det stor öfverensstämmelse med afseende på iakttagelserna inom växtriket samt på åkerbruksföreteelserna. De olika företeelserna hafva nemligen uti Finland föreslagits till observation vid samma utvecklingsstadium som det, hvari de observeras uti Sverige. Dessutom hafva äfven med högst få undantag, hvilka till det mesta betingats af olikheter mellan Finland och Sverige uti växtgeografiskt hänseende, samma växter blifvit föreslagna till observationsföremål. Vid formuläret för iakttagelser inom djurriket äro deremot något större förändringar gjorda uti Finland, i synnerhet derigenom, att flera observationsföremål blifvit föreslagna. Äfven här äro dock de flesta till observation föreslagna företeelserna de samma, som observeras äfven uti Sverige.

Innan jag nu afslutar denna afhandling, är det mig slutligen en kär pligt att offentligt hembära min lifligaste tacksamhet till Föreståndaren för den Meteorologiska Afdelningen af Upsala Observatorium, Akademie-Adjunkten, Herr Doktor H. H. Hildebrandsson för det stora tillmötesgående, som jag såväl genom råd som i flera andra afseenden ständigt af honom rönt under den tid, som jag varit sysselsatt med det arbete, som härmed lemnas uti allmänhetens händer.

Förteckning å de ställen och personer, från hvilka iakttagelser insändas till Upsala Observatorium.

Malmöhus län:

Station och socken	Observatör
Alnarp, Lomma	Hr E. W. Olbers
Höör, Höör	„ A. F. Lillienberg
Lund	„ N. H. Nilsson
Malmö	„ O. Svensson
Skanör	„ F. Stjernberg
Snogeholm, Söfde	„ C. Blomberg
Trelleborg	„ L. Norman

Kristianstads län:

Station och socken	Observatör
Borrby, Borrby	Hr Chr. Lindström
Bäckaskog, Kiaby	„ F. W. Douzette
Esphult, Esphult	„ C. E. Trägårdh
Glimåkra, Glimåkra	„ P. H. Paulsson
Kristianstad	Frök. Louise Holmer
Maglö, Mellby	Hr A. Holmer
Rössjöholm, Tossö	„ J. Ehlers
Sinclairsholm, Gumlösa	„ A. Ohlson
Svenstorp, Sönnarslöf	„ C. Sievers
Sörby, Sörby	Fröken G. Toll
Tomarp, Östterslöf	Hr C. Möllerberg
Tunbyholm, Smedstorp	„ G. Carlsen

Blekinge län:

Station och socken	Observatör
Hanö fyr, Sölvesborg	Hr M. Pettersson
Karlskrona	„ B. A. Söderström
Skärfva, Nettraby	„ H. Wachtmeister
Sölvesborg	„ L. Edelberg

Kronobergs län:

Station och socken	Observatör
Bolmstad, Angelstad	Hr H. v. Schönberg
Elmeboda, Elmeboda	„ P. Welander
Hofsberg, Wexiö	„ C. F. Malmstedt
Hult, Nottebäck	„ K. A. Lindwall
Lenhofda, Lenhofda	„ N. B. Wallén
	„ J. W. Sjöstrand
Lessebo, Hofmantorp	„ C. Magnusson
	„ C. G. Nordström
Löpanäs, Söraby	„ B. N. A. Lindwall
N. Rottne, Söraby	„ P. E. Nilsson
Svarthult, Elghult	„ C. A. Sommarin
Virestad, Virestad	„ C. Montelin

Halmstads län:

Station och socken	Observatör
Björkholm, Veddige	Hr J. J. C. v. Döbeln
Grimethon, Grimethon	„ C. E. d'Angotte
Gåsevadholm, Tölö	„ C. F. Johansson
Lindhult, Stafsinge	„ A. Gällstedt
	„ J. Mohlin
Mostorp, Getinge	„ L. v. Segebaden
Semb, Hvalinge	„ N. Sinander
Skedala, Snöstorp	„ A. Lyttkens
Tönnersa, Eldsberga	„ M. Nilsson
Wallen, Voxtorp	„ Th. Gyllensköld
	„ N. Sandberg
	„ J. A. Svensson

Kalmar län:

Station och socken	Observatör
Kjelstorp, Ljungby	Hr H. Jonsson
Locknevi, Locknevi	„ Hj. Cullberg
Låckebo, Målilla	„ O. H. Engqvist
Mossebo, Pelarne	„ E. Drangel
Ogestad, Odensvi	„ A. O. Liljenstolpe
Oskarshamn	„ P. Deurell
Solberga, Köping	„ E. Hildebrand
Söderåkra, Söderåkra	„ A. T. Schram
Väderum, Tuna	„ K. Hammarskjöld
Öfverum, Lofta	„ O. Åkesson

Jönköpings län:

Station och socken	Observatör
Buckhult, Vedbo-Solberga	Hr J. Svensson
Ekelsjö, Bringetofta	„ C. Ekedahl
Fredriksdal, Almesåkra	„ J. A. Björk
Gäddeviksholm, Flisby	„ E. Svensson
Haghult, Hestra	„ A. E. Essén
Marieholm, Åsenhöga	„ S. A. Colleen
Mölneberg, Burseryd	„ G. E. Seth
Rasjö, Bondstorp	„ P. C. Ramberg
Stocksberg, Korsberga	„ P. J. Svenson
Tånnö, Tånnö	„ F. J. Petersson
Uppåkra, Vallsjö	„ K. A. Gyllenkrok
Vallstorp, Linderås	„ K. W. S. Uggla
Åhs, Åhs	„ H. S. Östberg

Gotlands län:

Station och socken		Observatör
Fohle, Fohle	Hr	S. W. Gustafson
Hafdem, Hafdem	„	J. J. Broander
Klinteby, Klinte	„	J. M. Larsson
Ronehamn, Rone	„	L. Cramér

Elfsborgs län:

Station och socken		Observatör
Axelfors, Räfvesjö	Hr	O. Nylander
Bratteborg, Tranemo	„	R. Larssén
Ferglanda, Ferglanda	„	C. H. Kafle
Hästefjord, Frendsfors	„	A. Sahlin
Hökerum, Wing	„	J. F. Broman
Kilanda, Kilanda	„	G. v. Schéele
	„	H. T. Bergman
Koberg, Lagmansered	„	O. Vogel
Näsböle, Ferglanda	„	O. V. Skarin
Regineberg, Bäcke	„	P. Sieurin
Skeppsholmen, Liared	„	H. Spaak
Torpa, Lengshem	„	Grefve E. T. Sparre
Vråna, Östad	„	S. Holmgren
Öijared Lundby	„	E. S. Adelstjerna-Adelsköld

Göteborgs och Bohus län:

Station och socken		Observatör
Boo, Örgryte	Hr	C. Holm
Göteborg	„	H. J. Ekeberg
	„	A. P. Winslow
Käringön, Morlanda	„	L. O. A. Simson

Skaraborgs län:

Station och socken		Observatör
Almeryd, Rackeby	Hr	J. Winbom
Domö, Höra	„	Ivar Wijk
Hjelmsäter, Medelplana	„	Gref. G. Hamilton
Hjo	„	J. A. Klefbeck
Hömb, Yllestad	„	P. J. Wetterlund
Kallbogården, Segerstad	„	A. Kullander
Kockhem, Vistorp	„	J. Friberger
Skara	„	A. J. Sahlén
	„	K. B. J. Forssell
Westby, Hofby	„	L. A. Sandels

Linköpings län:

Station och socken		Observatör
Buhlsjö, Sund	Hr	R. L. Rääf
Göstad, Vånga	„	G. Odelstjerna
Haddorp, Slaka	„	B. Nordström
Norrköping	„	J. Hulting
Spellinge, V.-Harg	Frök.	Betty Kugelberg

Nyköpings län:

Station och socken		Observatör
Catrineborg, Vadsbro	Hr	Th. Lyon
Eneboda, Mörkö	„	A. Isacsson
Jäder, Jäder	„	J. Lindqvist
Källarboda, Julita	„	E. H. Annell
	„	C. E. Oelreich
Nyköping	„	W. Rogstadius
Näshulta, Näshulta	„	Fr. Lybeck
Skenäs, V.-Vingåker	„	M. W. v. Post
Sulsta, Tystberga	„	A. Torssander,
Tumbo, Tumbo	„	L. Lithell
Tybble, Runtuna	„	C. T. Söderberg
Wideby, Björkvik	„	P. Schwalbe
Åhrsta, Skyllinge	„	C. Norberg
Ås, Julita	„	E. Bagge

Örebro län:

Station och socken		Observatör
Alkvettern, Bjurkärn	Hr	C. Mohlin
	„	O. Holmstedt
Bofors, Karlskoga	„	G. Ödqvist
Carlsdal, Hellefors	„	A. Giöbel
Fellingsbro, Fellingsbro	„	F. Elgstrand
Holmstorp, Tysslinge	„	Friherre J. Cederström
Härfvesta, Edsberg	„	G. Lannes
Jönshyttan, Hjulsjö	„	J, E. Jansson
Kil, Kil	„	N. U. Bergstedt
Kåsätter, Göthlunda	„	F. M. Tottie
Nora	„	C. G. Löwenhielm
Ramsberg, Ramsberg	„	L. Fernqvist
Sickelsjö, Göthlunda	„	H. Behm
Svartå, Qvistbro	„	A. Jenzen
Vretstorp, Viby	„	O. Carlstedt
Yxhult, Kumla	„	G. Adlers
Örebro	„	C. Hartman

Karlstads län:

Station och socken		Observatör
Berg, Wäse	Hr	C. E. Ericsson
Elofsbyn, Töcksmark	„	A. Svensson
Gårdsjö, Gillberga	„	O. E. Stenström
Jonsbol, Visnum	„	J. E. Rundberg
Karlstad	„	L. Sodenstjerna
Kärn, Nyed	„	A. Eriksson
Kärne, Grava	Frök.	Anna Wijkander
Koppom, Jernskog	Hr	L. A. Geijer
Lassegård, Varnum	„	G. Broström
Noresund, Köla	„	H. O. Juel
Odensta, Gillberga	„	R. Martin
Ransäter, Ransäter	„	E. Dahlgren
Transtrand, Dalby	„	C. M. Örtensten
Uddeholm, n. Råda	„	P. Nybelin
Årås, s. Råda	„	F. Geijer

Vesterås län:

Station och socken	Observatör
Aspnäs, Ö.-Våla	Hr F. Kjellin
Backgården, Kungs-Barkarö	„ G. O. Strömstedt
Fiholm, Rytterne	„ C. P. Ridderstolpe
Fors, Skinskatteberg	„ C. A. Elin
Frösåker, Kärrbo	„ C. J. v. Post
Hofberga, Tärna	„ C. Andersson
Löjtnantsgården, Norberg	„ G. A. Granström
Smedsbo, Tärna	„ J. F. Reuterwall
Stenby, Munktorp	„ J. W. Broberg
Sätra, Kila	„ F. Leyonmark
Ternö, Rytterne	„ C. W. Lundqvist

Upsala län:

Station och socken	Observatör
Björns fyr, Hållnäs	Hr C. M. Alm
Esplunda, Bred	„ J. R. Johansson
Friberg, Kulla	„ J. Svensson
Frötuna, Rasbo	„ C. Svärdh
Graneberg, Litslena	„ F. G. Marén
Grönsö, Kongs-Husby	„ C. J. Åkerström; „ A. Lundin
Lennartsnäs, Stockholmsnäs	„ C. J. Landelius
Mehede, Tierp	„ A. J. Johanson
Saflinge, Herkeberga	„ C. R. Gederblom
Skromsta, Tibble	„ J. H. Wikblad
Strömsta, Theda	„ F. Gripensvärd
Söderfors, Söderfors	„ C. H. Linddahl
Thoresta, Lassa	„ C. P. Börjeson
Wappa, Tillinge	„ Frih. C. J. Cederström
Öfvergran, Öfvergran	„ E. O. Tollstedt

Stockholms län:

Station och socken	Observatör
Edesnäs, Utö	Hr K. F. Lindman
Forsmark, Forsmark	„ O. v. Friesen
Gustafsberg, Vermdö	„ O. W. Odelberg
Harg, Harg	„ C. G. Sylvén
Krusenberg, Alsike	„ J. E. Löf
Rungarn, Bladåker	„ A. Almqvist
Rånäs, Fasterna	„ Th. Klingberg
Schebo, Ununge	„ A. Nyberg
Örby, Brännkyrka	Fru Soph. v. Plomgren f. Tornérhielm
Ösbyholm, Frötuna	Hr C. J. Östrand
Östanå, Kulla	„ C. G. Thim

Stora Kopparbergs län:

Station och socken	Observatör
Elfdalen, Elfdalen	Hr C. M, Glantzberg
Grängshammar, Silfberg	Fru Sigrid Wigert f. af Wirsén
Haglunda, Torsång	Hr A. C. Zätterberg
Kolbergsbo, Sundborn	„ A. Steffenburg; „ C. F. Petterson
Mora	„ Ph. Kjellin
Nederborg, Nås	„ O. Falk
Rankhyttan, Vika	„ W. Schultzberg
Rättvik, Rättvik	„ G. W. Barchaeus
Stora Schevi, Stora Schevi	„ G. Murelius
Stora Tuna, Stora Tuna	„ C. E. Ståhlberg
Särna, Särna	„ O. Stadig
Transtrand, Transtrand	„ J. Ström
Ulfshyttan, Silfberg	„ K. P. Hägerström

Gefleborgs län:

Station och socken	Observatör
Elfvik, Bergsjö	Hr E. Högström
Forsa, Forsa	„ C. W. S. Aurivillius
Gysinge, Ö. Fernebo	„ G. Benedicks; „ V. Gröndahl
Hadeholm, Hedesunda	„ C. G. Gauffin
Kilafors, Hanebo	„ C. Hellman
Ljusne, Söderala	„ H. Ekholm
Sibo, Hanébo	„ A. G. Blombergsson
Storbyn, Färila	„ M. Andersson
Voxna, Voxna	„ J. J. Ålander
Yg, Färila	„ A. Persson
Åbro, Norrbo	„ J. W. Pira

Vesternorrlands län:

Station och socken	Observatör
Angsta, Ytter Lännäs	Frök. Elin Schönmeyr
Backe, Fjellsjö	Hr C. A. F. Malmberg
Björkå, Öfver Lännäs	„ W. Kiörkander; „ Å. Belfrage
Brattbäcken, Tåsjö	„ F. J. Nordin
Elisborg, Anundsjö	Frök. Charlotte Sidenbladh
Framnäs, Säbrå	Hr A. Arnell; „ H. W. Arnell
Gideå, Gideå	„ F. von Sydow
Hernösand	„ S. A. Hjeltström
Junsele, Junsele	„ M. O. Åkerstedt
Miksäter, Indal	„ J. A. Boström
Rafvesta, Arnäs	„ J. O. Domeij
Ramsele, Ramsele	„ C. Sandgren
Resele, Resele	„ G. Lindberg
Sollefteå, Sollefteå	„ J. G. Askberg
Sundsvall	„ K. G. Seth
Väija, Ytter Lännäs	Frök. Göthilda Malmberg
Viksjö, Viksjö	Hr A. E. Bill
Volmsta, Njurunda	„ N. F. Hellsén
Örnsköldsvik, Själevad	„ V. F. Holm

Jemtlands län:

Station och socken		Observatör
Föllinge, Föllinge	Hr	N. Sundberg
Gäddede, Frostviken	„	A. F. Winnberg
Ljungå, Hellesjö	„	L. A. Flygt
	„	A. Segerdahl
Ljusnedal, Tännäs	„	W. Farup
Munsåker, Ragunda	„	C. O. Strömholm
Näs, Näs	„	M. Bergman
Ope, Brunflo	„	K. J. Lindström
Strånäset, Stugun	„	E. Holmberg
Undersåker, Undersåker	„	E. Norrman
Vestervigge, Berg	„	N. Modén

Vesterbottens län:

Station och socken		Observatör
Bjurholm, Bjurholm	Hr	J. Löfgren
Laxnäs, Tärna	„	G. C. Thomasson
Löfbacka, Löfånger	„	C. E. Noring
Malå, Malå	„	J. Mörtsell
Nyby, Nysätra	„	C. G. Lindgren
Sorsele, Sorsele	Hr	L. Holmberg
Säfvar, Säfvar	„	K. L. Strinnholm
Umeå	„	E. Waldenström
Vilhelmina, Vilhelmina	„	P. A. Hellgren
Viskanäs, Fredrika	„	J. A. Sollén
Vännäs, Vännäs	„	J. G. Thelberg

Norrbottens län:

Station och socken		Observatör
Arjeploug, Arjeploug	Hr	A. T. Winnberg
	„	C. N. Fjellström
Karesuando, Enontekis	„	F. Forsström
Långnäs, Råneå	„	J. A. Björk
Melderstein, Råneå	„	A. Sjöstedt
Neder-Kalix	„	A. H. Sandström
Piteå	„	L. A Ringius
Qvickjock, Jockmock	„	M. T. Berlin
Rödupp, Öfver-Kalix	„	C. E. Grundén
Vittangi, Juckasjärvi	„	J. O. Curtelius
Åminne, Öfver-Luleå	„	J. F. Sandstedt.

Rättelser:

Sid.	48	rad.	12	uppifr.	står:	Skåne	läs:	Sverige
„	74	„	11	nedifr.	„	1—4	„	1—5
„	78	„	4	„	„	21—5	„	21—4
„	79	„	1	uppifr.	„	16—5 |48|	„	|18—5 |41|
„	—	„	2	„	„	18—5 |48|	„	|20—5 |41|
„	—	„	3	„	„	23—5 |48|	„	|25—5 |41|

Siffrorna angifva huru många dagar senare de Skånska Aprilväxterna blomma i andra delar af Sverige.

Siffrorna angifva huru många dagar senare de Skånska Majväxterna blomma i andra delar af Sverige.

Siffrorna angifva huru många dagar senare de Skånska Majväxterna blomma i andra delar af Sverige.

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1878.

PROGRAM.

O

OM

NATURENS LIF

AF

C. Y. SAHLIN.

UPSALA 1878.
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
ED. BERLING.

Jemtlands län:

Station och socken		Observatör
Föllinge, Föllinge	Hr	N. Sundberg
Gäddede, Frostviken	„	A. F. Winnberg
Ljungå, Hellesjö	„	L. A. Flygt
	„	A. Segerdahl
Ljusnedal, Tånnäs	„	W. Farup
Munsåker, Ragunda	„	C. O. Strömholm
Näs, Näs	„	M. Bergman
Ope, Brunflo	„	K. J. Lindström
Strånäset, Stugun	„	E. Holmberg
Undersåker, Undersåker	„	E. Norrman
Vestervigge, Berg	„	N. Modén

Vesterbottens län:

Station och socken		Observatör
Bjurholm, Bjurholm	Hr	J. Löfgren
Laxnäs, Tärna	„	G. C. Thomasson
Löfbacka, Löfånger	„	C. E. Noring
Malå, Malå	„	J. Mörtsell
Nyby, Nysätra	„	C. G. Lindgren
Sorsele, Sorsele	Hr	L. Holmberg
Säfvar, Säfvar	„	K. L. Strinnholm
Umeå	„	E. Waldenström
Vilhelmina, Vilhelmina	„	P. A. Hellgren
Viskanäs, Fredrika	„	J. A. Sollén
Vännäs, Vännäs	„	J. G. Thelberg

Norrbottens län:

Station och socken		Observatör
Arjeploug, Arjeploug	Hr	A. T. Winnberg
	„	C. N. Fjellström
Karesuando, Enontekis	„	F. Forsström
Långnäs, Råneå	„	J. A. Björk
Melderstein, Råneå	„	A. Sjöstedt
Neder-Kalix	„	A. H. Sandström
Piteå	„	L. A Ringius
Qvickjock, Jockmock	„	M. T. Berlin
Rödupp, Öfver-Kalix	„	C. E. Grundén
Vittangi, Juckasjärvi	„	J. O. Curtelius
Åminne, Öfver-Luleå	„	J. F. Sandstedt.

Rättelser:

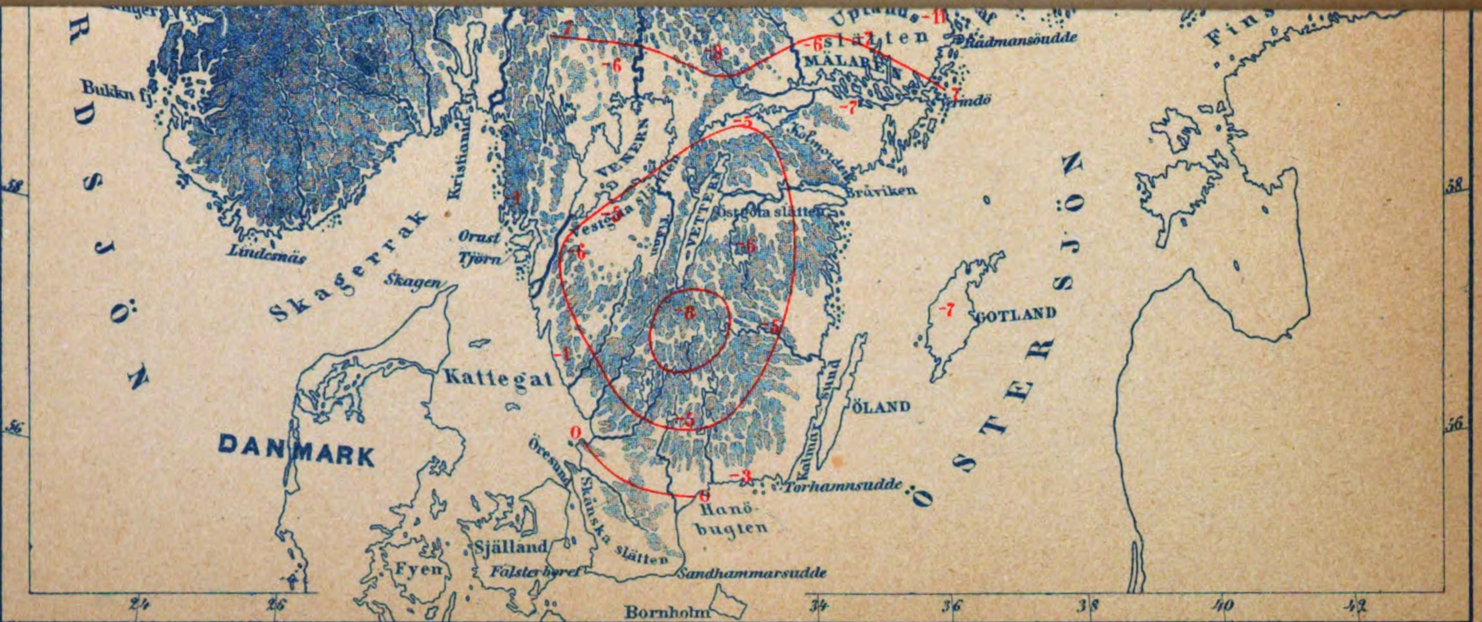
Sid.	48	rad.	12	uppifr.	står:	Skåne	läs:	Sverige
„	74	„	11	nedifr.	„	1—4	„	1—5
„	78	„	4	„	„	21—5	„	21—4
„	79	„	1	uppifr.	„	16—5 |43|	„	|18—5 |41|
„	—	„	2	„	„	18—5 |48|	„	|20—5 |41|
„	—	„	3	„	„	23—5 |43|	„	|25—5 |41|

Siffrorna angifva huru många dagar senare de Skånska Aprilväxterna blomma i andra delar af Sverige.

Siffrorna angifva huru många dagar senare de Skånska Majväxterna blomma i andra delar af Sverige.

Siffrorna angifva huru många dagar senare, än i Skåne, löfsprickningen infaller i andra delar af Sverige.

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1878.

PROGRAM.

O

OM

NATURENS LIF

AF

C. Y. SAHLIN.

UPSALA 1878.
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
ED. BERLING.

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1878.

PROGRAM.

O

OM

NATURENS LIF

AF

C. Y. SAHLIN.

UPSALA 1878.
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
ED. BERLING.

Om naturens lif

af

C. Y. Sahlin.

Menniskan känner sig lefva i naturen. Derför står frågan om lifvet i naturen i oupplösligt samband med frågan om hennes eget lif. Men lifvet i naturen fattas icke omedelbart såsom hela naturens lif. Det är tvärtom till en början endast några naturföremål, som fattas såsom lefvande varelser. Från dessa skiljas de öfriga såsom liflösa ting. Naturen i det hela måste man då föreställa sig såsom sammanfattningen af alla naturföremål, både de lefvande naturvarelserna och de liflösa tingen. Dessa båda olika slag af naturföremål bilda särskilda riken inom naturens verld. Inom de lefvande varelsernas rike skilja sig vidare djurriket och växtriket från hvarandra såsom underordnade riken. Inom hvarje särskildt rike ordna sig de särskilda naturföremålen i olika arter, de särskilda arterna i olika slägten och de särskilda slägtena i högre grupper. En sådan klassifikation af naturföremålen tränger sig på menniskan vid den enklaste betraktelse. Hon synes vara naturens eget verk, som menniskan icke kan undgå att märka. Den noggrannare undersökningen leder till insigt i de svårigheter, som möta den bestämda åtskilnaden mellan olika högre eller lägre klasser. Man lär sig känna behofvet af säkert faststälda indelningsgrunder och af noggrant fattade bestämningar, genom hvilka olika högre och lägre klasser utmärkas. Det är den naturhistoriska vetenskapens stora klassifikationsarbete, som har till sin uppgift att efter bestämda grunder och med afseende på konstanta bestämningar sammanföra och särskilja de många naturföremålen. Det mål, till hvilket detta vetenskapliga arbete ytterst syftar, är uppfatt-

ningen af hela naturen såsom ett system. Men ett sådant mål kan icke uppnås utan undersökning af naturen sjelf i det hela. Man måste fråga hvad naturen är såsom det hela, till hvilket alla naturföremål höra, och inom hvilket de stå i förhållande till hvarandra, och man måste söka ett svar på denna fråga. Tanken på naturens enhet, genom hvilken hon är ett i någon mon sjelfständigt helt, är icke främmande för den mindre stränga och noggranna uppfattningen. Någon förnimmelse af hela naturen måste förutsättas för hvarje uppfattning af de särskilda naturföremålen. Endast inom ett helt kunna många föremål skiljas från hvarandra. Den ursprungligen dunkla förnimmelsen af hela naturen höjer sig till medvetenhet och blifver en mer eller mindre bestämd eller sväfvande föreställning om naturen såsom ett enda helt. Såsom ett helt framträder då naturen i likhet med ett naturföremål. I samma förhållande, hvari delarne i ett naturföremål stå till detta såsom det hela, ställas de särskilda naturföremålen såsom delar till naturen såsom det hela. Är det naturföremål, som tjenar till typ, en lefvande varelse, så fattas hela naturen såsom lefvande; är det åter ett liflöst ting, fattas hela naturen såsom liflös. Motsättningen mellan dessa båda naturuppfattningar drifver till en starkare uppmärksamhet på frågan, om naturen i det hela är lefvande eller liflös. Svaret på den sålunda noggrannare fixerade frågan har till följd, att man måste antaga alla naturföremål i sin grund vara af ett slag, antingen alla lefvande eller alla liflösa. Föreställer man sig naturen i det hela vara lefvande, så kan ingenting rentaf liflöst vara ett naturföremål. Lifvet tillhör nemligen då naturen såsom en väsentlig bestämning, hvilken måste återfinnas i allt, som är en del af naturen. Föreställer man sig åter, att naturen i det hela är liflös, så kan intet föremål såsom naturföremål vara lefvande. Såsom naturföremål kan det nemligen icke hafva några andra bestämningar än sådana, som hafva sin grund i naturen. Men i den liflösa naturen finnes ingen grund till lifvet. Häraf visar

sig att föreställningen om naturen såsom ett enda helt för med sig nödvändigheten att angifva hela naturens art och att fasthålla naturens artbestämdhet såsom en artlikhet mellan alla naturföremål. Men om frågan angående hela naturens art icke kan undvikas af den ovetenskapliga naturbetraktelsen, så kan den vetenskapliga undersökningen af naturen ännu mindre lemna henne utan afseende. Men all vetenskaplig undersökning riktar sig i första rummet på den gifna verkligheten. Den vetenskapliga forskningen måste frigöra sig från all godtycklighet i valet af utgångspunkt. Hon får icke efter behag fästa sig vid den lefvande naturvarelsen eller det liflösa tinget och betrakta den ena eller det andra såsom det typiska naturföremålet och i likhet med den valda typen sätta hela naturen såsom lefvande eller liflös. Hon måste tvärtom noga undersöka det gifna föreställningssättet angående skilnaden inom naturen mellan lefvande varelser och liflösa ting och uppsöka anledningarna till detta föreställningssätt samt pröfva dess giltighet och dess betydelse för uppfattningen både af de särskilda naturföremålen och af naturen i det hela.

Vi hafva angifvit de allmänna anledningarne till frågan om naturens lif och denna frågas betydelse för uppfattningen af naturen i det hela och af de särskilda naturföremålen. Det är vår afsigt att angifva de allmännaste synpunkter, från hvilka man har att betrakta naturen och naturföremålen för att söka besvara samma fråga. Med ledning af hvad vi ofvan anfört hafva vi först att taga i betraktande den skilnad, som inom naturen enligt det allmänna föreställningssättet göres mellan lefvande varelser och liflösa ting. Derefter skola vi söka utreda, hvad som af denna undersöknings resultat följer för besvarandet af frågan, om naturen i det hela är lefvande eller liflös. Slutligen skola vi söka angifva den uppfattning af naturen, som gör det möjligt att fatta den artbestämdhet, som tillerkänts naturen i det hela, såsom en artlikhet hos alla naturföremål.

Frågan om skilnaden mellan lefvande naturvarelser och liflösa ting kan icke besvaras utan en föregående redogörelse för det lika och gemensamma för båda. Detta ligger deri, att de båda äro i erfarenheten gifna naturföremål. Först hafva vi att tillse, hvad det innebär, att de äro i erfarenheten gifna föremål, hvarefter vi skola taga i betraktande, hvad det betyder, att de äro naturföremål.

Hvarje i erfarenheten gifvet föremål visar sig såsom ett helt. Såsom sådant är det en enhet i och af mångfald. Enheten och mångfalden äro olika sidor af det hela. Enheten är det hela fattadt från den sidan, att det är sjelfständigt eller är i och genom sig sjelft. Mångfalden är det hela fattadt från den sidan, att det är fullständigt bestämdt. Utan sjelfständighet och fullständig bestämdhet kan intet helt finnas. Hos ett sådant helt, som är ofullkomligt, finnes endast en relativ sjelfständighet, likasom endast en relativ fullständighet i dess bestämdhet; men helt och hållet kan hvarken sjelfständigheten eller den fullständiga bestämdheten saknas hos något, som på något sätt är ett helt. Hvarje i menniskans erfarenhet gifvet föremål är nu ett ofullkomligt helt och har sålunda endast en relativ sjelfständighet och en relativ fullständighet i sin bestämdhet. Att dess sjelfständighet är relativ betyder, att det icke kan tänkas vara blott i och genom sig sjelft, utan förutsätter och behöfver ett annat, i och genom hvilket det är. Att dess fullständiga verklighet är relativ betyder, att det icke inom sig har allt hvad det behöfver för att vara fullständigt bestämdt, utan måste stå i relation till ett annat, genom hvilket dess brist på fullständig bestämdhet fylles. Den sålunda angifna ofullkomligheten hos hvarje erfarenhetsföremål såsom helt visar, att hvarje erfarenhetsföremål, emedan det icke är begripligt eller förklarligt ur sig sjelft, måste förutsätta något annat, ur hvilket det kan förklaras. Vid sökandet af den behöfliga förklaringsgrunden kan man gå ut från olika antaganden rörande den brist, som genom honom skall fyllas. Man kan antaga, att bristen hos det

ofullkomliga föremålet ligger deri, att det icke är ren enhet, utan har en mångfald. Man kan vidare antaga, att bristen ligger deri, att det ofullkomliga föremålet har en begränsning i sin mångfald gifven genom vissa mångfaldsmomenters sammanslutning med uteslutande af andra. Man kan slutligen antaga det ofullkomliga föremålets brist bestå deri, att det icke är det hela i absolut bemärkelse, hos hvilket enhet och mångfald, sjelfständighet och fullständig bestämdhet äro fullt samstämmiga och med hvarandra oskiljaktigt förbundna, utan ett helt, inom hvilket dessa stå i ett relativt motsatsförhållande, genom hvilket föremålet är en enhet i och af motsatser, och såväl sjelfständigheten som den fullständiga bestämdheten äro inskränkta. De båda först nämnda antagandena hvila på ett annat antagande nemligen det, att enhet och mångfald enligt hvarderas begrepp icke äro samstämmiga med hvarandra och derföre icke kunna utgöra olika sidor hos ett fullkomligt helt, utan endast af det ofullkomliga hela, som är i menniskans erfarenhet gifvet. Förklaringen af de gifna föremålen kommer med anledning af detta antagande att bestå i en upplösning af hvarje föremål såsom helt antingen genom mångfaldens upphäfvande och den rena enhetens fasthållande, eller genom enhetens upphäfvande och mångfaldsmomenternas frigörelse från enhetens band. Men en ren eller abstrakt enhet, i hvilken icke finnes någon mångfald, är otänkbar såsom något för sig verkligt, och likaså en mångfald, i hvilken icke finnes någon enhet. Men om man också kunde antaga en enhet utan mångfald eller en mångfald utan enhet, så skulle dock aldrig mångfalden kunna förklaras ur en ren eller abstrakt enhet, icke heller enheten ur en rentaf enhetslös mångfald. Det åsyftade målet vinnes sålunda icke genom någon af de båda ifrågavarande hypotetiskt uppstälda förklaringsgrunderna. Svårigheten kan icke afhjelpas genom antagandet af båda förklaringsgrunderna såsom tillsammans utgörande den fullständiga förklaringsgrunden för de gifna föremålen och såsom hvardera för sig tjenande till förklaring af en sida

hos dessa. Det är nemligen tydligt att om enheten och mångfalden kunna tänkas hvar för sig den ena utan den andra, så finnes intet skäl, hvarför de skulle sluta sig mer eller mindre till hvarandra och förenas till ett helt eller ett erfarenhetsföremål. Det återstår sålunda endast det tredje antagandet eller det, att bristen hos erfarenhetsföremålen består deri, att de hvart för sig äro en enhet i och af motsatser och sålunda icke äro samstämmiga. Erfarenhetsföremålens förklaring vinnes, då man utgår från detta tredje antagande, derigenom, att man återgår till ett föremål, som inom sig har full samstämmighet eller är det absolut sjelfständiga och det absolut fullständigt bestämda. Såsom fullt samstämmigt inom sig måste detta kunna tänkas, och såsom på en gång absolut sjelfständigt och absolut fullständigt eller såsom det hela i absolut bemärkelse är det den enda verklighet, ur hvilken de erfarenhetsföremål, som endast i relativ bemärkelse äro hela, kunna förklaras. Häraf följer att hvarje erfarenhetsföremål har sann verklighet såvidt, som det är ett helt, eller såvidt, som enhet och mångfald, sjelfständighet och fullständig bestämdhet äro samstämmiga med hvarandra. Den sålunda gifna redogörelsen för erfarenhetsföremålens betydelse vinner bekräftelse från psykologisk synpunkt, enär hvarje objekt för medvetandet måste hafva en viss sjelfständighet mot medvetandet eller vara i viss mon oberoende af detsamma, och tillika vara allsidigt bestämdt för att kunna skiljas från alla andra.

Att ett föremål är ett naturföremål innebär, att det hör till den kroppsliga verkligheten och sålunda sjelft är en kropp. Det finnes intet naturföremål, som icke är en kropp, och omvändt ingen kropp, som icke är ett naturföremål. Naturen är det kroppsliga universum, och allt hvad som tillhör naturen är kroppar och deras bestämningar. Såsom ett erfarenhetsföremål är hvarje kropp ett helt. Han har sålunda en enhet och en mångfald och är följaktligen sjelfständig och fullständigt bestämd. Men ingen i erfarenheten gifven kropp

är ett fullkomligt helt. Ingen sådan kropp är blott i och genom sig sjelf, ingen eger inóm sig allt hvad han för sin fullständiga verklighet behöfver. Hvarje kropp hör till den yttre verkligheten, som är till icke blott i tiden utan äfven i rummet. Det i tiden varande är underkastadt förändring och vexling, uppkomst och förgängelse. Det i rummet varande är utsträckt och delbart, inskränkt och sammansatt. Häri röjer sig såväl osjelfständigheten som ofullständigheten i hvarje gifven kropps verklighet. Men ingenting kan vara ett helt, om ock ofullkomligt, utan att i någon mon hafva det helas båda bestämningar eller olika sidor, sjelfständighet och fullständig bestämdhet. Enhet och sjelfständighet har hvarje kropp, såvida det hos honom finnes kraft. Mångfald och fullständig bestämdhet har hvarje kropp, såvida han är materiel eller består af en viss bestämd eller begränsad materia. Kraft kan icke tänkas utan någon grad af sjelfständighet, men å andra sidan betecknar man icke med benämningen kraft den absoluta sjelfständigheten. Detta visar sig deraf, att man tänker kraften såsom blott kraft framträda och förverkliga sig i yttringar. Hon behöfver sålunda ett yttre för att komma till verklighet och har följaktligen endast en relativ sjelfständighet. Materien är en mångfald; ty hon är utsträckt och delbar. Men en verklig materia eller den bestämda mångfalden af beståndsdelar hos en viss gifven kropp kan materien icke vara utan att vara inskränkt inom en viss gräns och hafva sina inom denna gräns liggande delar sammanslutna till beståndsdelar hos den gifna kroppen. Den bestämdhet, som utgör en begränsning, kan dock icke vara fullständigt gifven i och genom det begränsade föremålet, utan förutsätter ett eller flere andra föremål, af hvilka det begränsas. En kropps fullständiga bestämdhet förutsätter sålunda hans relation till andra kroppar. Fattad endast i de nu angifna bestämningarne är en kropp ett föremål, hvars enhet är en viss grad af kraft, som yttrar sig i en inom en viss gräns sluten materia, hvilken utgör mångfalden hos kroppen.

Då de många gifna kropparne måste stå i relation till hvarandra, verkar ock kraften hos hvarje kropp genom honom på andra kroppar och medelbart genom dem på ännu andra. Derigenom, likasom genom det begränsningsförhållande, som eger rum, då några kroppar, som omsluta en eller flere kroppar, i sin ordning omslutas af andra, visar sig ett sammanhang mellan de många gifna kropparne, som sträcker sig till all gifven och all tänkbar kroppslig verklighet och väcker tanken på en kroppslig verld eller ett fysiskt universum. Huru stora de svårigheter än äro, som denna tankes genomförande möter, så kan han dock icke tillbakavisas. Hufvudsvårigheten ligger i den gränslöshet, som är oskiljaktig från allt i tiden och rummet varande, och som röjer sig vid försöket att komma vare sig till ett yttersta alltomfattande eller till ett minsta och enkelt. De i erfarenheten gifna kropparne föreställas dock såsom hörande till ett fysiskt universum. Men en kropps gifna verklighet innehåller utom dess egenskap att hafva en grad af kraft och ett mått af materia alltid tillika en qvalitativ bestämdhet. Det finnes ingen kropp, som är rentaf qvalitetslös och blott qvantitativt bestämd. Att hvarje gifven kropps qvalitativa bestämdhet är relativ, och att hon sålunda förutsätter något annat än kroppen sjelf, det är nästan af sig sjelft klart. Å ena sidan förutsätter hvarje qvalitet hos en kropp en qvantitativ bestämdhet; ty ingen bestämning kan vara verklig hos en kropp utan att vara bunden vid en modifikation af tiden och rummet. Å andra sidan är hvarje qvalitet hos en kropp i menniskans erfarenhet gifven såsom en modifikation hos något af hennes sinnen. Utan relation till menniskans sinnesorganer och genom dem till hennes sinnen, finnes det ingen gifven qvalitativ bestämdhet hos någon kropp. Men huru långt man än kan gå i uppvisandet af relativiteten i kropparnes qvalitativa bestämdhet, så kan man dock icke derigenom komma till den förklaringen, att denna saknar all verklighet eller sjelfständighet. I sjelfva verket äro kroppens qvantitativa bestämdhet och materialitet

icke mindre behäftade med relativitet än hans qvaliteter. Detta oaktadt måste det antagas, att det hos kroppen finnes någon grad af sjelfständighet, emedan han i annat fall icke skulle kunna vara i erfarenheten gifven såsom ett föremål. Visserligen kan det från någon synpunkt visa sig enklast att antaga kroppens sjelfständighet hafva sin grund endast i hans qvantitet och materialitet och fatta hans qvalitet blott såsom en form, som qvantiteten i vissa förhållanden antager, men ett sådant uppfattningssätt kan dock icke fullt genomföras. Fasthåller man antagandet, att kroppen icke skulle vara något annat än ett föremål, som har en viss grad af kraft och ett visst mått af materia, så ligger i dessa kroppens gifna bestämningar ingenting, som kan tjena till förklaringsgrund för den företeelse hos kroppen, som betecknas med hans qvalitativa bestämdhet. Vid försöket att utföra förklaringen måste man nemligen fasthålla, att all qvalitativ bestämdhet måste tänkas bort både från krafter och materien, som skola tjena till förklaringsgrunder. Fasthåller man detta strängt, så visar det sig lätt, att dessa äro mera abstrakta bestämningar än qvaliteterna, och att förklaringsförsöket strandar på omöjligheten att ur det mera abstrakta härleda det mera konkreta eller att fatta det mera konkreta såsom en form af det mera abstrakta. Vill man åter försöka att fatta den qvalitativa bestämdheten såsom den form, som den blott qvantitativa antager, när en kropp träder i förhållande till menniskans sinnen genom att verka på hennes sinnesorganer, så möter detta förklaringssätt icke mindre svårigheter. För att kunna stå i förhållande till menniskans sinnen, såvidt dessa äro qvalitativt bestämda, måste kroppen sjelf på något sätt och i någon grad vara qvalitativt bestämd. I annat fall saknas den gemensamhet, som är en nödvändig förutsättning för all relation. För att kunna förklara företeelsen af qvaliteter hos de gifna kropparne måste man sålunda hos dem antaga en ursprunglig qvalitativ bestämdhet. Den sålunda antagna qvalitativa bestämdheten kan icke hänföras till en enda ursprunglig enkel qvalitet, emedan

man hos den kroppsliga verkligheten lika litet kan uppvisa eller tänka något qvalitativt enkelt, som något qvantitativt. Likasom den gränslösa delbarheten tillhör allt utsträckt, likaså tillhör den oupphörliga föränderligheten allt timligt, och derför är hvarje gifven eller tänkbar qvalitet hos det kroppsliga en enhet af motsatta qvaliteter, som utmärka något hvarifrån och något hvartill öfvergång finnes inom den först ponerade qvaliteten. Såsom momenter i en qvalitativ mångfald höra qvaliteterna till kroppens fullständiga bestämdhet. Men såvida som hvarje kropp måste hafva någon ursprunglig qvalitativ bestämdhet, och vidare ingenting annat kan vara ursprungligt hos ett föremål än det, som föremålet i någon mon är i och genom sig sjelft, så måste det på något sätt finnas en qvalitativ bestämdhet hos enheten eller det sjelfständiga eller kraften i hvarje kropp. I förhållande till mångfalden af föränderliga qvaliteter framträder kraften såsom princip för förändringen. Äfven i detta förhållande visar det sig, att kraften måste vara på något sätt qvalitativt bestämd, emedan hon i annat fall icke skulle kunna vara princip för qvalitativ förändring. Man måste sålunda på grund af det, som nu blifvit anfördt om enhetens och mångfaldens qvalitativa bestämdhet hos hvarje kropp, antaga hvarje kropp hafva en på ett visst mångfaldigt sätt qvalitativt bestämbar materia och en i någon mon qvalitativt bestämd och bestämmande kraft. Men ingen kropp är fullständigt bestämd i qvalitativt afseende blott genom sig sjelf. Hvarje kropp behöfver i qvalitativt afseende lika väl som i qvantitativt bestämmas af andra. Genom det material, som kraften hos hvarje kropp till en viss grad beherskar, verkar hon på andra kroppar, och kropparne kunna på grund häraf ordna sig i ett kausalförhållande till hvarandra såsom orsaker och verkningar. Detta kausalförhållande kräfver såsom hvarje förhållande ett helt, inom hvilket det eger rum, och det hela, på hvilket kropparnes kausalförhållande i det hela taget hänvisar, är det fysiska universum fattadt såsom ett lagbundet och ordnadt

helt af qvantitativt och qvalitativt bestämda och hvarandra bestämmande kroppar.

Det resultat, till hvilket vi med afseende på naturföremålens betydelse kommit, är sålunda, att hvarje naturföremål eller hvarje kropp är ett föremål, som har en viss grad af i någon mon qvalitativt bestämd och bestämmande kraft och ett visst mått af qvalitativt bestämbar och af kraften i någon mon bestämd materia samt tillhör det fysiska universum och inom detta är på något sätt qvantitativt och qvalitativt bestämdt och bestämbart genom sitt förhållande till andra naturföremål eller kroppar och till naturen i det hela eller det fysiska universum.

Den skilnad, som inom naturen enligt det allmänna föreställningssättet göres mellan lefvande varelser och liflösa ting, har sin anledning deri, att menniskan hos djuren och, fastän i lägre grad, hos växterna finner företeelser, som äro likartade med dem, som hon hos sig sjelf och andra menniskor fattar såsom lifsföreteelser, men deremot icke finner sådana företeelser hos de kroppar, som fattas såsom oorganiska eller liflösa. Om ock gränsen mellan de lefvande naturvarelserna och de liflösa tingen icke alltid blifvit lika bestämd, och om än uppfattningen af de företeelser, som utmärka lifvets tillvaro hos ett naturföremål, icke alltid och hos alla varit densamma, så måste likväl den ifrågavarande skilnaden räknas till dem, som menniskan icke kan undgå att vid redogörelsen för sin erfarenhet af den gifna verkligheten uppställa. Detta förhållande måste hvarje vetenskaplig undersökning om naturen och naturföremålen erkänna och på något sätt förklara. Äfven den, som finner sig på vetenskapliga grunder böra bestrida riktigheten af den nämnda skilnaden, måste göra reda för anledningarne till densammas uppställande, och söka visa dessa anledningars ogiltighet. Den åter, som finner samma skilnad hafva vetenskaplig giltighet, måste söka angifva hennes grund och noggrant bestämma hennes betydelse. För att fatta meningen med den antagna skilnaden mellan lefvande

varelser och liflösa ting behöfvas några bestämningar rörande lifvet.

Att lefva är först och främst att vara i och för sig sjelf. Detta innebär, att det lefvande, såvidt det icke har någon inskränkning i sitt lif, icke behöfver något yttre, i hvilket det skall framträda eller förverkliga sig för att lefva. Om sålunda en lefvande varelse behöfver förverkliga sitt lif i något yttre, så bevisar detta, att lifvet hos honom icke är rent och fullkomligt, utan behäftadt med motsats och brist. Vidare ligger det i den angifna bestämningen, att det lefvande äfven i andra afseenden är oberoende af annat. Det lefvande, som i något afseende är beroende af något annat, har sålunda endast ett ofullkomligt lif. I och för sig sjelft kan endast ett väsende vara. Det, som t. ex. är blott en ordning eller en form eller ett förhållande eller en bestämning, kan icke vara i sig sjelft, utan är i ett annat, icke heller kan det vara för sig sjelft, utan måste hänföras till ett annat. Det finnes sålunda icke något lefvande, som icke är ett väsende. Men såsom i och för sig varande måste hvarje väsende äfven vara genom sig sjelft eller vara sin egen orsak, och såsom sådan är det en magt. Men såvida, som en magt är något i och genom sig sjelft verkligt, måste hon först och främst i likhet med allt verkligt vara en på ett visst sätt bestämd verklighet eller hafva bestämningar och vidare sjelf vara princip för sina bestämningar. Tänkes magten såsom fullkomlig och oinskränkt, så måste hon alltigenom vara magt och sålunda vara i och genom sig sjelf fullständigt bestämd eller bestämd i alla afseenden. På grund häraf är det fullkomliga lefvande väsendet sjelfva allmagten eller det absoluta systemet af magt och såsom sådant ett i strängaste mening organiskt helt eller ett individuum i högsta mening. Ett sådant individuum är ett enda fullt verkligt, inom sig slutet och fullständigt helt. Lifvet tänkt i sin fullkomlighet är sålunda sjelfmagt och allmagt, och det fullkomliga lefvande väsendet är det absoluta individuum. Det är af sig sjelft klart att det kropps-

liga och timliga icke kan vara fullkomligt lefvande. Det fullkomligt lefvande måste nemligen från sig utesluta icke blott all materialitet och all rumbestämning, emedan det icke kan vara något yttre och delbart eller sammansatt, utan äfven all verksamhet, som är en kraftyttring eller framträder i ett yttre och har formen af förändring. Endast det andliga och eviga kan vara fullkomligt lefvande. Allt lefvande som tillhör naturen är följaktligen ofullkomligt och lifvet i naturen ett ofullkomligt lif. Men äfven det ofullkomliga lifvet måste i någon grad vara sin egen orsak eller sjelfmagt och alltigenom vara magt i någon grad. Det ofullkomligt lefvande är sålunda ett väsende, som är en magt, en princip för sina bestämningar och ett organiskt helt eller ett individuum. Såsom en magt är det en reel enhet, icke blott en formel enhet. Den formela enheten är blott ett sätt, hvarpå något är. Den reela enheten är ett väsende såsom varande i och för sig sjelft. Såsom ett organiskt helt eller ett individuum i högre och reel bemärkelse är hvarje lefvande väsende ett subjekt i reel mening eller en enhet i och af en totalitet af bestämningar, som hafva sin princip i det såsom subjekt fattade väsendet. Hvarje lefvande väsende är sålunda reel enhet, princip och subjekt för sina bestämningar. Genom att vara detta är omvändt hvarje lefvande väsende ett organiskt helt eller ett individuum i högre och reel bemärkelse.

Inom naturen framträder lifvet under formen af utveckling. All utveckling förutsätter ett väsende, inom hvilket utvecklingen sker. Då ett väsende säges utveckla sig, måste man tänka sig utvecklingen vara en yttring af väsendets egen magt. Utvecklingen är en yttring. Man kan icke tänka en utveckling utan att antaga, att det är något, som träder ut i ett yttre. Innan detta trädt ut i det yttre, måste det fattas såsom ett inre. Såsom sådant är det ett innehåll hos det sig utvecklande väsendet. Utvecklingen innebär sålunda att väsendet genom sin egen magt för sitt eget innehåll ut i det yttre. Men då det, som blott är ett inre i motsats mot ett

yttre, icke är fullt verkligt, innebär det inres utförande i det yttre dess förverkligande eller dess höjande från den lägre formen af möjlighet eller potentialitet till den högre formen af verklighet eller aktualitet. I och genom utvecklingen bringar således det sig utvecklande väsendet sitt innehåll till verklighet. Men detta väsende kan ock i den meningen sägas utveckla sig sjelft, att det genom att höja sitt innehåll eller sina bestämningar från möjlighet till verklighet blifver ett i högre grad aktuelt eller verkligt subjekt. Dess aktualitet såsom subjekt höjes derigenom, att det fullständigare skiljer sig från sina bestämningar i och med detsamma, som dessa framträda i det yttre, äfvensom derigenom, att det genom sina bestämningar eller organer tager magt öfver det yttre och sålunda blifver ett mera omfattande aktuelt helt. Att utvecklingen är en ofullkomlig form af lif röjer sig först deri, att hon behöfver ett yttre för att komma till stånd och sålunda är en yttring af den magt, som finnes hos det sig utvecklande väsendet. Deri liknar hon den mera abstrakt fattade kraftens verksamhet. Utvecklingens ofullkomlighet visar sig vidare deri, att hon innebär förändring, hvarför ock den magt, som åstadkommer henne, måste i likhet med den blotta kraften tänkas såsom en princip för förändringar. Slutligen märkes utvecklingens ofullkomlighet deri, att hon såsom innebärande uppkomst i tiden tillika måste innebära förgängelse i tiden. Genom den sist nämnda bestämningen visar sig utvecklingen vara en form af lif, som är oskiljaktigt förbunden med döden. Men äfven i sina ofullkomligaste former är dock utvecklingen en form af lif. Derför är ock den magt, som utgör principen för en utveckling, alltid något högre än den blotta kraften, i det att hon i och genom utvecklingen visar sig vara en reel enhet, som har ett innehåll och såväl skiljer sig från sina af henne principierade bestämningar, som ock sammanbinder dessa till ett organiskt helt och derigenom framträder såsom ett aktuelt individuum.

Med ledning af de bestämningar rörande lifvet, som nu blifvit angifna, hafva vi att taga i betraktande den skilnad, som enligt det allmänna föreställningssättet inom naturen eger rum mellan lefvande varelser och liflösa ting. Den första frågan, som härvid fordrar ett svar, är den, om det öfverhufvud finnes några lefvande varelser inom naturens rike. Då menniskan sjelf, såvida hon är kroppslig eller har kropp, tillhör naturen, måste frågan i första rummet anses röra henne sjelf. Det frågas sålunda, om menniskans kropp såsom sådan är lefvande eller liflös. Antages menniskokroppen vara liflös i sig sjelf under erkännande, att menniskan sjelf såsom själ är lefvande, så kan dermed icke menas något annat än att menniskans kropp blott är ett yttre eller ett material, som själen behöfver för att framträda såsom lefvande i den yttre verlden. Ett sådant antagande upphäfver möjligheten att fatta menniskokroppen såsom menniskans organiska kropp eller såsom organ för själen. Men om man nekar, att själen har sin kropp till sitt organ, måste man i sjelfva verket förneka allt samband mellan själen och kroppen. De blifva nemligen genom ett sådant nekande så fullständigt och skarpt skilda från hvarandra, att någon gemensamhet dem emellan icke är tänkbar. Att, såsom Cartesius försökte, sedan man fattat själen och kroppen såsom två alldeles olikartade substanser, antaga en motsvarighet mellan båda ega rum på grund af en assistentia divina, är tydligen ingenting annat än att uppställa en orimlig hypotes för att undgå orimliga följder, till hvilka man blifvit drifven genom en felaktig analys af den gifna verkligheten. Man måste derföre antingen stadna vid erkännandet, att intet samband mellan själ och kropp kan uppvisas, eller ock med fasthållande af det gifna medvetandet om själens och kroppens gemenskap fatta menniskans kropp såsom menniskosjälens organ och med detsamma tillerkänna honom betydelsen af något mera och högre än ett blott yttre eller ett rentaf liflöst material. Det finnes endast en utväg att försöka undkomma denna nödvändighet. Denna utväg består

i förnekandet af allt hvad lif och själ heter och antaga all verklighet vara materia. Vill man begagna sig af denna utväg, så kan det tydligen icke längre blifva fråga om något samband, hvari en kropp skulle stå med något annat. Men frågar man, om det nyssnämnda antagandet är rimligt, så har man först att undersöka, om materien i och för sig tagen kan fattas såsom verklig i egentlig mening, och för det andra att tillse, om ur den ponerade materien den i erfarenheten gifna verkligheten kan förklaras. Det i egentlig mening verkliga måste vara sjelfständigt. Men att fatta materien såsom sjelfständig verklighet är icke möjligt. Materien för sig tagen är nemligen endast en abstraktion. Man finner, att naturföremålen äro kroppsliga, och man fäster sig vid den hos dem gifna bestämningen kroppslighet och ser bort från deras öfriga bestämningar. Mot detta förfaringssätt är ingenting att invända. Det är menniskans sätt att gå till väga för att vinna klar och tydlig insigt i hvilket kunskapsföremål som helst. Sedermera fattar man den afsöndrade bestämningen kroppslighet såsom något för sig verkligt och det sålunda ponerade verkliga är materien. Gifven är sålunda materien icke såsom något för sig verkligt, utan endast såsom bestämning hos naturföremål eller kroppar. Nu måste visserligen det, som är bestämning hos ett föremål, vara något i och för sig sjelft, men man kan icke från detta allmänna förhållande sluta, att en bestämning på ett visst sätt fattad angifver eller är det i och för sig verkliga. Man får nemligen icke förbise, att hos hvarje ändligt föremål finnas bestämningar, som i den form, i hvilken de äro gifna hos sitt föremål, utmärka dettas ofullkomlighet eller brist på sann verklighet. Äfven om dessa gäller, att de måste vara något i och för sig sjelfva för att kunna vara bestämningar hos ett föremål. Men det, som de äro i och för sig sjelfva, är endast i en oegentlig och ofullkomlig form gifvet i det, som de äro såsom bestämningar hos det af dem bestämda föremålet. Derför måste det alltid undersökas, huruvida en bestämning för sig tagen kan

i den form, i hvilken hon är gifven, tänkas såsom egande sann verklighet. Så måste man ock gå till väga med bestämningen kroppslighet eller materialitet, när denna tages för sig och sättes såsom materia. Att kroppsligheten såsom bestämning hos kropparne utmärker osjelfständighet visar sig deraf, att de såsom kroppsliga äro delbara och sammansatta. Det delbara är såsom sådant upplösligt, och det sammansatta förutsätter något enkelt, utan hvilket det icke kan vara till såsom sammansatt. Den osjelfständighet, som sålunda finnes hos kroppsligheten såsom bestämning hos kropparne, måste nu tänkas bort från materien, om denna skall kunna vara något i sann mening verkligt. Men en materia, som icke är delbar, är icke mera någon materia. Icke heller är det möjligt att såsom materia fatta något, som icke är sammansatt. Materien uppfyller följaktligen icke den första fordran, som måste ställas på det, som skall kunna antagas vara en sann verklighet, nemligen att det skall vara sjelfständigt. Att ur materien förklara den gifna verkligheten är icke möjligt. Om man antager materien vara verklig, så följer ur henne såsom sådan ingenting. Om man t. ex. antager materien vara en mångfald af atomer eller enkla materiella elementer, så följer deraf alldeles icke, att af dessa atomer några skola sluta sig tillsammans till en kropp, andra till en annan. För att kunna försöka någon förklaring behöfver man en andra princip nemligen kraften. Men utom det, att man för att antaga kraften kunna verka på materien måste antaga materien kunna mottaga en inverkan af kraften eller vara bestämbar genom kraften, måste man tillika tänka kraften såsom icke blott i allmänhet varande princip för förändringar, utan såsom en princip för sådana förändringar, som fordras för att af den ponerade materien dana den gifna verkligheten. Inlåter man sig på ett sådant hypotetiskt förfarande, så kommer man slutligen till det resultatet, att man såsom förklaringsgrund för den gifna verkligheten antager en afbild af henne, som icke mindre än hon sjelf är i behof af förklaring. Om vi

sålunda måste anse det vara omöjligt att antaga all verklighet vara materia, och om vi måste finna det nödvändigt att tillerkänna sanning och giltighet åt menniskans medvetande om sin egen själ och sitt eget lif, så hafva vi att återgå till frågan om förhållandet mellan själen och kroppen hos menniskan. Att menniskokroppen verkar såsom organ för själen kan man, såsom vi förut anmärkt, icke undgå att antaga, såvida man icke vill antaga, att intet samband mellan båda kan uppvisas. Men ett sådant samband ligger redan deri, att själen vet om sin kropp och på något sätt känner sig vara bestämd af honom och kunna motverka det inflytande, som kommer från kroppen. Ännu märkbarare blifver det ifrågavarande sambandet, när man fäster sin uppmärksamhet vid den inverkan, som själen kan åstadkomma på kroppen t. ex. vid hvarje gerning, som genom kroppsliga organer utföres efter vilja och föresats, eller när någon genom sina talorganer på ett för andra fattligt sätt framställer sina tankar. Men om menniskans kropp måste antagas vara organ för hennes själ, så måste han ock sjelf vara i någon mon lefvande. Det liflösa kan tänkas såsom medel, men icke såsom organ för det lefvande. Hvarje organ måste nemligen tillhöra sitt väsendes organism, och allt som tillhör denna, är i någon mon lefvande. Vidare måste hvarje organ för att kunna genom sin egen verksamhet tjena sitt väsende hafva en egen magt, som till en viss grad måste stå i samstämmighet med väsendets magt och under vissa förutsättningar kunna bringas till en högre grad af sådan samstämmighet. Hos menniskokroppen såsom organ för själen måste det alltså finnas ett lif, som icke blott är ett lån af själen, utan i någon mon tillkommer kroppen oberoende af själen.

Det förhållande, som eger rum mellan själen och kroppen hos menniskan, när kroppen framträder såsom organ för själen, visar, huru ett lägre genom ett högres inflytande kan bringas till en högre form eller grad af lif och verklighet än det utan ett sådant inflytande kan uppnå. För uppfattningen af lifvet i

naturen, likasom öfverhufvud på alla lifsområden, inom hvilka lifvet har formen af utveckling, är det af stor vigt att fästa uppmärksamheten vid den magt, som i detta afseende tillkommer det högre, och den möjlighet, som finnes hos det lägre. Till jemförelse erinra vi om det högre lif som menniskan vinner i och genom hvarje samhälle, i hvilket hon ingår såsom medlem, och om den högsta lifsform, som af Guds nåd tillkommer henne i och genom religionen. Hvad samhällslifvet angår är det klart, att, om menniskan icke genom sitt eget väsende vore ett rättssubjekt, så skulle hon icke i och genom samhället kunna erhålla några rättigheter, samt vidare att hon icke kan af samhället få några andra rättigheter än sådana, som till möjligheten finnas hos henne sjelf. Att hon får rättigheter af samhället betyder sålunda, att de rättigheter, som till möjligheten finnas hos henne i och genom samhället bringas till verklighet. Utan den ordning, som införes och upprätthålles af samhället, kunna sådana rättigheter icke förverkligas. Det finnes således hos menniskan en rättsmöjlighet, som hon icke kan hos sig förverkliga utan inflytande af ett högre förnuft, nemligen samhällets. Å andra sidan är det icke nog dermed, att möjligheten finnes hos menniskan, och att samhället utöfvar sitt inflytande på henne, utan hon måste genom sin egen fria verksamhet göra sig samhällsinflytandet till godo. Utan hennes egen fria verksamhet kan ingen fortgång till en högre form af aktuelt rättsligt lif för henne ega rum. På samma sätt förhåller det sig med det religiösa lifvets utveckling hos menniskan. Funnes icke i menniskans väsende möjligheten af religiöst lif, så vore tydligen allt religiöst lif för henne en omöjlighet. Men sig sjelf lemnad kan menniskan icke utveckla den möjlighet af religiositet, som hos henne finnes. Hon måste af Guds nåd erhålla väckelse till religiöst lif och ledning till fortgång i detsamma. Men å andra sidan kan hon icke komma till ett aktuelt religiöst lif utan att sjelf genom sin fria verksamhet tillegna sig Guds erbjudna nåd. Men om menniskan gör det högre till bestämningsgrund för sin vilja och verksamhet, blifver hon

derigenom ett organ för det högres verksamhet och kan derför sägas taga del i det högres lif. Så kan menniskan verka såsom organ icke blott för rätten, utan äfven för religionen. I sin största allmänhet fattadt är förhållandet enahanda öfverallt, der en utveckling finnes, äfven om denna icke har den fria och medvetna verksamhetens form. All utveckling är en öfvergång från möjlighet till verklighet. Det, som skall höja sig från den lägre formen af möjlighet till den högre formen af verklighet, måste hos sig sjelf hafva icke blott bestämbarhet, utan ock någon magt att bestämma sig eller förverkliga sig på ett visst sätt. Men å andra sidan visar all erfarenhet, att det icke finnes något väsende eller föremål, som, om det hos sig har något blott möjligt, sig sjelf lemnadt utvecklar allt möjligt, som det hos sig har, till den högsta verklighetsgrad, till hvilken det hos detsamma kan komma. För fortgången till en i någon mon högre verklighetsgrad fordras inflytande af något annat i någon mon verkligt, och för fortgången till den högsta möjliga verklighetsgraden inflytandet af det högsta verkliga. Att så måste vara följer deraf, att den inskränkning, som ligger i möjligheten, icke kan öfvervinnas af det väsende eller föremål, som är behäftadt med denna inskränkning, utan att något kommer till, som höjer dess genom inskränkningen kufvade magt. Kunde man tänka sig ett väsende, som hade en i vissa afseenden till en viss grad lägre form af lif, hvilken sålunda kunde betecknas såsom en möjlighet i jemförelse med det högre lifvet hos andra väsenden, rentaf isoleradt från andra väsenden, så skulle man icke kunna angifva någon grund till fortgång utöfver den grad af verklighet, som en gång hos detta väsende vore gifven. Detta vill med andra ord säga, att för det såsom isoleradt ponerade väsendet icke finnes någon möjlighet till annan form af lif än den för detsamma omedelbart gifna. Häraf visar sig att all utveckling förutsätter det sig utvecklande väsendets bestämdhet genom något annat väsende, samt att, när man talar om hvad menniskan eller någon annan varelse sig sjelf lemnad kan bringa till utveckling, detta måste så förstås, att

dermed icke åsyftas någon absolut isolering, utan endast den relativa, som består deri, att varelsen i något ifrågavarande afseende tänkes vara utan inflytande från något visst väsende. Denna relativa isolering kan medföra en inskränkning i det isolerade väsendets utvecklingsförmåga, som icke kan häfvas, utan att detta väsende blifver i det ifrågavarande afseendet bestämdt af det väsende, hvars inflytande på detsamma saknats. Detta kan åter icke ske, utan att det väsende, som för uppnående af en viss verklighetsgrad i ett visst afseende behöfver bestämmas af ett annat väsende, kan mottaga bestämdhet af det andra. Men i mottagandet ligger en viss grad af sjelfverksamhet och sjelfbestämning. Vid bestämmandet af gränsen för ett väsendes utvecklingsförmåga måste man sålunda alltid taga i betraktande de förhållanden, i hvilka det framträder. Totaliteten af de förhållanden, i hvilka ett lefvande eller sig utvecklande väsende framträder, utgör dess lifssfer. Genom inträde i en ny högre lifssfer beredes möjlighet af utveckling till en högre lifsform än den, som i en lägre lifssfer kunnat uppnås. Men upphöjelsen till en högre lifssfer fordrar ett högre väsendes magt. Huru högt ett visst väsende kan stiga i utveckling, måste dock bero på måttet af dess egen bestämbarhet eller förmåga att mottaga eller tillegna sig det högres inverkan och derigenom göra sig delaktigt i dess högre lif. Den olikhet, som med afseende på detta mått visar sig ega rum mellan olika väsenden, har till följd särskiljandet af lägre och högre slag af varelser. Men då det af allt, som på något sätt är inbegripet i en utveckling, icke finnes något, som icke mottager inverkan af något högre, som åter i sin ordning mottager inverkan af ett ännu högre, visar sig varelsernas kedja i och genom utvecklingen såsom ett obrutet och sammanhängande helt.

Att menniskans kropp är lefvande innebär, enligt hvad ofvan blifvit framställdt, att han är ett organiskt helt eller en organism. Om nu menniskans kropp, som tillhör naturen, är en organisk kropp och såsom sådan lefvande, så visar det sig lätt, att äfven andra naturvarelser än den kroppsliga menniskan må-

ste erkännas vara lefvande. Djurets kropp må vara en mindre fullkomlig organism än menniskans, men är dock så likartad med menniskokroppen, att man icke kan antaga den ena vara en organisk kropp eller en organism utan att erkänna äfven den andra såsom en sådan. Men äfven hos växten finnes en tydligt framträdande utveckling, och äfven han har sålunda en reel enhet och är princip och subjekt i reel bemärkelse för sina bestämningar. Äfven växten är sålunda ett individuum i högre och reel bemärkelse. Följaktligen är han äfven lefvande. Hos de naturföremål, som betecknas såsom oorganiska kroppar, finner man ingen tydligt framträdande utveckling, och derför kunna de icke heller omedelbart eller för sig sjelfva tagna fattas såsom lefvande. Huruvida de genom sitt sammanhang med de organiska naturvarelserna kunna fattas såsom i någon mon lefvande, skola vi längre fram taga i öfvervägande.

Anledningen till den skilnad, som enligt det allmänna föreställningssättet göres mellan lefvande naturvarelser och liflösa ting hafva vi således funnit deri, att hos några naturföremål finnes en tydligt framträdande utveckling, hos andra deremot icke. Vi hafva derför att något närmare göra oss reda för det sätt, hvarpå utvecklingen framträder hos de såsom organiska eller lefvande betecknade varelserna, äfvensom för den form af verksamhet, som finnes hos de oorganiska kropparna eller de liflösa tingen och icke erkännes såsom en utveckling. Då växterna stå lägst bland de angifna lefvande naturvarelserna, och då sålunda deras utveckling måste vara den lägsta formen af utveckling, fästa vi oss hufvudsakligen vid denna. Hvad som gäller om henne måste i högre och fullkomligare mening gälla om utvecklingens högre former. Verksamheten hos växten är plastisk eller formbildande. Förändringen hos växten är formvexling eller metamorfos. Ur fröet utvecklas t. ex. hos vissa slags växter rot, stjelk, blad och blommor, och med blomningen följer frösättningen, som åter efterföljes af fröets tillväxt och mognad. Den uppkomst, som ligger i den angifna utvecklingen, har med sig förgängelse genom några växtdelars

eller hela växtindividets vissnande och död. Häri röjer sig en tydlig utveckling. I fröet innehålles hela växten. Det, som ligger i fröet, slår ut och träder fram i det yttre. I detta yttre antager det olika former, men alla stå i sammanhang med hvarandra antingen derigenom, att de följa i en viss ordning på hvarandra, eller derigenom, att de tillsammans utgöra på ett visst sätt ordnade växtdelar hos ett växtindivid. Att växten i all sin formvexling är en och samma visar, att hos honom finnes en reel enhet, eller att han är något i och för sig, ett i någon mon sjelfständigt väsende. Att han är en magt visar sig deri, att han för ut eller förverkligar det, som till möjligheten finnes hos fröet, äfvensom deri, att han upptager det yttre och genom näringsprocessen införlifvar det med sig eller ombildar det till organ. I denna sin verksamhet framträder han såsom princip för sina bestämningar. Han är såsom sådan först och främst grunden dertill, att något yttre blifver en växtdel eller organ eller får den beskaffenhet, som fordras för att vara detta. Vidare är han genom sin bestämda natur lagen för all den verksamhet, som finnes hos dessa växtdelar, såvida som de såsom organer verka till det helas bestånd och förkofran. Slutligen är han ock ändamålet för all verksamhet hos organerna, enär det är hans fullständiga verklighet, som de såsom hans organer befordra. Förverkligandet af detta ändamål är hans eget framträdande såsom subjekt i reel bemärkelse eller såsom ett aktuelt organiskt helt eller ett individuum, en enhet i och af en totalitet af bestämningar eller organer, som i honom hafva sin princip. Till de bestämningar, som beteckna växten såsom en organisk naturvarelse och hans verksamhet såsom en utveckling, hafva vi ock att räkna den, att han icke uppkommer ur något oorganiskt, utan endast genom generation inom sitt slägte. För sin aktualitet förutsätter han sålunda en aktuel naturvarelse af samma slag.

Huru ofullkomlig växtorganismen än må vara genom sitt beroende af det yttre, som hon behöfver såsom material, och genom den jemförelsevis låga grad, som lifvet hos honom upp-

når, så röja sig dock hos honom tydligt lifvets hufvudbestämningar. Den magt, som är principen för hans utveckling, kan väl icke fattas i och för sig, men i sina yttringar framträder hon såsom organiserande, och hon måste derför sjelf vara organisk. Hos djuret framträder magten, som är utvecklingens princip, mera märkbar i sin sjelfständighet och i sin ursprungliga individualitet. Men äfven hos djuret, likasom hos hvarje naturvarelse, röja sig, om ock i ringare grad de inskränkningar, som tillhöra den i det yttre framträdande organismen. Från uppkomst och förgängelse i tiden, från behofvet af ett yttre till material, från beroendet för sin uppkomst af föregående individer af sitt slägte, hvilkas serie tyckes antingen komma att gå tillbaka i det gränslösa eller ock förlora sig i en verklighet af annat slag och sålunda hafva sitt ursprung i något lägre organiskt eller möjligen något oorganiskt, är ingen lefvande naturvarelse fri.

Den form af verksamhet, som finnes hos de naturföremål, som betecknas såsom liflösa ting, är icke en tydligt framträdande utveckling. Visserligen måste man tillerkänna tingen betydelsen af naturföremål och sålunda, enligt hvad ofvan blifvit angifvet, hos dem antaga en till en viss grad qvalitativt bestämd och bestämmande kraft, men häraf följer dock icke att den verksamhet, som i en sådan kraft har sin princip, är en utveckling. Såvida hon är en qvalitativ förändring, kan hon väl sägas stå utvecklingen närmare än den blott qvantitativa förändringen, men den qvalitativa förändringen är dock icke blott såsom sådan en utveckling. Skilnaden mellan båda märkes lättast, om man tager i betraktande den individualitet, som kan tillerkännas det sig utvecklande väsendet, och den kropp, som undergår qvalitativ förändring. Äfven den sistnämnde är i viss mon individuelt bestämd. Han kan icke tänkas blott såsom en summa af likartade delar. Men att den individualitet, som tillkommer honom, icke är i samma stränga mening som t. ex. växtens en reel individualitet, det visar sig af den brist på kontinuitet som finnes hos

den oorganiska kroppen. Denna brist röjer sig i hans delbarhet och i ojemnheten af den verksamhet, genom hvilken han qvalitativt förändras. I förra afseendet märkes, att en oorganisk kropp kan delas, utan att delningen för de frånskilda delarne medför någon qvalitativ förändring. Visserligen kan äfven hos växten ett frånskiljande af växtdelar ega rum utan att för dem medföra förlust af det vegetativa lifvet och den specifika bestämdhet eller form, som detta har hos den växt, från hvilken de skiljas, men detta frånskiljande är inskränkt till de förhållanden, under hvilka ett nytt växtindivid kan uppkomma eller utveckla sig. Så förhåller det sig t. ex. när den mogna frukten skiljer sig från den växt, hvars frukt han är, och framträder såsom frö till en ny växt, eller när ett skott skiljes från en växt och utvecklar sig till en sjelfständig växt. I dessa fall och i andra dermed likartade tjenar växten såsom organ för sitt slägtes bibehållelse och förökelse. I andra fall visar det sig deremot, att den växtdel, som skiljes från hela växten, förlorar sitt växtlif. Detta kan icke sägas hafva någon full motsvarighet vid frånskiljandet af en eller flere delar från en oorganisk kropp. De frånskilda delarne bibehålla all den delade kroppens specifika bestämdhet. Såvida, som den oorganiska kroppen sålunda kan delas, är han att betrakta såsom sammansatt eller såsom ett aggregat och alltså icke såsom ett individuum. Enheten hos honom framträder då icke såsom i detta afseende qvalitativt bestämmande mångfalden eller såsom sammanbindande mångfalden till ett helt af organer, som behöfva vara till i och hos just detta bestämda hela för att bibehålla sin genom det hela gifna specifika bestämdhet. Enheten eller kraften bestämmer visserligen mångfalden hos den oorganiska kroppen i flere afseenden, men genomtränger icke de särskilda beståndsdelarne på sådant sätt, att dessa af enheten få någon qvalitet, som de icke utan att tillhöra denna enhet kunna bibehålla. Att enheten eller kraften hos en oorganisk kropp till en viss grad bestämmer och dermed äfven beherskar mångfalden visar sig

först deraf, att kroppen har en sammanhållning, hvilkens sönderbrytning eller upplösning fordrar en viss grad af kraft eller styrka. Detsamma visar sig vidare i den egendomliga formation, som tillhör vissa oorganiska kroppar, och som icke kan komma till stånd utan att i hvarje särskildt fall vara formation af ett visst mått af materia. Slutligen röjer det sig ock i den kemiska process, som eger rum inom de oorganiska kropparne, såvida äfven denna alltid i hvarje särskildt fall måste vara bunden vid ett visst mått af materia och äfven visar sig vara beroende af vissa särskilda mått eller proportioner. Men i intet af dessa förhållanden får den oorganiska kroppen sådana qvaliteter, som i likhet med den organiska kroppens genom delning förloras. Han är sålunda delbar i vissa afseenden, i hvilka den organiska kroppen måste betraktas såsom odelbar, eller i hvilka den organiska kroppens delning måste för den frånskilda delen eller för hela organismen medföra död och förgängelse. Ojemnheten i den verksamhet, genom hvilken qvalitativ förändring eger rum hos en oorganisk kropp, röjer sig deri, att denna kropp i vissa afseenden framträder såsom en färdig produkt af en afslutad verksamhet. Onekligt är att man icke kan tänka en kropp såsom en färdig produkt i den meningen, att all verksamhet skulle hos honom hafva upphört. Detta skulle vara att tänka en materia utan kraft. Men deremot finner man en viss verksamhet, genom hvilken kroppen fått en viss qvalitet, vara afslutad, utan att kroppen förlorar denna qvalitet. Sådant kan förhållandet vara med en kemisk process, genom hvilken kroppen undergått en förändring. Med afseende på denna qvalitet är då den oorganiska kroppen att betrakta såsom en färdig produkt, som icke mera behöfver den verksamhet, genom hvilken hans qvalitativa bestämdhet blifvit gifven. Deremot måste hos den organiska kroppen den verksamhet, genom hvilken någon organisation kommit till stånd, oafbrutet fortgå, såvida icke den i henne liggande organiska bestämdheten skall upphäfvas. Hvarje organisation måste så-

lunda uppehållas genom den verksamhet, genom hvilken hon kommit till stånd. Verksamheten inom den organiska kroppen kan derföre icke vara ojemn och afbruten, utan att organismen deraf mer eller mindre lider afbräck och möjligen går under. Den kropp, inom hvilken verksamheten på ofvan angifna sätt afbrytes, har icke i det afseende, som är i fråga, den kontinuitet, som fordras för individualitet i högre mening. Den nämnda bristen på kontinuitet kan ock betecknas dermed, att verksamheten, genom hvilken den oorganiska kroppen till sin qvalitet förändras, icke sammanfaller med hans egen tillvaro, hvaraf åter följer att hans tillvaro icke är i den grad sjelfbestämd, som den sig utvecklande organiska naturvarelsens tillvaro, hvilken i och genom utvecklingen principieras af denna varelse sjelf. I jemförelse med denna visar sig den oorganiska varelsens tillvaro såsom tillfällig. Den oorganiska kroppen är sålunda hvarken ett individuum ej heller princip för sina bestämningar i samma mening, som den organiska naturvarelsen. Han kan då icke heller i samma mening som denna vara reel enhet, emedan antagandet af ett naturföremål såsom reel enhet har sin egentliga anledning deri, att detta framträder såsom individuum eller subjekt i reel bemärkelse och såsom princip för sina bestämningar eller grund, lag och ändamål för den utveckling, i och genom hvilken dessa förverkligas och hållas vid magt.

Efter att sålunda hafva framhållit skilnaden mellan de oorganiska kropparne eller de liflösa tingen och de organiska kropparne eller de lefvande naturvarelserna skola vi rikta vår uppmärksamhet på frågan, huruvida de oorganiska kropparne fattade i sitt sammanhang med de organiska visa sig hafva lif eller icke. För besvarandet af denna fråga erinra vi till en början om det, som vi förut angifvit rörande lägre lefvande varelsers bestämbarhet genom högre och den derigenom gifna möjligheten af deras delaktighet i de högres lif. Samma förhållande röjer sig äfven, när man tager i betraktande den organiska kroppens förhållande till den oorganiska. Vore den

organiska kroppen absolut oorganisk eller rentaf ett liflöst ting, så skulle han icke kunna vara material för en organisk varelses verksamhet eller utgöra den sfer, inom hvilken denna framträder och utvecklar sig. Det är nemligen icke möjligt t. ex. för växten att utveckla sig inom den oorganiska naturen utan att från denna upptaga och med sig införlifva ämnen, som tillhöra den oorganiska naturen. Dessa ämnen, växtens näringsämnen, äro sålunda i sig sjelfva oorganiska kroppar, som genom växtens på dem riktade verksamhet organiseras eller göras till organer. För att kunna blifva organer och verka såsom sådana måste de hos sig hafva en verksamhetsprincip, som ehuru han icke af sig sjelf blifver en lifsprincip och principierar en utveckling till individualitet i högre mening, likväl under inflytandet af en högre princip blifver en om ock lägre och underordnad lifsprincip eller princip för lifvet hos ett organ, som endast inom ett högre helt, den organiska varelsen, kan hafva lif eller vara lefvande. Man kan beteckna detta lif såsom ett i och för sig blott potentielt lif. Såsom sådant kan det endast i och hos ett annat, som är aktuelt lefvande komma till verklighet. Men äfven det oorganiska eller liflösa, som icke upptages såsom moment eller organ i en organisk kropp, utan endast tjenar såsom vilkor eller förutsättning för den lefvande varelsens förverkligande, måste i sig innehålla ett potentielt lif. Äfven detta hör till den lefvande naturvarelsens lifssfer. Det kan icke verka befordrande på den lefvande varelsens utveckling, hvilket det måste göra för att vara vilkor och förutsättning för denna, utan att vara i någon mon samstämmigt med den lefvande eller sig utvecklande varelsen. Men mellan det lefvande och det absolut liflösa är ingen samstämmighet tänkbar. Är nu hela naturen förutsättning för hvarje naturvarelse, så kan det följaktligen icke i hela naturen finnas något som är absolut liflöst. Om då ock kroppar i massor så stora, att de öfverskrida hvarje mått, icke framträda såsom aktuelt lefvande inom den i menniskans erfarenhet gifna naturen, så bevisar detta icke lifvets

absoluta frånvaro hos dem, utan endast det ringa mått af aktualitet eller verklighet, som tillkommer den för menniskan i hennes erfarenhet gifna verlden. Å andra sidan framträder dock i och genom det angifna förhållandet icke blott det oändliga sammanhanget och den alltomfattande gemensamheten i allt som tillhör naturen, utan ock naturens oupplösliga samband med menniskan, äfven när hon tänkes såsom höjd öfver naturen eller såsom ett andligt väsende. Om allt i naturen på något sätt, potentielt eller aktuelt är en form af lif, så finnes det i hela naturen intet, som är främmande för menniskan, intet, som icke, när det kan göras till föremål för hennes uppmärksamhet, har något att uppenbara för henne om lifvets outtömliga rikedom och omätliga djup. Äfven det, som för sig taget, synes ringa och betydelselöst, lägger genom sitt sammanhang med annat i dagen, att äfven det tillhör den stora naturen, i hvilken det icke finnes något betydelselöst.

Att naturen, om hon är ett helt i egentlig mening, icke kan vara liflös, är en gifven följd deraf, att allt i naturen är på något sätt och i någon grad om ock blott potentielt lefvande. Men deremot är frågan om naturens helhet icke omedelbart afgjord genom det resultat, till hvilket vi kommit. Äfven om man måste taga för gifvet, att aktuelt lif hos alla de organiska momenter, som höra tillhopa inom en viss sfer, utmärker ett helt i egentlig mening, som har denna sfer till sin, så kan man dock icke göra ett sådant antagande, då icke alla de tillsammans hörande inom en viss sfer gifna momenterna äro aktuelt lefvande, utan en mångfald af sådana momenter endast har ett potentielt lif. Just denna potentialitet i lifvet inom naturen, som finnes icke blott hos de naturföremål, som i och för sig alldeles icke hafva något aktuelt lif, utan äfven hos de naturvarelser, som i några sina momenter komma till sådant lif, tyckes visa, att naturen icke är ett helt. Det ser nemligen så ut, som skulle den inskränkning, med hvilken lifvet hos hvarje till naturen hörande varelse är behäftad, hafva sin förklaringsgrund deri, att naturen

sjelf icke är något helt i egentlig mening, utan blott en relation eller ett förhållande, i hvilket alla gifna och tänkbara kroppar eller naturföremål stå till hvarandra, eller med andra ord en för dem alla gemensam form, deras formela enhet. För en sådan uppfattning synes också det tala, att naturen visar sig såsom gränslös i tiden och rummet. Såsom sådan kan han icke vara ett inom sig slutet helt eller ett individuum eller ett subjekt i reel bemärkelse. Men utan att på något sätt vara ett sådant kan han icke vara lefvande. Å andra sidan innebär upphäfvandet af naturen såsom ett helt tillika upphäfvande af hvarje naturföremål såsom ett helt. Det finnes nemligen intet naturföremål, som icke för sin verklighet i naturen förutsätter begränsning i tiden och rummet. I tiden förutsättas ett föregående och ett efterföljande, samt, om man fullföljer förutsättningen, slutligen ett första och ett sista. I rummet förutsättes ett yttre begränsande eller omslutande, och om man fullföljer förutsättningen till slut, ett yttersta allt omslutande, hvilket skulle vara det hela, och på hvars verklighet verkligheten af hvarje naturföremål skulle bero. Huru säkert det än må vara, att man icke kan komma tillbaka till ett första eller fram till ett sista i tiden, icke heller ut till det yttersta i rummet, så synes dock naturföremålens faktiskt gifna verklighet såsom begränsade oupphörligt tvinga tanken att, ehuru förgäfves, söka dessa båda slags förutsättningar för det gifna. Vidare märkas inom naturen lagbundenhet och nödvändig ordning eller kausalsammanhang i all verksamhet. Orsakernas och verkningarnes lagbestämda ordningsföljd tyckes äfven hon fordra ett första, som är orsak utan att vara verkan af en föregående orsak. Utan en sådan första orsak synes ingen orsak hafva den nödvändiga förutsättningen för sin verklighet såsom orsak fullständigt gifven. Slutligen finner man ändamålsenlighet i naturen, såvida de särskilda varelserna inom henne finna de vilkor, som de behöfva för sitt lif, och ännu vidsträcktare vilkoren för alla krafters yttringar äro gifna. Häraf föres tanken till antagandet af

naturen såsom ett helt, inom hvilket alla vilkor för lif och verklighet äro på något sätt eller i någon form gifna, Men i alla de afseenden, i hvilka vi funnit tanken på naturen såsom ett helt oafvislig, finnes det ock någon brist hos naturföremålen. Det i tiden och rummet varande är icke i sträng mening slutet inom någon gräns i rummet och tiden, emedan det icke genom sin gräns är fullt afskildt från det, mot hvilket det skulle begränsas. Det finnes både i tiden och i rummet en kontinuitet mellan det begränsade och det begränsande, hvilken kontinuitet innebär en relativ negation af all gräns. Det finnes i hvarje föregående orsak en brist på kausalitet, som gör, att det, som fattas såsom hennes verkan, icke blott genom henne är förklarligt. Att så är visar sig lättast i all utveckling, emedan inom henne det föregående tydligt visar sig såsom ett lägre och det efterföljande såsom ett högre, och det högre icke kan förklaras eller frambringas af det lägre. Men i sin innersta grund är all verksamhet en utveckling, och derför finnes det intet fall, der det efterföljande frambringas af det föregående eller får sin förklaring ur detta. Det finnes slutligen i naturen en brist på vilkor för lif och verklighet, som har till följd, att intet naturföremål kommer till full verklighet eller till frigörelse från all från verkligheten skild möjlighet. Häri ligger att intet naturföremål är i alla afseenden fritt från tillfällighet och relativ ändamålslöshet. I allmänhet taget visa de nu angifna förhållandena, att allt i naturen är enhet af motsatser och såsom sådan är en relativ verklighet. Följden häraf med afseende på naturen såsom ett helt är tydligen närmast den, att, om naturen antages vara ett helt, så kan hon icke vara det utan inskränkning. Å andra sidan är det omöjligt att antaga naturen vara blott en formel enhet eller ett förhållande, i hvilket de många naturföremålen stå till hvarandra. En sådan formel enhet är blott ett hos flere föremål gifvet samstämmigt sätt att vara eller en lika bestämdhet hos flere föremål. Men sjelfva tillvaron af en sådan likhet i bestämd-

heten eller sättet att vara kräfver en grund. Utan en sådan skulle den hos flere föremål lika bestämdheten vara helt och hållet tillfällig. På samma sätt kan intet förhållande vara utan sin grund. Närmast må relationsgrunden visa sig såsom en bestämning hos de till hvarandra refererade, men ytterst måste han vara något i och för sig för att kunna vara bestämning hos de refererade. Härtill kommer att de ofvan uppvisade förhållandena mellan naturföremålen äro af den reela natur, att de icke kunna ens i första hand förklaras genom någon blott likhet eller formel öfverensstämmelse. De innebära ett substantielt samband. Detta visar sig förnämligast deri, att utan dem intet naturföremål kan vara till. De äro sålunda väsentliga förutsättningar för hvarje naturföremål. Den enhet, som framträder i naturen såsom en enhet i naturföremålen och ett samband mellan dessa, visar sig alltså vara en substantiel magt. Såsom sådan är hon på något sätt en reel enhet och en lefvande enhet. Den kausalitet, som finnes i naturen, visar naturens magt såsom princip för naturföremålens verklighet inom naturen samt för deras ordning. Den ändamålsenlighet, som finnes inom naturen, skulle icke vara tänkbar, om icke naturens magt på något sätt utginge från ett individuum eller ett subjekt i reel bemärkelse och tillhörde ett sådant. Men det ändamål, som skulle tänkas såsom all naturverksamhets högsta och alltomfattande ändamål, och som icke skulle kunna vara något annat än naturen sjelf såsom aktuelt individuum eller aktuel och alltomfattande enhet i och af alla naturföremål såsom detta subjekts aktuela organiska momenter, kan icke tänkas såsom verkligt utan upphäfvande af kroppsligheten hos naturföremålen och hos hela naturen. I kroppsligheten eller materialiteten ligger det nemligen såsom en väsentlig bestämning att vara ett yttre. Men det yttre är såsom yttre motsatt mot den organiska enheten och upphäfver i den mon, som det är yttre, möjligheten af ett organiskt helt. Det, som i sin aktualitet framträder såsom ett i någon mon yttre, kan icke vara ett fullt

aktuelt organiskt helt eller individuum eller subjekt i reel bemärkelse. På samma sätt förhåller det sig med afseende på naturen såsom reel enhet och såsom princip för sina organiska momenter och deras inbördes förhållanden. Men att upphäfva kroppsligheten såsom bestämning hos naturföremålen och hela naturen, det är att upphäfva dem sjelfva såsom naturföremål och natur. Om man sålunda i följd af naturens kroppslighet måste antaga, att naturen icke kan aktuelt framträda såsom ett helt eller såsom ett individuum, och om man sålunda äfven måste antaga, att naturen såsom ett helt eller såsom det hela, som i sig innefattar alla naturföremål, icke är aktuelt lefvande, så återstår att undersöka, om hon kan tänkas såsom ett potentielt helt och såsom egande ett potentielt lif. Att naturen måste tänkas såsom ett potentielt helt följer deraf, att det icke i naturen finnes något, som kan genom begränsning helt och hållet isoleras från annat eller genom delning fullständigt söndertagas. Att naturen såsom ett potentielt helt icke är ett helt jemte andra, utan det hela, som omfattar all yttre verklighet, det visar sig deraf, att naturen icke vid sidan af sig kan hafva någon verklighet af samma slag eller någon annan yttre verklighet. Att naturen såsom det alltomfattande hela är en magt och är lefvande, ehuru potentielt, kan man finna deraf, att lefvande varelser utveckla sig ur naturen och inom henne finna vilkoren för aktuelt lif. Hon är sålunda icke blott en lifssfer, inom hvilken de lefvande naturvarelserna hafva sin tillvaro, utan hon är tillika den grund, i hvilken allt lif inom naturen har sitt ursprung. Allt, som utvecklas, måste nemligen på något sätt ursprungligen finnas hos det hela, inom hvilket utvecklingen faller. Att alla lefvande naturvarelser utvecklas inom naturen är gifvet derigenom, att de äro naturvarelser, och naturen är då äfven det hela, ur hvilket de utvecklas. Naturen kan då icke vara utan magt och lif. Hvarje utveckling, som faller inom ett helt, måste nemligen alltid på något sätt vara en det helas egen utveckling och sålunda en yttring af dettas

egen magt och af dess eget lif. Ur denna synpunkt sedd är hvarje yttring af lif inom naturen en yttring af naturens lif, och såvidt som hvarje kraftyttring i naturen på något sätt kan sägas vara en lifsyttring och ingenting finnes i naturen, som är blott materia utan kraft, så innebär allt i naturen en yttring af naturens lif, och naturen är sålunda alltigenom på något sätt lefvande, äfven i sådana naturföremål och förhållanden, i hvilka för sig tagna knappt ett spår af aktuelt lif kan upptäckas.

Resultatet af vår framställning af det lif, som tillkommer naturen såsom ett helt eller såsom det fysiska universum, är sålunda att lifvet icke kan tänkas bort ifrån naturen utan är en väsentlig bestämning hos denna, samt att i följd deraf lifvet måste finnas hos hvarje naturföremål och sålunda vara en artlikhet hos alla naturföremål. Men å andra sidan står det fast, att lifvet icke hos något naturföremål framträder utan inskränkning, att de naturföremål, som betecknas såsom oorganiska kroppar eller liflösa ting, icke i och för sig äro aktuelt lefvande, att dessa icke heller sig sjelfva lemnade utveckla sig till aktuelt lif, samt att hela naturen icke framträder såsom ett aktuelt helt, hvaraf följer att hon hvarken kan betraktas såsom en aktuel oorganisk kropp eller en aktuel organisk varelse. Men om nu naturens lif i det hela och i sina särskilda former är ett hämmadt och inskränkt lif, så synes detta förutsätta något, som hämmar och inskränker naturens lif, och följaktligen är motsatt mot lifvet, men det oaktadt närvarande i naturen med sin lifvet hämmande och inskränkande magt. Detta andra synes icke kunna vara lefvande i och för sig sjelft, emedan det då icke skulle kunna vara den lifvet hämmande och inskränkande magten. Det måste likväl på något sätt tillhöra naturen, och det synes deraf följa, att hos naturen dock måste finnas något, som i sig sjelft icke är lefvande och följaktligen icke har lifvet till sin väsentliga bestämning. Detta förhållande gifver anledning till frågan om den uppfattning af naturen, som gör det möjligt att fatta den art-

bestämdhet, som tillerkänts naturen i det hela, såsom en artlikhet hos alla naturföremål.

Vid hvarje försök att fatta naturen i det hela är den första frågan den, om naturen sjelf är sin egen förklaringsgrund, eller om man skall söka förklaringsgrunden till naturen i något annat. Antager man, att naturen skall ur sig sjelf förklaras, så kan man på grund deraf, att naturen i det hela och i de särskilda föremålen är enhet af motsatser, icke undgå en dualistisk naturuppfattning. Antager man naturen behöfva förklaras ur något annat och således hafva sin grund i ett annat, så följer åtminstone icke omedelbart af motsättningen i naturen, att det i och för sig verkliga har samma karakter. Det ligger tvärtom i antagandet, att naturen behöfver förklaras ur något annat, en anledning att antaga, att det, som skall vara naturens förklaringsgrund, måste vara fritt från motsättning. All noggrannare undersökning, från hvilken synpunkt hon än må företagas, visar nemligen, att det just är motsättningen inom naturen, som gör att man icke finner henne kunna förklaras ur sig sjelf och följaktligen drifves till sökandet efter något annat, ur hvilket naturen skall få sin förklaring. Detta andra får då icke hafva samma karakter, som gör naturen oförklarlig ur sig sjelf. Kan man icke uppvisa en verklighet, som är fri från motsats, så måste man under den gjorda förutsättningen, att naturen såsom enhet af motsatser behöfver förklaras ur ett annat, erkänna all universel förklaring af den gifna verkligheten vara omöjlig, samt inskränka sig till den partiela och dermed äfven hypotetiska förklaringen af några gifna föremål och några gifna bestämningar.

Den naturuppfattning, som utgår från antagandet, att naturen skall ur sig sjelf förklaras, visar sig ur den synpunkt, från hvilken vi nu hafva att betrakta henne, såsom otillfredsställande. Hon kan icke leda till förklaring af lifvets närvaro i allt, som tillhör naturen, i trots af den motsats mot lifvet, som röjer sig i lifvets inskränkning. Äfven

om man tänker sig lifvets inskränkning hos hvarje naturföremål vara blott en inskränkning i graden af lif, så måste man dock ytterst i och hos hela naturen söka det, som är lifvets inskränkande och hämmande motsats och följaktligen sjelft icke kan vara lif. Man må beteckna detta såsom materia eller såsom blott möjlighet eller såsom en dunkel grund eller såsom negation, så qvarstår det likväl alltid såsom ett element, en faktor eller en princip, som å ena sidan tillhör det konstitutiva i naturen och å den andra genom sin motsats mot lifvet eller mot den positiva lifsprincipen visar sig vara liflöst och måste i naturen införa något liflöst, som lika väl som lifvet måste finnas hos hvarje naturföremål och utgöra dess liflösa del eller sida.

Om vi på grund af den anmärkta omöjligheten att ur naturen sjelf såsom den enda och yttersta förklaringsgrunden uppvisa lifvet såsom en för alla naturföremål gemensam artbestämdhet vända oss till den naturuppfattning, som söker förklara naturen ur något annat, så hafva vi till en början att söka angifva någon allmän bestämning, som utmärker, hvad detta andra i sin största allmänhet fattadt kan vara. Då den bestämning hos naturen, som gör att naturen icke kan fattas annorlunda än såsom ett yttre, är kroppsligheten, och då tydligen ett yttre icke kan vara till utan motsättning, måste det andra, som skall tjena till förklaringsgrund för naturen, vara något andligt och såsom sådant kunna vara ett inre i den meningen, att det är något inom sig slutet, och följaktligen icke behöfver begränsas af något annat för att vara ett aktuelt helt. Det, som icke blott till möjligheten utan äfven till verkligheten är ett andligt, är derigenom skildt från naturen. Men dermed att något är fattadt såsom andligt är det icke så fullständigt bestämdt, att icke olika meningar kunna göra sig gällande om dess närmare bestämningar. Redan vid frågan, huruvida det andliga är evigt eller timligt, framträder en olikhet i åsigter. Visserligen är det icke på något sätt rimligt att helt enkelt antaga det andliga

såsom sådant hafva tiden till sin form och vara föränderligt och förgängligt, men deremot kan man lätt vid besvarandet af mera invecklade frågor komma att tillägga det bestämningar, som innebära timlighet. Sådant är förhållandet, om man tänker det inom sig hafva en utveckling eller vara ett sig utvecklande väsende. Huru mycket man än må försöka att föreställa sig det andligas utveckling såsom en process, som icke försiggår i tiden, så kan man dock icke från utvecklingen utan hennes eget begrepps upphäfvande tänka bort bestämningen förändring. Men all förändring sker i tiden och förutsätter ett föregående och ett efterföljande. Antager man nu detta oaktadt det andliga, ur hvilket naturen skall förklaras, hafva en utveckling inom sig, så faller af sig sjelft att naturens förklaring kommer att bestå i uppvisandet af naturen såsom gifven i och genom det andligas utveckling eller såsom en af dess utvecklings grader eller former. Men man kan äfven genom andra bestämningar än utvecklingen tillägga det andliga timlighet. Man kan nemligen med afseende på den i erfarenheten gifna motsatsen mellan uppstigande från lägre grader af verklighet till högre å ena sidan och nedsjunkande från högre grader till lägre å andra sidan antaga icke blott att det andliga utvecklar sig, utan äfven att det finnes ett nedsjunkande eller ett aftagande af andlighet. Om man ock icke kan antaga, att sjelfva det andliga i och för sig skulle nedsjunka eller aftaga, så kan man likväl från vissa antaganden drifvas till nödvändigheten att söka förklaringen af det ändliga, som är gifvet, och dermed äfven af naturen i ett nedsjunkande från det andligas sfer eller i ett aftagande af andlighet. Men i hvilken form man än föreställer sig något sådant, så förutsätter det en förvandling af något, som tillhör det andliga. En sådan förvandling måste föregå inom det andliga. Men det, som inom sig har en förvandling eller förändring, är ett föränderligt väsende och har sålunda tiden till sin form. Till skilnad från dessa åsigter hafva andra strängt fasthållit det andligas evighet. De, som

i detta afseende stämma öfverens, kunna dock vid det närmare bestämmandet af det andliga och eviga väsendet skilja sig från hvarandra. Skiljepunkten ligger i frågan, om det andliga och eviga väsendet är konkret eller icke. Å ena sidan antages all bestämning vara begränsning och följaktligen äfven negation, i följd hvaraf det oändliga, det andliga och eviga, måste vara fritt från alla bestämningar och sålunda icke konkret utan abstrakt. Å andra sidan antages det abstrakta vara overkligt och allt verkligt vara hvad det är genom sina bestämningar. Enligt denna uppfattning måste det andliga och eviga såsom oändligt vara ett absolut system af bestämningar och sålunda vara fullt konkret. Men ännu återstår en möjlig skiljaktighet, som är af väsentlig vigt för naturuppfattningen. Äfven om man fattar det andliga och eviga väsendet såsom fullt konkret, kan det sättas i fråga, om det är personligt eller opersonligt. Att helt och hållet frånkänna det personlighet kan väl icke på denna ståndpunkt komma i fråga, men väl att icke fatta det såsom egande sin grundbestämning och sin fullkomlighet deri, att det är person. Den motsatta åsigten yrkar, att personen såsom person eller det andliga och eviga väsendet såsom personligt eller såsom ande är det absoluta väsende, ur hvilket allt relativt och således äfven naturen måste förklaras. Den nu angifna skiljaktigheten mellan de åsigter, som fasthålla det andliga såsom evigt, leder till väsentligen olika naturuppfattningar. Antages det absoluta vara en abstrakt substans, så måste äfven naturen fattes såsom abstrakt i den mening, att någon egentlig konkretion icke inom henne kan finnas. Från naturen uteslutes då all ändamålsenlighet och dermed äfven all verklig och egentlig individualitet samt följaktligen allt lif. Antages åter det absoluta vara ett fullt konkret andligt och evigt väsende, så kunna derur lifvet, ändamålsenligheten och individualiteten i naturen alltid på något sätt förklaras, emedan enligt denna åsigt ingenting kan vara i någon grad verkligt utan att vara en form af individuelt lif och, såvida

det är verksamt, äfven hafva ändamålsenlighet i sin verksamhet. Men allteftersom det absoluta fattas såsom till sin grund och sitt väsende opersonligt eller personligt, gestaltar sig förklaringen olika. I förra fallet är naturen den andliga och eviga konkreta verkligheten i ofullkomlighetens form och blifver derigenom en andra art af verklighet, hvilkens åtskilnad från den absoluta verkligheten i fullkomlighetens form endast genom den ofullkomliga formen, som omedelbart tillhör det verkliga såsom innehåll, kan vara gifven. I senare fallet finnes det ingenting annat verkligt än personer och deras bestämningar. Att förklara naturen betyder under denna förutsättning att visa henne i sin grund vara en form af personligt lif och sålunda hafva sin yttersta grund i den oändliga personen. Då naturen såsom ändlig och ofullkomlig icke omedelbart kan vara ett innehåll hos det oändliga och fullkomliga väsendet, blifver genom detta förklaringssätt den oändliga personen fattad såsom naturens skapare och naturen såsom hans skapelse.

Efter denna redogörelse för de åsigter, på hvilka vi anse en universel naturuppfattning företrädesvis kunna grundas, äfvensom för naturförklaringens olika betydelse enligt de olika åsigterna vända vi oss till frågan, om det är möjligt att med någon af de antydda naturuppfattningarne fasthålla lifvet såsom en artlikhet hos alla naturföremål.

I afseende på alla de åsigter, som antaga, att naturen skall ur sig sjelf förklaras, behöfva vi blott erinra om den förut gjorda anmärkningen, att de måste inom naturen sjelf såsom den högsta förklaringsgrunden uppställa en princip, som är motsatt mot lifvet och derföre utesluter detta både från sig sjelf och från den sida eller de momenter hos naturföremålen, till hvilka han är grund. Hvarje naturföremål måste enligt denna uppfattning vara en förening af lifvet och det liflösa eller af den positiva lifsprincipen och den deremot motsatta liflösa principen. Men då dessa principer äro oförenliga, kan deras förening hos naturföremålen egentligen icke betyda annat än en sammansättning af olikartade elementer, som konstituera ett na-

turföremål. Men häraf följer att det i hvarje naturföremål finnes åtminstone något element, som icke har den artbestämdhet, som skulle tillhöra hela naturen. Då nu detta element i likhet med allt, som är element eller bestämning hos ett annat, måste vara något i och för sig sjelft, och då det enligt antagandet, att naturen skall förklaras ur sig sjelf, icke kan vara något i och för sig sjelft inom någon annan sfer än naturens, måste det vara i och för sig sjelft i naturen. Men det, som i naturen är något i och för sig sjelft varande är ett naturföremål. Det liflösa, som ponerades vara blott ett element hos ett naturföremål, måste således erkännas vara ett naturföremål. Lifvet kan alltså icke genom den nu ifrågavarande naturuppfattningen fasthållas såsom en artlikhet hos alla naturföremål.

Den åsigt, som söker förklara naturen genom en utveckling ur det andliga, måste såsom ofvan är anmärkt, antaga förändring hos det andliga. Men härtill kommer att utveckling, såsom ofvan är visadt, innebär ett inres utförande i ett yttre. Antingen måste man då antaga, att det finnes en yttre sfer gifven, i hvilken ett andligt kan utföras, eller ock måste man låta det andliga sätta en yttre sfer emot sig och i denna yttra sig eller utföra sitt inre. Då naturen är den yttre verkligheten, är hon det andliga, som blifvit utfördt i det yttre och har sin tillvaro i detta. Men detta yttre, som utvecklingen icke kan umbära, blifver en andra princip jemte det andliga, äfven om man försöker att fatta det såsom satt af det andliga. Äfven den utvecklingsakt, genom hvilken det yttre skulle sättas, förutsätter det yttre och kan icke utan ett sådant vara till såsom utvecklingsakt. Derför måste det yttre vara något ursprungligt. Men det är ock omöjligt att upphäfva genom utveckling; ty denna kan icke utan att upphäfva sig sjelf upphäfva sin egen ursprungliga och oumbärliga förutsättning. Men är det yttre en särskild princip för naturen jemte det andliga, så inträder samma förhållande, som blef följd af den åsigt, som antager naturen böra förklaras ur sig sjelf och behöfver uppställa två principer.

Samma svårighet ställer sig i vägen för försöket att förklara naturen genom ett nedsjunkande från det andliga eller ett aftagande i andlighet. Antages det andliga aftaga i andlighet och derigenom gå ned till formen af natur, så måste det finnas något mot det andliga och mot lifvet motsatt, som är grunden till dess nedsättning och förvandling till natur. Detta mot det andliga motsatta och detsamma nedsättande är i detta fall det yttre, som är den andra principen för naturen. Antages det åter vara något hos det andliga, som från dettas sfer på något sätt sjunker ned från det andligas sfer till naturens, så måste naturen antingen redan vara gifven såsom den yttre sfer, till hvilken något andligt nedsjunker, eller ock måste en sådan yttre och lägre sfer först sättas emot den andliga sferen. Häraf visar sig att nedsjunkandet i detta afseende har samma förutsättningar som uppstigandet genom en utveckling. Man kommer äfven genom nedsjunkandets förutsättningar till nödvändigheten att antaga två principer för naturen, af hvilka den ena är motsatt mot lifvet.

Att lifvet icke kan förklaras ur en såsom abstrakt fattad substans hafva vi redan anmärkt såsom gifvet genom sjelfva betydelsen af naturförklaring ur en sådan substans. Vi vända oss derför till de åsigter, enligt hvilka det andliga och eviga väsendet är konkret.

Den första af dessa, hvilken utan att frånkänna det oändliga väsendet personlighet likväl icke i personligheten finner dess grundbestämning, måste antaga två skilda former eller sferer, i hvilka det verkliga är. Men för tillvaron af den lägre och ofullkomliga formen kan intet annat skäl gifvas än det, att det faktiskt finnes en ofullkomlig verklighet, som måste hafva en ofullkomlig form. Så obestridligt detta är, så gifver det dock icke någon rätt att sätta denna ofullkomliga form såsom grund till ofullkomligheten i naturen. Men låter man denna form vara en sådan grund, då har man i honom den andra liflösa principen för naturföremålen och genom antagandet af en sådan föres

man till de förut anmärkta svårigheterna, som tvinga till erkännandet af något absolut liflöst inom naturen.

Enligt den åsigt, som antager allt verkligt vara personer och deras bestämningar, måste naturen hafva sin grund i personliga väsenden och ytterst i det absoluta personliga väsendet. Naturen måste under denna förutsättning fattas såsom fenomen eller företeelse af personligt lif och personlig verklighet. Häri ligger att en personlig verklighet för något personligt väsende är till i en ofullkomlig form. Men vidare ligger i det nämnda förhållandet, att den ofullkomliga formen icke är någon form, i och genom hvilken den personliga verkligheten sjelf skall få någon bestämning eller blifva något annat än hon i sig sjelf är, utan endast en form, i hvilken hon uppfattas annorlunda än hon i sig sjelf är. Det i sig sjelft oföränderliga eviga fattas i tidens form såsom föränderligt och vexlande, det i sig sjelft inre och andliga i rummets form såsom yttre och kroppsligt. Sin grund hafva enligt denna åsigt dessa ofullkomlighetens former i den uppfattande personens medvetande. Detta måste i sina uppfattningsformer fatta allt verkligt, och ingenting kan blifva verkligt för det uppfattande väsendet utan att af detsamma fattas i dess uppfattningsformer. Men det, som i dessa former fattas, och som sålunda bestämmer den uppfattande personens medvetande, är den personliga verkligheten. Om nu menniskan, såsom Kant visat, har tiden och rummet till former för sin uppfattningsförmåga, såvidt denna är sinne, och vissa begrepp till former, såvidt hennes kunskapsförmåga är förstånd, och om hon på grund häraf måste fatta sin verld såsom något yttre och föränderligt, men tillika såsom ett sammanhängande och ordnadt helt, som inom sig har en utveckling, i och genom hvilken lefvande varelser och äfven menniskan sjelf såsom medveten och personligt lefvande framträda, så är derigenom naturen för henne gifven. I naturen kan enligt denna uppfattning lifvet uppträda i olika grader såsom ett mer eller mindre potentielt lif, men äfven der lifvet hos ett föremål för sig taget icke kan på något sätt märkas, måste det dock såsom poten-

tielt i någon grad finnas samt i och genom sammanhanget med den lefvande naturen i det hela kunna på något sätt fattas. Men om menniskan i och genom sitt förnuft i någon mon såsom personlig fattar den andliga, eviga och personliga verklighet, af hvilken hennes omedelbart gifna verld är en företeelse, och om hon i sådant fall måste på något sätt fatta det absoluta personliga väsendet, så måste hon fatta sin verld såsom åt henne gifven af de personliga väsendena och ytterst af den absoluta personen, i hvilken hon sjelf jemte alla andra ändliga personer hafva sin grund. Såvida, som äfven den form, som är menniskans uppfattningsform och derföre äfven är hennes fenomenverlds form, har sin yttersta grund i den absoluta personen, är menniskans verld både till innehåll och form gifven af den absoluta personen. Men om man nu med skapelse menar en verklighet, till hvilken en person är grund utan att omedelbart hafva henne till sitt eget innehåll, och hvilken verklighet i följd häraf i viss mon har en egen tillvaro, så är menniskans fenomenverld och dermed äfven den till henne hörande naturen den absoluta personens skapelse. Derföre är ock hela naturen en uppenbarelse för menniskan icke blott af det ändliga och menskliga lifvet, utan äfven af det oändliga och gudomliga.

Såsom en artlikhet hos alla naturföremål kan enligt den nu gjorda framställningen naturens lif icke fasthållas af någon annan åsigt än den, som i naturen ser en skapelse eller en företeelse eller uppenbarelse för menniskan af det i sig sjelft fullkomliga, andliga, eviga och personliga lifvet. Enligt denna åsigt finnes det ingen annan verklighet, som kan förete sig för menniskan. Allt i naturen måste derför vara en lifsföreteelse. Hvilken än grunden må vara till ofullkomligheten i formen eller graden af menniskans förnimmande, så kan dock icke det förnumna till sin art och sitt väsende förändras derigenom, att det af menniskan fattas i en ofullkomlig form. Huru ofullkomlig fenomenets eller företeelsens form än må vara, så är dock det, som i denna form framträder för menniskan, anda och lif. Derigenom har naturen i sig den lifsgrund, som innebär möjligheten

af lefvande varelsers aktuela framträdande inom naturen, och derigenom utgör hon i det hela en lifssfer för sådana varelser. Såsom en skapelse, som till skapare har den oändliga personen, eller såsom företeelse af hela den andliga, eviga och personliga verkligheten, är hon i sitt slag oändlig, och derför finnes det icke inom henne någon absolut gräns för lifvets oändliga magt.

1114

ÄR DET SKÖNA RENT?

AF

C. Y. SAHLIN.

UPSALA 1878.
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET.
ED. BERLING.

Är det sköna rent?

af

C. Y. Sahlin.

Allt skönt, som finnes till för menniskan, är bild. Bild är åskådlig form. Åskådlig form är sinlig form. Till sin form är det sinliga enhet i och af motsatser. Det, som är enhet i och af motsatser, är icke rent eller fritt från sin egen motsats, utan behäftadt med sin motsats. I sin tillvaro för menniskan såsom bild är sålunda det sköna åtminstone i något afseende sinligt och såsom sådant behäftadt med sin motsats och följaktligen icke rent eller alltigenom skönt. Men deraf, att det sköna i sin sinliga tillvaro icke är rent, kan man icke draga någon slutsats rörande det sköna i och för sig. I den verld, som är gifven i menniskans erfarenhet, finnes det mycket, som är rentaf sinligt i den meningen, att det icke blott till sin form, utan äfven till sitt innehåll är bundet vid den sinliga verkligheten och endast i och genom det sammanhang, som det inom denna verklighet eger, kan tänkas såsom individuelt eller fullständigt verkligt. Så förhåller det sig t. ex. med hvarje kropp. Väl kan man säga, att det kroppsliga i allmänhet och sålunda äfven hvarje särskild kropp förutsätter en okroppslig verklighet, men ingen kropp kan vara en individuel eller fullständigt verklig kropp utan den sinliga verklighet, i hvilken han är gifven såsom en särskild kropp och genom sitt sammanhang med andra kroppar har sin fullständiga bestämdhet. Hos de sinliga varelserna finnes det ock en mångfald af bestämningar, som utmärka deras sinlighet eller utgöra deras sinliga sida och derför icke såsom individuelt bestämda kunna tänkas såsom osinliga eller omedelbart hänföras till ett

osinligt väsende såsom subjekt. Sådana bestämningar finner man angifna, när man t. ex. talar om det granna, det välljudande eller det välsmakande. Det är otänkbart, att det, som har den bestämningen att vara grant eller välljudande eller välsmakande, är ett osinligt väsende, och det är icke möjligt att fatta dessa bestämningar i sin individualitet utan att hänföra dem till ett sinligt ting såsom dettas sinliga qvaliteter. Men sinliga ting och deras sinliga qvaliteter utgöra icke hela innehållet i den verld, som är gifven i menniskans erfarenhet. Om ock det, som i strängaste mening är omedelbart gifvet för menniskan i hennes lägsta uppfattningsformer, befinnes till sin aktualitet vara helt och hållet sinligt, så ligger dock äfven i detta något potentielt osinligt, hvilket utvecklar sig i och för menniskan till en viss grad utan hennes afsigt och vilja och derför måste betraktas såsom för henne gifvet i och genom den utveckling, som hör till hennes erfarenhetsverld. Till detta slag af gifven verklighet höra t. ex. det sanna och det goda. Långt ifrån att upplösas och förlora sin individuela bestämdhet, när de tänkas utan relation till en sinlig varelse och utan sammanhang med sinliga bestämningar, kunna det sanna och det goda icke på något sätt fattas och förklaras såsom bestämningar hos sinliga varelser utan att tänkas såsom det i och för sig fullt verkliga sanna och goda, som bestämmer de sinliga varelserna. Det väsende, som i och för sig är sant och godt, måste vara osinligt, och sanning och godhet äro i sig sjelfva osinliga bestämningar. Om nu ock det sanna, som finnes till för menniskan i formen af hennes kunskap, icke är den alltigenom rena och fullkomliga sanningen, utan är begränsadt och inskränkt och sålunda behäftadt med sin egen motsats och följaktligen i något afseende osant, så kommer detta icke af det sannas egen art, utan har sin grund i det menskliga medvetandets ofullkomlighet. På samma sätt förhåller det sig med det goda, som framträder för menniskan under formen af handling. Äfven detta är icke ett alltigenom rent och full-

komligt godt, utan ett bristfälligt godt eller ett sådant, som är behäftadt med sin motsats och följaktligen i något afseende är ondt. Men den brist eller det onda, som häftar vid det i handlingens form framträdande goda, är icke gifven genom det goda sjelft, utan har sin grund i den menskliga viljans ofullkomlighet. Såvida, som det för menniskan finnes två slag af verklighet, en sinlig och en osinlig, måste det rörande alla föremål och bestämningar undersökas, huruvida de höra till det ena slaget eller till det andra. Det, som hör till den sinliga verkligheten, kan icke frigöras från det sinligas allmänna form, enhet i och af motsatser. Det kan således icke vara rent eller fritt från sin egen motsats. Det åter, som hör till den osinliga verkligheten, måste i sig sjelft vara oberoende af sinlighetens form och vara rent eller fritt från all motsats, emedan det just är genom denna sin renhet, som det först märkes såsom icke varande sinligt, utan osinligt. Så har man ock att, då fråga är om det sköna, undersöka, huruvida det blott är genom den sinliga formen af bild, som det är behäftadt med sin motsats, eller om det hör till det skönas väsende att icke vara rent, utan i sig innehålla motsats och sålunda alltid i något afseende vara oskönt. I förra fallet skulle det sköna vara rent eller fritt från motsats och sålunda alltigenom skönt, när det tänkes med afseende på hvad det är i och för sig, men ett relativt och blott i vissa afseenden skönt endast då, när det tänkes såsom gifvet i och för menniskans ofullkomliga inbillningskraft. I senare fallet skulle deremot det sköna lika väl som t. ex. det granna ingenting annat vara än en sinlig bestämning, som tillhör det sinliga såsom sådant och i sin fullständiga bestämdhet icke skulle hafva någon giltighet och betydelse, om det icke hänfördes till ett sinligt föremål, hvilket vore dess subjekt. I förra fallet skulle det, som är skönt i menniskans verld, vara bestämdt af något osinligt och endast genom sin delaktighet i det osinliga eller såsom bild af något osinligt vara skönt. I senare fallet skulle åter det, som är skönt i menniskans

verld, icke vara bild af något annat än de sinliga föremålen eller varelserna och deras bestämningar och följaktligen tillhöra en andra mer eller mindre troget reproducerad eller fritt producerad form af samma verklighet, som först för menniskan framträder i varseblifningens form.

För att finna svaret på frågan om det skönas renhet måste vi till en början taga i närmare betraktande, hvad det innebär, att det sköna, såvidt det finnes till för menniskan, är bild. Derefter hafva vi, alldenstund icke hvarje bild kan antagas vara skön, att söka angifva de bestämningar, som äro utmärkande för de bilder, som äro sköna, till skilnad från dem, som icke äro det. Slutligen komma vi att med ledning af det i menniskans verld gifna skönas sålunda angifna bestämningar söka svaret på frågan, om det sköna är rent.

Det första, som vi hafva att undersöka, är sålunda begreppet bild. Vi hafva förut sagt bild vara åskådlig form. Vi upptaga nu till undersökning de båda bestämningar, som vi sålunda tillagt hvarje bild, nemligen form och åskådlighet och skola sedermera tillse, om vi för att fullständigt definiera bilden behöfva tillägga någon ny bestämning.

Förr än menniskan kommit så långt i sin utveckling, att hon skiljer mellan form och innehåll, kan hon tydligen icke fatta någon bild. Den totala lifskänslan och den blotta organsensationen fattas icke på något sätt såsom bilder af den, som icke höjt sig till ett i någon mon medvetet förnimmande. Det ligger nemligen i all uppfattning af bild en tanke på något, som är afbildadt eller ombildadt, och denna tanke innebär en jemförelse mellan bilden å den ena sidan och det afbildade eller ombildade å den andra. En sådan jemförelse förutsätter ett medvetet förnimmande. Men äfven om man tänker sig den, som kommit till medvetenhet, undersöka, huruvida han kan eller icke kan betrakta känslorna såsom afbildningar eller ombildningar af något, måste svaret såvida blifva nekande, som han fäster sig vid de mest omedelbara känslorna. Väl kan han finna, att en känsla kan vara

i viss mon en ombildning af en annan, såsom förhållandet alltid måste vara, så snart man antager någon kontinuitet i kännandet. Väl kan han ock märka, att en känsla i viss mon är en afbildning af en annan, hvilket förhållande eger rum vid den från kontinuiteten oskiljaktiga reproduktionen och vid den vexelverkan, som eger rum mellan särskilda kännande varelser. Men om han går tillbaka till de första omedelbart gifna känslor, af hvilka de sedermera tillkomna i någon mon kunna vara ombildningar eller afbildningar, kan han icke tänka dessa såsom bilder af något annat. Men äfven de känslor, som i viss mon tillkommit genom ombildning eller afbildning af andra, kunna icke fasthållas såsom bilder. De äro enligt sin natur dunkla och ögonblickliga och kunna derför icke utan att träda i förbindelse med medvetna förnimmelser få den tydlighet och varaktighet, som måste tillkomma det, som skall erkännas vara fattadt i bild. Den härtill erforderliga tydligheten och varaktigheten vinnes först genom skilnaden mellan innehåll och form. I motsatsen mellan dessa båda framträder formen såsom det bildade och innehållet såsom det bildbara. Hos hvarje i någon mon medvetet förnummet föremål måste dessa båda sidor finnas, emedan ett föremål icke kan tänkas utan ett innehåll, som är till på något sätt, och det sätt, hvarpå det såsom föremål är till, aldrig är i sträng mening omedelbart gifvet, utan alltid är tillkommet genom en ombildning af det omedelbart gifna. Detta omedelbart gifna, som utgör materialet för den bildande eller formande verksamheten, kan icke vara något annat än den mångfald af sensationer eller känslor, som finnes i menniskans sinne. Det sätt, hvarpå ett föremål är till, är dess bestämdhet eller form. När föremålets form fattas för sig med bortseende från innehållet, blifver han en bild. Bilden af ett föremål är dess från innehållet afskilda och för sig fattade form. Såsom sådan är bilden en afbild af sitt föremål. Men skilnaden mellan form och innehåll är relativ. Det, som är till en viss grad bildadt eller formadt, kan nem-

ligen vara i högre grad bildbart och sålunda utgöra ett innehåll, som kan göras till material för en fortsatt formande eller bildande verksamhet. Det beror således på det i hvarje fall använda måttet, hvad som betraktas såsom hörande till formen, till det bildade och formade, eller till det ännu oformade innehållet, hvilket såsom bildbart kan blifva material för en bildande eller formande verksamhet. Måttet är i hvarje fall en viss grad af aktualitet, som uppställes såsom mål för den bildande verksamheten. I följd af detta förhållande kan den bildande eller formande verksamheten icke stanna vid de först fattade bilderna, utan hon måste fortgå till uppfattande af bilder, som äro afbilder af dessa första bilder. För hvarje steg i fortgången vinna bilderna en högre form, som allt mer och mer frigöres från bundenheten vid de föremål, hvilkas afbilder de äro. Med detsamma vinner ock sjelfva den förmåga, som bildar eller formar, nemligen inbillningskraften, en högre grad af frihet i sin verksamhet och af magt öfver det innehåll, som utgör verksamhetens material. Genom bildernas stigande frihet från beroende af det i dem afbildade och inbillningskraftens växande magt öfver dem kommer den fria ombildningen till stånd, genom hvilken gifna bilder eller former ombildas eller omgestaltas till sådana bilder, som icke äro afbilder af något förut i en mindre fri form gifvet, utan äro till formen nya skapelser af inbillningskraften. Elementerna till sådana fritt producerade bilder utgöras af de former, som äro afbilder af gifna föremål eller af dessas afbilder. Den fria form, genom hvilken de äro nya skapelser, vinnes genom särskiljande af delar, som hos de gifna föremålen och deras afbilder höra tillsammans, och sammanförande af delar, som hos dem äro skilda, genom förstoring eller förminskning, genom öfverordnande och underordnande på ett sätt, som afviker från det gifna, och genom andra förändringar i de förhållanden, som ega rum såväl inom föremålen och inom deras afbilder, som mellan föremålen inbördes och afbilderna inbördes. I likhet med all frihet börjar friheten i

den ombildande och dermed äfven nybildande verksamheten med godtycklighet och fortgår hon under förutsättning af en rätt utveckling till planmässighet. Den planmässiga ombildningen förutsätter något, som är taget till förebild, och en afsigt att efter förebilden ombilda något annat. Uppgiften kan då blifva antingen att forma något till en hel afbild af förebilden eller ock att forma andra bilder till öfverensstämmelse med förebilden endast i de bestämningar, i hvilka de böra bringas till artlikhet med honom för att tillsammans med honom kunna utgöra ett sammanhängande helt. Men äfven förebilden kan väljas antingen mer eller mindre godtyckligt eller efter en väsentlig bestämningsgrund. Det senare fordras, då menniskan vill genom sin ombildande verksamhet gifva en fullkomlig form åt sina bilder eller i bild fatta det fullkomliga. Det fullkomliga må fattas såsom det i sitt slag fullkomliga eller såsom det i alla afseenden fullkomliga, det må tagas efter ett strängare mått eller efter ett mindre strängt, men i alla fall hänvisar det på en väsentlig bestämning såsom fullkomlighetens grund. Derigenom, att alla andra bestämningar hos ett föremål eller ett väsende rättas efter denna väsentliga bestämning, blifver föremålet eller väsendet fullkomligt. Då det väsentliga är ett inre i förhållande till det oväsentliga såsom yttre, blifver den bild, som är formad efter en väsentlig bestämningsgrund, ett yttre, som är ett uttryck för ett inre, eller en form, i hvilken ett inre framträder och uppenbarar sig. Visserligen kan detta förhållande mellan inre och yttre sägas ega rum i hvarje fri ombildning eller omgestaltning af en gifven bild, men det inre, som är bestämningsgrund, blifver icke förr, än det fattas såsom väsentligt, till sjelfva sin art skildt från det yttre. Men när det inre genom sin väsentlighet blifvit skildt från det yttre, får den bildande verksamheten till uppgift att bilda det yttre till ett uttryck för det inre. Detta sker derigenom, att det hos det yttre, hvarigenom det kan bringas till likhet med det inre eller motsvarighet mot detsamma, utbildas, och det öfriga ombildas till en

sådan form, att det icke verkar störande eller åtminstone så litet störande som möjligt. Bildens bestämmelse blifver i sådant fall att vara ett uttryck för ett inre. Det hos bilden, som tjenar till uppfyllande af denna hans bestämmelse eller lägger hinder i vägen för densamma, är af vigt och betydelse. Det öfriga är betydelselöst. Inom sjelfva förebilden märkes en utbildning. Det väsentliga, som utgör den bestämningsgrund, med afseende på hvilken förebilden väljes, har inom honom sjelf sin motsats i hans öfriga bestämningar, som icke äro fattade såsom väsentliga. Utbildningen består då deri, att det väsentliga hos förebilden genomtränger och bestämmer det yttre så, att detta mer och mer blifver väsentligt bestämdt eller genom determination får betydelsen af något väsentligt. Det mål, till hvilket förebildens sålunda fortgående utbildning syftar, är hela förebildens väsentlighet. I sträng mening kan det angifna målet icke uppnås. All bild är i någon mon ett yttre och har således hos sig något oväsentligt. Uppnåendet af det ifrågavarande målet skulle, om det skedde i fullaste mått, innebära upphäfvande af all skilnad mellan bilden såsom uttryck för ett inre och det inre, hvars uttryck bilden skall vara. Dermed försvinner bilden och lemnar rum för sjelfva väsendet såsom sådant. Men om det angifna målet icke i sträng mening kan nås, så kan det likväl i den meningen, att allt, som kan få betydelse hos förebilden, skall framträda såsom väsentligt och sålunda vara utbildadt, tänkas såsom upphinneligt. En förebild, hos hvilken allt, som kan få betydelse, är utbildadt till väsentlighet, är en urbild. Är en sådan urbild gifven, så måste alla andra bilder, som höra till samma slag, rätta sig efter honom eller till honom förhålla sig såsom afbilder. Urbilden är det högsta i sitt slag. Alla andra bilder äro lägre och underordnade. Men då menniskans verld består af högre och lägre sferer, få dessa lägre och underordnade bilder betydelsen af urbildens olika uppenbarelser inom olika sferer och i de olika förhållanden, som inom olika sferer ega rum. De framställa mer eller mindre

fullkomligt olika sidor hos den gemensamma urbilden. Hvar och en af dem är fullkomlig i den mon, som han inom sin sfer troget och fullständigt återgifver sin urbild. I sin urbild hafva alla de till ett och samma slag hörande afbilderna sitt gemensamma högsta mått, och genom sitt förhållande till detta stå de äfven i förhållande till hvarandra. Tillsammans med urbilden utgöra de sålunda ett ordnadt helt eller ett system af bilder. Men den bild, som i ett sådant system är urbilden, måste i sig såsom sina momenter innehålla en mångfald af bilder. I annat fall skulle han icke kunna vara en verklig bild med ett innehåll, som vore likartadt med honom sjelf. Såsom hörande till urbilden måste hvar och en af de i hans innehåll ingående bilderna sjelf vara urbildlig. Deri, att urbildens momenter sjelfva äro urbilder hvart och ett efter sin art, ligger den yttersta grunden till mångfalden af lägre och högre både sferer och bilder. Hvarje moment i urbilden fordrar, när det sjelft sättes såsom urbild, sin sfer, inom hvilken det får framträda såsom förebild för alla andra bilder såsom afbilder. Men då hvarje afbild kan mer eller mindre aflägsna sig från sin urbild eller närma sig till honom, kan ock hvarje afbild nedsjunka till en lägre grad inom sin sfer eller stiga till en högre. Derigenom kan en och samma bild framträda i olika lägre och högre grader af fullkomlighet, men likväl på hvarje grad ega den fullkomlighet, som i de förhållanden, som på denna grad äro gifna, kan uppnås. Sålunda gifves det ur olika synpunkter olika mått för bildernas relativa fullkomlighet inom det särskilda system, till hvilket de höra. Men de särskilda systemerna kunna ock sammanföras till ett enda allt omfattande helt. Dertill fordras en absolut högsta urbild, i förhållande till hvilken alla andra äro afbilder. I den absolut högsta urbildens innehåll måste såsom momenter ingå alla bilder, som äro i egentlig mening urbildliga och såsom förebilder förutsättas af dem, som äro afbilder. Den absolut högsta urbilden är sålunda ett absolut fullständigt system af urbilder, och genom det förhållande, i hvilket alla

afbilder medelbart eller omedelbart måste stå till detta system och följaktligen äfven till hvarandra, utgöra alla afbilder tillsammans en verld af bilder. Sålunda fortgår den bildande verksamheten hos menniskan från uppfattningen af de första föga bemärkta bilderna af särskilda sinliga ting till den alltomfattande bilden af all verklighet, från tillfälliga afbilder af yttre föremål och godtyckligt omskapade nya bilder till planmässigt formade bilder och till de förebilder och urbilder, efter hvilka dessa äro formade, från betydelselösa bilder till sådana, som äro uttryck för ett väsentligt inre, från enstaka bilder till sammanhängande och systematiska samt ytterst till en högsta inom sig systematisk urbild och ett systematiskt ordnadt helt eller en verld af afbilder, som alla äro bestämda af den högsta urbilden. Hvar och en af alla dessa bilder är på något sätt en bild af föremål eller en form, som är afskild från föremålets eller föremålens innehåll och fattas för sig. Äfven den med största frihet producerade bild har till sina elementer bilder, som äro afbilder af gifna föremål eller ombildningar af sådana afbilder, och sålunda ytterst äro från föremålen afskilda former, som blifvit mer eller mindre omdanade. Äfven den högsta urbilden, hos hvilken allt, som kan såsom uttryck för ett inre få betydelse, är utbildadt till väsentlighet, måste såsom bild, om ock blott medelbart, hänföras till föremål, hvilkas omskapade afbilder utgöra hans innehåll, och äfven sjelf på något sätt vara en omskapad afbild af något föremål och följaktligen vara en från ett föremåls innehåll afskild form, som blifvit omdanad till den högsta graden af urbildlighet. Derför finnes det alltid ett sammanhang mellan bildernas verld å ena sidan och de yttre föremålens å den andra; ty föremålens former kunna icke så afskiljas från föremålen, att de få en helt och hållet sjelfständig tillvaro, utan måste alltid förutsätta de föremål, hos hvilka de först äro gifna såsom deras former. Denna bildernas bundenhet vid föremålen visar sig i omöjligheten att fatta en bild utan att fatta honom på något sätt

såsom afbild af ett föremål. Men i bildernas verld kan intet inkomma, som icke i någon grad är afskildt från sitt föremåls innehåll och sålunda är en frigjord form. Bildernas verld utgör i följd häraf ett helt för sig, som är begränsadt mot de yttre föremålens verld. Men bildernas verld är äfven begränsad mot den verld, som utgör det i strängaste mening inre hos menniskan. Detta i strängaste mening inre, det innersta hos menniskan, är nemligen icke i och för sig bild; ty hvarje bild är i viss mon ett yttre, och derför kan ingen bild vara det innersta eller sjelfva väsendet hos menniskan, utan endast ett mer eller mindre väsentligt uttryck för väsendet, en mer eller mindre betydelsefull yttre form för detsamma. Sålunda utgör bildernas verld ett inom sig slutet helt, i hvilket det icke finnes något rentaf yttre, utan allt såsom frigjord form är i någon mon inre, men icke heller något rentaf inre, utan allt är i någon mon yttre. Inom sin verld stå bilderna icke blott i samband med hvarandra, utan de ingå ock i hvarandra. En bild kan vara och är i sjelfva verket alltid ett helt, i hvilket flere bilder ingå och utgöra hans innehåll. Men allt innehåll är i bildernas verld sjelft bild och sålunda en frigjord form. Att en bild har ett innehåll betyder sålunda, att han är en form, i hvilken andra former ingå såsom beståndsdelar eller såsom bestämningar. Å andra sidan utesluta ock särskilda bilder hvarandra, emedan det hos alla bilder finnes något yttre. Det finnes sålunda inom bildernas verld en mångfald af olika förhållanden mellan de särskilda bilderna, och det är genom sammanfattningen af alla dessa förhållanden, som hon på sitt sätt utgör ett inom sig slutet fullständigt helt.

Att det sköna, såvidt det finnes till för menniskan, är bild innebär på grund deraf, att hvarje bild är en från yttre föremåls innehåll frigjord form, att det på något sätt är en afbild af något yttre. Men såvida, som en bild genom ombildning af en eller flere afbilder i högre eller lägre grad kan frigöras från bundenheten vid likheten med yttre föremål

och genom efterbildning efter en förebild blifva planmässig samt genom utbildning af det betydelsefulla blifva ett uttryck för ett inre och såsom sådant blifva en väsentligt bestämd yttre form för det inre, kan ock det sköna, som finnes till för menniskan, såsom bild eller frigjord form vara en fri planmässigt och väsentligt bestämd yttre form för ett inre. Slutligen kan ock det sköna såsom bild inom bildernas verld utbildas till ett helt af sköna bilder, som hafva sin högsta urbild, i hvilken allt urbildligt skönt ingår såsom dess innehåll, och af hvilken alla andra sköna bilder äro bestämda såsom dess afbilder. Alla sköna bilder kunna sålunda sluta sig tillsammans till ett helt, ett särskildt slag af bilder, som i viss mon utgör en verld för sig, det skönas verld.

I det föregående hafva vi sagt hvarje bild vara åskådlig form. Sedan vi nu sökt göra reda för formen såsom bildens första bestämning, hafva vi att taga i betraktande hans andra bestämning, åskådligheten. Åskådningen är en medveten förnimmelse af ett i rummet och tiden gifvet yttre föremål eller ting. Såvida, som föremålet är medvetet förnummet, måste, enligt hvad vi förut anmärkt, hos detsamma en skilnad röja sig mellan dess innehåll och dess form. Föremålets form är dess bestämdhet eller dess sätt att vara till. Då det åskådade föremålet fattas såsom varande i rummet och tiden, måste dess form vara dess bestämdhet i rummet och tiden eller det sätt, hvarpå det är till i rummet och tiden. Att ett föremål är bestämdt i rummet och tiden betyder, att det är begränsadt i rummet och tiden. För tillvaro i rummet och tiden fordras begränsning, genom hvilken ett föremål fattas såsom varande i ett visst rum och i en viss tid. Det begränsade rummet eller figuren är sålunda en form för det åskådade föremålet. Denna form är åskådlig. Endast genom åskådning kan det begränsade rummet eller figuren vara gifvet för menniskan. Likaså är den begränsade tiden eller tidsmomentet en form för det åskådade föremålet. Äfven denna form är åskådlig och kan endast genom åskådning vara

gifven för menniskan. I hvilka förnimmelseformer det begränsade rummet och den begränsade tiden än må på högre utvecklingsgrader fattas, så förutsättes dock alltid för deras högre uppfattning deras omedelbara uppfattning i åskådningen, utan hvilken de icke på något sätt kunna vara till för menniskan. De åskådade föremålen skiljas från hvarandra såsom varande till i olika rum och i olika tider. Men den nu angifna skilnaden är icke den enda, som eger rum mellan särskilda åskådade föremål. De skilja sig äfven genom qvalitativa bestämningar. Så visar sig för synsinnet t. ex. icke blott en olikhet mellan föremålen med afseende på begränsningen af deras utsträckning i rummets tre dimensioner och deras plats i förhållande till hvarandra, utan äfven med afseende på deras färg. Äfven det sätt, hvarpå ett föremål är färgadt, dess färgbestämdhet, hör till dess sätt att vara till såsom åskådadt eller till dess form. På samma sätt äro föremålen skilda från hvarandra genom olika bestämningar, som äro gifna i och för menniskans öfriga yttre sinnen. All den bestämdhet, som de genom modifikation af dessa olika bestämningar ega, hör till deras form. Äfven den form, som genom de qvalitativa bestämningarnes modifikation är gifven, är åskådlig. Närmast visar sig detta med afseende på synsinnet, hvilkets föremål i allra egentligaste mening åskådas. Men ehuru ordet åskådning i sin första betydelse endast har afseende på synsinnet, så användes det dock i öfverflyttad bemärkelse om hvilket sinne som helst. Åskådningar äro sålunda icke blott färger, utan äfven ljud samt modifikationer af känsel, smak och lukt, så snart de medvetet förnimmas. Men medvetet kunna icke de ifrågavarande i och genom de yttre sinnena förnumna qvaliteterna förnimmas utan att fattas såsom hörande till det i rummet och tiden varande. Det är omöjligt att såsom verklig och icke blott föreställd medvetet förnimma en färg utan att fatta honom såsom färg på ett i ett visst rum och en viss tid gifvet föremål. Såsom sådan är han i det rum och i den tid, i hvilka föremålet är. Men

lika omöjligt är det att medvetet förnimma ett ljud utan att hänföra det till någon ljudande kropp och utan att på något sätt antaga ljudet vara i det rum och i den tid, i hvilka den ljudande kroppen är. Sålunda åskådas den medvetet förnumna färgen och det medvetet förnumna ljudet i rummet och i tiden. På samma sätt förhåller det sig med de sinliga qvalitativa bestämningar, som uppfattas i och genom de öfriga sinnena. Det gäller således i det hela om åskådningens form och således om all åskådlig form, att hon, hvad hon än i öfrigt såsom närmare bestämd må vara, likväl till sin första bestämning har begränsning i rummet och tiden, samt att ingen form kan åskådas eller är åskådlig, om han icke är en bestämdhet eller en begränsning i rummet och tiden. Men i hvarje begränsning i rummet och tiden kan en bild förnimmas, alldenstund en sådan begränsning icke kan fattas utan att det begränsade rummet och den begränsade tiden såsom ett föremåls former skiljas från samma föremåls innehåll och således äro bilder och såsom sådana, enligt hvad ofvan är antydt, kunna närmare bestämmas. Äfven om det åskådade föremålets form i ett visst gifvet ögonblick icke tydligt fattas för sig, utan förnimmes i förbindelse med samma föremåls innehåll, så är dock i föremålets åskådning såsom en medveten förnimmelse formen i någon mon skild från innehållet och sålunda en bild af föremålet gifven, hvilken ock i någon mon qvarstår, sedan föremålet upphört att såsom närvarande för menniskans sinnen omedelbart åskådas. Huru dunkel och otydlig den sålunda gifna och qvarstående bilden än må vara, så är han dock en afbild af det åskådade föremålet. Det är det åskådade föremålets åskådade form, som frigjord från dess innehåll förnimmes såsom dess bild. Gifven såsom åskådlig form förlorar han genom att afskiljas från sitt föremåls innehåll icke sin åskådlighet. Visserligen är han, sedan föremålet upphört att omedelbart åskådas såsom något senteradt, icke längre till i det rum, i hvilket de senterade åskådningsföremålen eller de sinliga tingen hafva sin tillvaro, icke heller i

den tidsserie, i hvilken dessa följa efter hvarandra, men han är till i det rum och den tid, som tillhöra föreställningens verld, och utan hvilka ingen afbild af något föremål och öfverhufvud ingen bild skulle vara möjlig. Såvida, som afbilden af det åskådade föremålet har formen af begränsning i rummet och tiden och har denna form till sin första formbestämning, utan hvilken ingen annan formbestämning hos honom är möjlig, säga vi honom hafva åskådlig form. Den förändring, som begränsningen i tiden och rummet undergått genom öfverflyttningen från sinneverlden till föreställningens verld eller bildernas verld, är icke af så stort inflytande, att föremålets afbild kan sägas sakna den åskådlighet, som föremålets form såsom omedelbart i förening med dess innehåll egde. Det väsentliga i denna åskådlighet är formens bestämdhet genom begränsning i rummet och tiden, och denna begränsning är icke genom den nämnda öfverflyttningen borttagen. Afbilden är i likhet med sitt föremål genom denna begränsning individuelt bestämd i ett visst afseende, och dess individuela bestämdhet i andra afseenden är äfven i likhet med det afbildade föremålets bunden vid samma begränsning såsom den första formbestämningen, hvilken utgör den nödvändiga förutsättningen för alla andra formbestämningar. Den form, som väsentligt skiljer sig från den åskådliga, är den logiska formen, hvilken väl kan framträda såsom bestämmande det i tiden och rummet förnumna, men likväl icke i och för sig sjelf har någon rumform eller tidsform, utan vore rent af otänkbar, om han icke kunde tänkas såsom oberoende af tiden och rummet. Det, som är i den logiska formen eller har logisk form, är begrepp och icke bild. Det är det i sträng mening inre och andliga, som i den logiska formen har sin adeqvata form af full klarhet och tydlighet och af inre nödvändighet. I motsats mot denna logiska form, begreppsformen, betrakta vi all sådan form, som är gifven i och med begränsning i rummet och tiden, såsom åskådlig. Men om nu den bild, som omedelbart är afbild af ett gifvet före-

mål, är en åskådlig form, så följer ock deraf att alla bilder såvida, som de äro afbilder, också äro åskådliga afbilder. Genom ombildning och genom den större frihet, som genom ombildningen införes i bildernas verld, kunna visserligen gränserna för bildernas tillvaro i rummet och ordningen för deras följd i tiden mer eller mindre modifieras, men det oaktadt qvarstår begränsningen i rummet och tiden såsom de nydanade bildernas första formbestämning och såsom den nödvändiga förutsättningen för deras öfriga formbestämningar. Detsamma gäller om bilderna, då de blifva bestämda efter något inre såsom bestämningsgrund, och äfven då, när detta är något väsentligt och bilderna få betydelsen af väsentliga uttryck eller yttre former för detta. I sjelfva verket finnes det icke något yttre, som icke på något sätt är uttryck eller yttre form för ett inre. Allt yttre är på något sätt bestämdt och formadt efter ett inre såsom bestämningsgrund eller af ett inre såsom princip. Lifvet, som genomgår hela naturen, är ett inre, som formar och bildar allt det yttre, som utgör naturen eller sinneverlden. Bestämdheten efter ett inre tillkommer sålunda i någon grad all bild eller all åskådlig form. I sig sjelf kan således denna bestämdhet icke innebära något, som upphäfver formens åskådlighet. Men deremot är det onekligt, att samma bestämdhet, när hon fortgår utöfver en viss gräns, upphäfver formens åskådlighet, och gifver åt innehållet den inre nödvändighetens form. Likaså är det onekligt att den form, som i strängaste mening är väsentlig form. icke är begränsning i rummet och tiden, icke heller beroende af en sådan begränsning eller bunden vid henne. Men den form, som är i så hög grad bestämd eller genomträngd af ett inre och i så sträng mening är väsentlig, är icke längre en bildlig form, utan han är det inres eller väsendets egentliga form. Derför är äfven den högsta urbilden åskådlig form och såsom sådan på något sätt en afbild af något föremål och begränsad i rummet och tiden. Allt det inre, för hvilket han är ett väsentligt uttryck eller en väsentlig yttre form.

måste såsom bestämning hos honom i någon mon framträda såsom ett yttre. Hans väsentlighet såsom uttryck eller yttre form för det inre ligger å ena sidan i menniskans behof att fatta det inre i bild och å den andra deri, att han är den yttre eller åskådliga form, den bild, i hvilken det inre fullkomligast och fullständigast kan fattas.

I åskådlig form kan det sköna, enligt hvad föregående utredning visat, vara till både vid åskådningen af naturföremålen eller de sinliga tingen och vid uppfattningen af de bilder, som äro tillkomna genom afbildning eller ombildning och äro afbilder eller nydanade bilder, förebilder eller urbilder. Men i alla dessa olika slag af bilder är det sköna bundet vid formen af rum och tid, utan hvilken det icke gifves någon åskådlig form för menniskan. Utan denna yttre form kan det sköna icke vara till för henne. Det sköna måste nemligen omedelbart framträda såsom något individuelt, och det är endast det i rummets och tidens form såsom ett yttre framträdande, som för menniskan eger en omedelbart gifven individualitet. Det, som i sin omedelbart gifna form är mer eller mindre abstrakt och generelt, kan icke vara skönt och kan icke heller utbildas till skönhet utan att ingå såsom bestämning hos en bild och såsom bestämning hos bilden framträda i formen af ett yttre. Endast om det så kan införlifvas med sin yttre form, att deras enhet fattas såsom omedelbart gifven, kan det till en början abstrakt fattade få skönhetens form. Äfven de schematiska bilderna, som stå på öfvergången från det bildliga till det abstrakta, kunna icke sägas ega den fulla individualitet, som fordras för skönheten. För att kunna ingå i det skönas verld behöfva de fixeras till fullt bestämda bilder. Likasom det sköna, när det fattas såsom bild eller i åskådlig form, icke är bundet vid något visst slag af mer eller mindre fria bilder, likaså kan det sköna, såsom äfven ofvan är angifvet, vara till i de olika slag af yttre verklighet, som äro gifna i och genom de olika yttre

sinnena. Den ringa utbildning, som under vanliga förhållanden gifves åt känselsinnet, smaksinnet och luktsinnet, och i följd af hvilken dessa sinnens förnimmelser långt mindre än synsinnets och hörselsinnets gestalta sig till i någon högre grad och större omfattning fria bilder, har dock till följd, att det företrädesvis, och man kan väl säga nästan uteslutande är i de bilder, som hänföras till föremål för synsinnet och hörselsinnet som det sköna är till för menniskan. Att de båda sistnämnda sinnenas förnimmelser hafva en större både omfattning och bildbarhet än de tre öfriga sinnenas kan tydligen icke nekas. I den större lätthet, med hvilken de kunna gestaltas till bilder och till en stor mångfald af bilder samt till en hög grad af uttrycksfullhet och meddelbarhet, ligger ock den lätt funna anledningen till den högre utbildning, som i alla vanliga förhållanden gifves åt dem. När organet t. ex. för synsinnet saknas eller icke är användbart, finnes i denna brist en anledning att utbilda t. ex. känselsinnets förnimmelser till en högre grad af bildlighet, och utan tvifvel är det, om denna anledning följes, möjligt att åt dessa förnimmelser gifva en åskådlig form, som har åtminstone någon grad af skönhet. Med det nu anförda hafva vi velat antyda, huru det kan stå tillsammans med uppfattningen af det i menniskans erfarenhet gifna sköna såsom bild eller åskådlig form att antaga alla slags åskådliga föremål, naturföremål och konstföremål, synliga, hörbara, känbara och äfven på annat sätt förnimbara föremål kunna hafva skönhetens form, men å andra sidan, huru det är omöjligt att erkänna något vara till för menniskan såsom skönt, om det icke för henne framträder i den enda form, i hvilken en omedelbar individualitet finnes för henne nemligen den åskådliga formen.

Då vi sagt det för menniskan gifna sköna vara bild och bilden vara åskådlig form, kunna vi icke undgå att till besvarande upptaga den frågan, om det är med hvartannat liktydigt, om vi säga det sköna vara bild, och om vi säga det

vara åskådlig form. Svaret på denna fråga finnes, om vi få afgjordt, huruvida det till bildens definition behöfves eller icke behöfves någon bestämning utöfver de två angifna nemligen form och åskådlighet. I sjelfva verket har den föregående undersökningen ådagalagt, att bestämningarne form och åskådlighet äro tillräckliga till bildens definierande. Möjligen kan det synas så, som skulle en bestämning behöfva tilläggas, nemligen den, att bilden är den från sitt föremåls innehåll skilda och för sig fattade formen. Det förhåller sig dock icke så. Den formens frigörelse från föremålets innehåll, om hvilken vi förut talat, ingår nemligen i formens åskådlighet. Formen är icke åskådlig eller kan icke åskådas såsom form utan att skiljas från innehållet och fattas i sin afskildhet från detta. Den grad, i hvilken han särskiljes från innehållet, kan vara mycket olika, men utan någon grad af skilnad från innehållet finnes ingen åskådlig eller i och genom åskådning fattlig form. Derför finnes det icke heller någon åskådlig form, som icke är bild. Det finnes icke heller någon bild, som icke är åskådlig form. Hvarje bild är sålunda åskådlig form, och hvarje åskådlig form är bild. Det omdömet, att bilden är åskådlig form, innehåller således bildens definition. Härmed hafva vi kommit till målet för vår undersökning om betydelsen af det i menniskans verld gifna skönas egenskap af bild.

Vår närmaste uppgift är nu den att söka angifva de bestämningar, som äro utmärkande för de bilder, som äro sköna, till skilnad från dem, som icke äro det. Såsom förberedelse för undersökningen rörande dessa bestämningar behöfva vi framställa några allmänna anmärkningar om det sköna.

Det första, som vi med afseende på det sköna hafva att framhålla, är, att det hör till det estetiska området. Menniskans bestämningar eller funktioner falla inom tre olika områden, det teoretiska, det praktiska och det estetiska. Den skilnad, som eger rum mellan dessa trenne områden, behöfva vi för vårt närvarande ändamål blott från en synpunkt taga

i närmare betraktande. Denna synpunkt är det förhållande, som i allt menskligt finnes mellan det yttre och det inre. Det yttre är det lägre och det inre det högre. Båda äro på något sätt tillsammans i den menskliga verksamheten i det hela och i hvart och ett af dennas momenter. Fäster sig menniskan dervid, att det inre är högre än det yttre, så sättas dessa i motsats mot hvarandra. Uppgiften för menniskans verksamhet måste i sådant fall blifva att förverkliga det inre. Detta sker derigenom, att man antingen höjer det yttre så, att det blifver ett inre, eller ock att man gör det inre till herskande magt i det yttre och öfver det yttre. Så vidt, som det inre på någotdera sättet blifvit förverkligadt, kan man säga, att motsatsen mellan det inre och det yttre blifvit upphäfd. I det förra fallet har det yttre rentaf blifvit ett inre och finnes således icke längre till såsom yttre. I det senare fallet är det yttre icke längre en mot det inre stridande magt, utan har blifvit en tjenande. Till det teoretiska området höra alla yttringar af mensklig verksamhet, i hvilka något för menniskoanden yttre höjes till ett inre eller upptages i hans medvetande och så införlifvas med detta, att det icke längre fattas såsom något främmande, utan, såsom det i sin sanning och till sitt väsende är, såsom en inre bestämning hos medvetandet, såsom en af medvetandet förnummen förnimmelse. Till det praktiska området höra åter alla de yttringar af mensklig verksamhet, i hvilka något inre tages till bestämningsgrund för det yttres ordnande och det yttre efter det inres fordringar bringas i ett sådant skick, att det böjer sig under det inres magt och tjenar denna. Resultatet af den teoretiska verksamheten är klarhet och tydlighet och dermed följande nödvändighet i förnimmandet. Resultatet af den praktiska verksamheten är frihet och magt hos viljan. Såsom teoretiskt verksam fattar menniskan det sanna i och genom vetandet. Såsom praktiskt verksam vinner hon det goda i och genom det riktiga handlandet. Vetandet är till i och för förståndet. Handlandet är till i och

genom viljan. Ljus i förståndet och helighet i viljan utmärka menniskans fullkomlighet i teoretiskt och praktiskt afseende. Såvida, som menniskan fäster sig öfvervägande vid innehållet i sin verksamhet, kan hon icke undgå att sätta det inre och det yttre såsom motsatser och åsyfta ett bestämdt mål, som skall vinnas genom det inres upphöjelse. Men det är icke nödvändigt, att menniskan i alla sina verksamhetsyttringar skall fästa sig öfvervägande vid innehållet i sin verksamhet och den deri skarpt framträdande motsättningen mellan ett inre såsom högre och ett yttre såsom lägre. Menniskan kan i några sina verksamhetsyttringar fästa sig vid formen i sin verksamhet, hvilket med andra ord vill säga vid samvaron och samverkan i denna af det yttre och det inre. All mensklig verksamhet är till såsom en samverkan af det yttre och det inre. All mensklig tillvaro är en samvaro af det yttre och det inre. Vid betraktelsen af denna samvaro kan man lemna åsido det förhållandet, att det yttre är lägre och det inre högre, åtminstone så mycket, att man icke öfvervägande fäster sig vid detsamma. Om menniskan i sin uppfattning och i sin verksamhet med åsidosättande af motsättningen mellan det inre och det yttre fäster sig hufvudsakligen vid deras samvaro och samverkan i hvarje verksamhetsmoment, så innebär detta å ena sidan, att menniskan för ögonblicket icke reflekterar med någon störande skärpa på den bristande klarheten och tydligheten hos det gifna föremålet icke heller på den bristande godheten hos den magt, som deri röjer sig, och å den andra sidan, att hon riktar sin uppmärksamhet på den förening af inre och yttre, som är gifven, och vid deras förenlighet öfverhufvud. Känslan af det inres och yttres förenlighet kan icke i högre grad göra sig gällande i menniskans sinne, om icke känslan af deras motsättning och strid i någon mon undertryckes. Till det estetiska området höra nu alla de verksamhetsyttringar, i hvilka det yttre och det inre med åsidosättande af motsättningen mellan båda bringas till formen af förenlighet med hvarandra eller till harmonisk sam-

varo med hvarandra. Resultatet af den estetiska verksamheheten är naturenlighet och harmoni i sjelfva verksamheten såsom den form, i hvilken det yttre och det inre äro med hvarandra förenliga. Såsom estetiskt verksam njuter menniskan det sköna i det bildade lifvet, som dels är aktivt och producerande eller bildande dels är passivt och receptivt eller uppfattande. Ädelhet i sinnet är menniskans fullkomlighet i estetiskt hänseende. Då vi angifva sinnet såsom det närmaste subjektet för menniskans estetiska fullkomlighet, ställa vi sinnet vid sidan af förståndet och viljan, hvilka vi förut angifvit såsom de närmaste subjekterna för menniskans teoretiska och praktiska fullkomlighet. Vi följa dervid det språkbruk, som med benämningen skönhetssinne betecknar den estetiska förmågan. Anledningen till detta språkbruk finna vi deri, att det sköna alltid är till såsom bild eller åskådlig form. Förmågan af åskådning kallas sinne. Benämningen användes icke blott om förmågan af sådana åskådningar eller varseblifningar, som tillika omedelbart äro sensationer och sålunda hafva sitt objekt omedelbart närvarande för de yttre sinnena, utan äfven om förmågan af sådana åskådningar, som hafva till föremål bilder eller frigjorda åskådliga former. Endast för sinnet i denna bemärkelse kan det finnas något skönt. Men detta sinne är alltid formande eller bildande. Det kan nemligen icke fatta något utan att forma det till bild eller bilda det till åskådlig form. I dess bildande verksamhet ligger, såsom vi ofvan hafva visat, en frigörelse från bundenheten vid det omedelbart gifna yttre och en möjlighet af upphöjelse till högre former, som äro uttryck af ett inre, som kan vara något fullkomligt, och såsom sådana uttryck kunna vara i sig sjelfva betydelsefulla och i sitt förhållande till andra tjena såsom förebilder. Genom att använda benämningen sinne i den nu angifna betydelsen såsom betecknande den estetiska förmågan vilja vi icke förneka, att denna förmåga har både lägre och högre former än nämnda sinne. Förhållandet är här alldeles likartadt med förhållandet inom det teoretiska området och det praktiska. Då man kallar

den teoretiska förmågan förstånd och den praktiska vilja, nekar man icke, att dessa förmågor båda hafva lägre former t. ex. den teoretiska känslan och den praktiska instinkten, utan man benämner blott hvardera förmågan efter den form, som för henne är den högsta och mest betydelsefulla. För den estetiska förmågan är sinnet i ofvan angifna mening den form, i hvilken hon såsom estetisk förmåga har sin högsta fullkomlighet och sin största betydelse. Men utan tvifvel har hon en lägre form i den omedelbara estetiska känslan af det angenäma och det oangenäma och en högre form i det, som kan kallas estetiskt förstånd. Onekligt är att ingen af dessa former kan saknas hos skönhetssinnet. Det måste känna det sköna såsom något angenämt, och det måste ordna sitt innehåll på ett i högre eller lägre grad förståndigt sätt och hafva en mer eller mindre rent förståndig uppfattning af sina föremål. Men såväl det angenäma i känslan, som det förståndiga i anordning och uppfattning äro af underordnad vigt och betydelse för det sköna. Hufvudformen är den bildliga, hvilken såsom sådan är till i och för sinnet såsom förmåga af bilder eller åskådliga former. Blotta känslan af lust eller behag gifver icke något skönt, och för det abstrakta förståndets ljus blekna de bilder, i hvilka skönheten framträder för menniskan. Derför kan man med allt skäl beteckna den estetiska förmågan med benämningen sinne, så snart det är tydligt, att man fattar ordet i den betydelse, som ofvan är angifven. Vidare kan man ock med skäl kalla henne skönhetssinne. Huru sant det än må vara, att den estetiska förmågan icke blott är förmåga af sådana yttringar, som äro sköna, utan äfven af sådana, som äro osköna och till och med fula, och huru vigtigt det än är att icke glömma denna sanning, så kan man dock hafva skäl att benämna en förmåga efter de yttringar, som för henne äro de rätta, och af henne frambringas, när hon verkar rätt. Om nu ock den estetiska förmågan, äfven när hon verkar rätt, icke alltid når det sköna, utan stannar vid yttringar af lägre art, som

äro t. ex. blott behagliga eller blott vackra, så syftar hon dock i all sin normala verksamhet på frambringandet och uppfattningen af det sköna. Härtill kommer att på det estetiska området, på hvilket det yttre och det inre fattas öfvervägande med afseende på sin samstämmighet och förenlighet och likasom smälta tillsammans i bilden, som är uttryck för ett inre, motsättningen mellan de högre och lägre yttringarne blifver mindre skarp än på de teoretiska och praktiska områdena, och öfvergången från de lägre till de högre icke så mycket får karakteren af en kritisk brytning eller en omvändelse, utan mera af en utbildning till väsentlig betydelsefullhet i form. Om vi sålunda kunna sätta sinnet såsom det närmaste subjektet för menniskans estetiska fullkomlighet och närmare bestämdt kalla den estetiska förmågan skönhetssinne, så hafva vi vidare att göra reda för ädelheten i sinnet såsom den bestämning, som utmärker menniskans fullkomlighet i estetiskt afseende. För att kunna lemna denna redogörelse behöfva vi göra några erinringar om den estetiska verksamhetens förhållande till det bildade lifvet. Bildad i vanlig mening är en menniska, när hon förvärfvat ett sådant skick, att hennes eget yttre i något högre grad af sig sjelft tjenar såsom ett uttryck för hennes inre, och att hon i samlifvet med andra menniskor i något högre grad af sig sjelf utan att behöfva någon skarpare uppmärksamhet eller något starkare bemödande uppfyller de allmänna vilkoren för endrägt och vexelverkan. Att uppföra sig skickligt samt med höflighet både mottaga och gifva meddelanden är det, som oundgängligen fordras för att vara en i vanlig mening bildad menniska. För att kunna detta i något högre grad och större omfattning fordras mångfaldiga förberedelser. I de något mera utvecklade samhällena gifvas de oundgängliga förberedelserna genom uppfostran. Till dessa hör en viss grad af vett och hyfsning samt af uppmärksamhet på sig sjelf och mot andra och af villighet till umgänge med dem. Man måste till en viss grad känna både sig sjelf och andra samt de

förhållanden, i hvilka man lefver tillsammans med dem, och tillika i särskilda fall fasthålla och tillämpa sin kännedom och derjemte med god vilja taga del i samlifvet med andra för att kunna föra ett bildadt lif. Men om man icke kan göra detta utan svårighet, så har man ännu icke vunnit någon egentlig bildning. Den i vissa förhållanden erforderliga kännedomen måste af sig sjelf när som helst vara tillhands, tillämpningen på särskilda fall och villigheten till vexelverkan måste hafva öfvergått till vana och utbildats till färdighet, innan någon nämnvärd bildning kan sägas vara förvärfvad. Det är visserligen möjligt att åt bildningen gifva den mest omfattande betydelse och i henne intaga allt, som hör till menniskans utveckling till sann menskligbet, men i sin vanliga betydelse har hon icke någon synnerligt stor omfattning. Hon inskränkes då till de förhållanden, som höra till det lif, som kallas umgängeslifvet. Detta är hufvudsakligen estetiskt, och den bildning, som för detsamma fordras, är förnämligast det i ofvan angifna betydelse fattade sinnets bildning. Att ordna vissa yttre förhållanden så, att menniskor kunna med lätthet och trefnad vara tillsammans, att skicka sig så, att samvaron medför nöje och behag samt framkallar och utvecklar en viss grad af samstämmighet i tycken och böjelser och af förfining i seder, kan sägas vara det, som utgör den första uppgiften för det bildade umgängeslifvet. Lösningen af denna första uppgift är icke utan vigt och betydelse. Menniskan har behof af förströelse och vederqvickelse, och detta behof finner sin tillfredsställelse förnämligast i och genom en lätt och angenäm vexelverkan med andra menniskor. Men om det ifrågavarande umgängeslifvet icke inom sig upptager något högre innehåll och icke tjenar till utgångspunkt för en högre form af lif, är det tydligen af mycket underordnad betydelse och af tvetydigt värde. Det kan lätt urarta till en förfinad form af ett lägre njutningslif. Men om det i sig upptager något högre och ställer sig i dettas tjenst, blifver det sjelft förädladt och verkar det förädlande. Sinnets

bildning blifver väl äfven då det hufvudsakliga vilkoret för skicklighet till deltagande i detta lif och det hufvudsakliga syftet för detsamma, men denna bildning har fått den högre betydelsen af förädling. Att framställa bilden af en förädlad menskligket är en hög uppgift, äfven om denna förlägges inom ett område, der fordringarne icke äro så stränga, som i det hårdare teoretiska och praktiska lifvet eller i den speciellt utbildade konstnärsverksamheten. Den sinnesförädling, som genom ett förädlande samlif vinnes, medför i många olika riktningar ett välgörande inflytande. Vanan att fästa sig vid de sidor af det yttre och det inre, genom hvilka de äro med hvarandra förenliga, vanan vid uppmärksamhet och tillmötesgående mot andra menniskor och slutligen vanan att äfven i sådana yttringar af sitt medvetna lif, i hvilka man icke ställer för sig någon särskild allvarlig uppgift och gör någon sträng fordran, icke nedsjunka till slö overksamhet eller i blott njutning, utan lefva ett i någon mon högre lif måste utan tvifvel både i teoretiskt och praktiskt afseende verka välgörande. Mest omedelbart och genomgripande verkar dock den genom sådana vanor gifna formen af lif inom det estetiska området. Utan en sådan form af lif kan den estetiska verksamheten icke komma till någon högre fulländning. De estetiska intressena i högre mening få inom ett sådant bildadt lif sin behöfliga näring, och om det ock för utbildningen af en verklig konst fordras djupare motiver, allvarligare syften och strängare studier än de, som finnas och kunna utföras inom det bildade umgängeslifvet, så är dock den genom detsamma gifna förmildringen i seder samt förfiningen och förädlingen i smak en förutsättning, utan hvilken konsten icke kan vinna någon högre och mångsidigare utveckling. Ju mera det bildade umgängeslifvet blifver förädladt genom upptagande af ett högre innehåll, desto mera närmar det sig till det konstnärliga, och desto mera tjenar det såsom en direkt förberedelse för detta. Ädelheten i sinnet röjer sig deri, att det inre och högre är i något högre grad utbildadt

utan att träda fram i skarp motsats mot det yttre, och det yttre icke sätter sig emot det inre, utan formar sig till ett uttryck för det inre. Ådelheten kan sålunda sägas vara en sinnesbeskaffenhet, genom hvilken de sidor hos det inre och det yttre, genom hvilka det förra kan framträda i det senare och det senare blifva ett uttryck för det förra, af sig sjelfva förverkligas och sålunda till ett harmoniskt helt sammansmälta det inre och det yttre. Det yttre, som lättast fogar sig efter det inre och blifver ett uttryck för detta, är det bildliga. Inom bildernas verld, som på visst sätt kan sägas vara en skapelse af inbillningskraften, herskar menniskan med större frihet och magt än inom den yttre sinneverlden, der hon ofta måste böja sig under en hård nödvändighet. Inom bildernas verld kan derför ädelheten i sinnet lättare än i den yttre verkligheten både komma till stånd och röja sig. Denna verld är enligt sin natur en sammansmältning af det inre och det yttre och ett medlande samband mellan begge. Derför ligger det inom henne ett anlag till ädelhet och gynsamma förhållanden för detta anlags utveckling. Derför kan ock ädelheten, när hon finnes i sinnet, lätt röja sig inom denna verld, som genom sin bildlighet tillika är lätt bildbar. För att bringas till sin högsta möjliga utvecklingsgrad fordrar dock ädelheten i sinnet en särskildt åt hennes utveckling egnad verksamhet äfven inom bildernas verld. Likasom inom hvarje annat område för mensklig verksamhet fordrar äfven här den högsta utvecklingen ett sorgfälligt studium, stränga förberedelser och öfningar, samlad kraft och brinnande hog. Sålunda utvecklad visar sig ädelheten i sinnet såsom menniskans fullkomlighet i estetiskt afseende. Hon är å ena sidan den sinnesbeskaffenhet, som gör det möjligt att i gifna bilder rätt känna och uppfatta det sköna, och å andra sidan den magt, som gifver skönhet, åt inbillningskraftens skapelser.

Genom sin ädelhet är det sköna det högsta och fullkomligaste inom det estetiska området. Det måste ock såsom ädelt hafva hos sig något inre och osinligt. I viss mon kan

detta, såsom förut är anmärkt, sägas om hvarje bild. Men onekligen finnes det många bilder, hos hvilka det inre och osinliga icke framträder annorlunda än såsom den allmänna förutsättning, utan hvilken det yttre och sinliga öfverhufvud icke kan vara till. Så kan det icke förhålla sig med det sköna. Hos detta måste det inre och osinliga märkbart framträda på ett egendomligt sätt. Hvarje skönt föremål måste vara ett individuelt bestämdt uttryck för ett på något sätt i sin individualitet fattadt inre och osinligt. I annat fall skulle det sköna blott till graden, icke till arten skilja sig från de rent sinliga föremålen för den estetiska uppfattningen, och skönhetssinnet i högre och egentlig mening likaledes blott till graden icke till arten skilja sig från den sinliga estetiska förmågan. Men att det finnes en artskilnad mellan det sköna och det i estetiskt afseende sinligt tillfredsställande visar sig genom en betraktelse af bådas allmännaste bestämningar. Inom det estetiska området visar sig nemligen det sinligt tillfredsställande såsom subjektivt i samma mon, som det är individuelt, och såsom abstrakt, i samma mon, som det är objektivt. Det sköna måste deremot vara på samma gång objektivt och individuelt. Objektiviteten och individualiteten stå inom det sinliga i motsats mot hvarandra. Hos det sköna måste de deremot vara oumbärliga för för hvarandra, och det sköna har sålunda den ena bestämningen i oupplöslig förbindelse med den andra eller den ena i och med den andra. Såsom individuelt bestämdt fattas det i estetiskt afseende tillfredsställande i och genom känslan såsom det angenäma. Men angenämt är ett föremål endast i och genom sin relation till det kännande subjektet. Derför är angenämheten en subjektiv bestämning eller en sådan, som icke angifver, hvad ett föremål är i och för sig, utan endast den bestämdhet, som ett förnimmande subjekt har, när det bestämmes af detta föremål. Att ett föremål är angenämt betyder således, att det förnimmande subjektet har en angenäm känsla, när det är bestämdt af detta föremål. Denna subjektets bestämdhet visar sig vara tillfällig. Man kan icke angifva något

föremål, som alltid och för alla är angenämt. Det, som är angenämt för den ene, kan vara oangenämt för den andre, och det, som en gång är angenämt, kan en annan gång vara oangenämt. Det kan på sin höjd yrkas, att vissa föremål under förutsättning af en viss tillfällig, men såsom normal antagen beskaffenhet hos subjektet äro angenäma, såvida de icke utöfver ett visst mått, som äfven antages vara normalt, bestämma subjektet. Men äfven om ett sådant yrkande med afseende på vissa fall kan fasthållas, så kan det dock icke i något fall göras gällande utan nämnda väsentliga inskränkningar, hvilka upphäfva all egentlig regelbundenhet och visa det angenämas tillfällighet. Följden häraf är att man om det angenäma icke kan säga annat, än att angenämt är det, som för hvar och en i hvarje fall så kännes. Deremot ligger det i den betydelse, som tillerkännes det sköna, att det måste vara objektivt i den meningen, att det alltid och i alla förhållanden är skönt, eller att skönheten är en allmängiltig och nödvändig bestämning. Att förneka detta och antaga skönheten vara en bestämning, som blott är en tillfällig och vexlande relation mellan ett föränderligt subjekt och ett föränderligt objekt, är detsamma som att alldeles upphäfva all föreställning om något skönt. Detta låter sig dock icke göra, emedan erfarenheten gifver och oupphörligt förnyar föreställningar om sköna föremål och om deras skönhet såsom en objektiv bestämning. Den individualitet, som tillkommer det sinligt tillfredsställande inom det estetiska området, återfinnes icke hos det, som har en mera objektiv karakter inom samma område. Det, som t. ex. är behagligt eller täckt eller vackert, kan utan tvifvel vara mera objektivt fattadt än det angenäma, men det är icke lika individuelt bestämdt. De nämnda bestämningarne äro nemligen icke af den genomgripande betydelse, att det föremål, om hvilket de utsägas, är genom dem till sin form fullt bestämdt. Tvärtom kan med dem tänkas tillsamman en mångfaldigt olika bestämdhet. Ingen af dem utmärker den fullkomlighet i form, som icke kan vara på mer än ett sätt, men också ingen den omedelbarhet i tillvaro,

som helt enkelt är på ett visst sätt och icke annorlunda. Häraf visar sig att den form, som genom ifrågavarande bestämningar och andra af samma slag angifves, är i någon mon generel och abstrakt och i följd deraf icke eger väsentlighet såsom form. Men det sköna måste vara individuelt bestämdt. Att tala om något såsom skönt och detta oaktadt fatta det såsom mer eller mindre abstrakt och bestämbart på olika sätt, det skulle vara att om det ponerade sköna neka den fullkomlighet och den fullständiga bestämdhet, som annars anses oskiljaktiga från allt skönt. Det sköna måste nemligen icke blott vara till sin idé fullkomligt, utan det måste äfven för att vara skönt vara utfördt och genombildadt eller fulländadt i sina detaljer. I annat fall är det ofullbordadt och kan möjligen, om det fullbordas, blifva något skönt, men är det ännu icke. Äfven om det i menniskans verld gifna sköna icke når idealet, så måste det likväl vara så mycket individuelt bestämdt, att hvarje förändring som rör dess bestämda skönhetsform, kan fattas såsom medförande ett uppstigande till högre grad af skönhet eller ett nedsjunkande till en lägre. Genom detta förhållande mellan det gifna sköna och de formförändringar, som träffa detsamma, visar det sig, att det sköna icke är obestämdt i afseende på de i och genom förändringen uppkommande eller försvinnande formbestämningarne, utan är bestämdt på ett visst sätt med afseende på dem. Men om det sköna å ena sidan måste vara objektivt eller ega nödvändighet och å andra sidan måste vara individuelt, så kan det icke vara blott sinligt, utan måste hafva osinlig bestämdhet, om det ock tillika har sinlig bestämdhet eller har sin sinliga sida. Det förhåller sig nemligen med all sinlig form så, att hon såsom individuel är subjektiv och såsom objektiv är abstrakt och generel. Den form, som visar sig vara på en gång individuel och objektiv, visar sig derigenom vara en osinlig bestämdhet. Skönheten, som icke kan vara till, utan att individualiteten och objektiviteten hos henne äro samstämmiga, visar sig sålunda vara en osinlig bestämdhet. Det fullkomliga är alltså inom det estetiska området lika väl, som inom det

teoretiska och det praktiska osinligt, om det ock inom alla områden såsom hörande till menniskans, det sinligt förnuftiga väsendets verld icke kan vara fritt från sinlighet, utan är en enhet af sinlighet och osinlighet eller förnuft.

Den allmänna skilnad, som vi nu hafva funnit mellan det sköna och det sinligt tillfredsställande, hafva vi nu att fullständigare framställa genom angifvande af de bestämningar, som utmärka skilnaden mellan de bilder, som äro sköna, och dem, som icke äro det. Dessa bestämningar kan man finna genom att uppvisa, huru de attributer, som tillhöra allt förnuftigt, på något sätt tillkomma det sköna, som är gifvet i menniskans verld, utmärka dettas skönhet. Vi behöfva för vårt nu föresatta ändamål icke taga i betraktande de attributer, som tillkomma det gifna sköna såsom princip för bestämningar hos något annat och karakterisera dess inverkan på menniskan, utan endast dem, som tilläggas det gifna sköna, när det betraktas inom sig sjelft. Rörande förnuftets attributer hänvisa vi till den framställning af dessa, som Boström gifvit i "Grundlinier till philosophiska statslärans propædevtik". Med ledning af denna framställning betrakta vi det sköna först ur formal synpunkt, sedan ur real eller ontologisk och sist ur ideal eller noologisk.

De formala attributer, som vi tillägga det gifna sköna och sålunda äfven hvarje skön bild, beteckna det gifna sköna i dess största allmänhet och kunna sägas tillkomma detsamma utan afseende derpå, att det är bild. De kunna sägas angifva de allmänna eller formala vilkoren för all skönhet eller de fordringar, som man måste ställa på allt, som skall erkännas vara skönt. I enlighet med hvad ofvan är anfördt, är det lätt att inse, att det sköna icke kan vara en blott relativ bestämning, som icke angifver någon sjelfständig verklighet, utan blott en relation till det förnimmande subjektet. Icke heller kan det sköna vara en relation mellan två eller flere föremål t. ex. mellan ett såsom ändamål och ett eller flere andra såsom medel. Den sjelfständighet, som tillkommer det gifna sköna, är dock icke den absoluta sjelfständigheten, hvilken icke tillhör

det menskliga väsendet, utan hon är en relativ sjelfständighet. Denna beteckna vi med benämningen frihet. Vidare är det i det föregående angifvet, att det sköna måste vara det fullkomliga inom det estetiska området, ehuru det sköna i menniskans verld icke kan vara absolut fullkomligt. Dess relativa fullkomlighet kalla vi dess fullkomlighet i sitt slag. Att det sköna icke kan vara en enhet utan mångfald icke heller en mångfald utan enhet, utan måste vara enhet i och af mångfald eller hafva formen af ett system är både af sig sjelft klart och följer af det, som vi förut framstält. Men det gifna sköna är icke sjelfva det absoluta systemet eller det hela, i hvilket de båda sidorna enhet och mångfald fullt genomtränga hvarandra, utan det är ett relativt system. Genom enhetens närvaro såsom bestämning hos de många momenterna blifva dessa symmetriskt ordnade, och det sköna får derigenom symmetri. Derigenom, att de många momenterna ingå i enhetens innehåll, visa de sig vara harmoniska, och så vida, som enheten genom att hafva dem alla inom sig såsom sina bestämningar sluter dem alla tillhopa i sig till ett helt, har det sköna inom sig harmoni. Härmed är det gifna sköna till sin form fullständigt bestämdt, och ur denna synpunkt är det sålunda fritt och i sitt slag fullkomligt samt symmetriskt och harmoniskt.

Att bestämma det gifna sköna ur real eller ontologisk synpunkt är att angifva, hvad det är såsom realitet eller såsom varande eller förnummet objekt utan afseende derpå, att det är en förnimmelse i menniskans medvetande. Såsom sådant är det bild i ordets förut angifna betydelse. Men om dess första attribut ur denna synpunkt är dess bildlighet eller dess tillvaro såsom ett föremål i det förestälda rummet och tiden och sålunda såsom en i ett visst tidsmoment för sig varande enhet i detta rum, så är dock dermed icke dess fullständiga bestämdhet såsom varande angifven. Den fullkomlighet, som ur denna synpunkt tillkommer den sköna bilden, ligger deri, att han är typisk, hvarmed vi mena, att han såsom bild är utbildad till väsentlighet eller väsentlig bestämdhet i den tid och i det rum,

i hvilka han såsom bild eller frigjord form har en relativt sjelfständig tillvaro. Såsom typisk är bilden icke underkastad en absolut vexling, utan han framträder såsom något, som eger bestånd i vexlingen. Genom att vara bildligt och typiskt har således det gifna sköna substantialitet inom sin verklighetssfer eller enhet i rummet och tiden. Såsom enhet i mångfald visar sig den sköna bilden derigenom, att han är karakteristisk. Karakteristisk är han, såvida det hos honom finnes något grunddrag, som hos honom är likasom den lifsprincip eller magt, som genomgår och bestämmer alla andra drag hos honom. Enhet af mångfald är åter den sköna bilden derigenom, att han i sig har ett fullt bestämdt innehåll och följaktligen är en konkret och individuel bild eller såsom bild är en organism samt såsom sådan tillhör en verld af bilder och inom henne intager sin bestämda plats, på hvilken han är bestämd med afseende på alla andra och således på sitt sätt har dem alla till sina bestämningar. Denna den sköna bildens tillvaro i det skönas verld och allsidiga bestämdhet inom henne beteckna vi genom att säga honom vara mikrokosmisk eller vara en mikrokosm. Den bild, som blott är karakteristisk, men icke mikrokosmisk, kan icke vara skön, emedan hos honom de särskilda dragen antingen alldeles icke äro utförda, emedan de för karakterens angifvande icke behöfva utföras, eller ock sakna den sjelfständighet, som fordras för det helas harmoni, emedan de icke äro utförda till det mått, som de inom det hela såsom dess momenter kunna nå, utan endast så mycket, som är behöfligt för karakterens eller grunddragets framställning. I förra fallet är bilden ofullständig. I senare fallet lider han af ensidighet. I intetdera fallet är han skön. Skön kan ingen bild vara utan att inom sig hafva den rikedom och den harmoni, på hvilka han igenkännas såsom hörande till skönhetens verld, och genom hvilka han lyfter sinnet upp till denna verld och för detsamma blifver fattlig i sin individuela bestämdhet inom henne. Utan att fattas i denna sin rikedom och harmoni kan ingen bild fattas så-

som skön. Men å andra sidan är hvarje föremål, som i sig genom sin inre rikedom och harmoni har magten att till det skönas verld upplyfta menniskans sinne, en skön bild, huru ringa eller huru oformadt det än för öfrigt och i andra hänseenden kan synas. Det visar nemligen genom denna sin magt, att det har den bestämdhet, som tillhör det skönas verld, och att det sålunda är mikrokosmiskt. Från real eller ontologisk synpunkt är alltså det sköna bildligt, typiskt, karakteristiskt och mikrokosmiskt.

I hvarje bild finnes, såsom förut är visadt, något inre och något yttre. I den ontologiskt bestämda sköna bilden är det inre tydligen fattadt såsom väsentligt. Utan ett väsentligt inre kan bilden icke vara karakteristisk och ännu mindre mikrokosmisk. Men så länge bilden fattas blott såsom objekt för medvetandet och icke såsom en inre bestämning, en förnimmelse hos detsamma, blifver det inre hos sjelfva bilden icke fullständigt fattadt. Mer eller mindre fattas det blott såsom något, som väl är märkbart i sina yttringar, men icke i och för sig sjelft fattligt. Men om deremot bilden fattas från den sidan, att han tillhör medvetandets inre verld, emedan han är en förnimmelse hos medvetandet, så visar sig hans inre såsom fattligt visserligen icke utan det yttre, men dock såsom en sida hos bilden, som icke mindre än den yttre är fattlig, utan tvärtom enligt sin natur är den fullkomligast fattliga hos honom. Utan att fattas från denna ideala eller noologiska sida är den sköna bilden icke fullständigt fattad; ty den sköna bilden skall vara en fullkomlig bild, och till bildens fullkomlighet hör det att vara bild af ett inre, eller ett sådant uttryck för ett inre, i och genom hvilket det inre blifver på något sätt fattadt och igenkändt såsom ett inre. Då det nu icke är möjligt att fatta, hvad något är till sitt inre eller såsom inre, utan att fatta det såsom en form af medvetande eller såsom en medvetandets egen bestämdhet eller såsom ett på ett visst sätt bestämdt medvetande eller en medvetandets förnimmelse, så hör den ideala eller no-

ologiska betraktelsen af bilden nödvändigt till hans fullständiga uppfattning.

Såsom en form af medvetandet eller närmare bestämdt af skönhetssinnet i högre och egentlig bemärkelse visar sig den sköna bilden genom sin smakfullhet och sin ädelhet. Smakfullheten angifver å ena sidan hans frihet från beroende af allt, som är främmande för det sköna, och dermed äfven från all sådan trohet i afbildningen af det yttre, som kunde beröfva honom den frihet i form, som fordras för att kunna vara bild af ett inre och derigenom höra till det skönas verld. Å den andra sidan uttrycker smakfullheten den beskaffenhet hos den sköna bilden, genom hvilken han är så homogen med skönhetssinnet, att han icke framträder såsom något för detta främmande och yttre, utan såsom en dess egen bestämdhet eller form, såsom en dess egen förnimmelse. Ingen bild är skön, om han icke, när han rätt fattas, likasom smälter tillsammans med skönhetssinnet eller kännes såsom införlifvad med detta. Ädelheten utmärker fullkomligheten hos den såsom en skönhetssinnets förnimmelse fattade och med skönhetssinnet införlifvade sköna bilden. Ädelheten består, såsom ofvan är angifvet, i den af sig sjelf fallande samstämmigheten mellan bildens båda sidor, den inre och den yttre. Såvida, som bilden är införlifvad med skönhetssinnet, följer af sig sjelf både det yttres samstämmighet med det inre och det inres upphöjdhet till den grad af verklighet, under hvilken det icke utan att förlora sin värdighet kan sänka sig för att låta förena sig med det yttre. Den nämnda samstämmigheten måste för att hafva formen af ädelhet vara fullt utbildad till den grad, som skönhetssinnet under gifna förhållanden fordrar, och sålunda gifva åt bilden hans under gifna förhållanden högsta möjliga fullkomlighet i estetiskt afseende. Den med skönhetssinnet införlifvade bilden måste vidare betraktas såsom enhet i och af mångfald. Såsom sådan säga vi honom vara symbolisk och idealisk. Derigenom, att bilden är bild af ett inre eller yttre form för ett inre, har han betydelse, och genom

rikedomen af det inre, som i honom uttryckes, är han betydelsefull. Ett yttre, som har betydelsen af att vara uttryck för ett inre, är alltid i någon mon symboliskt. Symbolisk i högre mening blifver den sköna bilden derigenom, att det är en viss inre bestämning, som hos den sköna bilden får uttryck i det, som utgör sjelfva grunddraget hos honom och gifver honom karakter eller gör honom karakteristisk. Såsom karakteristisk för den sköna bilden måste denna inre bestämning på något sätt återfinnas uttryckt i hvarje drag hos bilden. Hon utgör således den inre enheten i den mångfald af momenter, som konstituera bilden. Såsom enhet af mångfald eller ett helt, som i sig innehåller en mångfald af momenter, är den sköna bilden ur noologisk synpunkt betraktad ett ideal. Ett ideal kan icke vara innehållslöst, utan det måste hafva ett fullt bestämdt innehåll och derigenom vara individuelt eller vara en skön bild, som utgör något för sig verkligt i det skönas ideelt fattade verld och är bestämd med afseende på allt, som tillhör densamma. Till denna verld höra alla sköna bilder, och ingen bild kan vara skön utan att vara idealisk eller på något sätt röja sådana drag, som utmärka honom såsom hörande till den ideala skönhetens verld och antyda hans individuela eller allsidiga bestämdhet inom henne. Ur ideal eller noologisk synpunkt betraktad är sålunda den sköna bilden smakfull och ädel samt symbolisk och idealisk. Men öfver alla idealer, som äro bilder och derför alltid i någon mon afbilder, lyfter sig skönhetssinnet till aningen om det sköna sjelft, som är all skönhets ideal, icke i bild, utan i väsende och person, och af hvilket allt skönt i menniskans verld är att betrakta såsom en uppenbarelse, hos hvilken det alltid finnes något, som hänvisar på det andliga och eviga, förnuftiga och personliga väsende, hvars uppenbarelse han är.

Den nu lemnade framställningen af den sköna bildens utmärkande bestämningar visar, att det vid all framställning och uppfattning af det sköna är nödvändigt att taga i akt

de fordringar, som måste uppfyllas för att det sköna skall kunna träda fram såsom en välformad bild i det förestälda rummet och den förestälda tiden. Utan att vara strängt bunden vid samma lagar och former, som tillhöra den yttre sinneverlden, är dock bildernas verld såsom hennes afbild icke alldeles oberoende af dessa. Detta visar sig deri, att de bilder, som frambringas af en sväfvande och oklar eller af en tygellös och onaturlig fantasi såsom bilder äro bristfälliga och oformliga. Från allt sådant måste den sköna bilden vara fri. Han måste såsom bild äfven till det yttre vara objektiv och väldanad. Den realitet, som sålunda tillkommer de sköna bilderna, upphäfves icke genom deras idealitet, ehuru det visserligen icke kan nekas, att bildens yttre form i vissa fall måste med större eller mindre frihet behandlas, när öfvervägande vigt lägges på hans bestämmelse att vara uttryck eller yttre form för ett inre eller dettas symbol. Bildernas idealitet är nemligen icke en sådan subjektivitet, som medför tillfällighet och obestämdhet samt regellöshet och godtycklighet. Det är i det sinliga subjektet, som dessa hafva sin grund, och det är den sinliga inbillningskraften, som finner behag i upplösandet af den ordning och lagbundenhet, som bilderna i sin mera omedelbara form såsom de yttre tingens afbilder ega. Den förnuftiga inbillningskraften fordrar väl ock en upplösning af den ordning, som omedelbart är gifven, och af de former, i hvilka tingens afbilder först framträda, men denna upplösning är alltid förenad med ombildning till en högre ordning och till ädlare former. Utan en sådan ombildning eller idealisering kan ingenting blifva skönt; ty det finnes intet, som i sin rent omedelbara form såsom afbild af något yttre har idealitet, utan hvilken ingen skönhet kan finnas. Den sköna bilden måste nemligen alltid på något sätt och i någon mon vara ombildad eller idealiserad för att kunna vara symbol för ett inre. Den sköna bildens symboliska betydelse röjer sig ock alltid i den verkan, som han åstadkommer i menniskans sinne, så snart han rätt fattas. Det behöfves icke

för röjandet af en sådan symbolisk betydelse att genom någon skarpare reflexion skilja det inre och det yttre från hvarandra. Det symboliska hos den sköna bilden märkes i den stämning, som det gifver åt menniskans sinne. Det är en sinnesstämning, i hvilken det inre lifvet hos menniskan likasom befrias från det yttres hölje och löses ur dess band och ohöljdt och fritt utbreder sin eljest öfverhöljda och i sinnets mörka djup bundna oändliga rikedom. I den stämningsfullhet, som icke kan saknas hos någon skön bild, ligger hans betydelsefullhet såsom symbol för ett inre gifven i sin enklaste form. Till större klarhet och medvetenhet kan det symboliska hos den sköna bilden bringas i vissa momenter, utan att likväl stämningsfullheten i det hela derigenom går förlorad. Der denna saknas, kan väl finnas reflexion öfver något skönt, som man förut åskådat och njutit, men icke någon omedelbar åskådning och njutning af en närvarande skön bild.

I det resultat, till hvilket vi nu kommit, ligger svaret gifvet på frågan om det skönas renhet. Såsom bild är det sköna alltid i någon mon ett yttre och såsom sådant bundet vid rummet och tiden såsom oumbärliga former och vid den motsättning mot annat och inom sig, som är oskiljaktig från allt i rummet och tiden varande. Såsom bild är det sköna alltid i någon mon i sina elementer en afbildning af en i sträng mening yttre verklighet och sålunda bundet vid och i någon mon inskränkt af denna mot bildernas verld motsatta yttre verklighet. Men det är icke genom sin tillvaro i rummet och tiden och genom det i de yttre tingens afbilder gifna materialet, som den sköna bilden har sin skönhet. Skön är han genom sin förnuftighet eller derigenom, att han är yttre form för ett inre, som är förnuftigt, och såsom sådan har förnuftig bestämdhet. Det konstitutiva momentet i skönheten är sålunda förnuftet. Den yttre formen af bild är vilkoret för det skönas aktualitet hos menniskan och för henne. Oumbärligheten af detta vilkor beror på omöjligheten för henne att fullt frigöra sig från motsatsen mellan det yttre och det inre.

Huru mycket än i den estetiska verksamheten de sidor framhållas, som göra båda förenliga, och huru mycket de båda än må smälta tillsammans i bilden, så äro de dock hos menniskan och i hennes verld motsatta. Denna motsats gifver sig tillkänna såsom en brist på renhet och egentlighet i allt det sköna, som är till för menniskan såsom skön bild. Med andra ord vill detta säga, att det sköna i menniskans verld alltid är förenadt med något osköut. Detta osköna kan dock icke på något sätt vara gifvet genom den sköna bildens förnuftiga bestämdhet. Endast i det fallet, att denna vore abstrakt och generel, kunde hon antagas sjelf vara oskön och göra det, som af henne bestämmes, oskönt. Men då den förnuftiga bestämdheten är den enda i sträng mening konkreta och individuela bestämdhet, som finnes, kan det förnuftiga icke i sig sjelft vara oskönt, icke heller gifva oskönhet åt bilden. Deremot synes det kunna sättas i fråga, om icke skönheten är en vid något lägre bunden form af förnuftighet, som icke kan vara sjelfva förnuftets egen form. Anledningen till en sådan fråga är att söka deri, att det sköna för menniskan framträder inom bildernas verld, inom hvilken det inre och det yttre eller närmare bestämdt det förnuftiga och det sinliga synas vara med hvarandra förenade på ett sådant sätt, som synes innebära en eftergift af förnuftets fordringar såsom vilkor för skönhetens möjlighet. Hvarje sådan eftergift innebär ett upphäfvande af förnuftets renhet och en nedsättning af dess fullkomlighet. Men i sjelfva verket göres icke någon sådan eftergift inom det estetiska området. Ingen bild erkännes vara skön, utan att hos honom formens objektivitet eller väsentlighet och individualitet äro samstämmiga, icke heller utan att formens väsentlighet innebär hans idealitet eller förnuftighet. Hvarje inskränkning i graden af samstämmighet mellan väsentlighet och individualitet eller i graden af idealitet innebär en inskränkning i graden af skönhet. Det mått, hvarefter hvarje skön bilds skönhetsgrad bestämmes, är det fullkomligt sköna, det i alla afseenden fullt samstäm-

miga och harmoniska absoluta idealet. Utan ett sådant mått kan ingenting fattas såsom i någon grad skönt. Från skönheten sjelf är sålunda fullkomligheten oskiljaktig. Men det fullkomligt sköna måste alltigenom och i alla afseenden vara skönt. Det kan sålunda icke vara behäftadt med sin motsats eller vara i något afseende oskönt eller orent. Den fullkomliga skönheten är ren skönhet. Derför må det sköna likasom det goda i menniskans verld aldrig träda fram i sin fullkomliga renhet, men likasom det hos menniskan och i hennes verld icke utan förutsättning af det rent goda skulle kunna finnas något i sann mening godt, så kan det icke heller hos menniskan och i hennes verld finnas något verkligt skönt, som icke förutsätter det rent sköna. Häraf visar sig att skönhetssinnet, fastän det gör till sin uppgift att framhålla och utbilda de sidor hos det inre och det yttre, genom hvilka de visa sig såsom förenliga med hvarandra och kunna fattas i sin samvaro och samverkan, och fastän det icke i sin åskådliga uppfattning och bildande verksamhet går ut från en skarp motsättning mellan det inre och det yttre, likväl såsom sitt yttersta mål sätter den rena form, som tillhör det absoluta förnuftet, och icke finner full tillfredsställelse förr, än det höjt sig till någon uppfattning af det sköna, som är i sträng och egentlig mening rent.

[IX.]

OM

BESTÄMNINGSGRUNDERS VALBARHET

AF

C. Y. SAHLIN.

UPSALA 1878.
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET.
ED. BERLING.

Om bestämningsgrunders valbarhet

af

C. Y. Sahlin.

Allt val hänföres till en vilja. Den, som antager menniskan kunna välja eller göra ett val i något fall, han antager ock, att det är såsom viljande eller genom sin vilja, som menniskan gör valet. Menniskan behöfver välja så vida, som hon å ena sidan behöfver komma till bestämdhet i något afseende, men å andra sidan icke blifver med nödvändighet tillräckligt bestämd hvarken af sig sjelf ej heller af något annat. Hon måste då genom eget val och eget beslut söka fylla sitt behof af bestämdhet eller blifva fullt bestämd efter måttet af sitt behof.

Den brist på bestämdhet, som finnes hos menniskans vilja, kan icke utsträckas till fullständig obestämdhet. Att tänka sig viljan såsom rentaf obestämd är detsamma som att neka hennes verklighet; ty allt verkligt är på något sätt bestämdt. Detta gäller icke blott i den meningen, att viljan icke kan vara verklig utan att hafva någon bestämning, utan äfven i den meningen, att viljan för att vara verklig måste i likhet med allt verkligt vara i alla afseenden på något sätt bestämd. Man kan nemligen icke antaga, att viljan i något fall är i något afseende rentaf obestämd. Detta skulle nemligen innebära, att det i något fall skulle finnas något, som icke på något sätt bestämde menniskans vilja. Funnes i något fall något sådant, så kunde det då icke vara bestämning hos viljan eller höra till hennes innehåll, utan det skulle vara alldeles främmande och yttre för henne. Men likasom ingenting kan utifrån inkomma i menniskans medvetande, så är det icke heller möjligt, att något, som en gång är likasom utanför

viljan och icke tillhör hennes innehåll, kan komma in i viljan och blifva en hennes till hennes innehåll hörande bestämning. Det är ock lika omöjligt att utifrån gifva någon form eller bestämdhet åt viljan som åt medvetandet. Det, som skulle bestämma menniskans vilja, måste höra till hennes innehåll och såsom sådant vara en hennes egen bestämning, hvad det än må vara i och för sig sjelft. Viljans innehåll är det, som hon vill. I hvarje afseende måste det alltid vara något, som som viljan på något sätt vill. Viljan kan icke i något afseende vara rentaf viljelös.

Dermed, att viljan i hvarje fall måste hafva allt sitt möjliga innehåll på ett i alla afseenden i någon grad bestämdt sätt hos sig närvarande, följer dock ingalunda att viljan är fri från brist på bestämdhet. För menniskans vilja finnes det en möjlighet till utveckling, och följaktligen finnes det äfven hos henne något outveckladt. Det outvecklade eller möjliga tillhör viljan såsom hennes innehåll, och det är på något sätt bestämdt, men såsom outveckladt eller möjligt kan det antaga en annan form eller blifva annorlunda bestämdt. Såsom utveckladt har det sålunda en föränderlig form eller bestämdhet. Tänker man sig en utveckling, som med sträng nödvändighet i en orubblig ordning fortgår från lägre former till högre, så får det sig utvecklande väsendet på hvarje utvecklingsstadium en alltigenom nödvändig form eller bestämdhet. Men en sträng nödvändighet kan icke i alla afseenden finnas i någon utveckling. Utvecklingen förutsätter nemligen motsättningen mellan ett inre, som skall utvecklas, och ett yttre, i hvilket det inre skall utföras, och allt yttre är såsom yttre mer eller mindre tillfälligt i anseende till sin form. Derför har det sig utvecklande väsendet på hvarje utvecklingsstadium en mer eller mindre tillfällig bestämdhet. Men den tillfälliga bestämdheten är ofullkomlig bestämdhet. Hennes ofullkomlighet består icke blott i hennes föränderlighet, utan äfven deri, att hon icke står i full öfverensstämmelse med det väsende, hvars bestämdhet hon är, utan i nå-

gon mon utgör en inskränkning och ett hinder för dettas verklighet i det mått, som på ett gifvet utvecklingsstadium är möjligt. Med andra ord kan detta så uttryckas, att det icke finnes något sig utvecklande väsende, som på något af sina utvecklingsstadier är i alla afseenden' felfritt eller så till alla delar fullkomligt, som det under fullkomligt gynnsamma yttre förhållanden skulle kunna vara på detta utvecklingsstadium. Men ett väsende, som är på sådant sätt inskränkt, är icke af sig sjelft fullt bestämdt. Den tillfälliga bestämdhet, som det får i det yttre, som utgör dess utvecklingssfer, är åter en sådan, som just derför, att han är yttre och främmande, aldrig kan i egentlig mening sägas vara väsendets egen bestämdhet eller form. Dess egen bestämdhet eller form, är nemligen i egentlig mening den, i och genom hvilken det kommer till verklighet, eller i och genom hvilken det sjelft är till på ett bestämdt sätt inom en viss verklighetssfer, icke den, genom hvilken dess verklighet inskränkes eller i viss mon upphäfves inom den ifrågavarande sferen. Den tillfälliga bestämdheten kan nemligen icke stå i det förhållandet till det sig utvecklande väsendet, att hon i sin individualitet utgör en nödvändig förutsättning för väsendets högsta möjliga verklighetsgrad på ett visst utvecklingsstadium. Den tillfälliga bestämdheten i det yttre utmärker sålunda en brist på utveckling, emedan hon visar, att det finnes ett yttre, i hvilket det sig utvecklande väsendets inre icke blifvit utfördt. Den tillfälliga bestämdheten i det yttre är sålunda en ofullkomlig bestämdhet hos det sig utvecklande väsendet. Men då väsendet i och genom sin utveckling förändrar sig, kan det, som på ett stadium är en oumbärlig förutsättning för dess högsta möjliga verklighet, på ett annat stadium upphöra att vara en sådan förutsättning och, i fall det står qvar såsom en väsendets bestämdhet, blifva tillfälligt. En sådan förändring i det yttres förhållande till det sig utvecklande väsendet försiggår alltjemnt under dettas utveckling, ehuru i större eller mindre omfattning under olika mer eller mindre genomgripande ut-

vecklingsskiften. Å andra sidan kan det yttre, som på en ståndpunkt i utvecklingen är tillfälligt, på en annan ståndpunkt upptagas och brukas såsom ett sådant material, som i sin individualitet utgör ett oumbärligt lifsvilkor för det sig utvecklande väsendet. Genom de båda nu nämnda förändringarne i det yttres förhållande till det sig utvecklande väsendet sker det ombyte af material, som utgör en yttre sida af all utveckling. All utveckling är till sin yttre sida en formvexling i det yttre, som utgör den sfer, i hvilken det inre genom utvecklingen utföres. Hon är en i det yttre alltjemnt fortgående skapelse, genom hvilken något af det yttre bildas eller formas till ett i en viss form framträdande verkligt föremål, och en alltjemnt fortgående förstöring, genom hvilken det bildade eller skapade föremålets gifna form upplöses och detta föremål såsom individuum förgås för att lemna rum åt en ny skapelse. Den sålunda fortgående skapelsen och förstöringen fordrar en ständig omsättning af material eller ett jemnt ombyte af sådant yttre, som genom sin bestämbarhet kan bildas till lifsvilkor eller till lifsverktyg för det sig utvecklande väsendet. Genom sin i det yttre fortgående formvexling framträder det sig utvecklande väsendet i ständigt nya lifsformer. Utvecklingen består nemligen icke väsentligen deri, att ett yttre såsom material formas till öfverensstämmelse med ett inre och till användbarhet såsom lifsvilkor eller lifsverktyg för detta. Till sitt väsende är hon en fortgång från lägre utvecklingsgrader till högre. Hvarje utvecklingsgrad är en form för det sig utvecklande väsendets innehåll eller ett sätt, på hvilket detta väsende är till. Då ett väsende icke kan utveckla sig utan att vara aktuelt lefvande, är hvarje dess form en lifsform och hvarje dess formvexling en öfvergång från en lägre lifsform till en högre. En sådan öfvergång kan vara inskränkt till något särskildt lifsmoment och ega blott en underordnad betydelse för det lefvande väsendet i det hela. Man säger i sådant fall icke att väsendet sjelft öfvergått till en ny lifsform, utan endast, att det inom en viss lifsform i

stort tagen i något af sina momenter vunnit en högre grad eller form af lif och sålunda inom sin lifsform i det hela kommit till ett i något afseende högre och fullkomligare lif. Men öfvergången kan ock medföra en så omfattande och genomgripande förändring, att det lefvande väsendet måste anses i det hela hafva gått öfver från en form af lif till en annan och sålunda höjt sig till ett högre och fullkomligare lif. På en sådan upphöjelse i det hela måste all utveckling syfta. Hon skulle i annat fall icke vara hela det lefvande väsendets utveckling, utan endast en inom väsendet föregående utveckling, som endast vore något moments eller några momenters utveckling. Men sådant är sammanhanget inom hvarje lefvande väsende, att ingen utveckling kan finnas hos något af dess momenter utan att hafva sin grund i det lefvande väsendet och äfven i detta hafva sitt ändamål. Om det ock kan förhålla sig så, att ett lefvande väsende kan vara bestämdt af andra eller hafva andra väsenden till sina bestämningar och då äfven i dem hafva grund till sin utveckling, så måste det dock sjelft såsom lefvande väsende på något sätt och i någon grad vara grund till sina bestämningar och till deras utveckling. Det är alltid sjelft den närmaste och omedelbara grunden till sina bestämningars form och till den utveckling, genom hvilken de öfvergå från en form till en annan. Så vida, som det lefvande väsendet sjelft är grunden till sin utveckling och till de former, som genom henne komma till, är dess utveckling en fortgående sjelfbestämning och hvarje dess form en sjelfbestämdhet. Det mål, till hvilket dess utveckling syftar, måste då vara en så genomgående sjelfbestämning, att väsendet genom henne blifver sjelfbestämdt i alla sina momenter till den grad, som för det lefvande väsendet efter dess mått af lif är möjlig och behöflig. Från denna synpunkt sedd är hvarje bestämdhet, som icke når ett lefvande väsendes högsta mått af sjelfbestämdhet i det hela, ofullkomlig för detta väsende. Men då det lefvande väsendet utvecklar sig och sålunda genomgår en mångfald af utvecklingsgrader, blifver på

hvarje utvecklingsgrad den bestämdhet ofullkomlig, som icke fyller det mått af sjelfbestämdhet, som väsendet på denna utvecklingsgrad kan hafva. På samma sätt kan man angifva fullkomlighetens mått med afseende på den bestämdhet, som tillkommer det lefvande väsendet i hvarje utvecklingsmoment, som icke tänkes såsom förande väsendet i det hela till en ny högre utvecklingsgrad, utan endast såsom höjande någon dess bestämning upp till den grad, som väsendet såsom sina bestämningars princip intagit. Hos det lefvande väsendet måste det, såvida det är grund till sin utveckling, finnas en kraft, som drifver till utveckling, och i hvilkens natur det ligger att syfta till en viss grad af sjelfbestämdhet. Men det finnes, intet lefvande väsende, som icke hos sig har en mångfald af krafter och är en enhet i och af många krafter eller är en magt. Hvarje kraft hos väsendet är en bestämning hos detta, som i likhet med väsendet sjelft är bestämmande och syftar till en viss grad af sjelfbestämdhet. Hos det lefvande väsendet såsom sådant finnes det ingen till dess egentliga innehåll hörande bestämning, som icke är en kraft med nyssnämnda syftning. Men såsom ingående i det lefvande väsendets innehåll eller hörande till dess organism kan en kraft icke gifva sig sjelf en bestämdhet eller form, utan att denna tillika i viss mon och i något afseende blifver väsendets egen bestämdhet. Den sålunda genom en af det lefvande väsendets krafter åt väsendet gifna bestämdheten inskränker icke väsendets sjelfbestämdhet, om kraften verkar såsom sitt väsendes organ. Deremot inskränkes väsendets sjelfbestämdhet i samma mon, som någon eller några krafter hos väsendet verka oberoende af detsamma och sålunda med syftning till en sjelfbestämdhet, som icke tillika och i sin grund är väsendets egen sjelfbestämdhet. Hvarje kraft hos väsendet har såsom dettas organ sin bestämda funktion, genom hvilkens rätta utöfning det tjenar väsendet och gifver både sig sjelft och väsendet den sjelfbestämdhet, som genom henne kan vinnas. Det rätta måttet och sättet för funktionens utöfning kan icke vara helt och

hållet bestämdt i och genom organet. Visserligen är det så mycket bestämdt af organet sjelft, att det icke får vara något, som för organet är naturvidrigt, men det måste mer eller mindre bestämmas af organets väsende för att med säkerhet kunna tjena detta såsom ett för detsamma fullt mått af lif och rätt sätt att lefva. Endast under förutsättning af full samstämmighet mellan väsendet och dess organer skulle det kunna sägas vara likgiltigt, om sjelfbestämdheten vore väsendets eller organets. Men full samstämmighet mellan väsendet och dess organer finnes icke hos något väsende, som har utveckling. Der en sådan samstämmighet finnes, der finnes ock den fullkomlighet, till hvilken all utveckling syftar, och för hvilken ingen utveckling är tänkbar. Hos ett sådant lefvande väsende, som har utveckling eller utvecklar sig, är deremot organernas samstämmighet med väsendet sjelft endast till en viss grad gifven. Att bringa organerna till en högre grad af samstämmighet med väsendet är det, som utgör all utvecklings närmaste syftning. Det hos organerna, som i ett visst moment icke är bragt till erforderlig samstämmighet med väsendet, är nemligen det material eller bestämbara objekt, på hvilket det lefvande väsendet omedelbart har att rikta sin verksamhet för att ombilda detsamma till den grad af samstämmighet med väsendet, som är möjlig, och sålunda organisera det samma så fullständigt, som ske kan. Man kan ur denna synpunkt beteckna utvecklingen såsom en alltjemnt fortgående organisation. Målet för organisationen måste vara det lefvande väsendet sjelft såsom organism. Organism eller organiskt väsende i högsta mening är endast det väsende, hvars fullständiga bestämdhet är gifven genom dess egen sjelfbestämning, och hvilket på grund af sin fullständiga sjelfbestämdhet är ett helt i egentlig mening eller är sjelfständigt, fullkomligt, inom sig slutet och alltomfattande. Närmare bestämdt är det organiska väsendet såsom lefvande ett individuum eller ett subjekt, i hvilket allt verkligt ingår såsom bestämning. Det organiska väsende, som utvecklar sig, kan icke vara organism

i denna högsta mening. Det är en ofullkomlig organism, och det kan icke genom successiv organisation frigöra sig från sin ofullkomlighet. Men äfven såsom ofullkomlig organism måste det i någon grad hafva hos sig de bestämningar, som ligga i organismens begrepp. Sålunda måste det i någon grad vara ett helt och närmare bestämdt ett subjekt. Vidare måste det såvida, som dess utveckling är en fortgående organisation, i allt högre grad blifva ett organiskt helt eller ett individuum eller ett subjekt, som icke allenast är i alla afseenden bestämdt, utan på något sätt i sig innehåller allt verkligt såsom sin bestämning. För att vara ett sådant subjekt måste det ock i sig hafva sitt bestämda mått af fullkomlighet, hvilket utgör det mål, till hvilket dess utveckling syftar. Men såvida, som dess lif har formen af utveckling eller af en fortgående organisation, har det alltid hos sig något outveckladt. Detta outvecklade är ett yttre, ännu icke organiseradt. Organisationen består deri, att ett yttre upptages i organismen och göres till ett organ hos honom och sålunda till en bestämning hos honom såsom subjekt. Men då organisationen har en fortgång från lägre grader till högre, så är det icke nog dermed, att allt mer och mer af det yttre upptages i organismen, utan det, som till en viss grad är upptaget i honom, måste allt mer och mer införlifvas med honom och sålunda såsom organ eller bestämning blifva allt mer och mer fullkomligt. All organisation förutsätter sålunda ett material och innebär en formvexling inom det väsende, som organiserar sig. Men material för den organiserande verksamheten är icke blott det, som på ett visst utvecklingsstadium icke är upptaget inom organismen och sålunda framträder såsom ett yttre för organismen i det hela eller såsom oorganiskt, utan äfven det, som, ehuru det är upptaget och till en viss grad införlifvadt med organismen såsom hans organ, likväl blott i en lägre grad, än det kan blifva, är organiseradt. Organismen har sålunda på hvarje utvecklingsstadium inom sig en motsats mellan något mer organiseradt och något mindre organiseradt.

Det mindre organiserade är något outveckladt. Såsom sådant är det i någon mon ett yttre. Såsom yttre är det mer eller mindre tillfälligt och följaktligen icke blott föränderligt, utan äfven en inskränkning, som utgör ett hinder för organismens verklighet. Huru högt organiseradt ett väsende, som är stadt i utveckling, än må vara, så är det dock alltid äfven inom sig underkastadt den inskränkning och den ofullkomlighet, som åtföljer bundenheten vid ett tillfälligt yttre. Men till en sådan inskränkning och en sådan ofullkomlighet hör det icke blott att vara inskränkt och ofullkomlig i den grad, som är oskiljaktig från en viss gifven utvecklingsgrad, utan äfven att icke hafva all den omfattning och hela fullkomlighet, som på denna utvecklingsgrad äro möjliga under de gynnsammaste tänkbara förhållanden. Det gäller sålunda om hvarje organism, att han, såvida han befinner sig i utveckling, icke är så fri från brister och fel, som han på sin ståndpunkt möjligen kunde vara. Han lider sålunda inom sig af brist på bestämdhet icke blott derföre, att han ännu icke nått sin högsta möjliga utvecklingsgrad, utan äfven derföre, att han på sin i hvarje moment gifna utvecklingsgrad har fel och brister, som icke äro oskiljaktiga från denna grad och från hans på denna grad gifna lifsform, utan måste betraktas såsom tillfälliga. Sådant måste äfven förhållandet vara med menniskans vilja, såvida hon är ett subjekt, som befinner sig i utveckling.

Innan vi gå till en närmare redogörelse för den menskliga viljans förhållande till sitt yttre och derigenom gifna brist på bestämdhet samt för hennes utveckling till högre grader af bestämdhet och derigenom fortgå till frågan om den betydelse och vigt, som valbara bestämningsgrunder ega för henne, skola vi taga i betraktande det lägre organiska lifvet för att göra reda för det sätt, på hvilket bestämningsgrunder inom detta framträda, och för den betydelse, som de inom detta lägre lifsområde ega. Först sedan detta är utredt, är det möjligt att till utredning företaga frågan om viljebestämningsgrundernas valbarhet.

Det organiska lif, som är lägre än viljans, har formen af utveckling. Det genomgår sålunda olika utvecklingsgrader. Hvarje dess utvecklingsgrad är en form af dess lif. Vid öfvergången från en lägre utvecklingsgrad eller lifsform till en högre måste det alltid vara den organiska varelsen sjelf, som på något sätt framträder såsom i högre grad bestämmande sina organer. Men den organiska varelsen verkar i och genom sina organer och kan aldrig vara verksam utan att hafva något organ, genom hvilket han verkar. Organerna måste åter, för att kunna vara lifsverktyg för den organiska varelsen, hafva en egen verksamhet eller vara i någon grad sjelfverksamma. Detsamma gäller tydligen äfven om det, som skall kunna tjena såsom blott yttre medel. Är icke detta i någon mon sjelfverksamt, så kan det icke användas såsom medel för en verksamhet. Det är genom den kraft eller de krafter, som finnas hos detsamma, som det är användbart såsom medel, och all kraft är enligt sin natur en princip för verksamhet och sålunda i någon mon sjelfverksam. Det är sålunda endast under medverkan af sjelfverksamma organer, som den lägre organiska varelsen kan utveckla sig från en lägre lifsform till en högre. Såvida, som öfvergången från en lägre lifsform till en högre icke i den omfattning, som fordras för att denna skall ega betydelse för varelsen i det hela, kan ske i ett ögonblick, utan endast småningom genom en följd af utvecklingsmomenter, måste den organiska varelsen först rikta sin högre bestämmande verksamhet på något eller några bland sina organer och sedermera i någon ordning på de öfriga. Men den ordning, i hvilken organerna göras till föremål för den organiska varelsens bestämmande verksamhet kan icke vara oberoende af den ordning och det skick, i hvilka de befinna sig på den redan gifna utvecklingsgrad, som utgör utgångspunkten för utvecklingen. Först och främst är genom organernas redan gifna ordning och skick äfven gifven den möjlighet att mottaga bestämdhet af den organiska varelsen, som i en mer eller mindre bestämd grad måste hos dem finnas såsom för-

utsättning för en högre utveckling. Denna möjlighet är deras bestämbarhet genom den organiska varelsens magt. Men för det andra ligger äfven i organernas gifna ordning och skick gifven den grad af magt, som hvarje organ såsom sjelfverksamt inom den organiska varelsen eger. Denna magt måste i någon mon vara en magt till inflytande på den organiska varelsens verksamhet och tillika på verksamheten hos dennas öfriga organer. Det, som hos sig har någon magt, måste nemligen alltid i någon grad och på något sätt bestämma allt, som kommer i förhållande till detsamma. Den organiska varelsen blifver sålunda i sin verksamhet mer eller mindre bestämd af sina organer. Äfven om den organiska varelsen har öfvermagt öfver dem, så är dock denna öfvermagt icke oinskränkt, utan hon är inskränkt genom den organiska varelsens behof af organernas verksamhet och af den magt, som dessa måste hafva för att kunna vara organer och såsom sådana med erforderlig styrka utöfva sina funktioner. Men i organernas gifna ordning och skick ligger slutligen ock gifvet ett visst förhållande mellan de särskilda organerna. Hos hvarje ofullkomlig organism finnes nemligen alltid ett subordinationsförhållande icke blott mellan varelsen sjelf å ena sidan och organerna å den andra, utan äfven mellan organerna inbördes. Det organ, som i detta subordinationsförhållande står högre, har en högre grad af magt och inflytande än det, som står lägre. Hvarje organ, som i någon mon bestämmer sitt subjekts verksamhet, är en bestämningsgrund för detta sitt verksamma subjekt. Då den organiska varelse, som är organets och verksamhetens subjekt, icke kan vara verksam utan organer och hvarje organ sjelft är en magt, som i någon grad bestämmer allt, som kommer i förhållande till detsamma, så följer att hvarje organ är en bestämningsgrund för den organiska varelsens verksamhet, och att ingen organisk varelse kan vara verksam utan bestämningsgrunder. Men då organerna hos en ofullkomlig organism stå i förhållande af högre och lägre till hvarandra och såsom sådana i olika grad och

i olika omfattning verka bestämmande på organismen, så följer deraf att en skilnad finnes inom organismen mellan högre och lägre eller starkare och svagare bestämningsgrunder. Det organ, som har en större magt och i högre grad bestämmer organismen, måste ock såsom bestämningsgrund vara starkare och högre. Såsom endast jemförelsevis starkare och såsom behöfvande och förutsättande de mindre starka bestämningsgrunderna kan den starkare bestämningsgrunden icke rentaf undertrycka eller upphäfva de svagare bestämningsgrunderna, utan endast till en viss grad inskränka och hämma deras inflytande. Derigenom framträder ock den i hvarje fall starkaste bestämningsgrunden såsom den högsta eller åtminstone med en sådan verksamhet, som går ut på att höja denna bestämningsgrund öfver alla andra. På sådant sätt visar sig den lägre organismen i hvarje utvecklingsmoment inom sig genom sina organer vara på ett visst sätt bestämd. Visserligen är icke utvecklingsmomentet gifvet endast genom den bestämdhet, som organismen får af sina organer, utan till dess åstadkommande fordras nödvändigt organismens egen sjelfverksamhet; men denna är så omedelbart förenad med de organer, som verka såsom bestämningsgrunder och så oskiljaktigt förenad dem, att hon i hvarje ögonblick af utvecklingen tyckes sammanfalla med den starkaste bestämningsgrunden. Men ehuru det visserligen är organerna inom organismen, som i egenskap af innehållsmomenter hos honom, företrädesvis och i högre mening samt mera omedelbart tjena till bestämningsgrunder för hans verksamhet, så kan dock äfven det, som räknas till det yttre för en ofullkomlig organism, i viss mening äfven sägas vara en bestämningsgrund för honom. Äfven det, som hör till det yttre, är alltid i någon grad sjelfverksamt, och det kan sålunda aldrig vara ett blott bestämbart material, utan det är alltid i någon mon bestämmande för allt, som kommer i förhållande till detsamma. Till det yttre kommer den organiska varelsen sjelf i förhållande medelbart genom sina organer; men ju mera oskiljaktig varelsen är från dessa, desto

mindre framträder ock skilnaden mellan det omedelbara förhållande, hvari ett eller flere af hans organer stå till det för hans organism yttre, och det medelbara förhållande, i hvilket han sjelf står till samma yttre. I den vegetativa lifsprocessen framträder nämnda skilnad i så ringa grad, att man nästan endast genom jemförelsen mellan denna lifsprocess och den animaliska kan komma till full insigt i skilnadens tillvaro hos honom. Den vegetativa lifsprocessen röjer sig nemligen förnämligast i och genom en ombildning af det yttre, som till sin princip har en bildningsdrift, som synes vara omedelbart riktad på det yttre och således omedelbart komma i förhållande till det för organismen yttre. I formvexlingen hos växten märkas visserligen sådana bildningar, som omedelbart hafva till sitt material växtdelar eller organer hos växten, men att dessa till sjelfva sin art skilja sig från de bildningar, som bestå i det för växten yttres upptagande och ombildning till en växtdel, kan dermed icke sägas vara på ett bestämdt märkbart sätt gifvet. Det ser snarare ut, som om all växtens formvexling vore gifven genom en och samma bildningsdrift och all dess utveckling alltigenom vore upptagande och ombildning af ett gifvet yttre. Derför visar sig i det hela det vegetativa lifvet såsom stående i omedelbart förhållande till det yttre eller oorganiska och såsom i vissa afseenden och till en viss grad omedelbart bestämdt af detta. Derför framträda ock särskilda momenter af den oorganiska naturen omedelbart såsom grunder till den närmare bestämdhet, som det vegetativa lifvet i sin utveckling erhåller. Sjelfva kraften till den verksamhet, genom hvilken växten upptager det yttre och på ett egendomligt sätt ombildar detta, kan dock icke ur det yttre och oorganiska förklaras, utan måste utgå från växtens eget lif eller från honom sjelf såsom lefvande och organisk. I den animaliska lifsprocessen märkes tydligt skilnaden mellan djurets och dess organers olika förhållande till det yttre. I och med förnimmandet och den fria rörelsen i det yttre skiljer sig djurets egen omedelbara verksamhet från dess medelbara ge-

nom dess organer. Om ock djuret lika litet kan förnimma utan organer, som det kan röra sig fritt utan sådana, och om således all dess verksamhet sker genom organer, så framträder dock i förnimmandet ett lif, som icke är till såsom en blott ombildning af ett yttre, utan tillika såsom inre. Djuret har såsom förnimmande ett inre lif eller har ett eget innehåll, hvilket såsom sådant icke finnes till utom detsamma, nemligen sina förnimmelser. Förnimmelser kunna icke vara till utan ett förnimmande väsende. De kunna icke vara bestämningar hos något blott kroppsligt och yttre. De äro sålunda ett annat slag af bestämningar än de kroppsliga bestämningarne och höra till ett annat verklighetsområde än dessa. Detta verklighetsområde är det förnimmande väsendets inre, dess innehåll eller dess inre verld. Så äro djurets synförnimmelser, känselförnimmelser och öfriga förnimmelser i sin egenskap af förnimmelser något annat än rörelser hos de kroppsliga organerna och äfven något annat än organernas genom den vegetativa lifsprocessen fortgående förändringar. Men å andra sidan kan icke en bestämning hos en organisk varelse vara utan sammanhang med varelsens öfriga bestämningar. Hvad förnimmandet angår, röjer sig dess sammanhang inom ett ofullkomligt organiskt väsende vare sig animaliskt eller menskligt med dettas öfriga bestämningar deri, att förnimmandet icke blott har ett innehåll, utan äfven ett föremål eller objekt, som är ett yttre. Såvida, som förnimmandet icke kan vara till utan ett sådant föremål, står det tydligen i förhållande till det yttre, och då är det tydligen äfven bestämdt af det yttre. Men huru mycket än förnimmandets tillvaro må vara beroende af det yttre och bestämd af detta, så kan dock sjelfva kraften eller förmågan att förnimma hos djuret eller menniskan lika litet som växtkraften hos djuret vara gifven genom det yttre eller sjelf vara något yttre. Hos djuret är förnimmandet omedelbart förenadt med det yttre derigenom, att hvarje dess förnimmelse omedelbart är förnimmelse af ett yttre. Deraf följer, att förnimmelsens innehåll icke kan skiljas från hennes

objekt eller yttre föremål. Båda äro i oupplöslig förening gifna hos djuret. Detta innebär, att det, som djuret likasom menniskan, när hon icke hos sig bragt till aktualitet något högre lif än det animaliska, förnimmer, är tillstånd hos dess egen kropp och modifikationer af detta tillstånd genom dess egen kropps förhållanden till andra kroppar och genom den bestämdhet, som denna kropp får i dessa förhållanden. Men huru bunden en förnimmelse än må vara vid sitt objekt, så är hon dock såsom förnimmelse ett förnimmande väsendes inre bestämning och såsom sådan hör hon till dettas innehåll. Känslan af behof t. ex. hungern eller törsten må vara så oskiljaktig som helst från den behöfvande kroppen, så är hon dock såsom smärta något, som icke kan vara till utan ett förnimmande väsende. Hos detta är hon en förnimmelse och hör såsom sådan till det förnimmande väsendets inre. En lockelse kan tänkas såsom tillvarande endast i omedelbar förbindelse med ett visst förhållande till ett yttre föremål, med det finnes ingen lockelse utan lust och ingen lust utan ett förnimmande eller närmare bestämdt ett kännande väsende som förnimmer eller känner lusten. Derför är lockelsen såsom lust en inre bestämning hos det förnimmande eller kännande väsendet. Hon kan icke vara till såsom ett förhållande, hvari en oorganisk kropp eller en blott vegetativt lefvande kropp står till en annan. Hon innebär och förutsätter en specifik och följaktligen äfven inre bestämdhet hos det väsende, som i och genom henne lockas. En sådan inre bestämdhet kan icke vara gifven af något yttre, utan måste hafva sin grund i en inre bestämning, i något, som hör till det bestämda väsendets innehåll. Nu finnes det visserligen hos djuret en stor mängd af lifsyttringar, i hvilka djuret verkar utan att på något sätt drifvas af någon känsla vare sig af lust eller af smärta, men å andra sidan äfven en stor mängd af lifsyttringar, hvilka icke komma till stånd utan medverkan af den drifkraft, som ligger i lusten eller smärtan, i lockelsen eller den mer eller mindre smärtsamma känslan af behof. Af det förra slaget äro

t. ex. de lifsyttringar, genom hvilka djuret växer. Till det senare slaget höra t. ex. påtagligen de yttringar, i hvilka ett större mått af fri rörelse fordras, såsom förhållandet är, då ett djur flyr undan för en förföljande eller försvarar sig mot en angripande. Men i alla sådana lifsyttringar, som icke kunna komma till stånd, utan den drifkraft, som ligger i en känsla, måste det, som bestämmer lifsverksamheten till en viss riktning, vara på något sätt kändt eller allmännare uttryckt förnummet, och således, hvad det än för öfrigt må vara, alltid på något sätt vara en känsla eller allmännare uttryckt en förnimmelse. Såvida, som det är känsla eller förnimmelse är det en inre bestämning hos det kännande eller förnimmande väsendet, och såvida, som detta i sin verksamhet drifves af sina känslor eller förnimmelser eller af sådana bestämmes till sin verksamhet, följer det inre bestämningsgrunder. Sådana inre bestämningsgrunder fordras för tillkomsten af alla sådana lifsyttringar, i hvilka hos djuret röjer sig en högre grad af sjelfverksamhet eller af en verksamhet, som är i högre grad oberoende af det yttre. I allmänhet kan man säga, att alla de lifsyttringar, genom hvilka djurets lif visar sig icke blott såsom en högre form af växtlif, utan såsom en annan art af lif än växtlifvet, förutsätta bestämningsgrunder, som äro på något sätt förnumna eller i någon mon äro förnimmelser och just såsom förnimmelser verka bestämmande på djuret. Men då djuret är djur och icke växt derigenom, att det är förnimmande, måste det egendomliga för djurets verksamhet ligga just deri, att det bestämmer sin verksamhet efter bestämningsgrunder, som äro förnimmelser, och omedelbart kan djuret såsom animaliskt lefvande aldrig bestämma sin verksamhet efter några andra bestämningsgrunder än sådana, som äro förnumna eller förnimmelser. All sådan verksamhet, i hvilken djuret omedelbart bestämmes af bestämningsgrunder, som icke äro förnimmelser, kan väl vara en förutsättning för djurlifvet och såsom sådan höra till detsamma, men hon har icke djurlifvets egendomliga form och hör derför icke till sjelfva djurlifvet i sträng

och egentlig bemärkelse. Medelbart genom sina organer måste deremot djuret vara på mångfaldigt sätt bestämdt af det yttre, i hvilket djuret lefver och verkar. Derför kan man ock, om man med bestämningsgrund menar hvad som helst, som bestämmer ett verksamt väsendes verksamhet i högre eller lägre grad, i större eller mindre omfattning samt omedelbart eller medelbart, säga djuret till bestämningsgrunder för sin verksamhet hafva icke blott sina förnimmelser, utan äfven allt det yttre, till hvilket det kommer i förhållande i och genom sin i det yttre framträdande verksamhet. Mera egentligt är det dock att säga endast det, som närmast och omedelbart bestämmer ett visst väsendes egen verksamhet vara dess egen bestämningsgrund, och det, som endast medelbart bestämmer dess verksamhet, vara bestämningsgrund för verksamheten hos ett eller flere af väsendets organer, medelst hvilkas för väsendet bestämmande verksamhet väsendet blifver bestämdt af det, som icke omedelbart kan inverka på detsamma. Fattar man ett väsendes bestämningsgrunder i denna inskränkta och egentliga mening, så måste dessa tydligen stå i omedelbart förhållande till sitt väsende eller ingå i dettas innehåll eller höra till dess inre och vara dess inre bestämningar. I sådant förhållande till ett organiskt väsende står på något sätt allt, som är dess organ. Såsom organ ingår det såsom en innehållsbestämning i organismen och hör sålunda till organismens konstitutiva bestämningar. Å andra sidan har allt, som är organ för ett verksamt väsendes verksamhet, en yttre sida, genom hvilken det är dugligt till lifsverktyg i det yttre, som utgör det verksamma väsendets verksamhetsområde eller verkningskrets. Hos verksamhetsorganet är det sålunda den inre sidan, genom hvilken det kan vara bestämningsgrund i egentlig mening för sitt väsendes verksamhet. Denna inre sida är ock den, genom hvilken samma organ kan omedelbart bestämmas af det verksamma väsendet. Äfven denna omedelbara bestämbarhet af väsendet fordras af organet, för att detta skall kunna vara dess bestämningsgrund i egentlig mening. Den verksamhet, till hvilken ett verksamt väsende bestämmer sig,

måste nemligen alltid vara väsendets egen, och det är endast under den förutsättningen, att det organ, som är bestämningsgrund, tillika är väsendets närmaste eller omedelbara organ och således kan omedelbart bestämmas af väsendet, som organets verksamhet kan vara så samstämmig med väsendets egen, att väsendet kan införlifva henne med sin egen. Häraf följer att bestämningsgrunden för ett väsendes verksamhet, eller den grund, efter hvilken väsendet närmare bestämmer sin sjelfverksamhet, i strängaste mening är dess högsta eller närmaste organ, samt att alla lägre organer endast medelbart genom det högsta organet kunna vara bestämningsgrunder för sitt väsendes verksamhet, likasom de endast medelbart genom det högsta organet bestämmas af det verksamma väsendet. Hos djuret är den inre sidan af de organer, som tillhöra detsamma såsom i högre mening animaliskt lefvande, deras förnimbarhet eller deras egenskap att kunna vara till i djurets förnimmande. Denna egenskap måste de hafva för att kunna ingå såsom bestämningar hos det förnimmande djuret eller vara sådana bestämningar, i och genom hvilka djuret är förnimmande. Häri ligger deras samstämmighet med det förnimmande djuret, som är den organism, till hvilken de höra. Men såsom lifsverktyg, genom hvilka djuret framträder såsom lefvande i den yttre naturen, måste de äfven hafva sin yttre sida, genom hvilken de äro till i den yttre naturen och utgöra den del af denna, som är den närmaste eller omedelbara sferen för djurets verksamhet. Så förhåller det sig t. ex. med organet för synen. Till sin inre sida är detta organ synsinnet. Synsinnets bestämningar äro synförnimmelser. Den verksamhet som djuret har i och genom synsinnet, eller då det ser, är ett förnimmande. Sjelfva synsinnet eller organet för synen till sin inre sida är således ett förnimbart organ eller ett sådant, som, när det fattas aktuelt, fattas i en mångfald af ett visst slags förnimmelser. Det är derför en bestämning hos det förnimmande djuret eller en sida hos detta sjelft. Men å andra sidan har organet för synen sin yttre sida, eller det är tillika ett yttre föremål, ögat, utan hvilket intet seende är möjligt.

Detta föremål, som utgör den lägre och yttre sidan af organet för synen i det hela, kan ock betraktas såsom organ för synsinnet, hvilket då i sin ordning tänkes såsom organ för det förnimmande djuret. För en sådan betraktelse visar sig synsinnet såsom djurets i detta afseende högsta, närmaste eller omedelbara organ och ögat såsom dess lägre, aflägsnare eller medelbara organ. Det är då ock synsinnet, som i och genom någon af sina bestämningar eller genom någon synförnimmelse omedelbart kan vara bestämningsgrund för djurets verksamhet samt omedelbart mottaga bestämningar af djuret. Ögat kan endast medelbart derigenom, att det på något sätt är bestämningsgrund för synsinnets verksamhet, vara bestämningsgrund för djurets egen, och likaså endast medelbart genom synsinnet blifva bestämdt af djuret. Synsinnets verksamhet kan införlifvas med djurets egen såsom en form af dess eget förnimmande. Genom denna sin förenlighet med det förnimmande djuret är det sålunda å ena sidan ett sådant organ, i och genom hvilket djuret kan verka, och å andra sidan är det genom sin oumbärlighet för djurets verksamhet inom ett af dess möjliga verksamhetsområden ett behöfligt organ eller ett sådant, som måste verka med en viss styrka icke blott på det yttre, utan äfven på djuret sjelft för att djuret skall såsom förnimmande kunna lefva ett fullständigt djurlif. Sådant är ock förhållandet med alla öfriga sinnen. Ju mera vitala dessa äro, desto mera äro de såsom drifter oskiljaktiga både från djuret sjelft och från det yttre, på hvilket verksamheten riktas. Men om dem alla gäller det, att de genom sin ovilkorliga behöflighet för djurets verksamhet hvart och ett inom sitt område bestämma dess verksamhet så omedelbart, att djurets egen i och genom dem framträdande verksamhet icke kan skiljas från deras. Djuret drifves således af sina sinnen till verksamhet i en viss riktning, och det kan icke gifva sin verksamhet någon annan riktning än den, till hvilken det drifves af sina sinnen. Derför äro djurets sinnen såsom drifter omedelbart och ovilkorligt bestämmande grunder för riktningen i djurets verksamhet. Djuret drifves omedelbart och ovilkorligt

af de drifkrafter, som ligga i känslorna af behof och smärta eller af tillfredsställelse och lust. Härmed är äfven gifvet, att, då det hos djuret finnes en mångfald af drifter, som äro högre och lägre, starkare och svagare, den drift, som i ett gifvet utvecklingsmoment är starkast, ovilkorligt måste bestämma djurets verksamhet i det hela inom detta utvecklingsmoment. Djuret måste dock äfven vara sjelfverksamt och icke blott bestämdt af sina organer. Dess sjelfverksamhet röjer sig deri, att organet, sinnet eller driften för att kunna bestämma djuret till verksamhet måste vara samstämmigt med djuret sjelft eller vara ett sådant, i och genom hvilket djuret såsom sådant i något afseende och på något sätt kommer till lif och verksamhet såsom djur. Den starkaste driften måste då i hvarje fall vara den, som drifver djurets verksamhet i den riktning, som syftar på dess i detta fall högsta möjliga totala form af djurlif. Genom sin förmåga att på sådant sätt leda djurets verksamhet visa sig drifterna hos djuret såsom instinkter och djurets totala drift såsom instinkt, och derigenom skiljer sig driften hos djuret från den blotta bildningsdriften hos växten. Det förhållande, som i djurets verksamhet eger rum mellan djuret sjelft å ena sidan och dess drifter såsom dess bestämningsgrunder å den andra. säges bestå deri, att djuret följer sina drifter och i hvarje fall följer sin starkaste drift. Men för att kunna följas af djuret måste drifterna hafva djurlifvets egen form eller vara förnimmelser eller närmare bestämdt känslor hos djuret. Deras följbarhet för djuret beror sålunda på deras förnimbarhet. Såsom bestämningsgrunder, som bestämma en riktning, som djuret såsom förnimmande och sjelfbestämmande väsende följer, kunna de betecknas såsom motiver. Med motiver förstår man nemligen sådana bestämningsgrunder, som äro till för ett väsende, som har den högre grad af sjelfbestämning, som förutsätter förnimmandet, och hvilka derföre sjelfva alltid måste i någon mon vara till såsom förnimmelser hos det af dem bestämda väsendet. Men om ock den bestämdhet, som djuret har i och genom sina motiver, i högre grad än växtens är sjelfbestämdhet

och sålunda innebär en högre form af organisation och lif än växtorganismen och växtlifvet, så är likväl äfven djurets lif starkt bundet vid det yttre och derigenom underkastadt tillfällighetens magt. Detta förhållande visar sig först och främst i djurets beroende af den yttre naturen. Det är alldeles icke gifvet, att djuret i den yttre naturen finner vilkoren för sitt lif, äfven om dess instinktmässiga verksamhet fortgår på ett fullt naturenligt sätt. Djuret kan komma att lida brist på oumbärliga lifsmedel, och det kan träffas af skadliga och förstörande verkningar. Djuret blifver då bestämdt af något yttre på ett sådant sätt, som hindrar och hämmar eller rentaf upphäfver dess lif i den yttre naturen. Men ehuru djuret sålunda blifver bestämdt af en i den yttre naturen framträdande verksamhet, kan man icke säga att det följer denna verksamhetsriktning, utan det inskränkes af denna eller dukar under för henne. Under sådana förhållanden drifves djuret af sin instinkt till försök att undanrödja hindret eller öfvervinna motståndet eller undfly det hotande förderfvet. För det andra visar sig tillfällighetens magt inom djuret sjelft. De drifter, som äro gifna inom djuret, äro icke fullt samstämmiga. Visserligen äro de i hvarje fall på något sätt ordnade såsom högre och lägre, men det är icke gifvet, att alla komma till full tillfredsställelse genom den verksamhet, i hvilken djuret följer den starkaste driften. Fortgången i den verksamhetsriktning, i hvilken djuret drifves framåt af den starkaste driften, kan leda till öfverdrift och derigenom blifva skadlig. Det finnes nemligen icke hos djurets drifter ett så bestämdt mått, att icke omåttlighet genom någon tillfällighet kan framkallas. Men äfven om man ser bort från sådana fall, der omåttlighet i högre grad kan märkas, röjer sig alltid hos djuret en viss måttlöshet i tillfälligheten af det förhållande, som eger rum mellan dess olika drifter. Det finnes ingen drift hos djuret, som i alla fall och alla förhållanden sättes såsom den högsta och är den starkaste. Det förhåller sig tvärtom så, att än den ena driften än den andra har öfvermagten. Derigenom visar det sig, att djuret icke i någon af dem finner en varaktig tillfredsställelse, och att hvarje

drift för sig tagen icke i något mått eller i något förhållande till de öfriga är fullt tiillfredsstäld. Drifterna äro nemligen mer eller mindre motsatta mot hvarandra. Derför är det, som innebär den enas tillfredsställelse, icke i alla afseenden tillfredsställande för den andra. Den enas tillfredsställelse kan alltså icke vinnas, utan att en eller flere andra i någon grad undertryckas. Den grad, i hvilken ett sådant undertryckande kan ega rum, utan att derigenom djurets lifsform i någon mon blifver lägre, än hon kunde vara i ett visst ögonblick, är icke fullt bestämd genom inre bestämningsgrunder. Derför lemnas djuret i detta afseende åt tillfällighetens magt, och under inflytelsen af denna magt kan det hvarken i sitt yttre lif i det hela ej heller i något af detta lifs momenter nå den högsta möjliga graden af sjelfbestämdhet och organisation i sitt djuriska lif. Af allt, som nu blifvit anfördt om djurlifvet, visar sig, att detta lif i sin verksamhet är mera sjelfständigt än växtlifvet och sålunda är ett högre lif än detta, att det såsom sådant är omedelbart bestämbart endast genom högre bestämningsgrunder eller motiver, samt att det i sin sjelfverksamhet får en bestämd riktning genom att följa det starkaste motivet, hvilket å ena sidan är följbart genom sin förnimbarhet och sin derigenom gifna samstämmighet med det förnimmande och sjelfbestämmande djuret, och å den andra sidan genom sin oumbärlighet för det djuriska lifvet såsom ett aktuelt lif måste följas af djuret. Men tillika visar det sig ock, att djurlifvet icke genom denna sin bestämdhet är någon fullkomlig form af lif, utan lider af den inskränkning och brist, som häftar vid allt, som är beroende af det yttre. Djurlifvets högre grad i jemförelse med växtlifvet kan sägas bestå deri, att det har organer, som derigenom, att de äro inre och förnimbara, äro mera bestämbara än växtens. och märkbarast framträda i den fria rörelse, som är möjlig derigenom, att djurets verksamhet icke så omedelbart som växtens är riktad på det i sträng mening yttre och derför icke heller så oskiljaktig som växtens från den yttre verksamhet, som är underkastad den yttre naturnödvändigheten.

Inom de lägre lifsområden, som vi nu tagit i betraktande, hafva vi funnit de organiska varelserna vara bestämda å ena sidan genom sig sjelfva och å den andra genom bestämningsgrunder, som i högre eller lägre grad utgöra en motsats mot varelsen sjelf och tillhöra det för honom yttre. Detta förhållande har visat sig vara oskiljaktigt förenadt med utvecklingen. Då menniskan i allmänhet och särskildt såsom viljande har utveckling, måste hon i detta afseende likna de lägre organiska varelserna. Hon delar således med dem den ofullkomlighet och den brist, som häfta vid utvecklingen såsom ett i det yttre framträdande lif. Men likasom djuret i detta yttre lif har en högre lifsform än växten, så har ock menniskan i det yttre lifvet en högre lifsform än djuret. Den högre lifsformen hos menniskan visar sig först deri, att hon fortgår till en utvecklingsgrad, på hvilken hon kommer till medvetande. I sitt medvetna förnimmande skiljer menniskan sig sjelf såsom subjekt från sina förnimmelser, som utgöra subjektets bestämningar. I det, att hon förnimmer, fattar hon äfven sig sjelf såsom det förnimmande subjektet eller medvetandet. Genom att fatta sig sjelf såsom ett från sina bestämningar eller förnimmelser skildt subjekt eller jag visar sig menniskan hafva ett oberoende af dessa och en sjelfständighet mot dem, som djuret icke kan vinna. Visserligen kan man inom djurlifvet uppvisa företeelser, i hvilka djuret framträder med en sjelfständighet och frihet i förhållande till sina bestämningar, som höjer sig öfver djurlifvets normala utvecklingsgrad, men då dessa företeelser blott äro ögonblickliga, ådagalägga de icke någon högre utvecklingsmagt hos djuret i det hela. De visa endast detsamma, som på alla områden kan märkas, nemligen att de högsta yttringarne inom hvarje lägre lifsform skjuta upp öfver dennas normala gräns utan att derför kunna höja lifvet i det hela till en högre grad. Hos menniskan är deremot det medvetna förnimmandet det normala, till hvilket hon regelmässigt höjer sig under den första perioden af sitt sjelfständiga lif. Sedan menniskan kommit

till medvetande, är det genom sitt medvetna förnimmande, som hon förnämligast leder och ordnar sitt lif efter medvetet förnumna bestämningsgrunder. I de lifsyttringar, som icke i någon grad blifva medvetet bestämda efter i någon mon medvetna bestämningsgrunder, har menniskans lif icke den form, som är den utmärkande och egendomliga för det aktuela menniskolifvet. Men ehuru bestämningsgrunderna äro medvetna och således utgöra innehållsmomenter i menniskans medvetande, så äro de dock detta blott till sin inre sida. De äro nemligen aldrig alltigenom eller till hela sitt innehåll medvetna, utan alltid i många afseenden blott omedvetet förnumna och hafva sålunda en yttre sida. Genom henne utgöra de en gräns eller inskränkning för menniskans sjelfbestämdhet. I den mon de äro yttre, äro de nemligen motsatta mot medvetandet och utgöra ett verklighetsområde, inom hvilket det medvetna förnimmandet icke kommit till utveckling. Äfven för den medvetna menniskan är detta yttre det outvecklade, som visar hennes ofullkomlighet icke blott i den meningen, att hon såsom stadd i utveckling icke nått sitt högsta mål, utan äfven i den meningen, att hon har fel och brister, som bero på tillfälliga, för hennes utveckling icke fullt gynnsamma eller till och med rentaf ogynnsamma och hinderliga omständigheter. Dessa omständigheter kunna vara af olika slag. Några äro för menniskan gemensamma med djuren. Det, som kan vara hinderligt för djurets utveckling, kan äfven vara ett hinder för utvecklingen af det animaliska lifvet hos menniskan, och, så vida detta lifs till en viss grad riktiga och fullständiga utveckling utgör ett vilkor för hennes utveckling till menskligt lif, äfven vara ett hinder för dettas framträdande i det yttre. Men det finnes äfven andra för menniskan egendomliga omständigheter, som kunna vara hinderliga för henne. Hon behöfver nemligen för att utveckla sig till menskligt lif vexelverkan med andra menniskor. Om hon icke kommer i någon vexelverkan med andra menniskor, eller om hennes vexelverkan med andra blifver otillräcklig och bristfällig eller felak-

tig, så hindras eller störes derigenom hennes utveckling till menskligt eller medvetet lif. Häri visar sig det menskliga lifvets beroende af ett tillfälligt yttre, som å ena sidan är ett vilkor för dess utveckling, men å den andra aldrig erbjuder allt erforderligt i så hög grad, som skulle kunna vara möjligt. Genom sin sjelfverksamhet kan menniskan i likhet med djuret i det yttre söka vinna det, som befordrar hennes lifs utveckling, och afvärja eller undfly det, som för densamma är hinderligt och hämmande, och hon drifves äfven af sina animaliska drifter till verksamhet i dessa båda riktningar. Äfven deri liknar menniskan djuret, att hon hos sig har en stor mängd af lifsyttringar, i hvilka hon verkar utan att ens på något sätt drifvas af någon känsla. Hon har sålunda i likhet med djuret rent vegetativa lifsmomenter. Hon delar således med de lägre organismerna äfven den bundenhet vid det yttre, som tillhör det vegetativa lifvet, och den tillfälliga bestämdhet och dermed följande bristfällighet, som finnas hos detta lif.

De hinder och svårigheter, som det yttre lägger i vägen för menniskans utveckling till den omfattning i hennes medvetna lif och den grad af medvetenhet, som för henne äro möjliga, visa den motsats, i hvilken det yttre står mot menniskans inre, som genom hennes medvetna verksamhet skall utvecklas. I denna motsats ligger icke blott det motstånd mot det inre, som utgör ett oundgängligt vilkor för all utveckling såsom fortgång från lägre grader till högre och består deri, att det material, som hon behöfver, endast småningom och icke i ett enda odeladt utvecklingsmoment låter forma sig, utan äfven det afbrott, som det yttre genom sin tillfällighet gör i utvecklingens fortgång. Såvida, som ett material låter forma sig af ett högres verksamhet, är det bestämbart af detta högre. Såvida åter, som det hos sig har en tillfällighet, som icke låter bringa sig till formen af regelbunden ordning och nödvändigt sammanhang, låter det icke forma sig eller bestämma sig af det högre, och det kan då icke heller ingå såsom moment i en utveckling. Då ett verksamt väsende i

sin utveckling kommer i förhållande till ett sådant yttre, eller rättare hos det yttre, till hvilket det kommer i förhållande, träffar denna sida, blifver dess utveckling icke längre jemn och oafbruten, utan väsendet lider ett afbrott i sin utveckling. Den härigenom gifna bristen på kontinuitet är, såsom vi förut hafva anmärkt, oskiljaktig från all utveckling, emedan all utveckling är ett inres utförande i ett yttre, och allt yttre har hos sig något tillfälligt. Men bristen på kontinuitet eller sammanhang i fortgången är större hos de lägre utvecklingsformerna än hos de högre. Bland de eggelser, som gifvas åt ett väsende till verksamhet för uppnående af en högre lifsform, är bristen på kontinuitet i utvecklingen eller från en annan sida sedt afbrottet i utvecklingen icke den minst kraftiga. Lifvet fordrar sammanhang. Afbrott är störande för lifvet. Det lefvande väsende, som utvecklar sig, sträfvar till en oafbruten utveckling. Om det icke inom en verksamhetssfer kan gifva åt sin utveckling den grad af oafbrutenhet, som det behöfver och kan vinna, så drifves det till verksamhet för att komma till en högre verksamhetssfer och der vinna en högre form af utveckling, som icke så mycket som den lägre lider afbrott, utan är mera sammanhängande och oafbruten. När ett lefvande väsende i något moment lyft sig upp till en högre sfer, kan det icke komma till öfverensstämmelse inom sig sjelft utan att i så stor omfattning och så hög grad, som för detsamma äro möjliga, upplyfta sina öfriga momenter till samma högre sfer och sålunda vinna ett så fullständigt och högt lif som möjligt inom densamma. I all utveckling kan man derföre urskilja tvenne olika sidor. Den ena är upphöjelsen, den andra utvidgningen. Vore utvecklingen fri från all tillfällighet, skulle dessa båda sidor eller riktningar hos utvecklingen alltid vara samstämmiga. Det väsende, som utvecklar sig, skulle då utvidga sig inom ett lägre lifsområde jemnt så mycket, som fordrades för upphöjelsen till ett högre och, sedan det stigit till en högre lifsform, så mycket som möjligt vidga sig inom denna, ända till dess upphöjelsen

till ett ännu högre lifsområde och till en högre lifsform inom detta vore tillräckligt förberedd. Men deri röjer sig tillfälligheten i all utveckling märkbarare och starkare än i något annat, att verksamhetens riktning på utvidgning inom ett lägre område icke vill vika för riktningen på upphöjelse till ett högre. Märkbarast och starkast framträder striden mellan dessa båda riktningar hos menniskan, som har att genomgå flere utvecklingsgrader än de lägre organiska varelserna. Inom menniskans eget lif blifver denna strid skarpare, ju högre de utvecklingsgrader eller lifsformer äro, som komma i det förhållandet till hvarandra, att en upphöjelse från den ena till den andra är behöflig för vinnande af tillräckligt sammanhang i menniskans lif. Den allvarligaste och mest omfattande strid, som faller inom det menskliga lifvet, är den, som hon har att utkämpa för att höja sig från det sinliga lifvet till det förnuftiga och komma till ett så fullständigt och högt förnuftigt lif, som för henne är möjligt. Mot viljan att så mycket som möjligt lyfta sig upp till förnuftigt lif strider inom menniskan begäret att utvidga sig inom det sinliga lifvets område. I hvarje strid mellan de båda angifna riktningarne i utvecklingen röjer sig tillvaron af stridiga eller motsatta bestämningsgrunder, som utöfva inflytande på menniskan. Dessa bestämningsgrunder måste hafva en viss beskaffenhet för att kunna vara bestämningsgrunder för henne såsom menniska eller höra till sferen af hennes möjliga bestämningsgrunder. Såsom sjelfverksam och sjelfbestämmande måste hon hafva en viss magt öfver sina bestämningsgrunder. Den beskaffenhet, som tillkommer de bestämningsgrunder, som för menniskan såsom menniska eller såsom ett medvetet förnimmande väsende, betecknas med benämningen valbarhet. Menniskans magt öfver de valbara bestämningsgrunderna är hennes förmåga af val.

Vi hafva i det föregående funnit, att all lifsverksamhet förutsätter bestämningsgrunder såsom gifna för det lefvande väsendet i en sådan form, som är öfverensstämmande med väsendets egen lifsform. Det, som skall vara grund till en viss rikt-

ning i växtens verksamhet och sålunda i ett visst afseende bestämma denna, måste vara bildbart och genom sin bildbarhet öfverensstämma med bildningsdriften, som gifver växtlifvet dess egendomliga art. Det, som skall vara bestämningsgrund för djurets verksamhet, måste vara förnimbart och derigenom öfverensstämmande med förnimmandet, som i sin omedelbara form är utmärkande för djurlifvet. Endast under förutsättning af förnimbarhet kan en bestämningsgrund vara följbar för djuret eller höra till sferen af djurets möjliga bestämningsgrunder, så vidt djuret är animaliskt lefvande. Då nu menniskan höjer sig öfver djurlifvet i första rummet derigenom, att hon är medvetet förnimmande, måste hennes möjliga bestämningsgrunder vara medvetet förnimbara. Det medvetna förnimmande, som icke har någon högre grad af förnimmande än den, som fordras för dess medvetenhet, kalla vi föreställande och förmågan af ett sådant förnimmande föreställningsförmåga. Det, som kan förnimmas af menniskans föreställningsförmåga och således kan vara en föreställning hos menniskan, säga vi vara fattligt till skilnad å ena sidan från det blott i och genom känslan förnimbara, det sensibla eller kännbara, och å andra sidan från det för förståndet i högre grad fattliga, det begripliga. Det, som skall vara bestämningsgrund för menniskans medvetna verksamhet, måste således vara fattligt eller kunna vara till såsom en föreställning i och för menniskans föreställningsförmåga. Men då menniskan såsom medvetet förnimmande skiljer sig sjelf från sina förnimmelser och fattar sig såsom deras subjekt eller såsom det jag, för hvilket de äro till, är det menskliga subjektet eller jaget genom denna skilnad från sina förnimmelser i högre grad oberoende af dessa, än djuret kan vara af sina förnimmelser. Detta oberoende visar sig närmast deri, att menniskan har en föreställning om sig sjelf. Hon icke blott känner sig skild från det yttre i och genom den känsla af motverkan, som åtföljer all vexelverkan med det yttre, utan hon fattar sig i sin föreställning såsom ett subjekt, skildt från andra, och har sina bestämningar för sig. Men det, som af ett sådant subjekt skall kunna

fattas eller för detsamma vara fattligt, måste äfven på något sätt vara ett subjekt och hafva sina bestämningar för sig. Det måste vara till såsom ett föremål, som är subjekt och har en mångfald af bestämningar såsom sina predikater. Såsom sådant förnimmes ingenting i och genom blotta känslan. Det fordras medvetande för att skilja mellan ett subjekt, som har bestämningar, och ett eller flere predikater, som tillhöra subjektet såsom bestämningar, genom hvilka det är till på ett bestämdt sätt och skiljer sig från andra subjekter. De för menniskans föreställning tillvarande, från henne sjelf skilda föremålen hafva en yttre sida, genom hvilken de äro objekter för menniskans medvetande och såsom sådana till en viss grad motsatta mot detta och ogenomträngliga för dess förnimmelsekraft samt oföränderliga för hennes verkningsförmåga. Samma föremål hafva dock äfven en inre sida, genom hvilken de äro samstämmiga med föreställningsförmågan och således äro fattliga för henne samt tillgängliga för inverkan af menniskans medvetna verksamhet och för förändring genom denna. Den inre sidan hos dessa föremål är det hos dem förestälda, eller det hvarigenom de hafva formen af föreställningar. För sig fattad är föremålets i och genom föreställningen gifna form en bild af föremålet. Sig sjelf fattar menniskan i sin föreställning på samma sätt som andra föremål. Hon är till för sig sjelf såsom en kropp och har sin yttre sida, som är ofattlig och otillgänglig för hennes magt och inflytande. Hon kan icke genom sin blotta föreställning fatta sin egen kropps inre, som ligger innanför hans fattliga utsida, icke heller kan hon genom sin magt fritt förändra hans gifna naturnödvändiga bestämningar. Deremot har hon äfven för sig sjelf en inre sida, själen, som fattas såsom en bild af kroppen och såsom sådan föreställes eller är en föreställning och tillika är föreställande eller har ett innehåll, som utgöres af en mängd föreställningar. Omedelbart är menniskan såsom föreställande eller medvetet förnimmande bestämbar endast genom sådana bestämningar, som hafva föreställningens form och sålunda äro bilder i vidsträckt bemärkelse eller före-

målens för sig fattade former. Omedelbart kan hon ock genom sin medvetna verksamhet eller genom sin själs verksamhet endast bestämma det, som kan föreställas eller är fattligt. Men på grund af det sammanhang, som måste finnas mellan hennes inre och hennes eget yttre, kan hon genom själens föreställningar i någon mon bestämma sitt eget yttre, hvilket i strängaste mening fattadt icke är något mer än den blott kännande eller i lägsta form förnimmande animaliska själen, som är till i och genom sinnena. I vidsträcktare mening kan hennes organiska kropp kallas hennes eget yttre, och han betraktas då såsom själens organ. På samma grund måste menniskans själ såsom medvetet förnimmande kunna bestämmas af den animaliska själen eller af sinnena och af de olika slags känslor eller sensationer, som utgöra sinnenas innehåll. Det i och genom dessa känslor kända eller senterade höjes i några sina momenter till formen af föreställning. Den sålunda gifna föreställningen är en bestämning hos menniskosjälen, men är sjelf genom sitt sammanhang med känslorna och bundenhet vid dem bestämd af dem. Derför blifver ock menniskosjälen genom sin af känslorna bestämda föreställning sjelf bestämd af samma känslor. Då nu själen såsom medvetet förnimmande både kan bestämmas af känslor eller af sinnena och bestämma dem, och då sinnena i sin ordning stå i samma förhållande till sina yttre organer och dessa vidare såsom vegetativt lefvande förhålla sig på samma sätt till sitt oorganiska material, kan således menniskosjälen både bestämmas af all lägre verklighet och bestämma denna, ehuru visserligen i båda afseendena endast medelbart och till en viss grad. Men det, som omedelbart bestämmer menniskosjälen och bestämmes af henne och sålunda aktuelt ingår i hennes innehåll, det har formen af föreställning eller är medvetet förnummet.

Hvarje väsende, som utvecklar sig, har sjelfbestämning eller är sjelfbestämmande, men det behöfver ock blifva bestämdt af något annat. Visserligen kan man säga det sjelfbestämmande väsendet vara sin egen bestämningsgrund såvida, som det sjelft

bestämmer sig och leder sin verksamhet, men vanligen menar man med bestämningsgrund något annat, som ett verksamt väsende behöfver för att få sin verksamhet såsom möjlig eller verklig i något afseende närmare bestämd. Att nu den föreställande menniskan icke kan fullständigt bestämma sig sjelf, utan behöfver af något annat få sin verksamhet på något sätt närmare bestämd, det följer redan deraf, att hon har utveckling, och visar sig dessutom deri, att hennes eget innehåll, föreställningarne eller bilderna, icke är endast i och genom henne sjelf, utan tillika i och genom relation till ett yttre. Detta innebär nemligen, att sjelfva innehållsmomenterna icke äro rentaf inre bestämningar, utan i någon mon yttre och främmande för henne och således för henne framträda såsom ett annat än hon sjelf och hennes eget innehåll. Såsom ett sådant yttre, främmande och annat föreställas de i rummet och tiden, ehuru visserligen icke i det rum och den tid, som äro former för de yttre tingens tillvaro, utan i det inre rum och den inre tid, som äro former hos föreställningsförmågan för allt föreställande och allt föreställdt. Detta inre rum och denna inre tid angifva sålunda från formel synpunkt den sfer, till hvilken föreställningarne höra, och inom hvilken menniskan såsom föreställningsförmåga omedelbart lefver och både bestämmer och bestämmes. Inom denna sfer är det, som hon skiljer sig såsom subjekt från sina bestämningar, men tillika står i förhållande till dem. Endast genom detta sitt förhållande till dem och genom den bestämdhet, som hon får af dem i detta förhållande, blifver hon så begränsad, som hon behöfver vara för att hafva full verklighet i det inre eller förestälda rummet och den inre eller förestälda tiden. Hennes utveckling måste på detta stadium gå ut på höjandet af henne sjelf och hennes innehåll, så vidt möjligt är, till verklighet inom denna sfer. Derpå syftar hennes sjelfbestämning. Derpå måste ock all sådan bestämning, som hon får af allt med henne till hennes mål medverkande, syfta. Det, som medverkar med henne till hennes mål, är i främsta rummet hennes egna organer. Samma syftning måste hon ock hafva i all den verksamhet, som går ut på att

åt något yttre och lägre gifva den form af samstämmighet med henne sjelf, som fordras för att detta yttre och lägre skall vare sig såsom organ eller såsom medel medverka med henne till hennes mål. Men det förhållande, i hvilket det medverkande organet står till den medvetet bestämmande menniskan, är ett annat än det, i hvilket ett sinne såsom medverkande organ står till det kännande och efter känslor bestämmande djuret. Den skilnad, som den medvetna menniskan gör mellan sig sjelf och det förestälda, har till följd, att det medverkande organets verksamhet just derför, att organet såsom förestäldt är skildt från menniskan, icke kan omedelbart sammanfalla med menniskans egen verksamhet. Organet är på något sätt i det inre rummet skildt från sitt subjekt, och om än bådas verksamhet kan vara samtidig, så äro de dock äfven i tiden skilda derigenom, att subjektet eller menniskan sjelf har sin egen tidsserie och organet sin. Det sistnämnda förhållandet är tydligt deraf, att momenterna inom det föreställande subjektet följa efter hvarandra i en oafbruten följd och momenterna inom organet likaledes följa efter hvarandra i en oafbruten följd. Det är intet moment hos subjektet, som omedelbart går in i tidsordningen inom organet eller omedelbart är i organets tid, och intet moment inom organet, som omedelbart ingår i subjektets tidsordning eller omedelbart är i subjektets tid. Derför fordras icke mindre med afseende på tiden än med afseende på rummet en bestämmande verksamhet, genom hvilken den gifna skilnaden skall till en viss grad upphäfvas, för att en verklig vexelverkan dem emellan skall ega rum. En sådan vexelverkan är åter nödvändig, om något skall kunna vara bestämningsgrund och organ för det medvetet verksamma väsendet. Organets medverkan är sålunda icke omedelbart gifven, utan måste vinnas genom upphäfvande af den skilnad, som finnes mellan subjektet och organet derigenom, att de hafva hvar sin plats i rummet och hvar sin tidsserie. Möjligheten af bådas förening till vexelverkan beror derpå, att de, ehuru skilda, likväl stå i något förhållande till hvarandra såsom samvarande i rummet och i

tiden och såsom hörande till en och samma verld nemligen menniskans medvetna verld eller föreställningens verld. Men deraf, att de stå i något förhållande till hvarandra, följer icke, att de stå i det förhållande till hvarandra, som eger rum mellan ett subjekt och dettas bestämningsgrund. Endast möjligheten af ett sådant förhållande är gifven derigenom, att det, som antages såsom organ medverka med subjektet och sålunda stå i den vexelverkan med subjektet, som måste ega rum mellan detta och dess bestämningsgrund, hör till föreställningens verld och följaktligen antingen är verkligen föreställdt eller åtminstone är fattligt eller föreställbart och således kan bringas till formen af en föreställning. En sådan vexelverkan kommer icke till stånd utan en medveten lifsyttring eller en handling. Den lifsyttring eller det utvecklingsmoment, hvarigenom menniskan vaknar till medvetande hör icke till de medvetna lifsyttringarne. Denna lifsyttring är hennes egen första upphöjelse till den sfer, som är föreställningens eller medvetandets. Äfven under fortgången af menniskans medvetna lif vaknar det ena innehållsmomentet efter det andra till medvetenhet, utan att menniskan har medvetande om den lifsyttring, genom hvilken de väckas. Hon får sålunda alltjemnt nya föreställningar utan att för deras vinnande behöfva någon medveten lifsyttring eller någon handling. De gifna föreställningarne ställa sig ock af sig sjelfva i en viss ordning och i ett visst sammanhang med hvarandra. Menniskan behöfver icke genom någon medveten lifsyttring ordna dem eller sammanbinda dem för att de skola hafva någon ordning eller något sammanhang eller stå i något förhållande till henne och till hvarandra. När föreställningar genom omedvetna lifsyttringar vakna och ordna sig hos menniskan, är det blott resultatet af utvecklingen, som är medvetet. Menniskan fattar något såsom ett objekt, som är skildt från henne såsom subjekt, och hon fattar en mångfald af från hvarandra skilda objekter, som framträda i en viss ordning och hafva ett visst sammanhang med hvarandra. Så förhåller det sig med all

upphöjelse. Menniskan kan icke eftersträfva någon upphöjelse, utan att det högre först på något sätt af sig sjeft framträder för henne och hon sjelf upplyftes till en högre lifssfer. Deremot kan hon, sedan hon blifvit likasom född till lif inom en högre lifssfer och mottagit något af de högre lifsmomenter, som tillhöra denna sfer, söka komma till det fullkomligaste och fullständigaste lif, som inom denna sfer är möjligt. Men den form, som hennes lif af sig sjelft antager, är icke den bästa möjliga, utan behöfver omgestaltas och förbättras genom den högre verksamhet, som tillhör det nya lifvet. Det nya lif, till hvilket menniskan kommer, när hon vaknar till medvetande, har visserligen en form eller en ordning inom sig, men denna är icke tillfredsställande. Ordningen eller formen är gifven genom sjelfva det yttre, ur hvilket medvetandet och dess föreställningar utveckla sig. Det animaliska lifvets innehåll är ordnadt och ordnas instinktmässigt. Men den ordning, som sålunda finnes och gifves, är icke en fullkomlig ordning eller form för menniskans lif. Hon lider af de brister, som förut blifvit framhållna. Hon är en yttre ordning och en yttre form och såsom sådan en lägre. Derigenom är hon äfven behäftad med tillfällighet. Men å andra sidan finnas hos henne högre momenter, som äro bestämbara till en högre ordning eller tillgängliga för en sådan. Genom den syftning till upphöjelse, som ligger i all utveckling, inträda dessa momenter till en viss grad af sig sjelfva inom en högre ordning. Men genom den från all utveckling oskiljaktiga syftningen till fortgång och utvidgning inom det redan gifna lägre lifvet och till genomförande af den ordning, som tillhör detsamma, inskränkes och hämmas den af sig sjelf kommande högre ordningen. Derför kommer icke menniskan genom den spontana och instinktmässiga verksamheten till någon högre grad eller större omfattning i sitt medvetna lif, utan denna verksamhet, ur hvilken det medvetna lifvet framträdt, blifver till en viss grad hinderlig och hämmande för det medvetna lifvets utveckling. Derigenom inträder en brytning i det medvetna lifvet,

hvilken framkallar dess egen högre kraft och dess egen från dess högre kraft utgående högre verksamhet. Denna högre verksamhet är handlande, när hon riktar sig på det lägre för att bryta den ordning, som inom detsamma är gifven, och deri införa en ny ordning. Såsom kraft eller förmåga till handlande är menniskan vilja. I sin lägsta form är menniskans vilja begärförmåga. Hon är på denna ståndpunkt påtagligen icke fullt bestämd i och genom sig sjelf, utan hon behöfver söka något annat, efter hvilket hon kan blifva bestämd. Hon finner det i de momenter af medvetandets gifna innehåll, som äro högst utbildade och derföre mest tillgängliga för en högre ordring. Dessa momenter äro de högsta krafterna i det animaliska lifvet. Det lägre och yttre och jemförelsevis oordnade och tillfälliga och för djurlifvet betydelselösa är deremot icke dugligt att gifva omedelbar bestämdhet åt viljan eller omedelbart bestämma riktningen i dess verksamhet. Men å andra sidan finnes det ingen kraft i det animaliska lifvet, som utan att underordnas under viljans magt kan bestämma henne. Ingen sådan kraft kan såsom blott instinkt leda viljan, och viljan kan icke blindt följa någon instinkt. Såsom tillhörande det medvetna lifvet och utgörande dettas magt till ordnande af det, som för detsamma är yttre, måste hon äfven i sina lägsta yttringar vara medvetet verksam och bestämma sig med medvetande och efter medvetna bestämningsgrunder. Hon måste således fatta den drift eller den instinkt, som skall kunna tjena till bestämningsgrund, såsom skild från sig sjelf. Hon är då icke omedelbart bestämd af denna, utan hon kan endast bestämma sig efter henne. Detta förhållande är medvetet, och den viljande menniskan fattar sålunda sig sjelf såsom bestämbar, men icke bestämd af den medvetet fattade driften. Hon fattar vidare sig sjelf såsom icke blifvande ovilkorligt bestämd af driften och driften såsom icke ovilkorligt kommande att bestämma henne. Hon fattar sig slutligen såsom kunnande bestämma sig till driften eller göra henne till sin bestämningsgrund, men också såsom kunnande afhålla

sig från henne och icke gifva sin verksamhet den riktning, till hvilken hon drifver. Utan ett sådant förhållande är intet medvetet ordnande af det yttre möjligt. Om menniskan icke kommer till den ståndpunkt, på hvilken hon blifver stäld i ett sådant förhållande till sina drifter, så är hon vid ordnandet af hela sitt lif bunden vid driftens tvång och såsom medvetet förnimmande har hon då endast att fatta resultaterna af den verksamhet, i och genom hvilken hon blindt följer driften. Men just derför, att menniskan är medvetande, kan hon icke vara verksam utan medvetande, utan måste i vissa verksamhetsmomenter komma till medvetande. Det är nemligen icke möjligt att sätta en så skarp gräns inom menniskan mellan verksamheten och hennes resultat eller verkan, att menniskan skulle kunna antagas vara medveten om resultaterne eller verkningarne, men förblifva omedveten om den verksamhet, genom hvilken de tillkommit. Verkningarne icke blott komma till, utan äro ock till genom verksamheten. Det är endast jemförelsevis, som man kan säga, att menniskan är omedveten om verksamheten, men medveten om hennes resultat eller verkan. När hon fattar verkan, behöfver hon blott fortgå till en högre grad af medvetenhet för att äfven i henne urskilja verksamheten. Sålunda måste menniskan, om hon fattar verkningarne af driftens verksamhet, också i någon grad fatta eller medvetet förnimma sjelfva denna verksamhet och således i sjelfva verket medvetet förnimma sjelfva driftens verkan. Verksamheten och driften äro blott olika sidor af samma sak och kunna derför icke så skiljas, att medvetandet om den ena kan finnas utan att tillika i någon mon vara medvetande om de öfriga tvenne. Men om nu menniskan kommit i det ofvan angifna förhållandet till sina drifter och sålunda känner sig kunna upptaga en drift till sin viljas bestämningsgrund, men ock kunna förkasta densamma, så har hon ett val att göra. De bestämningsgrunder, som stå i det förhållande till viljan, att de kunna efter behag upptagas eller förkastas, äro sålunda valbara. För att vara detta måste de först och främst vara fattliga eller medvetet förnimbara och således

kunna bringas till formen af föreställningar och derigenom framträda såsom något, hvaraf subjektet är till en viss grad oberoende, men tillika bestämbart. Men vidare måste bestämningsgrunderna för att vara valbara hafva något intresse för det väljande subjektet. Ett intresse hafva de för detta subjekt derigenom, att de visa sig utöfva något inflytande på dess lif. Detta må nu vara skadligt eller gagneligt, så har dock den ifrågavarande bestämningsgrunden genom sitt inflytande vigt och betydelse för subjektets lif och utveckling. Intresset måste ock vara fäst vid det utvecklingsmoment, i hvilket valet sker. Det är genom upptagandet eller förkastandet i detta moment af den ifrågavarande bestämningsgrunden, som menniskan skall vinna något godt eller undgå något ondt, detta må för öfrigt kunna syfta på en så aflägsen framtid som helst eller på all tid eller icke hafva någon syftning utöfver det närvarande ögonblicket. Men det, som är af intresse för menniskan, är icke det, som för hennes lif är yttre och tillfälligt, utan det, som ingriper i detsamma såsom en dess inre bestämning. Derföre är det, som i strängare mening är yttre och tillfälligt, icke omedelbart eller för sig sjelft taget valbart till bestämningsgrund för viljan. För sig taget har detta för henne icke betydelsen af något godt, icke heller af något ondt. Deremot kan äfven det i strängare mening lägre och yttre blifva valbart genom det sammanhang, hvari det kan stå med något inre och högre. I ett sådant sammanhang kan det medelbart få intresse och icke längre vara likgiltigt för viljan. Men deraf, att menniskan kan välja, följer icke att hon skall göra det. Om hon icke håller sin sjelfverksamhet uppe, nedsjunker hon till den lägre form af lif, i hvilken hon icke väljer, utan blindt följer den medvetslösa driften. Visserligen manas menniskan till val af de medvetet fattade drifter, som synas leda till något godt och derför äro begärliga, och att genom sitt val upptaga dem till begär, men att hon behöfver hålla sin sjelfverksamhet uppe för att i något större omfattning och mera oafbrutet välja visar sig deraf, att menniskan utan det bemödande, som ett

planmässigt lif kräfver, oupphörligt vexlar mellan godtyckligt val i ett eller några ögonblick och viljelöshet eller blind bestämdhet af sina drifter i andra ögonblick.

För bestämningsgrunders valbarhet fordras sålunda deras fattlighet och deras begärlighet. Menniskan behöfver välja, emedan hon icke utan den sjelfverksamhet, som ligger i valet kan komma till den fullständiga bestämdhet i sitt menskliga eller medvetna lif, som hon såsom medvetande behöfver. Såsom medvetet verksam är hon alltid tillika handlande. Handla kan hon icke utan valbara bestämningsgrunder; ty allt handlande innebär ett väljande, och allt väljande förutsätter något valbart, hvilket åter icke kan vara valbart utan att vara något medvetet förnimbart eller fattligt samt ur en eller annan synpunkt fattligt såsom något godt och sålunda begärligt. Genom att välja en valbar bestämningsgrund kommer menniskan till beslut och handling och genom beslut och handling vinner som den högre form af lif, som tillkommer henne såsom ett medvetet väsende.

De bestämningar, som vi funnit beteckna bestämningsgrundernas valbarhet, återfinnas hos alla bestämningsgrunder för viljan oberoende af viljans utvecklingsgrad och innehåll. Genom sammanställning af en mängd bestämningsgrunder och deras jemförande och ordnande kan menniskan fortgå till planmässighet i sitt väljande och komma till ett planmässigt lif. Genom skiljandet mellan olika arter af innehåll, det sinliga och det förnuftiga, kan hon komma till val mellan det rätta lifvet och det orätta. Men huru omfattande syftning eller djup betydelse valet än må hafva, och huru olika det än i öfrigt må visa sig i sina olika former såsom blott godtyckligt, såsom planmässigt eller planvidrigt och såsom pligtenligt eller pligtvidrigt, så hänföres det dock alltid till valbara bestämningsgrunder. Huru olika dessa bestämningsgrunder sjelfva må vara med afseende på utvecklingsgrad eller form och art eller innehåll, så äro de dock alla valbara genom sin fattlighet och sin begärlighet.

Offentliga föreläsningar och öfningar under året 1878.

Teologiska fakulteten: Prof. C. A. Torén: höstterminen *Liturgik* (4 t.). — Prof. C. A. Cornelius: v.t. *Reformationens historia* (4 t.), h.t. *Den nyare tidens kyrkohistoria* (4 t.). — Prof. O. F. Myrberg: v.t. *Romarebrefvet* (2 t.), *Esaias* (2 t.), h.t. *Ebreerbrefvet* (2 t.), *Esaias* (2 t.). — Prof. M. Johansson: v. o. h.t. *Dogmatik* (4 t.). — e. o. Prof. K. H. G. v. Schéele: v.t. *Predikan* (2 t.), leder de *homilet.* och *deklamat. öfningarna* (2 t.), h.t. *Grunddragen af religionsfilosofiens historia* (4 t.). — e. o. Prof. W. Rudin: v.t. *Jesu lefverne* (3 t.), *profeten Joel* (1 t.), h.t. *De mindre profeterna* (1 t.), *Jesu lefverne* (3 t.). — Doc. G. Jakobsson: h.t. *De högmässotexter, som finnas i Johannes evang.* (2 t.), leder de *homilet. och deklamat. öfningarna* (2 t.). — Doc. E. J. Keijser: leder de *kateket. öfningarna* (2 t.).

Juridiska fakulteten: Prof. H. L. Rydin: h.t. *Svenska regeringsformen* (4 t.). — Prof. E. V. Nordling: v. o. h.t. *Förmögenhetsrätt* (4 t.). — Prof. I. S. Landtmanson: v.t. *Juridisk encyklopedi* (4 t.), h.t. *Romersk rätt* (4 t.). — Prof. C. G. Hammarskjöld: v.t. *Nationalekonomi* (2 t.), *Skiftesstadgan* (2 t.), h.t. *Finansrätt* (2 t.), *Ekonomirätt* (2 t.). — e. o. Prof. J. Hagströmer: v.t. *Svensk straffrätt* (4 t.), h.t. *Svenska straffrättens speciella del* (4 t.). — Doc. I. Afzelius: v. o. h.t. *Svensk processrätt* (2 t.).

Medicinska fakulteten: Prof. C. B. Mesterton: v. o. h.t. *Speciell kirurgi* (2 t.), håller *kirurgisk poliklinik* o. *Kirurg. klinik* (6 t.). — Prof. P. Hedenius: v. o. h.t. *Speciell patologisk anatomi* (2 t.), anställer *liköppningar med patolog. demonstrationer* (4 t.), öfvervakar de *patol.-histol. öfningarna.* — Prof. A. Almén: v.t. *Toxikologisk kemi* (4 t.), h.t. *Farmaceut. kemi* (4 t.), v. o. h.t. öfvervakar de

dagliga *laborationsöfningarna.* — e. o. Prof. N. G. Kjellberg: v. o. h.t. *Sinnessjukdomarnes diagnostik och terapi* (2 t.). — Prof. A. F. Holmgren: v. o. h.t. *Fysiologi med experimenter* (4 t.), öfvervakar *öfningarna å fysiol. laboratoriet.* — e. o. Prof. O. Hammarsten: v. o. h.t. *Fysiologisk kemi med experimenter* (2 t.), leder *laborationsöfningarna i medicinsk kemi.* — e. o. Prof. E. C. H. Clason: v.t. *Deskriptiv anatomi* (3 t.), *Sinnesorganerna och embryologi* (3 t.), h.t. *Histologi med prakt. öfningar* (18 t.), v. o. h.t. leder *dissektionsöfningarna på anatomisalen.* — e. o. Prof. R. F. Fristedt: v.t. *Farmakologi* (2 t.), h.t. *Medicinsk botanik* (2 t.), handleder vid *begagn. af de farmakol. samlingarna* (2 t.). — Adj. J. Björkén: v. o. h.t. *Oftalmologi* (2 t.). — Doc. J. A. Waldenström: v. o. h.t. *Speciell patologi och terapi samt diagnostik* (2 t.), meddelar *medicinsk klinisk undervisning* (9 t.). — Doc. O. V. Petersson: v.t. *Medicinsk diagnostik* (2 t.), h.t. *Fysikalisk diagnostik* (2 t.). — t. f. Prosektor E. V. Nordenson: v.t. leder *dissektionsöfningarna.* — t. f. Pros. G. A. Nordlund: h.t. leder *dissektionsöfningarna.* — t. f. Laborator M. G. Blix: v. o. h.t. leder de *fysiolog. laborationsöfningarna.* — t. f. Labor. C. H. Björck: v. o. h.t. leder de *patol.-histolog. öfningarna.*

Filosofiska fakultetens humanistiska sektion: Prof. S. Ribbing: h.t. *Gamla filosofiens historia* (4 t.). — Prof. W. E. Svedelius: v.t. *Danmarks statsrätt* (4 t.), h.t. *Storbritanniens historia och statsrätt* (4 t.). — Prof. C. G. Malmström: v.t. *Fäderneslandets historia under kon. Gustaf I och hans söner* (4 t.), h.t. *Fäderneslandets historia från början af 1600-talet* (4 t.). — Prof. C. R. Nyblom: v. o. h.t. *Konsthistoria* (4 t.). — Prof. J. T. Hagberg: v.t. *Cervantes Don Quijote* (4 t.). — Prof. E. Löfstedt: v. o. h.t. *Pausanias' beskrifning af Athens akropolis* (2 t.), v.t. *Aeschyli tragedi Perserna* (2 t.). h.t. *Aristofanes' lustspel Acharnerna* (2 t.), behandlar i filolog. seminariet *Aeschylos' sorgspel Choëphori.* — Prof. F. W. Häggström: v.t. *Horatii oder* (2 t.), *Taciti Historiæ* (2 t.), h.t. *Taciti Historiæ* (4 t.), behandlar i filol. semin. *Ciceros bref.* — Prof. J. T. Nordling: v. o. h.t. *Ijobs bok* (2 t.), *Koranen* (2 t.). — Prof. M. B. Richert: v.t. *Svenska språkets ordförråd, betraktadt med afseende å betydelsernas uppkomst, utveckling och förändring* (4 t.), h.t. *Nordiska språkens svaga nominalböjning, betraktad i jämförelse med motsvarande styc-*

ken af de närsläktade indoeur. språkens grammatik (2 t.), *De i Möbius' Analecta norroena upptagna delarne af Grågåsen och den äldre Gulatingslagen* (2 t.). — e. o. Prof. S. F. Hammarstrand: h.t. *Europeiska staternas författning under medeltiden* (4 t.). — Adj. F. G. Afzelius: v.t. *Grunddragen af den nyare filosofiens historia* (2 t.), h.t. *Öfversikt af den grekiska filosofiens utveckling* (2 t.). — Adj. L. Edman: h.t. *Valda stycken ur Heliand* (2 t.). — Adj. P. A. Geijer: v.t. *Rabelais' Gargantua* (2 t.), h.t. *Münchener brut* (2 t.). — Adj. A. M. Alexanderson: v. o. h.t. *Grekiska statsantikviteter* (2 t.). — e. o. Adj. A. Frigell: v.t. *Första boken af Ciceros Tuskulanska afhandlingar* (2 t.), *Propertii elegier 4:de boken* (2 t.), h.t. *Livii 22:a bok* (2 t.), *Platos Phædo* (2 t.). — Doc. H. Edfeldt: v.t. *Rättsfilosofi* (4 t.), h.t. *Praktiska filosofiens historia* (4 t.). — Doc. O. J. Alin: v.t. *Trettioåriga krigets historia* (4 t.). — Doc. L. M. Wærn: v.t. *Logik* (4 t.). — Doc. C. W. Wahlund: h.t. leder öfningarna i filol. semin:s roman. afdeln., ämne: *Krit. undersökn. af några bland de älsta franska texterna.* — Doc. A. G. Noreen: h.t. leder öfningarna i filol. semin:s afdeln. för nord. språk, ämne: *Exeget.-kritisk förklaring af skriften: Um Styrilsi kununga ok höfdinga.*

Filosofiska fakultetens matematiskt-naturvetenskapliga sektion: Prof. W. Lilljeborg: v. o. h.t. *Sveriges foglar* (4 t.). — Prof. L. E. Walmstedt: h.t. *Mineralogi* (4 t.). — Prof. H. T. Daug: v.t. *Differentialekvationers integrering* (2 t.), *Analytisk geometri* (2 t.), h.t. *Reglerade ytor* (2 t.), *Algebraisk analys* (2 t.). — Prof. T. R. Thalén: v.t. *Akustik och optik* (4 t), h.t. *Värmets fenomener* (4 t.), v. o. h.t. leder de *fysiska laborationerna*. — Prof. P. T. Cleve: v.t. *Oorganisk kemi* o. därefter *Organisk kemi* (4 t.), h.t. *Kemiens första grunder* (4 t.). — Prof. C. G. Lundquist: v. o. h.t. *Dynamik* (4 t.). — Prof. T. M. Fries: v. o. h.t. *Växtriket naturliga familjer* (4 t.). — e. o. Prof. G. Dillner: v.t. *Ellipt. funktioner* (2 t.), *Ekvationsteori* (2 t.), h.t. *Ekvationsteori* (4 t.). — Prof. H. Schultz: v.t. *Perturbationsteoriens principer* (2 t.), *Sferisk astronomi* (2 t.), h.t. *Planeternas ellipt. rörelse och härledning af banelementen ur geocentriska observationer* (2 t.), *Astronomiens elementer med en historisk inledning* (2 t.), v. o. h.t. handleder vid öfningar i *astronom. observation och kalkyl.* — e. o. Prof. H. H. Hildebrandsson: v. o. h.t. *hand-*

leder dem, som önska deltaga i de meteorolog. arbetena. — e. o. Prof. V. B. Wittrock: h.t. *Växtcellen* (4 t.). — Adj. L. F. Nilson: v.t. *leder öfningarna i analyt. kemi.* — Doc. T. Tullberg: v. o. h.t. leder *dissektionsöfn. å det zoolog. laboratoriet,* h.t. *Komparativ anatomi* (1 t.). — Doc. S. O. Pettersson: v. o. h.t. biträder vid ledandet af *öfn. på allm. kemiska laboratoriet.* — Doc. L. E. Svedmark: v.t. *Speciell petrografi* (4 t.), v. o. h.t. leder de *prakt. öfningarna vid geolog. institutionen.*

Innehåll

af

Upsala universitets årsskrift 1878.

Filosofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper:

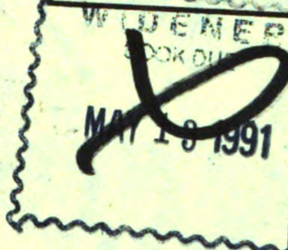
Matematik och naturvetenskap:

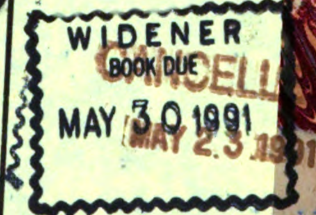
Program:

Pris: 6 Kronor.

WIDENER
MAY 1 0 1991

WIDENER
BOOK DUE
MAY 30 1991

